

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

NYPL RESEARCH LIBRARIES

3 3433 07437629 8

4
A

George B. Russell

BIBLIOTHECA

CLASSICA LATINA

SIVE

COLLECTIO

AUCTORUM CLASSICORUM LATINORUM

CUM NOTIS ET INDICIBUS

LIBRARY

On souscrit, à Paris,

CHEZ N. E. LEMAIRE, Éditeur, rue des Quatre-Fils, n° 16.
DEBURE frères, Libraires du Roi, rue Serpente, n° 7.
F. DIDOT, Impr.-Lib. rue Jacob, n° 24.
DONDEY-DUPRÉ, Imp.-Lib. rue de Richelieu, n° 47 bis.
TREUTTEL et WURTZ, Libraires, rue de Bourbon, n° 17.
BOSSANGE, Libraire, rue de Richelieu, n° 60.
BRUNOT-LABBE, Libraire, quai des Augustins, n° 33.
MONGIE aîné, Libraire, boulevard Poissonnière, n° 18.
J. RENOUARD, Libraire, rue de Tournon, n° 6.
REY et GRÉVIER, Libraires, quai des Augustins, n° 55.
H. VERDIÈRE, Libraire, quai des Augustins, n° 25.

Et chez tous les Libraires de France et des pays étrangers.

OMNIA OPERA

QUÆ VULGO EXSTANT SUB NOMINE

L. A. SENECAE

PHILOSOPHICA

DECLAMATORIA ET TRAGICA

LIBRARIUS
P. P. P.

4
A

George Bassett

L. ANNÆI SENECÆ

PARS PRIMA

SIVE

OPERA PHILOSOPHICA

QUÆ RECOGNOVIT

ET SELECTIS TUM J. LIPSII, GRONOVII, CRUTERI, B. RHEWANI, BURKOPFII,
ALIORUMQUE COMMENTARIIS

TUM SUIS ILLUSTRAVIT NOTIS

M. N. BOUILLET

IN SANCTÆ BARBARÆ COLLEGIO PHILOSOPHIÆ PROFESSOR

VOLUMEN TERTIUM

PARISIIS

COLLIGEBAT NICOLAUS ELIGIUS LEMAIRE

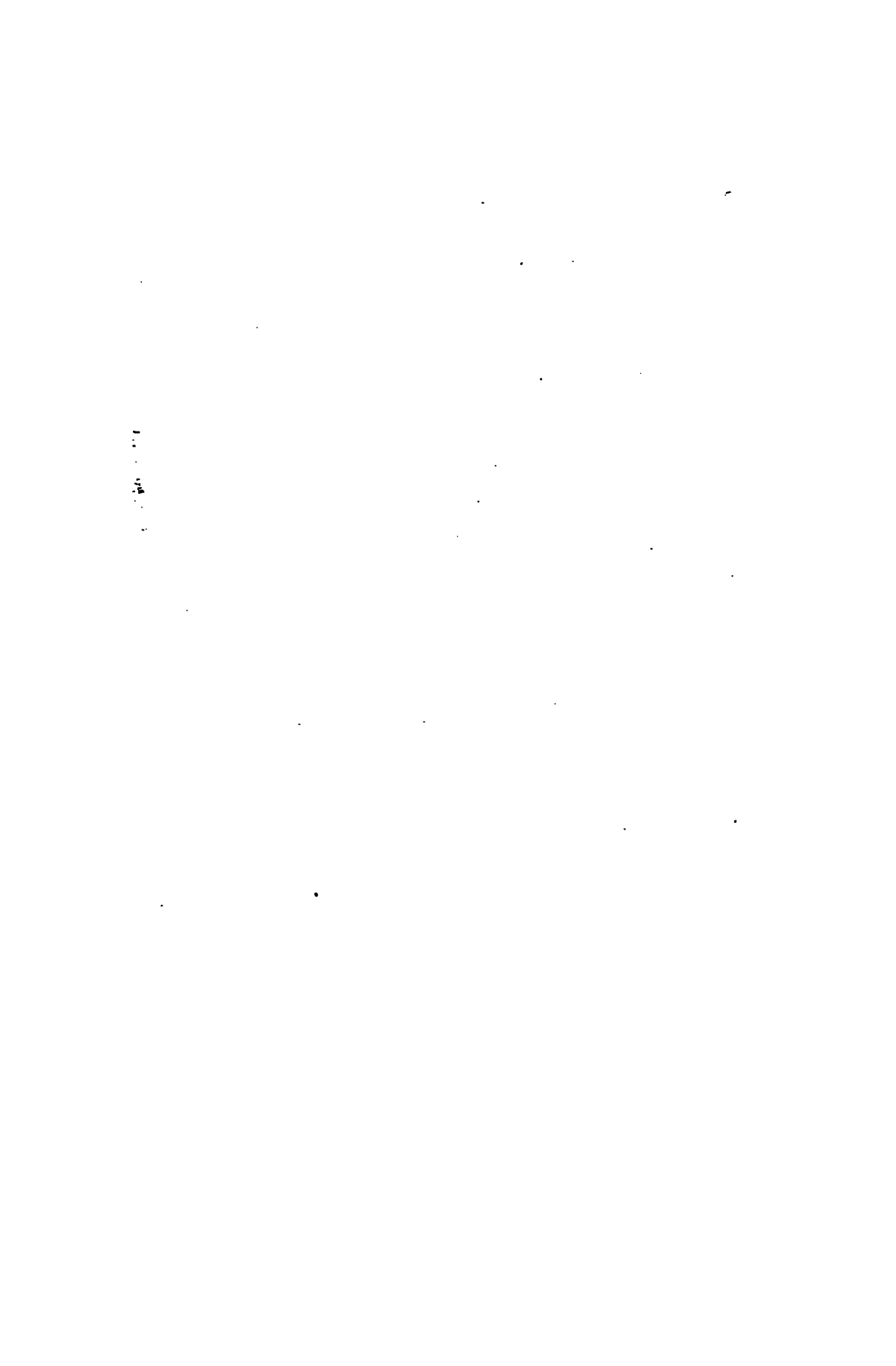
POESKOS LATINÆ PROFESSOR

M DCCC XXVIII
J M^e

NY
NY
NY

BIBLIOTHECA

CLASSICA LATINA

SIVE

COLLECTIO

AUCTORUM CLASSICORUM LATINORUM

CUM NOTIS ET INDICIBUS

animum emendandum posse confidam. Quibus proinde curatius legendis nisi animo egregia suboriantur consilia vitæ bene agendæ, nisi recta, deterioribus calcatis et rejectis, probentur, et sola bona ideoque honesta enixissime expetenda et actu exprimenda videantur, ei verendum fuerit, ut ullus fructus ex aliorum librorum quamvis utilium lectione satis idoneus percipi queat. Atque si ingenii cultura in eo poni debet, ut facultates ingenii habeant, quo explicentur meditando, comparando, cogitando, inveniando, profecto nec has epistolas materia carere dixeris egregia, qua illæ vires excolantur, formentur. Recte itaque nobis gratulamur, quod tam bene cesserit Senecæ consilium posteritati scribendi, haud semel ab eo declaratum¹, et quod nobis fortunæ quodam ludo transmissum sit istud epistolarum volumen per septemdecim, et quod excurrit, sæcula magni æstimatum².

Quod cum cæteris ex Antiquitate nobis relictis epistolis comparatum, omnes, si Ciceronem exceperis, epistolas facile superabit. Ciceronis enim epistolæ, præter multa præclara, tot tantaque ad historiam istius temporis spectantia indicia et documenta continent, aliunde vel non petenda, vel jam per se satis gravia, quippe ab homine tantæ auctoritatis tantique momenti ad res sui temporis profecta, ut jam eo nomine non postponendæ essent, nisi etiam elegantia aliæque sermonis dotes, quibus Cicero omnes suæ nationis scriptores superat, primas ei partes jure meritoque deferrent. Longe aliter judicandum est de Plinii jun. epistolis. Quas ut dem sermonis nitore et elegantia Senecæ palmam præripere, tamen res ipsæ, quas tractant, tantum absunt ut eandem præstantiam præ se ferant, ut ne comparisonem quidem permittant.

Accedit, quod Senecæ morales epistolæ unicum sui generis

¹ Vide v. c. Ep. XXI, 5. Quod Epicurus amico suo potuit promittere, *hoc tibi promitto, Lucili. Habeo apud posteros gratiam, possum mecum duratura nomina educere.*

² Nam non omnes Senecæ Epistolas morales ætatem tulisse patet ex Auli Gellii Noct. Attic. XII, 2, ubi laudat quædam ex lib. XXII. Epp. quæ in perditis sunt. De divisione Epp. in libros cf. Fabricii Bibl. Lat. Vol. II, p. 107, not. q. ed. Ern.

exemplar ex antiquitate nobis transmissum haberi debeant. Quid? quod haud sciam, an Seneca primus et unus in tota antiquitate fuerit auctor talium epistolarum scribendarum. Nam etsi Platonem, Epicurum aliosque sciam epistolas philosophicas composuisse, tamen non id egisse eos patet, ut idem consilium ac Seneca inirent. Quæ observatio si voluptatem haud exiguam legenti afferat, altera ex parte non desunt quæ eidem quoque fiduciam aliquanto majorem instillent, intelligenti, senem atque adeo hominem summo loco constitutum, multoque rerum usu et hominum peritia instructum has epistolas composuisse, eo adeo consilio, ut posteris prodesse possent¹.

Temporis itaque in quo scriptæ sint definitionem certam si quis inde facile confici posse putaverit, haud scio an recte judicaverit, quanquam et Lipsius in præfat. ad has Epistolas huic opinioni calculum suum adjecerit, omnes eas, affirmans, intra biennium, Consulibus Memmio Regulo et Virginio Rufo, itemque Lecanio et Licinio, a. U. C. 816 et 817 i. e. haud longe ante Senecæ mortem, quæ incidit in annum U. C. 818, compositas esse. Unica tamen temporis finitio occurrit satis luculenta, cui fidere, et qua ad dirimendam hanc litem uti licet. In Ep. xci, 4, agit Seneca de incendio, quo Lugdunensis colonia exstincta erat: « Huic coloniæ, addit, ab origine sua centesimus annus est. A Planco deducta in hanc frequentiam loci opportunitate convalluit. » Jam quum certum sit, Lugdunum in Gallia Celtica s. Lugdunensi, a Lepido et L. Planco conditum esse, ut Viemenses ab Allobrogibus e sedibus pulsati haberent ubi habitarent, a. U. C. 711; memorante Dion. Cass. xlvi, 50; nullum dubitationi locum esse putem, quin hæc epistolæ sex septemve annis ante Senecæ mortem scriptæ sint. Lubens omitto cætera temporis indicia, quippe leviora, quam ut iis uti possis².

Incidit igitur hoc litterarum commercium, si tamen verum

¹ Senem fuisse, ipse ait. Cf. Epp. xii, 1; xxvi, 1; xxxiv, 1; etc.

² Quum enim Ep. xxiii hiemis, Ep. lxvii init. veris, Ep. lxxxvi, 14 Junii, et Ep. lxx longi intervalli meminit, post quod Pompeios viderit, quos Ep. xlix a se conspectos nunciat, nihil certi inde ad liquidum colligi potest.

commercium fuit, in id tempus, quo Nero malignitatem animi ostendere inciperet, et Seneca consuetudinis parum honestæ cum Agrippina, quanquam falso, insimulatus, gratiam, qua apud Neronem floruerat, sensim frigescere intelligeret. Cf. Dio Cass. LXI, 10. Unde factum esse videtur, ut omni fere reipublicæ administratione identidem omissa, tum otio litterario et philosophico magis magisque se traderet, tum itineribus, quibus delectabatur, faciendis, accedente quoque valetudine mala, ad Baianas thermas, Neapolin, Puteolos, ad villas suas Albanum, Nomentanum etc. secederet, animi relaxandi et corpus curandi causa. Quare plurimæ epistolæ Baiis, Neapoli, etc. scriptæ sunt.

De *Lucilio Juniore*, ad quem epistolas has scripsit Senecæ, omnia vestigia historiæ et politicæ et litterariæ tam radicitus sublata et deleta sunt, ut nisi Senecæ vaticinatio supra adducta exitum habuisset, ideoque ejus libri de Providentia, hæ epistolæ, et naturales quæstiones Lucilio inscripti memoriam hujus viri conservassent, prorsus nihil de eo sciremus: quanquam magnus fuerit in provincia Sicilia (Ep. XLIII, 2), cujus procurator, quæ fuit nobilitas equestris (v. Taciti vit. Agricol. c. 4, et Dio Cass. LIII, 15), ex more a Cæsare electus erat. Locus classicus de origine et fati ejus est Natur. Quæst. IV, proem. ex quo aliisque epistolarum locis videmus, eum humili loco natum, ut videtur, in Campania¹, studio litterarum bonarum et jurisperitiæ tantopere enituisse, ut eques Romanus factus esset (Ep. XLIV, 1: «Eques Romanus es, et ad hunc ordinem summa te produxit industria»), et mox pericula vitæ aulicæ feliciter eluctatus procuratorem Siciliæ acciperet.

Mores ejus modestos, animi candorem, constantiam et hu-

¹ Nunc mihi incertum est, an Neapoli eum oriundum esse dicamus, quod ex Ep. LIII, colligitur. Ibi Seneca ad Lucilium scribit, a *Parthenope tua usque Puteolos*. Alibi autem Ep. XLIX, et *Pompeiorum tuorum conspectum* memorat, quæ repetit Ep. LXX, 1. Cæterum omnia quæ de eo scire licet, jam a b. Wernsdorffio Tom. IV, p. 11. sqq. Poet. Min. Latinorum collecta sunt.

manitatem, tum ingenii dotes egregias, doctrinam et studium poeseos sæpissime laudat Seneca. Philosophum eum fuisse Epicureum colligit Wernsdorf. cum Lipsio ex Ep. XXIII, 7: *Possum enim vocem tibi Epicuri tui reddere: cui iudicio equidem assentior hactenus, ut eclecticæ philosophiæ deditum Epicuri, quem non sine iudicio legit* (v. Epp. IX, 1; X, XIII, 1); doctrinæ multum tribuisse colligam ex Epp. IX, XXII, CVII, CXIV. Facile itaque explicare est, quod procuratione abdicata, in otium philosophicum a Stoicis pariter ac Epicureis prælatum administrationi reipublicæ, secedere voluerit, accedentibus incommodis et inimicitis, tristitiaque et gravitate mentis, ad quam exhilarandam itinera e. c. per Siciliam fecit. Videas Epp. XXII, XXIV, XXVIII, § 1; XLIV.

Junioem eum Seneca fuisse non solum totus epistolarum tenor docet, sed epistola quoque XXVI, 7. *Junior es? quid refert? non dnumerantur anni.* Quem locum recte ad ætatem referas cum Lipsio, qui tamen quum diceret, Junior non fuisse Lucilii cognomen, non advertebat Nat. Qu. III, 1: *Sive ut apud te, Junior carissime, invenio, etc.* et lib. IV, præf. *Ita est, mi Junior, etc.*¹

Non præterire hoc loco licet fortunam eximiam, qua ornatus est hic Lucilius nostris demum temporibus a Viris duobus humanissimis et doctissimis, qui quum ex hisce epistolis rescivissent Lucilium nostrum poetam in animo habuisse memorabilia Siciliæ atque ideo Æt nam versibus suis celebrare, ambo eodem tempore at diversis locis, alter Jo. Christi. *Wernsdorf*, Prof. Helmstad. abhinc aliquot annis pie defunctus², alter Frid. Christi. *Matthiæ*, Gottinga oriendus ibique Sodalitio philologico, cui Deus faveat, mecum adscriptus, atque intima amicitia ex isto tempore mihi junctissimus, nunc Profess. antiq. litt. in Academia

¹ Cf. Wernsdorf. l. l. p. 12. Addi nunc potest Junioribus aliis a *W.* ibi allatis Junior poeta, cujus epigramma elegans nuper primus protulit Ennius Quirinus *Visconti* in libro docto: *Lettera su due monimenti ne' quali e memoria d'Antonia Augusta*, p. 20, et vindicavit M. Pompeio juniore, jam ex Anthologia (Brunk. Anal. II, p. 105) noto. Quo jure, alii viderint. Vide Gotting. gel. Anz. anni 1800. nu. 36, p. 360.

² Vide Poetarum Minorum Latin. Tom. IV, init.

Moguntina, animi et ingenii virtutibus vir insignis¹, eximia doctrina et summo studio id egerunt, ut Lucilium Junio rem poematis *Ætna* inscripti et Cornelio Severo tribui soliti, auctorem esse demonstrarent.

Argumenta quibus uterque usus est ad poema illud Lucilio Juniori vindicandum, ingeniose quidem inventa et eleganter exposita vidi, ut vi sua non destituantur ad persuadendum lectori: sed si curatius rem inspexeris, omnis illa assensio vereor me animo elabatur. Hoc tantum inde certo sequi mihi persuadeo, Cornelium Severum hujus poemati auctorem esse non potuisse: sed an Lucilius Junior ejus auctor sit, incertum manere, quamquam Lucilius, si tamen auctorem certum anonymo præferas, is fortasse sit, cui aliqua verisimilitudine illud conjectando tribuere possis. Enimvero ex argumentis quæ a Wernsdorfio fusius exposita sunt, hoc nondum efficitur.

Totus autem cardo argumentationis in Senecæ Ep. LXXIX invertitur, unde videmus, Lucilium jam diu descriptionem *Ætnæ* parasse. Sed enim cupidius justo inde colligeremus, ergo consilium illud etiam confectum esse. Senecam autem ibi de majore carmine loquutum esse, qualia sunt Virgilio *Æneis*, Ovidii *Metamorphoses*, et Cornelii Severi epos nunc deperditum, *Bellum Siculum* (Octaviani cum Sext. Pompeio, cum Wernsdorfio l. l. p. 26, puto) inscriptum, nec singulare poema de *Ætna* intellexisse, verba ex Ep. laud. docere videntur, in margine apposita². Jam vero ex hisce verbis colligere tantum licet, Senecam suasisse Lucilio, ut episodii loco *Ætnæ* descriptionem carmini de Sicilia s. *Memorabilibus Siciliæ* inserat. Si enim de singulari carmine cogitasset noster, certe dicere non potuit: *attingas*, quippe quo verbo episodica et similia designari solent. At enim totus poemati hujus tenor et compositio quemque le-

¹ Videas Gotting. gel. Anz. anni 1785, nu. 148, p. 1479.

² *Non est autem, quod istam curam imputes mihi: morbo enim tuo (enthusiasmo poetico) daturus eras etiamsi nemo mandaret tibi, donec Ætnam describas in tuo carmine, et hunc solemnem omnibus poetis locum attingas.*

ctorem ab ullo opinionis commento integrum docebit, non esse episodium, aut fragmentum ut Hesiodi scutum¹.

Reliquis argumentis a *W.* docte expositis non immoror. Nulla enim causa est, cur non omnia ea, quæ adhæc afferuntur ad poema illud Lucilio vindicandum in poetam alium quamvis se-riorem cadere possint.

Paulo molestior esse videtur quæstio illa, quam et Lipsium in præf. ad has Epistolas attigisse video: Epistolas has ita scripsit et inscripsit, non quia veræ sint, et assidue missæ: non ego arbitror: sed placuit et ratio scribendi libera, in qua incipias, de-inas quum lubet; inseras, varies, ut lubet; neque adstringeris ad ordinem aut materiem certam. Cui iudicio cur non subscribendum sit, nulla causa subesse videtur.

Quum de consilio quod in hac editione sequendum ratus, et de subsidiis, quæ mihi se obtulerunt, jam in Præf. ad Vol. I, pluribus egerim, breviter hoc loco addenda sunt, quibus in his epistolis recognoscendis adjutum me sensi. Ac primum hic lau-danda mihi est egregia illa benignitas, qua *Harlesius* Vir et me-ritis summis, quibus de litteris bonis inclaruit, et animi candore, quo nemini secundus est, vere Illustris, me sibi plane ignotum amplexus ad maximas quas possim gratias devinxit. Misit autem mihi Vir eximius collationes codd. Norimbergensis et Erfor-diensis (diversi tamen ab illo, unde amicissimus *Matthiæ* varie-tatem lectionis enotatam mihi miserat) una cum editione vetere, quam ex auctione Bibliothecæ Gottl. Cortii Professoris quon-dam Lips. emerat, et editionem Variorum, cui passim notulas quasdam haud spernendas adscripserat, aliaque. Neapolitanæ quoque editionis, quæ primum locum inter edd. meretur, non-dum collatæ, quam e bibliotheca Viri egregii Vindobonam mi-grasse audio, excerptas lectiones primæ epistolæ mihi mittendas curavit. Quibus omnibus me gratissimo animo usum esse publice profiteor. Quamvis illi codd. plerumque cum Gruterianis cons-pirarent, nec in locis dubiis aut corruptis quidquam auxilii præ-

¹ Quum in eo eram, ut hæc prælo pararem, intelligebam e litteris amicis-simi *Matthiæ* ad me datis, sibi nunc eandem sententiam probati.

berent, quippe e codice recentiore, ut videtur, descripti; sæpe tamen iudicium meum rexerunt. Editio illa vetus est sine loco et anno, at e codice expressa. Præstitit illa interdum lectiones quibus reliquæ vett. edd. carent¹. Scribebam Bielefeldæ, mense Maio ineunte MDCCC.

¹ Cf. de ea Acta Eruditorum a. 1725, p. 429, laudata ab Ernestio ad Fabricii Bibl. Lat. Vol. II, p. 108 not. Ibi vocatur editio Epistolarum pervetus, si non princeps, quæ eo nomine MSS. anteferri posset, quod integras $\pi\iota\alpha\chi\epsilon\text{-}\pi\acute{\alpha}\nu\tau\alpha$; oppido elegantes habet, quæ in nullis edd. occurrunt, etc. Quasdam hic excerptas dabo: *Prima. De colligenda et sistenda fuga temporis, et quod pauper non est, cui quantulumcunque superest sat est. Tertia: De modo eligendi et colendi amicum, et quod tam vitium est, omnibus credere, quam nullis, sicut vel semper inquietum esse, vel semper quiescere.*

JOANNIS SCHWEIGHÆUSERI

AD L. ANNÆI SENECAE

EPISTOLAS MORALES

PRÆFATIO.

QUÆ mihi olim, quum in Græcorum Auctorum scriptis ad veterum librorum fidem exigendis essem occupatus, nata subinde erat suspicio, esse fortasse ex Romanorum etiam numero Scriptorum nonnullos, quorum libri, quales hodie in manibus hominum vulgo versantur, licet præstantissimorum virorum studio recogniti et illustrati, multum tamen absit ut ab eis sordibus, quas vel temporum injuria, vel male sedulorum hominum industria adpersisset, satis repurgati et genuino suo nitore restituti debeant haberi; illam suspensionem nuperrime in eo auctore, in quo minime expectasses, miro quodam modo confirmatam deprehendi. Editores nacta erant *Senecæ Philosophi opera* viros, cum doctrinæ copia, tum acie ingenii, et judicii gravitate præstantissimos, *Erasmum, Muretum, Lipsium, Jo. Frid. Gronovium*. Horum unicuique non solum copia fuerat librorum manu exaratorum, aliorum ab his quibus usi erant superiores editores; verum insuper Mureto ad manus fuerant lectiones ex quindecim codicibus Hispanicis a *Pinciano* excerptæ; Lipsio vero et Gronovio cum ejusdem Pinciani lectiones præsto erant, tum hæ quæ a *Fr. Modio* e tribus msstis Herbipolitanis, ab *Opsopoeo* e tribus Parisiensibus et uno Ambiano, a *Grutero* e quatuor Palatinis et uno Coloniensi enotatæ erant; ut alias taceam a *Franc. Jureto* ex vetere codice depromptas, aut ex *Dalecampii* schedis a

Tu. de Jure excerptas. Talibus praesidiis instructi tales viri opere profecto pretium facere debuerunt; et, magna quidem ex parte, haud dubie fecerunt. (Non minus mirum videri debet, post Gronovium, per integram saeculam et quod excurrit, interquiescere fere virorum doctorum operam Seneca praestitam: quo temporis spatio intumesci reperitum aliquoties reperias Gronovianum exemplum, adjecto subinde delecto errorum quae a superficialibus editoribus ad hunc auctorem erant adnotata. Recentissima denum memoria, provinciam ab aliis derelictam occupans *Frid. Ern. Ruhnke*, Gymnasii Bielefeldensis Director, *Seneca Philosophi opera* denum *recognita et illustrata* edere cepit *Lipsiae MDCCCXVII*, sex voluminibus absolvenda: e quibus ad hunc quidem diem nominati quatuor in lucem prodierunt (quorum secundo atque tertio, quae annis *MDCCCXXI* et *MDCCCXXII* prodierunt, *Epistulae ad Lucillum* continentur). Reliqua duo volumina adhuc desiderantur. Quae quam ita sint, quoniam ex me queri haud immerito posse videtur, quibus rationalibus contentus, quare fretus fiducia, ego nunc maxime consilium ceperim eandem *Epistolarem Seneca*, quibus in emendandis expolendisque iudem *ill* omnes, quae nominati, doctissimi viri elaborarunt, denum edendarum: consentaneum fuerit, ut et occasionem, quae mihi ad suscipiendam hanc operam oblata est, et omnino consilii nostri rationem paucis exponam.

Inter reliqua Philosophi nostri opera multis nominibus eminare mihi semper vise erat *Epistulae hae morales, ad Lucillum scriptae*: quarum lectione ab incunte adolescentia non modo singulariter me delectatum, sed in multis etiam deinde atque variis, quibus usus sum, temporum difficultatibus *expen*temero recreatum firmationeque meum animum esse, uliro profiteor. Quo magis optare subinde volueris, ut frequentius in manibus juvenum seminumque liber inde *verberetur*: quod quidem olim fieri solitum esse, cum ex magno numero codicum manuscriptorum qui supererant, quibus *Seneca Epistolae* continentur, tum ex pluribus

¹ Haec *tribuebantur* anno *MDCCCIX*; nunc autem quintum vol. in lucem prodit, sextum adhuc expectatur, ut in praefatione nostra primo volumini *praemissa* monuimus. *V. U.*

editionibus earundem, quæ decimo quinto sæculo prodire, intelligitur. Nam, ut incredibilem numerum omitam editionum omnia Senecæ opera complectentium, quæ intra duo proxima sæcula, ex quo primum typis excusa prodierant, certatim in lucem emissæ sunt, Epistolæ per se solæ uno eodemque anno MCDLXXV bis, primum Romæ, dein Parisiis, excusæ sunt: ac jam ante id tempus alibi, et quidem in Germania, ut videtur, absque anni locive notatione prodierant. Denique, quoniam illis temporibus non cujusvis erat, universum Epistolarum opus suo sibi ære comparare, in Epitomen etiam redactæ sunt eadem Epistolæ, atque ita iterum iterumque typis descriptæ¹. Itaque quum jam pridem essem miratus, ab illis inde temporibus ad nostram usque ætatem neminem esse inventum, qui Epistolarum Senecæ in usum præsertim studiosæ juventutis seorsim edendarum consilium cepisset, haud vulgari adfectus sum gaudio, quum, cura studioque viri clarissimi *Frid. Christ. Matthiæ*, Francofurtani ad Mœnum gymnasii Rectoris et Professoris, superiore anno effectum id esse quod jam diu mihi in votis fuerat, ex ipsius Editoris litteris ad me datis intellexi. Ea editio quum *hac potissimum mente* a Viro de omni humanitatis studio præclare

¹ Hujus generis editiones dum reperiuntur anni locique nota carentes; utraque quidem Lipsiæ, ut videtur, impressa: quarum alteram *Panzerus* recensuit, Ann. Typ. vol. IV, p. 192, alteram *Frid. Christ. Matthiæ*, in Programmate, superiore anno (1808) indicendis examinibus Gymnasii Francofurtensis conscripto, p. 8. Alia editio Lipsiæ excusa est (*Liptz*) per *Arnoldum de Colonia* anno salutis millesimo quadragentesimo nonagesimo tertio: cujus notitiam *Kopio*, viro clarissimo, in Academ. Heidelb. Professori honorario, debeo. Rursus alia ibidem prodit anno 1497, cujus *Fabricius* in Bibl. Lat. meminit. Denique rursus alia, quam ex Schœpfliniana Bibliotheca ad manus habeo, in eadem urbe (*Liptz*) impressa est per *Jacobum Thanner*, anno Dei millesimo quingentesimo octavo. Forma superiorum editionum quadrata est; major autem forma hujus, quam postremo commemoravi. Omnes autem istæ editiones titulum præferunt hujusmodi: *Lucii Annei Senecæ Cordubensis, maximi Latinorum magistri et institutoris honeste vite* (brevius duæ editiones vetustissimæ: *Annei Senecæ moralissimi*) ad *Lucillum Epistolarum liber de vivendi ratione, præclarus et auro* (superiores adiciebant, et *jaspide*) *preciosior*. In omnibus quidem istis editionibus nonnisi octoginta novem priorum (sive, ex nostra numerandi ratione, jam pridem vulgo recepta, nonnisi octoginta octo) Epistolarum Epitomæ continentur.

merito esset instituta, ut discipulis provecioribus, quibus nobilissimi Philosophi lectionem nec inutilem, nec injucundam fore sibi persuaserat Editor, exemplaria parabilia in manus tradi¹ possent; illud imprimis sibi agendum ille putaverat, ut nudum tantum contextum, ad novissimam editionem Lipsiensem² recognitum (ita quidem ut suum subinde iudicium sequeretur) accurate atque nitide describendum curaret: idque ipsum fideliter præstitit, duobus voluminibus perelegantibus Francofurti ad Mænum apud Varrentrapp et Wenner MDCCCVIII in lucem emissis. Jam vero priore volumine fere absoluto quum petissent ab Editore bibliopolæ, ut Commentario etiam scribendo animum adjiceret; voluntati eorum obsecuturus, præter alia quæ sibi eum in finem procuranda intellexerat, circumspicienda etiam nova subsidia putavit, quibus in vera lectione ex criticæ artis legibus indaganda et constituenda uteretur. Eo consilio, quum ex Fabricii Bibliotheca Latina compertum Vir doctus haberet, servari in bibliotheca Academiæ Argentoratensis codicem Epistolarum Senecæ longe veterrimum, per litteras me, cui Bibliothecæ hujus curam demandatam nosset, adiit, sive ut ad se transmitterem illum codicem rogans, sin id minus fieri posset, ut eum cum impresso exemplo conferendum excerptasque lectiones secum communicandas curarem. Equidem honestissimo desiderio, quoad possem, lubens gratificaturus, negotium excutiendi codicis ultro suscepi, adhibitis etiam insuper aliis duobus Codicibus, quos possidet eadem Bibliotheca minime contemnendos; moxque specimen Lectionum ex quatuor prioribus Epistolis excerptarum ad doctissimum virum misi, adjuncta brevi epicrisi, qua, quid ex codicum nostrorum editionumque principium præscripto mutandum in vulgatis harum Epistolarum exemplis mihi videretur, ingenue exposui. *Matthiæ*, ex istis speciminibus haud ægre intelligens, quam multa in universo Epistolarum libro superessent etiam nunc expurganda et expolienda, partimque restituenda auctori, temere ei olim ablata, partim ejicienda,

¹ Ipsius Editoris verbis utor, quibus ille in Programmate paulo ante memorato de hac editione disseruit.

² Eandem quam a *Ruhkopfio* adornatam paulo ante dixi.

inauspicato quippe ab interpolatoribus adjecta; dolebat mecum bis deinceps nuperrime editas esse Senecæ Epistolas priusquam uberioribus ad easdem emendandas præsiidiis, quæ parata apud non neminem et in promptu esse constabat¹, uti potuissent editores. Inde Commentarii consilium, editioni suæ adjungendi, eo direxit vir doctus, ut ex his, quæ ad corrigendum contextum spectarent, nonnisi ea quæ majoris cujusdam momenti essent delibaret, præcipuam curam in interpretationem locorum difficiliorum converteret, me vero compellere hortarique ultro cœpit, ut in critica parte pergerem elaborare, ac sive Notas meas ad totum opus spectantes secum communicarem, simul cum ipsius Adnotatis olim in lucem emittendas, sive ipsum contextum meo judicio emendatum criticisque animadversionibus illustratum, quoquo modo ferret occasio, in publicum prodire jubere. Accepi conditionem, et Philosopho nostro navavi operam quam potui diligentissimam: quumque suas Adnotationes non ante editurum se professus sit *Matthiæ*², quam in publicum prodierit adparatus ille variantium Lectionum, quem Ruhkopfius in sextum olim Senecæ sui volumen se conjecturum signifi-

¹ Adparatum dico illum cura ac studio *Ign. Aug. Fessleri*, sumptibus *Kornii* bibliopolæ Vratislaviensis instructum; quo continetur (ut Ruhkopfius ait in Præf. ad Sen. vol. IV, p. 6 sq. nostræ autem ed. vol. I, p. XII) *præclaræ Lectionum variantium copia e codd. msstis, qui Mediolani in bibliotheca Ambrosiana, Vindobonæ, Argentorati, Bernæ, Altorfi, Erfordiæ, Helmstadii, Erlangæ et Guelferbyti asservantur*. Comparatæ fuerant illæ copiæ hoc consilio, ut earum ope adornaretur nova Operum Senecæ editio omnibus numeris absolutissima, quæ anno XCV superioris sæculi magno quidem hiatu promissa erat, tertio post anno in publicum emittenda (vid. *Intelligenzblatt der Allg. Lit. Zeitung*, 1796. No. 24.), sed nunquam in publicum prodit. Easdem nuper copias omnes, librariæ Weidmanniæ ære redemptas, post editas jam a Ruhkopffio et a Matthiæ Epistolas Senecæ, in Ruhkopffii manus pervenisse, ipse docet in eadem Præfat. p. 7 sq. spemque sibi factam significat, mox accessuram etiam *Vaticanorum* nonnullorum ac *Florentinorum codicum* collectiones. Quod ad Lectionum varietatem spectat ex Argentoratensibus codicibus cum Fesslerero communicatas, obscuro quodam indicio nuperrime intellexi, fuisse illam ab erudito olim collega meo et in Bibliothecarum publicarum cura præcessore Oberlino procuratam.

² In Programmate supra memorato, p. 4.

cavit¹; interim roganti a me *Extero* nostro, ut, si quid in *Senecam* (cujus novam ille editionem ex typographia Societatis Bipontinæ proditura nunc maxime moliebatur) paratum haberem, illud secum communicarem, haud gravatus sum *Morales* istas Philo-
sophi hujus *Epistolas* tradere, mea qualicumque cura studioque ex veterum librorum præscripto et criticæ artis legibus, quoad potui, emendatas.

Superest, ut lectionum earum, quas in locis controversis præferendas aliis judicavi, aliarumque emendationum, quas ex conjectura nostra, perraro quidem admodum, desperatis quibusdam locis adferendas putavi, rationem reddam. Quo spectant *Notæ criticæ*, quas in operis titulo² sum pollicitus: in quibus quidem haud incommode factum videbitur, si leviores etiam quasdam codicum nostrorum discrepantias, quin et portentosas nonnullas librariorum hallucinationes subinde adnotavero, e quibus de genio et more cujusque codicis ferri judicium quoddam possit. Sed priusquam ad istas *Notas* dimittam Lectorem, intelligo esse mihi cum de ipsis *Codicibus* nostris *Argentoratensibus*, tum de aliis *praesidiis*, quibus ad procurandam hanc editionem usus sum, paulo enucleatius dicendum: quem quidem locum quam brevissima potero disputatione, expediam.

Vetustissimus ille et *probatissimus ex nostris Codicibus*, quem *harum* notarum aliqua, *ms. a. Arg. a.* aut etiam nude *a.* insignire consuevi, in spissis membranis luculenter et magnifice scriptus est, foliis constans 132; per septemdecim quaterniones formæ quadratæ distributis. Ex calami ductibus et ex universo genio scripturæ (in qua, ut hoc utar, diphthongi æ et æ recte a simplici vocali e distinguuntur, et fere constanter exserte duabus literis efferuntur; nec ullum fere occurrit scribendi compendium, nisi figura & pro et in mediis plerumque vocibus posita, et diphthongus æ raro admodum per caudam literæ e annexam indicata) haud dubie colligas, circa nonum post C. N. sæculum conscriptum esse hunc codicem³ et quidem ex perantiquo codice fuisse

¹ In Præfat. ad vol. IV, pag. 9. (nostræ ed. vol. I, p. XIV).

² Quem titulum in nostra præmonitione ad hoc vol. inseruimus.

³ Cum majuscularum litterarum, tum minuscularum, fere similis est forma

descriptum, in quo verba pæne omnia prisco more inter se connexa nulloque interstitio distincta fuissent, inde intelligitur, quod in eodem nostro codice etiamnunc multis in locis non discreta inter se verba sunt, sed penitus connexa. Quod vero etiam atque etiam dolendum est, nonnisi tertiam fere partem Epistolarum Senecæ continent hæ membranæ. Nam quum universum opus per tria volumina olim esset distributum, quorum primum (ut suspicor) Ep. LII; alterum Ep. LIII, usque LXXXVIII, tertium reliquas ab Ep. LXXXIX, - CXXIV, complectebatur; in nostro hoc codice fere nonnisi postrema pars, ac ne hæc quidem integra, continetur. Perit enim (ac nescio an jam olim in eo exemplari, de quo descriptus est codex noster, desideratus fuerit) primus quaternio, qui Ep. LXXXIX et priorem partem Ep. XC, erat complexus: cujus in locum, ne defectum sese primo intuitu præderet codex noster, substitutus est primus quaternio voluminis primi eadem (ut videtur) manu, simillimis certe calami ductibus, quibus sequentia, descriptus; quo continentur Pauli Apostoli et Senecæ, quæ olim ferebantur, epistolæ, cum duabus prioribus Epistolis ad Lucium et parte tertiæ Epistolæ, in hæc verba desinente, *alterum tutius. Sic utrosque*, etc. quæ verba ad finem leguntur. Tum vero secundus quaternio ab his abruptis verbis incipit, *renda artibus fecimus. Sufficit ad id natura*, etc. quæ sunt ex Epistola XC. Dehinc autem continuo tenore reliquæ omnes Epistolæ, quæ et in aliis codicibus ad ætatem nostram pervenerunt, sequuntur. Cæterum de hujus Codicis præstantia nil opus est ut plura hic verba faciam: qui quantum nobis ad emendanda vulgata Epistolarum harum exemplaria contulerit, ex criticis Notis nostris abunde intelligetur. Illud ut moneam non fuerit ab hoc loco alienum, superesse in eodem codice clara vestigia veteris distributionis Epistolarum Senecæ in complures libros; quæ distributio quum jam A. Gellii ætate fuisset in usu, in plerisque deinde codicibus neglecta est, in aliis vero ita mutata, ut cum

ei, quæ in antiquo Codice Canonum conspicitur, qui jussu Raehionis, Episcopi Argentoratensis anno Christi 787, descriptus est: cujus codicis notitiam cum orbe litterato communicavit collega noster *Chr. Guil. Koch*, in *Notices et Extraits des Mss. de la bibliothèque nationale*, tom. VII, pag. 173 sqq.

ea, qua Gellius usus erat, minime conveniret. Nam quum in aliis codicibus *Libri* numerentur *viginti quinque*, in aliis vero *viginti duo*¹; in nulla earum Epistolarum, quæ in istis codicibus ad *Librum XXII* referuntur, reperiuntur hodie verba ea, quæ ex *libro XXII Epistolarum Senecæ ad Lucilium scriptarum* ab A. Gellio Noct. Att. XII, 2, prolata legimus. Ac ne in nostro quidem codice verba illa leguntur: at nimirum in hoc nonnisi *viginti* numerantur *Libri*, quibus omnes illæ CXXIX Epistolæ, quæ ad nos pervenerunt, continebantur². Ex quo intelligi par est, verba ab

¹ In eo codice, cujus ad exemplum expressa est vetusta editio Romana, *viginti quinque* numerabantur *Libri*: in ed. Ven. et Erasmi, non nisi *viginti duo*. Totam deinde rationem per *Libros* distinguendi has Epistolas prorsus omisit Muretus, nullum ejus vestigium in vetustis codicibus superesse ratus. Et ignorant eam sane codices longe plerique cum nostris *Arg. b. et Arg. c.* et ed. *A.* Sed in his eisdem, quemadmodum et in editionibus omnibus, singulæ Epistolæ suis *numeris* distinguuntur. Ac differt quidem paululum numerandi ratio ea, qua codices mssti vetustæque editiones utuntur, ab hac quæ inde a Mureto ubique vulgo est recepta: cujus differentiæ hæc causa est, quod in msstis codd. una subinde Epistola perperam in duas erat tributa, et in nonnullis etiam codd. series Epistolarum nonnihil mutata. In vetustissimo autem nostro ms. a. nulli Epistolæ nota numeralis a prima manu adjecta est.

² In hoc codice inter Epistolæ exitum, quæ XCII vulgo numeratur, et inter Epistolæ XCIII initium, ejusdem calligraphi manu qui cætera scripsit, hæc interposita leguntur:

L. ANNÆI SENECEÆ LIB. XIV. EXPLICIT. INCIPIT LIB. XV.

Tum ante Epistolam XCVI, ita habet:

L. ANNÆI SENECEÆ AD LUCILIUM LIB. XV. EPISTULARUM MORALIUM EXPLICIT.
INCIPIT EJUSDEM LIBER XVI.

Similiter *Libri XVII*, initium notatur ad Ep. CI. *Libri XVIII*, ad Ep. CIV. *Libri XIX*, ad Ep. CX. *Libri XX*, ad Ep. CXVIII. Denique in fine Epistolæ CXXIV, in qua desinit codex, post ultima verba, *infelicissimos esse felices* VALE, hæc subjiciuntur:

L. ANNÆI SENECEÆ AD LUCIUM (sic uno h. l. vitiose scriptum, pro LUCILIO)
EPISTULAR. EXPLICIT LIB. XX.

Igitur postrema Epistola, quæ hodie superest, clauderat *Librum vicesimum*: quare nil mirum est non legi in his Epistolis, quæ ad nos pervenerunt, ea verba quæ ex *Libro XXII*, citaverat Gellius. Similiter vero Fabricius in Biblioth. Latina, ubi de Senecæ scriptis agitur, adnotavit *asseruari in Rbedigeriana bibliotheca VVratislaviensi mstum Codicem, in quo Philosophi hujus Epistolæ in libros XX sint distinctæ.*

A. Gellio prolata non debuisset in aliqua earum Epistolarum, quæ hodie supersunt, quæri; exstitisse autem Gellii ætate præter illas, et post illas CXXIV, quæ ad nos pervenerunt, plures adhuc alias, quæ ætatem non tulerunt.

Ad vetustissimas istas membranas *Arg. a.* et ætate et reliqua præstantia proxime accedere illæ videntur, quas hac designatione, *Ampl. vel ms. Ampl.* insignivi. Nempe *Amplonianum codicem* (quia in Amploniano collegio Erfordiæ asservatur) nominaverat clar. *Matthiæ*; qui quum totum cum exemplari Bipontino contulisset, ejusque varias Lectiones cum Ruhkopffio communicasset, mihi quoque, speciminis loco, *Lectiones ex quatuor prioribus Epistolis excerptas* ultro impertivit. Plura a Viro humanissimo rogare pudor me vetuit, quamvis talia essent specimina, ut incredibile reliquorum omnium desiderium debuerint adferre, quum præsertim LII *priores Epistolæ* illo codice contineantur, quarum longe plurima pars in vetustissimo nostro desideratur¹.

Sequitur *Codex noster Arg. b.* membranaceus et ipse, foliis constans centum quadraginta sex, formæ quadratæ paulo minoris. Luculenta scriptura, ad Gothicam quidem quæ vocatur, leviter inclinans, sæculum prodit undecimum, vel duodecimum. Probus codex, qui et ipse plurimum nobis ad emendandam vulgatam ante nos scripturam contulit, Epistolas olim videtur LXXXVIII, comprehendisse: sed, quaternionibus aliquot jam pridem deperditis, desinit hodie in verbis illis, *In contrarium autem huic affectum summa infelicitas urget*; quæ leguntur in Epist. LXXXI, § 20. Sed ne in medio quidem usquequaque integer est: nam, quum quaterniones viginti olim complexus esset, suo quemque numero signatum, desunt ex eis hodie duo, undecimus et duodecimus, foliaque adeo sedecim interciderunt; quibus continebatur quidquid in codicibus integris et in impressis exemplis inter verba illa, *non fuit nobilem* (Epist. XLIV), § 4, et ista, *statim illis et loqui et laudare licuisse* (Epist. LII, § 10),

¹ De illo *Codice Amploniano* plura legas in Ruhkopffii Præf. ad Senec. Vol. I, et in Matthiæ Programmate jam sæpius laudato, p. 4-6. Illud unum hic monebo, diversum esse hunc codicem ab eo *codice Erfordiensis*, cujus Lectionibus Gronovius usus erat.

indisruptam legimus. Mox vero rursus nova lacuna est, non quidem inde nata quod de eodem nostro codice aliquid, quod olim in illo fuisset comprehensum, intercideret; sed, ut mihi videtur, quod jam de eo exemplari, de quo is descriptus est, quaterniones aliquot periissent. Nam post Epistolam LXI (cujus quidem nominis posteriorem partem in codice nostro superannuo modo dicebam), sub finem ejusdem folii versi, cujus prior pagina ab illis verbis *statim illis et loqui incipit*, continuo sequitur ea Epistola, quæ *sexagesima tertia* vulgo numeratur; ab illa verba incipiens, *Moleste fers decessisse Flaccum*: rursusque desiderantur Epistolæ omnes, quæ alias inter hanc et inter quinquagesimam secundam interjectæ leguntur. Et eidem quidem Epistolæ LXIII, calligraphus noster (sicut in suo, puto, exemplari repererat) numerum LXIV adpinxerat; at ex isto numero alia chiro manu, quo minus in oculos caderet defectus, erasit litteram 3, scripsit LXV, similiterque deinde numeros omnes reliquis Epistolis adscripserat mutavit¹.

Quorundam cum nostro *Arg. b.* familiæ videntur *Codices Herbiniani*,² ex quibus probas multas lectiones *Franc. Modius* protulit in *Lectionibus Novantiquis*, quæ Tomo quinto *Thesauri critici* *Urspergerii* insertæ sunt³. Eodem pertinent quatuor *Gallici codices*,⁴ quos *Parisius* priores Senecæ Epistolas complexi, quos Parisiis

¹ Idemque vero illam ipsam quidem, quam dixi, Epistolam LXIII, integram exhibet codex noster: sed in ipso statim Epistolæ principio, post verba *statim illis et loqui incipit*, continuo ad illa transit, *Alia non idcirco sentio*, quæ in eadem Epist. § 6 leguntur; sive quod ibi calligraphus duas exemplaris sui paginas imprudens transiliverit, sive quod in suo exemplari solum illud, quo continebantur quæ nunc ommissa sunt, exhiberet.

² *Urspergerius* memorat *Modius* (l. c. Epist. II, p. 3) *membranaceos codices Herbinianos*, quorum usus sibi fuisset concessus: quorum e numero (quod ex *Lectionibus* ab illo prolatis colligere licet) nullus fuit, qui plures quam sexdecim Epistolas exhiberet. Ad eandem porro, ac fortasse etiam ad veterem nostri codicis *a.* familiam, pertinebant, puto, nonnulli ex *Hispanis* illis *codicibus*, quorum ex præscripto olim *Fernandus Pincianus* suas in *Senecæ Philosophi scripta Castigationes* ediderat, quos codices *vetustissimus* ille prædicavit: de quibus equidem, quoniam non nisi perraro codicem, e quo ducta esset aliqua lectio ab ipso prolata, nominatim designavit,

olim *Jo. Opsopæus* cum exemplo *Erasmiano* contulit, excerptasque ex eis *Lectiones* publici juris fecit, primum in lucem emissas in ea *Operum Senecæ* editione, quæ *Parisiis* anno *MDLXXXVII* prodiit, *Nic. Fabri* studio procurata. Quæ *Lectiones* plurimum nobis cum alibi in constituendo editionis nostræ exemplo profuerunt, tum in ea præsertim operis parte, qua defectum esse nostrum codicem *Arg. b.* diximus. Et omnes quidem illi *Opsopæi* codices probatissimas sæpe lectiones uno consensu nobis obtulere; sed ubi inter se discrepabant, ibi fide et probitate reliquis præstare mihi *Nicotianus* visus est, ad eumque proxime accedere alter ex *Puteanis*, is quem *Opsopæus* ipse passim optimum prædicavit: quare volueram, ut frequentius, quam illi visum erat, nominatim nos docuisset, quinam ex quatuor codicibus lectionem quamque ab ipso adnotatam obtulisset; quoniam in lectionum discrepantia, cæteris rationum momentis paribus, haud dubie eorum codicum prævalere debet auctoritas, qui cæteroquin probatissimi fuerint comperti. Sed illud maxime dolui, parcissimum omnino in enotandis codicum suorum lectionibus *Opsopæum* fuisse; quippe qui, pro illorum more temporum, non nisi eis fere in locis codices mstos inspexisset, aut certe ibi solum lectiones illorum protulisset, ubi mendosa ac minime ferenda ipsi visa fuisset vulgata scriptura. Qui si saltem, præter *Erasmianum* exemplum, aliquam e superioribus editionibus ad manum habuisset, vidissetque quam multas probas lectiones illæ essent oblaturæ, quæ parum feliciter ab *Erasmio* mutatae sunt, non gravaturus fuisset quin ejusmodi saltem in locis docuisset lectorem, quamam a parte sui codices starent.

Ista *Opsopæi* in proferendis codicum suorum parcimonia, quum suspicarer extare fortasse etiam hodie in *Imperiali Bibliotheca Parisiensi* nonnullos ex eisdem codicibus, quibus ille usus esset, desiderium mihi injecit experiundi, an uberiorem quamdam illorum collationem nancisci possem. Itaque quum in eo

et omnino perpauca ex omnibus enotavit, nihil aliud, nisi hoc in universum, possum pronuntiare, probam esse, ac merito deinde a *Mureto* receptam, majorem partem lectionum, quas ex illis codicibus *Pincianus* commendaverat.

esset ut Parisios proficisceretur vir juvenis, multæ doctrinæ, multæ humanitatis, *Car. Frid. Tim. Emmerich*, auditor olim, nunc amicus meus in paucis carus; huic in mandatis dedi, ut, quoad sibi per reliquas rationes liceret, excuteret ibi, nostram et Senecæ nostri in gratiam, *duos codices membranaceos*, Epistolas Senecæ LXXXIX (id est, ex ratione nunc recepta, Epistolas LXXXVIII), exhibentes; quorum alterum, olim *Puteanum* (n. 853g), in Catal. Biblioth. olim Regiæ ad sæculum undecimum, alterum (n. 8615), olim *Colbertinum*; ad sæc. XIII, videram referri. Et ille, haud cunctatus, non modo duos istos Codices, sed et similem illis alium, Roma nuper Parisios delatum, *Palatinum* num. 1546, qui duodecimo sæculo scriptus perhibetur, cum exemplo editionis Bipontinæ cœpit conferre; ad meque (quam plura peragere per temporis brevitatem aliasque occupationes non posset) trium istorum codicum variantes lectiones, primum ex triginta duabus prioribus Epistolis et parte trigesimæ tertiæ, tum deinde ex Ep. LX-LXXXVIII, excerptas, transmisit. Et eo quidem tempore ad me pervenit egregia hæc symbola, quo jam typis exscriptæ erant ex epistolæ e quibus excerptæ lectiones erant, ut his dirigi meum in constituendo editionis nostræ exemplo iudicium non potuerit: sed perutiles tamen mihi deinde in recognoscendo ipso nostro exemplo fuere, quam partim ad firmandas eas lectiones, quas aliis prætuleram, valerent; partim vero meliorem etiam subinde, quam quæ a nobis recepta est, offerrent scripturam; denique nonnunquam, ubi scriptura aliqua nostrorum codd. Arg. observationem meam effugisset (quod vel diligentissimo veterum librorum scrutatori solet accidere), admonerent, ut eosdem nostros codices denno intentius inspicerem: quibus de rebus in criticis nostris Adnotationibus erit dicendum. Et ibi quidem, quem codicem cum Emmerico nostro *Par. a.* insignire constitui, est *Colbertinus* ille, quem in Catal. Mssorum Latin. no. 8615, recensitum dixi; *Par. b.* est *Puteanus*, no. 853g, quem ex collatione cum lectionibus ab Opsopœo prolatis cognovi eundem ipsum esse, quem olim Opsopœus tractaverat, et antiquiorem melioremque altero Puteano iudicaverat. Denique *Par. d.* est *Palatinus* quem dixi; et is quidem nullus ex

illorum quatuor Palatinorum numero, quos olim Gruterus tractaverat, quorum quilibet omnes CXXIV Epistolas Senecæ continebat; quum hic ab Emmerico nostro collatus non nisi LXXXVIII priores complectatur.

Tertius codex Argentoratensis (noster cod. c. ms. c. vel Arg. c.) universas CXXIV Senecæ Epistolas, quæ ad ætatem nostram pervenerunt, absque ulla notabili lacuna, complectitur¹. Chartaceus est, foliis constans 189, maximæ formæ; sæculo decimo quarto, aut sub quinti initia, conscriptus. Folia ab ipso calligrapho (nam et hic codex eleganti manu exaratus est) suis numeris signata sunt: in fronte codicis Index est rerum memorabilium, ad foliorum numerum relatus: in fine adjecti Senecæ de Clementia ad Neronem libri duo. Salutationis formula, *Seneca Lucilio suo salutem*, quam duo vetustiores nostri codices singulis Epistolis præfixam habent, in hoc nusquam comparet: sed illius loco præmissum est cuique Epistolæ breve quoddam *Argumentum* hujusmodi, verbi causa: *Prima, De colligenda et sistenda fuga temporis; et quod pauper non est cui quantulumcumque superest sat est.* Tum, *Ep. 2. De mutatione locorum et multiplicium voluminum lectione vitanda, et quod honorabilis res est leta (sic) paupertas.* Multa idem passim habet scholia, cum breviora, inter lineas interspersa, tum longiora, marginibus et inferiori subinde paginarum oræ adscripta: quæ scholia ab illis temporibus derivata sunt, quibus Senecæ nostri opera, et imprimis Epistolæ, in scholis Christianorum prælegi et exponi studiosæ juventuti cœperant; quo spectans, puto, *Pincianus* unum e suis codicibus *Exemplar Scholasticum* nominaverat, cujus lectiones ab illo prolatae cum lectionibus ejusdem nostri cod. c. maxime conveniunt. Jam, ut nullus fere est codex manu exaratus, etiam e vetustiorum numero, quin multiplicibus vitiis hallucinationibusque librariorum ac passim etiam interpolationibus sit deformatus; sic mirandum non est, recentissimum hunc nostrum et aliis plurimis vitiosis

¹ Numerantur in eo quidem *Epistolæ CXXVII*, nec vero plures insunt quam quæ in vulgatis exemplis leguntur: scilicet Epistola nona quæ vulgo numeratur, et Epist. XLVIII, rursusque Epist. LVIII, in duas quæque epistolas divisæ sunt in hoc codice.

portentosisque lectionibus, et frequentibus præsertim interpolationibus ex scholiis in contextum receptis, scaterere. Veruntamen non solum frequenter admodum cum vetustioribus codicibus in probatis lectionibus, quas restituere Senecæ debuimus, recte hic idem codex consentit; sed haud paucis etiam in locis, ubi in vitio cubant vetustiores, veram haud dubie et genuinam auctoris scripturam servavit.

Cum isto nostro *cod. c.* cognatione quadam conjuncti sunt, licet multum passim et ab illo et inter se dissentientes, *quatuor* illi *Palatini* et unus *Coloniensis*, quos *Janus Gruterus*, rara admodum (illis præsertim temporibus) diligentia, cum *Erasmiano* exemplo contulit; quorum quilibet omnes Senecæ *Epistolas* continebat. Qui quidem sicuti singuli et ætate et præstantia cedunt nostris codicibus *a.* et *b.*, sic ex eisdem nonnulli, ac præsertim *Palatinus secundus*, et post hunc *Coloniensis*, nostro *ms. c.* sunt præstantiores. At vero etiam, e contrario, ubi hi ipsi codices, quos modo laudavi, vitiosam habent scripturam, ibi nonnunquam in *Palatino primo, tertio, aut quarto*, servata est vera aut veræ proxima scriptura; quod in posteriore præsertim *Epistolarum* parte subinde observasse mihi videor. Itaque in codicibus istis, quos vel nos ipsi excussimus, vel e quibus excerptas a viris doctis lectiones in manibus habemus, idem fere obtinet quod de duobus aliis *Codicibus, ex Britannia* olim acceptis *Erasmus* alicubi memoravit¹.

Typis excusi libri, quos in constituenda nostri exempli lectione ad manus habuimus, ac partim constanter, partim vero in dubiis

¹ *Erasmus* in præfatione, priori suæ editioni *Operum Senecæ* (quam quidem deinde pro sua haberi noluit) præmissa, postquam *utrumque ex illis Britannicis codicibus mendosiorum vulgaris exemplaribus fuisse dixerat: Illud tamen profuit, inquit, quod non consentiebant errata. Proinde, quemadmodum aliquoties fit, ut peritus et attentus iudex e multorum testimonio oratione, quorum nemo tamen verum dicat, rem colligat, ita nos e diversis mendis veram coniecimus lectionem.* Causas vero, cur præ aliis veterum auctorum scriptis *Senecæ* potissimum opera, et in his præsertim *Epistolæ*, prodigiose corrupta in mssis libris ad nos pervenerint, percommode idem *Erasmus* exposuit in *Epistola Nuncupatoria*, secundæ Editioni præfixa, pag. 2 seq.

saltem locis consulimus, hi sunt fere. Primum, *vetus illa Editio Epistolarum Senecæ*, anni locique et typographi indicio carens, quam *ed. A.* (quasi *Anonymam* dicerem) insignivi. Et hanc quidem ad codicis manuscripti exemplar, qui nostro *ms. c.* simillimus fuisset, expressam deprehendi; ita tamen, ut proba genainaque scriptura subinde in ea servata sit, ubi vitiosam habet noster codex *ms.* Porro constanter nobis ob oculos fuit *principes Romana editio* earundem Epistolarum, anno *MCCCCLXXV*, procusa, quæ jam supra a nobis memorata est; non confundenda cum illa editione Romana, quæ passim in Opsopœi et in Gruteri adnotationibus nominatur¹. Vetus illa, quam equidem nunc dico, Romana editio ex manuscripto codice expressa est satis probo, et multo meliore quam fuerat ille, cujus exemplum editio nostra *A.* erat secuta: estque illa aliarum omnium editionum fundus, ac veluti fons, e quo cæteræ omnes editiones profluxerunt, sed ita ut ex aliorum fontium rivulis plurimum quidem sinceri mitisque liquoris in eandem sit derivatum, quo et limpidior flueret, et molliretur illius asperitas, multum vero etiam cœni ac turbidæ materiæ fuerit invectum. Cum Romana hac editione frequenter *Tarvisinam* operum Senecæ omnium *editionem* contuli, anno *MCCCCLXXVIII* impressam; et eam quidem in hisce *Epistolis* plerumque consentientem cum Romana Epistolarum editione deprehendi, nonnunquam vero etiam ab illa discedentem; quæ discrepantia nescis an ex Neapolitana editione, quam videre nunquam mihi contigit, propagata sit². Porro, ubicumque a vetere Romana editione discedens Erasmi exemplum animadverti, ibi eam *editionem Operum Senecæ* consului,

¹ Quam *Romanam editionem* subinde nominarunt Opsopœus et Gruterus, ea *Mureti* est, Romæ anno 1585, typis vulgata. Nostra *ed. Rom.* illis incognita prorsus, certe nunquam visa fuisse videtur.

² De *Neapolitana illa Operum Senecæ editione*, quæ quidem eodem anno *MCCCCLXXV* impressa perhibetur, quo Romana Epistolarum editio prodiiit, doctissimo *Matthiæ* adsentior, monenti (in Progr. supra laudato, p. 7) esse illam romanam posteriorem, et Epistolas Senecæ, quas illa exhibet, e Romana editione esse repetitas. At, præter editionem Romanam, fortasse etiam codex aliquis manu exaratus in consilium vocatus erat a Neapolitano editore.

quam *primam* esse *Venetam* mihi persuasi¹; cujus ad præscriptum, absque ulla (quam quidem observaverim) mutatione expressa est *altera Veneta*, quæ vulgo prima haberi solet, qua usus esse Erasmus videtur, quum adornaret suam. Et quidem haud exiguam partem earum lectionum, quæ apud Erasmum discrepantes a Romano exemplo réperiuntur, ex ipsa illa priore *Veneta* editione propagatas esse deprehendi: quarum in numero probæ sunt multæ, ex manuscripto aliquo codice haud dubie ductæ, qui a Veneto editore esset adhibitus; aliæ vero etiam præter rationem ab eodem receptæ, nonnullæ item fortasse ex errore typographi natæ.

Erasmianam vero *editionem* non modo *priorem* illam adhibui, anno MDXV, impressam, quæ a *Venetæ* editionis exemplo rarius discesserat; sed *alteram* potissimum, uti par erat, constanter consului, quæ anno MDXXIX, prodiit, per *Desiderium Erasmus* (ut titulus præfert) *ex fide veterum Codicum, tum ex probatis autoribus, postremo sagaci nonnunquam divinatione, sic emendata, ut merito priorem editionem, ipso absente peractam, nolit haberi pro sua.* Qua in editione, præter ipsum *Epistolarum* contextum qualis ab Erasmo constitutus est, consulendæ nobis et perpendendæ fuerunt breves *Adnotationes*, quæ partim singulis *Epistolarum* Libris (quos XXII ab Erasmo numerari supra memoravi) subjectæ sunt, partim in *Appendicem* (p. 268, sqq.)

¹ Vetusta illa editio, anni locique et typographi indicio carens, folia autem suis numeris notata continens CCXXXV, *Venetis* haud dubie expressa est, et quidem ante illam, quæ paulo minutiore caractere eadem in urbe anno MCCCCXCII per *Bernardinum de Coris de Cremona* excusa est, foliisque CCVIII continetur. Quod autem prior illa, quam dixi, in *Panseri Annal. Typogr. T. IV, p. 480*, circa annum 1498, excusa perhibeatur, id inde factum videtur, quod in eodem volumine, ex cujus inspectione ducta illa conjectura est (quemadinodum et in eo volumine, quod equidem præ manibus habeo) simul compactæ fuissent *Tragœdia Senecæ cum duobus commentariis*, etc. impressæ *Venetis* anno MCCCCXCVIII per *Io. Tridinum de Cirreto, alias Tacuinum*. Jam quoniam alteram editionem *Venetam* cum priore illa constanter consentientem reperi, in *Notis* nostris critica utramque pro una habui, et brevi hoc indiculo *Ven. vel ed. Ven.* insignivi. Sicubi vero dissentientes reperero, ibi altera nobis *ed. Ven. 1*, erit, altera *Ven. 2*.

rejectæ¹. Et præclarissime omnino, in altera præsertim editione, cum de cæteris Senecæ scriptis, tum de Epistolis hujus Philosophi meruit *Erasmus*; incredibilem numerum errorum, quibus fœdatæ erant superiores editiones, prodigiosasque librariorum hallucinationes, cum ex probatiorum codicum auctoritate, tum ex suo aut aliorum doctorum virorum ingenio, felicissime corrigens. Sed idem plurima etiam ulcera, quibus eædem laborabant editiones, intacta reliquit; alia vero, quum sanare conaretur, tacite incrustans, hoc ipso, quod vix amplius adparerent, propemodum insanabilia reddidit; denique locis etiam bene multis, quæ vel nulla indigebant medicina, vel quæ alia ratione curanda erant, vitiosam lectionem, aut certe minus probabilem (quam offerebat quidem vetus aliquis codex, sed is parum emendate scriptus, et nostro persimilis recentissimo Argentoratensi), probatæ prætulit scripturæ, quæ vel edita ante ipsum erat, vel quam alii codices erant oblaturi².

Jam quum ab *Ant. Mureto*, elegantis acrisque ingenii viro, multa quidem e manuscriptis codicibus, quum aliis, tum his præsertim quorum lectiones Pincianus in publicum emiserat, in Senecæ Epistolis emendata esse, plurima vero etiam ex ipsius ingenio, aut ex Erasmi vel Pinciani conjecturis, tacite mutata et in contextum recepta intellexissem³, quorum deinde alia qui-

¹ Quoties in notis criticis nude *ed. Erasm.* nominatur, toties altera potissimum *Erasmi editio* fuerit intelligenda. Sicubi vero commodum nobis videbitur de dissensu utriusque editionis monere lectorem, ibi eas hæc indiculis distinguemus, *Erasm. ed. 1.*, et *Erasm. ed. 2.*

² Fortasse ex veteri editione *A.* (quæ et ipsa nostrum mstum *c.* propinqua cognatione attingit) lectiones ejus generis, quas dico, hauserat *Erasmus*. Silet tamen de ea editione in Præfatione, quum interim prædicare non prætermiserit, Tarvisinæ editionis usum sibi fuisse concessum. Cæterum, quantum emendationum nonnullarum contextui a sese adlatarum rationem in subjectis Notis reddiderit, longe plurimam tamen illarum partem in eisdem Notis silentio præterit; quo fit, ut quid ex veterum librorum auctoritate, quid ex ingenio et conjectura ab eo correctum sit, non nisi ægre discernas.

³ Gravem censuram eo nomine in *Muretum* peractam videas a *Lipσιο* in Præfat. ad suam Senecæ editionem; sed graviorem etiam, ante *Lipσιο*, a *Grutero* in *Animadversionibus in Senecæ opera*, cum multis aliis locis, tum p. 694, ubi, *Nuper*, inquit, *extitit Muretus, qui nulla fere adjutus ca-*

dem a Lipsio ad superiorum editionum aut ad aliorum manuscriptorum normam fassent reficta, alia vero ad nostram usque

lamo exaratorum codicum ope, plerasque tamen lectiones, quas produxerant de veterum librorum penu Erasmus et Pincianus, pro legitimis Senecæ clam recepit in contextum: quod ut nemo valde culpaverit, ita necesse est omnes ei malam habeamus gratiam, quod et utriusque illius quem dixi hominis divinationes pari præterea dignatus sit honore; nec hoc tantum, sed et suas quoque harrillationes nimis quam frequenter eodem collocaverit dignitatis gradu, hæcque omnia adeo dissimulanter, adeo furtive, ut vix semel atque iterum istius sui facinoris lectorem monuerit, omnesque ideo facile lateat qui non plura comparent exemplaria. Quapropter parum apte dictum videri debet, quod nuperus Editor Lipsiensis in notis ad Senecam subinde ait (veluti ad hæc verba: quæ non possim faceres quæ nolum Epist. xxvi § 2.) Muretum vulgatam lectionem tenere; ubi rectius dicturus erat, Mureti ingenio et conjecturæ deberi lectionem inde ab illius astate vulgatam. Nec vero commeritus erat Muretus, ut ea acrimonia perstringeretur, qua nimis frequenter a Grutero perstrictus est. Vide modo, quam ingenua, quam virilis, nec profecto invereconda sit illius oratio, ubi de Emendationibus suis loquitur. In notis ad Epist. VIII, postquam emendationem retulit, corruptis vulgo verbis, Quod ego tibi videor interim suadere, a se adhibitam, quæ mihi quidem non minus commoda, quam necessaria videtur, sic pergit; Sed ego talia plerumque tacitus prætermitto. Quid enim lectoris interest scire, quis primus ita emendaverit? Relinquamus hæc adolescentulis, qui unam aut alteram litteram corrigere, putant esse idem quod olim vincere Olympia. Ego quæ scribo, non gloriolæ meæ causa scribo, sed utilitatis alienæ. Sed ne omnia quidem, in quibus Mureti editio ab Erasmi discedit, ab ipso Mureto primum invecta sunt: sunt passim nonnulla, quæ jam ante illum a Cælio Secundo Curione aut a Vincentio Prallo temere obruta Senecæ erant; cujus generis sunt e. g. in Epist. xx med. duo verba, tunc enim, quæ tam contra omnium codicum fidem, quam præter necessitatem, primum adsuta reperi in editione Basileensi ex offic. Hervag. per Euseb. Episcopium, MDLXXIII, in qua quidem nonnisi Erasmi maxime repetitum est exemplum, sed cujus in fronte, immani hiatus, Post herculeos Cælii Secundi Curionis labores, Vincentii Pralli opera et studio innumeris in locis restituta Senecæ opera prædicantur: nec vero dubito, jam ante a Curione adsuta illa verba fuisse in superiore editione Basil. MDLVII, quæ ejusdem Curionis vigilantissima cura castigata perhibetur. Et ejusmodi quidem alia nonnulla, temere ab his ante Muretum jam invecta, adnotasse mihi videor: sed quum Curtonis caruerim editione, istam autem Pralli rarius inspexerim, intelligo accidere mihi potuisse, ut in Notis nostris criticis nonnunquam lectionem aliquam a Mureto primum invectam esse perhiberem, quæ ex una aut altera istarum, quas modo nominavi, Basileensium editionum in Mureti exemplum manasset. Ex earumdem Basileensium edi-

etatem in eas Senecæ editiones, quibus vulgo utimur, propagata essent; circumspicere cœpi *editionem* eam, quæ ab ipso Mureto in lucem proferri cœpta, paulo post ejus obitum Romæ anno MDLXXXV, prodiit. Quam quum frustra quæsissem, satis habere debui, quod et *contextum* qualis erat a Mureto constitutus; et ejusdem Mureti *Notas*¹ duæ editiones, quæ ad manus erant, exhiberent; altera *Commeliniana*, cui titulus, *L. Annaeus Seneca a M. Ant. Mureto correctus etc.* MDXCIII, altera *Parisina* M DC II, qua *Romanam Mureti editionem ad unguem expressam esse Nic. Faber* in præfatione adfirmat. Ex eademque Parisina editione etiam *Pinciani et Opsopoei Lectiones* cognovi (de quibus supra dixi) e codicibus mssis Epistolarum Senecæ depromptas; quarum illæ in *Fernandi Pinciani in Senecæ scripta Castigationibus ex vetustissimorum exemplarium collatione*, p. 505, et seqq. hujus editionis, hæ vero in *Collectaneis et Notis in L. Annæum Senecam* ibid. p. 617 sqq. continentur². *Gruteri* vero *Lectiones*, ex quinque codd. mssis excerptas (de quibus itidem supra dictum est),

tionum altera expressæ sunt quoque, ut reliqua *Senecæ opera*, sic et *Epistolæ*, in illa editione, quæ *forma octava* itidem *Basileæ anno MDXC cum Dionysii Gothofredi Icti Conjecturis et Variarum Lectionum libris V, per Euseb. Episcopium* excusa prodiit: quæ editio in promptu quidem mihi fait, sed, quippe quæ nihil præcipui haberet, rarius inspecta; nam et *Varias Lectiones* quas collegit *Gothofredus*, aliunde cognitās habebam, et *Conjecturas* ejusdem consecrari, quarum plurima pars recte a *Grutero* explosa est, operæ pretium non duxi.

¹ *Notæ* quidem *Mureti* ad rem criticam spectantes, quibus emendationum aut mutationum a se adlatarum fontes indicaret, oppido paucæ sunt: quo fit, ut eis in locis, ubi ille a nostris libris in diversum abit, difficile subinde judicata sit, utrum ex ipsius conjectura, an ex vetustis codicibus ductum sit id quod illius editio exhibet. In eisdem *Notis* (ad *Epist. LVIII*) quum meminisset vetusti codicis, e Sicilia tunc maxime ad se delati, quomque paucas ex illo lectiones commendasset, mox nullum amplius verbum ex eodem retulit, ut prorsus seposuisse illum librum, neque porro inspexisse, videatur.

² *Pinciani Castigationes* primum, ni fallor, in lucem emissæ erant in ea *Operum Senecæ* editione, quæ *Venetis anno MDXXXVI* prodiit: quæ mihi nunquam visa est. Exhibebat autem ea editio *contextum* ab Erasmo constitutum, ad quem referebantur *Castigationes* illæ, i. e. Emendationes cum ex mssis libris, tum ex ingenio, quod acutum et sagax, neque eo minus modestum *Pinciano* inerat, propositæ. Nec vero *Nicolai Fabri primam editio-*

hæc ex ejusdem Gruteri animadversionibus in Senecam, anno MDLXXIII et typographæ Hier. Commelini in lucem emissis: in quibus nec supplementa neglecti, quæ in *Appendice* p. 991 sqq. exhibentur.

Jam Mureto longe circospectius Senecæ opera Justus Lipsius tractavit; quem virum, ut de universa Stoica philosophia, sic præsertim de hujus Philosophi scriptis, præclarissime promeritum esse inter omnes constat. Hic igitur quod de opera Senecæ scriptis in universum a se præstita professus est, id ipsum in *Epistolis* Philosophi nostri fideliter et egregie præstitum reperi. Scilicet in *Præfatione ad Senecæ Philosophi opera*, *Autocæris ex offic. Plantin. anno MDV* a se edita, collaudatis Erasmi, Pinciani, Mureti, Gruteri in eundem auctorem meritis, in constituendo contextu suos se, ait aut alienos libros veteres (eos pota, quorum Lectiones a prædictis viris in publicum fuissent prolatae) ita esse secutum, ut suo judicio, quæ proba ipsi visa essent eligeret, prava rejiceret, adeoque Textum totum reformaret. Non cito (inquit porro) passim libros, fateor: quid opus est? Semel hic moneo et clamo, quidquid est, ab iis esse. Paucas sane a conjectura nostra; nisi sicubi ea ita clara est, ut pervicacia sit dubitare. Reliquas, nec paucas aut improbas, magis visum fuit Notis inserere arbitrandas. Quæ quum ita sint, minime nobis negligendus fuit contextus a Lipsio constitutus, quum præsertim inde ab illius ætate usque ad hæc nostra tempora omnes fere Senecæ editiones,

nem videre mihi contigit, quæ Parisiis anno MDLXXXVII, prodit: nec satis scio, sed non dubito jam priori illi editioni *Collectanea et Notæ Opsopæi* insertas fuisse.

¹ Illud tamen subinde accidisse Lipsio deprehendi (quod quidem cui non accideret mortalium?) ut quod ipsi clarum videbatur, etiam atque etiam verendum sit ne id aliis, ac ne iis quidem ineruditis, secus videatur: aut ut, quem locum ipse manifeste corruptum judicaverat, in eodem alii, recte omnia perpendentes, aut nihil omnino, aut aliud quid atque ille, sint desideraturi. Quo magis necesse est, ut quisquis editor ex conjectura mutare locum aliquem in vetere autore præsumperit, is de conatu suo moneat semper et quid in libris scriptum fuerit, quod mutandum ipsi visum fuisset, doceat lectorem. Præterea haud raro videor mihi observasse, e Gruteri codicibus lectionem aliquam a Lipsio fuisse adoptatam, ubi aut proba fuerat scriptura, ante eum vulgata, aut ubi meliorem scripturam alii dabant codices.

quæ ante nuperam Lipsiensem prodierunt, ad *Lipsianæ editionis* exemplum sint expressæ, paucis locis exceptis, quibus vel a *Gronovio* emendatio quædam allata est, vel aliud aliquid (nescio quo casu, quave fiducia) in nonnullis editionibus, quæ post *Gronovianas* prodire, subinde fuit mutatum. Et quidem veritus ne in earum etiam editionum aliqua, quæ repetitum *ipsum Lipsianum exemplum* exhibere profiterentur, passim alia quædam scriptura, sive per operarum errorem, sive per correctoris typographici temeritatem, in locum scripturæ ab ipso *Lipsio* receptæ irrepsisset; eandem illam *primam editionem*, quam paulo ante memoravi, unam a *Lipsio* etiam tunc superstite curatam, sepositis aliis adhibendam putavi.

Denique *Jo. Frederico Gronovio* quantum debeat *Seneca*, neminem fugit; qui vel primis labiis humaniores attingit litteras. Qui quidem vir, non minus prudentia modestiaque, quam ingenio et doctrina excellens, et in corrigendis corruptis veterum auctorum locis nimium fere timidus, in *Lipsiano* contextu non nisi pauca (ut modo dicebam) mutavit; de plurimis vero corrigendis in egregiis in *Senecam Notis* perspecte monuit, et corruptis etiam tunc locis bene multis præsentem ibidem attulit medicinam, cum ex msstis codicibus², tum subinde ex perspicaci conjectura paratam. *Gronovianum* contextum ejusdemque viri

¹ Editionem illam *Antwerpiensem* anno *MDCV* proculam constanter ob oculos et in animo habui, quoties in *Notis* nostris criticis *Lipsii editionem* (hoc scripturæ compendio utens, *ed. Lips.*) citavi. In eisdem *Notis*, ne ambiguitate falleretur Lector, nuperam *Lipsiensem editionem* nunquam hoc titulo citavi; sed, ubi de ea agitur, constanter Editoris *Ruhkopffii* nomine hanc insignivi.

² *Tres codd. msstos* *Epistolarum Senecæ* præsto fuisse *Gronovio* reperio: primum, *membranas quæ aliquando fuerant Gruteri, nondum tamen cum suas Animadversiones ederet*; quarum membr. mentionem fecit in *Præf.* ad minorem edit. *Elsevir.* 1649. Quibus accessere deinde (ut docet idem *Gronov.* in *Præfatione* decennio post scripta, quum repeteretur eadem minor editio *Elseviriana*) duo alii codices, alter *Erfurdensis* (non confundendus cum *Amploniano*, de quo supra dictum), alter *Nic. Heinsii*; ac præterea ex duobus codicibus *Bruxellensibus* aliisque excerptæ *Lectiones*.

Notas exhibuit mihi illa *Operum Senecæ* editio, quæ cum *Notis* variorum doctorum virorum *Amstelodami apud Dan. Elsevir. MDCXXXII*, tribus voll. forma oct. prodit, non illa ab ipso quidem Gronovio curata; sed cui præfatus Dan. Elsevirius profector, exhiberi in ea contextum illum, quem Gronovius dederat ultimum (eum puto, qui in *minori Elseviriana* anno MDCLVIII repetita continebatur), *Notasque ejusdem omnes esse adjectas.* (Quam altera illa *minor Elseviriana*, quam modo nominavi, non esset ad manus; in locis nonnullis, ubi dubitatio aliqua mihi objecta erat, *priorem* inspexi, quæ anno MDCXLIX prodit, cujus quarto tomo *Gronovii Notæ* continentur.

Nuperam *Ruhkopfii* editionem constanter a me fuisse inspectam, nil opus est ut conceptis verbis profitear. Qua de editione hoc loco iudicium interponere meum non præsumam: inter illam et nostram (quod ad Contextus constitutionem pertinet) quid intersit, eruditus æquaque Lector, Senecæ nostri studiosus, sive ex utriusque inter se collatione, sive ex his, quæ in *Notis nostris* afferuntur, æstimaverit. Illud interim ingenue profiteor, *gavisum* me esse multis probis lectionibus in contextum a *Ruhkopfo* passim receptis; alias doluisse, parum feliciter (ut mihi videbatur) adoptatas, plurima vero loca intacta relicta, quibus haud dubie corruptis paratam medicinam offerebant eæ copiæ, quæ Editori, quum Senecæ Epistolas recognosceret, præsto fuerant, et miratum esse et ægre tulisse.

Istis igitur, quæ hactenus exposui, quum instructus essem præsiidiis, nihil magis habueram in votis, quam ut satis otii mihi superesset, quo cuncta, quæ ad iudicandam veram genuinamque auctoris scripturam pertinerent, minutatim excutere, et ea qua par erat diligentia perpendere, possem. Sed enim, hinc urgentibus aliis occupationibus, ac subinde etiam impediende oculorum debilitate, illinc typhotheta instante, et elaboratam materiam flagitante typis exscribendam, deproperanda plerumque opera fuit, ut multum intra voluntatem substiterit effectus. Quod ut ipse magnopere doleo, sic id quod a nobis præstitum est, qualecumque illud sit, æqui bonique consulat studiosus Lector velim.

Atque his ita præmissis, nihil habeo quo morer amplius Lectorem; nisi quod de *orthographia*, quam vel codices nostri tenent, vel quam nos in hujus editionis exemplo secuti sumus, nonnihil adhuc in universum dicendum mihi intelligam. Scilicet primum, in ea scribendorum verborum ratione, qua utuntur codices msti quibus Senecæ Epistolæ continentur (vetustiores præsertim, ut *Arg. a. et b.* et Parisini quos Emmericus noster excussit, aut quos Opsopœus tractaverat), multa sunt, quæ pariter quidem et in aliorum Auctorum priscis codicibus, et in inscriptionibus quoque vetustis passim occurrunt, omninoque multis etiã doctis viris olim fuerant in usu¹: quæ tamen equidem, quoniam pro antiquatis hodie fere ab omnibus habentur, et ab usu nunc ubique recepto nimis abhorrere mihi videbantur, non adoptavi; contentus ea scriptura, quam in plerisque editionibus inde a Lipsio vulgatis, ac præsertim in nuperrima Francofurdensi editione (cujus exemplum, eis in locis ubi opus videbatur a nobis correctum, typis exscribendum dedi) usurpatam repereram. Huc pertinet v. gr. quod in vetustissimo nostro ms. *a.* constanter *epistula* et *adulescens* scribitur, per *u* litteram, pro *epistola* et *adolescens*². Porro *cotidie* vel *cottidie*, et *cocus*, et similia constanter fere scribunt codices nostri, vetustiores præsertim; nos tamen *quotidie* et *coquus* tenuimus. Sic *secutus* præferre codex *a.* cum aliis solet; nos *sequutus* scripsimus, quod subinde etiam in *cod. b.* reperimus. Voculam *cum*, sive præpositio fuerit, sive temporis adverbium, sive causalis conjunctio, constanter per *c* litteram efferunt codices nostri omnes³: at probavi equidem discrimen inter *cum* præpositionem et *quum* tempus, aut

¹ Hujus generis nonnulla *Quintilianus* attigit, Instit. lib. I, cap. 7. De singulis autem consuli potest *Dausquii Orthographia Latini sermonis vetus et nova*, Pax. 1677, in-fol.

² Ex eodem more *u* pro *o* ponendi nata videri poterat scriptura *jucundus*, quam tenuit idem cod. *a.* et nos cum illo; pro qua sequiores msti (nostri *b.* et *c.* cum aliis) *jocundus* ponunt, quasi a *jocando* derivata vox esset, quam a *jovando* deducere Cicero maluerat.

³ Obtinuisse tamen olim etiam scripturam *quum* in vetustissimis Senecæ codicibus, in *Nota* ad Epist. I, docui.

causam significans, in Rukkopfi et Mathiæ editionibus diligenter observatum. Porro *temptare* (pro *tentare*), *dampnare*, *contempsi*, *sumptus*, et similia, constanter scribunt codices nostri; quibus in verbis neglecta a nobis *p* littera est¹. *Exsequi*, *exilium*, *expectare* plerumque scribunt iidem codices; ubi equidem non invitus litteram *s* tenui, quam post *x* insertam nuperæ editiones exhibebant. *Monstruosus* passim scribunt libri nostri, ubi vulgatum *monstrosus* tenui².

Accedo ad ea, in quibus secutus sum librariorum nostrorum, ac vetustiorum præsertim, præscriptum. *Quicumque*, *numquam*, *tumquam*, et similia, constanter per *m* litteram ante *q*, non per *n*, scribuntur in vetustissimo nostro codice; quem eo libentius in his sum secutus, quod et alioquin eidem scribendi rationi ipse adductus eram. *Causa* per simplicem sibilantem efferunt omnes; quod equidem tenui, licet alias geminam ponere consuetus. *Sollitus* vero, et quæ ad idem thema pertinent, geminata *l* littera ex perpetuo codicum nostrorum consensu scripsi. Item *quotiens*, *totiens*, *milliens* ex eorundem constanti scriptura adoptavi. *Mehervules*, non *mehercule*, perpetuo scribit noster *a*., quam scripturam eis etiam in locis, quibus deficit codex, secutus sum. Idem *pruendere* et *urguere* præferre solet, ubi alii *prehendere* et *urgere*; quibus equidem promiscue usus sum. Sed in compositis maxime verbis eam inii rationem, quam, licet præverint probatissimi libri veteres, tamen non omnibus probatum iri lectoribus prævideo. Scilicet in verbis, quæ cum præpositionibus nonnullis

¹ Notari tamen hujusmodi mos librariorum debet; quia tali ex observatione nonnunquam corrupto cuidam loco medicina perquam probabilis, aut vero etiam certissima, afferri potest: cujus generis exempla reperiet Lector in Epist. XIV, et Epist. LXXII.

² Porro, *viciium*, *ocium*, *negocium* scribunt paulo juniores codices: nos cum vetusto *a*. litteram *t* in hujusmodi vocibus tenuimus. Juniores item, sed illi tamen, ex nostri codicis *b*. familia, *capud*, *velud*, *inquid* solent scribere; et, vice versa, *aput* pro *apud*: quæ equidem, uti par erat, repudiavi. Taceo alia; et in his aspirationem *h* alias præter morem nostrum adjectam, ut *harrna*; alias omissam, ut *ortus* pro *hortus*: quæ quidem et ipsa juniorum magis, quam vetustiorum, sunt codicum.

composita sunt, ubi ultimam præpositionis consonam cum prima consona verbi colliquescere volunt, non solum vetustissimus noster codex *a.* nativam præpositionis consonam pertinaciter plerumque servat, verum ejusdem moris frequentia etiam vestigia in aliis codicibus (in paulo vetustioribus præsertim, ut in nostro ms. *b.* et *Par. b.* aliisque quibus Opsopœus usus erat, sed subinde etiam in recentioribus) servata deprehenduntur. Et in verbis quidem ex *ad* compositis neminem magnopere offensum iri confido, quum ex. gr. *adsidere* et *adsiduus* a nobis scriptum viderit, et *adfcere*, *adfectus*, *adfirmare*, *adgredi*, *adligare*, *adquirere*, *adpellare*, *adsumere*, *adtendere*, *adtuleram*, et his similia¹, quæ alioquin etiam multorum doctorum virorum usu trita sunt. Nec illa facile reprehendet aliquis ex *sub* composita, *subripere*, Ep. I, § 2, ex mss. *a.* et *b.* et Epist. LXXVIII, § 3, ex mss. *b.* et *c.* aut *subfusa*, quod Opsopœi membranæ in Epist. LXXVII, § 8, dedere: nec *summove* aut *summittere* aliaque talia maluerit, quam, quod nos cum mssis dedimus, *submove*, ²*submittere*. Jam vero verba ex *cum* composita ita format codex *a.* ut syllabam *con*, quæ in istis verbis loco illius præpositionis poni so-

¹ Tamen *attonitus*, *attinet*, et alia nonnulla, absque *d* littera scripsi, consentientibus libris omnibus.

² Ægrius fortasse aliquis passurus fuisset *substollat*; quod in Ep. LXXI, dabat ms. *b.* cum ed. Rom., aut *substineat*, quod habet editio Rom. in Epist. LXXXVI, quæ quidem adoptare dubitavi, auctoritatem vetusti codicis *a.* desiderans, qui illa parte Epistolarum caret. Subinde vero etiam, at perraro tamen, invito eodem codice (quippe non satis constante sibi) verbum ali-quod ad analogiam reliquæ scribendi rationis conatus sum refingere; quo modo *subrescit* pro *succrescit* scripsi, Epist. xc. Sed *succidere*, *succurrere*, item *occurrere*, *opponere*, *opprimere*, et his similia, ut idem cod. *a.* cum aliis dabat, sic tenui; quamvis ex paritate rationis *subcidere*, *subcurrere*, *obcurrere*, *obponere*, *obprimere*, scribi debuisset, quemadmodum etiam *obcæcat* (non *ocæcat*) cum eodem cod. *a.* editiones quoque omnes inde a principe Romana dedere. Et simillima quidem ratione etiam *subcumbere* scribit codex noster *b.* cum ed. Rom. in Epist. LXXI, ubi tamen vulgatum *succumbere* tenui, quoniam ibidem paucis ante verbis *succidere* scribitur consentientibus libris. Rursus *omittere* tenui cum cod. *a.* et recentioribus editionibus; licet ad analogiam veteris scripturæ supersit *obmisso principio* in ed. *A.* et ed. Rom. Epist. xcv, et *obmissis* (pro *omissis*) in ed. Rom. Ep. CVIII. Denique

let, constanter fere ibi etiam teneat, ubi vulgo *n* littera cum sequenti consona colliquescit, aut ubi *m* proprium suum locum occupare solet. Igitur *conlocare* scribit, et *conlaborare*, *comparare*, *conplecti*, *conponere*, et his similia : in qua quidem scribendi ratione itidem sequi codicis hujus auctoritatem, cui item alios passim suffragari videbam¹, non dubitavi. Atque etiam constanter eandem ubique secuturus eram rationem : sed quum subinde vacillantem ipsum præcipuum nostrum codicem, ac ne in his quidem satis semper sibi constantem deprehendissem², quumque in majore parte harum Epistolarum nonnisi iis codicibus uti mihi licuerit, in quibus plerumque ad vulgaris moris normam mutata vetus scriptura est, haud raro ipse incertus hæsi : denique vero sic statui, ne opus quidem esse, ut in hoc genere, in quo sane absque magno incommodo idem etiam scriptor a se ipse subinde dissentire potest, summa ubique constantia teneatur. Similis ratio est verborum ex *in* compositorum : in quibus cum eodem nostro cod. *a.* (cui rursus in hoc genere frequenter suffragantes alios deprehendi) litteram *n*, quæ ex vulgata scribendi ratione aut in proxime sequentem consonam aut in *m* mutatur, illibatam plerumque reliqui. Itaque *inbecillus* scripsi, et *inligare*, *inlinere*, *inlaboratus*, *inmensus*, *inmerito*, *inpedire*, *inpetus*, *inponere*, *inpune*, *inrationalis*, *inritare*, *inritus*, et id genus alia : subinde vero etiam, eodem vetere codice præeunte, aut ubi ejus aucto-

potueram cum cod. *a.* *suptilis* scribere, et *opterere*, *optinere*, et similia, quo de genere Quintilianus monuit I, 7, 7, et ibi Gesnerus : sed non magis in istis imitari hunc codicem placuit, quam in his quæ in eodem subinde posita vidi *subplicium*, pro *supplicium*, aut *subpremus* pro *supremus*, aut (quod codex *b.* amat) *subpellex*.

¹ Sic, ut alia omittam, scripturam *conlevatur* Epist. LXIV (quæ Epistola in cod. *a.* non continetur), ex vetustiore aliquo codice tenuerunt nostri mss. *b.* et *c.* cum ed. *A.* et ed. Rom. quæ scriptura etiam ex ed. Rom. in omnes alias propagata est. Eodem pertinet, quod in nostro ms. *c.* vetus scriptura *committenda* servata est in Epist. LXXXVIII.

² Nempe idem codex passim rursus *conplecti*, *conponere*, *comparare* scribit. Idemque in verbis *colligo*, *corrigo*, *corruo*, constanter *n* litteram in eam mutat, a qua simplex incipit verbum.

ritas prorsus desiderabatur, vulgatam scripturam *impetus*, aut ex eodem genere aliam in aliis verbis¹, tenui. Quo in universo genere, ad verborum recte scribendorum rationem spectante, si qua admisi quæ minus placuerint erudito Lectori, aut si quem omnino mea in hoc genere offenderit inconstantia; etiam atque etiam equidem velim, ut in tota hac opera, quam commodi publici studio Senecæ navavi, nihil admodum gravius a me peccatum deprehendatur². Scripsi Argentorati, mense Augusto anno MDCCCIX.

Hic pauca subjiciemus de libri titulo, quæ J. Schweighæuserus notavit ad Epistolarum initium.

Titulum libri fecimus *L. Annæi Senecæ ad Lucilium Epistolæ Morales*, adjecto, quod vulgo aberat, postremo vocabulo. Ita enim non solum A. Gellius, Noct. Att. XII, 2, citat hasce Epistolas; qui quidem quod ex libro *vicesimo secundo Epistolarum Moralium, quas ad Lucilium Annæus Seneca composuit*, plura quædam verba profert, quæ in nulla ex eis Epistolis leguntur quæ ad nos pervenerunt, ea de re in Præfatione diximus, ubi de vetustissimo codice Argentoratensi disputavimus: verum ejusdem tituli clarissima etiamnunc vestigia quædam in eodem, quem modo commemoravi, codice³ msto supersunt; in quo post eam Epistolam quæ vulgo xcv, numeratur, hæc leguntur: *L. Annæi Senecæ ad Lucilium liber XV Epistolarum moralium explicit*: rursusque post Epist. cix, *L. Annæi Senecæ ad Lucilium Epistolarum moralium liber XVIII explicit*. Ex eodem titulo, hisce Epistolis olim inscripto, manavit id quod in vetustissima ed. Rom. post spurias illas epistolas quæ Paulo Apostolo et Senecæ tribuuntur, his verbis legitur: *In illo sequenti Codice continentur epistolæ moralium rerum quas composuit vir eloquentissimus*

¹ Sic, ut hoc utar, licet *inpedire*, *inponere*, et similia constanter per *n* scribat codex noster, tamen *imperare* ubique per *m* scripsi, eodem codice præeunte.

² Nos autem hic descriptam orthographiam servare non ausi sumus utpote a nostra consuetudine prorsus alienam, et minime consentientem cum ea quam prioribus voll. secuti sumus. *Nov. Ed.*

40 J. SCHWEIGHÆUSERI PRÆFATIO.

Lucius Anneus Seneca, etc., quæ verba eodem tenore in ed. Tarv. repetuntur. Eodemque puto pertinet, quod in eadem ed. Tarv. et in duabus vetustissimis Venetis in fine Epistolarum hæc subscripta sunt, *Liber Epistolarum moralissimi Senecæ finit feliciter*: istud enim vocabulum *moralissimi* utique ex *moralium* deflexum videtur.

L. ANNÆI SENECÆ

AD LUCILIUM

EPISTOLÆ MORALES.

EPISTOLA I.

DE TEMPORIS USU.

Admonet Lucilium Noster, ut pergat in bono temporis usu quemadmodum is perscripserat Senecæ, se nunc quidem facere, laudatque. Esse autem, adjicit, rem haud parvi momenti ad vitam bene beateque agendam, tempore suo bene uti : multis elabi tempus male collocatum, usu quippe ejus in aliud tempus rejecto. Qua dilatione nihil esse pejus, quum tamen nihil magis in nostra potestate positum sit, quam tempus, a cujus recto usu quemvis temere se abstrahi pati queritur. Hoc certe videndum, ne omnia pereant. — Haud immerito hæc epistola agmen insequentium ducit, quandoquidem de gravissimæ rei usu non subtiliter exponit, sed quasi præludit, ut in epistolis fieri solet. Tempus autem in bonis a natura rationi humanæ concessis primum ferme locum obtinere videri potest, ut quod amplissimam facultatibus mentis copiam ansamque præbet se explicandi atque erudiendi. Quapropter et hoc nomine sensuque inter prima naturæ a Stoicis recte referri tempus poterat. Cæterum discrimen ab iis factum inter τὰ μὲν ἐφ' ἡμῶν, τὰ δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῶν quis vel ex Epicteti Enchiridio recordetur. Et Horatius III Carm. 29, egregie usus est. Cf. Consol. ad Marc. X, 3 not.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM¹.

ITA fac², mi Lucili³! Vindica te tibi, et tempus, quod adhuc aut auferebatur, aut subripiiebatur, aut excidebat, collige et serva. Persuade tibi hoc⁴, sic esse ut scribo: quædam tempora⁵ eripiuntur nobis, quædam subducuntur, quædam effluunt. Turpissima tamen est jactura, quæ per negligentiam⁶ fit⁷: et, si volueris attendere, maxima pars⁸ vite elabatur male agentibus, magna ni-

1. Seneca: *Lucilio suo Salutem*. Salutationem istam, quam ignorant vulgo editi, constanter Epistolis omnibus inscriptam exhibent nostri mss. a. et b. Schw.

2. Ita fac in editione Neapolitana: Ita fac ergo m. L. in nullis aliis codd. comparat. Ponere solet Seneca hanc voculam, si quando admonitionem adjicere velit ex antecedentibus aptam: quod hic nullum locum habet. Ideo e § 2, intrusa esse videtur. R. — Ita fac ergo habet ed. Rom. et Tarr. Particulam importune intrusam ignorant reliquæ edit. cum mss. omnibus, qui ad notitiam nostram pervenerunt. Schw.

3. Lucili. *Lucilium* constanter scripsimus, quem ita recte nominant mss. a. et b. cujus nomen partim *Lucillum*, partim *Lucillium* efferunt recentiores mss., et editiones vetustiores. *Junioris* cognomen, quod in ed. Matth. adjicitur, in nullo librorum nostrorum reperitur. Schw. — Lucilio, homini occupato, multum temporis perire debuit tam per muneris, quo sumebatur, procuracionis Siciliae, officia, tum per salutationes ipsi præstari solitas, et per ejus negligentiam. Ruhk. — Cæterum de hoc Lucilio vid. supra, præf. pag. 8, l. 13, seqq.

4. Persuade tibi hoc. Sic nostri

codd. a. et b. et Paris. a. b. d. cum tribus optimis mss. Gruteri et cod. *Amploniano Erfurdensi*, quo usus est clar. Matthiæ: sic item editiones ante Lipsium omnes, excepta vetustissima ed. A. quæ cum nostro mss. c. habet *Persuade sic esse ut tibi scribo*. Pronomen hoc ex editis libris primus eiecit Lipsius, quum desiderari illud in duobus aliis Gruteri codicibus comperisset. At idem pronomen cum alibi sæpius, ubi abesse posse videbatur, inserere Seneca consuevit, tum Epist. VI, et initio Epist. XVI. Conf. Gronov. ad Epist. XX, not. 2, et quæ a nobis ad Epist. LIII, § 5, notabuntur. Schw.

5. *Quædam tempora*. Ut multa alia passim, sic particulam *enim* hoc loco inculcat codex noster c. et, quæ cum illo fere facere solet, ed. A. Schw.

6. *Negligentiam. Neglegentiam* mss. a. et *Ampl.* Sic item alibi constanter noster a. *neglegere, neglegens*: similiterque idem paulo post *intellegat*. Qua de scriptura consuli potest Dausquii Orthogr. p. 209 et p. 167. S.

7. *Fit* uno consensu dedere nostri codd. a. b. c. cum tribus Paris. et tribus optimis mss. Gruteri: sic item edit. omnes ante Lipsium, qui venit recepit ex duobus aliis mss. Grat. et ex ora Erasmi. Schw.

8. *Maxima pars vite elabatur*

hil agentibus, tota vita aliud agentibus. Quem mihi dabis, qui aliquod pretium tempori ponat? qui diem æstimet? qui intelligat se quotidie mori? In hoc enim fallimur, quod mortem prospicimus: magna pars ejus jam præteriit; quidquid ætatis retro est mors tenet. Fac ergo, mi Lucili, quod facere te scribis, omnes horas complectere! sic fiet, ut minus ex crastino pendeas, si hodierno manum injeceris. Dum differtur vita,

mole agentibus, magna nihil agentibus. Sic editt. Rom. Tarv. Ven. cum nostris mss. a. et b. et Par. a. b. d. et *Ampl.* aliisque Gruteri: quam scripturam, ut haud dubie veram, jam olim ex quatuor Gallicorum codicum consensu commendaverat Opsopæus, quum permutata verborum scde primum *magna pars*, dein *maxima nihil ag.* posuisset Erasmus, ut scribitur in nostro recentissimo cod. c. et in ed. A.—*Tota vita aliud agentibus.* Vocab. *vita*, quod inde ab ed. Ven. 1, omittitur vulgo, recte adjectum dedere nostri a. et b. cum *Ampl.* et *Par.* a. b. d. aliisque melioribus libris. In nostro c. vox *vita* inter lineas adscripta est. Pro *aliud temere aliquid* est in ed. A. Schw.

1. *Æstimet. Extimet* ms. c. sic et alii nonnunquam; unde subinde permutata inter se verba *æstimare*, et *existimare*, quemadmodum hoc ipso loco *existimet* habet ed. A. S.

2. *Mortem prospicim.* Sic recte editur inde ab Erasmo, ed. 2 consentiente nostro *Arg.* a. et *Par.* a. b. d. aliisque optimis quibusque libris: superne autem in *Par.* a. et b. adscriptum scholion, *quasi procul esse conjicimus.* Perperam noster b. cum ed. Rom. habet *mortem non prospicimus*; et in *Par.* d. particulam *non* recentior manus adjecit. Contra noster ms. c. et ed. A. in contextu po-

nunt *mortem procul esse conjicimus*; inter lineas vero in c. hæc adscripta, *prospicimus, remotam esse putamus.* Schw.—Vulgatam Erasmiani atque alii tuentur et doctiorem et Seneca digniorem. Prospicere est ex alto videre, ideoque ventura et quæ procul absunt (Drakenborch. ad Livium XXII, 6, 8). Varietas et ex ignorantia, qua laborabant librarii, acutipris dicti, et e captatione argutiaram orta est, judicibus Erasmo et Lipsio. R.—Lucide vertit *Lagrange: Notre erreur est de ne voir la mort que devant nous: elle est derrière en grande partie.*

3. *Pars ejus.* In *Amplon.* vero scribitur *ejus pars.* Schw.

4. *Quidquid.* Sic noster c. quam scribendi rationem, inde a Lipsio vulgatam, constanter tenui; licet *quicquid* scribant a. et b. cum h. l. tum plerumque alibi. (Sic paulo infra, § 3, *quicquam* scribunt iidem mss. a. et b. ubi nos cum c. tenuimus *quidquam*, et ipsum ab eodem inde Lipsio vulgatum.) Schw.

5. *Ex crastino pendeas.* Unus noster cod. a. habet *de crast. pend. S.*

6. *Sic fiet..... injeceris.* Lipsius laudat Senecam de Brevit. vit IX, 1. Ne effugiat tempus, uti occasio apud Phædrum Fabb. V, 8, vi illud retineas. *Ruhk.*

7. *Dum differtur..... transcurrit.*

3 transcurrit. Omnia, mi Lucili¹, aliena sunt; tempus tantum nostrum est. In hujus rei unius² fugacis ac lubricæ possessionem natura nos misit, ex qua³ expellit quicumque vult: et tanta stultitia⁴ mortalium est, ut, quæ minima et vilissima sunt, certe reparabilia, impu- tari sibi, quum impetravere⁵, patiantur; nemo se judi-

Lipsius, laudat Stobæi Florileg. Serm. XVI. (Schow. p. 336) Epicurum. Parilia attulit Gatacker ad Antonin. p. 59. Observatio hæc fuit antiquissima, quam Heraclitus sic extulit: $\delta\iota\varsigma\ \epsilon\iota\varsigma\ \epsilon\upsilon\tau\epsilon\rho\varsigma\ \pi\epsilon\tau\alpha\upsilon\delta\epsilon\varsigma\ \omicron\upsilon\kappa\ \epsilon\upsilon\beta\alpha\lambda\iota\sigma\tau\omicron\mu\epsilon\upsilon\varsigma$ ap. Platon. Cratyl. To. III, p. 267, 268. Bip. *Ruhk.*

1. *Mi Lucili.* Abest mi nostro *b.* et *Ampl.* et *Par. a. b. d.* aliisque apud Grut. et Ops. Ac lubens delevissem hoc loco voculam, paucis ante lineis recte adpositam; nisi eandem cum editionibus omnibus hic repetisset noster vetustissimus cod. *a.* cui suffragatur noster *c.* et Coloniensis Gruteri. *Schw.*

2. *Rei unius fugacis.* Sic perspicue tres nostri msssti, cum aliis; non, *nimis fugacis*, quod est in edd. Ven. et Erasm. et quod in uno suorum codicum repererat Gruterus. Vulgatum *unius*, quod jam in ed. Rom. et Tarv. legebatur, restituit Muretus ex Pinciani codicibus. In una ed. *A.* transpositis verbis scribitur *unius reifugacis.* *Schw.*

3. *Ex qua expellit quicumque vult.* Sic noster *Arg. a.* et *Ampl.* et *Par. d.* nec aliter primum scriptum fuerat in nostro *b.* in quo quidem deinde ex *quicumque* factum *quemcumque.* Pronomen *nos*, quod ante *expellit*, inde a Mureto insertum legebatur, ignorant veteres libri nostri omnes; recte quum modo præcesserit *nos misit.* In ed. Rom. et aliis ante Mur. fuerat *ex qua ex-*

pellitur quicumque vult. In ed. *A.* et nostro ms. *c.* *ex qua nemo expellitur nisi quicumque vult.* In *Par. a.* et in *Par. b.* a sec. manu *ex quo non expellitur quicumque vult.* In ed. *Erasm. 2.* *ex qua expellit quemcumque vult,* quemadmodum in nostro ms. *b.* a sec. manu. *Ruhk.* induxit nos ante *expellit* cum Gron. et cod. Amplon., quæ lectio, quanquam minoris momenti auctoritatibus freta, tamen planior sane et sensui magis consentanea videtur. *Schw.*

4. *Et tanta stultitia.* Sic recte editt. vet. cum nostris mssstis *a.* et *b.* et omnibus Opsopæi tribusque Gruteri. *Sed tanta stult.* habet noster ms. *c.* et ed. *A.* quod amplexus est Muretus, et ab aliis vulgo receptum. *S.— Et tanta stultitia. reddere.* Sibi non constant homines, quod quum minima eaque vilissima, quæ petentibus concessa sint, beneficii loco habeant, nemo fere tempus tamquam beneficium maximum, cujus usuram debeat reputandum existimet. Cf. de Brevit. Vit. c. 3. *Ruhk.*

5. *Quum impetravere.* De scriptura *quum*, pro eo quod in libris nostris constanter *cum* est, in Præfat. dixi. Obtinisse tamen in vetustioribus olim codicibus scripturam *quum*, inde fit verisimile, quod in Epist. XXIX, pro *cum* vel *quum* perperam *quam* scriptum in vetustis libris reperitur. In *impetravere*, quod recte a Mureto receptum est, cum aliis præstantioribus libris consen-

cet¹ quidquam debere, qui tempus accepit; quum inter-
 rim hoc unum est, quod ne gratus quidem² potest reddere.
 Interrogabis fortasse, quid ego faciam, qui tibi ista præci-
 pio? Fatebor³ ingenue: quod apud luxuriosum⁴, sed dili- 4
 gentem, evenit, ratio mihi constat impensæ. Non possum
 dicere, nihil perdere⁵: sed quid perdam, et quare, et
 quemadmodum, dicam: causas paupertatis meæ reddam.
 Sed evenit mihi⁶, quod plerisque non suo vitio⁷ ad ino-
 piam redactis: omnes ignoscunt, nemo succurrit. Quid

tiant nostri mss. *a.* et *b.* quorum in
 posteriore quidem *impetraverunt* scri-
 bitur. Perperam *perire* ed. Rom. et
 Tarv. tum *periere* ed. Ven. et Erasm.
 cum nostro ms. *c.* et *Par. a.* et ed. *A.*
Schw.

1. *Nemo se judicet.* Sic verba ista,
 ad præcedentia relata, primum exhi-
 bentur in ed. Erasm. 2, eodem vero
 modo etiam in mssis, cum aliis, tum
 nostris *a.* et *b.* Sed, præmissa majore
 distinctione, *Nemo judicat se* scribi-
 tur in ms. *c.* et in ed. *A.* et *Nemo se*
judicat ed. Rom. Tarv. Ven. et Erasm.
 1, quod ipsum in plerisque etiam e
 suis mssis ita scribi Gruterus ait. *S.*

2. *Ne gratus quidem. Nec pro ne*
 habet unus noster ms. *c.* cum editis
 libris ante Muretum. Cujusmodi scri-
 ptura frequenter alibi ex junioribus
 mssis in omnes editiones invaserat,
 ubi probatiores libri omnes *ne qui-*
dem, non *nec quidem*, dabant. *S.*

3. *Fatebor. Fateor* ms. *c.* et *Ampl.*
 dant. *Schw.*

4. *Luxuriosum.* Luxurioso se pa-
 trifamilias comparat propterea, quod
 vita aulica, quam debebat Seneca,
 multum temporis auferebat: proinde
 tabulas accepti et expensi diligenter
 dispensare, et temporis jacturam ejus-
 que causas accurate computare et te-
 nere poterat. *Ruhk.* — Hanc impensi

temporis rationem quam habuisse di-
 cit Seneca, multi recentiores com-
 mendaverunt, in primis Verulamius
 Baco et Franklinius; imo nostræ æta-
 tis scriptor quidam, *D. M. A. Jullien*,
 hanc in artem vertit et in eximiis
 operibus *Essai sur l'emploi du tems*;
Agenda général; *Biomètre*; multa
 bonaque consilia dedit tum de tem-
 poris usu, tum de ejus mensura et ac-
 curata ratione.

5. *Nihil perdere.* Vulgo *me nihil*
perdere, quod et in tribus mssis re-
 perit Gruterus. Sed pronomèn perso-
 nale, quod et alibi passim simili in
 constructione omittere Seneca con-
 suevit, cum editione *A.* ignorant no-
 stri mss. *a. b. c.* cum Parisiensibus et
 omnibus Opsopæi itemque duobus
 Gruteri. *Schw.*

6. *Sed evenit mihi.* Perperam vulgo
Sic evenit mihi: ubi merito mireris,
 non pridem receptam esse unice ver-
 ram scripturam, ex quatuor mssis
 Opsopæi, et quinque Gruteri com-
 mendatam; quibus accedit ed. *A.* et
 nostri mssis omnes et *Ampl. Schw.*

7. *Non suo vitio* omnium codd. et
 edd. lectio. Sed si vocula *non* abesset,
 equidem nihil desiderarem *Ruhk.* —
 Imo melius congrueret cum sequen-
 tibus verbis: omnes ignoscunt: nam-
 que iis tantum ignoscendum est qui

ergo est? Non puto pauperem, cui, quantulumcumque superest, sat est. Tu tamen malo serves tua: et bono tempore incipies¹. Nam, ut visum est majoribus² nostris, sera parsimonia in fundo est³. Non enim⁴ tantum minimum in imo, sed pessimum remanet. Vale⁵.

suo vitio laborant. Eorum autem qui non suo vitio sunt miseri, miserescimus, non eis ignoscimus.

1. *Et bono tempore incipies.* Sic percommode mssti nostri *a.* et *b.* cum quatuor codicibus Opsopœi, quorum in numero est optimus ille Puteanus, ab Emmerico nostro denuo excussus, quem nota *Par. b.* insignimus; quibus item *Par. d.* accedit. (In *Par. a.* quidem evanida hoc loco est scriptura: in *Amploniano* vero omissa est tota pars postrema hujus epistolæ, inde a verbis *Tu tamen.*) Sententia est: « et, si jam nunc hoc facere incipies, si jam nunc incipies tua servare, bono adhuc tempore incipies; » non ita sero ut ego, qui ætate multo te major, jam nimis multum perdididi. » Ex junioribus libris, qualis est noster *c.* et quinque codices Gruteri, ducta erat vulgata scriptura, *et bono tempore uti incipias.* Servaverat tamen veterem scripturam unus etiam ex Gruteri codicibus, ut profitetur ipse in Appendice Animadversionum: sed eidem deinde altera scriptura superinducta est. Verbum *uti* jam olim quidem a Mureto erat ejectum, sed revocatum a Lipsio: *incipias* vero, in conjunctivo modo, tenebant editores omnes. *S.* — Ne credas *et malo* adjectivum esse quod bono opponatur. *Malo* ibi indicativus est verbi *malle*: et post *incipies* subintelligi debet *servare*. Sensus est: mihi jam senescenti paulum superest temporis cui parcam: tu autem qui flores ju-

ventute, nunc incipe servare tempus et incipies opportune. Nam inopportune parcus est, qui parcere vult, quam jam nihil prope superest cui parcat.

2. *Majoribus nostris* i. romanis: recte Bentleio notante ad Horat. A. P. 270. *Ruhk.*

3. *Sera... est.* Jam Erasmus laudavit Hesiodum illud ex *Æg.* καὶ ἐμ. 339. (Brunk. Gnom. Poet. Gr. p. 162.) δειλὴ δ' ἐνὶ πρυμνίαι φειδῶ. *Ruhk.*

4. *Non enim... minimum.* Laudat post alios Muretus Antiphani Comici versus, in quibus vita nostra vino adsimilatur: quod ubi paulum supersit, acescat, apud Brunk. Gnom. Poet. Gr. p. 186, n. VIII. Cf. Senec. Epist. CVIII, 26. *Ruhk.*

5. *Vale.* Verbum hoc, quod in nullius Epistolæ calce (non magis quam Salutatio in singularum Epistolarum fronte) vulgo comparebat, constanter ubique in tribus nostris msstis adjectum legitur, exceptis duabus aut tribus (in *ms. b.* quidem octo prioribus Epistolis; in quibus quum casu potius, quam consilio, fuerit prætermisum, nos ut reliquis Epistolis, sic et hisce ipsis, adjiciendum putavimus. Idem verbum et huic primæ Epistolæ et aliis omnibus constanter adjectum erat in ed. Rom. Tarv. et Ven. In ed. Erasm. non nisi in primæ et in quartæ Epistolæ fine desideratur, reliquis omnibus adjectum conspicitur, a Mureto demum undique ejectum deletumque. *Schw.*

EPISTOLA II.

DE ITINERIBUS ET DE LECTIONE.

Lucilium, qui Senecæ scripserat, se lectioni librorum operam navare, nec locorum mutationibus delectari, laudat, et ut in his inceptis pergat, hortatur. Prope idem argumentum Ep. XVIII est. Addit egregia consilia de recte et utiliter legendis libris, quæ in memoriam revocant illud Quinctiliani Instit. Orat. X, 1, multa magis quam multorum lectione firmandam mentem, et ducendum esse colorem: sive quod alio loco acute præcepit, non multa, sed multum legere oportere. Egregium tandem illud consilium, ut Lucilius sibi quotidie e lectione sua præceptum aliquod efficax excerpit, a se ipso custodiri ait Seneca, ideoque finit epistolam dicto Epicureo: honestam rem esse lætam paupertatem. Sæpius revertitur Noster ad hæc consilia de lectione recte instituenda. Cf. de Tranquill. Anim. IX, 4; Epist. XLV, LXXXVIII, etc. — Mature autem vitia, quæ in legendis libris committerentur, fuisse observata a viris intelligentibus, docent vel Aristarchi et Aristophanis Byzant. præcepta, sive indices librorum ad legendum fructuosissimorum, sub nomine canonum notissimi. Quibus tamen illa vitia non prorsus sublata esse, ex studio hominum isto, quo videri quam esse malint, satis superque patet nisi adhuc Polybius III, 57, p. 513 sq. Tom. I, ed. Schweighæus. de eo quæreretur. Sed hæc obiter et quasi perfunctorie hic tantum attingere licet.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

Ex his quæ mihi scribis ¹, et ex his quæ audio, bonam spem de te concipio; non discurreis, nec locorum mutationibus inquietaris. Ægri animi ² ista jactatio est ³. Pri-

1. *Ex his quæ mihi scribis.* Vulgo *Et ex his.* Delevi otiosam particulam, quam nec codicum mastorum ullus, nec ulla ex vetustis quas vidi editionibus agnoscit, quæ minutam Elsevirianam (anno 1649, procusam) præcesserunt. Inculcata h. l. erat illa particula per hominis errorem, qui, quum in Gruteri Animadversionibus monitum legisset: « Scribe *et ex his*: « nam ita omnia scripta lætio; » non

animadvertat, spectare illud monitum ad verba mox sequentia *et ex his quæ audio*, ubi typhothetæ errore (in ed. Erasmi. 2, primum admissio) perperam prætermissa et particula erat. *Schw.*

2. *Ægri animi.... est.* Hoc animi vitium sæpe taxat, inprimis de Tranquill. Animi II, 11 sq. *Ruhk.*

3. *Jactatio.* Perperam *jactantia* ms. c. et ed. A. *Schw.*

num argumentum compositæ mentis¹ existimo, posse consistere, et secum morari. Illud autem vide, ne ista lectio auctorum multorum² et omnis generis voluminum habeat aliquid vagum et instabile. Certis ingeniis³ immorari et innutriri oportet, si velis aliquid trahere⁴, quod in animo fideliter sedeat. Nusquam est, qui ubique est. Vitam in peregrinatione exigentibus⁵ hoc evenit, ut multa hospitia habeant⁶, nullas amicitias. Idem accidat necesse est⁷ his, qui⁸ nullius se ingenio familiariter applicant, sed omnia cursim et properantes⁹ transmittunt. Non

1. *Compositæ mentis.* Vocem bene, quæ in edd. Ven. et Erasmi præposita erat, recte ignorant libri nostri omnes. Schw.

2. *Auctorum multorum.* Sic mss. a. b. et *Ampl.* Vulgo *multorum auctorum.* Puto et alios ex vetustiorum mssorum numero cum nostris consentire: sed leviores hujusmodi varietates adnotare supersederunt Pinicianus et Opsopæus, quibus præsto fuerunt codices antiquitate venerandi. Ne Gruterus quidem hæc talia admodum curavit, diligentissimus alioquin in adnotandis suorum codicum ab Erasmano exemplo discrepantiis. Schw.

3. *Certis ingeniis..... sedeat.* Ad scriptores, qui certo scribendi genere clari sint, ideoque ad eos, quos *probatos* appellat, animum applicari, et iis innutriri, ἐντρέφεισθαι, suadet. Vix dubitandum est, quin et illos, quos Quinctil. X, 1. Inst. Orat. probari videmus, pro classicis habuerit auctoribus. Ruhk.

4. *Trahere;* i. e. accipere, nancisci. Sic navigium trahit aquam de *lib. II*, cap. 10, 5, molestia ex *pernicie* trahitur, cognomen trahitur, apud Ciceronem, etc. Ruhk.

5. *Vitam in peregrinatione exigentibus.* Sic nostri mss. a. et b. cum *Ampl.* et *Paris.* Vulgo *In peregrinatione vitam agentibus.* In ms. c. et ed. A. est *Vitam in peregrinatione agentibus.* Schw.

6. *Multa hospitia habeant, nullas amicitias.* In ms. c. et ed. A. est *hospitia multa habeant, amicitias nullas.* S.—*Hospitia.* Quæ inter homines diversarum urbium nationumque, tesseriis datis, institui solebant: ne de deversoriis nostris antiquitati incognitis, cogites. Cæterum similia, quæ sequuntur, magis luxuriantis quam vere elegantis ingenii esse indicia, uno tantum verbo monemus. Ruhk.

7. *Accidat necesse est.* Nude accidit unus noster c. cum *Par. b. S.*

8. *Qui.* Pro *iis qui*, quod vulgo legebatur, aut *eis qui*, quod ante Erasmus edebatur, communi consensu codices nostri cum *Ampl.* et *Par. a. b. d.* *his qui* dedere. Schw.

9. *Cursim et properantes.* Sic ed. Mur. et aliæ ante Ruhk. cum nostro ms. a. et *Ampl.* et quatuor Gruteri codicibus: *properanter* prætulit Ruhk. quod dederunt edd. ante Mur. cum mss. b. c. et uno ex Gruteri codd. S.

prodest cibus, nec corpori accedit¹, qui statim² sumptus emittitur. Nihil æque sanitatem³ impedit, quam remedium crebra mutatio. Non venit vulnus ad cicatricem, in quo medicamenta tentantur⁴: non convalescit planta, quæ sæpe transfertur: nihil tam utile est, ut in transitu prosit⁵. Distringit⁶ librorum multitudo. Itaque⁷, quum⁸ legere non possis quantum habueris, satis est⁸ habere quantum legas. — Sed modo, inquis⁹, hunc librum evol-

1. *Corpori accedit. Accedit corpori*, ms. c. et ed. A. Schw.

2. *Sumptus*. Non sumtus scribunt codd. nostri et ed. A. et Rom. sed sumptus; et paulo post, *temptantur*, pro *tentantur*: quo de genere in Præfatione dictum est, p. 36. Schw.

3. *Æque sanitatem. Eque tum sanitatem*, ms. b. Schw.

4. *In quo medicamenta tentantur*. Sic recte editt. Rom. Tarv. et Ven. rursusque ed. Mur. cum mssis nostris a. b. Ampl. et Par. b. d. quibus et alii codices, ab Opsopæo excussi, haud dubie assentiebantur. *In quo crebra med. tent.* edidit Erasmus, quod est in nostro ms. c. et in ed. A. Dein *crebro medic. tent.* ex tribus mssis enotatum a Grutero arripuit Lipsius, et tenere post illum editores omnes, inficite inculcato ex interpretatione vocabulo, quod minime desiderabatur: nam, ex Senecæ mente, *tentare* (sive *temptare*) *medicamenta* idem valet ac id, quod modo dixerat, *crebro mutare remedia*. Aliud interpretamentum, paulo etiam commodius, Senecæ verbis infulcrant alii duo codices ejusdem Gruteri, sic habentes *in quo medicamenta diversa tentantur*. Schw.

5. *Ut in transitu prosit*. Vulgo *quod in transitu pr.* Secutus sum auctoritatem codicis nostri a. cui suffragantur Ampl. et tres codices Op-

sopæi, itemque alii nonnulli, laudati a Ruhkopffio, qui tamen ipse vulgatum quod tenendum putavit. — *Quod in transitu prosit*. Erlangens. et Erfurtenses codd. ut: sed est aberratio librarii. Suppleas: quam illud, quod locum suum tenet. Schw.

6. *Distringit librorum multitudo*. Sic Arg. a. et b. item Ampl. et Par. b. d. (in Par. a. pars folii h. l. vetustate detritum est), denique Opsopæi codices omnes, tresque alii, quibus Gruterus usus est. In ed. Rom. erat *Distrahit librorum multitudo*, quod in uno suorum mssorum Gruterus reperit. Tum vero editio Tarvisina id dedit, quod inde in alias omnes ad nostra usque tempora manaverat, *Distrahit animum libror. mult.* quod ipsum exhibet ed. A. cum nostro ms. c. et uno Gruterianis, nam in alio scriptura ista a secunda manu erat invecta. Nuper demum Ruhkopffius *Distringit animum* edidit, præter necessitatem tenens posterius vocabulum, quod respuit optimorum quorumque codicum consensus. Schw.

7. *Itaque..... legas*. Quum plures libros legere velis quam possideas, sis quæso contentus iis quos habeas.

8. *Satis est*. Scripsi h. l. cum Arg. a. b. c. et ed. A. quum vulgo *sat est* legeretur. Ex aliis codd. nihil notatum. Schw.

9. *Inquis*. Perperam inquam ms. b.

vere volo, modo illum. — Fastidientis stomachi ¹ est multa ² degustare : quæ ubi varia sunt et diversa, inquinant ³, non alunt. Probatos itaque semper lege : et, si quando ad alios divertî ⁴ libuerit, ad priores redi. Aliquid quotidie adversus paupertatem, aliquid adversus mortem auxilii compara, nec minus adversus cæteras pestes ⁵ : et, quum multa percurrens, unum excerpe, quod illo die concoquas ⁶. Hoc ipse ⁷ quoque facio : ex pluribus, quæ legi ⁸, aliquid apprehendo. Hodiernum hoc est, quod apud Epicurum nactus sum (soleo enim et in aliena castra transire, non tanquam transfuga, sed tanquam explorator) : « Honesta ⁹, inquit ¹⁰, res est, læta paupertas. »

1. *Fastidientis..... alunt.* Non est sermo de doctis disquisitionibus, quæ haud dubie plerumque iultorum et eorum diversorum librorum copiam usumque liberum requirunt, sed de ea lectione, qua te emendare, ingenium acuere, et mentem firmare velis.

2. *Multa. Plura* ms. c. et ed. A.S.

3. *Inquinant Coinquinant* ed. Rom. Erasm. tum rursus ed. Ruhk. et Matth. cum quinque codd. Gruteri. Simplex verbum ex Pinciani libris receperat Muret. et tenuere alii editores ante Ruhk. consentientibus Opsop. libris, nostrisque a. b. c. *Ampl. et Paris.* itemque ed. A. Schw.

4. *Diverti.* Sic ed. Rom. Erasm. cum mss. Arg. a. b. *Ampl. Paris. b. d.* aliisque apud Opsop. et Grut. *Deverti* dabat unus ex codd. Ops. *Devertere* ed. Mur. et seqq. cum uno ex Pinciani codicibus, quem Scholasticum nominare ille consuevit, cum quo et h. l. et plerumque alibi consentit noster Arg. c. et ed. A. *Devertere* edidit Ruhkophus, nullius veteris libri auctoritatem secutus. Schw. — Quam lectionem sic confirmat Ruhk. *Devertere* dedi : pro aberrationibus aut explicationibus mihi sunt

varietates codd. *transire*; *diverti.* Hoc sensu verbum *devertere*, non, *divertere*, esse scribendum, constat. Vid. Clav. Cic. *devertere*.

5. *Pestes*, i. mala.

6. *Concoquas.* Sic inde ab ed. Rom. constanter edebatur pereommode, consentientibus nostris mssis omnibus, et nihil contra momente vel Pinciano vel Opsopæo. *Excoquas* a Grutero e suis codicibus laudatum probavit arripuitque Ruhk. Habet autem hoc etiam ed. A. Schw.

7. *Hoc ipse. Hoc ipsum* ms. c. et ed. A. Schw.

8. *Legi.* Dedere nostri a. et b. cum *Ampl. et Paris. b. d.* aliisque omnibus Opsopæi codd. et tribus Gruteri, ut docet Grut. in Append. Vulgo *lego*, quod habet etiam ed. A. et ms. c. S.

9. *Honesta..... paupertas.* Egregium haud dubie dictum Epicuri, quo dignissimum fuit, ejusque vitæ rationi, quam in horto custodivit, convenientissimum. Cf. Diogen. Laert. X, 11 sq. Senec. Ep. XVIII, 7; XXI, 7 sq. et Cic. *Paradox.* vi. *Ruhk.*

10. *Inquit.* Constanter *inquit* scri-

non est paupertas, si læta est¹. Non qui² pa-
bet, sed qui plus cupit, pauper est³. Quid enim
quantum⁴ illi in arca⁶, quantum in horreis
quantum pascat aut feneret⁷; si alieno immi-
non acquisita, sed acquirenda⁸ computat? Quis
tiarum modus, quæris⁹? Primus, habere quod
est; proximus, quod sat est¹⁰. Vale.

Arg. b. quod semel adno-
ciat. Vice versa, in voce
lem membr. constanter t
no d ponant, apud scri-
chw.

ata est. Post hæc verba,
erta legebantur ista: *Cui*
paupertate bene convenit,
quorum propria sedes erat
pistolæ IV; ubi eadem verba
icula enim excepta) in mssis
et in edit. vet. quæ ante
prodierunt, leguntur. Nemo
ob argumenti similitudi-
a studioso quodam homine
id oram h. l. adscripta, in
ntextum deinde ab aliis il-
et per particulam *enim* cum
bus connexa, ut in nostro
in eo exemplo, e quo ex-
itio Rom. est; in aliis autem
ai cæteroque idem habent
tum (ut ms. nostr. c, *Pa-*
d. et alii apud Opsop. et
vocula *enim* non comparet:
m nonnulli cum ed. Rom.
habent *Qui*; ms. c. vero et
Quicumque. Sed totum assu-
recte h. l. ignorat vetustis-
ster ms. *Arg. a.* cum *Am-*
et optimo cod. *Nicotiano*
i. Schw.
n qui. Non veroqui habet
i. Schw.

3. *Pauper est.* Verbum est deside-
ratur in nostro ms. *b. Schw.*

4. *Quid enim refert.* Diversa divi-
tiarum genera recenset.

5. *Quantum... pascat.* I. e. quan-
tum pecoris, boum, oviumque alat
in pascuis suis. In Apulia imprimis
hæc pecuaria fiebat. *Ruhk.*

6. *Arca. Archa* scribunt nostri *a.*
b. c. Sic et ed. *A.* et ed. Rom. *Schw.*

7. *Aut feneret.* Tenui *aut,* in quod
cum ed. Rom. et seqq. consentiunt
nostri mss. *a.* et *b.* itemque *Par. a.*
b. d. et alii; et pro *aut* habet noster
c. cum ed. *A. Quantum feneret* ms.
Ampl. et quatuor Grateri; quod
adoptavit *Ruhk.* ita quidem ut *fæne-*
ret per *æ* scriberet cum aliis edd.
inde ab Erasmo. *Feneret* habent
mss. omnes, excepto nostro *c.* in
quo *fenoret,* quod et in ed. *A.* sed
feneretur ed. Rom. tum *fæneretur* ed.
Tarv. et Ven. *Schw.*

8. *Acquirenda.* Sic nostri *a.* et *b.*
(qui et paulo ante, *acquisita*). *Ac-*
quirenda ms. *c.* cum edd. *quarenda*
unus *Par. b. Schw.*

9. *Quæris.* Sic optimus noster
ms. *a.* exserte (ut solet) duabus litte-
ris *æ* diphthongam in priori syllaba
eliferens. *Quæris* ms. *c.* cum aliis;
inquiris unus ms. *b. Schw.*

10. *Sat est. Satis est* ms. *c.* et ed. *A.*
Schw.

EPISTOLA III.

DE ELIGENDIS AMICIS.

Familiariter reprehendit Lucilium, quod amici nomine, ut vulgus soleat, usus sit, monetque, eum demum vere ac proprie amicum esse, quocum, si probatus fuerit, omnia nostra æque ac nobiscum communicare possimus. Unde hoc nos proficere, addit, ut nec ipsi mali quid committamus, et amicum constantem reddamus et fidelem. In quo et a vulgo sejungamus nos oportet, quippe qui, nullo amici discrimine facto, vel omnes amicorum loco habent, vel amicitiam præstantiam ignorant. (Cf. Epist. IX, ubi alio eoque stoico more hunc locum persequitur.) Quæ quidem observatio de hominum inconstantia similem eorum errorem in ejus mentem revocat, utpote qui industriam in circumcursione perpetua et quietem in omni vacuitate a motu ponunt. Satis laxo vinculo adhibetur Pomponii dictum clausulæ loco, ejusdem fere argumenti. Cæterum et de amicitia omnes egisse auctores, qui de officiis exposuerint, constat. In Stoicis autem hac re tractanda clari fuere Posidonius, Hecato, Panætius (Vide Diog. Laert. VII, 124): quibus et Cicero in libro egregio de Amicitia, dialogo præstantissimo Platonis, cui titulus est: *Lysis*, in partes vocato, identidem usus esse videtur.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

EPISTOLAS ad me perferendas tradidisti, ut scribis, amico tuo. Deinde admones¹ me, ne omnia cum eo ad te pertinentia communicem, quia non soleas ne ipse quidem² id facere³. Ita eadem epistola illum et dixisti amicum, et negasti. Itaque sic priore illo verbo, quasi publico⁴, usus es, et sic illum *amicum* vocasti, quomodo

1. *Admones* ms. *Arg. a*, et *c.* cum aliis. *Ammones* noster *b. Schw.*

2. *Non soleas ne ipse quidem.* Sic nostri *a.* et *b.* cum *Ampl.* et *Par. a. b. d.* Nee mihi dubium est, eodem modo etiam in aliis vetustis libris scriptum fuisse, quibus vel Pincianus, vel Opsopæus usus est, sed ab his, ut leviusculum, nbn adnotatum. *Non soleas tu ipse quidem*

ms. *c.* et ed. *A.*; *non soleas nec ipse quidem*, ed. Rom. et aliæ ante Lipsium. *Nec soleas ipse quidem*, commendatum a Grutero, amplexus est Lipsius et tenere post eum alii omnes. *Schw.*

3. *Id facere* scripsi cum nostris *a. b. c.* et ed. *A.*, pro vulgato *hoc facere*.

4. *Publico.* I. quod vulgo usitatum, commune est. Sic mos fuit, ut

omnes candidatos *bonos viros*¹ dicimus; quomodo obvios, si nomen non succurrit², *dominos* salutamus³. Hac abierit⁴! Sed si aliquem *amicum* existimas⁵, cui non tantumdem credis, quantum tibi, vehementer erras, et non satis nosti vim veræ amicitiae. Tu vero⁶ omnia cum amico

qui in Senatu candidatum produceret, bonum eum vel optimum virum diceret. Cujus quidem rei vestigium apparet in Plinii Panegyrico: « faciebas ergo quum diceres optimos. » Gruterus huc trahit Cicer. de Orat. II, 64. *Dominos*, honoris causa, ut apud recentiores: *Herr, Monsieur, Sir*. Sæpe autem hujus moris, non solum honoratiorum, parentes, fratres (cf. Epist. CIV, 1), sed etiam obvios quosque, quorum nomen non statim succurreret, hoc titulo compellandi, mentio injicitur apud veteres. Cf. Sueton. Aug. 53 not. Tacit. Annal. II, 87. cum Excurs. Lipsii P. Eadem ratione utebantur in mulieribus jam inde a decimo quarto ætatis anno. Vide Epicteti Manual. cXL. edit. Schweighæus. ubi Uptoni notæ (Tom. III, p. 163 Epictetæ Philos. Monum.): adlās Spanhem. de Usu et P. N. Tom. II, p. 487. Petron. c. 62, p. 330. Burmann. *Ruhk*.

1. *Bonos viros. Viros bonos* ms. c. et ed. *A. Schw*.

2. *Succurrit. Occurrit* ms. c. cum ed. *A. Schw*.

3. *Dominos salutamus*. Usitata jam tunc erat illa consuetudo *Dominos* vocandi, quos colerent, aut quorum nomina non succurrerent. Idque potentiores ambiebant, ut domini a tenuioribus vocarentur et nisi id foret moleste ferebant. Martialis: « Mane salutavi vero te nomine, casu: Nec dixi dominum, Ceciliane, meum. Quanti libertas constat mihi tanta requiris: Centum quadrantes abstulit

illa mihi. » Idem: « Cum te non nossem, dominum regemque vocabam. » *Muretus*.

4. *Hac abierit!* Sic recte nostri mss. *a*. et *b*. cum *Ampl.* et aliis apud Grut. et Opsop. quomodo legendum jam olim Modius viderat, quum *Hoc abierit* edidisset Erasmus, quod habet *Par. a*. et omnes ante nos tenere editores. Vitiosius *hoc abierit* est in *Arg. c. Par b. d.* et ed. *A.* Desiderabantur autem dæz istæ voces in ed. Rom. Tarv. Ven. et Erasmi. *Hac*, id est, *hactenus*, hac via, *hac ratione*. *S.* — Sensus probus est, sive *hoc ab.* sive *hac ab.* cum codd. et edd. legas: hoc modo excusari dictum tuum potest, explicante Fr. Modio Ep. II, Nov. lect. quem Gruter. laudat. Absesse tamen haud bene potest, quamvis codd. nonnulli concinant. Gronov. acute emendavit: Hic (sc. amicus tuus) abierit: de re, non de homine loquar tecum, in thesi non in hypothesi. At vulgata bene habet. *Ruhk*.—Vertit *Lagrange: Laissons le mot et parlons de la chose*.

5. *Amicum existimas*. Prior vox deest ms. *c*. et ed. *A.* tum *existimes* scribitur in eadem ed. *A.* sed vulgatum recte tenent alii libri omnes. *S.*

6. *Tu vero*. Ante verba *Tu vero*, etc. inserta olim hæc vulgo legebantur, *Erat et ille qui amicum in atrio quaerit.... quibus ipse non est*. Scilicet ut illa, de quibus paulo ante ad Epist. II, fin. § 5, dictum est, sic hæc aliunde (nempe ex Epist. XIX, 3i et libri omnes eadem exhibent)

delibera, sed de ipso prius¹. Post amicitiam credendum est, ante amicitiam judicandum². Isti vero³ præpostero officia permiscunt⁴, qui contra præcepta⁵ Theophrasti, quum amaverunt⁶, judicant; et non amant, quum judicaverunt. Diu cogita⁷, an tibi in amicitiam aliquis reci-

huc invecta erant: quare delenda recte monuerat Muretus, cui quidem nonnisi ex parte obtemperarunt operæ, priora quidem verba delentes, posteriora vero relinquentes, *Nullum habet majus malum..... quibus ipse non est*. Rursus deinde omnia recepta sunt, sed uncis inclusa in ea editione, quæ a Nic. Fabro et Jo. Opsopæo procurata Parisiis anno MDCII, prodit. Postremo omnia prorsus eiecit Lipsius. Et agnoscunt quidem h. l. omnia ista (leviuscula cum discrepantia, quam hic notare nil attinet) masti nostri *b. et c.* cum *Par. a. b. d.* duobusque aliis Opsopæi et quinque Gruteri codicibus: sed ignorat illa vetustissimus noster *ms. a.* cum *Ampl.* Unus Nicotianus Opsopæi priora quidem verba habet, *Errat et ille..... probat*; posteriora vero, *Nullum... ipse non est*, ignorat. *Schw.*

1. *De ipso*. Nil mutant libri veteres; sed in nostro *ms. a.* male sedula manus inter lineas voculam *te* adpinxit, quasi legendum esset *de te ipso*. Pro *de ipso prius*, est *prius de ipso* in *ms. c.* et ed. *A. Schw.* — Sidonius: Est enim consuetudinis meæ, ut eligam ante, post diligam. *Just. Lips.*

2. *Ante amicitiam judicandum*. Sic masti nostri cum edd. Sed *Par. d.* habet *antea judicandum*. Amploniam vero, *antea deliberandum et judicandum*. *Schw.*

3. *Præpostero*. *Præpostere* vulgo edebatur, quod ipsum etiam dabant quatuor ex Gruteri codicibus, præ-

postera enotatum e *ms. Ampl.* Haud cunctanter equidem adoptavi scripturam, quam dedere nostri *ms. a.* et *b.* consentientibus quatuor codicibus Opsopæi (quorum in numero est *Par. b.*), et uno Gruteri. *Præpostero ordine* scribitur in *ms. c.* et edd. *A.* in contextum adscito vocabulo, quod unus ex Opsopæi codicibus pro scholio inter lineas notatum habebat. Ut *præpostero* pro *præpostere* usurpavit Seneca, sic, eadem terminatione, *directo* pro *directe*, *Epist. LXVI*, et alibi *iniquo* pro *iniquæ*. Post *præpostero ordine* vocem *eque* (id est, *æque*) interserunt *ms. c.* et ed. *A. Schw.*

4. *Permiscunt*. *Ms. c.* et ed. *A.* pro *permiscunt*, simplex verbum *miscunt* habent. *Schw.*

5. *Theophrasti*. In *ms. c.* et ed. *A.* *Theofrasti* pro *Theophrasti*. *Schw.* — Occurrit quoque apud Plutarchum de fraterno amore *Tom. X*, p. 45, *Hutt.* Τοὺς μὲν γὰρ ἀλλοτρῆους, ὡς εἰλεγε Θεόφραστος, οὐ φιλοῦντα διτὴν κρῖναι, ἀλλὰ κρῖνοντα φιλεῖν. Locus hujus dicti erat fortasse in libro περὶ Ἐρώτος, si hariolari licet. Cf. Fabricii *Bibl. Græc.* Vol. III, p. 449, ed. *Harles. Ruhk.*

6. *Quum amaverunt*, et *quum judicaverunt*, recte dedere nostri *ms. a.* et *b.* cum *Par. b.* non, ut vulgo *quum amaverint*, et *quum judicaverint*. *Schw.*

7. *Diu cogita*. Pro *cogita*, quod tenent alii, habent *delibera* tres codd. *Grut.* *Judica* vero est in *Par. a. d.*

piendus sit¹ : quum placuerit fieri², toto illum pectore admitte : tam audacter³ cum illo loquere, quam tecum. Tu quidem ita vive, ut nihil tibi committas⁴, nisi quod² committere etiam inimico tuo possis⁵ : sed, quia interveniunt quædam, quæ consuetudo fecit arcana⁶, cum amico omnes curas, omnes cogitationes tuas misce. Fidelem⁷ si putaveris, facies. Nam quidam fallere docuerunt⁸, dum timent falli ; et aliis jus peccandi suspicando⁹ fecerunt.

1. *An tibi in amicitiam aliquis recipiendus sit.* Commode ms. c. et ed. A., an in amic. aliq. sit t. rec. S.

2. *Placuerit fieri. Placuerit tibi fieri* idem ms. c. cum ed. A. Nude *placuerit tibi* est in Par. a. Schw.

3. *Audacter. Audaciter* dat noster ms. a. (quod nunc demum animadverti) cum Paris. b. d. paulo rariore vocabali forma, sed Senecæ haud dubie restituenda. Schw.

4. *Ut nihil tibi committas.* Erasmi editio cum libris vett. præstat hanc lectionem, quam a Mureto sine ulla causa adjecta immutatam in : *ut nihil committas* recte restituendam duxit Gronov. qui exponit : *ut conscire sibi est*, pravi facti conscientiam habere ap. Horat. I, Ep. 1, 61, *ita committere sibi est* conscientiam aliquis facti admittere. Itaque revocavi. Ruhk. — Quam lect. confirmat Schw. fretus auctoritate suorum mss. a. b. c. et Par. a. b. d. aliorumque.

5. *Inimico tuo possis.* Mediam vocem, et ipsam a Mureto temere ejectam, restitui auctoritate eorundem, quos modo dicebam, librorum. S.

6. *Fecit arcana. Facit* ms. noster a. et Ampl. tum *archana* ms. a. b. c. Ampl. et ed. Rom. Tarv. et Ven. S.

7. *Fidelem si. Si fidelem* ms. Ampl. *Facies* recte tenent alii omnes. *Facias* ms c. et ed. A. Schw. — Livius :

vult sibi quisque credi et habita fides ipsam obligat fidem. Plutarchus, *præceptis conubialibus*: Ποιῖτὶ γὰρ καὶ τὸ πιστεύειν δοσιὶν πιστεύεσθαι, καὶ τὸ φιλεῖν φιλεῖσθαι· fit enim, ut si fidas, fides tibi redhabeatur, et amere, si ames. Just. Lips.

8. *Quidam fallere docuerunt.* Sic commode, et ex more Senecæ, editi libri ante Erasmum omnes, cum nostris mssis a. b. c. et Par. d. Vitiose *quidem* Par. a. et b. Inde ab Erasmi ætate, pro *quidam*, vulgabatur *multi*, nescio qua auctoritate. Schw.

9. *Et aliis jus pec. suspicando fecerunt.* Habet utique quo blandiatur vox *aliis* : sed, diligentius denuo inspecta veterum codicum scriptura, vereor ne invitis omnibus libris invecta huc illa vox sit a Mureto. Nec enim *aliis*, sed *illi* (scil. amico), communi consensu cum impressis ante Muretum exhibent mssii Arg. a. b. c. Ampl. Par. b. et quatuor Gruteri codd. Quod autem contra Mureti scripturam nihil monuit Opsopæus, non inde colligere licet consensisse ipsius codices in eandem scripturam. In quinto ex Gruterianis codd. vitiose scriptum erat *falli illijus pecc.* etc. A reliquis omnibus discedit Par. d. ita scribens, *et illius peccati occasionem suspicando fecerunt* : ubi quidem satis apparet, postquam duo

Quid? quare ergo¹ ulla verba² coram amico meo³ retraham? quid est, quare me coram illo non putem solum⁴? Quidam, quæ tantum amicis committenda sunt, obviis narrant, et in quaslibet aures, quidquid illos urit, exonerant: quidam rursus etiam carissimorum conscientiam reformidant, et, si possent, ne sibi quidem⁵ credituri, interius premunt omne secretum. Neutrum faciendum est: utrumque enim vitium est, et omnibus⁶ credere, et nulli; sed alterum honestius dixerim vitium⁷, alterum tutius. Sic utrosque reprehendas, et eos qui semper inquieti sunt, et eos qui semper quiescunt. Nam illa, tumultu gaudens, non est industria, sed exagitatae mentis concursatio: et hæc non est quies, quæ motum omnem

verba illi jus perperam in unum illius essent contracta, reliqua deinde consulto ita concinnata esse, ut aliquem sensum efficerent. Simili quadam ratione illius vim peccandi scribitur in ed. Rom. et Tarv. pro quo est illi vim peccandi in ed. Ven. At illi usum peccandi ed. A. Illi jus peccandi primus edidit Erasmus, quod ipsum uno consensu tenent omnes, quos novimus, codd. mæsti. Schw.

1. *Quid? quare ergo?* Sic noster ms. a. Vulgo *Quid est ergo? quare* edd. cum Par. a. *Quid est quare ergo* noster b. cum aliis. *Quid ergo est quare* noster c. et ed. A. *Quid est quare ego* codex Nicotianus Opsopæi; nisi forsitan compendiosa scriptura, quam ego interpretatus est Opsopæus, non ego valebat, sed ergo, quemadmodum in nostro ms. b. vox ergo significatur nuda littera g cum vocali o superne imposita. S.

2. *Ulla verba.* Vocem ulla, in ed. Erasm. et Mur. temere prætermissam, restituit Lipsius. Illa verba scribitur in nostro ms. c. sed in ora notatur

« alias ulla; » quod ipsum in contextu habet ed. A. cum aliis. Schw.

3. *Coram amico meo.* Deest meo ed. Mur. et Lips. sed agnoscunt vocem cum reliquæ editiones omnes, tum mæsti nostri a. b. c. et Grat. alique. S.

4. *Non putem solum.* Solum non putem ms. c. et ed. A. Schw.

5. *Ne sibi quidem.* Sic nostri a. et b. alique, ut edebatur inde ab Erasmo. *Nec quidem sibi* ed. Rom. Tarv. Ven. *Nec sibi quidem* ms. Ampl. *Nec ipsi sibi quidem* ms. c. Denique ne ipsi sibi quid credituri ed. A. scilicet in cuius exemplari mæsto, sicut in nostro ms. c. vocabulum quidem compendiose fuerat scriptum, ut terminatio em nonnisi incurva lineola, litteræ d superne adpicta, indicaretur.

6. *Omnibus credere.* Hesiodæum est: πιστις δ' ἄρα ὁμῶς καὶ ἀπιστία ὄλεσαν ἄνδρας. Ipsa fides homines et diffidentia perdit. Just. Lips.

7. *Dixerim vitium.* Sic edd. et mæsti nostri; nisi quod vitium suorum effecerunt b. et c. *Vitium dixerim* ms. Ampl. Schw.

molestiam iudicat, sed dissolutio et languor. Itaque hoc quod apud Pomponium ¹ legi, animo mandabitur ²: « Quidam adeo in latebras refugerunt, ut putent in turbido esse quidquid in luce est. » Inter se ista miscenda sunt; et quiescenti agendum, et agenti quiescendum est. Cum rerum natura delibera ³: illa dicet tibi, et diem fecisse et noctem ⁴. Vale.

1. *Pomponium*. Lipsius ait: « poetam tragicum hoc nomine scio, sed et alios. At ista non olent poetam: estque in meo libro optimo: Pompeium philosophum. » Vixit autem ille Pomponius (nam varietas a Lipsio e codice allata pro aberratione librarii habenda est) sub Augusto et superstes fuit Tiberio. Tacit. Annal. V, 8, ubi vir morum elegantia et ingenio illustris audit. Cf. Lipsius ad Taciti Annal. XI, 13. Si cum Lipsio e carmine hæc esse petita negaveris, quanquam in iis afferendis sententiam quin sequeretur, verbis relictis, nihil impedit, altera tamen ex parte non pervideo, quidni poetam tragicum et libros philosophicos composuisse putemus? *Ruhk.*

2. *Animo mandabitur*. Vulgo *animo tuo mandabitur* edebatur inde ab ed. Vch. quod ipsum quidem etiam in quatuor mssis a se repertum testatur Gruterus in Append. Sed pronomen *tuo*, temere ac parum commode interpolatum, cum principibus editionibus *A. Rom. Tarv.* ignorant non modo nostri mssis *b. et c.* sed et *Ampl. et Par. a. b. d.* alique omnes Opsopæi codd. et Gruteri *Pal. sec.* qui cæteris bonitate præstat. *Schw.*

3. *Cum rerum natura delibera*: Lagrange vertit: *Consultez la nature.*

4. *Et diem fecisse et noctem*. Sic, subintellecto pronomine personali *se*

(quemadmodum *me* subintellectum vidimus Ep. I, et *nos* ead. Ep., et *te* intelligendum Ep. XIX, item rursus *se* vel *ipsum* Ep. CXX), scripsi præeuntibus nostris mss. *b. et c.* et ed. *A.* quibus hactenus accedit *ms. Ampl.* quod *se* in contextu ignorans, non nisi superne inter lineas post *fecisse* adjectum habet. Vulgo inde ab ed. Rom. edebatur *se et diem fecisse et noctem*. Ex *Paris. a. b. et d.* (quorum quidem e numero ille, quem cum Emmerico nostro nota *Par. b.* insignimus, unus ex eisdem est, quibus olim usus Opsopæus erat) adfertur huiusmodi scriptura, *se et diem fecisse, se et noctem*; quam eandem e suorum etiam nonnullis Pincianis citaverat. In aliis libris, partim eodem Pinciano teste, partim Grutero, legebatur *et diem fecisse se et noctem*, quod ipsum mssis *Ampl.* a secunda manu tenet: in alio erat, *et noctem fecisse et diem se*; rursus in alio, *et diem se fecisse et noctem*. Adeo mire variant in assignanda sede voculæ *se*, ut vix dubitari possit, esse eam ex scholio in contextum adscitam. Sed ne pro scholio quidem agnoscit illam voculam noster codex *c.* multa licet alia passim scholia interlinearia habens, veluti h. l. ad vocem *diem* hoc, *pro labore*; tum ad voc. *noctem* istud *pro quiete*. Cf. Epist. XVIII. *Schw.*

EPISTOLA IV.

DE MORTIS METU.

Hortatur amicum, ut perseveret in philosophia et in emendando animo: quo majores enim profectus faciat, eo majorem voluptatem sensurum esse, virili animo assumpto et puerilitate deposita. Præcipua autem utilitas hujus studii est contemptus animæ, sive mortis: quam quum ex frivolis causis contemnant interdum homines, e solidioribus virtutis causis multo magis eam esse parvi faciendam, monet. Vitam itaque una cum bonis eam comitantibus non esse amandam, sed omnem pro illa sollicitudinem deponendam, quum ex tot levissimis causis mors nos occupare possit. Finem epistolæ facit dictum Epicuri de veris divitiis. Hoc emblema per se egregium satis bene cum antecedentibus conjungi potest, quandoquidem ei, qui paucis contentus, nec avidus est rerum in vita supervacanearum, minus metus obijcere potest mors, quam iis, qui contrariam vitæ rationem inierunt: quanquam in hisce clausulis illam arctam cum antecedentibus conjunctionem quærere velle, ipsius auctoris consilio repugnaret.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

PERSEVERA ut cœpisti, et quantum potes propera, quo diutius¹ frui emendato animo et composito possis. Frue-
ris quidem etiam dum² emendas, etiam dum³ componis: alia⁴ tamen illa voluptas est⁵ quæ percipitur ex contem-
platione⁶ mentis ab omni labe puræ et splendidae. Tenes

1. *Quo diutius. Diutius quo ms. c.* et ed. *A. Ut diutius ms. Ampl. S.*

2. *Etiam dum. Et dum ms. c. et ed. A. Schw.*

3. *Emendas, etiam dum componis.* Hunc verborum ordinem, cum editis inde a Lipsio, tenent nostri msssti, aliique propemodum omnes, et ed. *A.* Olim præeunte ed. Rom. legebatur *componis, etiam dum*

emendas, consentiente nonnisi uno de quinque Gruterianis.

4. *Alia. Altior conj. Heumann in Pœcile II, 1, p. 31, ingeniose. Sed vulg. bene habet. Ruhk.*

5. *Illam voluptas est. Est illa voluptas ms. Ampl. Schw.*

6. *Contemplatione..... splendida.* Spectant hæc ad dogma antiquum philosophicum, Pythagoreorum, et

utique¹ memoria, quantum senseris gaudium², quum, prætexta³ posita⁴, sumpsisti virilem togam⁵, et in forum deductus es: majus exspecta, quum puerilem animum deposueris, et te in viros⁶ philosophia transcripserit. Adhuc enim non pueritia⁷, sed, quod est gravius, puerilitas remanet. Et hoc quidem pejus est, quod auctoritatem habemus senum, vitia puerorum; nec puerorum

Stoicis perquam familiare, de animo in corpus tanquam in custodiam et vincula coniecto, ubi multum maculæ attraxit, a qua nonnisi Philosophiæ opera liberari debet ac potest. Cf. Senecæ Nat. Quæst. I, præf. *Ruhk.*

1. *Tenes utique. Tenes itaque* ms. *b.* Alii (quod sciam) omnes in vulgatum consentiunt. *Schw.*

2. *Senseris gaudium. Gaudium senseris* ms. *c.* sed vulgatum tenet ed. *A. Schw.*

3. *Prætexta toga*: fiebat hic actus solemnissimus anno ætatis decimo quarto quintove; vide ad Consol. ad Marc. XI, 1. *Ruhk.*

4. *Posita. Deposita* ms. *c.* et ed. *A. Schw.*

5. *Sumpsisti virilem togam.* Ms. *c.* et ed. *A. virilem togam sumpsisti. S.*

6. *Et te in viros.* *Ruhk.* edidit in *virum*: *virum*, inquit, antiquior lectio ab omnibus edd. et codd. Gruteri firmata. Muretus ex vetere libro legendum esse ait: *viros*, Attici instituti memor, ex quo qui incipiebant per se censeris jamque res suas libere tractare atque administrare, qui περίκολοι fuerant (VVeßling. Obs. 1, 2), in *viros* transcribentur. Vocabatur hoc ap. Athen. ἡγρᾶρισθαι εἰς ἀνδρας, εἰς ληξιαρχίαν (τοῦ δήμου). Res nota vel ex Lamb. Bosii Antiqq. Græc. Sed illi veteres libri Mureti quum non satis locupletes testes sint, anti-

quorem conjectura lectionem retinendam duxi, ideoque revocaui. Transcribi in *virum* i. declarari publice tanquam vir. Sic ap. Senecam in Thyest. 13 est: in quod malum transcribor? i. mutor, deferor. *R.—Te in viros philosophia transcripserit.* Sic ex vet. libro recte edidit Muretus, et tenere post eum alii editores, consentiente ms. *Ampl.* et *Par. b.* puto etiam aliis mssis, quibus Opsopæus usus est; in *viros* tenet etiam noster ms. *b.* in quo dein perperam *philosophia transcripseris.* Olim *te in virum philosophia transcripserit* ed. *A.* et Rom. Tarv. Ven. Erasm. cum ms. nostro *c.* et quinque Gruterianis, nisi quod in horum nonnullis est *transsumpserit pro transcripserit.* In *Par. d.* scribitur *te in virum philosophia transcripseris.* In *Par. a.* vetustate detrita est prior pars hujus epistolæ; in *virum* nuper postliminio revocaverat *Ruhkopf.* sed in *viros* recte repositum in ed. Matth. *Schw.*

7. *Non pueritia.* Vulgo *non pueritia in nobis* edd. inde ab ed. Ven. suffragante uno e quatuor Opsopæi codicibus, itemque uno ex Gruterianis. Sed duo postrema verba ignorant nostri mss. *b.* et *c.* cum *Ampl.* et *Par. b. d.* aliisque omnibus Opsopæi et Gruteri mssis, denique editi. *A. Rom.* et Tarv. *Schw.*

tantum, sed infantium¹: illi levia, hi falsa formidant; nos utraque². Profice³ modo: intelliges⁴, quædam ideo minus timenda, quia multum metus afferunt⁵. Nullum magnum⁶, quod extremum est. Mors ad te venit? timenda erat⁷, si tecum esse posset: necesse est, aut non perveniat, aut transeat⁸. — Difficile est, inquis, animum perducere ad contemptionem⁹ animæ. — Non vides, quam
3 ex frivolis causis contemnatur¹⁰? Alius ante amicæ fores

1. *Sed infantium. Sed infantum*, ms. c. *Sed et infantium* solus ms. *Ampl.* contra morem Senecæ, qui post non tantum nude *sed*, non *sed et*, ponere amat. *Schw.*

2. *Illi levia.... utraque.* Muretus perquam apposite comparat Lucretium II, 54 sq. ubi Creechius laudat Senec. Epis. CX, 6. *Ruhk.*

3. *Profice.* Sic recte edd. inde a Mureto, et jam olim ed. *A.* cum mss. *b. c. Ampl. Par. b.* aliisque apud Opsop. item optimo Gruteriano *Pal. sec.* Olim *prospice* edit. Roman. et seqq. cum *Par. d.* et quatuor Gruterianis. *Schw.*

4. *Intelliges. Et intelliges* edd. inde ab ed. Ven. cum ms. *c.* et ed. *A.* Percommode cum ed. Rom. et Tarv. vocalam *et* ignorat noster ms. *b.* et *Ampl.* cum *Par. b. d.* aliisque Opsopæi omnibus et eodem Gruteriano *Pal. sec.* *Schw.*

5. *Afferunt. Auferunt* sola habet Mureti editio, operarum (puto) errore, non consilio editoris. *Ruhk.*

6. *Nullum magnum, quod extremum est.* Sic, consentientibus vetustis impressis et mssis omnibus, recte edidit *Ruhk.* deleto vocabulo *malum*, quod post *magnum* ex Erasmi conjectura Muretus infulserat. Abesse quidem scriptis vocem illam monuit Lipsius; sed et ipse censuit, sententiæ

eam deesse. *Nullum magnum* *Ruhkopffius* interpretatur: « Nihil magni » momenti est; quod extremum est. » Nempe recte vidit vir doctus, *nullum* hic, ut sæpe alias apud Senecam, idem valere ac *nihil*; de quo etiam Erasmus monuerat. At mihi ex universa orationis connexione perspicuum videtur, hoc dixisse philosophum nostrum: « Nihil, quamvis » magnum videatur, *timendum esse*, » si extremum est. » *Schw.*

7. *Timenda erat.* Sic recte primus edidit Erasmus, consentiente nostro ms. *b. Ampl. Par. b. d.* aliisque. *Perperam timenda est* ed. Rom. Tarv. Ven. Tolerabilius *timenda esset* ms. *c.* et ed. *A.* quod ex scholastica interpretatione profectum. *Schw.*

8. *Transeat.* Vulgo *pertranseat* edd. cum uno ex Gruteri codd. Simplex verbum tenet alii omnes mss. cum ed. *A.* *Schw.*

9. *Contemptionem. Contemtionem* scribunt nostri *b. c.* et Opsopæi alique fere cuncti codd. nisi quod hi in media voce litteram *p* inter *m* et *t* inserunt. Vulgo *contemptum*, vel *contemtum* edd. excepta ed. *A.* in qua (sic) *contemcionem.* *Schw.*

10. *Contemnatur. Contemnatur*, inserta pro more litteræ *p*, efferunt nostri mss. *b.* et *c.* cum aliis; ubi vitiose *condemnatur* ed. Rom. quod

laqueo pendit; alius se¹ præcipitavit e tecto², ne dominum stomachantem diutius³ audiret; alius, ne reduceretur e fuga⁴, ferrum adegit in viscera. Non putas virtutem⁵ hoc effecturam, quod effecit⁶ nimia formido? Nulli potest segura vita contingere, qui de producenda⁷ nimis cogitat, qui inter magna bona⁸ multos consules⁹ numerat. Hoc quotidie meditare¹⁰, ut possis æquo animo vitam relinquere¹¹, quam multi sic complectuntur et tenent, quo-

correctum in editione Tarvisiana et seqq. Schw.

1. *Alius se..... viscera.* De servis loquitur.

2. *E tecto* commode dedere ms. b. c. *Ampl.* et Opsopœi omnes cum editis ante Erasm. Similiter *ex tecto* e suis codd. laudavit Grut. pro eo, quod inde ab Erasmo edebatur, a tecto. S.

3. *Diutius. Diucius* nostri b. et c. suo more. Schw.

4. *E fuga. A fuga* ms. c. et ed. A. Scholion autem in ms. c. inter lineas, de fuga. Schw.

5. *Putas virtutem. Virtutem putas* ms. c. et ed. A. Schw.

6. *Effecit* recte editum erat ab Erasmo aliisque post eum, consentientibus mssis tantum non omnibus. *Fecit* ed. Rom. Tarv. Ven. Temere *effecit* ed. Bipont. quod ex ea in ed. Rubk. et Matth. manavit: habet tamen id ipsum etiam noster ms. c. et ed. A. Sed tali in re solet Seneca præterito tempore uti. S. — *Effecit*, scil. nonnunquam, aut etiam sæpe effecit.

7. *De producenda nimis cogitat.* Sic commode vulgo edd. cum ms. b. et aliis. *Nimis de producenda cogitavit* ms. c. et ed. A. Apparet autem intelligi *de producenda*: quare, quod in *Par. a.* legitur, *de producenda re*, id ex imperitii hominis interpretatione irrepsit.

8. *Magna bona.* Perperam *multa bona* scribitur in ed. A. cum ms. c. et *Ampl.* Schw.

9. *Qui multos consules..... numerat.* I. e. iteratum consulatum: nam sub principibus consulatus communior factus pluribus dari simul poterat, quum alii consules ordinarii, alii suffecti, s. minores, quin etiam honorarii crearentur. Cf. Dio Cass. XLVIII, 35, et ad III de Ira 31, 2. — Sic Rubk., satis docte ut videtur; sed ex antecedentibus patet non ibi agi de ambitione, nec de consulatus ambitu, sed de insano vitæ amore: cuilibet enim latinorum scriptorum lectione imbuto notum est annos per consules numerari solitos: unde consules ipsi pro annis dicebantur, ut Horat. Od. VII, lib. III: « Amphoræ fumum bibere institutæ Consule Tullo. » Quæ aliâ interpretatio admitti possit non videmus: nemini in animum veniet, illum qui sæpius consul fuisset, dicere posse se plures consules numerare.

10. *Quotidie meditare. Cotidie cogita, meditare* ms. *Ampl.* Etiam in nostris mssis *cotidie* vel *cottidie* pro *quotidie* scribi, supra monitum est. Schw.

11. *Vitam relinquere.* In ms. c. et ed. A. est *vitam deducere vel relinquere.* Schw.

modo, qui aqua torrente¹ rapiuntur, spinas et ²aspera. Plerique inter mortis metum, et vitæ tormenta³, miseri fluctuant⁴; et vivere nolunt, et mori nesciunt⁵. Fac itaque⁶ tibi jucundam⁷ vitam, omnem pro illa sollicitudinem⁸ deponendo. Nullum bonum adjuvat⁹ habentem, nisi ad cuius amissionem præparatus est animus. Nullius autem rei facilior amissio est, quam quæ desiderari¹⁰ amissa non potest. Ergo adversus omnia, quæ incidere¹¹ possunt

1. *Aqua torrente*. Sic ed. *A. Rom. Tarv. Ven.* cum mssis ad unum omnibus: pro quo præter rationem *a torrente* posuit Erasm. quod inde in omnes ante nostram editiones propagatum est. *Schw.*

2. *Spinas et aspera* (scil. *amplectuntur*) id recte sic scriptum in nostro ms. *b.* et *Ampl.* aliisque quibus usi sunt Modius et Opsopæus et Grut. Olim *rapiuntur per spinas et aspera* edebatur, quod ipsum et noster ms. *c.* cum aliis nonnullis præfert. Deinde in *spinas* edidit Erasmus, quod ex nullo vetere codice enotatum usquam reperi. *Inter spinas* ex uno suorum citavit Gruterus. Sed præpositionem, præeantibus melioribus codicibus, merito eiecit Muretus, quem alii omnes secuti sunt editores. *Schw.*

3. *Tormenta. Pericula* ms. *Par. d.* nempe interpretamentum in locum veteris scripturæ invasit, quam quidem ipsam alia dein manus ibidem adnotavit. *Schw.*

4. *Fluctuant*. Pro hoc voc. quod e superioribus editionibus in nostram manavit, nititurque auctoritate nostrorum mssorum, exhibent *fluctuantur* præstantes membranæ *Ampl.* et *Par. b.* quod restitutum Senecæ velim: nam ista verbi forma, minus quidem alioquin usitata, cum alii utuntur auctores nostro fere æquales, tum idem ipse Ep. CXI, p. 153, 6. Co-

dux *Par. a.* rursus h. l. defectus est: in *Par. d.* vero a prima quidem manu *cruciantur* legebatur, sed id ab alia manu in *fluctuantur* mutatum. *Schw.*

5. *Et mori nesciunt*. Particulam et h. l. ignorat noster ms. *Arg. b. Schw.* — Hæc est Epicteti increpatio: *Θαυμαστοὶ ἄνθρωποι, μήτε ξὴν θάνατος, μήτε ἀποθνήσκειν.* Mirifici homines, nec vivere nec mori vultis. *Just. Lips.*

6. *Fac itaque*. Ms. *Arg. b.* vitiose *facitque. Schw.*

7. *Jucundam*. Pro *jucundam* scribunt *jocundam* mss. *b. et c.* et sic constanter, cum ed. *A. et Rom.* Porro, mutata verborum serie, *jocundam vitam tibi* ms. *c.* et ed. *A. S.*

8. *Sollicitudinem*. Vulgo *solicitud.* Sed constanter per geminam *ll* vocabulum istud et ejus conjugata efferrunt nostri mss. *a. b. c.* cum ed. *A. et Rom.* quam scripturam ubique secutus sum. *Schw.*

9. *Adjuvat*, pro vulgato *juvat*, dedere nostri mss. *b. c.* cum ed. *A. et mss. Par.* Opsopæi Gruterique omnibus; quod quum adnotare statim oblitus esset Gruterus, monitus deinde ab Opsopæo, in Appendice demum (ut multa alia) notavit. Ad voc. *bonum* in nostro ms. *c.* spectat acholion, *temporale.*

10. *Desiderari. Desiderare*, ms. *Ampl. Schw.*

11. *Incidere* scripsi cum nostro ms.

etiam potentissimis¹, adhortare² te et indura. De Pompeii³ capite pupillus⁴ et spado⁵ tulere sententiam: de Crasso crudelis et insolens Parthus. Caius Cæsar⁶ jussit Lepidum Dextro⁷ tribuno præbere cervicem: ipse Chæreæ præstitit. Neminem eo fortuna provexit, ut non tan-

b. Par. b. d. et Opsopœi omnibus, item cum Gruteri *Pal. sec.* Vulgo *accidere* edd. cum *ms. c.* et Gruterianis aliis. *Schw.*

1. *Potentissimis* cum impressis recte tenent nostri *ms. a.* et *b.* alique. Perperam *potentissimus* *ms. Ampl.* et *potentissime* vel *potentissima* nonnulli Gruteriani. *Schw.*

2. *Adhortare.* *Adortare* *ms. b.* Mox, pro *te*, est *te ipsum* in *Par. d.* *Schw.*

3. *Pompeii.* De Pompeio cf. ad II, de Ira 2, 4. De Crasso adi Plut. To. III. Vita M. Crassi c. 30, p. 488 ed. Reisk. *Ruhk.*

4. *Pupillus* cum editis constanter exhibent nostri *ms. b. c.* cum *Paris.* et Opsopœi Gruterique omnibus. Sed *pupio*, quod malle scriptos libros (scil. Herbiopolitanos) omnes ait Modius, in nullo ex aliis omnibus, quorum ad nos notitia pervenit, compareret, nisi in uno Amploniano Erfurdensi. *Pusillus* ex alio vet. cod. enotavit Juretus. Suspiceris prope modum, aliud h. l. vocabulum a Seneca fuisse positum, scil. *pupulus*, (quod Ep. XI superest), ejus interpretamenta sint ista, quæ hodie leguntur in libris, qui ad ætatem nostram pervenerunt. *S.*—*Pupillus.* Rex Ægypti puer et sub tutela. *Just. Lips.*

5. *Spado.* Pothinus Eunuchus, regis et rerum potens. *Just. Lips.*

6. *Caius Cæsar.* *Gaius Cesar* *ms. c.* et ed. *A.* *Nude Cesar* *ms. b.* puto quod olim *C. Cæsar* scriptum fuerit, et dein temere pretermissa prior *C.* littera. *Schw.*—*Caius Cæsar* Cali-

gula: narrat Dio Cass. LIX, 22: Lepidus Caligulæ cognatus, Drusillæ, sororis Caii, maritus, olim ejusdem Caii amasius, conjurationis crimine damnatus et a tribuno *Dextro* interfectus est. Sueton. Calig. XXIV. Lipsius ad Taciti Annal. III, 2. *Cassius Chærea* una cum Cornelio Sabino Caligulam interfecit. Dio Cass. LIX, 29. *Ruhk.*

7. *Dextro.* Sic editt. *A. Rom.* et Tarv. et nuper rursus ed. *Ruhk.* et Matth. quam scripturam cum nostro *ms. c.* agnoscunt *Ampl. Par. b. d.* et quatuor Gruteri codices, eandemque ex uno suorum laudaverat Erasmus in Append. p. 268, ed. 2, nec multum abijt Gruterianus *Pal. sec.* in quo *Dextio* legi videbatur Grutero. *Decio* præfert ed. Ven. et Erasm. consentiente nostro *ms. Arg. b.* *Decimodeim* edidit Muretus, nescio qua auctoritate; idque tenuere alii ante *Ruhk.* editores. Nec vero ad istam scripturam quidquam monuit Opsopœus, quanquam unus certe ex illius codicibus (scilicet *Puteanus* ille optimus, qui est idem noster *Par. b.*) *Dextro* exhibuerat. Ut vero Opsopœus, sic et silet hoc loco Pincianus, qui, licet quindecim usus libris msatis, quos in Hispania excusserat, tamen ita parcus fuit in adnotandis codicum suorum lectionibus, ut ad totam hanc Epistolam quartam nihil prorsus notaverit. Hominis nomen, ejus ministerio usus est Caius ad eædem istam patrandam, non edidit Dio Cassius, rem commemorans lib. LIX, c. 22. *S.*

tum illi minaretur, quantum permiserat ¹. Noli huic tranquillitati confidere. Momento mare evertitur ²: eodem die ³, ubi luserunt navigia, sorbentur. Cogita, posse et latronem ⁴ et hostem admovere jugulo tuo gladium: ut potestas major absit, nemo non servus habet in te ⁵ vitæ necisque arbitrium. Ita ⁶ dico: quisquis vitam suam contempsit, tuæ dominus est. Recognosce exemplum ⁷ eorum, qui domesticis insidiis perierunt, aut aperta vi, aut dolo: intelliges ⁸ non pauciores servorum ira cecidisse ⁹, quam

1. *Quantum permiserat*. Sic. ed. Rom. Terv. Vep. ac dein rursus ed. Mureti et posteriores, cum ms. *Arg. b.* et *Par. b.* ac quatuor Gruterianis. *Promiserat* ed. *A.* cum nostro ms. *c.* unoque ex Gruterianis. *Promiserit* ed. *Erasm.* in cuius tamen ora notatur, *alias permiserat*; quod equidem tenui, intelligens *quantum homo permiserat fortunæ*. Sed videndum, ne verum sit *proveixerit*, quod habet optimus ms. *Ampl.* aut *perveixerat*, quod est in *Par. d.* quod ipsum tamen verbum ex superiori versu hic repetitum videri potest ab homine, qui vim istorum *quantum permiserat* minus percepisset. *Schw.* — Sensus est: quo majora bona fortuna homini permiserit, id est, largita fuerit, eo majora ei minatur se ablaturam: quantacumque sit cuiusque felicitas, necesse est hominem in discrimen afferre omnia quæ a fortuna accepit, eorumque jacturæ esse obnoxium: ideo non assentimur nostro *Lagrange* qui vertit: *La fortune a beau élever un homme, elle lui laisse toujours à craindre autant de maux qu'elle le met à portée d'en faire.*

2. *Mare evertitur*. Sic edd. ante Muretum, et nuper rursus ed. *Ruhk.* et *Matth.* cum nostro ms. *c. Ampl. Par b. d.* et *Opsopæi* Gruterique om-

nibus. *Vertitur* ed. *Mur.* et seqq. non male, si addicerent libri. In *Arg. b.* quid a prima manu scriptum fuerit, haud satis adparet: in medio verbo *erasm.* est aliquid, superne autem adscripta *h* littera, ut nunc sic *evehitur*. *Schw.*

3. *Eodem die. Eadem die* ms. *c.* et ed. *A. Schw.*

4. *Posse et latronem*. Mediam vocalam, inde a Mureto temere prætermisam, restitui ex veterum librorum omnium consensu. Verbum *posse* post *hostem* ponitur in ms. *Ampl. Schw.*

5. *In te vita. Tue vite* ms. *c.* et ed. *A.* in quibus constanter nuda vocalis *e* pro diphthongo *æ* ponitur. *S.*

6. *Ita. Itaque* scribunt ms. *c.* et ed. *A. Schw.*

7. *Recognosce exemplum eorum. Exempla* fortasse mallet: sed nil mutant libri. *Schw.*

8. *Intelliges*. Vulgo et *intelliges* edd. inde ab *Erasm.* Delevi particulam, quam nec alibi adjicere in hujusmodi oratione solet *Seneca* et *h. l.* cum vetustioribus impressis ignorant ms. *Arg. b. c.* et *Paris. a. b. d.* item *Opsopæi* et *Gruteri* codices omnes. Ex ms. *Ampl.* quidem nihil hic habeo adnotatum.

9. *Ira cecidisse ira* ms. *c.* et ed. *A. Schw.*

regum. Quid ad te itaque ¹, quam potens sit quem times, quam id, propter quod ² times, nemo non possit? — ³At, ⁴ si forte in manus hostium incideris, victor te duci jubebit ⁴! — Eo nempe quo duceris ⁵? Quid te ipse ⁶ decipis, et hoc nunc primum ⁷, quod olim patiebaris, intelligis? Ita dico ⁸: ex quo natus es, duceris ⁹. Hæc et hujusmodi versanda in animo sunt ¹⁰, si volumus illam ultimam horam ¹¹ placidi ¹² exspectare, cujus metus omnes alias inquietas facit.

Sed ut finem epistolæ ¹³ imponam, accipe quod mihi

1. *Quid ad te itaque.* Quid prodest itaque habet *Par. d.* ex interpretamento parum apto. *Schw.*

2. *Id, propter quod.* Id ipsum quod unus ms. *Par. d.* *Schw.*

3. *At commodum primum edidit Muretus,* commendatum ex probato codice ms. ab Erasmo in *Append.* p. 268, et consentit puto ms. *Ampl.* Cæteri quidem omnes, cum vetustis impressis, *Aut præferunt*: sed nihil in eisdem libris frequentius est, quam *vocaliarum aut et at permutatio. S.*

4. *Duci jubebit. Jubebit duci* ms. *Ampl.* *Perperam duci jubebat* ms. c. et ed. *A. Schw.*

5. *Victor te duci jubebit! Eo nempe quo duceris?* Verbum *duci* interdum simpliciter poni pro eo quod est *ad mortem duci*, jam pridem docui libro primo commentariorum in *Catilinarias*. Ita autem eo frequentissime utitur *Seneca*. Hujus igitur loci sententia est: etiamsi hostis nos in suam potestatem perductos duci jubeat, non alio tamen duci jubebit, quam quo natura ipsa nos ducit. *Muretus.*—*Concinne vertit Lagrange: Le vainqueur vous fera conduire..... où?... Vous y allez déjà.*

6. *Ipsæ. Ipsum* ms. c. cum ed. *A. S.*

7. *Primum, quod olim patiebaris, intelligis.* *Primum intelligis, quod,* etc. ms. *Ampl. Schw.*

8. *Ita dico. Itaque dico* ms. c. et ed. *A.* cum ms. *Par. a. Schw.*

9. *Ex quo natus es, duceris.* I. e. Ex illo ipso momento, quo natus es, duceris ad mortem, quanquam illud non intelligas: quidquid visis te morti propiorem facit. Simillime noster *Montaigne: Le premier jour de votre naissance vous achemine à mourir;* lib. I, cap. 19, ubi multa de hoc loca attulit.

10. *Versanda in animo sunt. Sunt versanda in animo* ms. *Ampl.* *Versanda sunt in animo* ms. c. et ed. *A. Schw.*

11. *Ultimam horam. Horam ultimam.* ms. c. et ed. *A. Schw.*

12. *Placidi tenent* edd. et mssti omnes; et sic a prima manu etiam ms. c. at ibi dein in *placide* mutatum. Pro *exspectare*, et hic et alibi *exspectare* scribunt nostri *b. c.* cum edit. velt. *Schw.*

13. *Finem epistolæ.* Sic ed. *A.* et mss. nostri *b. c.* et *Ampl.* puto et alii, e quibus leves hujusmodi discrepantiæ non sunt adnotatæ. Vulgo *epistolæ finem* edd. *Schw.*

hodierno die ¹ placuit (et hoc quoque ² ex alienis ³ hortulis
 8 sumptum est) : « Magnæ divitiæ sunt ⁴, lege naturæ com-
 posita paupertas. » Lex autem illa naturæ ⁵ scis quos nobis
 terminos statuât ⁶ ? Non esurire, non sitire, non algere.
 Ut famem ⁷ sitimque depellas, non est necesse superbis
 assidere liminibus, nec supercilium ⁸ grave et contume-
 liosam etiam humanitatem ⁹ pati; non est necesse maria
 tentare, nec sequi castra ¹⁰. Parabile est quod natura de-
 siderat, et appositum ¹¹: ad supervacua sudatur. Illa ¹² sunt
 quæ togam conterunt, quæ nos senescere sub tentorio

1. *Mihi hodierno die.* Isto modo verba ordinavi, præeuntibus nostris mss. *b. c.* et *Ampl.* et ed. *A.* Vulgo *hodierno die mihi.* In nostris *b. c.* quidem *michi* (sic) scribitur constanter pro *mihi*; similiterque *nichil*, pro *nihil*: qua de scriptura, barbariem olente, consuli potest Dausquii Orthogr. Vol. II, p. 198 et 211. *Schw.*

2. *Hoc quoque. Hoc quod* ms. *c.* et ed. *A. Schw.*

3. *Hortulis. Ortulis* ms. *c.* quod et in suis repererat Opsopæus. Inde nata est vitiosa prorsus lectio *articulis* in ed. *A. Schw.*

4. *Magnæ divitiæ..... paupertas.* Sunt hæc Epicurea: quod noster indicasse videri potest verbis: *ex alienis hortis.* Hinc Epicurus κηκολόγος (Analect. Brunk. II, p. 53) philosophus ex horto, ejusque philosophia κῆπος, hortus, appellatur, v. c. ap. Themist. Orat. IV δὲ τῶν μέλει ὁ κῆπος. Sed vide quæ ad Ep. XXI, 10 notamus de hac re. *Ruhk.*

5. *Lex... naturæ.* Cf. de Vita beat. cap. XIII. *Ruhk.*

6. *Statuat* scripsi cum ed. *A.* et mssis nostris *b. c.* et *Ampl. Par. a. b. d.* et Opsopæi Gruterique omnibus. Vulgo *statuit*, quod ex editione Ro-

mana in alias omnes manavit. *Schw.*

7. *Ut famem... pati*, tanquam cliens. *Ruhk.*

8. *Supercilium.* I. fastum, ut gr. ὑπερύς, Bergler ad Alciphron. Epist. I, 34, p. 194. Wagner. Hunc morem Romanorum fores principum obsidendi respexit Lucian. Nigrin. c. 23 (ubi vide Hemsterhus. Tom. I, p. 259, 260 Bip.): τοὺς κυλῶνας τῶθεν ἐγκλίθουσι, superbis assident liminibus, ut ave suum portent, et cœnas e sportulis accipiant (τὸ ἀπὸ σπορτῶδος δειπνον Athen. VIII, 17, p. 365. Juv. I, 95 sq. et ad utrumque cf. Casaub.). *R.*

9. *Humanitatem* recte tenent editt. omnes cum mssis nostris et Gruteri *Pal. sec.* quum alii Gruteriani partim *humilitatem*, partim *inhumanitatem* darent. *Schw.*

10. *Castra. Astra* ms. *b.* sed prima vocabuli littera erasa videtur. *Schw.*

11. *Appositum*, non *adpositum* pro more scribitur in editt. omnibus, et in recentioribus mssis. Tenent autem hoc vocab. veteres libri omnes, recte restitutum a Gronovio, postquam Muretus, Erasmi conjecturam amplexus, *expositum* posuerat. *S.*

12. *Illæ supervacua sunt, quæ togam conterunt* in officiis civilibus,

cogunt, quæ in aliena¹ littora impingunt. Ad manum est, quod satis est². Cui cum paupertate bene convenit³, dives est. Vale.

alutatione, deductione, ubi clientuli isti semper togati. *Lipsius.*

1. *Aliena.* *Alia* ms. c. *Mox littora* scripsi cum nostris b. c. et editt. vett. *littora* ed. Bipont. Ruhk. et Matth. S.

2. *Satis est.* Sic ed. Lips. et seqq. cum ed. A. et ms. c. ac quinque Gruterianis. Potuerat vero etiam teneri *sat est*, quod habebat editio Rom. et alia ante Lipsium cum ms. b. et *Ampl. Schw.*

3. *Cui cum paupertate bene convenit, dives est.* Hanc esse in mastis omnibus et vetustis impressis propriam istorum verborum sedem, supra ad Epist. II, monui: quæ verba quum ibi (perperam quidem) essent in contextum inculcata, sua auctoritate Muretus, ne bis eadem legerentur, hoc loco eiecit, quem secuti sunt alii omnes editores. Nos suum Senecæ restituimus. *Schw.*

Post hanc IV Epistolam, pauca monet Schweighæuser de ratione quam in suis ad sequentes epistolas notis conficiendis iniit: quæ exscribere operæ pretium duximus.

Adhuc discrepantiæ propemodum omnes, in iisque etiam leviores fere quæque, quas offerebant veteres libri, quibus usi sumus, ac præsertim tres nostri MSS. Argentoratenses, et vetustissimæ quæ nobis ad manus sunt Editiones, lectiones item omnes codicis Amploniani Erfurdensis, quas ex quatuor prioribus Senecæ Epistolis excerptas benevolentia viri clar. Matthiæ nobiscum communicavit, copiose admodum enucleateque a nobis expositæ sunt, et cum eis lectionibus collatæ, quas vel alii codices MSS. vel notabiliores operum Senecæ editiones exhibebant. Nempè hæc exstare tanquam specimina volui, e quibus partim de ratione, quam in seligendis eis lectionibus iniimus, quæ nobis probatissimæ et ab auctoris maxime manu profectæ visæ erant, rectius iudicare homines eruditi, quorum id interest, possent; partim e quibus etiam alii quicumque vel harum Epistolarum Senecæ, vel alterius cujusvis prisca auctoris lectores intelligerent aliquatenus, per quos gradus, quasve per ambages,

quo studio, quo labore eorum qui in hoc genere operam suam posuerunt, denique quo casu subinde factum sit, ut in editionibus, quibus vulgo hodie utimur, eæ lectiones, quas ille exhibent, pro genuina veteris scriptoris manu, sive vere aut saltem probabiliter, sive falso atque temere, nobis venditentur. Sed quamvis ad id, quod agimus, minime infructuosum esset futurum, si eodem tenore Notas hasce, quas quidem in commentariolis nostris paratas habemus, per omnes Epistolas persequi vellemus: tamen, ut per se prolixum opus, sic nec hujus loci foret, ubi intra paucarum plagularum spatium sumus conclusi; nec hujus temporis, quo uberrimam etiam nunc copiam lectionum ex magno codicum numero, partim nobis adhuc incognitorum, partim ex ipsis nostris Argentoratensibus, a Ruhkopsio promendarum, exspectamus. Quæ postquam copiæ in publicum fuerint a Viro docto productæ, si quid deinde nostra in penu supererit, quod vel ad judicandam vindicandamque, vel ad illustrandam locorum nonnullorum genuinam scripturam videbitur pertinere, non recusabimus symbolam nostram in commune conferre, si modo vitam nobis viresque et liberale otium divini Numinis indulgentia concesserit. Interim istis speciminibus contenti, omissis plerisque, quæ levioris momenti videri possint librorum discrepantiis, dehinc nonnisi ea fere loca attingemus, quæ aut dubitationis et difficultatis aliquid, ad nativam auctoris scripturam quod spectat, habere videbuntur, aut in quibus ab eis lectionibus discessimus, quæ inde a Lipsio aut a Gronovio, qui Lipsianum fere exemplum secutus est, erant vulgatæ. Illud quidem conceptis verbis profiteor atque spondeo, nullum me ex eis locis (quorum utique non magnus est numerus) silentio præteriturum, in quibus nostra de conjectura, damnatis librorum omnium nobis cognitorum lectionibus, restituendam veterem scripturam putavi. Igitur ubicumque, sive in ordinanda verborum structura, discedentem editionem nostram ab aliis deprehenderit diligens observator, ibi (nisi diserte de novatione locis istis allata monitum fuerit in Notis nostris) persuasum habeat, non nostro ingenio nos indulsisse, nec vel no-

stram, vel alienam conjecturam in contextum admisisse, sed veterum librorum secutos auctoritatem. Similiter, ubi vulgatam ante nos scripturam tacite tenuimus, quamvis aliud quidpiam, quod et ipsum probabile, aut etiam probabilius poterat videri, dederint aut vetustiores editiones, aut codices nonnulli mssti; etiam hujusmodi in locis, sciat Lector, non tam Editoris ejus, a quo primum recepta illa lectio est, auctoritatem nos esse secutos, quam rationum momenta aut msstorum codicum fidem, eandem lectionem firmantium.

EPISTOLA V.

DE PHILOSOPHIÆ OSTENTATIONE ET DE VERA PHILOSOPHIA.

Gratulatur amico, quod Philosophiæ operam navat indefessam, sed monet simul, ut ab ostentatione liberum se præstet: Philosophiæ enim studium ad emendationem animi, ac vitæ adhibendum esse: qua una, si dissimilitudo a vulgo esse debeat, admiratio sit: reliqua, quæ ad externam dissimilitudinem pertineant, tanquam ridicula et odiosa, sint rejicienda. Emblemata egregium ex Hecatonè Stoico affert: Desines timere, si sperare desieris.

SENeca LUCILIO SUO SALUTEM.

Quo pertinatiter studes, et omnibus omissis hoc unum agis, ut te meliorem quotidie facias, et probo et gaudeo: nec tantum hortor, ut perseveres, sed etiam rogo. Illud autem te admonéo¹, ne eorum more, qui non proficere, sed conspici cupiunt², facias aliqua, quæ in habitu tuo, aut genere vitæ notabilia sint. Asperum cultum, et in-

1. *Admonéo.* Egregie hæc dicta sunt ad reprimendam ostentationem, quam inter philosophos cujuscumque fere sectæ regnasse, vel ex Luciano, permultis locis; Horat. I, Ep. 19,

vs. 12, etc. notissimum est. *Ruhk.*

2. *Conspici cupiunt.* Contra hoc genus multa Epictetus in Dissert. Lib. IV, cap. 8, multa inquam istis gemella. *Just. Lips.*

- tonsum caput¹, et negligentiore barbâ, et indictum argento odium, et cubile humi positum, et quidquid aliud
 2 ambitionem perversa via sequitur, evita. Satis ipsam nomen Philosophiæ, etiam si modeste tractetur, invidiosum est²: quid, si nos hominum consuetudini cœperimus excerpere? Intus omnia dissimilia sint: frons nostra populo conveniat³. Non splendeat toga: ne sordeat quidem. Non habeamus argentum⁴, in quod⁵ solidi auri cælatura descenderit: sed non putemus frugalitatis indicium, auro argentoque caruisse. Id agamus, ut meliorem vitam sequamur, quam vulgus, non ut contrariam: alioquin, quos emendari volumus, fugamus a nobis, et avertimus.
 3 Illud quoque efficitur, ut nihil imitari velint nostri,

1. *Caput.* Irridet et Horatius in *Artia* poet. quosdam qui eodem prope modo postarum nomen aucupabantur: « Nanciscatur enim nomen pretiumque poetæ, Si tribus Anticyris caput insanabile, nunquam Tonsori Licino commiserit. »

2. *Invidiosum est.* Quia contra vitia omnis generis, quæ utique in metropoli, aut quavis magna urbe, imprimis vero Romæ dominabantur, invehabatur philosophia quælibet: sive Stoicorum dogmata, naturam esse sequendam, etc. præcipientia, sive Epicuri decreta atque sententias, in quibus animi emendatio et inde manans voluptas (vide locum præstantissimum Luciani Tom. V, p. 106, Bip.) severissime postulabatur, spectaveris. *Quid (fieret) si* hæc modesta tractatione ommissa, nos a moribus receptis hominum separaremus, alia eaque diversissima vivendi instituta sequentes? Itaque medium teneamus inter cultum exquisitum et asperum. *Ruhk.*

3. *Frons nostra populo conveniat.*

Sic ms. c. cum edd. *frons populo conveniat nostra* ms. b. Utrobique forsitan vox *nostra* e scholio adscita. *Schw.*

4. *Non habeamus argentum..... descenderit.* Recte Lipsius: « Emblemata, s. Latinis inserta. » Spectant autem hæc ad luxum, qui utique inter Romanos viguit, ut vasis mensalibus argenteis sigilla ex auro præsertim, anaglypha intelligenter facta (*solidi auri cælaturam*) illigarent, quæ pro lubitu demi atque variari poterant: quandoquidem recentia vasa eaque recenter ornata in conviviis, quæ luxus satis frequentia apparavit, semper apponere non licuit. Cicero emblemata appellat. Cf. Ernesti Clav. Cic. *Cælatura* id q. *ἀργύρα*. Cf. Heynii antiquar. Auffätze II, p. 145, sqq. et Schneider in Lexico græc. ad voc. *τοπέρος*. Hic luxus Herculanensibus antiquitatibus detectis et publici juris factis, in clariora demum luce positus est. *Ruhk.*

5. *In quod.* Vide ne verum sit in quo, quod cum editt. vet. agnoscunt

dum timent ne imitanda sint omnia. Hoc primum philo- 4
sophia promittit, sensum communem¹, humanitatem, et
congregationem : a qua professione² dissimilitudo nos
separabit. Videamus, ne ista per quæ admirationem pa-
rare volumus, ridicula et odiosa sint. Nempe propositum
nostrum est, secundum naturam³ vivere. Hoc contra na-
turam est, torquere corpus suum, et faciles odisse mun-
ditias, et squalorem appetere, et cibus non tantum vili-
bus uti, sed tetris et horridis. Quemadmodum desiderare
delicatas res, luxuriæ est : ita usitatas et non magno
parabiles fugere, dementiæ⁴. Frugalitatem exigit philo-
sophia, non pœnam : potest autem esse non incompta fru-
galitas. Hic mihi modus placet. Temperetur vita inter
bonos mores et publicos : suspiciant omnes vitam nostram,
sed et agnoscant⁵. — Quid ergo ? eadem faciemus, quæ 5
cæteri ? nihil inter nos et illos intererit ? — Plurimum !
Dissimiles esse nos vulgo sciat qui inspexerit propius.

ms. *Arg. b. c. et Par. a. b. d.* Simi-
liter sane dicimus *cælare in auro. S.*

1. *Sensum communem.* Quo tem-
pus, locum, personas observare et
distinguere possumus, ne quid inepte
faciamus. Sic explicat Noster de Be-
nefic. I, 12, hanc phrasin, quæ varie
apud varios accipitur, quos erudite
significavit magnus Bentleius ad Hor-
rat. Sermon. I, 3, 65, nostri loci
non immemor. *Ruhk.*

2. *A qua professione dissimili-
tudo nos separabit.* Antiquior lectio,
cf. Gruter. h. ne professione ab aliis
diversi simus, sed vita; vid. Ep. XIV.
Erasmus conjectura *ad nos eiecerat*:
i. e. ait : a qua congregatione dissi-
militudo professionis separabit; vult
enim nos intus habere philosophiam,
non profiteri. *Ruhk.*

3. *Secundum naturam*, commune

philosophorum axioma : vid. de Vita
beata cap. 3 et 8, Ep. XLI fin. *Lipsius.*

4. *Dementiæ.* Est adijciebant edd.
cum ms. c. Ac sæpe quidem alias ita
repetitum hoc verbum apud Senecam
reperitur : sed h. l. commode illud
ignorat ms. *Arg. b.* cum *Par. a. b. d.*
Schw.

5. *Suspiciant omnes vitam no-
stram, sed et agnoscant.* Præstat hæc
lectio antiqua conjecturæ Gruteri :
Non suspiciant homines vitam no-
stram, sed agnoscant. Sensus postu-
lat : vita nostra ita sit comparata, ut
non solum admiratio homines in vi-
tam nostram convertat, sed etiam præ-
stantiam ejus imitandam ducant. *R.*
— *Sed et agnoscant.* Ex scholio ir-
repsisse videtur et particula; quæ,
pro Senecæ more loquendi, non ad-
modum desiderabatur, et abest a ms.

Qui domum intraverit, nos potius miretur, quam supellectilem nostram. Magnus ille est, qui fictilibus sic utitur, quemadmodum argento : nec ille minor est, qui sic argento utitur¹, quemadmodum fictilibus. Infirmi animi est, pati non posse divitias.

- 6 Sed, ut hujus quoque diei lucellum tecum communice-
 cem, apud Hecatonem² nostrum inveni, cupiditatum
 finem etiam ad timoris remedia proficere. « Desines, in-
 quit, timere, si sperare desieris. » Dices, quomodo ista tam
 diversa pariter sunt ? Ita est, mi Lucili : quum videantur
 dissidere, conjuncta sunt. Quemadmodum eadem catena
 et custodiam³ et militem copulat⁴ : sic ista, quæ tam
 7 dissimilia sunt, pariter incedunt. Spem metus sequitur.
 Nec miror ista sic ire ; utrumque pendentis animi est,
 utrumque futuri expectatione sollicitum⁵. Maxima autem

b et *Par. b. d.* Jamque olim ejecta erat ab Erasmo, sed revocata a Mureto. *S.*—*Suspiciant*, i. e. taciti venerentur, ut bonam ; *agnoscant* : ut non aliam prorsus et supra hominem. *Lips.* — Vertit *Lagrange* : *Il faut qu'on l'admire et qu'on's'y reconnoisse.*

1. *Sic argento utitur.* Aristippi ca-
 mens, qui increpanti quod perdicem
 quinquaginta drachmis emisset : et,
 tu, inquit, istam obolo non emeris ?
 Annente : Mihi autem, ait, quin-
 quaginta drachmæ sunt obolus. *Just.*
Lips.

2. *Hecatonem.* Recte edd. inde a
 Mureto, cum ms. *b.* et aliis. Olim
Catonem. Hecatonem Stoicum pas-
 sim et alibi laudat Seneca, et mox
 rursus Ep. vi, p. 15, 14. *S.*—*Heca-*
tonem. Fuit is Stoicus satis celebris
 in antiquitate, Rhodius, Panætii di-
 scipulus, cujus opera omnia periire.
 Cf. Fabricii *Bibl. Gr.* Vol. III, p. 563.
 Harles. Hoc dictum pertinet ad Apa-

thiam Stoicorum. Vide nostrum de
 Constant. Sap. XIX, 2. Eleganter de
 hoc loco disserit Muretus *Var. Lectt.*
 XII, 6. *Ruhk.*

3. *Custodiam.* Ap. *Scriptt. argen-*
tesæ Latinitatis significat eum, qui
 custoditur. Male Gruteriani codd.
custodem. Cf. ad de *Tranq. Am.* 10,
 3. *R.* — *Custodiam* recte tenet idem
 noster *Arg. b.* Qui *custodem* dede-
 runt, ab his scholion in contextum
 illatum est. *Schw.*

4. *Copulat.* Manilius tales custo-
 des facit qui sub Andromeda nati lib.
 5 : « Vincitorum dominus, sociusque
 in parte catenæ, Interdum pœnis in-
 noxia corpora servat. » *Lips.*

5. *Sollicitum* dedit idem ms. *b.*
 cum *Par. b.* et editt. veti. Et hoc
 ipsum, a Gron. etiam ex alio ms.
 commendatum, nuper restituit *Ruhk.*
 pro *solliciti*, quod inde ab *Erasm.*
 ed. 2, vulgatum erat. *Sollicitatur*
 præfert noster ms. *c.* et cum ed. *A. S.*

utriusque causa est, quod non ad præsentia aptamur, sed cogitationes in longinqua præmittimus. Itaque providentia, maximum bonum conditionis humanæ, in malum versa est. Feræ pericula, quæ vident, fugiunt; quum effugere, securæ sunt: nos et venturo torquemur, et præterito. Multa bona nostra nobis nocent; timoris enim tormentum memoria reducit, providentia anticipat. Nemo tantum præsentibus miser est. Vale.

EPISTOLA VI.

DE VERA AMICITIA.

Quum se emendari, quin transfigurari intelligat ope Philosophiæ, capit cum amico hanc animi mutationem communicare, quandoquidem amicis omnia communia esse debent. Hoc ipso efficitur, ut amico prosit, et sibi utilitatem creet, atque verum sapientiæ fructum capiat: nam nullius boni sine socio jucunda possessio est. Proinde libros se missurum ei promittit, in quibus loca præstantiora a se jam insignita sint. Sed enim quum viva vox efficacior sit, optat ut se conveniat, quia exempla securius et efficacius docent, quam præcepta, uti experientia docet.

Egregium Hecatonis dictum huc spectans finem epistolæ imponit. Est autem dogma Stoicum, illum qui se amet, i. e. bonum sapientemque faciat, hunc et alios sic amare, ut non sibi soli, sed toti genitum se credat mundo. Cf. de Clement. II, 5, 3. Cic. de Fin. III, 20. Eodem sensu jam Socrates se mundanum appellavit apud Ciceron. Tusc. disputat. V, 37, et Plutarch. de exilio Tom. X, cap. 5, p. 370 Hutten.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

INTELLEGO, Lucili, non emendari me tantum, sed transfigurari¹. Nec hoc³ promitto, jam aut spero, nihil in me

1. *Transfigurari*. In alium habitum hominemque ire. Epist. XCIV, 46. Nam qui illam (Philosophiam) didicit et faciendâ ac vitandâ percepit, nondum sapiens est, nisi in ea, quæ

didicit, animus ejus transfiguratus est. Itaque mutatio hæc, sive μετασχηματισμός animorum est hominisque interni. *Lipsius*.

2. *Nec hoc* sc. dicto. — Sic Ruhk,

- superesse, quod mutandum sit. Quidni multa habeam, quæ debeant colligi¹, quæ extenuari, quæ attolli²? Et hoc ipsum argumentum est in melius translati animi, quod vitia sua, quæ adhuc ignorabat, videt.³ Quibusdam ægris gratulatio fit, quum ipsi ægros se esse⁴ senserunt.
- 2 Cuperem itaque tecum communicare tam subitam mutationem mei: tunc amicitiae nostræ certiores fiduciam habere cœpisset; illius veræ, quam non spes, non timor, non utilitatis suæ cura divellit: illius, cum qua homines moriuntur, pro qua⁵ moriuntur. Multos tibi dabo, non qui⁶ amico⁷, sed amicitia caruerunt. Hoc non potest accidere, quum animos in societatem honesta cupiendi
- 3 par voluntas trahit. Quidni non possit? Sciunt enim ipsos

at contra contendere jure posset et hoc in accusativo poni: *Nec promitto hoc, scilicet nihil in me superesse*; quod magis latinitatis normæ convenit: nam si ablativi vice hoc fungeretur, longe optius et usitatius fuisset *nec ideo promitto*.

1. *Colligi*. Non dubitare debui quin reciperem hoc verbum, quod cum msstis Heribipolitanis, e quibus jam olim a Modio commendatum erat, agnoscit et princeps editio Rom. et msstis nostri *b. c.* et *Par. b. d.* et (Pappus) codices omnes, Gruterique optimus *Pal. sec.* Valet autem h. l. *colligi* idem ac *componi*, in ordinem *vagi*, et *stabiliri*; quemadmodum *collecta* (vel *conlecta*) *mens*, Ep. vii, idem valet ac *stabilita*, ibid. et *composita*, Ep. II, opponiturque *ei quæ volutatur, vage, instabili*. Istud verbum quum mendosum visum esset his qui ejus vim non perceperant, mutatum est in *corrige*, quod jam inde ab ed. Tarv. alias omnes editiones invasit: habetque hoc etiam ed. *A.* et ora nostri ms. *c.* cum qua-

tuor Gruterianis. *Schw.*—Ruhk. cum Lipsio *corrige*.

2. *Quæ attolli? Extenuari*, ubi tumidi affectus, *attolli*, ubi viles et depressi. *Lips.*

3. *Quibusdam..... senserunt*. Ut in lethargo, ut in melancholia, ubi insani maxime sibi sani (videntur). *Lipsius.*

4. *Ipsi ægros se esse senserunt*. Placuit hoc, quod cum ms. *Arg. c.* et ed. *A.* præferunt Gruteri plerique codices et unus præstantissimus Nicotianus Opsopæi; *ipsos ægros se* ms. *b.* et *Par. a. b.*; *se ipsos ægros* ed. Rom. et aliz, cum *Par.*; *d. se ipsi ægros* ed. Lips. et seqq. *Schw.*

5. *Pro qua*. Particulam *et*, quæ his verbis præposita erat, delevi præcunctibus msstis *Arg. b.* et *Par. u.*; *b.* Ignorabantque eandem editiones vett. ante Lipsium. *Schw.*

6. *Non qui*. Sic noster ms. *b.* recte; intellige *non dico, qui*, etc. Vulgo *qui non*. *Schw.*

7. *Amico*. Vulgari s. publico. Vide Epist. III, 1. *amicitia* vera, quæ

omnia habere communia, et quidem magis adversa. Concupere animo non potes, quantum momenti afferre mihi singulos dies videam.

Mitte, inquis, et nobis ista, quæ tam efficacia expertus es! — Ego vero omnia in te cupio transfundere, et in hoc aliquid gaudeo discere, ut doceam¹: nec me ulla res delectabit, licet sit eximia et salutaris, quam mihi uni sciturus sum². Si cum hac exceptione³ detur sapientia, ut illam inclusam⁴ teneam nec enuntiem, rejiciam. Nullius boni, sine socio, jucunda possessio est. Mittam itaque ipsos tibi libros: et, ne multum operæ impendas dum passim profutura sectaris, imponam notas, ut ad ipsa⁵ protinus, quæ probo et miror, accedas. Plus tamen tibi et viva vox et convictus, quam oratio, proderit. In rem præsentem venias oportet: primum⁶, quia homines⁵ amplius oculis quam auribus credunt; deinde, quia lon-

castigat, monet, communicat. *Lipsius*.

1. *Ut doceam*. Stoicus sensus. Ita Cato apud Ciceronem III de Fin. «Impellimur natura ut prodesse velimus, imprimisque docendo, rationibusque prudentiæ tradendis. Itaque non facile est invenire, qui quod sciat ipse non tradat alteri.»

2. *Sciturus sum*. Commode *sciturus sim* ed. Lips. et seqq. Sed indicativum modum cum editt. vett. tenent masti omnes, nec abhorret ea structura a Senecæ stilo. *Schw.*

3. *Si cum hac exceptione.... rejiciam*. Egregia professio! Similis est illa beati Lessingii: «Si Providentia mihi altera manu inclusam ostenderet veritatem omni dubio liberam, altera illam, quæ humanæ conditioni convenire videtur, nondum omnibus dubiis exemptam, ideoque inquisitioni

patientem: Retine, dicerem, illam, relinque hanc.» *Ruhk.*

4. *Ut illam inclusam teneam*. Omittant illam ms. *Par. b. d.* nec id male. *Schw.*

5. *Ad ipsa*. ms. *Arg. b. d.* cum *Par. a. b. d.* et ed. Rom. Vulgo *ad ea ipsa*. *Schw.*

6. *Primum... credunt*. Recte hæc dicta sunt, quatenus a te ad judicandum apto, nec ullis opinionum commentis præpedito, res accuratius judicari possunt, quam si auribus accipias. Tuetur hanc eandem sententiam Horatius A. P. 180: «Segnius irritant animos demissa per aurem, Quam quæ sunt oculis subjecta fidelibus, et quæ Ipse sibi tradit spectator.» Quintil. Inst. Orat. XI, 2, acrior est oculorum quam aurium sensus. Altera tamen ex parte nec illi falsi sunt, qui auribus majorem vim quam

gum iter est per præcepta, breve et efficax per exempla. Zenonem Cleanthes¹ non expressisset, si eum tantummodo² audisset. Vitæ ejus interfuit, secreta perspexit, observavit illum, an ex formula³ sua viveret. Plato⁴, et Aristoteles⁵, et omnis in diversum⁶ itura sapientium turba, plus ex moribus⁷ quam ex verbis Socratis traxit. Metrodorum⁸, et Hermarchum⁹, et Polyæ-

oculis tribuant. Sic Candaules Herodoti I, 8, αὐτὸν ὡς ἄλλοι ἀνθρώποι αὐτὸν ἴδοντα ἀποστόματα ἰσθμίων, ubi vide Wesseling. Strabo II, p. 178, ed. Lips. ἀκούειν πρὸς ἰκτινήμων (ad motitias variarum rerum acquirendas) πρὸς πρῶτον ἰσθμίων. Lactant. Inst. III, 9, plus est in auribus quam in oculis situm. *Ruhk.*

1. *Cleanthes*, æstimatissimus Zenonis discipulus, quem ideo Epictetus una cum Socrate, Diogene et Zenone ad imitandum proponit, Dissert. Arrian. III, 23, 32. Cf. Diog. Laert. VII, 168 sqq. *Ruhk.*

2. *Si eum tantummodo audisset.* Sic quidem noster c. cum edd. sed deletam malim pronomen personale eum, auctoritate nostri ms. b. et Par. a. b. d. *Schw.*

3. *Formula.* Vide ad II, de Clem. 3, 1.

4. *Plato.* *Platon* ms. b. quod et ex suo vet. cod. adnotavit Juretus; et sic alibi constanter vetustissimæ nostræ membr. a. *Schw.*

5. *Aristoteles.* Pro *Aristoteles* utique cum viro docto (in Novis liter. Halensibus) *Antisthenes* malebam; sed vulgatum constanter tenent libri omnes. *Schw.* — Error aut calor scriptionis est. Ille Aristoteles adeo non convixit Socrati, nec vidit quidem. Nam obiit Socrates primo an. Olympiadis XCV, ut plerique omnes tradiderunt. Atqui Aristote-

les natus est anno primo Olympiadis XCIX, quod præter Laertium, Dionysius, Agellius, Eusebius, et apud Suidam incertus scriptor: quomodo ergo in convicta ei fuerit? Scio Ammonium in vita Aristotelis tradere de tribus annis, quos cum Socrate egerit, et quod vigesimo deinde ad Platonem venerit: sed supino errore, et calculis annorum ipse Ammonii refellit. *Just. Lips.*

6. *In diversum itura.* « Ab eo enim proseminatæ sunt philosophorum quasi familiæ, et ut ex Apennini jugo fluminum, sic ex variis ejus multiplicibusque sermonibus sapientium divortia exstiterunt »: ut est apud Ciceronem libro tertio de Oratore.

7. *Plus ex moribus.* Laudat Lipsius Xenophont. Memorab. Socrat. IV, 1, init. *Ruhk.*

8. *Metrodorus.* Atheniensis, discipulus Epicuri celeberrimus. Cf. Baylii Dictionn. histor. et crit. *Epicure (D)*. Cæterum vide de eo, Hermarcho et Polyæno Diogen. Laert. X, 15, 22 sq. *Ruhk.*

9. *Hermarchum.* Recte noster b. quomodo scribendum hujus viri nomen jam pridem Villosionus monuerat; cui h. l. paruit Matthiæ, quum *Hermachum* esset vulgatum. Propius tamen ad verum jam olim *Hermacum* dederat ed. Rom. Vitiose prorsus *Helymacum* ms. c. *Helimacum* ed. A. Conf. Ep. XXXIII. *Schw.* —

num¹, magnos viros non schola Epicuri, sed contubernium, fecit. Nec in hoc te arcesso tantum, ut proficias; sed ut prosis: plurimum enim alter alteri conferemus. — Interim, quoniam diurnam tibi mercedulam debeo, quid me hodie apud Hecatonem delectaverit, dicam. « Quæris, inquit, quid profecerim? Amicus esse² mihi. » Multum profecit³: nunquam erit solus. Scito⁴ hunc amicum omnibus esse. Vale.

Hermachum protulit Ruhk. Sic, inquit, fere codd. omnium auctorum, ubi Hermachus memoratur. *Hermachum* tamen scribendum esse putat Villosion. in *Anecdot. Græc.* Tom. II, p. 159, n. ex *Antichita di Ercolano* Vol. V, p. 71, tav. 17 et p. 721. Cf. Harles. ad Fabric. *Bibl. Græc.* Vol. III, p. 604, x, ubi et de Metrodoro Atheniensi p. 606, et de Polyæno p. 609 conferas. Is Hermachus est Mitylenæus, qui in schola et diatriba Epicuro successit. Hanc eandem sententiam de nomine hoc scribendo protulisse Klotzium in *Actis liter. T. V.* p. 367, qui eam ex Protome Hermarchi in *della Antichita* l. c. probaverat, intellexi e Wagneri nota ad Aleiphron. II, Ep. II, p. 287 sq. *Ruhk.*

1. *Polyænum*. Athenodori filium, Lampsacenum: item inter discipulos: etsi ante Epicurum obiit ut ex ejus testamento colligas. *Lipsius.*

2. *Amicus esse mihi*. Verbum *cæpi*, quod istis vulgo adjiciebatur, ex glossemate natum esse jam olim Opsopæus monuerat suorum codicum auctoritate, quibus accedunt

nostri *b. c.* et *Par. a. b. d.* et ed. Rom. Miratus sum quidem repertum esse id verbum in Gruteri *Pal. sec.* satis probato alioquin codice: sed nimirum cæteris Gruterianis plerumque præstat ille codex, aliis vero vetustioribus, ut nostro *a.* et *b.* et *Par. b.* aliisque quibus Opsopæus usus erat, longe est inferior. *Schw.*

3. *Profecit*. Recte noster *b.* cum edd. non *proficit*; ut *Par. a. b.* Vocem *qui* vero, quam ante *numquam* insererunt nonnulli, ignorant Parisienses cum eodem *Arg. b.* *Schw.*

4. *Scito hunc*, etc. Vulgo, *Qui sibi amicus est, scito hunc*, etc. ubi percommode adjecta videri poterant priora ista verba; sed, deberi illa meræ conjecturæ Mureti, liquido intelligitur ex mastorum omnium, cum nostrorum et Parisiensium *a. b. d.* tum quotquot vel ab Opsopæo vel a Grutero excussi sunt, constante cum impressis autem Muretum consensu. Eademque verba si in uno suorum codicum reperisset Pincianus, haud dubie moniturus fuerat deesse illa editioni Erasmi, cujus ad exemplum ille codices suos exegit. *Schw.*

EPISTOLA VII.

FUGIENDA EST TURBA.

Consortium malorum quum ex pervetusto proverbio vitiositatem aliquam facillime vel optimis moribus affricare soleat, suadet Lucilio Seneca, ut turbam, sive multorum conversationem devitet, qua nihil emendationi morum periculosius sit. A generali hoc præcepto devertitur ad spectacula gladiatoria, quibus nuper interfuerat. Qua occasione data in illa spectacula, s. munera gladiatoria ideoque in populum qui iis tanta insania gaudere soleat, acerbissime invehitur. Fortasse hujus loci est, quædam huc pertinentia breviter delibasse. Hæc spectacula publica, Græcis liberis diu prorsus incognita, et quum cognovissent, odio habita, maximopere placuerunt Romanis (Auctor Dialogi de Causis corr. Eloq. c. XXIX). Originem traxere a more sævissimo captivos ad placandos manes suorum in bello cæsorum inferiarum loco mactandi; quem et apud Græcos obtinuisse Homerus tradit. Decimus Junius Brutus a. U. c. CCCXC captivos inter se pugnare jussit in honorem defuncti patris, ideoque munus gladiatorium edidit primus (Liv. Epit. xvi. Valer. Max. II, 4, 7). Mox res in ludum versa mos factus est, ut a magistratibus et deinceps a Candidatis ad populi favorem sibi conciliandum, ederentur. Quare lanistæ exorti sunt, qui viles homines et mancipia emta, familiam autem dixere, sub procuratore sagina gladiatoria alerent, et ludis gladiatorii secundum dictata et leges exerceri juberent. Quid, quod nobiles iique potentes gladiatorum adeo familias in ergastulis prædiorum suorum, ubi detinebantur, alerent, teste bello Spartacio! Armis et modo pugnandi, quibus utebantur, genera gladiatorum constituebantur, et nomina. Ex iis, qui vulgari modo inter se pugnarent, ordinariis paribus, excerpere hic liceat duo genera, postulatitios et bestiarios. Quorum quidem priores a principibus privatim emtos alitosque, ideoque Cæsarianos fiscalesque (Καίσαρος μονομάχους Epictet. Diss. I, 29, 37), nominatos a populo, propter peritiam, qua inclauerant, interdum in arenam fori s. Amphitheatri sibi commodari postulatos esse legimus, ubi paria inter se componebantur. Bestiariorum, ad mortem plerumque propter scelera commissa damnatorum, pugna erat cum bestiis e. c. leonibus, quam vel pœnæ loco, vel ultro, vel auctoramento s. muncede conducti pugnarent: hæc pugna vocata est venatio. Jam vero qui mane cum leonibus ursisque pugnaverant, meridie inter se depugnare cogebantur, nominati inde catervarii s. meridiani, gregatim temere ac sine arte mortis pe-

riculo objecti. Plura dabit *Mejerotto ueber Sitten u. Lebensart der Römer in verschiedenen Zeiten der Republik*, Tom. I, p. 127 sqq.

Jam quum hæc sævitia velut contagione quadam animi proximum quemque invadere soleat, cum iis tantummodo versandum esse suadet Seneca, qui emendationem dare et recipere possint: sufficere addit, sibi et melioribus didicisse. Tria egregia dicta Democriti, Heracliti et Epicuri afferuntur huc facientia: quæ nostras Balde Sylva lyric. lib. VII, 14, in usum suum convertit, præclare expressa ab Herdero, in *Terpsichore* Tom. II, p. 312. *Allen immer gefallen ist ein Gluecksspiel*, etc.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

QUID tibi vitandum præcipue existimes¹ quæris. — Turbam! Nondum illi tuto committeris². Ego certe confitebor³ imbecillitatem meam. Nunquam mores, quos extuli, refero: aliquid ex eo, quod composui, turbatur; aliquid ex his, quæ fugavi, redit⁴. Quod ægris evenit, quos longa imbecillitas usque eo affecit, ut⁵ nusquam sine offensa⁶ proferantur, hoc accidit nobis, quorum animi ex longo morbo⁷ reficiuntur. Inimica est multorum conversatio. Nemo non aliquod nobis vitium aut commendat,

1. *Existimes*, id est, existimare debeas. Sic comode ed. *A.* et Rom. consentientibus mssis *Arg.* et *Par.* aliisque Opsopœi, et melioribus Gruteri: nec opus erat ut in *existimem* mutaretur, quod nuper in ed. Matth. factum, cui quidem præivere ed. Tarv. et aliæ ante Muretum, cum mssis nonnullis Gruterianis. *Schw.*

2. *Nondum illi tuto committeris*. Sic rursus ed. Rom. cum nostro ms. *b.* et optimis quibusque aliis: nec dissentit noster ms. *c.* aut ed. *A.* nisi quod in his *tute*, pro *tuto* scribitur. Vulgo *Nondum enim tuto illi te commiseris*. *Schw.*

3. *Confitebor*, non *confiteor*, dedere iidem mss. *Arg.* et *Par. a. b. d.* cum aliis. *Schw.*

4. *Reddit*. Nescio an verum sit re-

diit, quod habet ed. Rom. et aliæ ante Muretum, ms. *Arg. b.* et *Par. a.* Illud scio, sæpius pro *ii*, cum alias, tum præsertim in tertia persona præteritorum, simplicem *i* vocalem poni in nostris mssis. *Schw.*

5. *Nusquam* ms. *Arg. b.* et *Par. b. d.* cum aliis a Modio, Opsopœo et Grutero laudatis. Vulgo *nunquam*. *S.*

6. *Sine offensa*, *i.* noxa, incommodo. *Ruhk.*

7. *Ex longo morbo*. *I. e.* vitiositate Ep. LXXV, 9. Declarant Stoici: sic animi nondum emendati sed passionibus laborantis statum, nonnisi ope Philosophiæ purgandum. Cf. Cic. Tusc. Qu. IV, 10, coll. IV, 12, init. Diog. Laert. VII, 115. Stob. Eclog. ethic. p. 177. Tiedemann *System der stoischen Philos.* III, p. 263, sqq. *Ruhk.*

aut imprimit, aut nescientibus allinit¹. Utique, quo major est populus², cui miscemur³, hoc periculi plus est. Nihil vero tam damnosum⁴ bonis moribus, quam in aliquo spectaculo desiderere: tunc enim per voluptatem facilius vitia subrepunt. Quid me existimas dicere? Avarior redeo, ambitiosior, luxuriosior⁵, immo vero crudelior et inhumanior, quia inter homines fui⁶. Casu in meridianum: spectaculum incidi, lusus⁸ exspectans⁹, et sales, et aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquiescant. Contra est: quidquid ante pugnatum est, misericordia fuit¹⁰. Nunc, omissis nugis, mera homicidia sunt; nihil habent quo tegantur; ad ictum totis corporibus expositi, nunquam frustra manum mittunt. Hoc plerique ordinariis paribus et postulatitiis¹¹ præferunt.

1. *Allinit*, vel *adlinit* cum impressis tenent vetustiores mss; *illinit*, vel *inlinit* juniores. *Schw.*

2. *Populus*. Turba, multi, stoico sensu, i. e. stulti pravique, φαῦλοι: ideoque opponuntur sapientibus s. sapientiæ studiosis, σπουδαίοις. *Ruhk.*

3. *Miscemur* ms. b. et *Par. a.* Vulgo *commiscemur*, quod non minus ex glossemate natum nobis visum erat, quam *conversamur*, quod est in ms. c. et ed. *A. Schw.*

4. *Tam damnosum*. Vulgo, *est tam damn.* Delevi verbum cum mss. b. c. *Par. b. d.* et aliis. *Schw.*

5. *Luxuriosior*. Post *luxuriosior* poterat interrogationis signum poni, quo intelligeretur, « An tu hoc solum me dicere existimas? Immo vero, etc.»

6. *Quia inter homines fui*, stultos et nulla philosophia excultos, φαύλους. *Ruhk.*

7. *Meridianum*. In arena duplex spectaculum, *Matutinum* et *Meridianum*; ibi cum bestiis: nunc, qui

reliqui inter se depugnabant. *Me* *Vide* lib. II *Saturnalium. Lipsius.*

8. *Lusus..... acquiescant*; mimos, pantomimosque, etc.

9. *Lusus exspectans*. *Nudum spectans* cum ed. *Erasm.* tenet quidem noster ms. b. et *Par. a. b. d.* aliique. *sed exspectans*, a *Modio* e suis mss. laudatum, commode reposuit *Muretus*, consentientibus etiam editt. vet. inde a *Rom.* in quibus *exspectans* scribitur. Editio *A.* quidem cum ms. c. *aspectans* præfert. *Schw.*

10. *Misericordia fuit*. *Quidquid ante pugnatum est misericordia fuit*: verbum *ante* spectat ad *matutina* spectacula in quibus homines feris obiciebantur. Talibus peractis spectaculis, quum laxamenta quædam quæ animum horrore plenum recrearent exspectavisses, longe fœdiora spectacula offerebantur, et quidquid ante pugnatum fuerat misericordia videbatur.

11. *Ordinariis..... postulatitiis. Ordinaris*, qui legitimo tempore,

Quidni præferant? non galea, non scuto repellitur fer-
rum. Quo munimenta? quæ artes? Omnia ista mortis moræ
sunt. Mane leonibus et ursis homines, meridie spectato-
ribus suis objiciuntur. Interfectores interfecturis jubentur
objici²; et victorem in aliam detinent cædem. Exitus
pugnantium mors est; ferro et igne res geritur³. Hæc
fiunt, dum vacat arena. — Sed latrocinium fecit aliquis!
quid ergo? meruit⁴ ut suspendatur. Occidit hominem!

loco et apparatu inducuntur, qui proprie et primo gladiatores sunt. At isti, velut vicarii quidam et subito suffecti, minus artis, aut pompæ habebant. *Protulititius*: plus etiam quam ordinarius. Nam isti sepositi quidam et velut principales erant, quos populo poscenti per gratiam indulgebant. *Lips.*

1. *Quo artes?* Sic *miss. b. c. et Par. a. b. d.* cum aliis; non *quo gladii artes*, nonnullis Gruteri codd. inde a Lipsio vulgatum erat. Mediam vocem ignorant etiam editt. *vett. sed quo arces* dabat ed. Rom. et seqq. *Artes* restituit Erasm. quod jam dederat ed. *A. Schw.* — *Quo gladii artes* protulit *Ruhk.* Nonnulli, inquit, codd. et Erasmi editio omittunt *quo gladii*, quod tamen in multis aliis additur, idque jure. Spectant autem hæc gladii artes ad dictata et leges quas lanistæ gladiatoribus in ludis gladiatoriiis commentari solebant. *Cic. de Or.* — *Quo... artes?* I. e. cui bono sunt iis munimenta, e. c. galea, scutum? Plura exempla hujus phrasos attulit Gronovius ad Senec. *Nat. Quæst.* I, 16, probatus a Bentleio ad Horat. I, *Epp.* 5, 12. Exquisitior autem usus est *quo* conjuncti cum accus. ubi *quo* antiquus dativus pro cui esse videtur, intellectu: adhibeam, aut simili verbo. *Ruhk.*

2. *Interfectores interfecturis ju-*

bentur objici; jubent scriptum oportebat cum editis ante Erasm. et *msstis Arg. et Par.* aliisque apud Opsop. et Grut. quod equidem nunc demum, cuncta denuo circumspicens, animadverti. Recte vero *interfecturis* editur inde a Lipsio, quam quidem scripturam non nisi recentissimi *mssti*, noster *Arg. c.* et qui ejusdem familiæ erat codex scholasticus Pinciani, servarunt cum ed. *A.* Cæteri *mssti* cum editt. *vett. interfectis* dabant; quod suo ex ingenio Muretus in *inter se* mutavit. Commode tamen etiam Gron. in membranis, quibus usus est, *Interfecturis interfectores* reperit. *S.* — Sensus est: ii homines qui modo interfecerunt feras, nunc objiciuntur hominibus a quibus ipsi interficiantur. *Lagrange* vertit: *Ils viennent de terrasser un monstre; ils vont l'être par un homme.*

3. *Ferro et igne res geritur.* Donec arena, s. locus, in quo gladiatores pugnabant, vacua sit, omni vi sæviunt in se invicem. *Ignem*; fugax, aut certe retrogradus in adversarium ire cogebatur. Jusjurandum, quo lanistæ obligabantur gladiatores, occurrit ap. Petron. c. 117. Cf. Horat. II, *Serm.* 7, 58. Senecæ *Ep.* xxxvii, 1; uri, vinciri, verberari, necari non detrectabant. *Ruhk.*

4. *Quid ergo? meruit, ut sus-*

qui occidit¹, ille meruit ut hoc pateretur. Tu quid meruisti miser? ut hoc spectes. — « Occide, verbera, ure! Quare tam timide incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? » — *Plagis*³ agitur⁴ in vulnera, ut mutuos ictus nudis et obviis pectoribus excipiant⁵. — « Intermissum est spectaculum: interim jugulentur⁶ homines, ne nihil agatur. »

Age, ne hoc quidem intelligitis, mala exempla in eos redundare qui faciunt? Agite Diis immortalibus gratias, quod eum docetis esse crudelem, qui non potest discere.

pendatur. Sic distincta sunt verba in ed. Buhk. et Math. Commodior vero fuerit vetus distinctio, *Quid ergo meruit? ut susp.* Cæterum ipsa illa verba commode quidem ex ed. Rom. in alias omnes propagata sunt; sed ignorant ea nostri mss. *b. c. et Par. a. b. d.* cum ed. *A. Schw.*

1. *Occidit hominem: qui occidit.* In nostro ms. *b.* sic ista distinguuntur: *Occidit: hominem qui occidit.* In *Par. a. b. d.* pro *qui* scribitur *quia*, et hoc ipsum, compendiose quidem scriptum, habent et nostri *b. et c. Schw.*

2. *Quare parum libenter moritur?* Hæ voces sunt et affectus populi. Cicero pro Milone: « Etenim si in gladiatoris pugnis et in infimi generis hominum conditione atque fortuna, tímidos et supplices, et ut vivere liceat obsecrantes odisse solemus; fortes et animosos et se acriter ipsi morti offerentes servare cupimus, eorumque nos magis miseret qui misericordiam nostram non requirunt, quam qui illam efflagitant; quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus? »

3. *Plagis.* Id est ictibus, cum essent qui tímidos ac refugientes sequen-

rentur a tergo, ac verberarent, cogerentque etiam invitos ruere in ferrum. *Muretus.*

4. *Agitur.* Sic add. ante Erasm. cum *Arg. b. c. Par. b. d.* et aliis. Vulgo *aguntur. Schw.*

5. *Ut..... excipiant.* Sic noster ms. *b.* Vulgo *et..... excipiunt*, inde ab ed. Rom. Et indicativum *excipiunt* habet etiam ms. *c.* cum *Par.* et aliis nonnullis: sed *excipiant* cum nostro *b.* recte tuentur duo mss. *Opsopæi.* At vero prima vocula *ut* vel *et* abest plerisque mss. et delecta utique videtur, ut tota illa *ἕως, Plagis..... excipiant*, intelligatur esse continuata oratio mimica spectatorum, qui hoc genere spectaculorum delectantur; scilicet: *quare parum libenter moritur? (quare) plagis agitur in vulnera? (sive, Plagis agatur in vulnera!) Mutuos ictus nudis et obviis pectoribus excipiant! Intermissum est, etc. Schw.*

6. *Jugulentur* recte edd. vet. cum ms. *b.* non, ut vulgo, *jugulantur. Schw.*

7. *Agite..... discere.* Lipsius et Muretus referunt hæc ad Neronem, in cujus clementiæ laudem, blande nec tamen falso, sub initia quidem im-

Subducendus populo est tener animus, et parum tenax
 recti : facile transitur ad plures. Socrati, et Catoni, et
 Lælio excutere morem suum¹ dissimilis multitudo potuis-
 set : adeo nemo nostrum² qui quum maxime concinnamus
 ingenium, ferre impetum vitiorum tam magno comitatu
 venientium potest. Unum exemplum luxuriæ³ aut avaritiæ 6
 multum mali facit⁴ : convictor delicatus paulatim enervat
 et mollit⁵; vicinus dives cupiditatem irritat; malignus
 comes quamvis candido et simplici rubiginem suam⁶ ad-
 fricit : quid tu accidere his moribus⁷ credis, in quos
 publice factus est impetus⁸? Necessè est aut imiteris, aut
 oderis. Utrumque autem devitandum est; ne vel⁹ similis
 malis fias, quia multi sunt; neve inimicus multis, quia
 dissimiles sunt. Recede in te ipse¹⁰ quantum potes; cum 7
 his versare, qui te meliorem facturi sunt; illos admitte,
 quos tu potes facere meliores! Mutuo ista fiunt; et ho-

perii, hæc dicta sint. *Docetis*, de co-
 natu, pro : docere vultis. *Ruhk.*

1. *Excutere morem suum.* Com-
 modissime editum videri poterat *ex-
 cut. mentem suam.* At mortem, non
mentem, dabant mæsti; sic quidem
 noster *b.* et *Par. a. b. d.* quam scri-
 pturam, utpote manifeste vitiosam,
 amotare neglexerunt viri docti, qui
 alios veteres codices excusscrunt. Ve-
 ram scripturam, *morem suum*, ser-
 vavit noster (levioris alioquin aucto-
 ritatis) *ms. c.* cum ed. *A.* Eodem
 vero spectat id, quod deinde con-
 sentientibus libris legitur, *quid tu
 accidere his moribus credis.* *Schw.*

2. *Adeo nemo nostrum..... potest.*
 Lipsius laudat Epictet. Diss. Arrian.
 II, 16. *Ruhk.*

3. *Exemplum luxuriæ.* Interpo-
 sitam vulgo particulam aut delevi ex
 veterum codicum præscripto. *Schw.*

4. *Facit.* Pro *facit*, commode fe-

cit præfert *ms. c.* cum ed. *A.* Vide
 not. ad Epist. IV, p. 9, 12, et conf.
 ibid. l. 9. *Ruhk.*

5. *Mollit* ed. Rom. et *ms. b. c.* et
Par. b. Vulgo *emollit.* *Schw.*

6. *Rubiginem suam.* Eadem fere
 habet Arrian. in Diss. Epict. III, 16,
 3, Lipsio laudante. *Ruhk.*

7. *Moribus.* Optime restituit Gron-
 nov. e membranis et vet. edd. expli-
 cans *his moribus*; horum hominum
 moribus et bonæ licet indoli : non
 potest ea servari in turba, quæ om-
 nis eam destruere nata et operata est.
 Cf. Gronovii Obs. I, 24, p. 149,
 (ed. Lips. 1755). *Ruhk.*

8. *In quos publice factus est im-
 petus.* Lagrange vertit : *Que sera-ce
 donc si tout un peuple vous livre un
 assaut général?*

9. *Ne vel. Neve* *ms. b.* et *Par.
 a. b. d.* *Schw.*

10. *Te ipse* recte *Arg. b.* et *Par. a*

mines, dum docent, discunt. Non est ergo¹ quod te gloria publicandi ingenii producat in medium, ut recitare istis velis, aut disputare: quod facere te vellem, si haberes isti populo idoneam mercem². Nemo est, qui intelligere te possit. Aliquis fortasse unus aut alter³ incidet: et hic ipse formandus tibi erit, instituendusque ad intellectum tui. — « Cui ergo⁴ ista didici? » — Non est quod timeas ne operam perdideris: tibi didicisti⁵.

Sed ne mihi soli hodie didicerim, communicabo tecum quæ occurrerunt mihi egregie dicta circa eundem fere sensum tria: ex quibus unum hæc epistola in debitum solvet, duo in antecessum⁶ accipe. Democritus⁷ ait: « Unus mihi pro populo est, et populus pro uno. » Bene et ille, quisquis fuit (ambigitur enim de auctore), quum quæretur ab illo, quo tanta diligentia artis spectaret ad paucissimos perventuræ: « Satis sunt, inquit, mihi pauci, satis est unus, satis est nullus. » Egregie hoc tertium Epicurus, quum uni ex consortibus studiorum suorum scriberet: « Hæc, inquit, ego non multis, sed tibi: satis enim ma-

non te ipsum. Vitiose alii te ipso. S.

1. *Non est ergo.* Deletam velim postremam vocem, quam cum edd. vet. ignorant *Arg. b. Par. b. d.* et alii apud Opsop. *Schw.*

2. *Mercem.* Sic *Arg. b.* et *Par. b. d.* cum aliis. Perperam vulgo *mentem*; olim vero *mercedem* edebatur, quod habet noster ms. c. *Schw.* — *Mentem* Ruhk. edidit: id est, inquit, si tibi cum populo conveniret; omnium fere cold. et edd. lectio, præterquam quod nonnulli scripti habent: *mercem*, nullo sensu. Unde Gronov. emendabat: *artem*. Sed vulgata bene habet.

3. *Alter incidet.* Similia exstant ap. Persium Sat. I, 2. « Quis leget hæc? — Vel duo, vel nemo. » *Ruhk.*

4. *Cui ergo.* Vulgo *inquis* adiciebant, in vitis mastis *Arg. Par.* aliisque. *Schw.*

5. *Tibi didicisti.* Edebatur si tibi didicisti: at conjunctivam particulam meliores omnes masti ignorant. *Schw.*

6. *In antecessum.* Vox a foro et argenteis ducta: significat inante solvi et priusquam dies cessit, etc. *Lipsius.*

7. *Democritus.* Cf. de Ira II, 10, 2. *Heracliti* est sequens dictum, si Symmachum lib. IX, Epp. 105, sequaris: secundum Heraclitum physicum, qui summam laudis arbitratur placere uni: is esset optimus, qui probaret. *Ruhk.*

gnum alter alteri theatrum sumus.» Ista, mi Lucili, condenda in animum¹ sunt, ut contempnas voluptatem ex plurimum assensione venientem. Multi te laudant. Et² quid habes cur placeas tibi, si is es quem intelligant multi³? introrsus⁴ bona tua spectent. Vale.

1. *In animum* commode edd. inç. de ab Erasmo. et sic ms. b. cum aliis. Olim *in animo*, quod est in ms. c. S.

2. *Et quid*. Sic mss. b. c. et *Par.* a. d. nescio an et *Par.* b. cum edd. vett. Vulgo *Ecquid*, inde ab Erasmo. S.

3. *Intelligent multi* edd. vett.

cum mss. *Arg.* et *Par.* Vulgo *multi intelligunt*. Schw.

4. *Introrsus bona tua spectent*. Lagrange vertit: *Votre mérite, c'est en vous-même qu'on doit le trouver*. — *Bona tua*, abest tua ms. *Arg.* b. et *Par.* a. Schw.

EPISTOLA VIII.

CUI REI SAPIENS OPERAM IMPENDERE DEBEAT.

Priori epistolæ responderat Lucilius, illum secessum, quem Seneca suaserat, contra Stoicorum esse dogmata, quæ imperant in actu mori. Immo vero, respondet noster, ago quæ prodesse possint pluribus: posterorum negotium ago, conscribendo illis salutaria præcepta, quæ ipse expertus sum. Epicuri sententia: libertatem veram a philosophia dari, bene cum antecedentibus coherens, claudit epistolam. Vide de Tranquill. An. c. 3, Argum. Libri de Otio aut Secessu: quibus addas quæ Uptonus ad Arrian. Diss. Epictet. I, 10, 7, collegit, ubi Schweighæus, hujus Epistolæ non immemor fuit.

SENÆCA LUCILIO SUO SALUTEM.

« Tu me, inquis, vitare turbam jubes, secedere, et conscientia esse contentum! Ubi illa præcepta vestra, quæ imperant in actu mori? » — Quid? ego tibi videor interim sedere¹? In hoc me recondidi, et fores clausi,

1. *Quid? ego tibi videor interim sedere?* Inepte olim: *Quod ego tibi videor interim suadere*. Gronovii conjecturam, *Quid? ego tibi videor*

inertiam suadere? adoptavit Ruhk. Equidem unice probavi Mureti conjecturam. Tenent quidem *suadere* msti, quos novimus, omnes: sed et

ut prodesse pluribus possim. Nullus¹ mihi per otium dies exit; partem noctium studiis vindico; non vaco somno, sed succumbo; et oculos, vigilia fatigatos cadentesque, in opere detineo. Secessi non tantum ab hominibus, sed etiam a rebus², et primum a meis³. Posterorum negotium ago: illis aliqua, quæ possint prodesse, conscribo: salutare admonitiones, velut medicamentorum utilium compositiones, litteris mando; esse illas efficaces in meis ulceribus⁴ expertus, quæ, etiamsi persanata non sunt, serpere⁵ desierunt. Rectum iter, quod sero cognovi, lassus errando, aliis monstro. Clamo: « Vitæ quæcumque vulgo placent, quæ casus attribuit! ad omne fortuitum bonum⁷ suspiciosi⁸ pavidique subsistite! Et fera, et piscis, spe aliqua oblectante decipitur. Munera ista for-

interim tenent. Istud *suadere* haud dubie ab homine erat invecum, qui non meminisset verbum *sedere* percommode a Seneca hic poni potuisse pro *residere*, *otiosum sedere*. Quo facto, *Quid* a nonnullis in *Quod* mutatum est: sed alii *Quid* tenent. Et cod. c. quidem præterea pro *ego* habet *ergo*, ne id quidem male: *Quid ergo? tibi videor*, etc. *Schw.*

1. *Nullus..... exit*. Quisnam Titi imperatoris illud celeberrimum non recordabitur; diem non perdidit! Cf. Plinii Panegyri. LXVIII, 2, ibi Schwarz. *Ruhk.*

2. *Sed etiam a rebus*. Ignorant etiam mss. b. c. et *Par. a. b. d.* et ed. A. nec fortasse injuria; amat enim illam breviter Seneca. *Schw.*

3. *Primum a meis*. Placet *primum*, ex ed. Rom. propagatum; nam *in primis*, quod mss. nostri habent, ex scholio esse videtur. Tum *a rebus meis* dabat ms. b. cum *Par. a. b. d.* et ed. Rom. *A meis rebus* ms. c. et

ed. A. Vocem *rebus* merito (me iudice) delevit Muretus, ut ex scholio natam. *Schw.*

4. *Illis aliqua..... conscribo*. Spectant hæc imprimis, ut opinor, ad Senecæ *Moralium* libros nunc perditos, in quibus de omni materia ad Philosophiam morum spectante fusius disputaverat, ut innuit ipse *Epist. CVI, 2. CVIII, 1. CIX, 14. Cf. Lactant. I, 16. II, 2. VI, 17. Ruhk.*

5. *Ulceribus. Vulneribus* habet ms. c. *Schw.*

6. *Serpere*. I. contagione grassari, ingravescere. De ulceribus est vox propria. *Ruhk.*

7. *Ad omne fortuitum bonum..... subsistite*. Nam Stoicorum dogma est, illa tantummodo bona esse in iisque rebus ponenda, quæ in nostra potestate sint. *Arrian. Diss. Epict. II, 16, 1. Antonin. VI, 32. Hinc fortuita* idem valent, quod *aliena* § 8. Cf. *Cort. ad Salust. Jug. I. R.*

8. *Suspiciosi* recte mss. cum edd.

tunæ putatis? insidiæ sunt. Quisquis vestrum¹ tutam agere vitam volet, quantum plurimum potest, ista viscata beneficia² devitet; in quibus hoc quoque miserrimi fallimur: habere nos putamus, hæremus³. In præcipitia cursus iste deducit; hujus eminentis vitæ exitus, cadere est. Deinde ne resistere quidem licet, quum cœpit transversos agere felicitas. Aut saltem⁴ rectis, aut semel ruere⁵! Non vertit⁴

non *subsidiari*, quod commendaverat Scaliger. *Schw.*

1. *Vestrum*. *Ms.* cum ed. *A.* Vulgo nostrum. *Schw.*

2. *Beneficia*. *Viscata beneficia* bene nominat illa bona, quæ nos ab officio avocare, et morbis quos vocant Stoici, i. perturbationibus implicare solent. *Ruhk.*

3. *Hæremus*. Neutiquam spero vulgatum *habemur*, quod a Pinciano commendatum recepit Mur. et agnoscit noster *ms. c.* cum ed. *A.* Sed græcum verbum *ἔχουθα* percommode exprimebatur latino *hæremus*, quod cum ed. Rom. dedit *ms. b.* *Par. a. d.* (nescio an et *Par. b.*) et Gruteri codices omnes: et apte quadrat hoc verbum cum *viscatis beneficiis*, paulo ante nominatis. Accedit quod et alibi permutata inter se verba *hære* et *habere* in *msstis* nostris reperiuntur, ut XI, 31, 3. *Schw.* — *Ruhk.* protulit *habemur*, quæ vulgata, inquit, recte defenditur *codd.* Pinciani, Erasmi et Mureti. Accedit quod antithesin amat noster: eademque sententia sæpius apud illum fere iisdem verbis expressa reperitur: Ep. CXIX, 12. *Sic divitias habent, quomodo habere dicimus febrem, quum illa nos habeat.* De Vita Beata, cap. 22; *ad postremum divitiarum mearum sunt, tu divitiarum es.* Sic et Valerius: *Procul dubio hic non possedit divitias, sed a divitiis possessus est.* Est Bionis

vetus dictum in avarum; *ὄχ οὐτος τὴν οὐσίαν εἰσέρχεται, ἀλλ' ἡ οὐσία τοῦτον.* Non iste bona possidet, sed bona ipsum.

4. *Aut saltem*. Tenet *saltem* ed. *A.* cum aliis libris: sed *solum* habet *ms. c.* scilicet ex scholio, et commodo illo quidem; nam illa h. l. vis vocabulo *saltem* (sive *saltim* malueris cum ed. Rom. et duobus Opsopæi *codd.*) inest. *Schw.*

5. *Aut semel ruere!* Opsopæi hæc conjectura erat, quam certissimam equidem judicavi, et miratus sum a nemine receptam. Edidit *vett.* et *ms. Par. a.* aut *semel frueri*, quod revocavit *Ruhk.* postquam *frueris* posuerant alii cum Lipsio, quod ex nonnullis Gruteri *codd.* ductum. Sed *semel fuere* dat noster *ms. b.* cum *Par. b. d.* et aliis *Ops.* et *Grut.* Jam confer Ep. LXXI, *ne hoc quidem miseræ resp. contingat, semel ruere!* et XXI, *Nemo tam timidus est, ut malit semper pendere, quam semel cadere: nec dubitabis, ruere h. l. scripsisse Senecam, alludentem ad votum a gubernatore navis fieri solitum: «Contingat mihi, aut saltem rectis (velis) navigare, portumque tenere, aut semel ruere!»* Conf. Ep. LXXXV, ibique Lipsium: adde Ernest. *Clav. Cic. voc. ἑρόων τὴν ναῦν.* Sic perapte cum istis coherent proxima verba: *Non vertit fortuna* (scilicet, Qui fortunæ in se potestatem.

fortuna, sed cernulat¹ et allidit. Hanc ergo sanam et salubrem formam² vitæ tenete³, ut corpori tantum indulgeatis, quantum bonæ valetudini⁴ satis est. Durius tra-

facit, ei istud non contingit: sæpe enim fortuna non subito ac semel evertit navem); sed *cernulat* (i. e. circumagit eam) et *allidit*: ubi simplex verbum *vertit*, pro vulgato *evertit*, dedit ms. *b.* cum *Par. b. d.* et Opeopœi omnibus. Quorum ex codicum consensu delevi etiam verba ista, *Qui hoc faciunt*; quæ ante hæc, non *vertit fortuna*, inserta vulgo legebantur: scilicet imperite huc inculcata ex scholio, quod ad aham in præcedentibus verbis scripturam spectabat. Nam pro istis, *aut semel ruere*, in ms. *c.* et in ed. *A.* scribitur *aut timet facere eos*: et in vetustiore quodam exemplari ad vocem *eos* spectaverat scholion hujusmodi, *scil. qui hoc faciunt*, quæ ipsa verba in eodem ms. *c.* et in ed. *A.* temere in contextum recepta sunt. Ineptius etiam *Par. a.* *aut temet fruere eos scilicet, qui faciunt*. — Sic Schweighæuserus: Ruhkoppius contra: «*aut saltem rectis, aut temet fruere*, lectio est, inquit, fere omnium codd. et sic fere Erasmus: *Aut rectis saltem, aut temet fruere*. H. e. Aut emendatorum hominum consortio fruaris, vitatis quæ vulgo placent, aut, si hoc tibi non contingat, recede in te ipsum, tibi vive. At Muretus his verbis nullum idoneum sensum inesse putans, e sua conjectura dedit: *aut rectus ista, aut semel fuge*. Nec Gronovius vulgata contentus emend.: *Aut statum rectus, aut temet tene; non vertet fortuna; se cernuet et allidet*. Equidem vulgatum teneo, nec hic quædam, ex Lipsii opinione, excidisse puto.» — Quo de loco Lipsius desperans: Ego

non attollo hunc locum, imo depono.

1. *Sed cernulat*. Pro *cernulat* præter rationem *cernuat* posuit Ruhk. quod nusquam nisi in ed. Erasmi reperitur. *S.* — Lipsius: Ergo minus hoc est quam evertere quod prævit: an majus? Sane qui *cernuum* se abjicit, præcipitat et quod hic addit, *allidit*. *Cernulat* autem in glossario explicatur *κωσιστῆ*: in caput se jacit pronum. *Ruhk.*

2. *Formam vitæ tenete*. Ratio vitæ ita instituat, ut beneficiis istis fortunæ bene careas, parum sollicitus, utrum domus tua sit casa s. tugurium, an *lapide vario* i. marmore varii coloris externo (Plin. XXXIII, 1) exstructa. Marmora autem Paria, Carystia, Hymettia, Numidica, etc. ideoque gentium alienarum domibus extruendis ornandisque esse adhibita vel ex Plin. libr. XXXVII, notum est: Italiæ enim marmora illis posthabita sunt, e. c. Lunense marmor (Carrarium nunc vocant), quod etsi non longe ante Cæsarem inventum esset (Strabo, V, 2, 5, p. 130, ed. Lips. jam memorat. cum laude); diu tamen peregrinis illis cessit honore, nec a delicatioribus facile adhibitum esse videtur. Sed hoc in disquisitione de ætate statuæ Apollinis (in Belvedere dicti) ad liquidum deductum est. Cf. *Les œuvres de Raph. Mengs*, T. II, p. 9 sqq. *Ruhk.*

3. *Tenete*, et *indulgeatis*, pro vulgatis *tenere memento*, et *indulgeas*, commode dedere mss. nostri *b. c.* aliique. *Schw.*

4. *Valetudini*. H. l. et alibi constanter *valetudini* per i scribunt codd. nostri. *Schw.*

ctandum est, ne animo male pareat : cibus famem sedet, potio sitim exstinguat, vestis arceat frigus, domus munimentum sit adversus infesta corpori¹. Hanc utrum cespes erexerit, an varius lapis gentis alienæ, nihil interest : scitote² tam bene hominem culmo, quàm auro tegi. Contemnite omnia, quæ supervacuum labor velut ornamentum ac decus ponit. Cogitate³, nihil præter animum esse mirabile; cui magno nihil magnum est⁴! »

Si hæc mecum⁵, si cum posteris loquor, non videor tibi plus prodesse, quam quum ad vadimonium⁶ advocatus descenderem, aut tabulis testamenti annulum imprimerem, aut in senatu candidato vocem et manum commodarem⁷? Mihi crede : qui nihil agere videntur, majora agunt; humana divinaque simul tractant. Sed jam finis⁸ faciendus est, et aliquid, ut institui, pro hac epistola dependendum. Id non de meo fiet : adhuc Epicurum replicamus⁸, cujus hanc vocem hodierno die legi : « Philo-

1. *Infesta corpori*. Tenui hoc, ab Erasmo primum sic editum, quum corporis dedissent superiores cum mssis *b. c.* et *Par. a. b. d.* Schw.

2. *Scitote*, et *contemnite*, commode rursus dedere mss. *b.* et *c.* cum ed. *A.* Et *scitote* etiam ex *Par. b.* et *d.* adnotatum. Vulgo rursus in sing. *scito*, et *contemne*. Schw.

3. *Cogitate* noster *b.* cum duobus *Ops.* et *Pal. sec.* apud *Grut.* Alii *cogita*. Sed *cogitate* superest etiam in ed. *Rom.* nisi quod in duas voces ibi divisum verbum, *cogita te* : ex quo prognata scriptura (inde ab ed. *Tarv.* vulgata) *cogita in te*. Schw.

4. *Cui magno.... est*. Quæ si cum animo sapientia imbuto comparaveris, parvi sunt momenti.—*Lagrange* vertit : *Est-elle grande (l'ame) : rien ne sera grand pour elle*.

5. *Si hæc mecum* ms. *b.* et *Par. a. b. d.* Vulgo *si hoc mecum*. Dein ms. *Par. a.* et nonnulli apud *Grut.* *si hæc cum posteris*; sed alii, et quidem iidem fere qui ante hæc habent, dein *si hoc cum post*; ubi equidem abjiciendum pronomen judicavi, utpote ex scholio repetitum. Præpositio *cum*, ante *posteris*, deest *Par. a.* et *Arg. c.* Schw.

6. *Ad vadimonium advocatus*, ab amico reo tanquam sponsor præsentiam amici coram iudice mea fide et periculo meo promittens. *Clav. Cic. R.*

7. *Aut.... commodarem*; nam sub *Tiberio Comitia* e *Campo* in *Curiam* sunt translata. *Tacit. Annal. I, 15*, *Plin. Epp. III, 20.* *Ruhk.*

8. *Epicurum replicamus*. *Compliamus* fuerat a pr. manu in nostro ms. *b.* idque ipsum tenet ms. *c.* et

sophiæ¹ servias oportet, ut tibi contingat vera libertas. » Non differtur in diem, qui se illi subiecit et tradidit. Statim circumagitur²: hoc enim ipsum, philosophiæ servire, libertas est. Potest fieri, ut me interroges, quare ab Epicuro tam multa bene dicta referam potius, quam nostrorum? quid est tamen, quare tu istas Epicuri voces putes esse, non publicas? Quam multa poetæ³ dicunt, quæ philosophis⁴ aut dicta sunt, aut dicenda! Non attingam tragicos, aut togatas⁵ nostras (habent enim hæ

ed. *A.* et Rom. cum mssis *Par. a. b.* et Opsopæi omnibus, et Gruteri *Pal. sec.* Unde probabilis liebat scriptura *compilamus*; quam ex anti-qua correctione præfert hodie noster ms. *b.* et unice agnoscit *Par. d.* eademque, ab Erasmo in Append. commendatam, in contextu posuerat Curio, tenueratque Muretus. *Sentitenim* (inquit Erasmus) *se suffurari ex Epicuro quæ tradit.* Cum quo convenit quod ipse Seneca Epist. IV, ait, *ex alienis hortulis sumtum*; et Ep. xrv, sub fin. *propositum est aliena laudare.* Placuit tamen *replicamus* (id est, evolvimus, legimus), quod primus Lipsius recepit e suo libro, consentientibus aliis Pinciani et Gruteri mssis. Nempe adhuc in Epicuri lectione versabatur Seneca; et ex his, quæ quolibet die legerat, communicare aliquid cum Lucilio suo voluit. *Schw.*

1. *Philosophiæ..... libertas.* Egrege idem asserit Epictetus in Arrian. Diss. II, cap. 1, ubi § 25, ait: Οἱ φιλόσοφοι λέγουσιν, ὅτι οὐκ ἐπιτρέπομεν ἐλευθέρους εἶναι, εἰ μὴ τοῖς πεπαιδευμένοις. Dicit autem Stoicos. Eodem sensu Zenodotus Stoicus in Brunkii Analect. II, 78, Zenonis disciplinam *ματῆρα ἐλευθερίας* appellat. Nam sapiens solus rex et liber

est. Cf. Cicero, de Finib. lib. II, cap. 75, Paradox. V, Epictet. Diss. IV, 1, de libertate, ubi vide quoque Uptonum. *Ruhk.*

2. *Circumagitur.* Στεφάνου, manumittitur ritu solemniori coram prætore per vindictam *Ruhk.*—Lipsius: *Circumagitur*: ad Romanum ritum, quo manumissi, manu capiti imposita, in orbem vertebantur. Persius: « Verterit hunc dominus, momento temporis exit Marcus Dama. » Horatius: « Quibus una quiritem Vertigo facit. » Ritus qui significabat, liberos jam esse, huc et illuc ire posse, quo vellent.

3. *Quam multa poetæ dicunt.* Sic primus Muretus, nescio ex libris, an ex ingenio. Mssti quidem nostri et *Par. a. b. d.* cum ed. *A.* et Rom. *Quam multi* præferunt, quod et ipsum ferri poterat. *Schw.*

4. *Philosophis.* Quæ a philosophis edd. Nos præpositionem, in ms. *b.* nonnisi a sec. manu adsutam, abjecimus cum mss. *Par. a. b. d.* et aliis apud Ops. *Schw.*

5. *Aut togatas.* Commodius *nee tog.* ms. *b.* *Par. a. b. d.* et alii apud Ops. et Grat. quod repositum malim. *S.*—Togatas comædiæ, quæ argumenta Romana tractabant, et admodum ludicra. *Ruhk.*

quoque¹ aliquid severitatis², et sunt inter comœdias et tragœdias³ mediæ): quantum disertissimorum versuum inter mimos jacet! quam multa Publii⁴, non⁵ excalceatis, sed cothurnatis⁶ dicenda sunt! Unum versum ejus, qui⁸ ad philosophiam pertinet, et ad hanc partem quæ modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in⁷ nostris habenda:

Alienum est omne, quidquid optando venit⁹.

Hunc versum⁹ a te dici non paulo melius et¹⁰ adstrictius memini:

Non est tuum, fortuna quod fecit tuum.

1. *Hæ quoque*, scil. togatæ. Sic commode edd. inde ab Erasm. et sic *Par. d. Hæc quoque* noster *b. et Par. a. b.* cum ed. Rom. Pronomen omnino nescit noster *c.* cum ed. *A.* in quibus paulo ante scribitur *togatos nostros*, quod est item in ed. Rom. sed *togatas nostras* tenet *ms. b.* cum aliis. *Schw.*

2. *Severitatis bene* edd. nec aliud ex *ms. Paris.* aut ex *Pinciani, Opsopæi* aut *Gruteri* eodd. notatum reperio: sed *serenitatis* habet *ms. c.* cum ed. *A.* *Securitatis* *ms. b.* quod et *z* suo vet. cod. annotavit Juretus, *serietatis* scriptum opportuisse suspicatus. *Schw.*

3. *Et tragœdias. Ac trag.* *ms. c.* commode, quum paulo ante præceserit *et*; nam variare istas particulas amat auctor noster. *Schw.*

4. *Publii.* De *Publio Syro* mimographo *Laberii* æquali et æmulo cf. not. ad *Consol. ad Marc. IX, 4*, de *Tranquill. An. XI, 6*. Vixit sub *Cæsare* et denatus est sub *Augusto*. Vide *Fabricii Bibl. lat. Tom. I, p. 477*, sq. *Ern. Schw.*

5. *Excalceatis.* Quod in mimis et

comicis, qui socco, non cothurno utebantur. *Lipsius.*

6. *Cothurnatis.* Tragicis, quorum altiores hi calcei, ut magis sublimes et augustæ essent regum aut principum illæ personæ. Noster *Epist. LXXVII*, ut cothurnati, simul exierant, excalceantur et redeunt ad staturam suam. *Lipsius.*

7. *In nostris.* A *Mureto* hoc est, ac vereor ne in vitis omnibus vetustis libris. Sane *in nostro* (id est, in eo quod nostrum est) dant communi consensu *ms. nostri b. c. Par. a. b. d.* et *Gruteri Pal. sec. et Col.* cum ed. *A.* et ed. Rom. Ad eandemque scripturam referebatur scholion, *in proprio*, quod in *Pal. 1, 3, 4*, contextum occupavit. *Schw.*

8. *Optando venit.* Non deterius est *evenit*, quod cum ed. *A.* agnoscunt nostri *ms. b. c.* et *Par. a. b. d. Pal. 1, 4*, et *Col. Schw.*

9. *Hunc versum.* In quonam poemate hi versus occurrerint, ignoramus. *Ruhk.*

10. *Non paulo melius et adstrictius.* *Istud et a Mureto* est. Superiores edd. et *ms. libri* (quod sciam)

Illud etiam nunc melius dictum a te non præteribo :

Dari bonum quod potuit, auferri potest.

Hoc non imputo in solutum, de tuo tibi ¹. Vale.

omnes *sed* præferunt. Quæ si vera scriptura est, (quod facile equidem mihi persuaserim), fuerit elliptica locutio, quales amavit Noster, idem valens ac si dixisset, *non modo paulo melius, sed et adstrictius*. Similiter

verbi causa, Epist. XVIII, extrema ait: *ira vitanda est, non moderationis causa, sed sanitatis*: id est, *non modo moderationis causa, sed et sanitatis*.

¹. *De tuo tibi*. Tibi do quæ tuas sunt.

EPISTOLA IX.

DE SAPIENTIS AMICITIA.

Stilponi Megarensi et Stoicis objecerat Epicurus, male eos dicere: sapientem se ipso esse contentum, ideoque amico non indigere. An recte hæc ab Epicuro reprehensa sint scire desideraverat Lucilius. Respondet noster, hanc reprehensionem non cadere in Stoicos, quippe qui aliam ἀνάγκην, quam Stilpo cum suis acciperent. Megarici enim omnem mali sensum in sapiente excludunt, Stoici non item. Atque licet utrisque commune sit dogma illud vere magnificum, sapientem seipso esse contentum; amico tamen Stoicus et gaudere potest, et revera gaudet, quanquam et sine amico esse possit. Enimvero quum faciendarum amicitiarum peritissimus sit, nunquam amico carebit. Egregie huc facit Hecatonis dictum: Si vis amari, ama; et illud Attali: Jucundius esse, amicum facere, quam habere. Quibus allatis, docet ideo præsertim a Stoico sapiente desiderari amicum, ut amicitiam exercere possit, non ut ea sibi auxilium comparet, ad modum Epicuri, qui utilitatis causa amicitias jungendas esse præcepit, temporarias illas quidem, quæ Stoico satisfacere non possunt. Altera ex parte perperam interpretantur sapientem. Non se contentus est ad vivendum, sed ad beate vivendum. Nulla re indiget, sed multis illi rebus opus est, ideoque et amico, ut vivat, non ut beate vivat. Naturali autem irritatione ad amicitiam, ad conjugium, etc. fertur: appetit societatem, nec abest amor sui. Si tamen ei idem quod Stilponi acciderit, et ille omnibus amissis, sua se virtute involvet. Neque tamen Epicurum dissimilia his docuisse monet; quippe qui dixerat: Si cui sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, tamen miser est.

Huic Apathiæ descriptioni, quam apud omnes fere Stoicos iteratam invenimus, utique posteaquam Peripatetici duriorem, quam primi Stoæ magistri

starebant, apathiam impugnaverant, multo major laus tribui debet, quam illi antiquiori: quanquam nec sic omnes, quibus systema laborabat, difficultates effugere poterant Stoici. Cf. Lipsii *Manuduct. III, Diss. 10, 9*, et Tiedemanni *System der stoischen Philosophie, III, p. 187* sqq.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

AN merito reprehendat in quadam epistola Epicurus eos, qui dicunt sapientem se ipso esse contentum, et propter hoc amico non indigere, desideras scire. Hoc objicitur Stilponi¹ ab Epicuro, et his² quibus summum bonum visum est³ animus impatiens⁴. (In ambiguitatem incidendum est, si exprimere ἀπάθειαν⁵ uno verbo⁶ cito voluerimus, et *impatientiam*⁷ dicere. Poterit enim contrarium ei, quod significare volumus, intelligi. Nos⁸ eum² volumus dicere, qui respuit omnis mali sensum: accipietur is, qui nullum ferre possit malum. Vide ergo, num satius sit, aut *invulnerabilem animum*⁹ dicere, aut *ani-*

1. *Stilponi. Stilboni* mss. b. c. et editt. A. et Rom. S. — *Hoc objicitur Stilponi* de quo philosopho Megarensi in Antiquitate celeberrimo, Zenonis magistro, qui floruit circa Ol. CXX, cf. Fabricii *Bibl. Græc. III, p. 627*, ed. Harl. et de Constantia *Sep. V, 3*, not. *Ruhk.*

2. *Et his* sc. Stoicis. Multa autem dogmata Megaricis et Stoicis fuere communia, inprimis illud de Apathia. *Ruhk.*

3. *Visum est; visus est* ms. c. sed vulgatum tenet ed. A. *Schw.*

4. *Impatiens.* Ex ratione a nobis recepta (de qua in præf. dixi), *inpatiens* scribere debueram cum nostro ms. b. et deinde. *Schw.*

5. ἀπάθειαν. *Apathian* ms. b. Alii cum ed. A. et Rom. *affatim* aut *af-fatiam.* *Schw.*

6. *Cito* omnium codd. et edd. ante Pincian. lectio, quam ille et Dionys.

Godofredus conjectur. et var. lect. (Basil. 1540, 8, per Euseb. Episcopium) p. 18 in *scite* emendavit. Enimvero hæc Senecæ sententia non fuit, si statim ἀπ. uno verbo exprimere v., ait, posset hoc fieri. At scite id non factum esse, ambiguitas interpretationis satis docet. Scitius factum esset, verbo: imperturbatio, cum Lipsio, delecto. Simili modo Cicero *Tusc. Disp. I, c. 7*, omne pronuntiatum (sic enim mihi in præsentia occurrit,) ut appellarem ἐξίσημα, etc. Restituendum itaque duxi. — Sic *Ruhk.* quem *Schw.* probat.

7. *Impatientiam*, ubi quidem perperam idem *Arg. b. impatiam* scribit. *Schw.*

8. *Nos eum.* Vulgo *Nos enim eum* invitis mssis b. c. et *Par. a. b. d.* aliisque. *Schw.*

9. *Invulnerabilem animum.* *Parum* scite exprimit meo quidem sensu:

num extra omnem patientiam¹ positum².) Hoc inter nos et illos interest : noster sapiens vincit quidem incommodum omne, sed sentit ; illorum, ne sentit quidem³. Illud nobis et illis⁴ commune est, sapientem se ipso esse contentum : sed tamen et amicum habere vult, et vicinum, et contubernalem, quamvis sibi ipse sufficiat. Vide quam sit se contentus ; aliquando sui parte contentus est, si illi manum aut morbus, aut hostis exciderit⁵. Si quis oculum casu excusserit⁶, reliquiæ illi suæ satisfaciunt ; et erit immينو⁷ corpore et amputato tam lætus, quam integro

cur non imperturbabilem animum potius? cur non uno verbo (licet enim fingere) imperturbationem? Lips.

1. *Patientiam.* Vox hoc sensu, quo Græci τὴν πάσχειν, τὴν καθήκειν utuntur, Stoicis propria, ad sensum declarandum. Cf. Ep. XIII, 6. Abest igitur a vulgari significatione quam definit Cicero de Inventione II, 54. Sentit quidem Stoicus sapiens malum, sed ita ut nullus inde affectus oriatur, nullum vulnus morbumque accipiat. *Ruhk.*

2. *Positum.* Hæc omnia quæ intra parentheses includuntur, in versione sua *Lagrange* omisit, ne admonito quidem lectore ; quia, ut arbitramur, quæ amphilogia versatur in Latino verbo impatientia, quo et animus ullius doloris expertus et animus ulli ferendo dolori impar exprimitur, non occurrit in Gallico, quod prætulit, verbo, *apathie*.

3. *Illorum, ne sentit quidem.* Nemo ignorat verbum illud Stoici philosophi Posidonii, qui doloribus podagræ cruciatus maximis, quumque ei quasi faces doloris admoventur, sæpe dixit : « *Nihil agis, dolor, quamvis sis molestus, nunquam te esse confitebor malum.* » Illud enim Stoici

negabant malum dici posse quod turpe non esset.

4. *Nobis et illis, ms. b. c. et Par. b. d. cum ed. A. et Rom.* (Hoc scripturæ compendio ed. Rom. insignire debine licuerit prisam *Romanam* editionem.) *Schw.*

5. *Exciderit, mss. b. c. et Par. b. d. Vulgo incidit. Schw.*

6. *Casu excusserit.* Sic quidem ed. Rom. et aliz ante Mur. idque, a *Ruhk.* temere instauratum, in nostram irrepit. Repone *casus excusserit*, quod ex Pinciani mssis jam pridem *Muretus* receperat, tenentque *Arg. b. c.* et ed. *A.* cum mssis Paris. et tribus *Gruteri*. Sed et distinctionem orationis h. l. paululum mutatam velim, in hunc modum : *aliquando sui parte contentus est. Si illi manum aut morbus aut hostis exciderit, si quis oculum casu excusserit, etc.* *Schw.*

7. *Imminuto corpore..... quam integro.* Primum vocab. in duo divisum exhibent *b. et c. in minuto*, et ad eandem rationem dein *in integro* scribunt. *Schw.* — *Imminuto..... tam lætus, quam integro.* Sic de *Mecæna* noster *Lafontaine* :

Mécéas fut un gâtant homme.

fuit. Sed¹, quæ sibi desunt, non desiderat; non deesse mavult. Ita sapiens se contentus est, non ut velit esse sine amico, sed ut possit; et hoc, quod dico, possit, tale est: amissum æquo animo fert. Sine amico quidem nunquam erit: in sua potestate habet, quam cito reparat². Quomodo, si perdiderit Phidias³ statuam, protinus alteram faciet: sic et hic, faciendarum amicitiarum artifex, substituet alium in locum amissi. Quæris, quomodo amicum cito facturum sit? dicam⁴; si illud mihi tecum convenerit, ut statim tibi solvam quod debeo, et quantum ad hanc epistolam, paria faciamus. Hecaton⁵ ait: « Ego tibi monstrabo amatorium⁶ sine medicamento, sine herba, sine ulius veneficæ carmine. Si vis amari, ama!⁷ » Habet autem

Il a dit quelque part : Qu'on me rende impotent, Cal-de-jatte, gontteux, manchot, pourvu qu'en somme Je vive, c'est assez, je sais plus que content.

Quantum et Seneca et Mecenas longe alio sensu fere eadem loquebantur: quum ille timore mortis induceretur ut reliquis contentus esset, hic autem contemptu omnium quæ ad virtutem non pertinerent.

1. *Sed, quæ sibi desunt, non desiderat; non deesse mavult.* Sic ms. b. et alii apud Ops. et Grut. cum ed. Rom. Trajectionem verborum (*quæ sibi desunt; non desiderat deesse mavult*), quam ex Pinciani conject. adoptavit Mur. et alii, nullus codex metus agnoscit. Erasmanam scripturam, *num desiderat?* quam Ruhk. revocavit, ex uno *Par. a.* enotatam reperi. In nostram lectionem consentiunt *Par. b. d. et Arg. c.* nisi quod isti vitiose *sunt pro desunt* habent; hic autem *ne deesse, pro non deesse. S.*

2. *Reparat; reperiet* ms. c. et ed. A. Schw.

3. *Phidias.* Celeberrimus ille coæ-

vus Periclis et Socratis, idemque artifex laudatissimus, cujus statuæ immortales exstabant Jupiter Olympiæ, Minerva Athenis. Vide Plin. XXXIV, 19 (8 sect. 19). De quo post Junii catalogum conferendi sunt Heyne Antiquar. Auffætz I, et Vækel in descriptione Jovis a Phidia confecti. Cf. Epis. LXXXV, 34. Ruhk.

4. *Dicam..... convenerit.* Si hoc mihi ante permiseris, ut tibi solvam debitum, ideoque *paria faciamus*, i. e. neuter in alterius ære sit. Ruhk.

5. *Hecaton* recte ms. b. cum edd. inde ab ed. Tarv. *Hecaton* ed. Rom. *Catho* ms. c. Schw.

6. *Amatorium*, philtrum, quo et pertinent *medicamenta* i. venena, et *herbæ*, succi herbarum, φάρμακα, et *carmina*, incantationes. Cf. Tibulli El. II, 4, 55 sqq. et Ovidii Art. amat. II, 99, 599; ubi simile præceptum occurrit: « ut ameris, amabilis esto. » Ruhk.

7. *Ama.* Frequens hoc præceptum veteribus. Nonnulla laudat VVerasdorf ad Poet. Lat. Min. T. IV, p. 258

non tantum amicitiae usus, veteris et certae, magnam vo-
 5 luptatem, sed etiam initium et comparatio novae¹. Quod
 interest inter metentem agricolam, et serentem; hoc in-
 ter eum qui paravit amicum, et qui parat. Attalus² phi-
 losophus dicere solebat: « Jucundius esse amicum facere,
 quam habere; quomodo artificii jucundius pingere est,
 quam pinxisse. » Illa in opere suo occupata sollicitudo, in-
 gens oblectamentum habet in ipsa occupatione. Non aequè
 delectatur, qui ab opere perfecto removit manum: jam
 fructu artis suae fruitur; ipsa fruebatur arte, quum pin-
 geret. Fructuosior est adolescentia liberorum, sed infan-
 tia dulcior.

6 Nunc ad propositum revertamur. Sapiens, etiam si
 contentus est se, tamen habere amicum vult; si ob nihil
 aliud³, ut exerceat amicitiam, ne tam magna virtus ja-

ad Saleii Bassi Carm. ad Pison. 120.
Ruhk.

1. *Habet autem non tantum amicitiae usus, veteris et certae, magnam voluptatem, sed etiam initium et comparatio novae.* Sic felicissime a Mureto curatus hic locus est, olim mssis et editt. vett. in hunc modum corruptus: *Habes autem non tantum usu (in usum ms. c. et ed. A.) amicitiae..... comparationem novae.* (Taceo voc. *autem* deesse ed. *Ruhk.*) Cujus corruptelae origo inde derivanda videtur, quod vetus aliquis scriba ob praecedentia verba, *Si vis amari, ama*, etiam proxime sequens verbum in secunda persona efferendum putaverit. Sin tenendum illud *Habes* statuerit aliquis, accipienda tota ista ῥῆσις fuerit pro continuata *Hecatonis* oratione, et loco scripturae *usu*, vel *in usum*, quam habent libri, nude *usum* legendum. Quidquid sit, ex veteris scripturae vesti-

giis leviter mutatum contextum nostrum velim. Scilicet, trajectis duobus verbis, et deletis duabus virgulis quibus vulgo distinguebatur oratio, sic scriptum oportebat: *Habet autem non tantum usus amicitiae veteris et certae magnam volupt.*, etc. *S.*

2. *Attalus.* De eo Seneca pater in suasoria II, haec habet: « Stoicus qui solum vertit a Sejano, magnae vir eloquentiae: ex philosophis, quos nostra aetas vidit, longe et subtilissimus et facundissimus. » Cf. *Epist. CVIII, 3. Ruhk.*

3. *Ob nihil aliud et mox ob hoc* Erasmus al., nisi quod alii *aliud nisi ut e. alii si nihil aliud ut e.* omisso ῥῆσι ab, et mox alii: *non hoc quod Epicurus*, alii *non ad hoc quod E.* legunt. *Ruhk.* — *Si ob nihil aliud.* Ignorat ob ms. *b.* non male. Cf. *Ep. XXXVI.* Mox vero nollem ob hoc ex aliis editionibus in nostram irrepisset. Repone *ad hoc quod Epic.*

ceat : non ob hoc , quod Epicurus¹ dicebat in hac ipsa epistola , « ut habeat qui sibi ægro assideat , succurrat in vincula conjecto vel inopi ; » sed ut habeat aliquem , cui ipse ægro assideat , quem ipsum² circumventum hostili custodia liberet . Qui se spectat³ , et propter hoc ad amicitiam⁷ venit , male cogitat : quemadmodum cœpit , sic desinet . Paravit amicum , adversus vincula laturum opem : quum primum crepuerit catena , discedet . Hæ sunt amicitia , quas *temporarias* populus appellat . Qui causa utilitatis assumptus est⁴ , tamdiu placebit , quamdiu utilis fuerit . Hac re florentes amicorum turba circumædit⁵ : circa everosos solitudo est⁶ : et inde amici fugiunt , ubi⁷ probantur . Hac re ista tot nefaria exempla sunt , aliorum metu relinquentium , aliorum metu prodentium . Necesse est⁸ initia

sic volentibus mstis omnibus. *Schw.*

1. *Epicurus.* Diogen. Laert. X , 120 , ex emendatione Gassendi , qui ibi plura et ea egregia de amicitia ex mente Epicuri congressit : καὶ τὴν φιλίαν , διὰ τὰς χρείας εἶναι μὲν καὶ παρασκευάζεσθαι , καθὰ καὶ τὴν γῆν στείρομεν . Vide et Plutarch. de amore proli Tom. X , p. 75 , ed. Hutt. si tamen locus ille sanus sit. Muretus laudat Horat. I. Serm. I , 80 : « Aut si aliquis casus lecto te affixit , habes qui Assideat , fomenta paret , medicum roget , ut te Suscitet , ac reddat natis , carisque propinquis. » *Ruhk.*

2. *Quem ipsum.* Sic ed. Mur. et seqq. Rectius vero *quem ipse* edd. vet. cum mss. *b. c. Par. a. b. d.* et aliis : quod restitutum velim. *S.*

3. *Qui se spectat.* Ab istis verbis *Qui se spectat* novam Epistolam incipiunt mss. *Par. a. b. d. et Arg. c.* non *Arg. b.* *Schw.*

4. *Qui causa utilitatis adsumptus est.* Commodius , trajectis verbis *uti-*

litalis causa scribunt *Arg. b. c.* et alii apud Ops. *Qui* , et *assumptus est* , cum ed. Rom. et sqq. tenet noster *b. et Par. d. Quæ.....adsumta est* habent *Par. a. b. et Arg. c. S.*

5. *Circumsedit* recepi ex *Arg. b. Circumsedet* edd. cum *Arg. c. et Par. b. Circumsidet Par. a. d. Schw.*

6. *Solitudo est.* Vulgo *ingens solit.* Otiosum epitheton ignorant mss. nostri *b. c. et Par. a. b. d.* cum aliis. *S.* — Notissimum illud Ovidianum : « Donec eris felix , multos numerabis amicos , Tempora si fuerint nubila , solus eris. »

7. *Probantur.* I. e. examini submituntur. Laudat hæc verba satis apposite Bentleius ad Horat. Carm. I , 35 , 22. — Ennius : « Amicus certus in re incerta cernitur. » Lucretius : « Quo magis in dubiis homines spectare periclis Convenit , adversisque in rebus noscere qui sint. » *Ruhk.*

8. *Necesse est initia.* *Ut initia* ms. *b.* cum ed. *Schw.*

inter se et exitus congruant. Qui amicus esse cœpit, quia expedit, placebit ei¹ aliquod pretium contra amicitiam, si ullum in illa placet præter ipsam². In quid amicum paro³? ut habeam pro quo mori possim, ut habeam quem in exilium sequar, cujus me morti et opponam et impendam. Ista, quam tu describis, negotiatio est⁴, non amicitia: quæ ad commodum accedit, quæ, quid consecutura sit, spectat. Non dubie aliquid habet simile amicitiae affectus amantium: possis dicere, illam esse insanam amicitiam⁵. Numquid ergo quisquam amat lucri causa? numquid ambitionis aut gloriæ? Ipse per se amor, omnium aliarum rerum negligens, animos in cupiditatem formæ. non sine spe mutuæ caritatis, accendit. Quid ergo⁶ ex honestiore causa coit turpis affectus?— « Non agitur, inquis⁶, nunc hoc, an amicitia propter se, an propter aliud

1. *Placebit ei.* Pronomen personale ignorant mss. *Arg. b. c.* et *Par. a. b. d.* Ac fortasse ex interpretamento adjectum est. *Schw.*

2. *Si ullum in illa placet præter ipsam.* Vocab. *pretium*, quod post *placet* interserebant vulgo, ignorant mss; nempe interpolatum ab homine, qui non animadvertisset, *ullum* apud Senecam idem valere ac *quidquam*, *res ulla*; quemadmodum frequenter *nullum* dicit, pro *nihil*.

3. *In quid amicum paro.* In *Arg. b.* ex correct. sic legitur, *Inquis amicum paro*, quod habent plerique Gruteri; sed idem *Arg. b.* olim habuerat, *In quid amicum paras?* quod etiam nunc est in *Par. b.* et ex alio item optimo codice (Nicotiano) laudatur ab Ops. *Inquit amicum paro* ed. *R.* et mss. *Par. a. d.* sed in *Par. a.* primum fuerat *paras*. In ed. Ven. est, *Inquis igitur amicum paro.* In

Arg. c. et ed. *A.* *In quo amicum paras.* Quibus omnibus et inter se, et cum sequente oratione collatis, vide ne sic fortasse Seneca scripserit: *In quid, inquis, amicum paras?*

4. *Negotiatio est.* Cic. de *Natura Deorum* lib. II: « Amicitiam si ad fructum nostrum referemus, non erit ista amicitia, sed mercatura quædam utilitatum suarum. » *Ruhk.*

5. *Amicitiam. Illam esse insanam.* *amic. illum* ed. *Ruhk.* quod primum in ed. Lipsiensi 1702, reperi. Superiores omnes cum mssis *illum* tenent. *Schw.*

6. *Non agitur, inquis, nunc hoc, an amicitia propter se, an propter aliud sit expetenda; nam si propter se ipsam,* etc. Sic edd. omnes, inde ab ed. *R.* nisi quod inter duo verba *nunc hoc* particulam *de* interponunt, quam mssis etiam omnes agnoscent, et primus delevit Muretus, Talliani styli æmulus. Minime vero expeditus

sit expetenda; nam si propter se ipsam expetenda est, potest ad illam accedere, qui se ipso contentus est. » — Quomodo ergo ad illam accedit? quomodo ad rem pulcherrimam: non lucro captus, nec varietate fortunæ perterritus. Detrahit amicitiae majestatem suam, qui illam parat ad bonos casus. Se contentus est sapiens.

Hoc, mi Lucili, plerique perperam interpretantur: sapientem undique submovent, et intra cutem suam¹ cogunt. Distinguendum est autem, quid et quatenus vox ista promittat. Se contentus est sapiens, ad beate vivendum, non ad vivendum. Ad hoc enim multis illi rebus opus est; ad illud tantum animo sano, et erecto², et despiciente fortunam. Volo tibi Chryssippi³ quoque distin-

locus; cui nescio satisne medeatur optimi alioquin codicis Nicotiani lectio ab Ops. commendata: *Non agitur, inquis, nunc de hoc, an amicitia propter se ipsam appetenda sit. Immo vero nihil magis probandum est. Nam si propter se ipsam expet.* Variant autem alii codices. Et *Par. b.* quidem si recte percepi, ita habet, *Non agitur, inquis, nunc de hoc an amicitia propter se ipsam expetenda est etc.*, omissis mediis, quæ ab eisdem verbis propter se incipiebant. Noster *Arg. b.* vero, *Non ag. inq. nunc de ac* (i. e. *de hac*) *amicitia. Nam si*, etc. Rursus *Par. d.* *Non ag. inq. nunc de hoc, an amicitia propter aliud sit expetenda. Nam si*, etc. Sic et *Par. a.* nisi quod post *expetenda* verbum *dic* adjiciat. Denique *Arg. c.* et ed. *A.* *Non ag. inq. nunc de hoc an amicitia vera expeti per se debet. Nam si*, etc. *S.*

1. *Intra cutem suam.* I. e. intra se. Proverbiale est, ut in Horatio (Serm. I, 6, 22): « quoniam in propria non pelle quiessem. » Martial. (Ep. III,

16, 6): « memento Intra pelliculam, cerdo, manere tuam. » Lips. — Sensus est: illi metuantur sapientem ex se suisque viribus, ideoque sapiens submovetur, i. e. is, quem interpretantur, non amplius sapiens haberi meretur.

2. *Et erecto. Et recto.* ms. *b. Schw.*

3. *Volo tibi Chryssippi..... eget.* Muretus hic notat, non idem esse apud Stoicos: egere et indigere, i. e. *δίτθαυ* et *ἰσδίτθαυ*. Nam egere eum dicunt, qui ita caret aliqua re, ut angatur animo, et ejus desiderium non ferre possit: indigere autem eum modo, qui caret re aliqua, qua uti scit, quæque utilis esse ei potest. Illud est stulti, ideoque mali, *φάλλου*, hoc sapientis, *σοφδαλου*. Noster quidem hoc discrimen h. l. non observavit. Hæc attingit Cic. Tusc. Qu. I, multo melius Plutarch. in libro de communibus notionibus adversus Stoicos. Cf. Lipsius in *Manud.* III, Diss. II, qui hanc Chryssippi distinctionem ex Plutarch. l. l. assertit: *ὡς οὐ δίτθαυ μὲν, ἰσδίτθαυ δὲ οἱ φαῦλοι*

ctionem indicare. Ait, « sapientem nulla re indigere¹, et tamen multis illi rebus opus esse : contra stulto nulla re opus est, nulla enim re scit uti, sed omnibus eget. » Sapienti et manibus, et oculis, et multis ad quotidianum usum necessariis opus est; eget nulla re² : egere enim, necessitatis est; nihil necesse sapienti est. Ergo, quamvis se ipso contentus sit, amicis illi opus est; hos cupit habere quam plurimos : non ut beate vivat; vivet enim etiam sine amicis beate. Summum bonum extrinsecus instrumenta non quærit : domi colitur; ex se totum est. Incipit fortunæ
 13 esse subjectus³, si quam partem sui foris quærit. Qualis tamen futura est vita sapientis, si sine amicis relinquatur in custodiam conjectus, vel in aliqua gente aliena destitutus, vel in navigatione longa retentus, aut in desertum littus ejectus? Qualis est Jovis⁴, quum resolutio mundo, et Diis in unum confusis, paulisper cessante natura,
 14 acquiescit sibi, cogitationibus suis traditus! Tale quiddam sapiens facit : in se reconditur; secum est. Quamdiu quidem illi licet suo arbitrio res suas ordinare,

(mali non egent, sed indigent). Cic. Tusc. Qu. IV, 9 : « indigentia libido inexplabilis. » *Ruhk.*

1. *Nulla re indigere.* Sic ms. *Arg. b.* et tres Gruteri cum edd. Poteram quidem *egere* corrigere, ut Ops. voverat, ex aliorum omnium codd. præscripto; sed non erat necesse. Nec enim, ut Chrysippus pro sua subtilitate inter verbum *δεισθαι* et *ινδεισθαι* distinxerat, sic Seneca inter *egere* et *indigere*. Quod Chrysippo *ινδεισθαι* erat, id Senecæ perinde et *indigere*, et *egere* est (cf. Ep. XIV, p. 44, extr. et p. 45, 4) : quod *δεισθαι* Chrysippò, id Senecæ h. l. est *opus habere*, et *scire uti.* *Ruhk.*

2. *Eget nulla re.* Vulgo *sed eget*,

invitis mstis, qui non magis particulam *autem* agnoscunt, quæ *lin. seq.* vulgo inserta erat.

3. *Subjectus.* Sic mss. omnes et edd. ante Erasmus, qui primus *subjectum* vulgavit. *Ruhk.*

4. *Qualis est Jovis.... traditus?* Stoicorum dogma est (cf. Lipsii *Manud. in Physiol. II, Diss. 22*) : omnia conflagratione, *εκπύρωσαι*, in se aliquando conversum iri. Ait igitur Noster, sapientem ita victurum in solitudine, si res ferat, ut Jovem exiguò illo tempore, quo conversus in se omnibus, ideoque et diis, paulisper a generatione cessat. Heracliti fuit illa opinio, quam Stoici adoptaverunt. Cæterum suum sapientem Jo-

se contentus est : et ducit uxorem , se contentus¹ : et liberos tollit , se contentus : et tamen non vivet , si fuerit sine homine victurus. Ad amicitiam fert² illum nulla utilitas sua , sed naturalis irritatio. Nam , ut aliarum nobis rerum innata dulcedo est , sic amicitiae. Quomodo 15 solitudo in odium est³ , et appetitio societatis quomodo hominem homini natura⁴ conciliat ; sic inest huic quoque rei stimulus , qui nos amicitiarum appetentes faciat. Nihilominus , quum sit amicorum amantissimus , quum illos sibi comparet , sæpe præferat ; omne intra se bonum terminabit , et dicet quod Stilpon⁵ ille dixit , quem Epicuri epistola insequitur. Hic enim , capta patria , amissis liberis , amissa uxore , quum ex incendio publico solus , et tamen beatus exiret , interroganti Demetrio , cui cognomen ab exitio urbium Poliorcetes fuit : « Numquid perdidisset ? omnia , inquit , bona mea mecum sunt ! » Ecce vir , fortis ac strenuus ! ipsam hostis sui victoriam 16 vicit. *Nihil* , inquit , *perdidi* : dubitare illum coegit an vicisset. *Omnia mea mecum sunt* : justitia , virtus , prudentia⁶ , hoc ipsum , nihil bonum putare quod eripi possit. Miramur animalia quædam , quæ per medios ignes

vi assimilasse Stoicos constat. *Ruhk.*

1. *Se contentus.* Utrobique vulgo post *se contentus* repetitur verbum *est* , quod delevi cum ms. *Arg. b. S.*

2. *Ad amicitiam fert.... irritatio.* In his Noster nobiliori Stoicorum parti accessit : fuere enim quoque , qui amicitiam propter utilitatem petendam esse censent. Cf. Cic. de Fin. III, 21. *Ruhk.*

3. *Quomodo solitudo in odium est , et appetitio societatis* , etc. Ex mssis nostris restitui locum , corruptum vulgo et imperite interpolatum. *Schw. Ruhk.* et Lipsius sic proferunt

hunc locum : *Quomodo solitudo in odio est , sic in dulcedine appetitio societatis. Quomodo hominem homini natura conciliat* , etc.

4. *Natura.* Ad vocab. *natura* , spectat scholion in ms. *c. naturaliter* ; quo indicabatur , in ablat. casu accipiendam esse vocem. *Schw.*

5. *Stilpon.* Eadem fere occurrunt in Senecæ libro de Constant. Sap. V, 3. De Demetrio Poliorcete similia narrat Plutarch. in ejus vita T. V, p. 16 sq. 6, 9. Reisk. *Ruhk.*

6. *Prudentia.* Vocab. *temperantia* quod ante istud vulgo legeba-

sine noxa corporum transeunt : quanto hic mirabilior vir, qui per ferrum et ruinas et ignes, illæsus et indemnis evasit! Vides, quanto facilius sit totam gentem, quam unum virum vincere? Hæc vox illi communis est cum Stoico : æque et hic intacta bona per concrematas urbes fert. Se enim ipse¹ contentus est ; hoc felicitatem suam fine designat. Ne existimes nos solos² generosa verba jactare : et ipse Stilponis objurgator Epicurus, similem illi vocem emisit ; quam tu boni consule, etiamsi hunc diem jam expunxi³. « Si cui⁴, inquit, sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, tamen miser est. » Vel, si hoc modo tibi melius enuntiari videtur (id enim agendum, ut non verbis serviamus, sed sensibus) : « Miser est, qui se non beatissimum judicat, licet imperet mundo. » Ut scias autem hos sensus esse communes, natura scilicet dictante, apud Comicum⁵ invenies :

Non est beatus, esse se qui non putat.

19 Quid enim refert qualis status tuus sit, si tibi videtur malus? — Quid ergo? inquis, si beatum se dixerit ille turpiter dives, et ille multorum dominus, sed plurium servus : beatus sua sententia fiet? — Non, quid dicat, sed quid sentiat, refert : nec, quid uno die sentiat, sed quid adsidue. Non est autem quod verearis, ne ad indignum res tanta perveniat. Nisi sapienti, sua non placent : omnis stultitia laborat fastidio sui. Vale.

tur, ignorant nostri masti cum Ops.S.

1. Ipse ms. b. non ipso. Schw.

2. Ne existimes. Nec existimes unus ms. c. Schw.

3. Hunc.... expunxi. Hunc diem, quo tibi sententiam debebam, eo ex tabula debitorum meorum delevi, quia tibi debitum jam persolvi. Sunt qui male de bene exacto die intelligant. Ruhk.

4. Si cui.... miser est. Meminit hujus sententiæ Epicuri Diogen. Laert. X, 120, ubi vid. Menag. qui Ælian. V. H. IV, 13 laudat. Ruhk.

5. Apud Comicum. Vulgo apud poetam comicum. Mediam vocem ignorat noster b. S.—Comicum, Publium Syrum. Laudat Gruterus Erasmi Adag. 4504. Vide Lipsii Maquod. II, Diss. 17. Ruhk.

EPISTOLA X.

DE SOLITUDINIS UTILITATE.

Solitudinem ut amet, hortatur. Quam etsi hominibus multis et iis imprudentibus utique non suadeat, quoniam malo iis et incommodo esse potius soleat, quam utilitati, Lucilio tamen, quippe cui multum fidat, potissimum commendandam esse putat. In salute et bona mente comparanda sit illa occupata. Quare monet, ut non nisi ea, quæ eo spectant, Deum roget. Quibus monitis bene annectit Athenodori dictum: Nihil Deum roges, nisi quod rogare possis palam.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

Sic est! non muto sententiam: fuge multitudinem, fuge paucitatem, fuge etiam unum. Non habeo cum quo te communicatum velim. Et vide quod iudicium meum habeas¹: audeo te tibi credere. Crates², ut aiunt, huius ipsius Stilponis auditor, cujus mentionem priore epistola feci, quum vidisset adolescentulum secreto ambulantiem, interrogavit, « quid illic solus faceret? — Mecum, inquit, loquor. — Cui Crates: Cave, inquit, rogo, et di-

1. *Quod iudicium meum habeas.* Id est, quid de te ego iudicem, vel quid de te sperem, ut haud multo post ait. Vulgo quo..... *abeat*, ex ed. Ven. Restitui scripturam ed. Rom. cui adsentitur ed. A. et ms. c. et Par. d. Etiamque noster b. et Par. b. tenent quod, sed vitiose habeo scribunt, quod paulo ante recte suo loco stabat (*non habeo cum quo te*, etc. sed ibi in nostro b. perperam in *habet* mutatum est, quum b. l. mutari debuisset. Quod post ista Gronovius in suo cod. inserta duo verba reperit, *mitti hæreas*; quæ

ille ex tibi hæreas corrupta censuerat; suspicor scribere voluisse librarium *multi* (scil. *multi codices præferunt*) *habeas*, quod erat scholion ad vitiosam scripturam *habet* spectans, quam idem codex hoc loco præferebat. Cæterum et alibi in mssis confundi verba *habere* et *hæere* jam notavimus ad Ep. VIII. *Schw.*

2. *Crates*: Cynicus philosophus, Thebanus, Ascondi filius, Diogenis discipulus. Anno circiter 325 ante Christum, florebat. Inter suos discipulos Zenonem habuit a quo Stoici orti sunt. *Ruhk.*

sine noxa corporum transeunt : quanto hic mirabilior vir, qui per ferrum et ruinas et ignes, illæsus et in-

17 demnis evasit! Vides, quanto facilius sit totam gentem, quam unum virum vincere? Hæc vox illi communis est cum Stoico : æque et hic intacta bona per concrematas urbes fert. Se enim ipse¹ contentus est ; hoc felicitatem suam sine designat. Ne existimes nos solos² generosa verba jactare : et ipse Stilponis objurgator Epicurus, similem illi vocem emisit ; quam tu boni consule, etiamsi hunc

18 diem jam expunxi³. « Si cui⁴, inquit, sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, tamen miser est. » Vel, si hoc modo tibi melius enuntari videtur (id enim agendum, ut non verbis serviamus, sed sensibus) : « Miser est, qui se non beatissimum judicat, licet imperet mundo. » Ut scias autem hos sensus esse communes, natura scilicet dictante, apud Comicum⁵ invenies :

Non est beatus, esse se qui non putat.

19 Quid enim refert qualis status tuus sit, si tibi videtur malus? — Quid ergo? inquis, si beatum se dixerit ille turpitor dives, et ille multorum dominus, sed plurium ærvus : beatus sua sententia fiet? — Non, quid dicat, sed quid sentiat, refert : nec, quid uno die sentiat, sed quid adædæ. Non est autem quod verearis, ne ad indignum res tanta perveniat. Nisi sapienti, sua non placent : omnis stultitia laborat fastidio sui. Vale.

1. Ignorant nostri masti cum Ops. S.

1. Ipse ms. b. non ipso. Schw.

2. Ne existimes. Nec existimes unus ms. c. Schw.

3. Hunc..... expunxi. Hunc diem, quo tibi sententiam debebam, eo ex tabula debitorum meorum delevi, quia tibi debitum jam persolvi. Sunt qui male de bene exacto die intelligant. Ruhk.

4. Si cui..... miser est. Meministi hujus sententiæ Epicuri Diogen. Laert. X, 120, ubi vid. Menag. qui Ælian. V. H. IV, 13 laudat. Ruhk.

5. Apud Comicum. Vulgo apud poetam comicum. Mediam vocem ignorat noster b. S.—Comicum, Publium Syrum. Laudat Graterus Erasmi Adag. 4504. Vide Lipsii Magud. II, Diss. 17. Ruhk.

EPISTOLA X.

DE SOLITUDINIS UTILITATE.

Solitudinem ut amet, hortatur. Quam etsi hominibus multis et iis imprudentibus utique non suadeat, quoniam malo iis et incommodo esse potius soleat, quam utilitati, Lucilio tamen, quippe cui multum fidat, potissimum commendandam esse putat. In salute et bona mente comparanda sit illa occupata. Quare monet, ut nonnisi ea, quæ eo spectant, Deum roget. Quibus monitis bene annectit Athenodori dictum: Nihil Deum roges, nisi quod rogare possis palam.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

Sic est! non muto sententiam: fuge multitudinem, fuge paucitatem, fuge etiam unum. Non habeo cum quo te communicatum velim. Et vide quod iudicium meum habeas¹: audeo te tibi credere. Crates², ut aiunt, huius ipsius Stilponis auditor, cujus mentionem priore epistola feci, quum vidisset adolescentulum secreto ambulantiem, interrogavit, « quid illi solus faceret? — Mecum, inquit, loquor. — Cui Crates: Cave, inquit, rogo, et di-

1. *Quod iudicium meum habeas.* Id est, quid de te ego iudicem, vel quid de te sperem, ut haud multo post ait. Vulgo quo..... abeat, ex ed. Ven. Restitui scripturam ed. Rom. cui adsentitur ed. A. et ms. c. et Par. d. Etiamque noster b. et Par. b. tenent quod, sed vitiose habeo scribunt, quod paulo ante recte suo loco stabat (*non habeo cum quo te*, etc. sed ibi in nostro b. perperam in *habet* mutatum est, quum h. l. mutari debuisset. Quod post ista Gronovius in suo cod. inserta duo verba reperit, *mitti hæreas*; quæ

ille ex tibi hæreas corrupta censuerat; suspicor scribere voluisse librarium *multi* (scil. *multi codices præferunt*) *habeas*, quod erat scholion ad vitiosam scripturam *habet* spectans, quam idem codex hoc loco præfererat. Cæterum et alibi in mssis confundi verba *habere* et *hæere* jam notavimus ad Ep. VIII. Schw.

2. *Crates*: Cynicus philosophus, Thebanus, Ascondi filius, Diogenis discipulus. Anno circiter 325 ante Christum, florebat. Inter suos discipulos Zenonem habuit a quo Stoici orti sunt. Ruhk.

- ² ligenter attende ne cum homine malo loquaris ! » Lugentem timentemque custodire solemus, ne solitudine male utatur : nemo est ex imprudentibus¹ qui relinqui sibi debeat. Tunc mala consilia agitant ; tunc aut aliis, aut ipsis futura pericula struunt ; tunc cupiditates improbas ordiunt ; tunc, quidquid aut metu, aut pudore celabat, animus exponit² ; tunc audaciam acuit, libidinem irritat, iracundiam instigat. Denique, quod unum solitudo habet commodum, nihil ulli committere, non timere indicem,
- ³ perit stulto : ipse se prodit. Vide itaque quid de te sperem, immo quid spondeam mihi (spes enim incerti boni nomen est) : non invenio cum quo te malim esse, quam tecum. Repeto memoria, quam magno animo quædam verba projeceris, quam roboris plena³. Gratulatus sum protinus mihi, et dixi : non a summis labris⁴ ista vene-

1. *Imprudentibus.* *Inprud.* scribitur in cod. *b.* At idem tamen mox *improbas* per *m* tenet. *S.* → *Imprudentibus.* I. e. philosophia non studiosis, φαύλοις. Bene laudat Lipsius Antiathenem, qui interrogatus : quid ex philosophia fecisset lucri? respondit : Posse mecum loqui et versari (τὸ δύνασθαι ἰαντὸν ὁμιλεῖν), ap. Diogen. Laert. VI, 6. Contulisse non pœnituit Horat. Sermon. I, 4, 133 sqq. Sextii egregium exemplum habes ap. Nostrum III, de Ira, 36, 2. Cf. Cic. de Offic. III, 1. Fuisse hoc inter pythagorica præcepta constat vel ex Meiners *Geschichte der Wissensch.* I, p. 411. *R.*

2. *Exponit* merito ex mssis restituit Ruhk. pro *expromit*, quod quidem non (ut ait ille) Erasmus ex conjectura posuerat, sed ex Erasmi conjectura tenere in contextu posuerat Muretus. Eodem vero h. l. idem Ruhk. non minus temere aliam con-

jecturam Gronovii recepit, proxime præcedentia verba sic scribens, *malus celabat animus.* Vocem istam *manus*, quam ex *malus* corruptam Gronovius censuerat, meliores libri (nostri quidem et Parisienses omnes) ignorant : nec *manus* scribere debuerat is, cujus ex calamo istud primum manavit *animus* ; scilicet ex scholio, quo indicabatur, ad verbum *celabat* subintelligi idem vocab. *animus*, quod deinde verbo *exponit* adjectum est. Ex simili scholio factum videtur, ut in ed. Rom. (et inde in aliis ante Lipsium) vocab. *animus* ante *celabat* poneretur. *Schw.*

3. *Quam roboris plena.* Sic ms. *b.* quod prætuli vulgato *quantis rob. pl. Schw.*

4. *Non a summis labris* : proverbialis loquendi ratio de iis qui leviter rem tractant. Inde ἀπὸ δόγματων et ἀπὸ χαίλων λαλῶν sibi opponuntur :

runt ; habent hæ voces fundamentum ! iste homo non est unus e populo ; ad salutem spectat ! Sic loquere, sic vive : vide ne te ulla res deprimat. Votorum tuorum veterum ⁴ licet Diis gratiam facias ¹ ; alia de integro suspice : roga bonam mentem ², bonam valetudinem animi, deinde ³ tunc corporis. Quidni tu ista vota sæpe facias ? Audacter Deum roga : nihil illum de alieno rogaturus es. — Sed ut more meo cum aliquo munusculo epistolam mittam, verum est, quod apud Athenodorum ⁴ inveni : « Tunc scito ⁵ esse te omnibus cupiditatibus solutum, quum eo perveneris, ut ⁵ nihil Deum roges, nisi quod rogare possis palam ! » Nunc enim quanta dementia est hominum ! turpissima vota Diis insusurrant : si quis admoverit aurem, conticescent ; et quod scire hominem nolunt, Deo narrant. Vide ergo ne hoc præcipi salubriter possit : sic vive cum hominibus, tanquam Deus videat : sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant. Vale.

vid. Epictet. Diss. III, 16, 7. Cf. Ep. xx. Similiter dicebatur proprie de iis, qui in mortis limine constituti sunt : senilis anima in primis labiis est. Ep. xxx, 13. Gatack. in Misc. Advers. II, 6, p. 302. *Ruhk.*

1. *Gratiam facias*, i. e. remittas, non exigas. Ep. xx, 7. Cf. Aul. Gell. I, 12 not. *Ruhk.*

2. *Bonam mentem*. I. e. stoice, rectam s. perfectam rationem, mentem bene eruditam, iudicii sanam. Eadem ferme occurrunt jam apud Platon. Alcib. 11. *Ruhk.*

3. *Tunc abest a plerisque edd.*

4. *Athenodorum*. Vide de hoc philosopho stoico, amico Marci Catonis Uticensis, ad c. III, 1, de Tran-

quillitate Animi pag. 339. *Ruhkopf.*

5. *Tunc scito... palam*. Sublimis sententia ! Cf. Heyne ad Tibull. II, 1, 84. Platon. Euthyphr. Tom. I, p. 32. Alcibiad. II, Tom. V, p. 95 sqq. Bip. Lipsius laudat nostrum de Benef. VI, 38. II, 1. Horat. I, Epp. 16. Martial. I, 40. Pythagoreorum præscriptum : clara voce precandum esse (*μετά φωνῆς εὐχισθαί κελεύουσι*), discite ex Clementis Alexandr. Stromat. libr. IV, prope finem. Hoc effatum et Macrobius Saturnal. I, 17, p. 226 Bip. tanquam præceptum philosophiæ secundum affert. In hæc eadem fere inciderat Gatack. ad M. Antonin. p. 93, 1, 7. Uptonusque ad Epict. Diss. Arrian. III, 13, 7. *Ruhk.*

EPISTOLA XI.

QUID VALEAT SAPIENTIA AD EMENDANDA VITIA.

Lucilii amicum, qui se ad sapientiam composuerat, laudans, erubescere narrat. Qua occasione utitur, de rubore quædam afferendi. Esse, autem, ait, ruborem pudoris signum idque egregium, quod adeo sapientem et constantissimum virum sequatur: comparere tamen interdum quoque in malis, ibique esse mali notam. Clausulam efficit dictum Epicuri: Eligas tibi virum bonum, quo velut inspectante vivas. Cf. Ep. XXV.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

Locutus est mecum amicus tuus bonæ indolis; in quo quantum esset animi, quantum ingenii, quantum jam etiam profectus¹, sermo primus ostendit. Dedit² nobis gustum, ad quem respondebit³: non enim ex præparato locutus est, sed subito deprehensus. Ubi se⁴ colligebat, verecundiam, bonum in adolescente signum, vix potuit excutere: adeo illi⁵ ex alto suffusus est rubor. Hic illum, quantum suspicor, etiam quum se confirmaverit et omnibus vitiis exuerit, sapientem quoque sequetur. Nulla

1. *In quo.... profectus.* Bona voluntas moresque egregii, deinde vires hunc animum excolendi, tandem ipse earum laudabilis usus intelliguntur. *Ruhk.*

2. *Dedit nobis.* Intersertam vulgo particulam enim ignorant mss. *S.*

3. *Gustum... respondebit,* vita sua sequente efficiet, ut bona de eo concepta spes expleatur. *Ruhk.*

4. *Ubi se colligebat, verecundiam,* etc. Sic ex vet. cod.: corrigendum monuit Erasmus in Append. pro eo, quod in edit. velt. legebatur,

Ibi se colligebat verecundia, quod ipsum et mss. *Arg.* et *Par.* aliique tenent. Muretus, reliquam adoptans Erasmi emendationem, insuper (nescio qua auctoritate) *collegit* edidit, pro *colligebat.* *Schw.*

5. *Adeo illi.... rubor.* Laudat Lipsius Diogenis Cynici dictum in juvenem, quem erubescere viderat: confide, talis virtutis est color, ap. Diog. Laert. VII, 54, ubi vide Menag. qui et post Lipsium Menandri comici versum assert: Ἐρυθροῦ καὶ χρυσῆς εἶναι μοι δοκῶν. *Ruhk.*

enim¹ sapientia naturalia corporis, aut animi vitia ponuntur : quidquid infixum et ingenitum est, lenitur arte, non vincitur. Quibusdam etiam constantissimis in conspectu populi sudor erumpit, non aliter quam fatigatis et æstuantibus solet : quibusdam tremuunt genua dicturis ; quorundam dentes colliduntur, lingua titubat, labra concurrunt². Hæc nec disciplina, nec usus unquam excutit : sed natura vim suam exercet, et illo vitio sui etiam robustissimos admonet³. Inter hæc esse et ruborem scio, 3 qui gravissimis quoque viris subitus affunditur⁴. Magis quidem in juvenibus apparet, quibus et plus caloris est, et tenera frons ; nihilo minus veteranos et senes tangit. Quidam nunquam⁵ magis, quam quum erubuerint⁶, timendi sunt ; quasi omnem verecundiam effuderint. Sulla

1. *Nulla enim... vincitur.* Vides hic Senecam a rigidis Stoicorum decretis de sapiente dissentire : nam si Ciceron. de Fin. III, 9. Stob. Ecl. Ethic. p. 180, 183. Cant. et Diog. Laert. VII, 125, comparaveris, eum videbis ne naturali quidem corporis aut animi vitio succumbere. *Ruhk.*

2. *Labra concurrunt.* Sic Crassus in Cic. de Oratore : « equidem et in vobis animadvertere soleo et in me ipso sæpissime experior, ut exalbescam in principiis dicendi, et tota mente atque omnibus artibus contremiscam »

3. *Et illo vitio sui etiam robustissimos admonet. Et illos vitii sui ed.* Erasm. et seqq. in vitis mssis, in quibus (quemadmodum et in ed. R.) est *et illos vitio sui*, quod revocavit *Ruhkopf.* intelligens naturam isto vitio admonere etiam sapientissimos, esse ipsos homines. Equidem *sui ad naturam referendum* puto, quæ etiam sapientissimos admonet sui, i. e. admonet quanta sit ipsius vis.

Tum vero pronomen *illos* prorsus otiosum, immo alienum ab hoc loco, mihi visum erat ; itaque in *illo* mutare de mea conjectura ausus sum. In ms. c. quidem est *et illos etiam vitio suo* : in ed. A. *et etiam illos vitio suo.* *Schw.*

4. *Affunditur. Arg. b. c. et Par. d. affunditur. Par. b. habet adfunditur. Vulgo offunditur,* ab Erasmo. *effunditur* ed. R. *Schw.*

5. *Quidam nunquam... effuderint.* Laudat Lipsius Tacitum de Domitiano in Jul. Agricolæ vita c. 45, Pliniumque in Panegyric. c. 48 not. addatur Sueton. Domit. c. 18. *Pompeii* de quo hoc idem narrat Plutarch. in Ejus Vita Tom. III, c. 2, p. 707, Reisk. Hanc eandem oris molliem quoque in Pompeii statua, si tamen est genuina, quæ in Palatio Spada Romæ asservabatur, conspici dicunt ; vid. Raccolta 127, cf. Rachi Lexic. *Ruhk.*

6. *Quum erubuerint. Erubuerunt*

tunc erat violentissimus, quum faciem ejus sanguis invaserat. Nihil erat mollius ore Pompeii : nunquam non coram pluribus rubuit, utique in concionibus. Fabianum, quum in senatum testis esset inductus, erubuisse meminimus; et hic illum mire pudor decuit. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, sed a novitate rei; quæ inexercitatos, etiamsi non concutit, movet naturali in hoc facilitate corporis pronos : nam, ut quidam boni sanguinis sunt, ita quidam incitati et mobilis, et cito in os prodeuntis. Hæc, ut dixi, nulla sapientia abigit : alioquin haberet rerum naturam sub imperio, si omnia eraderet vitia. Quæcumque attribuit conditio nascendi et corporis temperatura, quum multum se diuque animus composuerit, hærebunt². Nihil horum vetari³ potest, non magis quam arcessi⁴. Artifices scenici⁵, qui imitantur affectus, qui metum et trepidationem exprimunt, qui tristitiam repræsentant, hoc indicio imitantur verecundiam : dejiciunt vultum⁶, verba submittunt, figunt in terram oculos et deprimunt : ruborem sibi exprimere non possunt; nec prohibetur hic, nec adducitur. Nihil adversus hæc sapientia promittit, nihil proficit : sui juris

mallet Schweigh. sane quia quum hic tempus, non causam exprimit.

1. *Fabianum*. Cf. de eo not. ad Consol. ad Marc. XXIII, 2, de Brevit. vit. XIV, 4. *Ruhk.*

2. *Hærebunt*. *Habebunt* ms. c. et ed. A. Quo de errore monui ad VIII, § 3. *Schw.*

3. *Vetari*, prohiberi, arceri. Recte Gronov. hanc lectionem vulgatæ : *vitari* e Gruter. Modii Opsopœi, etc. prætulit. Sic et noster Amplonian. et Erlangensis præstant. *Ruhk.* — *Vetari* mss. b. et c. habent cum aliis. *Schw.*

4. *Arcessi*. Tenui et h. l. et alibi istam scripturam, quam vulgatam reperi. *Accersiri* ed. A. et R. cum ms. c. et Par. a. *Accersi* ed. Erasmi. cum ms. Arg. b. et aliis. *Schw.*

5. *Artifices scenici*. (Οἱ πρὸς τὸν Δρόσον τεχνῖται) comædi, tragœdi : h. l. mimi, pantomimi. Cic. pro Arch. poet. c. V. Cf. Ernesti clav. Cic. ubi recte Wesseling. ad Di odor. Sicul. IV, c. 5, p. 451 laudatur. *Ruhk.*

6. *Dejiciunt vultum*. *Dejiciunt benim vultum* edd. vett. cum mssis . c. et Par. a. b. d. non male, morè Græco. *Schw.*

sunt; injussa veniunt, injussa discedunt. — Jam clausu- 6
 lam epistola poscit. Accipe equidem utilem¹ et salutarem,
 quam te affigere animo volo: « Aliquis² vir bonus nobis
 eligendus est, ac semper ante oculos habendus, ut sic tan-
 quam illo spectante vivamus, et omnia tanquam illo vi-
 dente faciamus. » Hoc, mi Lucili, Epicurus præcepit: cu-
 stodem nobis et pædagogum dedit; nec immerito. Magna
 pars peccatorum tollitur, si peccatori testis assistit³. Ali-
 quem habeat animus, quem vereatur, cujus auctoritate
 etiam secretum suum sanctius faciat. O felicem illum, qui
 non præsens tantum⁴, sed etiam cogitatus emendat! O 7
 felicem, qui sic aliquem vereri potest, ut ad memoriam
 quoque ejus se componat, atque ordinet! Qui sic aliquem
 vereri potest, cito erit verendus. Elige itaque Catonem:
 si hic tibi videtur nimis rigidus, elige remissioris animi
 virum Lælium; elige eum, cujus tibi placuit et vita, et
 oratio, et ipse animum ante se ferens vultus⁵: illum tibi

1. *Equidem utilem*, id est, sane, utique utilem. Sic mssii cum edd. veti. Vulgo *et quidem*, ab Erasmo. In *Par. d.* scholia in contextu positum, *utique utilem. Schw.*

2. *Aliquis... faciamus.* Egregium non dubie consilium! Similia jam præceperat Plato de Legg. lib. IX, in it. Tom. IX, p. 4, Bip. Cf. et Epictet. in Emchiridio c. 33, ed. Schweigh. ubi Upton. p. 159, similia loca veterum notavit, post Gatacker. ad M. Antonin. p. 409 sq. ubi nec nostri loci immemor fuit. *Ruhk.*

3. *Assistit. Peccatori testis assistit.* Vulgo *peccaturis testis assistat*, in vitis mssis nostris et Paris. *Schw.*

4. *Non præsens tantum.* Vulgo *non adspectus tantum*, a Mureto, contra codicum fidem; nempe sic ille corrigere voluerat mendosum

actus, quod pro *præsens* habebat ed. Erasm. In ed. *R.* non fuerat *non præsens tantum factum*, sed postremum verbum recte ignorant mssii. *Schw.*—*Ruhkopf.* pro *præsens* habet *aspectus*. Sana, inquit, lectio: ex qua aberrationes librariorum ortas putem *actus s. præsens*. Amplonian. et Erlang. præstant *præsens*, uti Erasmi vetustissimus codex. Plurimi: *actus*, quod et Erasmi editio habet.

5. *Et ipse animum ante se ferens vultus.* Sic recte *Arg. b.* cum *Par. a. b. d.* Inepte vulgo, *et ipsius animum ante te ferens et vultum.*—Sic confidentissime Schweigh. Illa tamen lectio quam *ineptam* declarat optimum præbet sensum, et cum præcedentibus optime congruit, si totam phrasim sic interpunxeris: *elige eum cuj. tibi pl. v. et oratio; et ipsius*

semper ostende, vel custodem, vel exemplum. Opus est, inquam, aliquo, ad quem mores nostri se ipsi exigant. Nisi ad regulam, prava non corriges. Vale.

animum ante teferens et vultus, illum semper, etc. quam lectionem vulgata[m] recepit Ruhk. post Erasum, Muretum, et alios.

EPISTOLA XII.

DE SENECTUTIS COMMODIS, ET MORTE ULTRO APPETITA.

De senectute agit, cujus se admonitum narrat urbanissime, quum ad suburbanum suum venisset. Eam voluptatis plenam esse, pergit, si illa scias uti, nec molestum esse, mortem ante oculos habere, quum omnibus hominibus certa, et cuique spes data sit vitæ longioris. Addit, unumquemque ad mortem quotidie paratum esse debere. Sæpe huc redit Noster, e. c. Ep. XLIX al. Quis non Ciceronis egregium librum de Senectute hac occasione recordabitur?

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

QUOCUMQUE me verti¹, argumenta senectutis² meæ video. Veneram in suburbanum meum, et querebar de impensis ædificii dilabentis: ait villicus mihi³, non esse negligentiae suæ vitium; omnia se facere, sed villam veterem esse. Hæc villa inter manus meas crevit: quid mihi futurum est, si tam putrida⁴ sunt ætatis meæ saxa⁵? Iratus illi, proximam stomachandi occasionem⁶ arripio. Apparet, inquam, has platanos⁷ negligi: nullas habent

1. *Verti*. Ms. *Arg. b. Par. a. b. d.* et alii. *Verto* ms. *c.* cum edd. *Schw.*

2. *Argumenta senectutis meæ*: id est argumenta quibus me senem esse intelligebam.

3. *Ait villicus mihi*. Postremam vocem, quæ aberat vulgo, dedere nostri msti et alii optimi quique cum ed. *A.* et *R. Schw.*

4. *Tam putrida*. Ruhk. *Jam putria*.

5. *Ætatis meæ saxa*: id est, quæ ipse substruxi, ponenda curavi. *Ruhk.*

6. *Arripio*. Sic ms. *b.* cum aliis. *Mendose accipio* ms. *c.* et ed. *A. Arripui Par. a. b. d.* et *Col.* apud *Grut. Schw.*

7. *Platanos*. Umbrae causa has arbores, cæterum steriles et celibes (*Virg. Geor. II, 70. Horat. II, Carm. 15, 4*), una specie excepta, cui vitis

frondes ! quam nodosi sunt et retorridi rami ! ! quam tristes et squalidi trunci ! hoc non accideret, si quis has circumfoderet, si irrigaret ! — Jurat per Genium ² meum, se omnia facere, in nulla re cessare curam suam ; sed illas vetulas esse. — Quod inter nos sit³, ego illas posueram, ego illarum primum videram folium. — Conversus ad januam : Quis est, inquam, iste decrepitus, et merito ad ostium admotus ? foras enim spectat⁴. Unde istunc nactus es ? quid te delectavit, alienum mortuum tollere ? — At ille : Non cognoscis me ? inquit : ego sum Felicio, 3

jungebatur (Antipater Sidon. 38, in Anal. Brunk. II, p. 16, ibi Jacobs), ex Asia primum ad insulas Diomedas, ex adverso Apuliasitas, deinde ad Siciliam accessitas, et inter primas arbores Italiam circa captæ urbis statem donatas esse, testatur Plin. Nat. Hist. XII, 3 et 4 Bip. qui etiam monet, eas mero infusis radicibus egregie eautriri. In suburbana autem Claudio demum principe ab ejus liberto quodam esse translatas docet Plinius l. l. c. 5, unde patet quod Seneca juvenis eas posuisse se testatur. *Ruhk.*

1. *Retorridi rami.* I. e. sicci, nimio calore extenuati, ideoque *tristes et squalidi trunci* quoniam hispidi, rugosi et asperi erant. *Ruhk.*

2. *Jurat per Genium meum.* Ab Etruscis, ut videtur, hæc opinio per totam Italiam dissipata erat, cuique homini esse numen tutelare, Genium, qui cum eo nasci et mori a multis credebatur : diversa ab ea, quam Græci δαίμων tribuebant, significatione. Apud Romanos hæc religio privata ; unde, quum et locorum, et urbium, quin adeo deorum Genii reperti essent, publica quoque exorta est, magni habebatur. Genius

feminarum autem Juno vocabatur, cum deo natali interdum confusus, et adoratione, ideoque libatione dignus habitus. Tibull. II, 2 ; Horat. Epist. II, 2, 187 ; Plin. N. Hist. II, 7 ; Arrian. I, 14 ; Senec. Ep. CX, 1 : « Singulis enim et Genium, et Junonem dederunt (majores nostri). » Juramenti per Genium exempla non rara sunt : cf. v. c. Suet. Calig. 27 ; Epictet. Diss. Arrian. IV, 1, 14, p. 809, not. *Ruhk.*

3. *Quod inter nos sit.* Neutiquam hoc sperno : sed vide ne verum sit *intra nos* quod habent *Arg. b.* et *Par. b. d. Schw.* — *Quod inter nos sit.* Sic Erasmus in suis codd. invenit et Modius. Facete dictum est, quod cur Gronov. non accipiat, non video. Alii codd. dant : *quid inter nos sit*, unde Pincianus fecit : *quid interim nobis fit ?* alii : *quidem intra nos sit*, unde Gronov. fecerat : *quidni veteres sint.* *Ruhk.* — Cui locutioni latinæ optime respondet nostra Gallica *entre nous*, ut *Lagrange* vertit.

4. *Foras enim spectat* cadaverum more, quæ ad ostium deponi solebant, pedibus et facie foras versis. Ritum hunc explicat Serv. ad Virgil. *Æn.* XII, 345. Cf. Lipsii *Electa* I, 6. *R.*

qui solebas sigillaria¹ afferre; ego sum Philositi² villici filius, deliciolum tuum. — Profecto³, inquam, iste delirat! Populus⁴ etiam delicium meum⁵ factus est? Prorsus potest fieri: dentes illi quum maxime cadunt!

Debeo hoc suburbano meo, quod mihi senectus mea, quocumque adverteram, apparuit. Complectamur illam, et amemus: plena est voluptatis, si illa scias uti. Gratissima sunt poma⁶, quum fugiunt; pueritiæ maximus in exitu decor est⁷; deditos vino potio extrema delectat, illa quæ mergit, quæ ebrietati summam manum imponit. Quod in se jucundissimum omnis voluptas⁸ habet, in finem sui differt. Jucundissima est ætas devexa jam, non tamen præceps: et illam quoque in extrema regula stan-

1. *Sigillaria*. Munuscula, e. c. placente multiformes, e melle, etc. confectæ, imagunculæ æræ a sigillariis fusæ (Reines. ad Inscript. Cl. XI, 89, p. 644), quæ Saturnalium die ultimo domini servis suis mittere solebant. Erat autem iste Felicio unus e vernis, qui ob vernilitatem, jocos procaces, amabantur; unde ap. Horat. III, Carm. 23, 7, dulces alumni vocantur. *Ruhk.*

2. *Philositi*. Sic edd. inde a Mureto. Alii aliter. *Phyllofici* ed. R. *Philofici* ed. A. cum ms. c. *Philosia* ms. b. Forsan *Philosyci* debuerant. Ex Paris. nil annotatum. *Schw.*

3. *Profecto* ex ora Erasmi primus recepit Mur. et probavi equidem, licet perfecte dent mssii *Arg.* et *Par.* cum edd. vet. *Schw.*

4. *Populus...factus est*. Profecto, quum ille parvulus esset verna, iste etiam deliciolum meum factum est: hoc concedo: nunc vero senex est, nam dentes ei quum maxime cadunt. *Ruhk.*—At non videtur *Ruhk.* salem auctoris intellexisse. Nam quum den-

tes et pueris septennibus, itemque senibus cadant, per jocam ait eum forsitan adhuc puerum esse, quum illi cadant dentes.—*Populus* ex emend. Mureti et Lipsii est: olim *vetulus* edd. sed *populus* mss. et ed. A. *Schw.*

5. *Delicium meum*. Prætermitto nonnulla, quæ ex mssis a nobis correctæ sunt; ut *delicium meum*, pro *deliciolum meum*; et paulo post, *potio extr.* pro *potatio extrema*. S.

6. *Gratissima sunt poma*. Hæc docendi et probandi per exempla ratio Nostro perquam familiaris est et populari scribendi generi satis idonea: quanquam in poeta, e. c. Ovidio, magis expectatur. Nec dubito, quin ex eo, quem diligenter legisse videtur, mutuatus eam sit. *Ruhk.*

7. *Pueritiæ maximus in exitu decor est*. Ideo Sapho Ovidiana ad Phaonem: «O nec adhuc juvenis, nec jam puer.»

8. *Omnis voluptas ex Gruteri conj. merito adoptavit Lipsius*. Olim *hominis vol.* edd. et mssii omnes. Si-

tem', judico habere suas voluptates; aut hoc ipsum succedit in locum voluptatum, nullis egere. Quam dulce est, cupiditates fatigasse ac reliquisse! — « Molestum est, inquis, mortem ante oculos habere! » — Primum ista tam seni² ante oculos debet esse, quam juveni; non enim citamur ex censu³; deinde nemo tam senex est, ut improbe unum diem speret⁴. Unus autem dies, gradus vitæ est: tota ætas partibus constat, et orbis circumductos majores minoribus. Est aliquis, qui omnes complectatur et cingat; hic pertinet a natali ad diem extremum: est alter, qui annos adolescentiæ excludit⁵; est qui totam pueritiam ambitu suo astringit; est deinde ipse annus⁶, in se omnia continens tempora, quorum multiplicatione vita componitur. Mensis arctiore præcingitur

militer alibi permutantur ista vocabula; ut Ep. XLIV et LXIII. Schw.

1. *In extrema regula stantem* de fine vitæ explicandum est: metaphora ducta a ludis circensibus, quorum sunt carceres, i. e. locus in Circo, unde cursus initium fiebat, et *regula* i. e. catenula s. repagulum, ὑσπληγξ, in cuius demissione effundebantur in cursum currus. Hoc sensu adhibetur vox *regula* a Statio Theb. VI, 593, et Græcis satis solenne est de auribus, ἰστιάσιν ἐφ' ὑσπληγγος, excursoris. Haud dubie autem observabatur Nostro decretum stoicum illud, animum, hic in corpus, tanquam in vincula, conjectum, morte in libertatem vindicari. *Regula* itaque illa *extrema* hactenus cum Horatiano illo (lib. I, Epp. 16, vs. 79): « Mors ultima linea rerum est, » contendi potest. Græcis non infrequens locutio similis: ἐπὶ ἰσχάτης τοῦ βίου γράμμις. Conf. Diod. Sicul. lib. XVIII, p. 625. Rhodemann. ed. Ruhk.

2. *Primum ista tam seni*, etc.

III.

Abest *ista* ms. b. non male; et videtur ex scholio irrepsisse. Restituimus autem verba in eum ordinem, quem ex Senecæ usu loquendi servant nussi omnes cum editis ante Muretum: de quo conf. Opsop. et Grut. Schw. — Ruhk. præbet *primum ista tam juveni..... quam seni*.

3. *Non enim citamur ex censu*, ex tabulis censualibus, in quibus juniores senioresque notati, et cuiusque adeo ævum. Talis autem citatio in militia et dilectu obtinebat: at non, inquit, in morte. Lipsius.

4. *Ut improbe unum diem speret*. Similiter Cicero: « Nemo est tam senex, qui se annum non putet posse vivere. »

5. *Excludit*. Expectaveram *includit*; sed nil mutant libri. Intelligendum igitur, *e majore orbe excludit*. S.

6. *Deinde ipse annus*. Hoc a Pinciano laudatum primus recepit Mur. et habet ms. c. cum ed. A. Sed *deinde per se annus* ms. b. et Gruteri omnes, cum ed. Rom. Schw.

circulo¹: angustissimum habet dies gyrum: sed et hic ab initio ad exitum venit, ab ortu ad occasum. Ideo² Heraclitus, cui cognomen *Scotinon* fecit orationis obscuritas: « Unus, 7 inquit, dies par omni est. » Hoc alius aliter³ accepit: dixit enim, parem esse horis; nec mentitur: nam si dies est tempus viginti et quatuor horarum, necesse est omnes inter se dies pares esse, quia nox habet quod dies perdidit. Alius ait, parem esse unum diem omnibus similitudine: nihil enim habet longissimi temporis spatium, quod non et in uno die invenias, lucem et noctem; et in alternas mundi vices⁴ plura facit ista, non alia, alias contractior, alias productior. Itaque sic ordinandus est dies omnis, tanquam cogat agmen⁵, et consummet atque expleat vitam. Pacuvius⁶, qui Syriam usu suam

1. *Circulo* e quinque codd. revocandum censuit Gruterus, recte antea: *cingulo*. *Ruhk.*

2. *Heraclitus*. Cf. ad II de Ira, 10, 2. Aristotel. Rhetor. III, 5, 6. Ubi Buhle loca veterum apposuit. *Ruhk.*

3. *Hoc alius aliter accepit*. *Excepit* ms. b. et ed. A. non male. Sic pro *accipe*, eadem notione, complures libri *excepe* præferunt in Epist. IXXXII, quemadmodum *ἐξέχεσθαι* Græci dicunt. *Schw.*

4. *Et in alternas mundi vices plura facit ista, non alia, alias contractior, alias productior*. Sic scripti omnes; quare Gronov. restituit. Sentium explicat Gronov. sic: nempe dies ille 24 horarum *plura facit ista*, non aliud, plus lucis modo facit, modo plus noctis, *non alia*, non aliud quam lucem et noctem, *alias contractior, alias productior*, scilicet alterutra harum, luce vel nocte, idque in *vices mundi alternas*, ut ita alterutra sint mundi lucem et noctem

mortalibus præbentis vices. Erasmus habet: *et alternas mundi vices. Planeta* (Muretus: *Planiora*) *facit ista, non alias contractior, alias productior dies*. Muretus: *f. ista nox*, omisso: *dies*. *Ruhk.* — *Ruhkopffium* probat Schw. Cum mss. inquit, consentit ed. Rom. nisi quod, pro *non alias contractior*, quod est in his, illa *non alia contractior* habet: nempe utrique simul voci, *alia*, et *alias*, suus hic locus erat. *Schw.*

5. *Tanquam cogat agmen*. *Concinne* vertit *Lagrange*: *Comme s'il devait, pour ainsi dire, fermer le marche de nos jours*. Sic Horatius: « Omnem crede diem tibi diluxisse supremum. »

6. *Pacuvius*. Pacuvii legati Tacitus Annal. II, 79, mentionem facit ad an. U. C. 772, post Christ. nat. 19. Fuerat autem a partibus Pisonis contra Germanicum et post ejus mortem, etiam contra Sentium, prævenitque Domitio Laodiceam Syriæ urbem potentii

fecit¹, quum vino et illis funereis² epulis sibi parentaverat³, sic in cubiculum ferebatur a cœna, ut inter plausus exoletorum hoc ad symphoniam caneretur, Βεβίωται, βεβίωται⁴! Nullo non se die extulit. Hoc, quod ille ex mala conscientia faciebat, nos ex bona faciamus; et in somnum ituri, læti hilaresque dicamus:

Vixi! et, quem dederat cursum fortuna, peregi⁵.

Crastinum si adjecerit Deus, læti recipiamus. Ille beatissimus est, et securus sui possessor, qui crastinum sine sollicitudine exspectat. Quisquis dixit: *Vixi*⁶! quotidie ad lucrum surgit.

Sed jam debeo epistolam includere⁷. — Sic, inquis,

Jam vero is per aliquot annos prætor Syriæ, seu legatus Cæsaris fuisse videtur: etenim inde ab anno 775, sequutus est Prætor Syriæ Paccus Pomponius (Suet. Tib. XLII, cui a. U. C. 786 mortuo, Tacit. Annal. VI, 27), successit L. Vitellius (Tacit. Annal. VI, 27, 32). Nisi prævus homo fuisset, cum Pisone non conspiravisset contra Germanicum. *R.*

1. *Usu suam fecit.* I. e. usucepit, ap. Liv. XXII, 40, ubi vid. J. F. Gron. *Ruhk.* — Cum diutissime ei præfuerit, ita volente Tiberio, qui ut quemque cuique provinciæ præfecerat, ita fere ibi consenescere cogebat. *Muretus.* Vertit *Lagrange*: *Qui s'approprie la Syrie à titre de prescription.*
2. *Funereis. Funebribus* ms. c. *Par a. d. Funeribus* Arg. b. et *Par. b. Schw.*

3. *Sibi parentaverat.* Lipsius laudat Ep. CXXII, 3, non convivantur, sed justa sibi faciunt: et de Vit. beat. II, 3. Non sine allusione ad convivia in columbariis s. hypogæis celebrari solita eaque satis opipara, de quibus occasione operum artis in iis

repertorum Bartolus (*gli antichi sepolchri Rom.* 1697, fol.) aliique docte egerunt. *Ruhk.*

4. Βεβίωται, βεβίωται. I. e. acta vita est. Omnium fere codd. scriptura, probata Turnebo (*Adversar.* XII, 2,) et Grutero. Erasmi et insequentium edd. habent βεβίωται, βεβίωται, vixit. Illud erat usitatus paullo. Cic. ad Attic. XII, 2; XIV, 21. *Ruhk.*

5. *Vixi..... peregi:* Virgilii versus occurrit in *Æneid.* IV, 654. *Ruhk.*

6. *Vixi.* Diogenes Sinopensis, qui ad hoc dictum vitam disposuit, ἡμεροβίος inde dicebatur (in diem vivens). Cf. M. Antonin. IV, 35, ibique Gatacker, p. 161 sq — *Quisquis dixit: Vixi, quotidie ad lucrum surgit.* Callide vertit *Lagrange*: *Qui s'est dit le soir: J'ai vécu, dira le matin: Je gagne un jour.*

7. *Epistolam includere* ed. A. et R. cum mssis omnibus. Cf. CXIV, 165, 22. Vulgo *cludere. Schw.* — *Includere.* Omnes Gruteri, Gronov. et Erfurt. Compositum pro simplici sæpe scriptores ævi Augustei et sequentis usurpant, nec nostro insoli-

sine ullo ad me peculio veniet? — Noli timere; aliquid secum feret! quare aliquid dixi? multum. Quid enim hac vocē præclarius, quam illi trado ad te perferendam?

10 « Malum est, in necessitate vivere: sed in necessitate vivere, necessitas nulla est. » Quidni nulla sit? patent undique ad libertatem viæ multæ, breves, faciles. Agamus Deo gratias, quod nemo in vita teneri potest²: calcare ipsas necessitates licet. « Epicurus³, inquis, dixit. Quid tibi cum alieno? » Quod verum est, meum est: perseverabo Epicurum tibi ingerere; ut isti, qui in verba jurant⁴, nec quid dicatur æstimant, sed a quo, sciant, quæ optima sunt, esse communia. Vale.

tam, v. c. de Ira III, 19, 2, fin. Horat. IV, Carm. 13, 15, 16. *Ruhk.*

1. *Secum feret.* Corrige *fert* ex msstorum consensu cum ed. *A. et R. Schw.*

2. *Nemo in vita teneri potest.* Tragicus: « eripere vitam nemo non homini potest; at nemo mortem. »

3. *Epicurus, inquis, dixit.* In iis quæ nobis ab aliis conservata sunt de Epicuri decretis, hæc verba non reperiuntur, quamquam ejus sententiis

non adversantur. Quum enim animi immortalitatem rejecisset, nulla fere ratio erat, qua ab hac, quam Seneca profert, sententia revocari posset. Stoicorum quoque decretum eodem redire, constat. Cf. Tiedemann *System der stoischen Philosophie* III, p. 309. *Ruhk.*

4. *Jurant. Jurarant* ms. *b. et Par. d. Jurarent Par. b.* Debuerunt puto *jurarant*, quod ex uno suorum laudavit Opsop. *Schw.*

EPISTOLA XIII.

QUÆ DEBEAT ESSE SAPIENTIS FORTITUDO. DE FUTURO NE SOLLICITUS.

Quamquam jam inde ab adolescentia Lucilius se firmum gesserat contra fortunæ injurias, priusquam philosophiæ se dedisset, tamen auxilia, quibus ad majorem firmitatem elevari ideoque se munire contra mala possit, cum eo communicanda censet Seneca. Jam quum opinioni major metus terrorque, quam ipsis rebus inesse soleant, constantiam ei commendat, et vacuitatem ab

omnibus præjudiciorum opinionumve commentis. Quam si tueatur, vera rerum natura animo concepta una cum iudicio integro, ideoque spe metuque recte examinatis, contra mala tum præsentia, tum futura securus et munitus sit. Nec ipsum malum, si tamen veniat, semper contra nos, sed quoque pro nobis venire debet, atque adeo vitam nostram honestare, sicut Socratis Cætonisque exempla docent. Conclusionem facit præclara Epicuri sententia: Stulti est, quotidie novam vitam incipere.

Pro brevitate et consilio epistolæ non male res cessisse Nostro videri debet. Nam non omnia remedia et præsidia, quæ alias Stoici contra mala afferre solebant (et quæ prudenter collecta vides a Tiedemannio L. I. III, p. 205 sqq.) velut pulvisculo convertere voluit nec debuit in hoc leviori scribendi genere. Stoicismo tamen in omnibus quæ protulit, se gessisse patebit de Tranq. An. XIII, et de Benef. IV, 34, etc. comparanti. De Lucilii fati cf. Præf.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

MULTUM tibi esse animi scio. Nam etiam, antequam instrueres¹ te præceptis salutaribus et dura vincentibus, satis adversus² fortunam placebas tibi; et multo magis, postquam cum illa conseruisti manum, viresque expertus es tuas, quæ nunquam certam dare fiduciam sui possunt, nisi quum multæ difficultates hinc et illinc apparuerunt, aliquando vero et propius accesserunt. Sic verus ille animus³, et in alienum non venturus arbitrium, probatur; hæc ejus obrussa est⁴. Non potest athleta magnos spiritus ad certamen afferre, qui nunquam suggil-

1. *Instrueres.* Præferant plerique ms. Gruteri et Modii. I. e. antequam Philosophiæ te dedisti. Confirmat Nat. Quæst. IV, præfat. med. liberalibus me studiis tradidi, quamquam paupertas alia suaderet, etc. qui locus hic conferri meretur. Antea: *instruerem.* Ruhk.

2. *Satis adversus.... placebas tibi.* I. e. te pro satis valido contra f. habebas. Tacit. Hist. IV, 23, vis et arma satis placebant, i. e. validiora esse videbantur quam ut munimentis se ciugerent. Ruhk.

3. *Verus... animus.* I. e. recta tua et virtuti conveniens animi indoles roburque naturale experientia tantum cernitur, præter quam nulla alia ejus *obrusa* probatio est (Cicer. Clav. Ern.). Ruhk.

4. *Hæc ejus obrussa est.* Sic ex vetusto cod. Erasmi. Plures codd. Gruteri: *hæc enim res ejus probatio est*, partim *hic ejus probatio obscura est*, vel *obtrusa est*: lectiones quæ ignorantæ, vel oscitantæ librarium debentur. Ruhk. — *Obrussa* gallice est: *Pierre de touche*.

latus est¹. Ille, qui vidit² sanguinem suum, cujus dentes crepuerunt sub pugno; ille, qui supplantatus adversarium toto tulit corpore, nec projecit animum projectus; qui, quoties cecidit, contumacior resurrexit; cum
 3 magna spe descendit ad pugnam. Ergo, ut similitudinem istam prosequar, sæpe jam fortuna supra te fuit; nec tamen tradidisti te, sed subsiluisti, et acrior³ constitisti: multum enim adjicit sibi virtus lacessita⁴. Tamen, si tibi videtur, accipe a me auxilia, quibus munire te possis. Plura sunt, Lucili, quæ nos terrent, quam quæ premunt: et sæpius opinione, quam re, laboramus. Non loquor tecum Stoica lingua, sed hac summissiore. Nos enim dicimus, omnia ista quæ gemitus mugitusque exprimunt,
 4 levia esse, et contemnenda. Omittamus hæc magna⁵ verba, sed, Dii boni! vera. Illud tibi præcipio, ne sis miser ante tempus; quum illa, quæ velut imminetia expavisti,

1. *Suggillatus est*. Livida verberum vestigia, ὑπόμα, suggillationes (subciliationes, a cilio, i. e. parte sub oculis. *Festus*), quas pugiles cestibus pugnise sibi invicem infligere solebant. Hinc pugiles cestibus contusi (ap. Cic. *Tusc. Q. II*, 10) et inprimis auribus fractis, ὠτοθλαδίαι, ὠτοκατάξαις, οἱ τὰ ὠτα καταγόντες. Cf. *Menag. ad Diogen. Laert. V*, 67. *Winckelmann Monim. inedit. p. 76*. De lucta et pugillatu, ex quibus pancratiium constabat, vid. *Aristot. Rhet. I*, 5, fin. *T. IV*, Bip. *Pausan. VIII*, 40 init. *Fac. et ibi laudatus Philostrat. Icon. II*, 6. *Adversarium itaque pugno male mulctare, eum pede ex loco dimoto prosternere s. supplantare, σπάλλιν*, et deinde collum premere et suffocare propria pugnæ erant. *Ruhk.*

2. *Vidit* e priscis libris præferunt

vulgatæ: *judit Lipsius, Gruterus, Modius*. Prior confert de *Provident. c. 4, 7*, audacter veteranus cruorem suum spectat, qui scit se sæpe vicisse post sanguinem: adde *ibid. § 4. R.*

3. *Constitisti*. Recte e pluribus libris et vetere editione restituit Gronqui egregie confert *Ep. xxix, 7*, attolle animum, adversus formidata consiste. De *Ira II, 7, 3*, ubi est vox forensis quoque litigii, derivata inde, quod in athletic et pugnantibus etiam status observabatur, unde in statu stare, similia. *Cornel. Nep. Chabria c. 1 fin. Antea: restitisti*, sensu parum diverso. *Ruhk.*

4. *Multum enim adjicit sibi virtus lacessita*. Crescit, et ut vetus poeta, virescit vulnere virtus. *Lips.*

5. *Omittamus hæc magna verba*. Nisi Lucilium stoicæ philosophiæ rudem fuisse statuamus, nulla subest

fortasse nunquam ventura sint, certe nondum ¹ venerint. Quædam ² ergo nos magis torquent, quam debent; quædam ante torquent, quam debent; quædam torquent, quum omnino non debeant. Aut augemus dolorem, aut fingimus, aut præcipimus. Primum ³ illud, quia res in ⁵ controversia est, et litem contestatam habemus, in præsentia differatur. Quod ego leve dixero, tu gravissimum esse contendes; scio alios inter flagella ridere, alios gemere sub colapho. Postea videbimus ⁴, utrum ista suis viribus valeant, an imbecillitate nostra: illud ⁵ præsta mihi, ut, quoties circumsteterint qui tibi te miserum esse persuadeant, non, quid audias, sed quid sentias, cogites; et cum patientia ⁶ tua deliberes, ac te ipse in ⁶ terroges, qui tua optime nosti: quid est quare isti me complerent? quid est quod trepident, quod contagium quoque mei timeant, quasi transilire calamitas possit? Est aliquid istic mali? an res ista magis infamis est, quam mala? Ipse te interroga: numquid sine causa crucior, et mereo, et, quod non est, malum facio? Quomodo, inquis, intelligam, vana sint, an vera,

causa, cur stoice præcepta sua efferre noluerit. Cæterum non irridet Stoæ, opinor, sed laudat eam: nam *dii boni!* i. e. profecto non semper irrisiõnis causa adhibetur. Cf. De constant. Sap. c. III. *Ruhk.*

1. *Nondum venerint.* Satis erat *non ven.* quod est in ms. *b.* et *Par. b. d.* Alii *nec ven.* alii *nunquam ven.* *Schw.*

2. *Quædam.... præcipimus:* conclusiones illæ tres dupliciter enunciatur: *augemus* mala magis nos torquentia quam debeant. *Præcipimus,* i. e. occupamus antequam torqueant, *fingimus* quæ omnino non debeant torquere. *Ruhk.*

3. *Primum..... differatur* sc. nos augere dolorem. Stoicis autem est indifferens, quod Epicureis juxta ac Peripateticis al. malum est. Ideoque res adhuc in controversia posita erat. *Litis contestatio* fiebat a re, de qua disceptabatur, exponenda Prætori, qui deinde utraque parte consentiente, judicem s. judicium, s. actionem dabat. Vid. Ernesti Clav. Cic. *Ruhk.*

4. *Postea videbimus, utrum ista,* quæ nos magis torquent, quam debeant, etc. *Ruhk.*

5. *Illud præsta,* promittas.

6. *Patientia.* Sensu ejusque iudicio. Cf. Ep. IX, 2, not. *Ruhk.*

7 quibus angor? — Accipe hujus rei regulam! Aut præsenti-
 bus torquemur, aut futuris, aut utrisque. De præsenti-
 bus facile est iudicium. Si corpus tuum liberum est,
 sanum est, nec ullus ex injuria dolor est; videbimus quid
 futurum sit: hodie nihil negotii habet. At enim futurum
 est! Primum dispice, an certa argumenta sint venturi
 mali: plerumque enim ¹ suspicionibus laboramus; et il-
 ludit nobis illa, quæ conficere bellum solet, fama, multo
 8 autem magis singulos conficit. Ita est: mi Lucili! cito
 accedimus opinioni ²; non coarguimus illa, quæ nos in
 metum adducunt, nec excutimus; sed trepidamus, et sic
 vertimus terga, quemadmodum illi, quos pulvis motus
 fuga pecorum, exiit castris, aut quos aliqua fabula sine
 auctore sparsa conterruit. Nescio quomodo, magis vana
 perturbant: vera enim modum suum habent; quidquid
 ex incerto venit, conjecturæ et paventis animi licentiæ
 9 traditur. Nulli itaque tam perniciosi, tam irrevocabiles,
 quam lymphatici ³ metus sunt; cæteri enim sine ratione,
 hi sine mente sunt. Inquiramus itaque in rem diligenter.
 Verisimile est, aliquid futurum mali? non statim verum

1. *Plerumque enim..... conficere bellum.* Ad Livii verba dicas aspectum XXVII, 47: Fama bellum conficit et parva momenta in spem metumve animos impellunt. Cf. Curt. III, 8, 7, intpp. *Ruhk.*

2. *Accedimus opinioni.* Atque ita mala præcipimus, male. Bis terque enim ita miseri: quod pulchre Dio-
 genes in Stobæo: πάντα μὲν οὖν τὰ δεινὰ πίφουσι μᾶλλον ἐκπλήττειν τοὺς προσδιχομένους ἢ λυπεῖν τοὺς πειραθίντας· ὁ δὲ φόβος ἔντω χαλεπός ἐστιν, ὥστε πολλὰ ἤδη προέλαβον τὸ ἔργον. Omnia gravia magis percellere solent eos qui futura præcipiunt, quam qui

jam patiuntur. Metus enim adeo improbus est, ut multi quod venturum videtur, anticipent. Euripides pariter:

ἢ που τὸ μέλλον ἐφοβεῖ καθ' ἡμέραν
 ὡς τοῦγε πάσχειν τοῦπιθὸν μίττον κακόν

Quod est futurum quotidie metus movet: ut plus mali expectando quam patiendo sit. *Lipsius.*

3. *Lymphatici.* Multa exempla terro-
 roris panici, quem mox *lymphaticum* vocat, in historia occurrunt: quæ hic notare nihil attinet. De re cf. Stob. Serm. VIII, p. 210 sq. Schov. Gattacker ad Antonin. IV, 3, p. 128, 2 sq. *Ruhk.*

est. Quam multa non exspectata venerunt ! quam multa exspectata nunquam comparuerunt ¹ ! Etiam si futurum est ², quid juvat dolori suo occurrere ? satis cito dolebis, quum venerit ; interim tibi meliora promitte. Quid facies lucri ? tempus ! Multa intervenient, quibus vicinum ¹⁰ periculum, ut prope admotum ³, aut subsistat, aut desinat, aut in alienum caput transeat. Incendium ⁴ ad fugam patuit ; quosdam molliter ruina deposuit ; aliquando gladius ab ipsa cervice revocatus est ; aliquis carnifici suo superstes fuit. Habet etiam mala fortuna levitatem. Fortasse erit ; fortasse non erit ; interim non est ⁵ ; meliora propone. Nonnunquam nullis apparentibus signis, ¹¹ quæ mali aliquid pronuntient, animus sibi falsas imagines fingit, aut verbum aliquod dubiæ significationis detorquet in pejus, aut majorem sibi offensam proponit alicujus, quam est ; et cogitat, non quam iratus ⁶ ille sit, sed quantum liceat irato. Nulla autem causa vitæ ⁷ esset, nullus miseriarum modus, si timeretur quantum potest. Hic prudentia prosit, hic robore animi evidentem quoque metum respue ; si minus, vitio vitium repelle ⁸, spe

1. *Nunquam comparuerunt.* Repone *nusquam*, cum msstis omnibus, et editis ante Lipsium. *Schw.*

2. *Etiam si futurum..... promitte.* Contrarium præcepit Anaxagoras apud Euripidem in *Tragœd.* deperdita, *Theseo* : cf. *Fragmm.* Eurip. p. 478, ed. Lips. quem locum Cicero *Tusc. Disp.* III, 14, interpretatus est : *Futuras mecum commentabar miserias.* — Ut, si qua *invecta diritas casu foret* : Ne me imparatum cura laceraret repens. *Ruhk.*

3. *Ut prope admotum* ms. b. cum *Par. a. b. d.* et ed. *R.* *Nempe ut, pro quamvis*, de quo monuerat etiam

Ops. Vulgo *vel prope admot.* *Schw.*

4. *Incendium.* I. e. loca, quæ igne correpta sunt, patent fugæ. *Ruhk.*

5. *Interim non est.* Vulgo *interim dum non est*, ex scholio, in vitis msstis et ed. Rom. *Schw.*

6. *Quam iratus* ms. b. et *Par. b. d.* Vulgo *quantum iratus.* *Schw.*

7. *Esset..... si timeretur.* Vulgo non male, *est..... si timetur.* Sed *timeretur dedere Arg. b.* et *Par. a. b. d.* cum aliis apud *Ops.* Itaque pro *est scripsi esset* cum ms. *Amb.* apud *Ops.* *Schw.*

8. *Vitio vitium repelle* : nam spes et metus sunt affectus, ideoque vi-

12 metum tempera. Nihil tam certum est¹ ex his quæ timeantur, ut non certius sit, et formidata subsidere, et sperata decipere. Ergo et spem ac metum examina, et, quoties incerta erunt omnia, tibi fave; crede quod mavis: si plures habebis sententias metus, nihilominus in hanc partem potius inclina, et perturbare te desine. Ac subinde hoc in animo volve, majorem partem mortalium, quum illi nec sit quidquam mali, nec pro certo futurum
13 sit, æstuare ac discurrere. Nemo enim resistit sibi, quum cœpit² impelli; nec timorem suum redigit ad verum³. Nemo dicit: vanus auctor est, vanus est⁴; aut finxit, aut credidit! Damus nos referentibus⁵; expavescimus dubia pro certis; non servamus modum rerum; statim in timorem venit scrupulus.

Pudet me, ibi sic tecum loqui⁶, et tam levibus te re-
14 mediis focillare. Alius dicat: fortasse non veniet! tu dic: quid porro, si veniet? videbimus uter vincat⁷:

tia, sensu stoico. Laudat Lipsius Ep. CIV, et Plutarch. Quæst. conviv. IV, Quæst. 4, 3, p. 185, Tom. XI. Hutten. ubi elpisticorum philosophorum fit mentio, qui vitam potissimum spe contineri affirmabant, Brucker, Histor. crit. Phil. T. III, p. 244, Stoicos esse putat. *Ruhk.*

1. *Nihil tam certum est..... decipere.* Vertit *Lagrange*: *Ce que vous redoutez a beau être certain, il est encore plus certain que souvent l'homme est abusé par la crainte et l'espérance.*

2. *Cœpit.* Mss. vulgo *cœperit.* S.

3. *Redigit ad verum.* Sic constanter loquitur Seneca, numquam *redigere in.* Quod Bentleius ad Horat. I, Carm. 37, 14, eleganter animadvertit, laudato J. F. Gronovio ad Liv. XLI, 23. *Ruhk.*

4. *Vanus auctor est, vanus est.*

Sic *Arg. b. c. et Par. a. b.* cum al. Postremum verbum aberat vulgo; quare alterum *vanus* cum sqq. junxit Matth. *vanus aut finxit*, etc. In ed. *R.* desunt duo verba repetita, *vanus est. Schw.*

5. *Damus nos referentibus. Referendos* ed. *A.* cum mss. *b. c. et Par. a. b. d.* de quo cogitet eruditus lector. *Schw.*—Sensus est: tradimus nos decipiendos quælibet narrantibus.

6. *Ibi sic tecum loqui. Ibi*, id est, in istis quæ modo scripsi. Abest vulgo ea vox, quam exhibent mss. *Arg. b. et Par. a. b. d.* cum al. apud Opsop. et *Grut. Schw.*

7. *Uter vincat* mss. Vulgo *utrum veniet.* Mox vero, ubi *pro me veniet* (ut vulgatum erat) tenui, ibi repono *pro me veniet* ex ed. *A. et R.* et mss. omnibus, quod in nostro quidem *Arg.*

fortasse pro me veniet, et mors ista vitam honestabit. Cicuta magnum Socratem confecit¹: Catoni gladium assertorem libertatis extorque, magnam partem detraxeris gloriæ. Nimium diu te cohortor, quum tibi admonitione magis, quam exhortatione opus sit. Non in diversum te a natura tua ducimus: natus es ad ista quæ dicimus. Eo magis bonum tuum auge, et exorna. Sed jam finem epistolæ faciam, si illi signum suum im- 15 pressero, id est, aliquam magnificam vocem perferendam ad te mandavero. « Inter cætera mala² hoc quoque habet stultitia, semper incipit vivere. » Considera quid vox ista significet, Lucili virorum optime, et intelliges, quam fœda sit hominum levitas, quotidie nova vitæ fundamenta ponentium, novas spes etiam in exitu inchoantium³. Circumspice tecum singulos: occurrent tibi senes, 16 qui se quum maxime ad ambitionem, ad peregrinationes, ad negotiandum parent. Quid est turpius, quam senex vivere incipiens? Non adjicerem auctorem huic voci, nisi esset secretior, nec inter vulgata⁴ Epicuri dicta, quæ mihi et laudare, et adoptare permisi. Vale.

b. non apparebat, ubi decurtatum verbum in fine linæ. Schw.

1. *Confecit* omnes fere libri et edd. præferunt vulgatæ *fecit*, quam Muræus nixus Pinciani iudicio introduxit. Mox Gronov. e nonnullis codd. qui habent: *libertatis victor abstuleris, magnam*, emendat: *Catoni gladium adsertorem libertatis victor abstulerit, magnam partem detraxerit gloriæ*: intellecta ad prius membrum particula conditionali *si*: sæpius a Seneca al. suppressa: cf. ad III de Benef. 31. *Victor* sc. Cæsar. Haud dubie perquam egregia emendatio, etiamsi in textum, vulgata te-

mere repudiata, reducere non ausim.

2. *Inter cætera mala... vivere*. Cf. Epist. XXIII, 7; Cl. 4; Horat. I, Carm. 4, 15. *Ruhk.* — *Habet stultitia*. Vocab. *proprium*, vulgo adjectum, ignorant edd. ante Lipsium, cum melioribus quibusque mstis. S.

3. *Novas spes etiam in exitu inchoantium*. Sic verbum illud *inchoare* apud Horat. Od. Liv. I, 4: « vitæ summa brevis spem nos vetat inchoare longam. »

4. *Inter vulgata Epicuri dicta*, i. e. inter sententias ejus ratas, quas tantopere laudat Lucianus, Tom. V. p. 106; et Diogenes Laertius. *Ruhk.*

EPISTOLA XIV.

QUOMODO CORPORI CONSULENDUM.

Etiamsi vitæ cura agenda sit diligentissime, tamen ei non serviendum, ideoque non propter corpus vivendum, sed ita eo utendum est, ut, si opus sit, ab eo facile discedamus. Enimvero ejus cura postulat, ut tum incommoda et pericula, tum inopiam, morbos, inprimis vero ea mala devitemus, quæ per vim potentioris eveniunt, quippe quæ majori varietate et apparatu terribiliori nos concutiant. Qua re offensis potentiorum inprimis vulgi abstinentum est, sed ita, ut et specie nocituram potentiam vitandi careas. Fieri hoc ita optime docet philosophia, ut vitentur odium, invidia, contemptus. Itaque tranquille modesteque vita agenda est, et bene videndum, an cum successu operam tuam rebus interposueris: ipsa M. Cato melius forsân republica abstinuisset, ut quæ jamdudum pessundata erat. Quod consilium si sequutus fueris, plerumque te felicem præstabit, nisi si quando fortuna vitæ tuæ quædam adversa admiscuerit. Epicurea sententia¹ concludit epistolam: Is maxime divitiis fruitur, qui minime divitiis indiget.

Stoica philosophia has egregias sententias Nostro suppeditavit, quippe quæ docet, corpore utendum esse instrumenti loco (cf. Simplicius ad Epicteti Manuale init. Antonin. IX, 3). Hæc verò epistola hujus sententiæ præcipua s. classica sedes est. Nec omnino a republica capessenda recedet sapiens, sed πολιτεύεσθαι φασὶ τὸν σοφὸν, ἂν μὴ τι κωλύῃ secundum Chrysippum Diogenis Laert. VII, 121. Cic. de Fin. III, 20. Cf. Senec. de Otio Sapientis.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

FATEOR insitam esse nobis¹ corporis nostri caritatem; fateor nos hujus gerere tutelam²: non nego indul-

1. *Fateor insitam esse nobis.* Est stoicum dogma: nobis insitus est nostri amor, ama te ipsum ut prima naturæ consequaris, et quæ iis opposita sunt evites: quæ quum sine corporis conservatione fieri non possunt, primum et necessarium est officium, naturam adjuvandi eamque conditionem sequendi, quæ naturæ

vel maxime consentanea est; unde tamen quoque sequitur, corpus esse adhibendum ut instrumentum necessarium. Cf. Cic. de Fin. III, 6. Epictetus eandem sententiam de cura corpori adhibenda bene tuitus est Dissert. Arrian. II, 4, 17, ed. Schweig. *Ruhk.*

2. *Nos hujus gerere tutelam.* Nam,

gendum illi ; serviendum nego ¹. Multis enim serviet, qui corpori servit ; qui pro illo nimium timet , qui ad illud omnia refert. Sic gerere nos debemus , non tanquam propter corpus vivere debeamus , sed tanquam non possumus sine corpore ². Hujus nos nimius amor timoribus inquietat , sollicitudinibus onerat , contumeliis objicit. Honestum ei vile est , cui corpus nimis carum est. Agatur ejus diligentissime cura ; ita tamen , ut , quum exigit ratio , quum dignitas , quum fides , mittendum in ³ ignes sit. Nihilominus , quantum possumus , evitemus incommoda quoque ⁴, non tantum pericula ; et in tutum nos reducamus , excogitantes subinde , quibus possint timenda depelli. Quorum tria , ni fallor , genera sunt : timetur ³ inopia , timentur morbi , timentur quæ per vim potentioris eveniunt. Ex his omnibus nihil nos magis concutit , quam quod ex aliena potentia inpendet ; magno enim strepitu et tumultu venit. Naturalia mala quæ retuli , inopia atque morbi , silentio subeunt , nec oculis , nec auribus quidquam terroris incutiunt : ingens alterius mali pompa est : ferrum circa se habet , et ignes , et catenas , et turbam ferarum ⁵, quam in viscera immittat humana. Cogita hoc loco carcerem , et cruces , et ⁶ equuleos , ⁴

ait Epictetus Dissert. XI, lib. IV, si equum natura tibi credidisset , non prorsus eum neglexisses. Ergo nunc etiam puta , corpus tibi tanquam equum esse traditum. Lava id , absterge , facito ne quis aversetur , ne quis abhorreat.

1. *Serviendum nego.* Nam ut Salustius : « Animi imperio , corporis servitio magis utimur. »

2. *Sed.... sine corpore.* Juxta proverbium : Edendum ut vivas , non vivendum ut edas.

3. *In ignes.* Arg. b. c. Par. b. d. et ed. A. Vulgo in ignem. Schw.

4. *Incommoda quoque.* Sic edd. inde a Mur. cum ms. c. et ed. A. Sed vide ne verum sit *incomm. quoque* , quod habet ed. Rom. cum ms. Arg. b. et Par. a. b. d. Schw.

5. *Turbam ferarum* quibus homines noxii objiciebantur in Amphitheatris. Ruhk.

6. *Equuleos* , instrumentum tortoris ad veritatem exprimendam , cui noxii intendebantur. Ruhk.

et uncum¹, et adactum per medium hominem, qui per os emergeret², stipitem, et distracta in diversum actis curribus³ membra; illam tunicam, alimentis⁴ ignium et illitam et textam⁵; quidquid aliud, præter hæc, commenta sævitia est. Non est itaque mirum, si maximus hujus rei timor est, cujus et varietas magna, et apparatus⁵ terribilis est. Nam quemadmodum plus agit⁶ tortor, quo plura instrumenta doloris exposuit (specie enim vincuntur, qui patientiæ⁷ restitissent): ita ex his, quæ animos nostros subigunt et domant, plus proficiunt quæ habent quod ostendant. Illæ pestes non minus graves sunt, famem dico, et sitim, et præcordiorum suspirationes⁸, et febres⁹ viscera ipsa torrentes; sed latent, nihil habent quod intentent, quod præferant: hæc, ut magna bella, aspectu paratuque vicerunt.

1. *Uncum*, instrumentum ferreum, instar hami, quod gutturi eorum, qui in carcere necati erant, impingebatur, ut ad Tiberim pertraherentur. *Ruhk.*

2. *Qui per os emergeret*. Sic edd. vett. cum mssis. Vulgo *emergat*. *S.* — Quod Græci vocant *σκολοκίσειν*, sive palo infigere, familiare supplicium hodie Asiaticis. *Lips.*

3. *Curribus*. Ap. Erasmum, al. *cruribus* scripti fere tumentur, ut omnes ap. Gruterum. Sensus tamen idem est: agitur, autem de iis noxiis, quos cruribus s. pedibus ad currus alligatis, in diversum actis equis distrahere solebant. *Ruhk.*

4. *Tunicam, alimentis ignium*. Hanc describit Isidorus, etsi male culleum appellet. Ait tunicam fuisse ex sparto, in modum crumenæ factam, et solitam liniri pice et bitumine. Hac miseros illos induebant, et in ea sic ustulabant. Molestam tu-

nicam vulgo appellabant, ut *Martial* lib. X. « Nam cum dicatur, tunica præsentem molesta, Ure manem: plus est dicere, non facio. » Et *Juvenalis*: « Ausi quod liceat tunica punire molesta. »

5. *Textam*. Vulgo *intextam*, invisitis mssis. *Schw.*

6. *Agit*. Fortasse erat: *angit*, quam vulgata bene defenditur. *Ruhk.*

7. *Patientiæ* ex uno cod. *Palat.* ap. *Gruter.* et *Lipsiano*, *Grutero* et *Lipsio* suadentibus, restitui. *Patientia* est sensus; cf. ad *Ep. IX, a. Antea patientia*. *Ruhk.*

8. *Præcordiorum suspirationes* edd. vett. cum *Arg. b. c. Par. a. d.* et mss. *Grut.* Vulgo *suppurationes* ab *Erasmio*, cui suffragantem unum *Par. b.* cognovi. Præstali autem istud, utpote minus quidem alioquin in promptu, conveniens autem cum *Ep. LIV.* *Schw.*

9. *Febres..... torrentes*, mss. *c. et*

Demus itaque operam, abstineamus offensis. Inter- 6
dum populus est, quem timere debeamus; interdum,
si ea civitatis disciplina est, ut plurima per senatum
transigantur¹, gratiosi in eo viri²; interdum³ singuli,
quibus potestas populi, et in populum, data est. Hos
omnes amicos habere, operosum est: satis est, inimicos
non habere. Itaque sapiens nunquam potentium iras
provocabit: immo declinabit, non aliter quam in navi-
gando procellam. Quum⁴ peteres Siciliam, trajecisti fre- 7
tum. Temerarius gubernator contempsit⁵ austri minas
(illem enim, qui Siculum pelagus exasperet, et in vor-
tices cogat): non sinistrum⁶ petiit littus, sed id, quo
propior Charybdis maria convolvit: at ille cautior peritos
locorum rogat, qui æstus sit⁷, quæ signa dent nubes;
et longe ab illa regione vorticibus infami cursum tenet.
Idem facit sapiens: nocituram potentiam vitat, hoc pri-
mum cavens, ne vitare videatur. Pars enim securitatis et 8
in hoc est, non ex professo eam petere⁸; quia, quæ quis

ed. A. Vulgo *febrem... torrentem*. S.

1. *Ut plurima per senatum transigantur*. Hoc tunc temporis ex Tiberii instituto Romæ fiebat, comitiis in curiam et campo translatis. R.

2. *Gratiosi in eo viri*. Sic plurimi codd. ap. Pincian. Modium et Gruterum. At Erasmus al. *gratiosi timeantur in eo viri*. Ruhk.

3. *Singuli*, magistratus.

4. *Quum... convolvit*. Exemplo utar traiectione freti in Siciliam Scylla, quæ Italiæ adjacet, et Charybdi, quæ Siciliæ est, infami: infestissima navigiis Charybdis, gurgis miræ profunditatis, in quem æstus freti ea abrepta absorbet, et fragmenta ad littus Tauromentarum ejicit, quod hac de causa Copriam

(quasi excrementa) vocabant, Strabone referente VI, 2, 3. p. 258, ed. Lips.

5. *Contempsit*, ἀορισιχῶς, pro contemnere solet.

6. *Non sinistrum*. Ubi Scylla est, versus Pelorum. Virgilius: « Dextrum Scylla latus, lævum implacata Charybdis, Obsidet. » Quod ita est Siciliæ respectu, et si quis ex ea solvat. At qui ex Italia lævum Scyllam habent, *dextram* Charybdim, si media utriusque, ut solent, nautæ tenent. Lipsius.

7. *Æstus sit*. *Æstus* accessus, ἀπρῶτος. Cf. Cluver. Sicil. Antiq. I, 5. Ruhk. — Optime vertit Lagrange: *La direction des courans*.

8. *Petere* omnium est codd. lectio, quam Muretus mutavit in: *fugere*,

fugit, damnat¹. Circumspiciendum ergo nobis est, quomodo a vulgo tuti esse possimus. Primum nihil idem concupiscamus²: rixa est inter competitores. Deinde nihil habeamus quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit: quam minimum sit in corpore tuo spoliolorum³! Nemo ad humanum sanguinem propter ipsum venit, aut admodum pauci; plures computant, quam oderunt⁴: nudum latro transmittit; etiam in obsessa⁵ via pauperi pax est. Tria deinde, ex præceptione⁶ veteri, præstanda sunt ut vitentur: odium, invidia, contemptus. Quomodo hoc fiat, sapientia sola monstrabit. Difficile enim temperamentum⁷ est; verendumque, ne in contemptum nos invidiæ timor transferat; ne, dum calcare no-

nescio unde. Lipsius ait: sententia ex illo eadem elicitur: non petendam palam securitatem, quia sic videmur fugere potentes (subducendo nos et removendo): quod est tacite eos damnare. Gruterus tamen suspicabatur aliquid deesse, quippe post *petere* habentur in aliquot mss.: *Non nostræ professionis, vulgi favores appetere quia quæ*, etc. Sed hæc verba desunt in Gruterianis aliisque, et inepte ab interprete vel ab annotatore adjecta sunt, Erasmo, Modioque iudicibus et sensu repugnante. *Ruhk.*

1. *Quæ quis fugit, damnat. La-grange* vertit: *Fuir, c'est désapprouver.*

2. *Nihil idem concupiscamus: rixa est*, etc. Sic optimi quique mss. cum edd. ante Mur. et sic rursus ed. Gronov. Vitiosam vero et interpolatam scripturam, *nihil inde conc. unde rixa est*, tenuit *Ruhk. Schw.* — Sic *Schw.* at *Ruhk.* habet, *Primum nihil inde concupiscamus, unde rixa est inter competitores*, quam lect. Muretus e codd. Pinciani in

contextum recepit: quum ap. *Erasm. Grut.* Modium illud: *unde non existet*, quod et Lipsius, cujus liber optimus habet: *nihil idem*, delendum censet. Falsam lectionem non putaverim cum Grutero. Seusus est satis manifestus: *nihil inde* i. e. a vulgo concupiscamus, a quo rixa oritur, a. qui rixæ ansam dat. *Ruhk.*

3. *Spoliolorum.* I. e. quæ tibi eripiant, ut spoliolorum loco habeantur.

4. *Plures computant, quam oderunt.* Id est, lucrum ex eo facinore eventurum proponunt; et ideo magis, quam odii ergo, suscipiunt. Seneca de Benef. V, 17. *Quotusquisque uxoris optimæ mortem timet, ut non computet?* Argute; ut non simul etiam de Lucello, ab ejus morte cogitet. *Lipsius.*

5. *Obsessa* sc. a latronibus.

6. *Præceptione. Præcepto* repono ex mss. cunctis et edd. ante Lips. *Schw.*

7. *Temperamentum.* I. e. modus, cautio. Philosophia hæc suadet, ut a capessenda republ. omnino recedas

lumus¹, videamur posse calcari : multis timendi attulit causas, timeri posse. Undique nos reducamus : non minus contemni, quam suspici, nocet.

Ad philosophiam ergo confugiendum est : hæ litteræ, ¹⁰ non dico apud bonos, sed apud mediocriter malos, infularum loco sunt². Nam forensis eloquentia, et quæcumque alia populum movet³, adversarios habet : hæc, quieta et sui negotii, contemni non potest ; cui ab omnibus artibus⁴, etiam apud pessimos, honor est. Nunquam in tantum convalescet nequitia, nunquam sic contra virtutes conjurabitur, ut non philosophiæ nomen venerabile et sacrum maneat. Cæterum philosophia ipsa tranquille ¹¹ modesteque tractanda est. — Quid ergo ? inquis, ⁵videtur tibi Marcus Cato⁶ modeste philosophari, qui bellum civile sententia sua reprimat ? qui furentium principum armis medius intervenit ? qui aliis Pompeium offendentibus, aliis Cæsarem, simul lacessit duos ? — Potest aliquis disputare, an illo tempore capessenda fuerit sapienti respublica. Quid tibi vis, Marce Cato ? jam non agitur de libertate ; olim pessumdata est ! quæritur utrum Cæsar, an Pompeius possideat rempublicam. Quid tibi cum ista ¹² contentione ? nullæ partes tuæ sunt. Dominus eligitur :

et tranquille modesteque philosophiam tractes. *Ruhk.*

1. *Dum calcare nolimus.* Unice vera mihi visa est hæc scriptura, a Modio pridem commendata, et a Gronov. recepta, quam eandem exhibet noster *Arg. b.* *Ruhkopflus calcari* tenuit, nulla ne nota quidem adjecta. *Schw.*

2. *Infularum loco sunt.* Dignitatem et securitatem præstant : omnes quippe sacris rebus operam dantes propter infulas quas gerunt, sacri et

inviolabiles. Cf. ad Helviam XIII, 4. *Ruhk.*

3. *Movet, adversarios habet.* Sic mssti et editiones vett. Vulgo *movent, adversarium habent.* *Schw.*

4. *Ab omnibus artibus :* philosophiæ honor est, quia nulla *ars* (immo scientia), ea carere potest. *Ruhk.*

5. *Videtur.* Perperam vulgo *videbitur.* *Schw.*

6. *Marcus Cato.* De M. Catone Uticensi omnia nota sunt. Cf. tamen de eo lib. de Constant. Sap. cap. 1,

quid tua, uter vincat¹? potest melior vincere; non potest non peior esse, qui vicerit! Ultimas partes attigit Catonis; sed ne priores quidem anni fuerunt, qui sapientem in illam rapinam reipublicæ² admitterent. Quid aliud quam vociferatus est Cato, et misit irritas voces, quum modo per populi levatus manus, et obrutus sputis, et portandus extra forum traheretur, modo e senatu in
 13 carcerem duceretur? Sed postea videbimus³, an sapienti opera perdenda sit: interim ad hos te Stoicos voco⁴, qui a republica exclusi, secesserunt ad colendam vitam, et humano generi jura condenda, sine ulla potentioris offensa. Non conturbabit sapiens publicos mores, nec populum in se vitæ novitate convertet. Quid ergo? utique erit tutus, qui hoc propositum sequetur? Promittere tibi hoc non magis possum, quam in homine temperanti bonam valetudinem: et tamen facit temperantia bonam va-
 14 letudinem. Periit aliqua navis in portu: sed quid tu ac-

et Cic. Tusc. Disput. lib. V, § 19. R.

1. *Quid tua, uter vincat? potest melior vincere, non potest non peior esse, qui vicerit.* Cum Erasmo et Lipsio hanc lectionem præfero; nam locus hic mire variat in codd. ut in acutis sententiis fieri solet. Cf. Gruter. et Schotti Obs. V, 4, qui legit: *melior vincere non potest. Potest esse peior qui victus fuerit. Non potest esse melior, qui vicerit.* Confer Martialis Epigr. I, 8; de Deciani dogmate. Ruhk. — Potest ex his duobus melior videri (Pompeius scilicet) dum vincit, non potest dum vincit. Nam victor animum reserabit, et successus malitiam eliciet adhuc repressam. Plane idem in Lucano, ad ipsum hunc Catonem, Brutus ubi dissuadet pariter bello interesse. « Quod si pro legibus arma Ferre

juvat patriis, libertatemque tueri, Nunc neque Pompeii Brutum, neque Cæsaris hostem, Post bellam victoris habes. » Lipsius.

2. *Rapinam reipublicæ.* Vere: nam hinc Cæsar, hinc Pompeius, Vatinus, Curio, alii distrahebant, diripiebant. Muretus tamen *ruinam* maluit præter libros. Lipsius.

3. *Sed postea videbimus.* H. e. alias, alia epistola, aut alio scripto: Ruhk.

4. *Ad hos te Stoicos voco.* Sic quidem edit. vet. consentientibus mssis: at recte videtur Muretus vocem *Stoicos* abjecisse, ut e scholio adscitam. Schw. — Ruhk. abiecit ipse vocem *Stoicos* et hæc verba ait spectare ad eos, qui factione quadam inimica e republica exclusi Philosophiæ se tradiderunt, ut Cicero alique,

e in medio mari¹ credis? Quanto huic periculum
ius foret, multa agenti molientique, cui ne otium
tam tutum est? Pereunt aliquando innocentes; quis
tamen nocentes tamen sæpius. Ars ei constat², qui per
nenta percussus est. Denique consilium³, rerum
um sapiens, non exitum, spectat. Initia in pote-
nostra sunt: de eventu Fortuna iudicat, cui de me
ntiam non do⁴. At aliquid vexationis afferet⁵, ali-
adversi! Non dominatur latro⁶, quum occidit.
nunc ad quotidianam stipem manum porrigis⁷. Aurea 15
pe implebo; et quia facta est auri mentio, accipe

o fruente de genere humano
suis bene meruerunt.

¹ *medio mari*, ed. R. cum
g. b, et al. Inficete vulgo, in
maris. Schw.

² *ars ei constat*..... est. Etiam si
or pugnans cadit, tamen in-
s peritos numeratur. Orna-
i. e. galeam, loricam, scutum,
as gladiatorem instruunt ad
n. De armis (gladiis telisque)
telligas cum Schotto Obs. V,
Arnesti ad Sueton. Tit. IX, Ex-
XVII. Ruhk.

³ *consilium*. Ex Erasmi et Grut.
repositum, quum nonnullæ
ibent: *initium*. Ruhk.

⁴ *hui de me sententiam non do-*
am admitto in consilium ut
eam quid agendum sit, eam
nilo habeo in statuenda agendi

⁵ *afferet*. Vulgo *affert*. Futu-
mmode dedere mss. Arg. et
um ed. A. Schw.

⁶ *non dominatur latro, quum*
. Vulgo omnes mss. editique,
amnatur, etc., haud dubie
ta scriptura: ubi me advertit,
quum dampnare, inserta p lit-

tera, constanter alias scribant codices
nostri et editiones veteres, h. l. illa
p littera in nullo libro compareat:
itaque *non dominatur* corrigendum
putavi, atque ita scripsisse Senecam
mihi persuasi, sententia huiusmodi:
Occidere latro etiam sapientem po-
test: sed non ideo est (aut fit) dominus
ejusdem: sapiens enim, solus liber,
nullum dominum agnoscit. Pro *dom-*
minatur veteres librarii *domnatur*
scribere potuerunt, aut *dñtur*, ut *dom-*
nus aut *dñus* pro *dominus*. Schw. —
Ruhkopfius qui, ut cæteri edidit *dam-*
natur, se cum Gronovio et Lipsio non
videre quo spectet verbum illud,
confitetur. Gronovius putabat esse
scribendum *non damnat*, i. e. latro
potest occidere, non damnare, seu
efficere jure cæsum videri, qui latro-
cinio periit. Sic locum intellexit
Lagrange qui vertit: *Un voleur qui*
m'assassine est-il un juge qui me
condamne? Longe potior hac con-
jectura videtur Schw. correctio, quæ
integrum restituit auctori sensum una
mutata littera.

⁷ *Nunc ad quotidianam stipem*
manum porrigis. Bene vertit *La-*
grange: *Je vois déjà votre main*

quemadmodum usus fructusque ejus tibi esse gratior pos-
sit. « Is maxime¹ divitiis fruitur, qui minime divitiis in-
diget. » — Ede², inquis, auctorem. — Ut scias quam be-
nigni³ simus, propositum est aliena laudare³: Epicuri
est, aut Metrodori, aut alicujus ex illa officina. Et quid
16 interest, quis dixerit? omnibus dixit. Qui eget divitiis,
timet pro illis: nemo autem sollicito bono fruitur; adji-
cere illis aliquid studet: dum de incremento cogitat,
oblitus est usus; rationes accipit⁴, forum conterit⁵, ka-
lendarium⁶ versat, fit ex domino procurator⁷. Vale.

s'ouvrir pour sa recette journalière.

1. *Is maxime... indiget.* Easdem sententias et Socrati proprias fuisse constat. Vid. Stob. Serm. XC sq. Similia sunt illa Epicuri ap. Plutarch. T. X, p. 23, Hutt. ὁ τῆς αὐριον ἡμισία θεόμενος, ὃς φησὶν Ἐπίκουρος, ἴδιστα πρόσοιτα πρὸς τὴν αὐριον. Cf. Diogen. Laert. X, 127. Addas Nostrum de Vita beata XXI et XXII. *Ruhk.*

2. *Benigni simus.* *Ruhk.* habet *Benigne simus.*

3. *Propositum est aliena laudare.* *Lagrange* vertit: *J'emprunte pour vous donner.* Non intelligimus quomodo cum auctore consentiat: sensus est: Senecam Stoicum alienæ scholæ tolerantissimum esse, qui Epicurum laudet.

4. *Rationes accipit.* Qui divitias augere studet, de usu recto non cogitans, rationes accipit ab iis, qui pecuniam suam administrant. *Ruhk.*

5. *Forum conterit,* frequentat tan-

quam negotiator: ibi enim mensarii, argentarii et nummularii tabernas suas habebant. In foro et de mensæ scriptura magis quam ex arca domoque, vel cista, pecunia numerabatur Romæ, ait Donatus ad Terent. Adolph. II, 4, 13. Cf. Jo. Fr. Gronovii Obs. IV, 24, p. 797 sq. *Lips. Ruhk.*

6. *Kalendarium,* liber pecuniæ sœnebris, quæ per Kalendas, interdum tamen etiam per Idus mensis sequentis exigebatur, solvebaturque. Vid. Epist. LXXXVII, 6, qui locus egregius cum nostro contendit meretur. *Ruhk.*

7. *Fit ex domino procurator.* Theocritus idem jam dixerat ap. Stob. Serm. XVI, p. 335, Schow. Θεόκριτος τοὺς πολλοὺς τῶν κλεισίτων ἔλεγεν ὑπερέπεους εἶναι, ἀλλὰ μὴ διοπότας τῶν χρημάτων. *Ruhk.* — *Procurator* verti potest *intendant.* *Lagrange:* *homme d'affaires.*

EPISTOLA XV.

DE CORPORIS EXERCITATIONIBUS.

letudinem animi cum cura corporis conjungendam suadet, sed ita, ut athletica fiat, ideoque nos cogat corpori, quod talis labor exhaustit, et restituendo omnem operam navare. Jam vero corporis exercitatio utilis et brevis, qua corpus sine mora laxetur, et tempori parcatur. Sana dubie præcepta, quæ postea Galenus, et quæ cum sequuta est schola nitana, recte repetivit. Exercitationes quidem corporis, quas natura hominibus suadere solet, mox bella in usum suum converterunt, idque jam temerario: deinde Cretenses et Spartanos his militaribus studiis maxime operam impendentes, cæteri Græci sequuti superarunt: tum pugilatus et stultitium, quod quidem ex lucta et pugilatu compositum erat, apud omnes in usum, præter Lacedæmonios, in honore esse cœpit, gymnasia ubique instituta, victus vel sumtus præbitus juvenibus, qui se vitæ athleticæ tradidissent, atque duro gymnasiarcharum imperio subjicerent, tum præmiis, honestis prope divinis, victores a civibus ornati. Mox autem artificia multitudine et subtilia et difficilia inventa sunt, quibus vera ars gymnastica nimis defecit, jam Aristophanis tempore, vid. ej. Nub. 985-1054. Hinc gymnastica, quæ ad corpora excelsiora, robustiora, pulchriora, et duriora reddenda reperta erat, in Athleticen est deflecta, quæ tale vitæ genus præbuit, ut corpora juvenum et virorum quamvis validiora quassari debilitari necesse esset, omni quippe vivendi eorum modo contra naturales instituto. Inprimis autem hoc spectabant Gymnastæ, ut Athletæ si bubula atque præsertim suilla carne vescendo, nolentes volentes (unde *υεσπορία* hæc vita dicta est) saginati, robur et obesitatem acquirerent, ut his adversarios dejicere, eorumque ictus sustinere possent: sed enim nihil (cf. Gorgia T. IV, p. 41 Bip.) jam et Euripidis ætate pervulgatum Athletas esse somnolentos, tardos, atque parum aptos ad belli pacisque præparanda. Pervaserat tamen et hæc prava ars Roman. Cf. Meiners monument. Soc. Reg. Gottingensis Tom. XI.

Maxima ab Epicuro est: ne vita in futurum feratur, uti stulti faciunt: presentibus bene utere. Et hæc sententia egregia, quæ ad Epicuri *κωρίαις* pertinet, cum Stoicismo bene convenit, *τὰ μάλιστα μὴ παρασείτω*, Platonin. VII, 8; X, 1. Jam Pittacus præceperat *παλαιὸν λόγον* secundum Arist. in Gorgia (cf. Hemsterhus. ad Lucian. Tom. III, p. 365 Bip.) *ἀθλητικὸν III Carm. 29, 29 sq. bene expressum; τὸ παρὸν εὖ ποιεῖν.*

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

Mos antiquis fuit¹, usque ad meam servatus aetatem, primis epistolae verbis adjicere : « Si vales, bene est; ego valeo². » Recte et nos dicimus³ : Si philosopharis, bene est. Valere enim hoc demum est; sine hoc aeger est animus⁴. Corpus quoque, etiam si magnas habet vires, non aliter quam furiosi aut phrenetici validum est. Ergo hanc praecipue valetudinem cura; deinde et illam secundam, quae non magno tibi constabit, si volueris bene⁵ valere.

2. Stulta est enim⁶, mi Lucili, et minime conveniens litterato viro, occupatio exercendi lacertos, et dilatandi cervicem, ac latera firmandi. Quum⁷ tibi feliciter sagina

1. *Mos antiquis fuit.* Plinius, lib. I, Epist. XI: *Vel solum illud scribe, unde priores incipere solebant: si vales, bene est; ego valeo.* Lipsius.

2. *Si vales, bene est: ego valeo.* Mureti editio omittit: *ego valeo*: at Erasmi et quinque Gruteri habent: *ego valeo*, quod inde reposui. Caeterum res nota est ex epistolis Cicero- nis, et Plinio lib. I, Ep. II. *Ruhk.*

3. *Dicimus*: malit Lipsius *dice- mus*; sed non opus est; intelligit enim philosophos. *Ruhk.*

4. *Sine hoc aeger est animus*: nam qui philosophiae studio se non tradi- dit, ille aegrotat, e sententia Stoico- rum. Cf. ad Ep. VII, 1. Epictetus in Diss. Arrian. II, 18, 8. Stoicos quo- que intelligit, ubi Uptonus male ad Platon. IV, p. 166, Bip. lectorem ablegat, tacite correctus a Schweig- haeusero. Simplicio talis homo ε πολλός vocatur sub initio commentarii ad Epict. Manuale. *Ruhk.*

5. *Si volueris bene valere, etc. La-*

grange vertit, perinde ac si scriptum foret si tantum volueris b.v. : Si vov- ne voutez que vous bien porter. No- bis autem videtur bene valere hic esse pro philosophari. Sensus est: si animo volueris valere, si sapiens esse, cor- poris bona valetudo non tibi magno constabit: hanc enim ut obtineas, non indigebis istis gymnasticis exercita- tionibus litterato viro minime conve- nientibus; sed brevibus facilibusque exercitationibus quas deinceps praeci- pit noster. Tò hanc quod supra est, non ad posterius valetudinis genus, scilicet corporis valetudinem refert, ut mos latinorum scriptorum mone- bat, sed ad prius genus valetudinis, sc. valetudinem animi.

6. *Stulta est enim..... firmandi.* Hæc videlicet exercitationibus gym- nasticis consequi studebant, ut lucta et pugilatu lacerti et cervix, currendo vero latera i. e. pectus pulmonesque firmarentur. *Ruhk.*

7. *Quum.* Intellige etsi.

cesserit¹, et tori² creverint; nec vires unquam³ opimi bovis, nec pondus æquabis⁴. Adjice nunc, quod majore corporis sarcina animus eliditur, et minus agilis est. Itaque, quantum potes, circumscribe corpus tuum, et animo locum laxa! Multa sequuntur incommoda huic deditos curæ: primum exercitationes⁵, quarum labor³ spiritum⁶ exhaurit, et inhabilem intentioni ac studiis acrioribus reddit; deinde⁷ copia ciborum subtilitas⁸ impeditur. Accedunt⁹ pessimæ notæ mancipia in magisterium recepta, homines inter oleum et vinum occupati; quibus ad votum dies actus est, si bene desudaverunt, si in locum ejus quod effluxit, multum potionis¹⁰ altius in jejunio ituræ regesserunt. Bibere et sudare, vita cardiaci est¹¹. Sunt exercitationes et faciles et breves, quæ⁴

1. *Sagina cesserit.* Nam athletæ certo victu utebantur, corpori viribusque augendia. *Lipsius.*

2. *Tibi tori.* I. e. caro tendoque in læcertis et pectore. *Ruhk.*

3. *Opimi.* I. e. pinguis: sic dicti sunt boves altiles ad sacrificia publica saginati. Varro de Re rust. II, 1, 20, p. 162 Bip. *Ruhk.*

4. *Nec pondus æquabis.* Sic inter veteres philosophus, glorianti cuidam quod maxime vini capax esset: *Etiamsi plus haurire posses, respondit, tamen dolio vincerere.*

5. *Primum exercitationes.* Sequuntur. *Ruhk.*

6. *Spiritum.* Vires animi.

7. *Deinde.... impeditur.* Horatius prius idem dixerat lib. II, Serm. 2, vs. 77, 78, « Quin corpus onustum Hesternis vitiis animum quoque prægravat una, Atque affligit humo divinæ particulam auræ. » Comparat et Schottus Obs. I. R.—Et Ariston scite Athletas assimilabat τοῖς ἐν γυμνασίῳ χύσιον, ἐπιώϊς λιπαροῦς καὶ λιθίνους, colum-

nis quæ sunt in gymnasio, pariter nitidos et saxeos. Sic et Diogenes cynicus, qui interrogatus, quare Athletæ fere sine sensu, aut mente essent, quia, inquit, ex suillis et bovillis carnibus constant. Versus proverbialis παχέια γαστήρ λεπτόν οὐ τίθει νόον, Venter pinguis mentem non gignit tenuem. *Lipsius.*

8. *Subtilitas.* Vocab. *animi*, ab Erasmo adjectum, ignorant meliores libri. *Schw.*

9. *Accedunt.... occupati*, græculi magistri, iique servi, quorum imperio te trades, nullaque alia re, nisi ungerendi se et saginandi studio infames. *Ruhk.*

10. *Potionis altius in jejunio ituræ.* Sic percommode ms. *Arg. b.* et *Par. a.* (in jejunio, id est, dum jejuni sunt. Cf. de hac locutione Epist. CXXII, et LXXXVIII) in jejuno ituræ *Par. b. d.* Vulgo jejuno gutture. *Schw.*

11. *Cardiaci est.* In ore stomachi vitium καρδιαγλία, ab humore ac-

corpus et sine mora laxent¹,⁵ et tempori parcant, cujus præcipua ratio habenda est. Cursus, et cum aliquo pondere² manus motæ, et saltus, vel ille qui corpus in altum levat, vel ille qui in longum mittit, vel ille, ut ita dicam, saliaris³, aut, ut contumeliosius⁴ dicam, fullo-nius. Quod libet ex his elige; usu fit facile⁵. Quidquid facies, cito redi a corpore ad animum; illum noctibus⁵ ac diebus exerce; labore modico alitur ille. Hanc exercitationem non frigus, non æstus impedit, ne senectus quidem. Id bonum cura, quod vetustate fit melius. Neque ego te jubeo semper imminere libro, aut pugillari-bus: dandum est⁶ aliquod intervallum animo; ita tamen ut non resolvatur, sed remittatur. Gestatio⁷ et corpus concutit, et studio non officit: possis legere, possis dic-tare, possis loqui, possis audire; quorum nihil ne am-

vellicante et rodente. Celsus III, 19. Trallian. VII, 2. *Ruhk.*

1. *Sine mora; laxent.* Sic edd. omnes inde ab ed. Rom. et ferri hoc utrumque possit; sed haud dubie præferendum *lassent*, quod cum ed.

4. agnoscat mss. nostri *b. c.* et alii tantum non omnes. Nempe *lassatur* corpus exercitatione; *laxatur* bal-neo. Conf. Epist. 107. Schw. — Jam dixit supra (§ 2) *animo locum laxa.*

2. *Μανύρω.* Halteres (ἀλτήρες) vo-cabantur hæc pondera plerumque plumbea, quæ manibus tenentes sal-tabant. Vul. Epist. 111, 1, et Mercur-tial. de arte gymn. II, 11. *Ruhk.*

3. *Saluaris. . . fullon* recte ed. ab Franno. *Salutaris* edd. vet. et mss. S. — *Saluaris*, Saliorum, Martis sacer-dotum, qui quotannis semel per ur-bem pompam et ancilia ducendo tripudiabant: similis huic saltationi videbatur motus ille fullonum vesti-menta, quæ coguntur, calcantium,

et conciliantium (αλιτιζόματα). Cf. Jos. Scaliger. ad Varron. de Ling. Lat. lib. V. Nott. p. 137, 138 Bip. ubi et nostri loci memor fuit: addas Planti Pseudol. III, 1, 15. *Ruhk.*

4. *Contumeliosius* propter con-temptum artificiorum quæ illiberalia, sordida, ἔργα βάραντα, βάραντα, vo-cabantur. Cf. Cic. de Offic. I, 42 ibique Garve. *Ruhk.*

5. *Usu fit facile.* Sic vulgo edd. cum ms. *Par. d.* et Col. et Pal. sec. Sed *usum rude facile Arg. b.* et *Par. b. usum rudem facilem* ed. *A.* cum ms. *Arg. c.* et *Par. a.* Conf. Pincian. et Ops. ac vide ne proverbium ali-quod olim in usu fuerit hujusmodi, *usu rude facile*, vel *usu rudis fa-cilis.* Schw.

6. *Dandum est.* Vulgo *dandum et*, invitis mss. Schw.

7. *Gestatio* fiebat aut lectica, aut scamno, i. e. sella, aut rheda essedo-ve subjunctis mulis aut equis, longe

io quidem vetat fieri. Nec tu intentionem vocis conseris; quam veto te per gradus et certos ¹ modos ere, deinde deprimere. Quod si velis ² dein, quem- dum ambules, discere; admitte istos, quos nova ³ docuit fames: erit qui gradus tuos temperet, et ⁴ et dentes observet, et in tantum procedat ⁵, in- tum ejus audaciam patientiæ credulitate ⁶ produxeris.

quam in lectica aut sella, quæ s portabatur. Gestatio tamen do Senecæ tempore commu- it. Cf. Lipsius in Centuria III, anea Ep. xi, ubi locum non non præterit. *Ruhk.*

er gradus et certos modos. nem demissionemque dicit: est modulatio, ῥυθμός, respectu quo habito ad tempus seu a, et ad sensus animi expri- s: gradus vero μέλος, ad sonos e altitudinis notandos. Cf. . Polit. VIII, c. 5—7. Quintil. lit. Orat. I, 10. Sensus itaque te imperio phonasci tradas. *R.* *Quod si velis*, etc. Cum ed. *R.*

Arg. b. Par. d. et Grut. for- ribendum, Quid si velis..... :? quæ verba cum superiori- a coherent, ut sententia sit: exercere vocem (cujus in- etiam ad totius corporis exer- nem valet) nihilo magis opus usicos adhibere modos, quam bulandum (ad corpus ambula- exercitandum) opus est, ut a tro didiceris quemadmodum ex legibus ambules. » Sed et in- m fere sententiam teneri *Quod* erit. Tum ironica et mimica (ut oratione pergit: *Admitte* etc. id est: Id ni ita esset, m tibi, *admitte istos*, etc. *admitte*, non (ut vulgo) *tes* dedere msa. *Arg. b. Par.*

b. d. et alii apud Ops. et Grut. Schw. — Quod si velis... discere. Intelligas de mimis et pantomimis, uno verba, de saltatione. Augusti autem et insequenti tempore has ar- tes ludicras Romanis magnopere pla- cuisse, constat. Cf. Senec. Nat. Qu. VII, 3a. Quis non recordatur Pyla- dem et Bathillum magnos harum ar- tium apud Romanos statores? Quod jam Horat. III. Carm. 6, 21, 22: «Motus doceri gaudet ionicis Matura virgo,» de suæ ætatis moribus querit- tur, id Nostro majorem conquerendi copiam dabat. Cf. Epist. xc, 18. Ita- que hinc textorum, hinc fabrorum officinæ sunt, hinc odores coquentium, hinc molles corporis motus do- centium, mollesque cantus et infra- ctos. *Ruhk.*

3. *Docuit fames.* Laudat apposite Lipsius Juvenalem III, Sat. 78: «Græ- culus esuriens, in cælum, jusseris, ibit.»

4. *Buccas et dentes ex Gruteri* con- ject. scripsi: pro quo si quis vul- gatam *buccas edentis* (in quod con- sentiunt mssii) repositum voluerit, per me sit licitum. Illud moneo, pro terminatione *es* nominum pluralium tertie declinationis, frequenter in libris nostris priscam terminationem *is* superesse. *Schw.*

5. *Procedat.* Mssii vulgo *procedet.* *Schw.*

6. *Patientiæ credulitate* cum Gra-

Quid ergo? a clamore protinus et a summa contentione vox tua incipiet? Usque eo¹ naturale est, paulatim incitari, ut litigantes quoque a sermone incipiant, ad vociferationem transeant: nemo statim Quiritium fidem
 7 implorat. Ergo utcumque impetus tibi animi suaserit, modo vehementius fac in vices convicium², modo lentius, prout vox quoque te hortabitur et latus. Modesta³, quum receperis illam revocarisque, descendat, non decidat: moderatoris sui temperamentum habeat⁴, nec hoc indocto et rustico more desæviat. Non enim id agimus⁵, ut exerceatur vox, sed ut exerceat.

nov. e Gruteri et Ruben. codd. prætuli; h. e. Gronov. interprete: quousque ei animum audendi addideris, fide facta tuæ patientiæ? quousque tibi patientiam ferendi tam molesta et morosa imperia fore credet. Cf. Epist. xli, 6. *Ruhk.*

1. *Usque eo* ed. *R.* cum ms. *Arg. b.* et *Par. a. b. d.* Vulgo *usque adeo. Schw.*

2. *Fac in vices convicium.* Vulgo *fac vitiis conv.* Nempe in codd. quibusdam emendatioribus hoc reperisse se ait Pincianus, unde recepit Mur. At hæc scriptura in nullo ex eis codd. quos vel Opsop. vel Grut. vel alius quisquam vidit, reperitur: nec agitur hic de reprehendendis vitiis, sed de exercitatione corporis, quæ fit declamando et vocem intendendo. Nostri codd. et Paris. et omnes Opsopæi et Gruteri *vicinis* dabant; non id quidem melius, sed non dubito eandem scripturam exhibuisse Pinciani codices illos, quos ille *vitiis*, vel *vitiis* dare debuisse existimaverat. Plerique ejusdem Pinciani codd. *in vices* dabant, quod et ed. Rom. et aliæ ante Mur. tenuerunt: qua in scriptura equidem mihi persuasi latere

istam, *in vices* (i. e. alternis vicibus), quam unice veram judicavi. Nullum librorum sphalma frequentius, quam litterarum quarundam aut syllabarum in eadem voce transpositio. *Fac convicium* h. l. idem valet ac *declama*, nil amplius. *S.*

3. *Te hortabitur et latus. Modesta*, etc. Certius nihil habens, vulgatum tenui, quod ex Erasmi conject. receperat Mur. Mssti nostri cum aliis, *te hortabitur in id latus modesta*. In uno tamen *Par. d.* scribitur *modeste*, quod non spernam. *Schw.*

4. *Moderatoris sui temperamentum habeat.* Vulgatam istam scripturam cum ed. *R.* nonnisi juniores fere codices (Gruteri Palat. 1, 2 et 3) agnoscunt. *Mediatoris sui temperamentum habeat*, *Arg. c.* et *Par. a. Moderationis sui temp. hab.* ed. *A.* et ms. *Col. Mediatoris sui habeat Arg. b.* Palat. sec. et *Par. b.* aliique apud Ops. *Mediatoris vim hab. Par. d. Medietatem oris sui hab.* cod. Ambian. Ops. *Schw.*

5. *Agimus* ed. *R.* cum *Arg. b. Par. a. b. d.* aliisque. *Agamus* ms. c. et ed. *A.* Vulgo *Agitur. Schw.*

Detraxi tibi¹ non pusillum negotium : mercedula et unus gradus ad hæc beneficia accedet. Ecce insigne præceptum : « Stulti vita ingrata est², trepida, tota in futurum fertur. » — Quis hæc, inquis, dicit ? — Idem qui supra. Quam tu nunc vitam dici existimas stultam ? Babæ et Isionis³ ? Non ita est : nostra dicitur, quos cæca cupiditas in nocitura, certe nunquam satiatura, præcipitat ; quibus, si quid satis esse posset, fuisset ; qui non cogitamus, quam jucundum sit, nihil poscere ; quam magnificum sit, plenum esse⁴, nec ex fortuna pendere. Subinde itaque, Lucili, quam multa sis consequutus, 9 recordare : quum adspexeris quot te antecedant, cogita quot sequantur⁵. Si vis gratus esse adversus Deos et adversus vitam tuam, cogita quam multos antecesseris. Quid tibi cum cæteris⁶ ? te ipse antecessisti ! Finem con-

1. *Detraxi tibi, n. p. n. Mercedula et unus gradus.* Mira est varietas : *Detraxit* plurimi habent : alii *mercedula et unum Græcum*, alii *mercedula et unus græcus* : alii *mercedula et minis gratus*. Inde emendavit Lipsius : *Detraxi tibi non pus. negotium mercedula et unius Græci* : vel ex suo : *mercedula et magistratus. Ad hæc beneficia accedet ecce insigne præceptum.* Adjicit : Docui te sine magistro græculo, sine stipendio exerceri. *Ruhk.* — *Unus gradus* ex Schw. conjectura est. Vulgo, inquit, *munus gratum* in vitis mss. *Unus græcus* ms. *Arg. b.* et *Par. a.* *Unum græcus* *Par. b. d.* *Unus gratus* ms. *c.* et *ed. A.* Cf. *Ops.* et *Grut.* Frequens in libris nostris litterarum *d* et *t* permutatio.

2. *Stulti vita ingrata est, etc.* De hoc Epicuri dicto cf. *Argum. Ruhk.*

3. *Isionis.* Vulgo *Ixonis.* — *Babæ et Isionis.* Erasmus notat : scho-

lium margini codicis adscriptum indicare : Babam et Isionem fuisse duos Senecæ temporibus notæ fatuitatis homines. In quo quidni acquiescamus, non video. *Ruhk.*

4. *Plenum esse.* I. e. divitem ideoque contentum esse cum iis, quæ habeas. *Ruhk.*

5. *Cogita quot sequantur.* Sapiens et quotidiani usus monitum ! Non prospice tantum, sed respice. Phavorinus bene : Τὸν ἐνθυμῆσθαι θέλοντα χρὴ ἐν μὲν τοῖς ἀγαθοῖς ἀφορᾶν εἰς τοὺς ἐλάττω κερτημένους· ἐν δὲ τοῖς κακοῖς εἰς τοὺς μᾶλλον δυστυχοῦντας. Aliter plebeium ingenium. « Nec quod habet numerat, tantum quod non habet optat, » ut ait Manilius. *Lipsius.* — Cf. Plutarch. Tom. X, p. 9 et 14, de Tranquill. Animi. *Ruhk.*

6. *Qui tibi cum cæteris* hominibus rei est, ut cum iis te compares ? Tu ipse philosophiæ studio te antecessisti, perturbationes et malas animi pro-

stitue, quem transire ne possis quidem, si velis: discedent aliquando ista insidiosa bona, et sperantibus meliora, quam assequutis. Si quid in illis esset solidi, aliquando et implerent: nunc haurientium sitim concitant¹. Mutantur speciosi apparatus²: et, quod futuri temporis incerta sors volvit, quare potius a fortuna impetrem, ut det; quam a me, ne petam? Quare autem petam, oblitus fragilitatis humanæ? congeram in quid laborem? Ecce hic dies ultimus est! ut non sit, prope ab ultimo est! Vale.

pensiones tui vincendo. Etiam si tibi finem quamvis splendidum consiliorum tuorum constitueres, tamen aliquando evanescent omnia. *Ruhk.*

1. *Si quid... concitant.* Aristippi est hæc sententia apud Plutarch. de Cupiditate Divitiarum c. 3, p. 150, 151, Tom. X, Hutt. Solon tamen

jam dixerat: Πλούτου δ' οὐδὲν τίμα πεφασμένον ἀνθρώποισιν ap. Plut. l. l. p. 152. *Ruhk.*

2. *Mutantur speciosi app.* Vulgo, *concitant, et invitant spec. appar.* ex Erasmi conject. quum vitiose *imittantur* olim, pro *mutantur*, editum fuisset. *Schw.*

EPISTOLA XVI.

DE UTILITATE PHILOSOPHIÆ.

Quum observasse sibi videretur, Lucilium amore quidem philosophiæ teneri, sed nondum firmitatem satis idoneam assequutum, monet, ut semet ipsum scrutando videat, an et in vitam factaque penitus se jam insinuaverit philosophia. Nam quacumque hora utilitatem philosophiæ conspici, nec obstare diversa de fato et providentia dogmata, quoniam, quidquid sit, ea tamen nos tueri debeat, docendo nos, ut Deo pareamus et fortunam ac fortuita aspernemur. Clausula est Epicuri: Secundum naturam qui vivit, nunquam erit pauper, si ad opinionem, nunquam dives. Videre facile est, quantopere Epicurus cum Stoicis conveniat.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

LIQUERE hoc tibi, Lucili, scio, neminem posse beate vivere, ne tolerabiliter quidem, sine sapientiæ studio;

et beatam vitam perfecta sapientia¹ effici, cæterum tolerabilem etiam inchoata². Sed hoc, quod liquet, firmandum et altius quotidiana meditatione figendum est. Plus operis³ est in eo, ut proposita custodias, quam ut honesta proponas. Perseverandum est, et assiduo studio robur addendum, donec bona mens sit, quod bona voluntas est! Itaque tibi apud me pluribus verbis haud affirmandum⁴, nec tam longis: intelligo, multum te profecisse. Quæ scribis, unde veniant scio; non sunt ficta, nec colorata. Dicam tamen quid sentiam: jam de te spem habeo, nondum fiduciam. Tu quoque idem facias, volo: non est quod tibi cito et facile credas; excute te, et varie scrutare, et observa! Illud ante omnia vide, utrum in philosophia⁵, an in ipsa vita profeceris. Non est philosophia

1. *Perfecta sapientia* summo philosophiæ gradu, sensu Stoico. Cf. Lipsii *Manuduct. in Stoic. philos.* II, 8 et 9. *Ruhk.*

2. *Cæterum tolerabilem etiam inchoata.* Sic Erasmus et plures codd. In nonnullis libris est: *cæterum nec tolerabilem sine ipsa etiam inchoari*, quam tamen lectionem ab eruditulo esse intrusam notat recte Erasmus. Namsensus et Senecæ Stoicismus (cf. sequentia et notam), repugnant. *R.*

3. *Plus operis..... bona voluntas est.* Bona mens et bona voluntas se excipiunt: hæc est inclinatio, bona illa quidem, sed nondum tam firma, ut everti nequeat, ὀρεῖ: bona mens est habitus. Est autem Stoicorum dogma: esse in hominis potestate, ut bonus fiat. Senec. de Ira II, 13. Ep. xli et xciv. Antonin. VIII, 29. Cæterum hoc erat Demetrii philosophi præceptum sane egregium ap. Senec. de Benef. VII, 1. Cujus utilitate ducti Pythagorei aureum car-

men, Epicurus rãtas sententias, Epictetus Manuale composuerunt. *R.*

4. *Pluribus verbis haud affirmandum.* Locum, vulgo ex Erasmi conject. interpolatum, levi mutatione correxi. Mssti, *aut* (sed *Arg. c.* et ed. *A. haut affirmatis.* Schw. — *Ruhkopfius* habet *Itaque tibi apud me pluribus verbis opus non est, aut affirmatis, aut tam longis.* *Commoda*, inquit, sententia, sed ab Erasmo, qui hæc tria; *opus non est* e conjectura infarsit. Nulla adest varietas, nisi quod *aut*, et, *nec tam longis*, et *audax summatis, assumatis.* Lipsius ait: *quid lateat, me lateat.* Hinc Gronov. emendat: *pluribus. v. aut affirmatis* (i. e. asseveratis, laborantibus ad probandum) *nequamquam opus, intelligo: sive nequamquam locus: sive pl. v. haud affirmandum: ex tali unque intelligo.* Locus conclamatus est.

5. *Utrum in philosophia... profeceris.* I. e. utrum studium philosophiæ

populare¹ artificium, nec ostentationi paratum ; non in verbis², sed in rebus est. Nec in hoc adhibetur, ut cum aliqua oblectatione³ consumatur dies, ut dematur otio nausea⁴: animum format et fabricat, vitam disponit, actiones regit, agenda et omittenda demonstrat, sedet ad gubernaculum⁵, et per ancipitia fluctuantium dirigit cursum. Sine hac nemo securus est : innumerabilia accidunt singulis horis, quæ consilium exigant, quod ab hac petendum est.— Dicet aliquis⁶ : « Quid mihi prodest philosophia, si fatum est? quid prodest, si Deus rector est? quid prodest⁷, si casus imperat? Nam et mutari certa non possunt, et nihil præparari potest adversus incerta ; si aut consilium meum Deus occupavit, decrevitque quid facerem, aut consilio meo nihil fortuna permittit. » — Quidquid est ex his, Lucili, vel si omnia hæc sunt, philosophandum est : sive nos inexorabili lege fata constringunt, sive arbiter Deus universi cuncta disposuit⁸, sive casus res humanas sine

ad vitam quoque transtuleris. *Ruhk.*
— *Lagrange* vertit : *Est-ce dans la philosophie, est-ce dans l'art de vivre, que vous êtes avancé?*

1. *Populare* ad populi favorem aucupandum. *Ruhk.* — Forsitan *populare* significat potius, quod quisquis e populo amplecti potest, omnibus facile et patens.

2. *Non in verbis.* Non Hercules : et mendacium incongruens atque ineptum est non in pectore, sed in labiis habere bonitatem, ait Lactantius.

3. *Ut cum aliqua oblectatione.* Deerat cum edd. *Schw.*

4. *Ut dematur otio nausea.* *Lagrange* vertit callide : *Sa fonction n'est pas... de corriger la fadeur de l'oisiveté.*

5. *Sedet ad gubernaculum.* Ex meo libro opt. *sed et gubernaculum*

est. Etsi illud non muto. *Lipsius.*

6. *Dicet aliquis..... fatum est?* Stoicorum erat dogma : καθ' ἀναγκήν πάντα γίνεσθαι. *Diog. Laert. VII, 149.* *Cic. de Nat. D. III, 6.* *Discedit* autem Seneca a vero stoicismo, secundum quem ceterosque plerimos philosophos, præcise docebatur, mundum fatumque a Deo regi. Cf. *Seneca de Provid. c. V ; Ep. LXXVII, LXXXVIII.* *Plutarch. de Repugn. Stoicor. Tom. II, p. 1056, Francof. Gell. Noct. Att. VI, 2, et post Upton. ad Epict. Diss. Arrian. I, 12.* *Tiedemann Syst. der Stoisch. Phil. II, p. 134. R.*

7. *Quid prodest, si casus imperat?* secundum Epicureos. Cf. *Tiedemann Geist der specul. Phil. II, p. 377, 380. Ruhk.*

8. *Disposuit. Arg. b. Vulgo disponit. Schw.*

ordine impellit et jactat, philosophia nos tueri debet. Hæc adhortabitur, ut Deo libenter pareamus, ut fortunæ 5 contumaciter resistamus : hæc docebit, ut Deum sequaris, feras casum. Sed non est nunc in hanc disputationem transeundum, quid sit juris nostri, si providentiâ in imperio est, aut si fatorum series illigatos trahit, aut si repentina ac subita dominantur : illo nunc revertor, ut te moneam et exhorter, ne patiaris impetum animi¹ tui delabi et refrigescere. Contine illum, et constitue, ut habitus fiat quod est impetus!

Jam ab initio, si bene te novi, circumspectis ecquid 6 hæc epistola munusculi attulerit? excute illam, et invenies. Non est quod mireris animum meum : adhuc de alieno liberalis sum. Quare autem alienum dixi? quidquid bene dictum est ab ullo, meum est². Sic³ quoque quod ab Epicuro⁴ dictum est : « Si ad naturam vives, nunquam eris pauper : si ad opinionem⁵, nunquam eris dives. » Exiguum natura desiderat, opinio immensum. Congeratur in te, quidquid multi locupletes possederant ; ultra privatum pecuniæ modum fortuna te provehat, auro tegat, purpura vestiat ; eo deliciarum opumque perducatur, ut terram marmoribus abscondas ; non tantum

1. *Impetum animi tui.* Sic mss: vulgo nude, *animum tuum*, a Lipio. Leviora multa prætermitto ; e mssis a nobis correctæ. Schw.

2. *Quare autem alienum dixi? quidquid bene dictum est ab illo, meum est.* Sic supra : *Epicurus*, *inquis*, *dixit : quid tibi cum alieno? quod verum est, meum est.*

3. *Sic quoque.* Commode sicut quoque mss. *Arg. b. et Par. b. Schw.*

4. *Epicuro!* Epicurum vita sua in hortis ad Athenas acta veritatem hu-

jus dicti comprobavisse constat e Diog. Laert. X, 12 ; ubi Athenæus : Τὰς φύσεις δ' ὁ πλουτοῦς ἔρον τιὰ βαιὸν ἐπίσχει, Αἱ δὲ κεναὶ κρείσσεις τὰν ἀπίροντων ἑδόν. Quibuscum conveniunt Epicuri illa apud Stob. Flor. XVII, p. 341 Schw. : Χάρις τῇ μακαρίᾳ φύσει, ὅτι τὰ ἀναγκαῖα ἐπιφέρει ἐπιόριστα, τὰ δὲ δυσπρόριστα οὐκ ἀναγκαῖα. Cæterum conferas cum seqq. Consolat. ad Helv. c. 11. *Ruhk.*

5. *Ad opinionem.* *Ad opiniones* ed. R. cum *Arg. b. et Par. a. b. d. S.*

habere tibi liceat, sed calcare divitias; accedant statuae et picturae, et quidquid ars ulla luxuriae elaboravit: majora cupere ab his disces. Naturalia desideria finita sunt: ex falsa opinione nascentia, ubi desinant, non habent; nullus enim terminus falso est. Via eunti¹ aliquid extremum est; error immensus est. Retrahe ergo te a vanis! et quum voles scire, quod petis² utrum naturalem habeat, an caecam cupiditatem, considera an possit alicubi consistere. Si longe progresso semper aliquid longius restat, scito id naturale non esse. Vale.

1. *Via eunti. Fiam eunti* edit. A. cum mss. Arg. c. et Palat. sec. manus. Schw.

2. *Petis. Petes* recipi poterat, quod habet ed. A. cum mss. Arg. b. c. et Par. a. b. d. Schw.

EPISTOLA XVII.

SINE MORI AMPLEXANDAM ESSE PHILOSOPHIAM: PAUPERTATEM ESSE BONUM.

Hortatur amicum, ut omni dilatione dimissa philosophiam amplectatur, nec paupertatem pertimescat, quippe quae multis eum vitae periculis liberet et expeditiorem philosophandi viam monstrat. Jam quum fuerint, qui propter multo minora praemia, quam quae philosophia offert, non solum paupertatem, sed etiam egestatem famemque toleraverint, nihil obstare debere, quominus omni cura studioque divitias parandi abjecto, ad bonam mentem laeto cursu tendat, ut animum a morbis furoribusque, i. e. passionibus et perturbationibus liberet. Qua in re naturam sequatur monet, quae minimum petit: sin aliter res expedire non licet, exsiliat suadet e vita. His adjungit Epicuri dictum egregium: Multos divitiis suis paratis non miseras suas finire, sed mutare, quoniam animus a divitiis nullam emendationem accipiat.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

PROJICE omnia ista, si sapis, immo ut sapis; et ad bonam mentem magno cursu ac totis viribus tende. Si quid est quo teneris, aut expedi, aut incide. — « Mo-

ratur, inquis, me res familiaris! sic illam disponere volo, ut sufficere nihil agenti possit¹; ne aut paupertas mihi oneri sit, aut ego alicui. » — Quum hoc dicis, non videris vim ac potentiam ejus, de quo cogitas, boni nosse: et summam quidem rei pervides², quantum philosophia prosit; partes autem nondum satis subtiliter dispicis, necdum scis, quantum ubique nos adjuvet, quemadmodum et « in maximis, ut Ciceronis³ utar verbo, optuletur, et in minima descendat. » Mihi crede, advoca² illam in consilium! suadebit tibi, ne ad calculos⁴ sedeas. Nempe hoc quæris, et hoc ista dilatione vis consequi, ne tibi paupertas timenda sit. Quid si appetenda est? Multis ad philosophandum obstitere divitiæ; paupertas expedita est, secunda est. Quum classicum cecinit⁵, scit³ non se peti; quum aliqua conclamatio est⁶, quomodo exeat, non quid efferat, quærit. Si navigandum est, non strepunt portus, nec unius comitatu inquieta sunt littora:

1. *Sufficere nihil agenti possit.* In multis libris: *sufficere in hoc agenti*, unde Gruterus, Lipsio approbante, fecerat: *unum hoc agenti.* Sed Gronov. vulgatum in aliquot et ipsis bonis codd. invenit et recte tuetur. Oppositus autem est *nihil agens* i. e. nullam Reip. partem, nullam privatam quæstus causa tractans, iis qui in actu rerum versari dicebantur. *R.*

2. *Et summam quidem rei pervides, etc.* Vertit Lagrange: *Un coup d'œil superficiel vous montre l'utilité de la philosophie.*

3. *Ut Ciceronis..... verbo.* Ubi hoc ille dixit? haud nunc commemini. An in Hortensio, ubi ex professo laudavit philosophiam? Lipsius. — In fragmentis collectis non reperitur. *Ruhk.*

4. *Ne ad calculos sedeas*, compu-

tandi causa. Sic Ep. XLVIII, 9, ad album sedere dicitur. Lapillis autem antiquissimis temporibus ad computationes usos esse homines, satis constat: hinc, re quamvis mutata, verbum remansit. *Ruhk.*

5. *Quum classicum cecinit*, ad periculosa tempora et terrores belli, hoste imminente, spectant. Cf. Heyne ad Tibull. I, 1, 4. Quam ad Tacit. Ann. II, 32, de signo quod dabatur, quum civis capite plectendus esset, explicationem et nostri loci attulerat Lipsius, eam Grutero movente postea recte retractavit. Exemplo in tota hac disputatione sit Abdalonimus ap. Curtium IV, 1. *Ruhk.*

6. *Quum aliqua conclamatio est.* *Quum aliqua conclamata est* ms. *Arg. b. Par. a. b. d. Aliqua conclamatum* ed. *A.* cum ms. c. quod ve-

non circumstat illum turba servorum, ad quos pascendos transmarinarum regionum¹ est optanda fertilitas. Facile est pascere paucos ventres, et bene institutos, et nihil aliud desiderantes, quam impleri. Parvo fames constat, magno fastidium². Paupertas contenta est desideriis instantibus satisfacere.

4. Quid est ergo quare ut hanc recuses contubernalem, cujus mores sanus dives imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura: frugalitas autem, paupertas voluntaria est. Tolle itaque istas excusationes: « Quantum sat est³, nondum habeo: si ad illam summam pervenero, tunc me totum philosophiæ dabo. » Atqui nihil prius, quam hoc, parandum est, quod tu differs et post cætera parat; ab hoc incipiendum est. « Parare, inquis, unde vivam, volo. » — Simul et parare discere⁴! Si quid te vetat bene vivere, bene mori non vetat. Non est quod nos paupertas a philosophia revocet, ne egestas quidem. Toleranda est enim ad hoc prope- rantibus vel fames; quam toleravere quidam in obsidionibus. Et quod aliud erat illius patientiæ præmium, quam in arbitrium non cadere victoris? quanto hoc majus est,

tum videtur. Schw. — *Aliqua condamnatio, ut in igne, ruina, periculo. Lipsius.*

1. *Transmarinarum regionum*, e. c. Africae, et in hac præsertim Ægypti, quarum frumenti maximæ copiæ transvectæ Romam. Italia enim bellis, latifundiis luxuque exhausta incolis suis alendis jam Ciceronis tempore non sufficit. Varro de R. R. II, 1, ait: « Saturissimus ex Sardinia et Africa. » Cf. Horat. II, Carm. 15. Sed res nota est. Ruhk.

2. *Parvo fames constat, magno fastidium.* Sic supra Epist. v. Parabile est quod natura desiderat et appositum: ad supervacua sudatur..... ad manum est quod satis est.

3. *Quantum sat est.... dabo.* Alphium, fœneratorem illum ruris laudatorem ap. Horat. Epod. II, cuiquam hic, vel me non monente, obversaturum esse opinor. Ruhk.

4. *Simul et parare discere.* Vis parare? rationem parandi etiam discere. Quæ est? ut vivere promptius sis et

quo promittitur perpetua libertas, nullius nec hominis nec Dei timor! Equidem¹ vel esurienti ad ista veniendum est. Perpessi² sunt exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus, et dictu fœdis³ tulerunt famem. Hæc omnia passi sunt pro regno (quo magis mireris) alieno: dubitabit aliquis⁴ ferre paupertatem, ut animum furoribus liberet? Non est ergo prius acquirendum⁵: licet ad philosophiam etiam sine viatico pervenire. Ita est? quum omnia habueris, tunc habere et sapientiam voles; hæc erit ultimum vitæ instrumentum, et, ut ita dicam, additamentum⁶? Tu vero, sive aliquid habes, jam philosophare (unde enim scis, an jam nimis habeas?) sive nihil, hoc prius quære, quam quidquam. « At necessaria deerunt! » Primum deesse non poterunt, quia⁷ natura minimum petit: naturæ autem se sapiens accomodat. Sed⁷, si necessitates ultimæ inciderint, jamdu-

mori. Sic affecto nihil deerit: si enim desit, ecce janua, exi. *Lipsius.*

1. *Equidem* ed. A. et R. cum ms. e. id est, sane, profecto, ut Ep. XI. Alii mssti, *Et quid?* Vulgo *Et quidem* edd. ab Erasmo. *Schw.*

2. *Perpessi*.....*samem.* Vide Cambyisis exemplum ap. nostrum III, de Ira 20, 2; ubi lin penult. cum Gronov. et VVesseling. ad Herodot. III, p. 207, 68 loco *animalium* reponas: *talium.* *Ruhk.*

3. *Dictu fœdis* e cod. Col. ap. Grut. cum Modio et Lipsio prætuli vulgato: *fœdam*: *Dictu fœdis* scil. alimētis, a quibus abhorremus. Gronov. laudat Nat. Quæst. I, 16 sub init *Ruhk.*

4. *Dubitabit aliquis*, etc. Pro toto hoc argumento pulchre Manilius: « Quæremus lucrum navi, mortemque sequemur Iu prædas; pudeat

tanto bona velle caduca. Quid cœlo dabimus? quantum est, quo vœneat omne? Impendendus homo est, Deus esse ut possit in ipso.» Pulchra, inquam, hæc magis, an pia? *Lipsius.* Sic et Horatius: « Ut jugulent homines, surgunt de nocte latrones; Ut teipsum serves, non expergisceris? »

5. *Non est ergo prius acquirendum.* Non hic pro nihil positum est, i. e. nihil ergo prius acquirendum est.

6. *Additamentum.* *Lagrange* vertit: *Une espèce de pis aller*: sed hæc locutio convenit rei quam in solatium melioris deficientis accipimus; hic autem agitur de illa re quam cum altera insuper accipimus, ut vulgari sermone Gallis dicitur: *pardessus le marché.*

7. *Sed, si necessitates.* Utilis est ad hunc locum Cic. de Finib. III, 8. *Ruhk.*

Saturnalia inscriptus. Scriptores antiqui sæpe hac sollemnitate usi sunt, ut lucem coloresque inde peterent suis dictis. Vide v. c. Epictetum Arriani Dissert. I, 25, 8 sq. ibique Uptonum, qui tamen locum Senecæ de Constant. XII, 2, male huc retulit. Vestigia haud pauca horum sollemnium in festo natali Christi hodieque reliqua esse, ingeniose docuit Gredike. Vide *Berlinische Monatschrift* anni 1784 mense Januar. n. 8.

Clausula Epistolæ est ab Epicuro: Immodica ira insaniam gignit.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

DECEMBER est mensis: quum maxime¹ civitas² sudat; jus luxuriæ publicæ³ datum est; ingenti apparatu sonant omnia: tanquam quidquam inter Saturnalia intersit⁴ et dies rerum agendarum. Adeo nihil interest⁵, ut videatur mihi non errasse qui dixit, olim mensem Decembrem fuisse, nunc annum. Si te hic haberem, libenter tecum conferrem quid existimares esse faciendum: utrum nihil ex quotidiana consuetudine mœvendum; an, ne dissidere videremur cum publicis moribus, et hilarius cœnandum, et exuendam togam⁶. Nam, quod fieri nisi in tumultu et tristi tempore civitatis non solebat, voluptatis causa, ac festorum dierum, vestem mutavimus. Si te bene novi, arbitri partibus functus, nec per omnia nos simi-

1. *Quum maxime.* Quo quum maxime cum Modio reposui e tribus mss. quippe quod usus Senecæ postulat. Erasmus et Muretus habent: *quo maxime.* Pincianus vero et Gruterus Lipsiusque: *mensis est, cum maxime.* Ruhk.

2. *Sudat,* id est, miscetur et agitur.

3. *Publice* Erasmi et Muret. præstant, quod vulgato *publicæ* præfero. Ruhk.

4. *Inter Saturnalia intersit* omnes codd. et impressi dant præter Muretum, qui *nunc intersit* e conj. dedit. Ruhk.

5. *Adeo nihil interest... annum.* Olim mense Decembri luxuria viguit, sed nunc toto anno luxus regnat: itaque illo ingenti apparatu non opus est. Ruhk.

6. *Exuendam togam* et *synthesin* (Martial. XIV, 1, 141. V, 80, 25. Sueton. Ner. 51.), i. e. mollem eamque pretiosam vestem, qua tempore Saturnalium induti esse solebant Romani. At bello civili, tempore periculoso et calamitoso togam pullam s. atram sumere solebant, ideoque pullati s. atrati dicti. Cic. in Vat. 12. Sueton. Aug. 44. Cf. Lipsii I Saturn. c. 2. Ruhk.

les esse pileatæ¹ turbæ voluisseq, nec per omnia dissimiles : nisi forte his maxime diebus animo imperandum est, ut tunc voluptatibus solus abstineat, quum in illas omnis turba procubuit. Certissimum argumentum firmitatis² suæ capit, si ad blanda et in luxuriam trahentia nec it³, nec abducitur. Hoc multo fortius est, ebrio ac vomitante populo siccum⁴ ac sobrium esse; illud temperatius⁵, non excerpere se, nec insignire⁶, nec misceri omnibus; et eadem, sed non eodem modo, facere : licet enim sine luxuriâ agere festum diem. Cæterum adeo mihi placet tentare animi tui firmitatem, ut ex præcepto magnorum virorum tibi quoque præcipiam : interponas aliquot dies⁷, quibus, contentus minimo ac vilissimo cibo, dura atque horrida veste, dicas tibi : Hoc est quod timebatur ? In ipsa securitate animus ad difficilia se præparet, et contra injurias fortunæ inter beneficia firmetur.

1. *Pileatæ* antiqua lectio, quam codd. Erasmus al. tenent: editio tamen Romana et Muretus habent *pullatæ*. Male. Nam pileati erant Romani omnes hac sollemnitate, ut liberos se esse judicarent. Hinc Roma pileata ap. Martial. XI, 7, 4. Dio Cass. LX, p. 957 ed. Reimar. Pullati contra sunt servi. Cic. Pis. 38. Tacit. Hist. IV, 36. *Nec palliati* ex ora libri Colon. ap. Grut. probes, quippe pallium Græcorum, aut exterorum vestis erat. *Ruhk.*

2. *Firmitatis* ex Erasmo et Mureto retraxi: antea: *infirmittatis*, sensu reprobante. *Ruhk.*

3. *Nec it*, sponte; *nec abducitur* ab aliis aut a turba. *Lipsius.*

4. *Siccum*. Eodem fere modo Horat. Serm. I, 3, 5: at ipsis Saturnalibus huc fugisti sobrius. Juvenal. Sat. VII, 96: « Tunc par ingenio pre-

tium, tunc utile multis Pallere et vinum toto nescire Decembri. » Cic. Acad. IV, 27, siccos et sanos conjungit. Quo spectat illud Heracliti celeberrimum; siccam animam esse sapientissimam et optimam. Cf. Heynii Opuscul. acad. Vol. III, p. 96 sqq. *Ruhk.*

5. *Temperatius. Temperantius* ed. A. et mss. b. c. *Schw.*

6. *Insignire* ed. A. et R. cum mss. b. c. et Par. a. b. d. Vulgo *insigniri. Schw.*

7. *Interponas aliquot dies*. Sic Pythagoras Stobæi Floril. XVII, p. 339 Schow. Παντὸς καλοῦ κτήματος πόνος προηγείται ὁ κατ' ἐγκράτειαν. Socratem quoque eodem more usum esse et sponte egestatem discere voluisse patet e Xenoph. Memor. Socr. I, 2, 3. Plato Conviv. p. 266. Tom. X, Bip. *Ruhk.*

Miles in media pace decurrit¹ sine ullo hoste, vallum jacit, et supervacuo labore lassatur, ut sufficere necessario possit. Quem in ipsa re trepidare nolueris, ante rem exerceas². Hoc secuti³ sunt qui, omnibus mensibus paupertatem imitati, prope ad inopiam accesserunt, 5 ne unquam expavescerent quod sæpe didicissent. Non est nunc quod existimes me dicere Timoneas cœnas⁴, et pauperum cellas, et quidquid aliud est, per quod luxuria divitiarum tædio ludit⁵. Grabatus ille verus sit, et sagum, et panis durus ac sordidus. Hoc triduo et quadriduo fer, interdum pluribus diebus : ut non lusus sit, sed

1. *Miles in media pace decurrit.* I. e. in armis ordinem servans pleno passu incedit aut currit. Veget. I, 27. Lipsii Militia R. I, 1. *Ruhk*

2. *Exerceas* ed. A. et B. cum ms. b. c. et Par. a. b. d. *Exerce* vulgo a Muret. *Schw.*

3. *Hoc secuti... didicissent.* Spectat hoc ad cultum Deæ Nemesi ap. Romanos tribui solitum, Augusti saltem et insequenti tempore; quamquam superbiam deprimere et insolentiam hominum castigare crederent, veneratione et voluntaria humilitate statim diebus prosequuti sunt. Cf. Casaub. Anim. in Sueton. Aug. c. 91, p. 11, B. et Winckelmann Monum. antichî inediti, T. I, p. 31, qui nostri loci non immemor fuit. *Ruhk.*

4. *Dicere Timoneas cœnas.* Recepi scripturam, jam pridem ex Turnebi conject. et ex suis mssis ab Opsopæo commendatam. Levi mendo *temoneas* ms. *Arg. b.* et *Par. b.* cum aliis apud Ops. Vulgo *ducere te ad modicas cœnas.* *Schw.*— De Timone notum, qui homines fugiebat et oderat, et solitarius agebat victibat;ue. Igîtur in proverbio *Timoneas cœnas* sine conviva convivium.

Lipsius. Rabkophius qui *modicas cœnas* edidit: Hanc lectionem, inquit, e quibusdam vet. libris sumsit Muretus. Quæ tamen ut sincera sit vereor. Codd. dant: *ducere te admoneas cœnas; me dicere admoneas: me dicere te ut te moneam: me dicere admoneas cœnas: dicere, an moneas cœnas: me ducere admoneas cœn.: me dicere te moneas cœnas: me dicere Temoneas c.* unde Turnebus Adv. 24, 33, *Timoneas* fecit, i. e. vilissimas et ab reliquis hominibus prope damnatas. Lipsius emend. *ad modicas cœnas.* Possis quoque ex Horat. III, Carm. 29, 15, emendare: *ad mundas cœnas.* Nullus enim dubito, quin Senecæ hæc scribenti illa Horatii ob oculos versata sint.

5. *Et quidquid aliud... tædio ludit.* Horat. III, Carm. 29, 15: « Mundæque parvo sub lare pauperum Cœnæ, sine aulæis et ostro Sollicitam explicuere frontem. » Seneca ad Helviam XII, 2. *R.*—Vertit *Lagrange:* *Ces vaines simagrées par où le luxe cherche à s'étourdir sur l'ennui des richesses.*

experimentum¹. Tunc, mihi crede, Lucili, exsultabis; dipondio satur², et intelliges ad securitatem³ non opus esse Fortuna: hoc enim, quod necessitati sat est, debet [etiam] irata⁴. Non est tamen quare tu multum tibi facere videaris: facies enim quod multa millia servorum, multa millia pauperum faciunt. Illo nomine te⁵ suspice, quod facies non coactus, quod⁶ tam facile erit tibi illud pati semper, quam aliquando experiri. Exerceamur ad palum⁷! et, ne imparatos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris! Securius divites erimus, si scierimus quam non sit grave pauperes esse. Certos habebat⁷ dies ille magister voluptatis Epicurus, quibus maligne famem exstingeret, visurus an aliquid deesset ex plena et consummata voluptate, vel quantum deesset, et an dignum, quod quis magno labore pensaret⁸: hoc certe in

1. *Sed experimentum.* Præceptum toti huic rei in Epiceteto simile III, Dissert. XIII. Meditare aliquando et usurpa vitæ rationem, tanquam infirmus, ut recte valere etiam possis. Abstine a cibis, aquam potu, aliquando omnem appetitum cohibe, ut mox etiam recte et rationabiliter possis appetere. Vertit Lipsius e Græco.

2. *Dipondio satur.* Intell. duobus assibus. *Lips.*

3. *Ad securitatem.* Sic ed. *A.* cum mssis *Arg. b. c.* et *Par. a. b. d.* aliisque plurimis: quam scripturam contra vulgatam, *ad saturitatem*, bene defenderunt Modius, Opsop. et Grut. *Schw.*

4. *Debet (etiam) irata.* Vox etiam, quamvis ad sententiam opportuna, abest ed. *A.* et *R.* et mssis omnibus; vulgata est autem inde ab ed. Ven. In ed. *A.* est *det irata.* Suspicio scripsisse Senecam *dat et irata. S.*

5. *Illo nomine te suspice.* Intel-

lige: ea causa gloriare quod facies, etc.

6. *Quod tam facile.* Aberat vulgo quod. *Schw.*

7. *Exerceamur ad palum.* Contra quem figura hominis præditum pugnare debebant tirones (apud nos *mannequin*). Vid. Juvenal. VI, 246. Lipsius Milit. V. *Ruhk.*

8. *Et an dignum, quod quis magno labore pensaret.* Lagrange vertit: « *Curieux de voir si son bonheur y perdrait quelque chose, et combien; et si cette perte était comparable aux peines de la débauche.* » Haud facile crediderimus *labors* dici pro dolore physico, quum nulli verbo vox illa conjungatur quo sensus determinetur: nobis videtur locus significare Epicurum experiri velle an illud quod deesset consummatæ voluptati, dignum foret cui assequendo sudaretur; quod homines in tot labores, acquirendæ divitiæ causa, suscipiendos immitteret.

scit affectus ; tam ex amore nascitur , quam ex odio ; non minus inter seria , quam inter lusus et jocos. Nec interest, ex quam magna causa nascatur , sed in qualem perveniat animum. Sic ignis non refert quam magnus , sed quo incidat : nam etiam maximum solida non receperunt ; rursus arida , et corripit facilia , scintillam quoque fovit usque in incendium. Ita est , mi Lucili , ingentis iræ exitus , furor est : et ideo ira vitanda est , non moderationis causa , sed sanitatis¹. Vale.

1. *Non moderationis causa, sed sanitatis.* Nil mutant libri. Vide Not. ad Ep. VIII, § 21, 14. Suspiciari quidem aliquis posset, intercidisse olim vocem *modo* ante *moderationis*. Schw.

EPISTOLA XIX.

QUÆ SINT QUIETIS COMMODA.

Omittendas aut abjiciendas esse monet occupationes , et otium captandum , sed otium , non latebras. Nam satis diu in actu fuisse Lucilium , adjicit , ut recte otium præferre possit , quod tamen non prorsus ab actu eum dimovere debeat. Hortatur itaque , ut ab aula et splendore abeat , quippe tumultus et fluctus suos habeant. Clausula ab Epicuro est : Vide quibuscum mensa communices.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

EXSULTO quoties epistolas tuas accipio : implent enim me bona spe ; et jam non promittunt de te , sed spondent. Ita fac ! oro atque obsecro : quid enim habeo melius , quod amicum rogem , quam quod pro ipso rogaturus sum ? si potes , subduc te istis occupationibus¹ , si minus

1. *Subduc te istis occupationibus , quæ Lucilium Siciliae procuratorem distinebant. Senectus enim adest , ut de morte cogitandum sit , quare adjicit infra : vasa esse colligenda , etc.* Ruhk.

eripe. Satis multum temporis sparsimus ; incipiamus in senectute vasa colligere ¹. Numquid invidiosum est ? in freto ² viximus , moriamur in portu. Neque ego suaserim tibi nomen ex otio petere , quod nec jactare debes , nec abscondere. Nunquam enim usque eo te abigam , generis humani furore damnato , ut latebram tibi aliquam parari et oblivionem ³ velim : id age , ut otium tuum non emineat , sed appareat. Deinde videbunt de isto quibus integra sunt et prima ⁴ consilia , an velint vitam per obscurum transmittere. Tibi liberum non est : in medium te protulit ingenii vigor , scriptorum elegantia ; claræ et nobiles amicitiae : jam notitia te invasit ⁵ : ut in ⁶ extrema mergaris , ac penitus recondaris , tamen priora monstrabunt ⁷. Tenebras habere non potes : sequetur , quocumque fugeris , multum pristinae lucis. Quietem potes vindicare , sine ullius odio , sine desiderio aut morsu animi tui. Quid enim relinques , quod invitus relictum a te possis cogitare ? Clientes ? quorum nemo ⁸ te ipsum sequitur , sed aliquid ex te ! Amicos ? olim amicitia petebatur , nunc

1. *Vasa colligere.* More militum castra moventium. Nec hoc nobis decori esse potest , quandoquidem satis diu in actu versati sumus. *Ruhk.*

2. *In freto.* Cui nomen a *fervore* ; quod in fretum , ait Varro , sæpe concurrat æstus , atque effervescat. *Lipsius.*

3. *Est oblivionem velim.* Sic Erasm. vetus editio et plures codd. ap. Grut. Muretus autem et al. *ad oblivionem.* *Ruhk.*

4. *Prima* reposui e Lipsii et Amplomiano cod. H. e. eorum qui nondum genus vitæ ingressi , quibus omnia adhuc libera sunt. Antea : *propria.* *Ruhk.*

5. *Jam notitia te invasit.* Sic recte

cod. Nicot. Opsopæi. *Tam notit.* Ms. *Arg. b.* cum al. Vulgo *tanta not.* *Schw.*

6. *Ut in extrema* cum Gronov. e codd. prætuli. I. e. quamvis , licet. *Ruhk.* — *Ut in extrema mergaris , ac penitus condaris..... Lagrange* vertit : *Au bout du monde , au sein même de la terre.*

7. *Priora monstrabunt.* Pronomen *te* , vulgo intersertum , ignorant editiones principes cum mssis omnibus. *Schw.*

8. *Quorum nemo..... sed aliquid ex te.* Nam patronus clientibus , quos mox *salutatores* vocat , salutantibus convivia (cœnam rectam , i. e. lautam et opiparam) et sportulas quæ edulii

4 præda¹! Mutabunt testamenta destituti² senes; migrabit ad aliud limen saluator: non potest parvo res³ magna constare. Æstima utrum te relinquere, an aliquid ex tuis malis. Utinam quidem tibi senescere contigisset intra natalium tuorum modum⁴, nec te in altum fortuna misisset! Tulit te longe a conspectu vitæ salubris rapida felicitas, provincia et procuratio⁵, et quidquid ab istis promittitur: majora deinde officia te excipient, et ex aliis alia.

5 Quis exitus erit? quid exspectas donec desinas⁶? Habere quod cupias? Nunquam erit tempus. Qualem dicimus esse seriem causarum, ex quibus nequitur fatum, talem et cupiditatum⁷: altera ex fine alterius nascitur. In eam demissus es vitam, quæ nunquam tibi miseriarum terminum ac servitutis ipsa factura sit. Subduc cervicem jugo tritam⁸: semel illam incidi, quam semper

6 promi, satius est. Si te ad privata retuleris, minora erunt omnia, sed affatim implebunt: at nunc plurima et undique ingesta non satiant. Utrum autem mavis, ex inopia saturitatem, an in copia famem? Et avida felicitas est, et alienæ aviditati exposita. Quamdiu tibi satis

et Senecæ tempore, nummis constabant. Sueton. Claud. 21. Juvenal. l. 9, 100, etc. *Ruhk.*

1. *Nova præda*, utilitatis causa omnium tuam petunt. *Ruhk.*

2. *Destituti* spe et donis privati. *R.*

3. *Res magna* i. e. otium tuum. *R.*

4. *Natalium* i. e. conditionem mentis, quam inor vitam salutarem vocat. *Ruhk.*

5. *Procuratio*. Sicilia, quæ erat provincia senatoria et popularis, s. publica, præter proconsulem, habebat *procuratorem*, a principe missum, ad res fisci curandas, ad publicos redditus colligendos, et ad jus dicendum in iis rebus, quæ ad fi-

scum spectarent; hæc procuratio equitibus, quin etiam libertinis dari solebat: qua functi ad ampliores honores, quos memorat § 7, evehebantur. *R.*

6. *Donec desinas? Habere quod cupias?* Junctæ malim legi: *D. desinas habere, quod cupias?* Ita plenus opum honorumque sis, ut non habeas ultra quod cupias. *Lipsius.*

7. *Talem et cupiditatum*. Sic edd. inde a Lipsio. *Talem esse cupid.* ed. *A.* et *R.* consentientibus mssis. Commode *talem dicimus esse cupid.* ed. Ven. Erasm. et Mur. *Schw.*

8. *Tritam* e quatuor codd. recipit Gruterus: ap. Erastum et alios deerat. *Ruhk.*

nihil fuerit, ipse aliis non eris¹. « Quomodo, inquis, 7
exibo? » Utcumque! Cogita, quam multa temere pro
pecunia, quam multa laboriose pro honore tentaveris :
aliquid et pro otio audendum est, aut, in ista sollicitu-
dine procurationum et deinde urbanorum officiorum,
senescendum in tumultu ac semper novis fluctibus, quos
effugere nulla modestia, nulla vitæ quiete contingit.
Quid enim ad rem pertinet, an tu quiescere velis? for-
tuna tua non vult². Quid si illi etiam nunc permiseris
crescere? quantum ad successum accesserit, accedet ad
metum³. Volo tibi hoc loco referre dictum⁴ Mæcenatis, 8
vera in ipso equuleo elocuti⁵ : « ipsa enim altitudo at-
tonat summa⁶. » Si quæris, in quo libro dixerit? in eo
qui *Prometheus* inscribitur. Hoc voluit dicere : « attonita
habet summa. » Est ergo tanti⁷ ulla potentia, ut sit tibi
tam ebrius sermo? Ingeniosus vir ille fuit, magnum exem- 9

1. *Ipsè aliis non eris.* Tu tantum non habebis, quantum alii a te petant, ideoque iis non sufficies. *R.*

2. *Quid enim ad rem... non vult.* Hanc eandem sententiam, quam hic Seneca de ambitione loquens vix attingit, fusius expressit Bolæus notiter, avaritiam vivide objurgans :

Le sommeil sur ses yeux commence à s'épancher;
— Debout, dit l'avarice, il est temps de marcher.
— Hé! laissez-moi! — Debout! — Un moment.
— Tu répliques!
— A peine le soleil fait ouvrir les boutiques.
— N'importe, lève-toi! :

3. *Accedet ad metum.* Repone ad metus cum ed. *A.* et *R.* et ins. *Arg. b. Par. a. b. d.* aliisque. *Schw.*

4. *Dictum Mæcenatis... in ip. equuleo.* I. e. ut opinor, quum ipse sua felicitate torqueretur. Fortassis etiam in equuleo eum fuisse dicit toto illo triennio ante mortem, quo dormire nunquam potuit. *Muretus.* Cf. *Epist. XII, 32; CXIV, 4 sq.* De Mæcenate,

qui a. U. C. DCCXLVI mortuus est, vid. *Dio Cass. LV, 7, Senec. de Provid. III, 9 not. Ruhk.*

5. *Elocuti* scripsi cum cod. *Nicot. Docuit* vulgo. *Edocuit* ed. *R.* et ms. *Arg. b. Par. a. b. d.* aliique. *Schw.*

6. *Ipsa enim altitudo attonat summa* sc. loca. Tumide locum communem extulit, quum dicere debuisset : ipsi tumuli tonitruï expositi sunt. Sententia hæc est antiquissima et sæpe occurrit, v. c. ap. *Herodot. I,* unde *Stobæus Floril. Serm. XXII,* p. 416 *Schw.* repetiit : Ὠρᾶς τὰ ὑπερέχοντα ζῶν ὡς κεραυνοὶ ὁ Θεός, etc. *Ruhk.* — Sic et ap. *Horatium* : « Sæpius ventis agitatur ingens Pinus, et celsæ graviore casu Decidunt turres, feriunt que summos Fulmina montes. »

7. *Est... tanti... ut sit tibi tam ebrius s.* Vertit *Lagrange* : *Y a-t-il grandeur au monde qui autorise une telle ivresse de style?* Et alibi *Mæce-*

plum Romanæ eloquentiæ daturus, nisi illum enervasset felicitas¹, immo castrasset. Hic te exitus manet², nisi jam contrahes vela, nisi (quod ille sero voluit) terram leges.

Poteram tecum hac Mæcenatis sententia parem facere rationem³; sed movebis mihi controversiam, si te novi, nec voles, quod debeo, [nisi] in aspero et probo⁴ accipere. Ut se res habet, ab Epicuro versura [facienda] est⁵. « Ante, inquit, circumspiciendum est, cum quibus edas et bibas, quam quid edas et bibas. Nam, sine amico visceratio⁶, leonis ac lupi vita est. » Hoc non con-

natem huius culpæ arguit, et calamistrati, ut sic dicam, sermonis.

1. *Enervasset felicitas.* In Epist. CXIV. « Habuit (Mæcenas) grande et virile ingenium, nisi ipse illud discinxisset. »

2. *Hic te exitus manet, nisi, etc.* Te quoque felicitas enervabit nisi jam nunc paupertati et miseriis te obduraveris (sic enim interpretamur: vela contrahes, terram leges): quod Mæcenas serius voluit facere. Ruhkopf. hæc refert ad continentiam, qua se gessit erga Augusti studium in eum. Semper eques mansit, et usque ad mortem suam amicus Augusti, quem adeo heredem scripsit. Cf. Dio Cass. l. l. — Lipsius autem: « Voluit facere quum in frigore apud Augustum esset; cum uxor ejus Terentia supra ipsum amata. »

3. *Parem facere rationem.* I. e. solutum me debita mercede existimare.

4. *(Nisi) in aspero et probo.* Vocem *nisi* (ex Erasmi, Turnebi et Lipsii conjectura a Gronovio adjectam) objicit Ruhk. Ego uncis inclusi, ut peraptam quidem, sed tamen fortasse, ad eundem efficiendum sensum quem iidem voluerant docti viri, non admodum necessariam; scilicet, nec tu voles, ait Seneca, hanc Mæ-

cenatis sententiam in aspero et probo (id est, pro aspero et proba, vel, tanquam asperum et probum), quod ego tibi debeo, accipere. S. — In aspero et proba. Muretus sic edidit et interpretatur: Asperos nummos recentes esse; veteres enim longo usu solere deteri. Urbane igitur dictum Mæcenatis, quasi talem nummum esse ait. Quem tamen non sperat fore, ut Lucilius in solutum accipiat, sed vetustiore[m] poscat. Ego Hadriano Turnebo, imo ante eum Erasmo, subscripserim legentibus: nisi in aspero et proba. Voles, inquit, probam asperamque philosophiæ aliquam sententiam, non mollem et fugientem. Hinc Mæcenatis de aspero nummo multi dixerunt, cupiuntque novum, non detritum. Ego vel de veteri magis acceperim (ii enim probiores). Sed in thesauris asservato et integro vel de puri candidique argenti nummo, et cui minima mixtura æris aut plumbi, exque eo decoloratio. Certe in glossis præcis, ἀσπέρων λευκόν, asperum interpretatur: id est, nummus albus, iterumque aspritudo, candor. Lips.

5. *Versura facienda est.* I. e. mutuari debemus. Ruhk.

6. *Sine amico visceratio.* Vi-

tibi, nisi secesseris : alioquin habebis convivas ,
 x turba salutantium ¹ nomenclator digesserit. Errat
 qui amicum in atrio quærit, in convivio probat.
 n habet majus malum occupatus homo, et bonis
 ssesus, quam quod amicos sibi putat, quibus ipse
 st; quod beneficia ² sua efficacia judicat ad conci-
 s amicos ³, quum quidam, quo plus debent, magis
 t. Leve æs alienum debitorem facit, grave inimi-
 — « Quid ergo, beneficia non parant amicitias ? »
 ant, si accepturos licuit eligere; si collocata ⁵, non
 sunt. Itaque, dum incipis esse mentis tuæ, inte-
 x consilio sapientium utere, ut magis ad rem exi-
 pertinere, quis, quam quid acceperit ⁶. Vale.

epulum cum carne. Vide
 XIII. Damnat igitur μονοφα-
 litariam vitam et victum),
 Græci pro convicio objicere
 . Sic Alexis :

δραμας μονοφάγῃ καὶ τοιχωρῆσι
 nam rem soli-epulo, et ef-
 . Pulcherrime autem ille,
 fuit, apud Romanos, qui quo
 cœnasset, dixit; *edissee se*,
asse, tanquam cœna com-
 em semper et oblectantem
 familiaritatem. *Lipsius*.
 r *turba salutantium*, qui-
 ia, officiorum velut merces
 aret autem, a nomenclatore
 qui observabat electos, et voca-
 icatos vel officiosos maxime,
 um ordo jam esset. *Lipsius*.

2. *Quod beneficia sua... oderint*.
 Idem observat Tacit. Annal. IV, 18,
 med. ubi Lipsius nostrum locum
 attulit. De Benef. VI, 34. *Ruhk*.

3. *Ad conciliandos amicos*. Vide
 ne verum sit *ad concil. animos*, quod
 habet ms. *Arg. b. Par. a. b. d.* cum
 aliis plerisque. Postremum vocab.
 abest ms. *c.* et ed. *A.* ne id quidem
 male.

4. *Grave inimicum*, et idem in
 Benef. *quæ usque eo lata sunt, do-
 nec exsolvi posse videantur, supra,
 odium pro gratia redditur*. Tacitus
 alibi et Seneca. *Lipsius*.

5. *Collocata* recte edd. vett. cum
 mss. omnibus. Perperam vulgo *col-
 lata*, a Mureto. *Schw*.

6. *Quis, quam quid acceperit*.
 Non quantum, sed cui donec. *Lips*.

EPISTOLA XX.

DE HOMINUM INCONSTANTIA.

Quum Lucilius scripsisset, se profectus suos intelligere, ostendit Seneca gaudium suum, monetque, philosophiam in factis, non in verbis esse, itaque ad illa esse eundem, et quidem constanter. Nam sapientia est convenientia et tenor unus voluntatum et vitæ. Hinc paupertas etiam non timenda est, nec divitiæ, si adsint, amandæ. Redit monitio, pauperem certis diebus agere et imitari. Cf. Epist. XVI.

Hæc Epistola etiam eo nomine insignior est, quod de summo ethices principio s. de fine bonorum secundum Stoæ præcepta in ea optime exposita videmus. Stoici enim docebant, ad unam regulam esse vitam exæquandam (καθ' ἓνα λόγον καὶ συμφωνῶς δεῖ ζῆν. Stob. Ecl. ethic. p. 171 Cant.)

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

SI vales¹, et te dignum putas qui aliquando fias tuus, gaudeo: mea enim gloria erit, si te istinc, ubi sine spe exeundi fluctuaris, extraxero. Illud autem te, mi Lucili, rogo atque hortor, ut philosophiam in præcordia ima demittas, et experimentum profectus tui capias non oratione, nec scripto, sed animi firmitate, et cupiditatum diminutione. Verba rebus proba: aliud² propositum est declamantibus et assensionem coronæ captantibus; aliud³ his qui juvenum³ et otiosorum aures disputatione varia

1. *Si vales.* Hoc ad bonam animi valetudinem, quam supra in philosophia posuit, refer.

2. *Aliud... aliud... detinet.* Nam illi vel suasorias, vel dissuasorias orationes habebant coram populo, ut laude coronæ, i. e. auditorum circumstantium potirentur: hi in scholis tanquam rhetores vel alibi scripta sua e. c. orationes, poemata, etc.

publice prælegebant. Illi his conaminibus suis verba et professionem suam probant, hi *detinent*, delectantes tempus fallunt. *Ruhk.*

3. *Qui juvenum et otiosorum.* Sic Erasmus, Pincianus et Gruter. in quinque suis codd. invenit. *Occisorum* nonnullos libros obsidet. *Nos qui juv.* Grut. in V. suis invenit et approbavit. *Ruhk.*

li¹ detinent. Facere docet philosophia², non t hoc exigit, ut ad legem suam quisque vivat, ni vita dissentiat, ut ipsa inter se vita³ unius, num dissensione, coloris sit. Maximum hoc est m sapientiæ, et indicium, ut verbis opera con- ut ipse⁴ ubique par sibi idemque sit⁵. Quis stabit? Pauci: aliqui tamen. Est difficile hoc: dico⁶, sapientem uno semper iturum gradu, sed Observa itaque, numquid vestis tua domusque⁷ ant; numquid in te liberalis sis, in tuos sordidus; cœnes frugaliter, ædifices luxuriose. Unam d quam vivas, regulam prende⁷, et ad hanc

ac volubili. Placuit hoc, ms. c. et ed. A. Vulgo *olub.* Schw.

docet philosophia. Jam tempore, quum philosopharent homines, hujus sententiam intellexerunt: est vel ex septem sapientibus, ex iis quæ de Socrate c. *Ruhk.* — In totam rem pictetus III, Dissert. cap. II, inquit, qui a stomacho cibum statim ejiciunt; sic ta nuda acceperant, serpidant. At concoque pocum verte, et mutationem ctam ostende. Ecce faber, artis est, non obambulat Audite me disserentem de sed tacitus domum et tanducit, instruit et operit se peritum. Tale tu fac, ut decet; matrimonium liberos gigne, rempubliconvicium tolera, ferparem, viciuum iniquum; his ostende, ut vere te m cognoscamus. » *Lips.*

3. *Ut ipsa inter se vita unius*, etc. Sententia satis perspicua, verba non satis expedita. Variant libri, sed ita ut nihil certi extricare liceat. For- san: *Ut ipsa inter se vita una sit, unius sine actionum dissensione coloris; sive, unus omnium actionum color.* Schw.

4. *Ut ipse.* Perperam vulgo *ut et ipse.*

5. *Idemque sit.* Sc. sapiens.

6. *Nec hoc dico.* Hanc ms. lectionem illibatam retinendam docet Gronov. Pronomen illud antea deerat in edd. Est autem pleonasmus ille pronominis usitatus Antiquis. Cf. Ep. LXVI, 17. Hoc nobis, etc. XCI, 2. Nat. Qu. II, 26. Nec hoc dico, etc. — In hoc recedit a Stoicorum definitione sapientis notissima. *Ruhk.*

7. *Regulam prende.* *Præfende* ed. A. cum ms. c. et *Par d.* speciose: sed stholion inter lineas ms. c. *apprehende* ad eandem scripturam *prende* refertur, quam h. l. edd. cum aliis msstis tenent, pro eo quod alias est *prehende.* Conf. quæ de hoc diximus, *Præf. fin.* Schw.

omnem vitam tuam exæqua. Quidam se domi 'contrahunt, dilatant foris et extendunt². Vitium est hæc diversitas, et signum vacillantis animi, ac nondum habentis tenorem suum. Etiam nunc dicam, unde sit ista inconstantia, et
⁴ dissimilitudo rerum consiliorumque. Nemo proponit sibi quid velit; nec, si proposuit, perseverat in eo, sed transil- lit; nec tantum mutat, sed redit, et in ea, quæ deseruit ac damnavit, revolvitur³.

Itaque ut relinquam definitiones sapientiæ veteres, et totum complectar humanæ vitæ modum, hac possum contentus esse: Quid est sapientia? Semper idem velle atque
⁵ idem nolle⁴: licet illam exceptiunculam non adjicias, ut rectum sit quod velis; non potest enim cuiquam idem semper placere, nisi rectum. Nesciunt ergo homines quid velint, nisi illo momento, quo volunt: in totum⁵, nulli velle aut nolle decretum est. Variatur quotidie iudicium, et in contrarium vertitur, ac plerisque agitur vita per
⁶ lusum. Preme ergo quod cœpisti, et fortasse perduceris aut ad summum, aut eo, quod summum nondum esse solus intelligas⁶. — « Quid fiet, inquis, huic turbæ familiarum⁷? » — Turba ista quum a te pasci desierit,

1. *Se domi contrahunt.* I. e. vivunt parce et frugaliter.

2. *Dilatant foris et extendunt.* I. e. foris ostentationi indulgent et luxui.

3. *Nemo proponit sibi..... revolvitur.* Causas hujus inconstantiae leviter perstringit. Reliqua bene coherent cum proposito: quum enim § 2, de officiis et iudiciis sapientiæ dixisset, addit recte definitionem, quam Zenonis esse convenientiam (*ὁμολογίαν*) ubertim docet Lipsius II, Manud. Diss. 15. Cf. Tiedemann. *System der stoisch. Philos.* Vol. III, p. 76 sq. *Luhk.*

4. *Idem velle atque idem nolle.* Quam definitionem dat sapientiæ Noster, jam antea amicitiae, sed alio sensu, Sallustius applicuerat. *Idem velle atque idem nolle, ea demum vera amicitia est.* Orat. Cat. ad conj.

5. *In totum.* Quia quisque, ut velit, singulos eventus expectat: non sibi firmans voluntatem proponit, quam toti vitæ regendæ applicet.

6. *Solus intelligas.* Qui solus te nosti, et veram sapientiam jam nosti. *Lipsius.*

7. *Turbæ familiarum.* *Turbæ familiari,* a Gron. commendatum re-

ipsa se pascet¹; aut quod tu beneficio tuo non potes scire, paupertatis scies. Illa veros certosque amicos retinebit: discedet quisquis non te, sed aliud sequebatur. Non est autem vel ob hoc unum amanda paupertas, quod, a quibus ameris, ostendet? O quando ille veniet dies, quo nemo in honorem tuum mentiatur²! Huc ergo cogitationes tuæ tendant, hoc cura, hoc opta, omnia alia vota Deo remissurus, ut contentus sis temet ipso et ex te nascentibus bonis. Quæ potest esse felicitas propior³? Redige te ad parva, ex quibus cadere non possis! idque ut libentius facias, ad hoc pertinebit tributum epistolæ huius, quod statim conferam. Invideas licet⁴: etiam nunc libenter pro me dependet Epicurus⁵. « Magnificentior, mihi crede, sermo tuus in grabato videbitur et in panno: non enim dicentur tantum illa, sed probabuntur. » Ego certe aliter audio⁶ quæ dicit Demetrius⁷ noster, quum

cepit Ruhk. Vulgatum tenuit Matth. Nil ad h. l. notarunt alii: mire vero nostri mss̄i, *Turbæ familiarium sive rei familiarium Arg. b. Par. a. b. Turbæ familiaris sive rei familiaris ms. c. et ed. A. Turbæ familiaris sive rei familiari Par. d. Conf. Grateri Append. Schw.*

1. *Ipsa se pascet.* Sic edd. inde ab Erasmo. Sed verum videtur quod habent editiones principes cum mss̄. *b. c. Par. a. b. d. Pal. sec. et Col. ipsa te pascet*: quo dein refertur, *aut quod tu*, etc. id est, *aut* (si illi gratiam tibi non retulerint) *tu paupertatis beneficio scies, quinam fuerint veri amici. Schw.*

2. *O quando... mentiatur.* Sane indignum est sapiente circum se habere homines quibus convivia, adulationum et mendaciorum, mercedem det.

3. *Felicitas propior.* Sic melio-

res libri. *Felic. propior ed. A. et R. cum uno ms. c. Perperam vulgo felic. Deo propior, ex ing. Mur. Schw.*—Intelligas: Quæ felicitas magis esse potest in promptu et ferme in manu cuiilibet illam prehendere velit.

4. *Invideas licet.* Bene Lagrange vertit: *Vous avez beau murmurer.*

5. *Epicurus.* Hæc verba Epicuri ex epistola quadam nunc deperdita desumpta esse videntur. *Ruhk.*

6. *Aliter audio.* Subintellige: ac si diceret de sapientia omnibus copiis circumfluens et paupertatis expers.

7. *Demetrius nobilis* isto tempore Cynicus. Cf. de Provid. III, 3 not. de Vita beat. XVIII, 3: Posteaquam vidi illum vitam pauperrimam degere; ea quæ dixit scripsitque nunc aliter audio, legoque. Egregia autem Demetrii scripta fuisse; videbis quoque e Stobæi Floril. p. 213, Schow.

illum vidi nudum (quanto minus quam in stramentis!) incubantem: non preceptor veri², sed testis est³. — Quid ergo? non licet divitias in sinu positas contemnere?⁴ —

9 Quidni liceat? et ille ingentis animi est. qui illas, circumfusas sibi, multum diuque miratus quod ad se venerint, ridet. masque audit magis esse quam sentit. Multum est, non corrumpi divitiarum contubernio: magnus ille, qui in divitiis pauper est: sed securior. qui caret divitiis⁴. — Nescio, inquis, quomodo paupertatem iste laturus sit, si in illam inciderit. — Nec scio ego, Epicuri an æmulus⁵ iste pauper contempturus sit divitias, si

Ruhk. — Qui Demetrius non dubitavit Neroni ipsi sua flagitia exprobrare, cum Apollonio Tyranzo amicitia conjunctus fuit: a Vespasiano in exilium pulsus, Tito imperante revocatus, iterum a Domitiano in exilium actus est. Semper in paupertate vixit, rigidissimæ virtutis observator.

1. *Quanto minus quam in stramentis.* Lipsius explicat de tomento Circensi fracto, et stramento diffluente: male, nam tomentum illud Circense ex arundinibus, s. sarturis veteris lini, s. concisa palude constabat. Vide Senec. de Vita beat. XXV, 2, ubi nota ex his corrigatur. Cf. J. F. Gronovii Obs. IV, 22, p. 776 sq. ed. Lips. ubi de Circensi tomento egregie egit. *Ruhk.* — In ante stramentis edit. vet. cum mss. ex ing. Muret. abiecit. *Schw.*

2. *Non preceptor veri*, etc. Duo verba, *tunc enim*, quæ ante hæc in prioribus edd. legebantur, a *Ruhk.* recte abjecta, non revocari debuerant in ed. Matth. Temere assuta olim a Curione erant invitis libris. *Schw.*

3. *Non præc. veri, sed testis est.* Bene *Lagrange*: *Il n'est plus à mes*

yeux l'interprète, c'est le martyr de la vérité.

4. *Sed securior, qui caret divitiis*, ex ed. Rom. propagata, ignorant omnes mss. quos novimus, uno Colun. excepto. *Schw.*

5. *Nec scio ego, Epicuri an æmulus iste pauper*, etc. Isto fere modo corrigendum fuisse locum: misere vulgo deformatum, nullas dabit. Vulgo, inde e Mureto, *Nec ego Epicuri angelus scio an pauper iste*, etc. quod ita se probavit *Ruhkopf*, ut nullo pacto creptam sibi istum *Epicuri angelum* vellet. Et *angelus* quidem vulgatum erat inde ab ed. Ven. 1. suffragante ed. *A.* et ms. c. aliisque nonnullis apud *Grut.* sed *ærgulus* dabat ed. *R.* cum mss. *Arg. b. Par. a. b. d.* et aliis plerisque: nonnulli vero (Erasmus teste, et *Oppoæo*) *æmulus* præferabant, quod miror non amplexos esse editores. Mihi quidem non est dubium, istud *ærgulus* ex *an æmulus* esse prognatum: nempe *Epicuri æmulum* dicit Seneca Metrodororum, aut quisquis fuit, ad quem verba ista, paulo ante laudata, scripserat Epicurus. Postquam ita *an* evanuerat, librarii de-

in illas inciderit. Itaque in utroque mens æstimanda est, ¹⁰
 inspiciendumque, an ille paupertati indulgeat, an hic
 divitiis non indulgeat. Alioquin leve argumentum est
 bonæ voluntatis, grabatus, aut pannus; nisi apparuit ali-
 quem illa non necessitate pati, sed malle. Cæterum ma-
 gnæ indolis est, ad ista non properare tanquam ad me-
 liora ¹, sed præparare ² tanquam ad facilia. Et sunt,
 Lucili, facilia: quum vero multo ante meditatus ³ acces-
 seris, jucunda quoque. Inest enim illis, sine qua nihil ¹¹
 est jucundum, securitas. Necessarium ergo ⁴ judico id,
 quod tibi scripsi magnos viros sæpe fecisse, aliquos dies
 interponere, quibus nos imaginaria paupertate exercea-
 mus ad veram: quod eo magis faciendum est, quod de-
 liciis permaduimus, et omnia dura ac difficilia judica-
 mus. Potius ⁵ excitandus e somno, et vellicandus est

inde, intelligentes desiderari aliquam
 talem particulam, suo more *si pro an
 posuere, si pauper iste; pro quo an
 pauper iste* Muretus ex conj. edidit.
 Jam quod initio posui, *Nec scio ego*,
 id ita in ed. R. et nonnullis codd.
 scriptum, commode quidem: sed
 abesse etiam et subintelligi verbum
scio poterat, quod cum ed. Erasm.
 ignorat ed. A. et mss. Arg. b. c. et
 Par. a. d. aliique. Tota vero ἄσας,
Nec scio ego... inciderit abest Par. b.
 Schw. — Ruhk. qui edidit *angelus*:
 omnium fere, inquit, codd. et edd.
 lectio, nec improbanda. Sensus bo-
 nus: Nec ego, qui tibi tam sæpe Epi-
 curi dicta annuncio, et modo illud
 (§ 8) attuli, scio, an pauper iste,
 de quo Epicurus loquitur, contem-
 pturus sit, etc. Facete autem se Epi-
 curi angelum, nuntium appellat.
 Aberrationes librariorum *æmulus*,
angelus facile exspectaveris. Pincia-

nus ex ms. suis emendat: *nec scio*,
inquit Epicurus, si iste pauper, etc.
 quocum facit Lipsius. Stephanus au-
 tem Epist. ad Dalechamp. 13 emen-
 dat *amiculus*, ut sit deminutivum
 ab *amicus*. Sed quidem opinor
 emendatione locum hunc non egere.
 Ruhk.

1. *Tanquam ad meliora*. Rectius
 delebitur h. l. vocula *ad*, quæ abest
 ed. R. et A. et mssis nostris. Schw.

2. *Sed præparare*. Pro *præpa-
 rare*, omnino *præparari* corrigend-
 um ex veterum librorum omnium
 consensu. Istud non ex Erasmi edi-
 tione (ut Gruterus putabat) propaga-
 tum est, sed post eum a Curione aut
 a Prallo temere invecum. Schw.

3. *Meditatus*. I. e. exercitus præpa-
 ratione ista. Ruhk.

4. *Necessarium ergo judico... in-
 terponere*. Cf. Epist. XVIII, 3. Ruhk.

5. *Potius*. Placeret *ocius*. Lipsius.

simplicis, admonendusque naturam nobis minimum con-
stituitur. Nemo nascitur dives : quisquis exit in lucem,
juvatus est lacte¹ et panno esse contentus. Ab his initiis
non vestigia non capiunt². Vale.

1. *Juvatus est lacte*. Simplici cibo,
simplicis tegmina. Nec pane tamen
operivarium, de grandiori jam ætate.
l'opulus.

2. *Ab his initiis nos reges non*
capiunt. Bene *Lagrange* : *On com-*
mence par là, on finit par n'être pas
content d'un empire.

EPISTOLA XXI.

DE VERA PHILOSOPHI GLORIA.

Conquæsto Lucilio, sibi quosdam homines multa negotia facessere, ideo-
 que molestias creare, respondet Seneca, illum, qui ei vel maxime molestus
 est, esse ipsum Lucilium, quippe qui non patitur, ut in securiorem vitam
 transeat, metuens ne obscurus fiat. Quæ quidem redarguens, probatum it,
 philosophum eum et studiis litterarum in vera luce positum iri, operibus con-
 tra fortune motus evanescentibus. Hoc demonstrat exemplis satis luculentis.
 Quid, quod Noster quasi vaticinans promittit, se Lucilium in posteritatem
 secum esse reportaturum. Quod quam vere vaticinatus sit, vel inde colligi
 potest, quod nisi Seneca Lucilii gloriam prædicasset, nullum ejus vestigium
 certum amplius exstaret. Nam quod Lucilio tribuitur poema *Ætna* inscrip-
 tum, conjecturis magis, quamvis ingeniosis et eruditis, quam fide historica
 certa ei adscribitur.

Cæterum multos in Antiquitate laudatores nacta sunt studia litterarum, e
 quibus Theocrit. XVI, 48-57. Horat. IV Carm. 8, 13-20. Diod. Sicul. II,
 p. 556, notasse hic sufficiat.

Clausula est Epicuri sententia ex Epistola ad Idomeneam amicum nunc de-
 perdita : Ut divitias augeas, cupiditates minue. Etiam nunc græce exstat hæc
 sententia ap. Stobæum Floril. Serm. XVII, p. 346 Schow. Ἐπιχοῦρον· Ἐπι-
 κοῦρος ἐρωτηθεὶς, πῶς ἂν τις πλουτήσιεν ; Ὁὐ τοῖς οὐσι προσπιθεὶς, ἔφη, εἰς δὲ
 χρείας τὰ πολλὰ περιτρέμων. Quæ quidem non ex ipso fonte, quo usus est
 Seneca, sed ex collectione quadam apophthegmatum, quæ multæ in anti-
 quitate fuisse videntur, desumpsisse Stobæum, obiter moneo.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

Cum istis tibi esse negotium judicas, de quibus scri-
 pseras? Maximum negotium tecum habes; tu tibi mo-

lestus es ; quid velis nescis ; melius probas honesta, quam sequeris¹ : vides, ubi sit posita felicitas, sed ad illam pervenire non audes. Quid sit autem quod te impediatur, quia parum ipse dispicis, dicam. Magna esse hæc existimas, quæ relicturus es ; et, quum proposuisti tibi illam securitatem², ad quam transiturus es, retinet te hujus vitæ, a qua recessurus es, fulgor, tanquam in sordida et obscura casurum. Erras, Lucili : ex hac vita³ ad illam ascenditur. Quod interest inter splendorem et lucem, quum hæc certam originem habeat ac suam, ille niteat alieno : hoc inter hanc vitam et illam. Hæc⁴ fulgore extrinsecus veniente percussa est, crassam illi statim umbram faciet quisquis obstiterit⁵ : illa⁶ suo lumine illustris est. Studia te tua clarum et nobilem efficient. Exemplum Epicuri referam. Quum Idomeneo⁷ scriberet, et illum a vita speciosa ad fidelem stabilemque gloriam revocaret, rigidæ⁸ tunc potentiae ministrum, et magna tractantem : « Si gloria, inquit, tangeris, notiores Epistolæ meæ te facient, quam omnia ista quæ colis, et propter quæ coleris. » Numquid ergo mentitus est ? quis Idomeneam nos-

1. *Melius probas honesta, quam sequeris* : Sic et poeta, « ... Video meliora proboque, Deteriora sequor. »

2. *Securitatem*, illam vitam dicit, quæ caret divitiis. Cf. Ep. xx, § 9. *Ruhk.*

3. *Ex hac vita*, sc. quam nunc ducis... *ad illam*, sc. philosophiæ dedicatam : de qua vide Nostri præfat. ad I Nat. Qu. *Ruhk.*

4. *Hæc*, scilicet vita honoribus ornata, alieno fulgore nitet.

5. *Quisquis obstiterit* ; id est tempora si fuerint nubila, si quæ te fortuna evexit, depresserit.

6. *Illam*, quæ philosophia duce agitur.

7. *Idomeneo*. Fuit is Lampsacenus, vir doctus, cujus liber de viris claris sæpe a Plutarcho aliisque laudatur. Epicuri soror Batis ejus uxor fuisse traditur ap. Diog. Laert. X, 23. Cf. Jonsius II, 1, 4, p. 140 sq. ed. Dorn, *Ruhk.*

8. *Rigidæ*. Omnium codd. et edd. lectio est : quam tamen Lipsius Epistolicarum Quæst. V. (Opp. Tom. I, p. 321) rejicit, reposito e sola conjectura : *regiæ* ; collat. de Benef. II, 5. Quales regiæ potentiae ministri sunt. Sed *rigidæ*, i. e. tyrannicæ, bene habet. *Ruhk.*

set, nisi ¹ Epicurus illum suis litteris incidisset ²? Omnia illos megistanas ³ et satrapas, et regem ipsum, ex quo Idomeni titulus petebatur, oblivio alta suppressit. Nomen Attici ⁴ perire Ciceronis epistolæ non sinunt: nihil illi profuisset gener Agrippa, et Tiberius progner, et Drusus Cæsar pronepos: inter tam magna nomina taceretur, nisi Cicero illum applicuisset ⁵. Profunda supra nos altitudo temporis veniet; pauca ingenia caput exserent, et, idem quandoque silentium obitura ⁶, oblivioni resistent, ac se diu vindicabunt. Quod Epicurus amico suo potuit promittere, hoc tibi promitto, Lucili. Habebo ⁷ apud posteros gratiam, possum ⁸ mecum duratura nomina edu-

1. *Quis Idom. nosset, nisi etc.* Straboni tamen aliisque memoratur Idomeneus propter ejus scripta satis celebris. *Ruhk.*

2. *Incidisset.* Bene est, nec opus est, ut mutemus in *indidisset*, quod nonnulli codd. dant, aut *insignisset*, quod Gruter. proposuit. *Ruhk.*

3. *Megistanas*, magnates. Suidas: Μεγιστάνεις, οἱ τοῦ βασιλέως περιβλεπτοὶ ὑπ' ἰξουσίᾳ, Megistanes conspicui apud Regem (Persarum) ob potentiam: et *Satrapæ* proprie regionum præfecti. *Lipsius.*

4. *Attici.* Cæcilius Atticus eques Rom. cujus vitam a Corn. Nepote scriptam num Senecæ et Suetonio, a quibus non memoratur, incognitam, aut non magni factam fuisse statuamus? Ejus filiam Pomponiam duxit M. Agrippa (Corn. Nepos c. XII vit. Attici), neptem Agrippinam Tiberius, cujus filius Drusus Cæsar fuit. Cf. Sueton. Tib. c. VII. *Ruhk.*

5. *Applicuisset.* Sibi et famæ suæ junxisset, inseruisset. Muretus præter omnes libros *aperuisset*, temere. *Lipsius.*

6. *Idem quandoque silentium obitura.* Vulgo in *idem.... obitura*, et ingenio Mur. *Schw.*

7. *Habebo.* Sic ed. *A.* et ms. *c. Par. d.* et alii apud Ops. et Græ. Ferri autem potuerat vulgatam *Habeo* (id est, collocatam habeo) quod cum ed. *R.* agnoscit ms. *Arg. b.* et alii. De hac re confer. Epistol. VIII. *Schw.*

8. *Habebo.... gratiam, possum mecum duratura nomina educere.* Illa jactatio, jamdiu poetis permessa et concessa (ut Horatius *Exegi monumentum ære perennius*), quibusdam præter philosophi modestiam videri poterit. — Vere vaticinatus est: quod aliis antiquitatis scriptoribus idem de se sperantibus accidisse, nos gratulamur, e. c. Horat. II, Carm. 20, 27 sq. Quæ tamen fortuna multis quamvis satis calide de se vaticinatis non affulsit, ut Ennio (ap. Cic. Tusc. Disp. I, 16. « Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu Faxit. Cur? voluto vivu' per ora virum. »), et Cordo Cremutio ap. Nostrum in Consolat. ad Marc. I, 4, aliisque. *Ruhk.*

cere. Virgilius noster¹ duobus memoriam æternam promisit, et præstat :

Fortunati ambo ! si quid mea carmina possunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet ævo,
Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Quoscumque in medium fortuna protulit, quicumque 6
membra ac partes alienæ potentiæ fuerant, horum gratia
viguit, domus frequentata est, dum ipsi steterunt : post
ipsum cito memoria defecit. Ingeniorum crescit² dignatio :
nec ipsis tantum honor habetur, sed, quidquid illorum
memoriæ adhæsit, excipitur.

Ne gratis Idomeneus in epistolam meam venerit, ipse 7
eam de suo redimet. Ad hunc Epicurus illam nobilem sen-
tentiam scripsit, qua hortatur, ut Pythoclea³ locupletem
non publica, nec ancipiti via faciat. « Si vis, inquit, Py-
thoclea divitem facere, non pecuniæ adjiciendum, sed
cupiditati detrahendum est. » Et apertior ista sententia
est, quam ut interpretanda sit ; et disertior, quam ut
adjuvanda. Hoc unum te admoneo, ne istud tantum exi- 8
stimes de divitiis dictum ; quocumque transtuleris, idem
poterit : si vis Pythoclea honestum facere, non honori-
bus adjiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum : si
vis Pythoclea esse in perpetua voluptate, non voluptati-

1. *Virgilius noster....promisit*, etc. Splendidissimum Virgilii epiphonema extat in Æneid. IX, 446 sq. R.

2. *Ingeniorum crescit dignatio*. Ad quam sententiam pertinent præclari illi recentioris poetæ versus :

Brisant des potentats la couronne éphémère,
Trois mille ans ont passé sur la cendre d'Ho-
mère ;

Et, depuis trois mille ans, Homère respecté
Est jeune encor de gloire et d'im mortalité.

3. *Pythoclea*. Pythocles amicus

junior fuit Epicuri et discipulus, qui Idomeneo commendatus esse videtur ab Epicuro. Vide Diog. Laert. X, 5, 6. *Ruhk.* — Fuit iste Pythocles formosus adolescens, et in quo male Epicurus audivit. Quod præter Laertium tangit Plutarchus adversus Colothem : damnat enim Epicurum qui adolescentem octodecim annos natum, ita eximie laudaverit, ut scriberet, non esse indolem in tota Græcia meliorem. *Lipsius.*

bus adjiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum: si vis Pythoclea senem facere, et implere vitam, non annis adjiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum¹. Has voces non est quod Epicuri esse judices; publicæ² sunt. Quod fieri³ in senatu solet, faciendum ego in philosophia quoque existimo: quum censuit aliquis quod ex parte mihi placeat, jubeo illum dividere sententiam⁴, et sequor [pro eo quod probo⁵]. Eo libentius Epicuri egregia dicta commemoro, ut istis⁶, qui ad illa⁷ confugient spe mala inducti, qui velamentum ipsos⁸ vitiorum suorum habituros existimant, probem, quocumque ierint, ho-

1. *Si vis...* detrahendum Sententia aurea, quam Plato sibi velit inscribi: si vere Stobæus serm. X, Plato cuidam rei augendæ semper cupido: O improbe, inquit, ne stude possessiones augere, sed cupiditates imminuere. Nec absonat illud Socratis qui interrogatus quomodo quis dives fieret: Si cupidinum, inquit, inops est. Quod alibi tamen video Cleanthi ascriptum. *Lipsius*.

2. *Publicæ sunt*. I. e. cuique Philosophiæ sunt communes, κοινὰ φιλοσοφίας, ut stoice loquar. Sic paulo ante § 7, publica via. Cf. Epist. III, 1. Hæc et similia ex ista ipsa causa a Stob. Floril. Serm. X, p. 286, 288 sq. Socrati, Platoni aliisque philosophis tribuuntur. *Ruhk*.

3. *Quod fieri... sequor*. Hic et alibi Noster declarat, se nulli sectæ philosophicæ tam serviliter adhærescere, uti de Epicureis in verba magistri quasi jurantibus notum est. Qua in perseveratione similitudine hac uti amat. Cf. Senec. de Vita beat. III, 2 not. *Ruhk*.

4. *Dividere sententiam*. Quum quis in senatu sententiam daret, si senten-

tia illius non omnis, sed pro parte probaretur, dividebatur, id est, accepto quod placebat, reliquum removebatur. Sic Seneca in philosophorum scriptis quæ sibi placent eligit, cætera relinquens.

5. *Sequor (pro eo quod probo). Eo libentius*, etc. Quæ verba unci inclusi, absunt vulgo: sed existisse ea olim h. l. suspicatus eram ex vestigiis, quæ in vetustis libris supersunt. Scilicet, pro eo libentius habet ed. A. et edd. ante Mur. inde ab ed. Ven. 1, cum mss. Arg. b. c. et Par. a. d. *Probo libentius* ed. R. cum ms. Par. b. S.

6. *Ut istis... probem*. Commodè sic editum, sed ex Mureti ingenio. Nostri quidem mss. Arg. et Par. et Gruteriani cum edit. vet. tenent *ut isti... probent*: quod nescio an teneri debuerit. *Schw*.

7. *Ad illa dogmata Epicuri et ea male intellecta*. *Ruhk*.

8. *Ipsos* edd. vet. cum Arg. b. et Par. b. d. *Se ipsos* vulgo, a Mureto. *Ipsa* mss. Grut. *Ipsa se* ed. A. et ms. Par. a. *Ipsos ipsa se* ms. Arg. c. Rectius (puto) abjiciantur omnia ista pronomina. *Schw*.

esse vivendum¹. Quum² adierint³ istos hortu-
 t inscriptum hortulis : « Hospes, hic bene mane-
 ic summum bonum voluptas est ! » paratus erit
 domiciliū custos, hospitalis, humanus, et te po-
 xcipiet⁵, et aquam quoque large ministrabit, et
 « ecquid bene acceptus es ? Non irritant,⁶ inquit,
 tuli famem, sed exstinguunt; nec majorem ipsis
 ibus sitim faciunt, sed naturali et gratuito remedio
 . » In hac voluptate consenui. De his tecum deside- 11
 juor, quæ consolationem non recipiunt⁷, quibus
 n est aliquid, ut desinant. Nam de illis⁸ extraor-

neste esse vivendum. Fre-
 mum Epicuri initium litte-
 rit : σπουδαίως ζῆν ἄριστον.
 Laert. X, 14. *Ruhk.*

m adierint istos hortulos. In
 loginta minis comparato et
 pais (Plin. H. N. XIX, 4, a
 Hist. crit. Phil. Vol. I, p. 1233
 :tore) sito, cum amicis beate
 curus, eumque in testamento
 i scholæ suæ tradidit. Diog.
 , 17. Hinc ejus philosophia
 rtus, ἡ ἐν τῷ κήπῳ διατριβή,
 rei et ἀπὸ σ. ἐκ τῶν κήπων,
 , appellari solebant, quine-
 careus Apollodorus ὁ Κηπο-
 Cf. Brucker l. c. p. 1233
 ic. ad Attic. II. Epp. xxiv.
 ert. X, 10, 25, ibiq. Menag.
 p. iv, 8. *Ruhk.*

ierint edd. inde ab Erasm.
 Par. a. Mire autem variant
 ieritis, audieritis, audie-
 nonnulli jungunt adieritis
 vel audieritis audierit : un-
 nus deinde adjecit, et au-
 scriptum hortulis. Equidem
 verum esse *Quum adieris.*

s hortulos ex conject. scripsi.

Vulgo *hos hortulos* ab Erasm. quod
 teneri poterat : sed *his hortulos* ms.
 Arg. b. Par. b. d. *Istic hortulos* ed.
 R. et Par. a. Alii (ut noster ms. c.
 cum ed. A.) nude *ortulos* (i. est *hor-
 tulos*) habent absque pronomine;
 quod fortasse verissimum. *Schw.*

5. *Et te polenta excipiet, et aquam.*
 Sæpe hujus frugalitatis vere philoso-
 phicæ fit mentio apud auctores, qui
 de Epicuro loquuntur. Μήζα s. ἀπὸς
 λιτὸς, καὶ ὕδωρ eadem de re occur-
 runt ap. Diog. Laert. X, 11 et 131.
 Ælianus Stobæi Floril. Serm. p. 343.
 Senec. Epist. xviii, 8. Cf. Brucker
 l. l. p. 1234 sq. qui nostrum locum
 non prætermisit. *Ruhk.*

6. *Inquit* sc. istius domiciliū cus-
 stos Epicurus. Erasmii editio et Gru-
 teri quatuor membranæ custodiunt
 voculam *inquit*, quam Grutero pro-
 bante in textum reduxi, vulgato *in-
 quam* eliminato. *Ruhk.*

7. *Quæ consolationem non reci-
 piunt*; id est: quæ verbis tantum non
 lenias, sed quæ data re aliqua explere
 debeas, quales sunt naturales cor-
 poris appetitus, fames, sitis, etc.

8. *Nam de illis.* Sic mss. Arg. b.
 c. cum edd. ad quam scripturam ni-

dinariis, quæ licet differre, licet castigare et opprimere, hoc unum commonefaciam : Ista voluptas naturalis ¹ est, non necessaria ; huic nihil debes ; si quid impendis, voluntarium est. Venter præcepta non audit² ; poscit, adpellat : non est tamen molestus creditor ; parvo dimittitur, si modo das illi quod debes³, non quod ⁴ potes. Vale.

hil adnotavit Opsop. aut Grat. At non de illis mss. Par. a. b. d. ne id quidem male. Schw.

1. *Ista voluptas naturalis est.* Epicurus dividebat cupiditatum genera (ait Cicero V Tusc.) non nimis fortasse subtiliter, utiliter tamen, partim esse naturales et necessarias ; partim naturales et non necessarias ; partim neutrum ; naturales satiari pene nihilo, nec secundum genus dif-

ficile ad potiendum ; tertias plane inanes et ejiciendas funditus putavit. L.

2. *Præcepta non audit.* Cato apud A. Gellium : *Arduum ad ventrem verba facere, qui careat auribus.* Sic Gallice : *Ventre affamé n'a point d'oreilles.*

3. *Quod debes.* Simplex aliquid. Lips.

4. *Quod potes :* lautum aut affluens, si tu ipse talis. Lips.

EPISTOLA XXII.

DE DANDIS MONITIS. DE FUGIENDIS NEGOTIIS.

Lucilium de molestiis acerbissimis, quas sibi procuratio Siciliæ creet, literis ad Senecam missis, conquestum, nec quomodo ex his officiis et difficultatibus emergat habentem, monet Seneca, ut ipse dispiciat occasionem elabendi, eaque optime utatur, vel cum dispendio vitæ. Sed hæc circumscriptio fiat tranquillo animo, nec ulla occupationum præmii ratione habita. Quod consilium ut confirmet, offert quædam ex epistola Epicuri ad Idomeæna, ministrum regis alicujus, cui easdem molestias conquesto idem consilium dederat. Ad hæc viri fortis est, non cedere oneri, sed ipsa rerum difficultate illectum vires suas experiri. Clausula est ab Epicuro : Omnes exire pueros a vita, i. e. *veræ* vitæ ignaros.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

JAM intelligis¹ educendum esse te ex istis occupatio-

1. *Jam intelligis.* Vitiosum intelligas ex una edd. Lips. (non ex prima

ab ipso Lipsio curata) in ed. Gron. et Bipont. aliasque irreperat.

nibus speciosis et malis ; sed , quomodo id consequi possis , quaeris . — Quaedam non nisi a praesente monstrantur . Non potest medicus per epistolas cibi aut balnei tempus eligere ; vena tangenda est . Vetus proverbium est ¹ , « gladiatorem in arena capere consilium : » aliquid adversarii vultus , aliquid manus mota , aliquid ipsa inclinatio corporis , intuentem monet . Quid fieri soleat , quid oporteat , in universum ² et mandari potest et scribi ; tale consilium non tantum absentibus , etiam posteris ³ datur : illud alterum , quando fieri debeat , aut quemadmodum , ex longinquo nemo suadebit ; cum rebus ipsis deliberandum est . Non tantum praesentis , sed vigilantis est , occasionem observare properantem . Itaque hanc circumspice ; hanc , si videris , prende , et toto impetu , totis viribus id age , ut te istis officiis exuas . Et quidem quam sententiam feram attende ⁴ : confer ⁵ , aut ex ista vita tibi , aut e vita exeundum . Sed idem illud existimo , leni eundum via , ut , quod male implicuisti ⁶ , solvas potius quam abrumpas ; dummodo , si alia solvendi ratio non erit , vel abrumpas . Nemo tam timidus est , ut malit semper ⁷ pendere , ³ quam semel cadere . Interim , quod primum est , impedire te noli ; contentus esto negotiis , in quae descendisti ,

1. *Vetus proverbium est.... consilium.* Cf. Erasmi Adag. 1647. R.

2. *In universum.* Id est, dari possunt generalia praecipua de agendi ratione.

3. *Etiam posteris.* Valgo sed etiam. Delevi priorem vocem , auctoritate nostri ms. b. Schw.

4. *Et quidem quam sententiam feram , attende.* Vertit Lagrange: *Ecoutez bien votre arrêt.*

5. *Confer.* Hoc verbum , pro vulgato *censeo* , dedit idem noster ms.

Arg. b. Scilicet confer hæc duo inter se , aut.... aut. Schw.

6. *Ut quod male implicuisti.* Ipsum Lucilium auctorem hujus conditionis , quam queritur , fuisse necesse est , etsi casu in eam devenisse videri voluit . Sed quonam modo id eveniret , dicere non habemus. *Ruhk.*

7. *Semper pendere.* Tale in Homero Ajax profatur , ubi suos hortatur ad robur : « Βίλτερον ἢ ἀπολίσθαι ἵνα χρόνον ἢ βεῖωναι , ἢ δὴθὰ στρέψασθαι ἐν αἰνῇ δὴϊότητι . Nam melius semel est vel

vel, quod videri mavis ¹, incidisti. Non est quod ad ulteriora ² nitaris; aut perdes excusationem, et apparebit te non incidisse ³. Ista enim quæ dici solent, falsa sunt:
 4 « Non potui aliter! quid, si nollem? necesse erat! » Nulli necesse est felicitatem ⁴ cursu sequi: est ⁵ aliquid, etiam si non repugnare, subsistere, nec instare fortunæ ferenti ⁶.

Numquid offenderis, si in consilium non venio tantum, sed advoco equidem prudentiores ⁷ quam ipse sum; ad quos soleo deferre ⁸, si quid delibero? Epicuri epistolam ⁹ ad hanc rem pertinentem lege ¹⁰, Idomeneo quæ scribitur; quem rogat, ut, « quantum potest, fugiat et properet, antequam aliqua vis major interveniat, et auferat libertatem recedendi. » Idem tamen subjicit, « nihil

vivere, sive perire, Quam semper pendere gravi in discrimine Martis. » *Lipsius.*

1. *Vel quod videri mavis.* Sic dant nonnulli codd. ap. Grut. Lipsius, quem Muretus sequutus esse videtur, Elect. I, c. 16 (Opp. tom. I, p. 401) ingeniose emendaverat, vulgata reprobata: *vel quod videri potest majus. Ruhk.*

2. *Non est, quod ad ulteriora s. munera, honores. Ruhk.*

3. *Te non incidisse.* At contra voluntate et arbitrio tuo in turbam illam et tumultum te sponte invectum fuisse.

4. *Felicitatem* quam multitudo hominum pro vera et sincera habere solet. Eninvero id jam laudi est, pergite, non dico, si ei repugnaveris; nam hoc iudicium magni animi esse potest, sed si tamen subsistas, nec fortunæ ferenti i. e. secundæ, te abripiendi in fastigium, *instes*, studiose eam sequaris. *Ruhk.*

5. *Est aliquid, etiam si, etc.* Commodius sic distingues: *est aliquid etiam, si etc.* Cui locutioni latinæ omnino respondet Gallica nostra: *c'est toujours quelque chose.*

6. *Fortunæ ferenti.* I. e. secundæ. Vid. supra, not. 4. — A vento secundante ducta metaphora et simillima in Stat. II, Thebaïd. « Quantumque ferentem Fortunam virtute domas. » Uterque vult, modum etiam faventi et efferenti fortunæ poni: et contrahi vela dum ventus a puppi implet. Vid. de Vit. Beat. cap. 12. *Lipsius.*

7. *Equidem prudentiores.* Sic *ma. b.* cum nonnullis Pinciani. Conf. Ep. XI, et ibi not. Vulgo *et quidem. S.*

8. *Deferre.* Sic libri nostri omnes. Vulgo *referre*, a Mureto, cui unus suffragatur Pal. tert. *Schw.*

9. *Epicuri epistolam* ad Idomeneam deperditam esse, jam ad priorem epistolam § 3, et in Argum. declaravi. *Ruhk.*

10. *Lege.* Sic ed. *A.* cum *ms. B. c.*

esse tentandum, nisi quum apte potuerit¹ tempestiveque tentari: sed, quum illud tempus captatum diu venerit, exsiliendum ait.» Dormitare de fuga cogitantem vetat, et sperat salutarem etiam ex difficillimis exitum, si nec properemus ante tempus, nec cessemus in tempore². Puto, nunc et Stoicam sententiam quæris. Non est quod quisquam temeritatis illos apud te infamet: cautiores, quam fortiores, sunt³. Expectas forsitan, ut tibi hæc dicantur: 6
« Turpe est cedere oneri: luctare cum officio quod semel recepisti! Non est vir fortis et strenuus, qui laborem fugit; nisi crescit⁴ illi animus ipsa rerum difficultate.» Dicentur tibi ista⁵: « Si operæ pretium habebit perse-

Par. a. b. d. aliique apud Ops. omnes. Vulgo legi. Schw.

1. Potuerit. Sic ms. b. Vulgo poterit. Schw.

2. In tempore sc. opportuno. Nostra locutio à tempore optime respondet. Cf. Drakenborch. ad Liv. VIII, 7, § 5, Tom. II, p. 674, et ad Sil. Ital. XI, 8, ubi plena manu exempla hujus significationis attulit. R.

3. Cautiores, quam fortiores, sunt. Supple Stoici. Cave ne cautiores in malam partem accipias, quasi ignavos: hic enim idem significat ac prudentes. Lagrange bene vertit: *Ils ont encore plus de prudence que de courage*. — Cf. Diog. Laert. lib. VII, 116 et loca innumera veterum auctorum, e. c. Ciceronis de fortitudine, quæ cum prudentia aliisque virtutibus conjuncta esse debet. Hinc Noster cautiores eos vocat, quoniam mala devitanda docent, nec tamen pugnam cum iis detrectandam, si quando inciderit. Sequentia tria præcepta stoica sunt disertiora quam alla interpretatione egeant. Ruhk.

4. Nisi crescit. Verum ibi crescit

edd. inde a Lipsio: antea *verum ubi er.* Nude *crescit* ed. Ruhk. cum uno ms. Col. apud Grut. Sed *nisi crescit* dedere mss. Arg. b. Par. b. d. alii- que apud Modinum et Ops. Nam quod in Opsopæi Collectaneis *ibi* citatur, id temere factum: haud dubie, *nisi*, non *ibi*, scripserat aut scribere voluerat Ops. Schw. — Ruhkopius qui omnino *nisi* delevit, lectionem suam contendit abrupta Senecæ loquendi ratione digniorem esse; nihil enim apud eum esse usitatius, quam tales particulas adversativas omittere. Cæterum sensus patet: non est vir fortis, nisi crescit animus illi ipsa rerum difficultate, etc.

5. Dicentur tibi ista: « Si operæ, etc. Totius phrasidis sensus est: forsitan arbitraris stoicos tibi dicturos: omnia sunt toleranda; nullus labor est fugiendus (nulla admissa exceptione): dicent quidem ista, sed addent: tum demum perferendum esse laborem, si perseverantia operæ pretium habebit; sin autem operæ non est pretium, sapiens non se conteret sordido labore.

verantia ; si nihil indignum bono viro ¹ faciendum patientiumve erit : » alioquin sordido se et contumelioso labore non conteret , nec in negotiis ² negotii causa erit. Ne illud quidem quod existimas facturum eum , faciet , ut , ambitiosis rebus implicitus , carum semper æstus ferat. Sed quum ³ viderit brevia , in quibus ⁴ volutatur , incerta , ancipitia ; referet ⁵ pedem , nec vertet terga , sed sensim recedet in tutum. Facile est autem , mi Lucili , occupationes evadere , si occupationum pretia contempseris. Illa sunt , quæ nos morantur et detinent. — « Quid ergo ? tam magnas spes ⁶ relinquam ? ab ipsa messe discedam ? nudum ⁷ erit latus ? incomitata lectica ? atrium vacuum ? » — Ab his ergo inviti homines recedunt ; et mercedem miseriarum amant , ipsas execrantur. Sic de ambitione , quomodo de amica , queruntur : id est , si verum affectum eorum inspicias , non oderunt , sed litigant ⁸. Excute istos ⁹ , qui , quæ cupiere , deplorant ¹⁰ , et de earum rerum loquuntur fuga , quibus carere non pos-

1. *Bono viro*. l. e. sapienti , *ἰσχυρῶ* Stoico. *Ruhk.*

2. *Nec in negotiis... causa* , nisi honestum et utilitas hominum consequatur. *Ruhk.*

3. *Sed quum... tutum*. Metaphora a navigatione desumpta : nam brevia sunt loca vadosa et arenosa , uti apud Virgil. *Æn.* I, 111. *Ruhk.*

4. *Brevia , in quibus volutatur*. Sic edd. a Mureto ; commode , si ex vet. cod. ductum ; sed vereor ne ex hominis ingenio. Mireris tamen quo pacto in hoc potissimum inciderit vir ingeniosus , quum haud incommode *gravia* delerint superiores edidit consentientibus mssis *Arggent. Par.* et *Grut. Schw.*

5. *Referet pedem*. *Temere repetet*

ped. edd. inde ab eodem Mureto inventis mssis. *Schw.*

6. *Magnas spes*. Vulgo *longas spes* , a Lipsio , invitis mssis , et contra auctoris mentem. *Schw.*

7. *Nudum... vacuum*. Ad fastum spectat satis notum , quo potentiores Romani gaudebant , ut deducerentur et salutarentur a clientibus amicisque. *Ruhk.*

8. *Non oderunt , sed litigant*. Bene vertit *Lagrange* : *C'est de l'humeur , et non de la haine.*

9. *Excute istos*. Quasi velo quodam sensus veros tegant , excute et nudos sensus animi aspice.

10. *Qui , quæ cupiere , deplorant* : id est qui se infelices queruntur ob eas ipsas res quas optaverant.

sunt : videbis voluntariam esse illis in eo moram , quod ægre ferre ipsos¹ et misere loquuntur. Ita est , Lucili , 9 paucos servitus , plures servitutem tenent. Sed ? si deponere illam in animo est , et libertas bona fide placuit , in hoc autem unum advocationem petis² , ut sine perpetua sollicitudine id tibi facere contingat : quidni tota te cohors Stoicorum probatura sit ? Omnes Zenones et Chrysippi moderata et honesta [et vera³] suadebunt. Sed , si propter hoc tergiversaris , ut circumspicias , quantum feras tecum , et quam magna pecunia instruas otium ; nunquam exitum invenies. Nemo cum sarcinis enatat. Emerge ad meliorem vitam , propitiis Diis ! sed non sic , 10 quomodo istis propitii sunt , quibus bono ac benigno vultu mala magna tribuerunt , ad hoc unum⁴ excusati , quod ista , quæ urunt , quæ excruciant , optantibus data sunt⁵.

Jam imprimēbam epistolæ signum : resolvenda est , ut cum solemnī ad te munusculo veniat , et aliquam magnificam vocem ferat secum : et occurrit mihi , ecce , nescio utrum verior , an eloquentior — cujus ? inquis — Epicuri :

1. *Ipsos. Se ipsos* ed. *A.* cum ms. *c.* Placeret nudum *se* : sed utrumque pronomen e scholio interpolatum videtur. *Schw.*

2. *Advocationem petis.* I. e. moram interponis ad deliberandum , ideoque deliberationem ipsam. Vid. *Consolat. ad Marc. X* ; 3 not. *Ruhk.*

3. [*Et vera*] *suadebunt.* Duo priora verba , ex ed. Rom. propagata , ignorat ed. *A.* cum mssis nostris. In *Argent.* *b.* vero et in *Parisiens.* *a. b. d.* scribitur *tua suadebunt* ; sub quo quid lateat nescio. An *et tuta* debuerant ? *Schw.*

4. *Ad hoc unum.* Sic veteres om-

nes. Lipsius emendat : *ab hoc uno.* Muretus : *hoc uno.* Gronov. egregie *ob hoc unum* , laudans Ep. xxxix , 5 ; de *Benef. VI* , 23 ; *Nat. Qu. VII* , 14 : *Rari cometæ et ob hoc mirabiles.* Quam Gronovii emendationem recipere licet , nisi *ad pro in* quandoque poni concedas , ut sit : in hoc uno respectu *Ruhk.*

5. *Optantibus data sunt.* Ad hanc hominum inconstantiam ipsa quæ optavere deplorantium , ubi votorum compotes sunt , pertinet fabula Rana- rum regem a Jove implorantium ; quæ quum tigilli imperio non contentæ fuissent , ac magis magnificum regem

- 11 (adhuc enim alienas sarcinas adorno¹) : « Nemo non ita exit e vita , tanquam modo intraverit. » Quemcumque vis occupa², adolescentem, senem, medium; invenies æque timidum mortis, æque inscium vitæ. Nemo quidquam habet facti : in futurum enim nostra distulimus. Nihil me magis in ista voce delectat, quam quod exprobratur senibus infantia : « Nemo, inquit, aliter, quam quomodo natus est,
- 12 exit e vita. » Falsum est! pejores morimur, quam nascimur. Nostrum istud, non naturæ, vitium est. Illa de nobis conqueri debet, et dicere : Quid hoc est? sine cupiditatibus vos genui, sine timoribus, sine superstitione, sine perfidia, cæterisque pestibus : quales intrastis, exite! Percepit sapientiam, si quis tam securus moritur, quam nascitur. Nunc vero trepidamus, quum periculum accessit; non animus, nobis, non color³ constat; lacrimæ nihil
- 13 profuturæ cadunt. Quid est turpius, quam in ipso limine securitatis esse sollicitum? Causa autem hæc est : quod inanes omnium bonorum sumus, vitæ desiderio laboramus⁴. Non enim apud nos pars ejus ulla subse-

petivissent, gruem impetravere qua laceratæ et voratæ sunt.

1. *Alienas sarcinas adorno* edd. inde ab Erasmo. *Adoro* editt. princ. cum mssis. *Schw.* — Lipsius dubitat an *alienis*. Meas sarcinas instruo rebus alienis, ut *Epist. XVI*, adhuc de alieno liberalis sum. — *Adhuc enim alienas sarcinas adorno*. I. e. aliorum dicta adjuvo interpretatione. Sarcinas enim de iis quæ quis habet, portat, possidetque tanquam propria, in usu esse constat, e. c. *Martial. II, 11, 8. Ruhk.*

2. *Quemcumque vis, occupa*..... vitæ. Similia occurrunt apud Senecam de *Brevit. vitæ III, 2 sq. Ruhk.*

3. *Non color constat*. Sic Virgi-

lius de sibylla *Æn. VI*: « Non vultus, non color unus. »

4. *Vitæ desiderio laboramus*. Sic ed. Rom. *Vitæ desiderio laboramus* Palat. quart. et Col. Nudè *vitæ laboramus* ed. A. cum mss. *Arg. b. c. Par. a. b. d.* et Pal. 1, 2, 3, fortasse ne sic quidem male, i. q. de vita laboramus, de ipsa vita solliciti sumus. Gruteri conjecturam recepit *Ruhk. quod inanes omnium bonorum summis vitæ desiderio laboramus*. Ante illum, inde ab ed. *Curionis* (rursusque post *Ruhk.* in ed. *Matth.*), legebatur, *quod inanes omn. bon. sumus, quorum in fine vitæ desiderio laboramus*. Ex conjectura *Pinciani*, qui in nescio quo libro scri-

dit¹; transmissa est, et effluxit². Nemo quam bene vivat, sed quam diu, curat; quum omnibus possit contingere, ut bene vivant; ut diu, nulli³. Vale.

ptum repererat cum in fine vita desiderio lab. Schw.

1. *Non enim... subsedit.* Sapiens autem e vita aufert virtutem: nec illi vita inanis effluxit, qua usus est ad animum sapientia firmandum.

2. *Et effluxit.* Abest et mss. *Par. a. b. d.* nullo incommodo. Schw.

3. *Nemo quam bene vivat... nulli.* Confer. Gatack. ad Antonin. pag. 110, sq. qui nec nostri loci immemor fuit. *Ruhk.*

EPISTOLA XXIII.

IN PHILOSOPHIA VERAS ESSE VOLUPTATES.

Monet, ut verum gaudium quærat: est enim severa res, et ex vero bono nascitur: est fundamentum, quin culmen omnis sapientiæ. Reliquæ voluptates fallaces et fugaces sunt: hoc gaudium solidum et firmum est, quia in solido situm et animo, optima nostri parte. Uno verbo, positum est in conscientia. Spectant hæc ad dogma stoicum satis celebre: Sapientem sibi parem et semper in gaudio esse. Conf. Cic. *Paradox.* V. Augustin. de *Civit. Dei* XIV, c. 11. Tribuunt autem Stoici nonnisi sapienti velle, gaudere, cavere; stulto contra nonnisi cupere, lætari, metuere, contristari. Gaudium (*χαρὰ*) opponitur voluptati (*ἡδονή*) sibi que subjectas habet oblectationem, hilaritatem et tranquillitatem. Cic. *Tusc. Disp.* IV, 6, quum ratione animus movetur placide atque constanter, tum illud gaudium dicitur, etc. lætitia est sine ratione animi elatio. Totum hoc Stoicorum paradoxon nititur eo, quod ponebant, affectus perturbationesque animi nonnisi ex opinionibus oriri: atqui sapientem et illis, et his liberum esse oportet, et est; sequitur itaque eum tranquillitate et constantia, atque ideo, quod inde manat, gaudio potiri, qui sapiens et vocari, et revera esse velit. Cf. Lipsii *Manuduct.* III, Diss. 5.

Clausula est ab Epicuro petita: Turpe et molestum est, semper vitam incipere.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

PUTAS me tibi scripturum, quam humane nobiscum hiems egerit, quæ et remissa fuit, et brevis; quam malignum ver sit, quam præposterum frigus; et alias inc-

ptias verba quærentium. Ego vero aliquid, quod et mihi, et tibi prodesse possit, scribam. Quid autem id erit, nisi ut te exhorter ad bonam mentem? Hujus fundamentum quod sit, quæris? Ne gaudeas vanis¹! Fundamentum hoc esse dixi: culmen est². Ad summum³ pervenit, qui scit quo gaudeat, qui felicitatem suam in aliena potestate non posuit. Sollicitus est et incertus sui, quem spes aliqua prorit, licet ad manum sit, licet non ex difficili petatur, licet nunquam illum sperata deceperint. Hoc ante omnia fac, mi Lucili: disce gaudere! Existimas nunc me detrahere tibi multas voluptates, qui fortuita submo-
 2 veo; qui spes, dulcissima oblectamenta, devitandas existimo? Immo contra! nolo tibi unquam deesse lætitiā. Volo illam tibi domi nasci⁴; nascetur, si modo intra
 3 te ipsum sit. Cæteræ hilaritates non implent⁵ pectus; frontem remittunt, leves sunt: nisi forte tu judicas eum gaudere, qui ridet. Animus debet esse alacer et fidens, et super omnia erectus. Mihi crede, res severa est ve-

1. *Ne gaudeas vanis.* Vana autem sunt ea, quæ non semper, nec sine ulla interruptione hominem adjuvare possunt ad officia sua accurate peragenda et virtutis leges exsequendas. Opponitur igitur his fortuitis vanisque honestum, quo ab bonam mentem perducimur, ut Noster innuit § 3. Conf. M. Antonin. VIII, 1. Diog. Laert. VII, 104. *Ruhk.*

2. *Fundamentum hoc esse dixi? culmen est.* Recte hæc lectio e codd. defenditur a Modio novantiquar. lecti. Ep. cxxvii, et Grutero, quum antea legeretur sine interrogatione et etiam *culmen est.* *Ruhk.* — *Culmen est.* Nascitur enim e sapientia, et est ejus velut fructus. *Lipsius.*

3. *Ad summum* dedit ed. A. et

ms. c. Cf. XX, 63, 5. Perperam *ad summam* Arg. b. et Par. d. Alii vulgo *ad summa*, nec id male Cf. XCII, 23, 14. *Schw.*

4. *Volo illam tibi domi nasci.* Bene vertit *Lagrange: Je prétends naturaliser en vous la joie.* — Haud scio, an alluserit ad morem Romanorum, quo pecuniam suam apud mensam in foro deponerent vel a mensariis mutuarentur: opposita erat numeratio de Jomo, s. ex cista, vel ex arca. Cf. de Benef. III, 8. Donatus ad Terent. Phorm. V, 8. Senec. Epist. XIV, 16 not. *Ruhk.*

5. *Cæteræ hilaritates non implent pectus, frontem remittunt* dant codd. ap. Pincianum vetus editio, et Gronov. monuit ad Epist. xxiv, not. 16,

audium ! An tu existimas quemquam soluto vultu, isti delicati loquuntur, hilari oculo¹, mortem conre ? paupertati domum aperire ? voluptates tenere æno ? meditari dolorum patientiam ? Hæc qui apud sat, in magno gaudio est, sed parum blando. In 4 gaudii possessione esse te volo : nunquam defiquum semel, unde petatur, inveneris. Leviorum fructus in summo est : illa opulentissima quorum in alto latet vena, assidue plenius respondienti². Hæc, quibus delectatur vulgus, tenuem t ac perfusoriam³ voluptatem ; et, quodcumque inum⁴ gaudium est, fundamento caret ; hoc, de quo, ad quod te conor perducere, solidum est, et plus pateat introrsus. Fac, oro te, Lucili carissime, 5 innum potest te præstare felicem : disjice et conculcæ extrinsecus splendent, quæ tibi promittuntur ab ad verum bonum specta, et de tuo gaude. — Quid

esse eliminandum. *Ruhk.* *lari oculo.* Lipsius ex libro at *hilariculo* : quod in edit. pessime in textum receptum est enim abbreviatio nostræ *Ruhk.* — At Schw. non *hilariculo* quod præfert. ms. :um *Par. b. d.* aliusque ap. am.

ium metallorum.... fodienti. , argenti similisque metalli æc intelligas ; quæ haud dualigniores sunt, quo minor ofunditas est. Bene cum his . hoc philosophicum conferl nisi ex bona mente et vero veniat, ideoque altas quasi gat in animo, parvi pretii m, *invectitium* est. Corpori re nullam rationem haberi *uhk.*

3. *Perfusoriam* recte Gruter. præfert alteri codd. lectioni *superfusoriam* v. not. *Ruhk.* — *Perfusoriam*, id est non penetrantem, sed exterius aspergentem. — ita *perfusorie dicere* apud Jureconsultos leviter et sine attentione aut cura : *perfusorie* assertiones in Sueton. Domit. c. VIII. Sic Noster Ep. cx. Si illa te non perfuderit, sed infecerit. *Lips.*

4. *Invectitium gaudium.* Sic ex vet. cod. quem Erasmus in Append. laudaverat, primus edidit Muretus ; cui nescio an assentiantur mss. *Par. a. et b. Invectitium* edit. vett. cum *Arg. b. c. Par. d.* et aliis apud Grut. Schw. — *Invectitium*, id est, quod ex externis invehitur.

5. *Ab alio.* Adjiciunt *vel ex alio* ed. *A. et R.* cum mss. *Arg. b. c. Par. a. b. d.* et aliis : quæ verba ab-

est autem hoc, de tuo? — Te ipso, et tui optima parte. Corpusculum quoque, etiam si nihil fieri sine illo potest, magis necessariam rem crede, quam magnam: vana suggerit voluptates, breves, paenitendas. ac, nisi magna
 6 moderatione temperentur, in contrarium abituras. Ita dico: in praecipiti est voluptas¹, ad dolorem² vergit, nisi modum teneat³; modum autem tenere in eo difficile est, quod bonum esse credideris. Veri boni aviditas, tuta est. Quid sit istud, interrogas, aut unde subeat? Dicam. Ex bona conscientia, ex honestis consiliis, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido vitæ et continuo tenore unam prementis viam. Nam illi, qui ex aliis propositis in alia transiliunt, aut ne transiliunt quidem, sed casu quodam transmittuntur, quomodo ha-
 7 bere quidquam certum mansurumve possunt, suspensi et vagi? Pauci sunt, qui consilio se suaque disponant: cæteri eorum more, quæ fluminibus⁴ innatant, non eunt, sed feruntur. Ex quibus alia⁵ lenior unda detinuit, ac mollius vexit; alia vehementior rapuit; alia proximæ ripæ⁶, cursu languescente, deposuit; alia torrens impetus in mare eiecit. Ideo constituendum est, quid velimus, et in eo perseverandum.

sunt vulgo, abjecta inde ab ed. Ven. et merito quidem, me iudice, ut ex scholio olim invecata. Schw.

1. Est voluptas. Ignorant est edd. vet. cum msstis Arg. Par. et aliis: quod si placet, delendum comma post voluptas. Schw.

2. In praecipiti est voluptas, ad dolorem vergit. Satis callide Lagrange vertit: La volupté est sur les bords de la douleur.

3. Teneat. Est tenuerit in ed. A. et ms. h. c. Schw.

4. Quæ fluminibus. Cf. Ep. IV, 4.

Horat. III, Carm. 29, 33. Epictetus Stobæi Flor. Serm. I, p. 13, Schow.: vita fortunæ implicata rapido flumini similis est, turbulenta, cœnosa, impura. Hanc imaginem Noster bene dilatat. Ruhk.

5. Alia. I. e. alias res. Cæterum vitam cum navigatione comparari a veteribus, multa exempla docent. Cf. Gattacker ad M. Antonin. p. 90, 1. R.

6. Proximæ ripæ..... deposuit. Sic editt. vet. cum msstis, quod præter rationem Muretus in proximæ ripam mutavit. Schw.

Hic est locus solvendi æris alieni. Possum enim vocem tibi Epicuri tui¹ reddere, et hanc epistolam² liberare : « Molestum est, semper vitam inchoare ; » aut (si hoc⁸ modo magis sensus potest exprimi) : « Male vivunt qui semper vivere incipiunt. » — Quare ? inquis : desiderat enim explanationem ista vox. — Quia semper illis imperfecta vita est. Non potest autem stare paratus ad mortem, qui modo incipit vivere. Id agendum est, ut satis vixerimus : nemo hoc putat³, qui orditur quum maxime vitam. Non est quod existimes, paucos esse hos⁴ : prope modum omnes sunt. Quidam vivere, tunc incipiunt, quum desinendum est. Si hoc judicas mirum, adjiciam quod magis admireris : quidam ante vivere⁵ desierunt, quam inciperent. Vale.

1. *Epicuri tui.* Fortasse Epicuri sectæ addictus erat. Vide præfat. hujus voluminis. *Ruhk.*

2. *Hanc epistolam liberare,* e manu mittere, finire. *R.*—Non male tamen intelligere videretur qui interpretaretur *liberare debito*, quum quæ-

que epistola afferat mercedulam suam.

3. *Nemo hoc putat :* scilicet se satis vixisse.

4. *Paucos esse hos.* Qui semper vitam inchoent.

5. *Desierunt.* Temere desecerunt ed. Lipsii et sqq. *Schw.*

EPISTOLA XXIV.

DE FUTURI METU : DE MORTE.

Lucilium de eventu judicii, in quod inimicus, qui homo potentior fuisse videtur (cf. § 111) eum vocavit sollicitum longe alio modo tractat, ac ille speraverat. Nam suadet, ut quibusvis pessimis, quæ timeri possint, animo suo propositis excussisque, intelligat, aut non magnum, aut non longum esse, quod metuat. (In quibus et Stoicos et Epicurum facile agnoscas. De illis res notior est, quam ut doceatur : de his cf. Diog. Laert. X, 22, 118, et ad utrumque locum Menag.) Hæc amico probat non solum exemplis Rutillii, Metelli, Socratis, Mucii et Catonis, hominum quidem fortissimorum, sed

etiam Q. Scipionis, Cn. Pompeii M. soceri aliorumque hominum consuetudinis ignavorum. Hac una via securitas summa comparatur, quandoquidem ita rebus quibuscumque terrorem incutientibus, e. c. morti, equuleis, etc., omnis tumultus timorve demitur, vera quippe facie iis reddita. Hoc suadet philosophia, cujus præcepta effectu probanda sunt. Hortatur tamen, ne cogitationi de futuro malo indulgeat, sed ut ea meditetur, quæ animum, qui corpore sit liberatus, mancant. Qua occasione data, egregium Lucilii versum recordatur, qui habet: Non repente nos in mortem incidere, sed minutatim. Clausula cum iis, quæ hac epistola tractaverat, bene cohæret. Affert autem Epicuri dicta, satietatem vitæ risu explodentia.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

SOLLICITUM te esse scribis de iudicii eventu, quod tibi furor inimici denunciat; et existimas me suasurum ut meliora tibi ipse ¹ proponas, et acquiescas spei blandæ. Quid enim necesse est mala arcessere, et, satis cito patienda quum venerint, præsumere, ac præsens tempus futuri metu perdere? Est sine dubio ² stultum, quia quandoque sis futurus miser, esse jam miserum: sed ego alia te ad securitatem via ³ ducam. Si vis omnem sollicitudinem exuere, quidquid vereris ne eveniat, eventurum utique propone: et, quodcumque est illud malum, tecum ipse metire, ac timorem tuum taxa ⁴: intelliges profecto, aut non magnum ⁵, aut non longum esse, quod metuis.

1. *Tibi ipse.* E codd. Grut. et veteri editione, jam aliquoties laudata restitui, ut magis Latinitati emendatæ conveniens: etsi interdum regulam hanc posthabere non dubitavit Noster cum Cicerone. Cf. Var. lect. ad III de Ira 8. Antea: *tibi ipsi. R.*

2. *Est sine dubio..... ducam.* Lipsius hic apte laudat Epistola XIII, LXXIV et LXXVIII. Vere, addit, sapientis usurpatio et remedium. Et nostro tempore quosdam esse, qui hanc iteratam de morte cogitationem parum salubrem menti bonæ et tranquillitati animi putent, eadem fere

argumenta sequentes, notum est. *R.*

3. *Alia... via.* Plane contraria, ut omnia timeas. Hoc ipsum in Ep. LXXVIII: Omnem fortunæ licentiam in oculis habe, tanquam quidquid potest facere, factura sit: quidquid expectatum est diu, lenius accidit.

4. *Timorem... taxa.* Iudicio, quanti sit, æstima. *Lipsius.*

5. *Aut non magnum.* Epicuri decantatum in dolore solatium infra statim: *Levis est, si ferre possum; brevis est, si ferre non possum.* Sic Æschylus:

Θάρασι, πόνον γὰρ ἄραρον οὐκ ἔχει χροδόν.

Nec diu exempla, quibus confirmeris, colligenda sunt; omnis illa ætas tulit. In quamcumque partem rerum, vel civilium¹, vel externarum, memoriam miseris, occurrent tibi ingenia aut profectus, aut impetus magni². Num quid 3 accidere tibi, si damnaris, potest durius, quam ut mittaris in exilium? ut ducaris in carcerem? num quid ultra quidquam timendum est ulli³, quam ut uratur? quam ut pereat⁴? Singula ista constitue, et contemptores eorum cita; qui non quærendi, sed eligendi sunt. Damnationem suam Rutilius⁵ sic tulit, tanquam nihil illi molestum aliud esset, quam quod male judicaretur. Exilium 4 Metellus⁶ fortiter tulit, Rutilius etiam libenter: alter, ut rediret, reipublicæ præstitit⁷; alter reditum suum

Confide: tempus non habet summus dolor. Lipsius.

1. *Rerum, vel civil.*, nostrarum et Romanarum: quæ ad tuos cives. Lips.

2. *Profectus..... magni.* In sapientia. Reperies, inquit, aut qui iudicio et ratione, sapientiæ nempe alumni, hæc contempserint, ut Cato: aut qui impetu et nobilitate animi, ut Scipio. Lips.

3. *Num quid ultra quidquam timendum est ulli.* Ruhkopius dat *n. q. u. q. ulli timendum est*: hanc inquit, lectionem in aliquot mss. suis invenit Pincianus, et Grut. in Col. at alii loco *ulli* habent *illi* ut et editio vetus. Erasmus, unus Palat. ap. Grut. et Muretus habent: *n. u. q. corpori t. e.* Vulgata est: *Numque* (s. ap. Bippont. *numquid*) *ultra quidquam timendum est ulli.* Ruhk.

4. *Quam ut pereat* recte defendit Lipsius, omnium codd. et edd., præter ed. Romanam, tria hæc verba omittentem, consensu, contra Muretum, qui mallet: *q. u. pendeat*: de crescat enim oratio, reponit Lips.

et minus *pendere*, quam *uri.* Ruhk.

5. *Rutilius.* Cf. de Providentia c. III, 5. Consolat. ad Marc. XXII, 2, not. Ruhk.

6. *Metellus*, Numidicus, victo Jugurtha, dictus: qui censor et clarissimus vir, quum jurare in leges Apuleii Saturnini Trib. pl. nollet, in exilium missus, fortiter tulit, donec, occiso illo, precibus lacrimisque filii præsertim, qui ob id Pii cognomen meruit, restitutus est. Vide Ernesti clav. Cic. historic. h. v. Aurel. Vict. c. 6. Ruhk.

7. *Reipublicæ præstitit.* Ruhk. interpretatur: persuasit. At, præterea quod ista verbi *præstitit* significatio nusquam occurrit, non videtur ille intellexisse auctoris sententiam quæ est: Metellum pene invitum in patriam reversu messe, nec alia mente quam quod rempublicam sui indigere videret: ita ut non illi cives reditum, sed ipse civibus condona-verit. Quod bene vertit Lagrange: *L'un accorde son retour à la république*, etc.

Sullæ negavit¹, cui nihil tunc negabatur. In carcere Socrates² disputavit, et exire (quum essent qui promitterent fugam) noluit, remansitque, ut duarum rerum gravissimarum hominibus metum demeret, mortis et carceris. Mucius³ ignibus manum imposuit. Acerbum est
 5 uri; quanto acerbius, si id te faciente patiaris⁴? Vides hominem non eruditum, nec ullis præceptis contra mortem aut dolorem subornatum⁵, militari tantum robore instructum, pœnas a se irriti conatus exigentem! spectator distillantis in hostili foculo dextræ stetit, nec ante removit nudis ossibus fluentem manum, quam illi ab hoste subducta est⁶. Facere aliquid in illis castris felicius potuit, nihil fortius. Vide quanto acrior sit ad occupanda pericula virtus, quam crudelitas ad irroganda.
 6 Facilius Porsenna Mucio ignovit, quod voluerat occidere, quam sibi Mucius, quod non occiderit.

Decantatæ, inquis, in omnibus scholis fabulæ istæ sunt! Tum mihi⁷, quum ad contemnendam mortem ven-

1. *Sullæ negavit.* Noster de Provid. cap. 3: «Rutilius Sullæ dictatori solus aliquid negavit, et revocatus non tantum retro cessit, sed etiam longius fugit.» Ovidius: «Et grave magnanimi robur mirare Rutili; Non usi reditus conditione dati.»

2. *Socrates.* Critonem et Simmiam Thebanum hoc consilium cepisse, ut Socratem fuga ingratis suis civibus eriperent, est res nota vel ex Xenoph. Apolog. § 23, p. 146 ed. Zeun. et Platon. Crit. Tom. I, p. 102, sqq. *Bip. Meiners Geschichte der Wissensch. in Griech. und Rom.* Tom. II, p. 496, sqq. *Ruhk.*

3. *Mucius.* Cf. Liv. II, 12. *Ruhk.*

4. *Si id te faciente patiaris.* Int. Si te ipse uras.

5. *Subornatum* recte defenditur a Gronov. contra Gruterum, qui e cod. Col. *obrutum* enotaverat. Vis vocis nunc vel ex Lexicis nota est, ornatum simpliciter. *Ruhk.*

6. *Quam illi ab hoste subducta est.* Sic scripsi cum *Arg. b.* cui assentitur *Par. a.* Sed rectius revocabitur vulgatum, *quam ignis illi ab hoste subductus est*, quod cum ed. *R.* et *A.* præfert ms. *c.* puto et alii. (Conf. Ep. LXVI.) *Par. b.* quidem et *Par. d.* *quam illi ab hoste subductus est*: omissio vocab. *ignis.* *Schw.*

7. *Tum mihi.* Schweigh. habet in sua ed. *etiam mihi*: sed ipse hanc lect. sic corrigit in notis: sic equidem interpretatus eram scripturam, quam

tum fuerit, Catonem¹ narrabis? — Quidni ego narrem ultima illa nocte Platonis librum legentem, posito ad caput gladio? Duo hæc in rebus extremis instrumenta prospexerat, alterum, ut vellet mori, alterum, ut posset. Compositis ergo rebus², utcumque componi fractæ atque ultimæ poterant, id agendum existimavit, ne cui Catonem aut occidere liceret, aut servare contingeret; et, stricto gladio, quem usque in illum diem ab omni cæde purum servaverat: Nihil, inquit, egisti, Fortunâ, omnibus conatibus meis obstando! non pro mea adhuc, sed pro patriæ libertate pugnavi! nec agebam tanta pertinacia, ut, liber, sed ut inter liberos viverem: nunc, quoniam, deploratæ sunt res humani generis, Cato deducatur in tutum. Impressit deinde mortiferum corpori⁸ vulnus. Quo obligato a medicis³, quum minus sanguinis haberet, minus virium, animi idem⁴; jam non tantum Cæsari, sed sibi iratus, nudas in vulnus manus egit, et generosum illum contemptoremque omnis potentiæ spiritum non emisit, sed ejecit.

Non in hoc exempla nunc congero, ut ingenium exerceam; sed ut te adversus id, quod maxime terribile videtur, exhorter. Facilius autem exhortabor, si ostendero,⁹

h. l. in ms. *Arg. b.* inveni: nunc video *Tam* ibi legendum, male id quidem. *Tam* habet ms. *c. Tamen* ed. *A. Tu mihi* ed. *R. Par. a.* Pal. 2, et Col. quæ non meliora. Vera lect. erat *Tum mihi*, quod exhibent *Par. b. d. Jam mihi* edd. inde ab Erasm. ex ipsius conject. *Schw.*

1. *Catonem.* Uticæ hoc factum esse, unde Catoni cognomen Ulicensis dabatur, est res notissima, quæ apud omnes auctores, qui de hac re exposuerunt, eodem fere modo narratur, v. c. Plutarch. in *Caton.* min. p. 790,

sqq. in Cæsar. p. 732 Fref. Dion. Cass. XLIII, 10—12. *Ruhk.*

2. *Compositis ergo rebus.* Id est omnibus post Pharsalicam pugnam et Pompeium interfectum in Cæsaris ditionem subactis, ideoque quiescentibus.

3. *A medicis.* Quod tamen Noster *medicis* tribuit, id Plut. a Buta, libertino Catonis, Dio Cass. ab ejus amicis factum esse asseverant. *Ruhk.*

4. *Animi idem.* Int. eandem tamen animi fortitudinem, labefactato corpore, servaret.

non fortes tantum viros hoc momentum efflandæ animæ contempsisse ; sed quosdam, ad alia ignavos, in hac re æquasse animum fortissimorum : sicut illum Cn. Pompeii socerum Scipionem ¹, qui, contrario in Africam vento relatus, quum teneri navem suam vidisset ab hostibus, ferro se transverberavit, et quærentibus ubi imperator
 10 esset : Imperator, inquit, se bene habet. Vox hæc illum parem majoribus fecit, et fatalem Scipionibus in Africa gloriam ² non est interrumpi passa. Multum fuit, Carthaginem vincere ; sed amplius, mortem. Imperator, inquit, se bene habet ³ ! An aliter debebat imperator, et quidem Catonis ⁴, mori ? Non revoco te ad historias, nec ex omnibus sæculis contemptores mortis, qui sunt plurimi, colligo : respice ad hæc nostra tempora, de quorum languore ac deliciis querimur : omnis ordinis homines succurrent, omnis fortunæ, omnis ætatis, qui mala sua
 11 morte præciderunt ⁵. Mihi crede, Lucili, adeo mors timenda non est, ut beneficio ejus nihil timendum sit ⁶. Se-

1. *Scipionem*. Q. Cæcilius Metellus Pius Scipio prælio ad Thapsum a Jul. Cæsare victus quum Hispaniam peteret, ad Hipponem, regium portum in regno Numidarum situm, delatus et a navibus hostilibus circumventus, ne a P. Sittio, Cæsaris legato, qui classi præerat, caperetur, se ipse interemit. Cf. Hirtius de Bello Afric. I, c. 96. Flor. IV, 2. Appian. de Bello civ. II, p. 798. Dio Cass. XLIII, 9. *Ruhk.*

2. *Fatalem... gloriam*. Quum jam antea alter Scipionem Annibalem ad Zamam devicto Carthaginis potentiam everterit, alter Carthaginem ipsam diruerit atque inflammaverit.

3. *Se bene habet*. Alii, *b. se h.* Rectius fortasse abjicietur pronomen. *S.*

4. *Et quidem Catonis*. Ed. vetus pro *et quidegn* *Catonis* habet *quam Catho*. Non male. *Ruhk.*—Fortis illius viri imperator, an non ipse fortis ? Nam toti exercitui Scipio præerat, Catone inter legatos. *Lipsius.*

5. *Omnis ordinis... præciderunt*. Quam vere hæc dicta sint de multitudine eorum, qui sua sponte mortem sibi consciverint sub Cæsaribus usque ad hæc Senecæ tempora, Tacitus, Dio Cassius, alii affirmant. *R.*

6. *Ut beneficio ejus nihil timendum sit. Nihil antefendum sit* ed. ab Erasmo et Mur. *Nihil antefendum timendumve sit* ed. *Ruhk.* cum ed. *A.* et *R.* et mss. *Par. a. b. d.* aliisque. Sed *Arg. b. Nihil antefendum timendum sit, absque*

turus itaque inimici minas audi : et, quamvis conscientia
 tibi tua fiduciam faciat, tamen, quia multa extra causam
 valent, et, quod æquissimum est, spera, et ad id te,
 quod est iniquissimum, compara. Illud autem ante omnia ¹²
 memento, demere rebus tumultum¹, ac videre quid in
 quaque re sit : scies nihil esse in istis terribile, nisi
 ipsum timorem². Quod vides accidere pueris, hoc nobis
 quoque, majusculis pueris, evenit : illi, quos amant,
 quibus assueverunt, cum quibus ludunt, si personatos
 vident, expavescunt. Non hominibus tantum, sed et re-
 bus³ persona demenda est, et reddenda facies sua. Quid ¹³
 mihi gladios et ignes ostendis, et turbam carnificum
 circa te frementem⁴ ? tolle istam pompam, sub qua la-
 tes, et stultos territas ! Mors est ; quam nuper servus
 meus, quam ancilla contempsit. Quid tu rursus mihi fla-
 gella et equuleos magno apparatu explicas ? quid singulis
 articulis singula machinamenta, quibus extorqueantur,
 aptata, et mille alia instrumenta excarnificandi particu-

conjunctione. Delevi equidem prius
 verbum, ut imperite olim intrusum
 ab homine qui vocab. *beneficio* in
 tertio casu acceperat, quum intelli-
 gendum esset in sexto casu positum.
 Hæc Schw. At Ruhk. — *Anteferen-*
dum timendumve sit omnes olim
 editi et scripti præstant, præter Mu-
 retum, qui *timendumve* scalpello
 critico abscedit. Lipsius emendabat :
nihil a te verendum timendumve sit,
 additque : Adeo, mi Lucili, mors
 tibi non timenda, ut illi, nihil ve-
 reri aut timere debeas. Mala aut me-
 tus sola tollit. Sed antiqua lectio bo-
 num sensum fundere videtur : non
 adeo mors est timenda, ut, ea pro-
 posita, omnium aliarum rerum re-
 spectum omittere debeas. Sic honesta

sunt facienda et prava devitanda
 adeoque timenda, mortis nulla ra-
 tione habita. *Ruhk.*

1. *Demere rebus tumultum.* Quia
 timor confusionem gignit et vetat ne
 animus videat quid re ipsa impendeat.

2. *Timorem.* In duobus codd. Pa-
 lat. esse *timere* observat Grut. nec
 inficetum auribus suis fatetur cum
 Gronovio, qui similia laudat ; vul-
 gata tamen, *nisi ipsum timorem*, ideo
 non est movenda. *Ruhk.*

3. *Sed et rebus.* Dele *et* : satis erat
sed rebus, quod habent edd. vet.
 cum msstis. Vide not. ad Ep. IV, et
 ad VIII. *Schw.*

4. *Frementem* lectio scriptorum
 et editionis veteris. Cf. ad Ep. xx.
Antea : frementium. Ruhk.

14 latim¹ hominis? Pone ista, quæ nos obstupefaciunt; jube conticescere gemitus et exclamationes, et vocum inter lacerationem elisarum acerbiter. Nempe dolor est; quem podagricus ille contemnit, quem stomachicus ille in ipsis deliciis perfert, quem in puerperio puella perperitur. Levis est², si ferre possim; brevis est, si ferre non possim.

Hæc in animo voluta, quæ sæpe audisti, sæpe dixisti; sed, an vere audieris, an vere dixeris, effectu proba! hoc enim turpissimum est, quod nobis objici solet, verba
15 nos philosophiæ, non opera tractare. Quid tu? nunc primum tibi mortem imminere scisti, nunc exsiliium, nunc dolorem? In hæc natus es³! Quidquid fieri potest, quasi futurum cogitemus: quod facere te moneo, scio certe fecisse. Nunc admoneo, ut animum tuum non mergas in istam sollicitudinem: hebetabitur enim, et minus habebit vigoris, quum exsurgendum erit. Abduc
illum⁴ a privata causa ad publicam: dic mortale tibi et fragile corpusculum esse; cui non ex injuria tantum aut ex potentioris viribus⁵ denuntiabitur dolor, ipsæ⁶ in
16 tormenta voluptates vertuntur. Epulæ cruditatem afferunt; ebrietates nervorum torporem tremoremque; libidines pedum, manuum, articulorum omnium depravationes. Pauper fiam? inter plures ero. Exsul fiam? ibi me

1. *Particulatim*. In aliis quibusdam libris *articulatim*. Ultra verior lectio sit, haud facile dixerim. *Schw.*

2. *Levis est... possum*. De hoc jam supra diximus.—Cf. Gatacker. ad M. Antonin. p. 273, 274. Senec. Ep. xxx, 12. *Ruhk.*

3. *In hæc natus es*. In hoc edd. vet. cum ms. c. et *Par. a. d.* Vitiose *In hac Arg. b.* et *Par. b.* *Schw.*

4. *Abduc illum a privata causa ad publicam*. Id est oblitus litem tuam privatam, considera conditionem omnium mortalium.

5. *Ex potentioris viribus*. Sic primus emendavit Lips. commodè. Cf. LXXVI, 274, 6. Ante eum ed. cum mssis, *ex potentioribus viribus*. *Schw.*

6. *Ipsæ*. Sed *ipsæ* edd. ante *Ruhk.*

natum putabo, quo mittar. Alligabor ¹? quid enim? nunc solutus sum? ad hoc me natura grave corporis mei pondus adstrinxit. Moriar ²? hoc dicis, desinam ægrotare posse, desinam alligari posse, desinam mori posse. Non sum tam ineptus ³, ut Epicuream cantilenam hoc loco persequar, et dicam: vanos esse inferorum metus; nec Ixionem ⁴ rota volvi; nec saxum ⁵ humeris ⁶ Sisyphi trudi in adversum; nec ullius viscera ⁷ et renasci posse quotidie, et carpi. Nemo tam puer est, ut Cerberum timeat, et tenebras, et larvalem ⁸ habitum nudis ossibus cohærentium. Mors nos aut consumit, aut ⁹ emittit. 18

rursusque ed. Matth. in vitis edit. vet. et msstis. Mox, in tormenta voluptates scripsi cum ed. A. et ms. c. Vulgo *volupt. in torm. Schw.*

1. *Alligabor?* Ad deportationem in insulam spectat. Civitate autem privatus reus, idque in perpetuum, bonis etiam publicatis, et custodiae censa milite apposito cui catena alligabatur. Cf. de Tranq. Animi X, 3, not. Exquisita quædam de hac pœna apud Romanos dedit Heyne in Opusc. acad. Vol. IV, p. 277 sq. *Ruhk.*

2. *Moriar? ... desinam... posse.* Similia collegit Gatacker ad Antonin. p. 90, 2. *Ruhk.*

3. *Non sum tam ineptus, ut Epicuream.* Confirmat Diog. Laert. X, 123, ubi vid. Petr. Gassendus, et de vita ac moribus Epicuri c. I—IV, ubi omnia diligenter collecta sunt, quæ hæc spectant. Wernsdorf ad (Lucilii) *Ætnam* 75, P. L. M. Tom. IV, p. 104, nostrum ab isto *Ætne* auctore expressum esse putavit. Cæterum jam Cic. Tusc. Disp. I, 5 et 6; et Orat. pro Rosc. Amer. c. 24. (Juvenal. II, 149), hanc eandem sententiam de vanitate mythologiæ publice protulit, ut tacem de antiquioribus non-

nullis philosophis Græcis, qui eam prorsus derisui et contemptui tradere, aliisque, utique Stoicis, qui eam mitigare interpretatione allegorica non dubitarunt, v. c. de Xenophane. Cf. Meiners *Geschichte der Wiss.* Vol. I, p. 615, sq. *Ruhk.*

4. *Ixionem.* Ixion propter injurias, quibus Junonem afflicere voluit, rotæ apud inferos circumligatus turbine circumagitur. Vide Heyne ad Virgil. Georg. IV, 484. *Ruhk.*

5. *Humeris* codd. ap. Grut. vet. edd. Antea: *humeru. Ruhk.*

6. *Sisyphi.* Sisyphus rex Corinthi incursionem in Atticam faciens a Theseo interfectus. Pœna nota est vel ex Ovid. Metam. IV, 459. *Ruhk.*

7. *Nec ullius viscera.* De Tityo poetæ, et inter alios Lucretius, qui hæc talia abjicit, et ad moralem sensum aliquem aptat, pro Epicuri doctrina, lib. III. *Lipsius.*

8. *Larvalem habitum.* Ita scripti libri: editi *larvarum hab.* sed editio vetus: *larvalem h.* Sed illud ad ipsos mortuos refer, qui pallentes tenues et larvales quædam umbræ, ut Sardonius dixit. *Lipsius.*

9. *Aut emittit.* Sic edd. ante *Ruhk.*

Emissis meliora restant, onere detracto ; consumptis nihil restat, bona pariter malaque submota sunt. Permitte mihi hoc loco referre versum tuum, si prius admonuero, ut te iudices non aliis scripsisse ista, sed etiam tibi. Turpe est aliud loqui, aliud sentire ; quanto turpius, aliud scribere, aliud sentire ? Memini te illum locum aliquando tractasse, non repente nos in mortem incidere, 19 sed minutatim procedere. Quotidie morimur¹, quotidie enim demitur aliqua pars vitæ : et tunc quoque, quum crescimus, vita decrescit. Infantiam amisimus, deinde pueritiam, deinde adolescentiam ; usque ad hesternum, quidquid transiit temporis, periiit ; hunc ipsum, quem agimus, diem cum morte dividimus. Quemadmodum clepsydrum non extremum stillicidium exhaurit, sed quidquid ante defluxit : sic ultima hora, qua esse desinimus, 20 non sola mortem facit, sed sola consummat. Tunc ad illam pervenimus, sed diu venimus. Hæc quum descripsisses, quo soles ore, semper quidem magnus, nunquam

inde a Mur. (rursusque nuper ed. Matth.) cum ed. *A.* et ms. *c.* ac nonnullis Pinciani codd. Et bene quidem hoc convenit cum eo quod continuo sequitur, *emissis*, et cum aliis Senecæ locis, ubi idem verbum in eodem argumento ponitur : sed exquisitius est, et repositum cum ed. Ruhk. malim, *aut exiit*, quod cum ed. *R.* præferunt mss. *Arg. b. Par. a. b. d.* aliique apud Pinc. et Grut. Nempè *exiit* nos, id est animum nostrum velamento, quod illum dum vivimus circumdat : cum quo convenit, quod mox ait *onere detracto*. Conf. Epist. XCII. *Schv.* — Utrovis autem modo legas, mors nihil, aut nihili est. Si enim emittit, vivimus, quo sensu Lucanus, lib. III. « Aut nihil

est sensus animis a morte relictum, Aut mors ipsa nihil. » Si consumit, cum illa perimus ; atque ita hoc Senecæ tragici valeat : « Post mortem nihil est, ipsaque mors nihil. » *Lipsius.*

1. *Quotidie moritur... decrescit.* Hæc jam Heraclitus Clementis Alex. Strom. III, p. 520, perviderat : *Θαυρατός ἴσται*, dixerat, *ὅτι πάντα ἐπιρθίντες ἐπέομεν*. Sæpe hoc tractat Seneca e. c. Epist. I, IV, etc. Laudat Muretus Plutarchum in libro de Ei apud Delphos c. XVIII, p. 240, Tom. IX, Hutt. valde similia. Eo quoque spectat Heracliti jam supra laudatum dictum : nos non bis eundem fluvium intrare : ait enim, fluere omnia, nihilque manere. Plato Cratyl. p. 267, Tom. III, Bip. Cf. Heynii Opuscul.

acrior quam ubi veritati commodas verba, dixisti :

Mors non una venit; sed, quæ rapit, ultima mors est¹.

legas, quam epistolam meam; apparebit enim
ac, quam timemus, mortem extremam esse, non

o quo spectes: quæris quid huic epistolæ inful-
quod dictum alicujus animosum, quod præce-
tile? Ex hac ipsa materia quæ in manibus fuit, a
r aliquid. Objurgat Epicurus non minus eos, qui
r concupiscunt, quam eos, qui timent, et ait:
ulum est currere ad mortem tædio vitæ; quum
vitæ, ut currendum ad mortem esset, effeceris. »
lio loco dicit: « Quid tam ridiculum, quam ap-

. Vol. III, p. 103. *Ruhk.*
rs non una venit; sed, quæ
tima mors est. Vulgo qui-
tes edd. et mssii, (excepta
flur.) *Mors non ultima ve-*
d ipsum revocans Lipsius,
m *sed* abjecit, quam qui-
eres libri ad unum omnes
it. Reposui equidem id quod
: a Mureto positum erat,
rationis structura, et sen-
na minus perspicua quam
ipsius Senecæ interpretatio,
metrica etiam ratio postula-
rica, inquam, ratio; nam
venit, quo prima syllaba pro-
h. l. in *præterito* tempore
ipere, haud multum ab ine-
sse mihi videtur. *Schw.* —
hw., at Ruhkoplius edidit:
n ultima venit, quæ rapit,
nors est. Omnium, inquit,
lectio, qua spreta Muretus
mors non una venit, sed
sius vetera teneri mavult,
odo particula *sed*, quæ qui-

dem versum turbat. Gronov. assen-
titur; i. multis mortibus conficimur,
quandoquidem quotidie morimur:
ideoque mors sæpe ad nos venit, an-
tequam nos rapuit. Sed illa mors
quæ nos rapit et aufert, ipsarum mor-
tium est ultima. Sic fere recte Gron-
nov. contra Lipsium, qui sensum
inesse putabat: non quæ venit et jam
præterit, mors est, sed illa proprie,
quæ rapit ultima et nos aufert. De
eodem versu Gron. egit in Epistola
ad Nic. Heinsium, Tom. III. Syllog.
Burmamn. p. 185. Petr. Burmann.
Sec. tamen defendit Mureti lectio-
nem ad Anthol. latin. lib. III, epigr.
150. *Ruhk.* — Nobis autem potior
videtur Mureti lectio, quæ antithe-
sim, nostro tam dilectam, non solum
in re, sed etiam in verbis offert, et
quæ sequentibus: *hanc quam timu-*
mus mortem extremam esse, non su-
lam, optime consentit. Cæterum,
quamlibet lectionem præferas, sensus
fere idem est.

2. *Infulserim*, adjunxerim. Lau-

petere mortem, quum vitam inquietam tibi feceris metu
 22 mortis? » His adjicias et illud ejusdem notæ licet : « Tan-
 tam hominum imprudentiam esse, immo dementiam, ut
 quidam timore mortis¹ cogantur ad mortem. » Quidquid
 horum tractaveris, confirmabis animum, vel ad mortis,
 vel ad vitæ patientiam. Ad utrumque enim movendi² ac
 firmandi sumus, et ne nimis³ amemus vitam, et ne ni-
 mis oderimus. Etiam quum ratio suadet finire, non te-
 mere, nec cum procurso capiendus est impetus⁴. Vir
 23 fortis ac sapiens non fugere debet e vita, sed exire. Et
 ante omnia ille quoque vitetur affectus, qui multos oc-
 cupavit, libido moriendi. Est enim, mi Lucili, ut ad
 alia, sic etiam ad moriendum inconsulta animi inclina-
 tio, quæ sæpe generosos atque acerrimæ indolis viros
 corripit, sæpe ignavos jacentesque : illi contemnunt vi-

dat I. F. Gronov. Obs. IV, 22. Cf. Oudendorp. ad Frontin. p. 418. R.

1. *Timore mortis.* Cf. Ep. LXX, 6. Stultitia est, timore mortis mori. L. Addas Gatacker ad Antonin. p. 324, 2, et Freinshem. ad Curt. V, 9. *Ruhk.* — Hic laudat Muretus hos Martialis versus : « Hostem dum fugeret, se Fannius ipse peremit, Hic rogo, non furor est, ne moriari, mori? »

2. *Ad utrumque enim movendi.* In utrumque movendi cdd. a Mureto : ante illum, *At in utrumque emovendi*, ex ed. R. in qua duo verba enim movendi perperam in unum emovendi contracta erant. Tenent autem enim mssuti omnes. Tum movendi ms. c. Par. a. b. d. aliique apud Grut. sed movendi alii apud eumdem, cum ed. A. quod adoptavi, licet non displicuerit Dion. Gothofredi conjectura, *munendi*. Sed ecce in alia omnia discedens noster Arg.

b. induendi præfert : quod vide an tenendum ipsum fuerit, an in *imbuendi* mutandum, ut legeretur : *In utrumque enim imbuendi*. Priora quidem verba nusquam sic scripta reperi, *In utrumque. Ad utrumque* dedere tres Palatini, non optimæ quidem alioquin notæ. *At in utrumque Arg. b. c. Par. a. b. d.* Pal. sec. et Col. cum ed. A. et R. ubi *At* vitiose (puto) pro *Ad* scriptum, et dæm lectiones altera alteri junctæ, e quibus seligenda fuerit ea, quæ cum sequente verbo maxime conveniat. S.

3. *Ne nimis... Etiam quum ratio :* ratio mortem suadere potest pro patria, amicis, etc. Cf. Lipsii Manu-duct. III. Diss. 22, 23. *Ruhk.*

4. *Capiendus est impetus.* Plinius pariter, lib. I, Epist. XXII : « Impeta quodam et instinctu currere ad mortem, commune cum multis : delibere vero, et causas ejus expendere, utque suaserit ratio, vitæ mortisque

hi gravantur. Quosdam subit eadem faciendi videntur
 satietas, et vitæ non odium, sed fastidium, in
 prolabimur ipsa impellente philosophia¹, dum dici-
 « Quousque eadem²? Nempe expergiscar, dor-
 , satiabor³, esuriam, algebo, æstuabo; nullius rei
 est, sed in orbem nexa sunt omnia; fugiunt ac se-
 ur. Diem nox premit⁴, dies noctem; æstas in au-
 tum desinit, autumno hiems instat, quæ vere com-
 ur: omnia sic transeunt⁵, ut revertantur; nihil
 facio⁶, nihil novi video; fit aliquando et hujus rei
 super⁷? » Multi sunt qui non acerbum judicent vivere,
 supervacuum⁸. Vale.

in suscipere vel ponere, in-
 tantum. » Adde Senecam Ep.
 v. Lipsius.

Impellente philosophia. Quæ
 non magis facit totum hoc
 et in eadem circulari. Lucre-
 . III, Naturam rerum inducit
 anime, cui mors gravis vide-
 rentem: « Nam tibi præterea,
 achiner inveniamque, Quod
 nihil est: eadem sunt omnia
 Si tibi non annis corpus jam
 , et artus Confecti languent;
 amen omnia restant, Omnia
 s vivendo vincere sæcla. »
Quousque eadem? Cf. de
 illi. Anim. cap. II, § 13,
 idat Muretus Luciani Dial.
 XVI, Menippi et Chironis,
 Tom. II, Bip. ubi nonnulla

reperias, quæ huc pertineant. *Ruhk.*

3. *Satiabor* abest. ed. A. et mss.,
Arg. b. c. et Par. a. b. d. Schw.

4. *Diem nox premit*, etc. Appo-
 site Muretus laudat Horat. II, Carm.
 18, 15: « Truditur dies die Novæque
 pergunt interire lunæ. » Cf. ibid. IV, 7,
 8, ubi nostrum locum Böttiger do-
 cte adhibuit. *Ruhk.*

5. *Sic transeunt.* Deerat vulgo *sic*,
 invitis mastis et edd. vet. *Schw.*

6. *Facio... novi.* Sic mss. b. c.
 cum ed. A. et R. Transposita vulgo
 erant ista verba. *Schw.*

7. *Nausea.* Poterat *nausia* scribi,
 cum ms. *Arg. b.* et aliis apud Ops. *S.*

8. *Supervacuum* edd. vet. cum
 mss. *Arg. b. c. Par. a. b. d. Pal. sec.*
 et Col. *Superfluum* edd. a Lipsio, ex
 tribus junioribus mssis Gruteri. *S.*

EPISTOLA XXV.

DE SOLITUDINIS PERICULIS, DE PAUPERTATIS COMMODIS.

De duorum amicorum emendatione, et ea pro diverso utriusque ingenio diversa adhibenda agit : alterum enim juvenem fortius, alterum senem remissius, ne desperet, esse tractandum. Tum ex Epicuri schola sumit, quo Lucilium hortatur, ut pergat fortem se præstare, ad legem naturæ se componere, ideoque paucis esse contentum. Addit ex eodem : Sic fac omnia, tanquam spectet aliquis.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

Quod ad duos amicos nostros pertinet, diversa via eundem est; alterius enim vitia emendanda, alterius frangenda sunt. Utar libertate tota : non amo illum, nisi ¹ offendero. — Quid ergo? inquis, quadragenarium pupillum cogitas sub tutela tua continere? Respice ætatem ejus jam duram et intractabilem : non potest reformari; tenera finguntur ². — An profecturus sim nescio; malo successum mihi, quam fidem, deesse. Nec desperaveris, etiam diutinos ægros posse sanari, si contra intemperantiam steteris, si multa invites et facere coegeris et pati. Ne de altero quidem satis fiduciæ habeo; excepto eo, quod adhuc peccare erubescit. Nutriendus est hic pudor; qui quamdiu in animo ejus duraverit, aliquis erit bonæ spei locus. Cum hoc veterano parcius agendum puto, ne in desperationem sui veniat : nec ullum tempus aggrediendi fuit melius, quam hoc, dum interquiescit, dum emendato

1. *Non amo illum, nisi offendero.* Int. mea in eum amicitia jubet ut offendam, quoniam nulla alia est ratio illius corrigendi.

2. *Tenera finguntur.* Horat. I, Epp. 2, 64 : « Fingit equum tenera docilem cervicem magister : » et Plato ait juvenes *ἄπειρος εἶναι*. *Muretus.*

similis est. Aliis hæc intermissio ejus imposuit : mihi ³ verba non dat ; exspecto cum magno fenore vitia reditura , quæ nunc scio cessare , non deesse. Impendam huic rei dies , et , utrum possit aliquid agi , an non possit , experiar. Tu nobis te ; ut facis , fortem præsta , et sarcinas contrahe ¹. Nihil ex his , quæ habemus , necessarium est. Ad legem naturæ revertamur : divitiæ paratæ sunt. Aut gratuitum est , quo egemus , aut vile ². Panem ⁴ et aquam ³ natura desiderat ; nemo ad hæc pauper est ; « intra quæ quisquis desiderium suum clusit , cum ipso Jove de felicitate contendat , » ut ait Epicurus : cujus aliquam vocem huic epistolæ involvam. « Sic fac , inquit , omnia , tanquam spectet Epicurus ⁴ ! » Prodest sine dubio , custodem sibi imposuisse , et habere quem respicias , quem interesse cogitationibus tuis judices. Hoc quidem ⁵ longe magnificentius est , sic vivere tanquam sub aliquis boni viri , ac semper præsentis , oculis : sed ego

1. *Sarcinas contrahe* : ut e sequentibus liquet , eum adhortatur ut sarcinas ad levissimum pondus redigat , id est , omnia quæ adhuc trahit secum impedimenta sapientiæ , sumptam in domo , clientium turbam et cætera , abjiciat.

2. *Aut vile*. Aut vilis pretii constat.

3. *Panem et aquam*..... *Epicurus*. Cf. ad Ep. XVIII, 8; XXI, 10, not. Epicuri verba Ælianus V. H. IV, 13, ubi Scheff. et Kuhn. conservavit, unde Stobæus Floril. Serm. XVII, p. 343, sumpsit: Ἐπίκουρος ὁ Γαργήτιος ἀκραγὲ λέγων· Ὁ ἐλάχιστον οὐχ ἱκανόν, (ἀλλὰ) τοῦτ᾽ ἐγὼ οὐδὲν ἱκανόν. Ἐλεγε δ᾽ ἰστομῶς ἔχειν, καὶ τῷ Διὶ ὑπὲρ εὐδαιμονίας διαγωνίζεσθαι μάζαν ἔχων καὶ ὕδωρ. Habeamus, ait Seneca Ep. CX, 17, aquam , habeamus polentam , Jovi ipsi de felicitate controversiam

faciamus! Locum Stobæi ex Æliano l. l. restitutum dedi , quod jam suaserat Menag. ad Diog. Laert. X, 131. Nam falsa lectio Stobæum invaserat τὸ δὴ , cujus loco Schow. quem Ælianus et Seneca fugerant , ex quatuor codd. perperam nec ulla sensus ratione habita dederat : το δὲ. Sumpsit vero Epicurus hoc a Democrito Stobæi Floril. Serm. XXXVIII, init. μάζα γὰρ καὶ σπῆας λιμοῦ καὶ κόπου γλυκύτερα λάματα. *Ruhk.*

4. *Epicurus*. Restitui e Gruter. aliisque codd. et vet. edd. Sunt ipsius Epicuri verba ad aliquem e suis , quem jubet cupitque , velut se teste et spectatore , viverè. Quanti se ipse fecerit Epicurus , nota res est : deinde Epic. non de quolibet homine loqui , inde liquet , quod Seneca addit infra , § 5 : sed ego contentus sum , etc. *R.*

etiam hoc contentus sum , ut sic facias quaecumque facies , tanquam spectet aliquis. Omnia nobis mala solitudo persuadet. Quum jam profeceris tantum , ut sit tibi etiam tui reverentia , licebit dimittas pædagogum : interim aliquorum te auctoritate custodi. Aut Cato ille sit , aut Scipio , aut Lælius , aut cujus¹ interventu perditum quoque homines vitia supprimerent ; dum te efficias eum² , cum quo³ peccare non audeas. Quum hoc effeceris , et aliqua cœperit apud te tui esse dignatio , incipiam tibi permittere⁴ ; quod idem suadet Epicurus : « Tunc præcipue in te ipse secede , quum esse cogaris in turba. » Dissimilem te fieri multis oportet. Dum tibi tutum sit ad te recedere⁵ , circumspecte singulos : nemo est , cui non satius sit cum quolibet esse , quam secum. « Tunc præcipue in te ipse secede , quum esse cogaris in turba ; » si bonus vir es , si quietus , si temperans : alioquin in turbam tibi a te recedendum est : istic malo viro propius es¹. Vale.

1. *Aut cujus.* Nil mutant libri: intellige , aut quisquis sit , cujus , etc. Schw.

2. *Dum te efficias eum..... audeas.* Donec ad hoc virtutis pervenias , ut te ipse custodire possis , ut tui ipsius dignitas a peccato te prohibeat.

3. *Cum quo* edd. vett. cum misistis ; non (ut vulgo) *coram quo.* Schw.

4. *Incipiam tibi permittere ; quod idem ,* etc. Dele distinctionem post *permittere* , et intellige *permittere id quod* , etc. Sic non opus fuerit corrigere *te tibi permittere.* Schw.—Ruhk. *Te tibi permittere* edidit ut superius *audeo te tibi credere* , quæ lectio prorsus sensui convenientior videtur.

5. *Dum tibi tutum sit ad te recedere.* Sic ex conject. scripsi ; id est , donec tibi tutum fuerit. Vulgo , *dum*

tibi tutum non est a te recedens , inde a Mureto : sed *sit* , non *est* , habent veteres libri omnes : tum *ad te* , pro *a te* , e suis codd. laudavit Ops. Denique *non* , ante *sit* , mea de conject. ausus sum delere , ut ex scholio adjectum : nam *dum..... sit* idem fere valet ac *dum..... non est.* Schw.

6. *Istic malo viro propius es.* Istic , id est , quum tecum solus es. — Lipsius *Istic enim.* Quidam , inquit , pro *propius* , *propior* , et sententia est illa , quam ex vulgata efficias , littera addita , *Istic enim a malo viro propius abes.* Prope abesse ab aliquo , et Cicero et Seneca usurpant pro *vicinum esse.* Ipsa autem res est , quæ supra Epist. X. *Mecum loquor ; Cave , inquit , Crates , ne cum homine malo loquaris.*

EPISTOLA XXVI.

SENECTUTIS LAUDES.

Senem ait se esse, et tamen animo vigere. Fortiter de morte loquitur, quæ sola, inquit, iudicat, an aliquid sibi facti: nam reliqua sunt verba: robur et virtus apparebit, quum animum ages. Ab Epicuro clausula est: Discite mortem meditari.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

MO^{DO} dicebam tibi, in conspectu esse me senectutis: jam vereor, ne senectutem post me reliquerim. Aliud jam his annis, certe huic corpori, vocabulum convenit; quoniam quidem senectus lassæ ætatis, non fractæ, nomen est. Inter decrepitos me numera et extrema tangentes³. Gratias tamen mihi apud te⁴ ago: non sentio in animo ætatis injuriam, quum sentiam in corpore: tantum vitia⁵ et vitiorum ministeria senuerunt. Viget animus, et gaudet non multum sibi esse cum corpore; magnam partem oneris sui posuit; exultat, et mihi facit

1. *Modo*: spectat haud dubie ad Ep. XII, ubi § 3, ait: Debeo hoc suburbanis meo, quod mihi senectus, quocumque adverteram, apparuit. *R.*

2. *Certe*. Graterus cum Modio in pluribus codd. invenit: est quoque in veteri editione. Abest vulgatis illa vocula, ait Lipsius, at necessaria est, etc. *Ruhk.*

3. *Extrema tangentes*: quum in stadiis lineæ extremæ et ultimæ vocarentur, quas ultra progredi nefas erat, et quæ cursui finem dabant; hinc metaphoram ductam esse putant, v. c. VVernsdorf. Poet. Lat. Min. T. IV, p. 417. Cf. Ep. XII, 4 not. *R.*

4. *Apud te eodem fere sensu, quo Ep. XII, 2, verba quod inter nos sit accipienda sunt. Ruhk.*

5. *Tantum vitia et vitiorum... viget animus... senectute*. Eandem fere animi sententiam habuit Sophocles, ex quo jam affecto ætate quum quidam quæreret, utereturne rebus veneris, Dii meliora, inquit: libenter vero istinc, tamquam a Domino agresti ac furioso profugi. Cic. de Senect. 14, coll. 7. Plut. de Cupidit. Divit. c. V, p. 153, Tom. X, Hutten. Quæ ducta sunt e Platon. I, de Rep. p. 150, Tom. VI, Bip. laudante Hemsterhusio ad Lucian. Tom.

controversiam de senectute¹; hunc ait esse florem suum. Credamus illi : bono suo utatur!

Ire in cogitationem juvat, et dispicere, quid ex hac tranquillitate et modestia morum sapientiæ debeam, quid ætati : et diligenter excutere², quæ nou possim facere ;

III, p. 391, Bip. Senectutem florem temperantiæ et prudentiæ jam Democritus appellaverat apud Stobæum Serm. CXII, Laus Senectutis. *Ruhk.*

1. *Et mihi facit controversiam de senectute.* Id est, et negat se senem esse.

2. *Et diligenter excutere, quæ non possim facere ; quæ nolim, posse habiturus. Atqui si nolim quidquid non possum, non posse me gaudeo.* *Ruhk.* profertur edidit *Et diligenter excutere, quæ non possim facere, quæ nolim : possim ne aliquid, quod nolim. Nam si quid non possum, non posse me gaudeo.* Tricæ hic in libris, inquit, vix extricandæ, ait Lipsius. Vere! Conferas modo Gruterum, qui variantes lectt. proponit. Pincianus, vitiatas tamen lectionibus non propositis, hanc lectionem elicit : *prosintne habituro, quæ velim. Atqui si nolim, quicquid non posse me scio, gaudeo.* Erasmus ante eum elidit : *d. excutere quæ nolim, prosint e habituro aliquid si quicquid nolim qui quicquid non possim, non posse me gaudeo.* Lipsius emendat : *quæ nolim proderitne abituro aliquid, si nolim, quidquid non possum, et gaudeo.* Gronovius : *et diligenter excutere, quæ non possim facere, quæ nolim posse : habiturus aliquid, si nolim quidquid non posse me gaudeo.* « Nam, addidit Gron. Col. haudquaquam inter infimos Gruteri : *quæ nolim posse habiturus. Atqui si nolim, quicquid non posse me scio gaudeo.* Heinsianus codex : *quæ nolim prodesse habiturus et in si nolim*

quicquid non p. m. g. Erfurt. longa lacuna usque ad Epist. LVIII, nos destituit. » Cod. Erf. Amplonian. : *et dil. exc. q. n. p. f. q. n. prodesse habiturus. Atqui si nolim quicquid non posse me gaudeo.* Editio vetus et *dil. exc. quæque non possum facere : quæ nolim prodesse habiturus atque si nolim quicquid non posse me gaudeo.* Muretus vulgatam tenet quam dedi. In tanta lectionis diversitate quæ acumine loci orta esse videtur, equidem quidquam definire dubito. *Ruhk.* — Sic *Ruhk.* at Schw. cæjæ textum protulimus : Equidem, inquit, perfacili conjectura, et levissima mutatione, sanum præstitisse mihi videor locum, qui conclamatus habebatur, et variis atque variis modis a viris doctis erat tentatus. Ubi *posse habiturus* posui (i. e. *si hoc haberem ut possem, sive uno verbo, si possem*), ibi mssti omnes cum ed. *A.* et *R.* vitiose dabant *prodesse habiturus.* Tum in *Atqui si nolim* consentiunt mss. *b. c.* cum ed. *A.* nisi quod in ed. *A.* prima vox ita decurtata est, ut *Atque* valere possit, quod ne ipsum quidem displicet. Denique in ms. *b.* sic scribitur, *quicquid non possum me gaudeo* : in ms. *c.* vero et in ed. *A.* *quidquid non posse me gaudeo* ; ubi manifestum est, in ms. *b.* temere ommissa esse duo verba *non posse* ; in ms. *c.* vero ista, *non possum.* De sententia conferatur Epist. LXVII. Schw. — Nobis autem locutio hæc, *posse habiturus* minus latinæ loquendi normæ convenire videtur,

olim, posse habiturus. Atqui si nolim quidquid non
 n, non posse me gaudeo. Quæ enim querela est,
 incommodum, si, quod debet¹ desinere, defecit?
 Commodum summum est, inquis, minui et deperire;
 proprie dicam, liquescere. Non enim² subito im-
 ac prostrati sumus; carpimur³: singuli dies ali-
 subtrahunt viribus. — Et quis exitus est melior,⁴
 in finem suum, natura solvente, dilabi? non quia
 d mali est citus⁴ et e vita repentinus excessus; sed
 enis hæc via est, subduci⁵. Ego certe velut appro-
 et experimentum, et ille laturus sententiam de om-
 annis meis dies venerit, ita me observo et allo-
 « Nihil est enim, inquam, adhuc, quod aut rebus,
 rbis exhibuimus. Levia sunt ista et fallacia pignora
 , multisque involuta lenociniis: quid profecerim,

le crediderimus hanc e stylo
 effluxisse. Cæterum locus om-
 curior est, quem sic Lipsius
 : Juvat quæere quid sapien-
 tid ætati adscribam? Sunt
 ære non possum: ætatis est.
 use etiam nolo: sapientiæ
 oderitne autem mox abituro
 uro, si nolim quod non pos-
 t non posse gaudeo? Prode-
 n in virtutem ita abit. Exem-
 ia, a venere ætas arceat: sunt
 ignantur, et velint: stultitia
 it qui quod non possunt item
 et cum Sophocle gaudeant
 a canem effugisse. Sapientia
 s est.

*uod debet. Quid debeat ms.
 quid debeat ms. c, et ed. A.
 id debet ed. R. Schw.*

*on enim. Ruhk. fingit hic al-
 qui incipere et locum sic ex-
 « responsio reticetur: nullo
 hoc incommodum est. » Nos*

autem putamus phrasim istam *non
 enim... viribus* sequentiam esse et
 probationem præcedentis objectionis,
 minime responsionem: cui opinioni
 suffragatur Schw. ut patet ex illius in-
 terpunctione in textum recepta. Quis
 enim foret sensus altera interpun-
 ctione admissa, quum unus objiceret
 incommodum esse quotidie minui, al-
 ter responderet eadem confirmando?

3. *Carpimur*, I. e. minutatim nec
 sentientes morimur. Alio modo Ho-
 rat. I, Carm. II, 8, *Carpe diem* dixit.
 Cf. Davis. ad Cic. de Nat. Deor. II,
 50, p. 255. *Ruhk.*

4. *Citus*. Vulgo omnes, *ictus*,
 quod non invidebo si cui placet. Ego
 corrigere non dubitavi, et jam nunc
 animadverto, discrete hoc laudari ab
 Ops. ex cod. Nicot. *Schw.*

5. *Subduci*. Quod fit in senili mor-
 te, quum ut sol aut lumen paulatim
 subtrahimur exstinguimurque. Sic
 Noster Epist. xxx: Senectus leniter

5 morti crediturus sum. Non timide itaque¹ componor ad illum diem, quo, remotis strophis ac fucis, de me iudicaturus sum, utrum loquar fortia, an sentiam; numquid simulatio fuerit et mimus², quidquid contra fortunam jactavi verborum contumacium. Remove existimationem hominum! dubia semper est, et in partem utramque dividitur. Remove studia tota vita³ tractata!
6 mors de te pronuntiatura est. Ita dico: disputationes, et litterata colloquia, et ex præceptis sapientium verba collecta, et eruditus sermo, non ostendunt verum robur animi: est enim oratio etiam timidissimis audax. Quid egeris⁴, tunc apparebit, quum animam ages. Accipio conditionem, non reformido iudicium. » — Hæc mecum lo-
7 quor: sed tecum quoque me loquutum puta. ⁵ Juvenior es? quid refert? non dinumerantur anni. Incertum est, quo te loco mors exspectet: itaque tu illam omni loco exspecta.

Desinere⁶ jam volebam, et manus spectabat ad clausulam: sed conficienda sunt sacra⁷, et huic epistolæ

emittit, non repente avulsam vitam, sed minutatim subductum. *Lipsius.*

1. *Non timide itaque componor.... contumacium.* Fortiter itaque accingo me ad illum diem mortis, quo, omni fraude et specie quacumque fallaci remota, etc. *Ruhk.*

2. *Mimus*, lusus omni veritate destitutus: notum est illud Augusti apud Sueton. c. XC. qui supremo die amicos admissos percunctatus: Ecquid iis videretur mimum vitam commode transegisse? Cf. Noster *Epist.* LXXX, 7. *Lucian.* III, p. 19; VII, 26; IX, 24, Bip. Alia exempla mimi comparati cum vita humana suggerit *Ga-tacker.* ad Antonin. p. 389 sq. *R.*

3. *Tota vita tractata. Tota vita*

tracta ed. *R.* et ms. *Arg. et Par. b. d.* Vulgo *totam vitam tractata. S.*

4. *Quid egeris.... quum animam ages.* *Lagrange* vertit hanc sententiam: *Le chemin que tu as parcouru ne sera connu qu'au bout de ta carrière*; perinde ac si esset *quum animam efflabis*. Quæ interpretatio nobis videtur optime congruere cum præcedentibus: *mors de te pronuntiatura est.*

5. *Juvenior.* Sic ms. *Arg.* cum aliis apud *Mod.* et *Ops.* Vulgo *Junior.* Amat autem *Seneca* prisca verborum formas. *Schw.*

6. *Desinere. Finire* vulgo, ab *Erasm.* in vitis mssis et ed. *A et R. S.*

7. *Conficienda sunt sacra.* Inter-

viaticum dandum est. Puta me non dicere, unde sumpturus sim mutuum : scis cujus arca utar. **Exspecta pusillum** ¹ et de domo fiet numeratio : interim commodavit Epicurus, qui ait : « **Meditare mortem** ², vel si commodius sit transire ³ ad nos, vel nos ad eam. » Hic patet sensus : egregia res est, mortem condiscere. Supervacuum forsitan putas id discere, quo semel utendum est? hoc est ipsum, quare meditari debeamus : semper discendum est, quod, an sciamus, experiri non possumus. **Meditare mortem!** ⁹ Qui hoc dicit, meditari libertatem jubet. Qui mori ⁴ didicit, servire dedidicit; supra omnem potentiam est, certe extra omnem. Quid ad illum carcer, et custodia ⁵, et claustra? liberum ostium habet ⁶! Una est catena, quæ nos alligatos tenet, amor vitæ : qui, ut non

pretor, solemnia omnia sunt adhibenda; nihil omittendum velut in sacris. Proverbii vicem habet. *Lips.* — Muretus habet *Sed conficienda sunt sagmata*, quæ de abitione adeoque finiendo opere quopiam bene dici posse videntur. Sed libri respunt. *Ruhk.*

1. *Exspecta pusillum.... numeratio.* H. e. te non delegabo ad argentarium, unde tibi fiat numeratio, sed a me ipso et meis copiis fiet. Cf. ad Ep. xxiii, 2. Cæterum jam Plato docuit in Phædone c. IX, XII, XXIX, totam philosophorum vitam, ut Ciceronis Tusc. Dispp. I, 30, verbis utar, commentationem mortis esse. Cf. Gatacker ad Antonin. p. 109 sq. *Ruhk.*

2. *Meditare mortem, vel si commodius sit transire ad nos, vel nos ad eam.* Repræsentavi scripturam nostri ms. c. et ed. A. quam quidem, fateor, nec satis expedio, nec veram præstabo. Consentiant autem in eam-

dem etiam ms. b. et *Par. a. b. d.* nisi quod postrema verba, *vel nos ad eam*, omittant. Donec certius aliquid fuerit repertum, restitutam malim scripturam inde ab ed. Rom. vulgatam : *Meditare utrum commodius sit, vel mortem transire ad nos, vel nos ad eam.* *Schw.*

3. *Transire.* Subintellige *eam*. Sensus est : utrum melius sit eam ad nos venire, an nos eam ultro accessere.

4. *Qui mori.* Hic laudat *Lagrange* egregiam Arriani in Epicteti commentario sententiam. *Mortis timor*, inquit, *ansa est, qua homo correptus cogitur ut potentiori obediat*,

5. *Carcer, et custodia, etc.* Spectat hoc fortasse ad custodiam, qua deportati in insulam tenebantur. Cf. ad Epist. xxiv, 15. *Ruhk.*

6. *Liberum ostium habet.* Sermo stoicus est. Cf. Senec. de Provid. VI, 6. Epictet. Arrian. Dissert. I, 9, 20, iisdem fere verbis in hac eadem re

est abjiciendus, ita minuendus est : ut, si quando res exiget, nihil nos detineat, nec impediatur, quo minus parati simus, quod quandoque faciendum est, statim facere. Vale.

usus est : ἤνοιξε ἢ ὄρα, janua patet. Ad quem locum Uptonus Senecæ aliorumque de hac re sententias concessit. *Ruhk.*

EPISTOLA XXVII.

NULLAM NISI IN VIRTUTE VERAM VOLUPTATEM.

Excusat se, quod alios moneat, eo, quod amicum monendo se ipsum tetigerit, et ordinem, ad quem ipse pertinere se credat, significat. Nondum bonum se esse fatetur, sed adhuc ægrum : attamen quotidie se admonere, ut melior fiat, seque castigare acriter, ut ad illud gaudium perveniat, de quo tam egregie Epist. XXIII exposuerat. Quæ omnia exhilarat faceta historia de Calvisio Sabino. Clausula est Epicuri dictum : Divitiæ sunt naturalis paupertas.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

Tu me, inquis, mones¹ ! Jam enim te ipse monuisti, jam correxisti ! ideo aliorum emendationi vacas ?— Non sum tam improbus, ut curationes æger obeam : sed, tanquam in eodem valetudinario² jaceam, de communi malo tecum colloquor, et remedia communico. Sic itaque me audi tanquam mecum loquar : in secretum te meum admitto, et, te adhibito, mecum exigo³. Clamo mihi ipse :

1. *Tu me, inquis, mones... vacas.* Intelligendum est hæc verba excerpta esse ex epistola Lucilii, quibus Seneca respondet.

2. *Valetudinario.* l. e. male valentium et se curantium loco. Cf. ad I de Ira c. 16,³ ubi in nota deleas voculam : primus. Lipsius enim ad

h. l. jam e glossis, in quibus ὑγιασθήριον, διατηθήριον explicatur, vim vocis monstravit. Fuerint autem necesse est valetudinaria non solum in ædibus divitum, ubi numerosa familia, sed etiam in castris, utique hiernis. *Ruhk.*

3. *Exigo,* expostulo, invehor in,

Numera annos tuos ; et pudebit eadem velle , quæ volueras puer , eadem parare. Hoc denique tibi citra diem ² mortis præsta : moriantur ante te vitia ! Dimitte istas voluptates turbidas , magno luendas !¹ non venturæ tantum , sed præteritæ nocent. Quemadmodum , scelera etiam si non sint deprehensa quum fierent , sollicitudo non cum ipsis abiit : ita improbarum voluptatum , etiam post ipsas , pœnitentia est. Non sunt solidæ , non sunt fideles : etiam si non nocent , fugiunt. Aliquod potius bonum mansurum circumspice : nullum autem est ² , nisi quod animus ex se sibi invenit. Sola virtus præstat ³ gaudium perpetuum , securum : si quid obstat , nubium modo intervenit , quæ infra feruntur , nec unquam diem vincunt. Quando ad hoc gaudium pervenire continget ? Non quidem cessatur adhuc : sed festinatur ⁴. Multum restat operis , in quod ipse necesse est vigiliam , ipse laborem tuum impendas , si effici cupis. Delegationem ⁵ res

reprehendo. Vide de Brevit. vit. I, 2. *Ruhk.*

1. *Magno luendas.* Perperam *luendas* editt. vet. cum mistis , quod ex Pinciani conject. merito correxit Mur. nec revocare debuerat *Ruhk.* Conf. XLVII, 135, extr. *Schw.*

2. *Nullum autem est..... invenit* vigilia et attentione , dein meditatione et severa in semetipsum animadversione. *Ruhk.*

3. *Sola virtus præstat... securum.* Cf. Epist. xxxiii, 2 et 3. Lipsii *Manuduct.* III. Diss. 5. *Ruhk.*

4. *Sed festinatur.* *Ruhk.* dat *sed festinetur.* In omnibus libris , inquit , conspicitur *festinatur.* Muretus ex ingenio dedit : *non festinatur* , quod Gruterus , Lipsius , Gronov. recte reprobant. Gronovii emendationem ut simpliciozem admisi. Ipse secum exi-

git Seneca , ait Gron. , dein votum interponit : quando ad hoc gaudium perveniam ? sane non cesso : sed non satis est , festinare debeo , non tantum , non cessare. Nam etiam qui paullulum modo promovet , non cessat , sed nondum festinat. Lipsius emendabat : *Non quidem cessatur adhuc , sed festinatur multum restat operis : in quod ipse.*—Sic *Ruhk.* at *Schw.* : Nulla emendatione opus erat : festinationem dicit vitium cessationi oppositum , ut bene docuit Gruterus ; licet non constanter vis ista verbo huic insit , ut ex Ep. xxxv intelligitur.

5. *Delegationem.* Sicut æs alienum tuum in alterum deferre non potes , sed ipse solvere debes : sic in mente bona colenda ipse tuam operam impendas. In bouis tamen litteris

ista non recipit. Aliud litterarum genus adiutorium admittit. Calvisius Sabinus¹ memoria nostra fuit dives : et patrimonium habebat libertini, et ingenium². Nunquam vidi hominem beatum indecentius³. Huic memoria tam mala erat, ut illi nomen modo Ulyssis excideret, modo Achillis, modo Priami, quos tam bene noverat⁴, quam pædagogos nostros novimus. Nemo vetulus⁵ nomenclator, qui nomina non reddit, sed imponit⁶, tam perperam tri-

hæc delegatio interdum fieri solet : quod exemplo Calvisii Sabini docetur. *Ruhk.*

1. *Sabinus Calvisius* memoratur quidem a Tacito Annal. VI, 7; nec Lipsius multum abest, quin eundem esse autemet, quem noster tangit. Fuit autem is clarus genere, inter primos senatores, sub Tiberio accusatus majestatis, sed statim discrimini exemptus a. U. 785, anno Chr. 32. Deinde a. U. 792, sub Caio una cum uxore Cornelia postulatus est, quum modo a Pannoniæ administratione rediisset. Ambo morte spontanea damnationi antevenerunt. Alium fuisse equidem statuo, propter sequentia : *Et patrimonium habebat libertini et ingenium*. Propter servile ingenium ad omnes tyrannorum libidines aptum magnis honoribus sub Cæsaribus potiti divitiis maximis affluebant, et hominum summo locorum mores et ingenii culturam exæquare studebant libertini, in quibus hic Calvisius haud dubie fuit. Jam vero morem scimus illius ætatis fuisse (cf. Senec. de Brev. vit. c. XIII; coll. de Tranq. An. c. IX) inter homines elegantiores, de rebus antiquitatem atque ideo ad mythologiam spectantibus disputandi : nec mirum, quod Calvisius libertinus hunc morem imitatus sit. *Ruhk.*

2. *Libertini, et ingenium*. Optimi codd. Gruteri et Modii dant cum Erf. Amplon. Erasmus : *liberum et ingenium*. *Ruhk.*

3. *Beatum indecentius*. Erat *beatus indecenter*, quia parum decore aut eleganter et inepte opibus suis utebatur. *Ruhk.*

4. *Quos tam bene noverat quam pædagogos nostros novimus*. Lipsius emendabat : *Priami : et quos tam bene noverat*, etc. Gronovius hæc fere : « Si tam bene noverat, quare tam facile excidebant. Removendum censet verbum *noverat*, tanquam hominis inepti emblema. Vide quam sano sensu : modo Ach. modo Pr. quos tam bene quam pædagogos nostros novimus; nempe omnes liberali doctrina imbuti. » *Ruhk.* — In istis, *quos tam bene noverat*, etc. nil mutant libri nostri, nisi quod postremum verbum *novimus* abest vs. *Par. d.* Prius istud *noverat* abesse malles cum Gron. et equidem vel deletum velim, vel saltem, ut suspectum, uncis inclusum. *Schw.*

5. *Nomenclator*. Nomenclatoris erat officium, nomina servorum, quorum magnæ familiæ alebantur, dominis suggerendi. (Plin. N. H. XXXIII, 1, § 6, Petron. Arb. 37 et 117.) *Ruhk.*

6. *Qui nomina non reddit, sed*

quam ille Trojanos et Achivos, persalutabat. Ni-
 inus eruditus volebat videri. Hanc itaque compen-
 m² excogitavit : magna summa emit servos, unum
 omerum teneret, alterum qui Hesiodum; novem
 tea Lyricis³ singulos assignavit. Magno emisse
 non est quod mireris : non invenerat⁴; faciendos
 t. Postquam hæc familia illi comparata est, cœpit
 ras suos inquietare⁵. Habebat ad pedes⁶ hos, a qui-
 bde quum peteret versus quos referret, sæpe in
 verbo⁷ excidebat. Suasit illi Satellius Quadratus,
 um divitum arrosor⁸, et (quod sequitur) arrisor,
 od duobus his adjunctum est, derisor, ut gram-
 us haberet analectas⁹. Quum dixisset Sabinus, cen-

. Bene vertit *Lagrange* : *Qui*
noms au lieu de les dire.

um perperam tribus. Hoc jam
 inciano et Ops. ex probatis-
 ld. commendatum, et a Li-
 em receptum, firmant nostri
 r. b. *Par. b. d.* Itaque recte
 m est in ed. *Matth.* postquam
 properanter e junioribus li-
 ere adoptaverat *Ruhk. Schw.*
inc itaque compendiariam.
 nstituendos curavit, ut qui-
 auctororum celebratissimorum
 lisceret, rhapsodorum apud
 more (cf. *Volfii Prolegg.*
 er. p. *XCVII* sq.). *Ruhk.*

oem praterea Lyricis. Quip-
 Grammaticis Alexandrinis
 iane Byzant. et Aristarcho ex
 lyricis selecti sunt : Aleman,
 Stesichorus, Anacreon, Sap-
 nonides Ceus, Ibycus, Bac-
 , Pindarus. Cf. *Ruhnken.*
 rit. orator. Græc. p. 44, sq.
 lassibus s. canonibus in quos
 s cujusque generis auctores ab
 ti sunt, egregie disputavit. *R.*

4. *Non invenerat; faciendos loca-*
vit. Optime vertit *Lagrange* : *Il ne*
les avait pas trouvés tout faits; il les
avait commandés.

5. *Inquietare.* Quod eos indesi-
 nenter lacessebat ex promptis poeta-
 rum versibus.

6. *Habebat ad pedes hos* ad lecti
 fulcra, quum cœnaret, quos aspi-
 cere et innuere posset. *Lipsius.*

7. *In medio verbo.* Recte hoc a
Ruhk. receptum ex mstis, quibus
 accedunt *Arg. b. c.* et *Par. a. b. d.*
 Olim *in med. versu* edd. quod in ed.
Matth. ex ed. *Bipont* propagatum,
 invito puto editore. *Schw.*

8. *Arrosor.* Parasitus; *arrisor*,
 qui divitum vel ineptis arridet.

9. *Grammaticos...analectas*, viros
 doctos, qui reliquias ejus, quæ exci-
 derint ei, et velut ab ore aut orbe
 deciderint, colligerent, collecta red-
 derent, atque ita explerent. *Ruhk.*—
 Non potest venustius. Habes gram-
 maticos et litteratores, qui sugge-
 runt verba et ingerunt: ecce adde
sublegulos qui quasi frusta eorum a te

7 *tenis millibus*¹ sibi constare singulos servos : Minoris ,
 inquit , totidem *scrinia*² emissas ! Ille tamen in ea opi-
 nione erat , ut putaret se scire quod quisquam in domo
 sua sciret. Idem Satellius illum hortari cœpit , ut lucta-
 retur ; hominem ægrum , pallidum , gracilem. Quum
 Sabinus respondisset : Et quomodo possum ? vix vivo !
 Noli , obsecro te , inquit , istud dicere ! non³ vides ,
 8 quam multos servos valentissimos habeas ? — Bona⁴ mens
 nec commodatur , nec emitur ; et puto , si venalis esset ,
 non haberet emptorem : at mala quotidie emitur.

Sed accipe jam quod debeo , et vale. « Divitiæ⁵ sunt ,
 ad legem naturæ composita paupertas. » Hoc sæpe dicit
 Epicurus , aliter atque aliter : sed nunquam nimis dicitur ,
 quod nunquam satis discitur. Quibusdam remedia
 monstranda , quibusdam inculcanda sunt. Vale.

truncata , tibi que elapsa reponant. *L.*

1. *Centenis millibus* sestertiis , circa 20,379 fr. nostræ monetæ , 1000 aureis a Frederico nominatis , si *Romé de l'Isle* sequaris in computatione hac.

2. *Totidem scrinia*. In quibus reponi libri et scripta solent. Id quoque igitur argute : Si tibi , tanquam armaria et scrinia sunt , a quibus auctores petas : cur non ipsa emisti , minoris quidem , et quæ fidelius etiam asservassent ? *Lipsius*.

3. *Non vides..... habeas*. Densus habuit eum Satellius : nam sicut Calvisius doctrinam servorum putabat suam , cur non item eorum rober ? *Ruhk*.

4. *Bona mens* redit ad id , propter quod hanc historiam attulerat § 3. Bona mens tale adjutorium non habet , quali litteræ interdum gaudent. *Ruhk*.

5. *Divitiæ sunt*. Hoc Epicuri dictum jam apposuit Noster Ep. iv, 8. *Ruhk*.

EPISTOLA XXVIII.

INUTILES ESSE AD SANANDAM MENTEM PEREGRINATIONES.

Lucilio conqwesto, quod peregrinationibus suis nullam sibi hilaritatem conciliare potuerit, respondet Seneca id non mirum videri, quoniam nec animum nec vitia emendaverit. Nulla autem peregrinatio, addit, jucunda esse potest, nisi animi mala exemerit. Quod quidem si fiat, omni loco beate vivi posse, nec opus esse, ut in tumultu versemur. Atqui sapiens, si ejus rei copia sit, optima eliget et in pace malet esse, quam in turba et pugna. Epicuri dictum clausulæ loco est: Notitia peccati est initium salutis.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

Hoc tibi soli¹ putas accidisse, et admiraris quasi rem novam, quod peregrinatione tam longa, et tot locorum varietatibus, non discussisti tristitiam gravitatemque mentis. Animum debes mutare, non cælum²! Licet vastum trajeceris mare, licet, ut ait Virgilius³ noster,

..... Terræque urbesque recedant:

sequentur te, quocumque perveneris, vitia⁴. Hoc idem querenti cuidam Socrates⁵ ait: « Quid miraris, nihil tibi peregrinationes prodesse, quum te circumferas? » Premit te eadem causa, quæ expulit. Quid terrarum juvare novitas potest? quid cognitio urbium, aut locorum?

1. *Hoc tibi soli.* Eandem sententiam, quam hic prolixè persequitur, attingit noster Ep. II, 1. *Ruhk.*

2. *Animum.... cælum.* Sic Horatius: « Cælum, non animum mutant, qui trans mare currunt. »

3. *Virgilius.* Æn. III, 71. *Ruhk.*

4. *Sequentur.... vitia.* Similia habet Plutarch. Tom. X. p. 5, Hutt. ubi Menandri verba, ut opinor, ex-

planatiora dantur. Lucret. II, 47-51. Horat. III, Carm. I, 39, 40, « timor et minæ Scandunt eodem, quo dominus: neque Decedit ærata triremi et Post equitem sedet atra cura. » *R.* — Sic et Bolæus noster:

Le chagrin monte en croupe et galope avec lui.

5. *Socrates.* Conveniunt egregie cum his ea, quæ a Platone, Xenoph. al. de Socrate memorantur. *Ruhk.*

in irritum cedit ista jactatio. Quæris, quare te fuga ista non adjuvet? Tecum fugis. Onus animi deponendum est: non ante tibi ullus placebit locus. Talem nunc esse habitum tuum cogita, qualem Virgilius¹ noster vatis inducit jam concitatae et instigatae, multumque habentis in se spiritus non sui:

Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse Deum.

- 3 Vadis huc illuc, ut excutias insidens pondus, quod ipsa jactatione incommodius fit: sicut in navi onera immota minus urgent; inæqualiter convoluta citius eam partem, in quam incubuere, demergunt. Quidquid facis, contra te facis, et motu ipso noces tibi; ægrum enim concutis. At, quum istud exemeris malum², omnis mutatio loci jucunda fiet. In ultimas expellaris terras licebit: in quolibet barbariæ angulo colloceris, hospitalis tibi illa qualiscumque sedes erit. Magis, quis veneris, quam quo, interest: et ideo nulli loco addicere debemus animum. Cum hac persuasione vivendum est: Non sum uni³ angulo natus: patria mea totus hic mundus est. Quod si liqueret tibi, non admirareris nil adjuvari te regionum varietatibus, in quas subinde priorum tædio migras: prima enim

1. *Virgilius. Æn. VI, 78, 79.* Sermo illi est de Sibylla Cumæa, quæ invita oraculum editura est. Proinde *bacchatur*, discurrit, resistitque furori sacro, *spiritui non suo*, quo se jam abripi sentit. *Ruhk.*

2. *At, quum istud exemeris malum.* Hæc egregie cum iis conveniunt, quæ Noster de exilio haud semel in Consolatione ad Helviam exposuit, et quæ in Stobæi Serm. XXXVIII, et apud alios Antiquitatis philosophos invenias. *Ruhk.*

3. *Non sum uni angulo natus... mundus.* Jam Socrati dictum fuit ap. Cic. Tusc. Disp. V, 37. Plutarch. de exilio Tom. VIII, p. 371, *Reisk.* quanquam *Meiners Geschich. der Wiss.* Tom. I, p. 361, not. parum hæc Socratis moribus aliunde notissimis respondere pronunciat: qui tamen nimis cupide hæc negasse videtur: quidni enim mundanus fuerit Socrates, qui omnium, quorum intererat ejus contubernio et institutione uti, sive Atheniensium, sive

quæque placuisset, si omnem tuam crederes. Nunc non peregrinarius¹, sed erras, et ageris, ac locum ex loco mutas: quum illud, quod quæris, Bene vivere², omni loco positum sit. Num quid tam turbidum fieri potest, quam 5 forum? ibi quoque licet quiete vivere, si necesse sit. Sed, si liceat disponere se³, conspectum quoque et viciniam fori procul fugiam: nam ut loca gravia etiam firmissimam valetudinem tentant; ita bonæ quoque menti, necdum adhuc perfectæ et convalescenti, sunt aliqua parum salubria. Dissentio⁴ ab his, qui in fluctus medios pnat, et, tumultuosam probantes vitam, quotidie cum difficultatibus rerum magno animo colluctantur. Sapiens 6 feret ista, non eliget; et malet in pace esse, quam in pugna. Non multum prodest vitia sua projecisse, si cum alienis rixandum est. — Triginta⁵, inquis, tyranni Socratem circumsteterunt; nec potuerunt animum ejus infringere. — Quid interest, quot domini sint? servitus una est: hanc qui contempsit, in quantalibet turba dominantium liber est.

Tempus est desinere, sed si prius portorium solvero.

extraneorum studio animum excoldi lubentissime se obtulit? Democritus Stobæi Floril. Serm. XXXVIII idem docuit. Stoicos autem se mundanos declarasse constat. Cf. Epictet. Arrian. Diss. II, 5, p. 387, not. ed. Schweighæus. Noster hac sententia sepe utitur, v. c. de Ira II, 31, 6. *Ruhk.*

1. *Nunc non peregrinarius.* Nude non peregr. edd. *Nunc peregr.* ms. Arg. b. Utramque junxi scripturam. *Schw.*

2. *Bene vivere... positum sit.* Hic confert apposite Lipsius Horat. lib. I, Ep. XI, 27 vs. sq. « Cælum non ani-

mum mutant, qui trans mare currunt: Strenua nos exercet inertia: navibus atque Quadrigis petimus bene vivere; quod petis hic est; Est Ulubris; animus si te non deficit æquus. » *Ruhk.*

3. *Si liceat disponere se.* Lagrange vertit: *S'il dépend de moi.* Gallicæ locutioni: *Si l'on peut disposer de soi* hæc optime respondent.

4. *Dissentio*, e. c. a Cynicis, Epicureis, al. Cf. Ep. VIII. *Ruhk.*

5. *Triginta... tyranni Socratem... infringere.* Factum hoc est Ol. XCIV, 1, quatuor annis ante Socratis mortem Xenoph. Hist. Græc. II, 3. Triginta

7 « Initium ' est salutis notitia peccati. » Egregie mi dixisse videtur Epicurus; nam qui peccare se i corrigi non vult : deprehendas te oportet, aut emendes. Quidam vitiis gloriantur. Tu existima quid de remedio cogitare, qui mala sua virtutum numerant? Ideo, quantum potes², te ipse co inquire in te; accusatoris primum partibus fu deinde iudicis, novissime deprecatoris³ : aliqua offende⁴! Vale.

tyrannos derisui habuisse et iis for- titer restitisse Socratem narrat Xe- noph. Mem. Socrat. I, 2. Plato, tom. I, p. 75. Bip. *Ruhk.*

1. *Initium.... peccati.* Epicuri di- ctum Noster jam apposuit Ep. VI, 1. Fundamentum ejus est: Nosce te ip- sum, de quo Socrates saepe monuit. Xenoph. Mem. Socr. IV, 2, 23. Pla- ton. Alcib. I, etc. Optime laudat Lip- sius Epicteti Fragm. III (ap. Stob. Floril. Serm. I, p. 12 Schow.). Et βούλει ἀγαθὸς εἶναι, πρῶτον κτιστῶν, ὅτι κακὸς εἶ. *Ruhk.*

2. *Ideo, quantum potes* de Ira III, c. 36 not. et Lip- duct. III. Diss. ult. *Ruhk.*

3. *Deprecatoris.* Veniam emendaturus. *Lips.*

4. *Te offende.* Malim e Deprecare, inquit, et imp- quando et pœnam, nec pos- tantum habe. A quo? ab ip- judicium hoc exerces. Spe ad examen sui de quo eg- manuduct. III. Dissert. ult. — Noster jam Epist. XXV amo illum nisi offendero.

EPISTOLA XXIX.

DE INOPPORTUNIS MONITIS.

Nunciat amico, Marcellinum, hominem magni ingenii, alioq- sus ignotum nobis, difficile esse corrigi, quoniam aspènetur. Tamen omnia se adhibiturum esse promittit, ut eum ad bonam m- fieri possit, reducat. Sententia Epicuri clausulæ loco ponitur: Ne s- pulo placere. Cf. Ep. VII fin. Fortasse de eodem Marcellino Epist. I sermo est.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

DE Marcellino nostro quæris, et vis scire qui- Rare ad nos venit, nulla alia ex causa, quam qu-

dire verum timet. A quo periculo jam abest : nulli enim nisi audituro dicendum est. Ideo de Diogene¹, nec minus de aliis Cynicis, qui libertate promiscua usi sunt et obvios² monuerunt, dubitari solet, an hoc facere debuerint. Quid enim, si quis surdos objurget, aut natura morbove mutos? — Quare, inquis, verbis parcam? gratuita sunt. Non possum scire an ei profuturus sim, quem admoneo : illud scio, alicui me profuturum, si multos admonuero. Spargenda³ manus est : non potest fieri, ut non aliquando succedat multa tentanti. — Hoc, mi Lucili, non existimo magno viro faciendum : diluitur ejus auctoritas, nec habet apud eos satis ponderis, quos posset minus obsolefacta corrigere. Sagittarius non aliquando ferire debet, sed aliquando deerrare. Non est ars, quæ ad effectum casu venit. Sapientia ars est : certum petat ; eligat profecturos ; ab his quos desperavit, recedat : non tamen cito relinquat, et in ipsa desperatione extrema remedia tentet. Marcellinum nostrum ego nondum despero. Etiamnunc servari potest, sed si cito illi manus porrigitur. Est quidem periculum, ne porrigentem trahat : magna in illo ingenii vis est, sed jam tendentis in pravum. Nihilominus adibo hoc periculum, et audebo illi mala sua ostendere. Faciet quod solet ; advocabit illas facetias, quæ risum evocare lugentibus pos-

¹ *Ideo de Diogene..... debuerint.* Diogenes Laert. VI, 27, 28, 51 ; Epictet. Arrian. Diss. III, 22, 10, aliique plures hoc sat superque docent. Hinc publicum institutorein et pædagogum appellat Cynicum Epictetus ibid. § 17, p. 447 ed. Schweigh. Quæ tamen Seneca assert contra hanc Cynicorum libertatem promiscuam, ea vereor ut omnibus lectoribus probentur. *Ruhk.*

² *Obvios. Obvios quosque* edd. a Mur. *Quosque obvios* ed. Erasm. Ignorant *quosque* ed. A. et R. cum mssstis. *Schw.*

³ *Spargenda.* Id est cuilibet offerenda ; non parcendum inanui porrigendæ. Forsitan et significatur philosophum sic debere verba in publicum spargere, ut ille qui serit manum huc et illuc circumfert ; quod intellexisse

sunt; et in se primum, deinde in nos jocabitur; omnia,
 4 quæ dicturus sum, occupabit. Scrutabitur scholas nostras,
 et objiciet philosophis congiaria¹, amicas, gulam; ostendet mihi alium in adulterio, alium in popina², alium in aula³; ostendet mihi lepidum philosophum⁴ Aristonem, qui in gestatione⁵ disserebat, hoc enim ad edendas operas⁶ tempus exceperat⁷. De cujus secta quum quæreretur
 5 Scaurus⁸, ait: Utique Peripateticus⁹ non est! De eodem quum consuleretur Julius Græcinus¹⁰, vir egregius, quid sentiret: Non possum, inquit, tibi dicere: nescio enim quid de gradu faciat¹¹! tanquam de essedario interro-

videtur *Lagrange* qui vertit: *Il faut toujours semer*. Eodem fere sensu Virgil. *Æn.* lib. II, vs. 93. «Hinc spargero voces in vulgum ambiguas.»

1. *Congiaria*. Oleum s. vinum hominibus egenis et labore victum quæ-rere nesciis dabantur publice. Occurrit tamen vox quoque de muneribus in universum, ap. Sueton. Cæs. XXVII. *Vespas.* XVIII. *Ruhk.*

2. *In popina*, ubi viliores utique homines gulæ aliisque libidinibus serviebant. *Ruhk.*

3. *In aula*, propter adulationem. *Ruhk.*

4. *Aristonem*. *Aristionem* ms. b. *Arisonem* ms. c., *Arissonem* ed. A. Schw. — *Aristonem*. Vixisse Senecæ tempore videtur et propter ostentationem hic carpitur. *Ruhk.* — Plures hoc nomine fuerunt, et quidam stoicus, Zenonis auditor: quem Noster aliquoties citat: Chium etiam patria facit. Valde alius iste, degener nominis et professionis. *Lipsius.*

5. *In gestatione*. In essedo.

6. *Ad edendas operas*. Quasi de scenico aut arenario loqueretur. *Lips.*

7. *Exceperat*. Antea legebatur *acceperat*: sed a quo dante? *Lego*:

hoc enim ad edendas operas tempus exceperat, i. e. reliquum sibi fecerat, ab aliis curis parum seriis. *Gron.*

8. *Scaurus*. Mamerus Scaurus a. U.C. 787, anno Chr. 34 damnationem morte voluntaria anteit cum uxore Sextia, quæ incitamentum mortis et particeps fuit. Vir insignis nobilitate et orandis causis. Tacit. *Annal.* VI, 25. cf. Senec. de Benef. IV, 31. *Ruhk.*

9. *Peripateticus non est*, quia non ambulans philosophatur. *Ruhk.*

10. *Julius Græcinus*. Julii Agricolaë pater. Tacitus in vita Agricolaë c. IV. senatorii ordinis, studio eloquentiæ sapientiæque notus, iisque virtutibus iram Cæsaris meritis, namque M. Scaurum accusare jussus, et quia abnuerat, interfectus est. Cf. Senec. de Benef. II, 21. Columella de Re rust. I, 1. *Ruhk.*

11. *De gradu faciat*. Locutio arenæ: nescio quid faciat, cujusmodi sit ille *essedarius*, i. e. curru pugnans, cum allusione ad essedum in quo gestabatur, si de curru delabitur et pugnat pedes. Similes loquendi rationes sunt: de genu pugnare, de gradu conari. Senec. de Provid. II, 4. Tit. Liv. XXXIV, 39. *Ruhk.*

ur. Hos mihi circulatores ¹, qui philosophiam hone-
neglexissent, quam vendunt, in faciem ingeret.
tui tamen contumelias perpeti. Moveat ille mihi 6
: ego fortasse illi lacrimas movebo; aut, si ridere
rerabit, gaudebo, tanquam in malis, quod illi ge-
sanianæ hilare contigerit ². Sed non est illa hilaritas
: observa; videbis eosdem intra exiguum tempus
me ridere, et acerrime rabere ³. Propositum est 7
di illum, et ostendere quanto pluris fuerit ⁴, quum
minoris videretur. Vitia ejus, etiam si non exci-
inhibebo: non desinent, sed intermittent; for-
tatem et desinent, si intermittendi consuetudinem
nt. Non est hoc ipsum fastidiendum, quoniam qui-
graviter affectis sanitatis loco est bona remissio.
ne illi ⁵ paro, tu interim, qui potes ⁶, qui intelligis,

culatores, dicit haud dubio
rhetoresque illius temporis,
i faciendi causa urbes cir-
olebant, et doctrinam suam
ous prælectionibusque aliis
stentare. Huc alludit Strabo
6. Tom. II, p. 14 ed. Lips.
hujus significationis dat
Ep. XL, 2, et Lucianus de se
illiis. *Ruhk.*

od illi genus insanianæ hilare
t. *Ruhk.* edidit *q. i. g. i. h.*
st. Erasmus, inquit, ex uno
anc præbet lectionem. Ru-
gricola, Erasmi amicus sa-
eamdem lectionem sua manu
t. Prius publicabatur: *quod*
s insanianæ evitare contige-
quoque Gruteriani quinque
rf. Amponianus. Contextus
ipsius confert de Vita beat.
I, § 1 et (quod plerisque
t) hilarem insaniam sanire:

at ejus emendatio *insanianæ hilaræ* ni-
hil est. *Ruhk.*

3. *Acerrime rabere.* Ira et rabie agi-
tari. Varro: « Quid blateras, quid ra-
bis, quid vis tibi? » apud Ciceronem
poeta vetus: « Sed quid oculis rabere
visa est derepente ardentibus? » Bo-
num igitur hoc verbi: nec inepte ta-
men Erasmus, *ridere*, quia et libri
quidam *rubere.* *Lipsius.*

4. *Quanto pluris fuerit, quum*
multis minoris videretur. I. e. quanta
fuerit dignitas ejus, amplexi veram
philosophiam et virtutem, quum a
multitudine negligenteretur. Pertinere
videtur hoc ad illud Epicuri dic-
tum, infra § 9; Ep. VII fin.; XXXVI,
2, etc. vulgi voces esse contemnen-
das. *Ruhk.*

5. *Dum me illi paro.* Illi Marcel-
lino: dum illum sanare paro.

6. *Qui potes.* Intell. *qui jam po-*
tens es tui.

unde, quo¹ evaseris, et ex eo suspicaris² quousque sis evasurus, compone mores tuos, attolle animum, adversus formidata consiste; numerare³ eos noli, qui tibi metum
8 faciunt. Nonne videatur stultus, si quis multitudinem eo loco timeat, per quem transitus singulis est⁴? Æque ad tuam mortem multis aditus non est, licet illam multi minentur. Sic istud natura disposuit: spiritum tibi tam unus eripiet, quam unus dedit.

Si pudorem haberes, ultimam mihi pensionem⁵ remisisses: sed ne ego quidem me sordide geram in fenore æris alieni, et tibi, quod debeo, impingam. « Nunquam⁶ volui populo placere: nam, quæ ego scio, non probat populus; quæ probat populus, ego nescio. » —

1. *Unde, quo, ἢ ὅσον εἰς ὅσα* ut dicebat Iphicrates. *Muretus*.— Loquendi hunc usum veterum exemplis adstruxit Jacobs in *Animad. ad Analect.* Vol. II, P. I, p. 395, ubi laudat Wyttenbach in *Bibl. crit.* T. III, P. II, p. 21. *Ruhk.*

2. *Et ex eo suspicaris*; id est ex eo quod jam profecisti in sapientia, suspicaris quid deinde profecturus sis.

3. *Numerare eos... faciunt*: etenim ex Ep. xxiv didicimus, Lucilio fuisse inimicos multa mala ei denunciantes.

4. *Per quem transitus singulis est.* Ἰννοικται ἢ Ἐπίκραναι ait Epictetus, quem laudavimus ad *Epist.* xxvi, 9. *Ruhk.* — Intelligere videtur *Ruhkopfius* nemini turbam timendam esse, quoniam quisque sibi mortem adscire possit: nec ea est prorsus auctoris sententia; significat eum qui in illo angusto itinere versatur quod non plures sed singulos tantum admittit: non timere debere multitudinem, quoniam inutilis sit numerus ubi unus homo tantum iucedere po-

test; sic et in vita non timendam multitudinem, quoniam cum singulis de vita decertandum sit, quæ quidem ab uno tantum eripi potest, licet a pluribus appetita. Bene verit *Lagrange*: *Quelle folie de craindre la foule dans un défilé où on ne peut passer qu'un seul à la fois!*

5. *Ultimam... pensionem.* Hæc revera ultima pensio. Sequentibus enim epistolis nulla amplius sententia, qua epistolam claudat, adjicietur. *Ruhk.*

6. *Nunquam... nescio.* Tota Epicuri vita docet, quam vere hæc ab illo philosopho egregio dicta sint. In fine tamen vitæ doluisse videtur, quod hanc sibi sequendam proposuerit regulam, secundum *Senec. Ep.* lxx, 12 et 13 ex Epicuri epistola ad amicum et discipulum *Metrodorum*. Nota sunt similia *Theocriti ap. Stobæum Floril. Serm.* XXI, p. 387 ed. *Schow.* et *Isocratis Aristarchique*, quæ laudat *Baylius (Diction. hist. et crit. Tom. I, p. 315. Art. Aristarque)*. Nonnulla alia dedit *Gatacker ad Antonin. p. 97*

Quis hoc? inquis. — Tanquam nescias, cui ¹imperem! Epicurus. Sed idem hoc omnes tibi ex omni domo conclamabunt, Peripatetici, Academici, Stoici, Cynici. Quis enim placere potest populo, cui placet virtus? Malis artibus popularis favor quæritur: similem te illis facias oportet: non probabunt, nisi agnoverint. Multo autem ¹⁰ ad rem magis pertinet, qualis tibi videaris, quam qualis aliis. Conciliari, nisi turpi ratione, amor turpium non potest. Quid ergo illa laudata, et omnibus præferenda artibus rebusque, Philosophia præstabit? Scilicet, ut malis tibi placere, quam populo; ut æstimes judicia, non numeres; ut sine metu Deorum hominumque vivas; ut aut vincas mala, aut finias ². Cæterum, si te videro ¹¹ celebrem secundis vocibus vulgi; si intrante te clamor et plausus ³ pantomimica ornamenta obstrepuerint; si tota civitate feminæ te puerique laudaverint; quidni ego tui miserear, quum sciam, quæ via ad istum favorem ferat? Vale.

sq. Conf. Argum. Epist. VII. *Ruhk.*

1. *Cui imperem*, quasi procuratori meo: cui solvendi debiti mei curam impenderim.

2. *Aut finias*. Morte ultro appetita, stoicum illud: Exi, janua patet.

3. *Clamor et plausus pantomimica ornamenta obstrepuerint*. Sic edd.

vett. cum mastis. Perperam vulgo, *clamor, plausus et pant.* ab Erasino. Sed pro *obstrep.* vide ne *adstrepuerint* scriptum oportuerit. *S.* — *Pantomimica ornamenta*; quibus in teatro pantomimi ornari afficique solent; nam favor et plausus illis, a vulgo quidem. *Lipsius.*

EPISTOLA XXX.

EXPECTANDAM ESSE ÆQUO ANIMO MORTEM, EXEMPLO BASSI ALLATO.

Aufidius Bassus, qui quasso quidem corpore, sed firmo tamen animo mortem appropinquantem sine ullo metu opperitur, occasionem præstat Nostro, egregie de morte contemnenda præcipiendi. Morti, ait, nos parari debere, et robur in eam sumere. Cf. Ciceron. Tusc. Dispp. liber I, qui totus est de morte contemnenda.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

BASSUM AUFIDIUM¹, virum optimum, vidi quassum, ætati obluctantem: sed jam plus illum degravat, quam quod possit attolli; magno senectus et universo pondere incubuit. Scis illum semper infirmi corporis et² exsuccu fuisse; diu illud continuit, et, ut verius dicam, concinnavit³: subito defecit. Quemadmodum in nave quæ

1. *Bassum Aufidium*. Illum opinor, qui Historias scripsit et quidem belli civilis. Colligas ex Suasoria VI ap. Senecam patrem, ubi ejus de morte Ciceronis fragmentum. Sed et bella Germanici scripsisse, et in aliis Sallustii velocitatem expressisse, Fabius tradit. Plinius item minor nominat et avunculum addit suum scripsisse: A fine Aufidii Bassi (ubi ille desiit) libros triginta unum, lib. III, Ep. 5. De isto igitur an magis de filio ejus jam noster Lipsius. *Ruhk.*

2. *Exsuccu*. Sic ed. Erasm. et Mur. recte; nec enim obscure hoc latebat in vetustiorum librorum scriptura *exucti* ed. R. cum ms. *Arg. b.* (quod quidem in eodem ms. dein in *exustum* mutatum), *exsuccu Par. b. d.* *Exsuccisi Par. a.* *Exsuccu* ed. A. Ex

scholio adscitum erat *exhausti* in ed. Ven. quod ex Gruteri codd. rursus accepit Lipsius et tenere post eum alii. In *Arg. c.* sic scribitur *exsicci*, al. *exhausti*. *Schw.* — Ruhkopius qui edidit *exhausti* hanc omnium cod. Grut. lectionem esse monet. Codex, inquit, Amplon. *exucti*, satis exquisite; nam quis non recordatur illud Juvenalis Sat. VIII, 90. « Ossa vides regum vacuis exsucta medullis! » Plerumque hanc confusionem harum vocum in codd. occurrere erudite docent Critici præstantissimi R. Bentleius ad Horat. Epod. V, 37, et T. Hemsterhus. ad Lucian., tom. I, p. 352 sq. Bip.

3. *Concinnavit*, moderatione et prudenti vita corpus conservavit. *Ruhk.* — Quasi construxit et diffuens junxit. Lipsius.

iam trahit, uni rimæ aut alteri obsistitur; ubi plulocis laxari cœpit et cedere, succurri non potest io dehiscenti: ita in senili corpore aliquatenus imitas sustineri et fulciri potest; ubi, tanquam in ædificio, omnis junctura diducitur¹, et, dum alia itur, alia discinditur, circumspiciendum est quoeas. Bassus tamen noster alacer animo est. Hoc sophia præstat: in conspectu mortis² hilarem³ in imque corporis habitu fortem lætumque; nec defirm, quamvis deficiatur⁴. Magnus⁵ gubernator et navigat velo, et, si exarmatur⁶, tamen reliquias ii aptat ad cursum. Hoc facit Bassus noster, et eo vultuque finem suum spectat, quo alienum spe, nimis securi⁷ putares. Magna res est hæc, Lut diu discenda; quum adventat hora illa inevitæquo animo abire. Alia genera mortis spei mixta Desinit morbus; incendium extinguitur; ruina, videbatur oppressura, deposuit⁸; mare, quos hau-

iducitur. Præfert Gruterus, nis codd. prorsus ante ponentlgato: *junctura dilabitur.* *R. conspectu mortis* etc. Ita diserba, ut prævit Noster ms. *b. sopsæi* codd. *Schw.* — In Vulgizitur: *In quocumque corporis fortem, in conspectu mortis lætumque.*

ilarem. Subaudi *animum.* *ficiatur.* Sic optimi fere scripti: quamvis a corpore destituam Gron. restituit. Antea: *deRuhk.*

agnus... aptat ad cursum. Exssimus nauclerus non statim spem deponit. Diphilus *Athe-*, p. 292, A. Nostro, cui hæc amiliaris est præiverat: Ναύ-

κληρος ἀποδύει τις ἐν θύρῃ ἀποβαλὼν τοῦ ἰσθμοῦ ἢ κηδάλιον συντριψάς νεῶς, ἢ φορτί' ἐκρίψας ὑπέραντλος γινόμενος; quem locum cum Nostro conferendum judicat Hemsterhus. ad *Lucian.*, tom. I, p. 342 Bip. *Ruhk.*

6. *Si exarmatur.* Sic ms. *Arg. c.* et *Par. a.* cum nonnullis Gruteri. *Exarmaverit* ed. *R.* *Exarmavit* ed. *A.* rursusque ed. *Erasm.* et reliquæ omnes cum ms. *Arg. b.* *Par. b. d.* quod nescio an (ut nauticum verbum) teneri debuerit. *Schw.*

7. *Securi putares* codd. dant, at *securi esse* Muretus invexit, nescio unde. *Ruhk.* — Sensus est: Si tam siccis oculis alienam mortem adspiceret, durus et inhumanus videretur.

8. *Deposuit.* Sine noxa et velut

serat, vi eadem, qua sorbebat, ejecit incolumes; gladium miles ab ipsa perituri cervice revocavit: nil habet quod speret, quem senectus ducit ad mortem; huic uni
 4 intercedi non potest. Nullo genere homines mollius moriuntur; sed nec diutius. Bassus noster videbatur¹ mihi prosequi se² et componere, et vivere tanquam superstes sibi, et sapienter ferre desiderium³ sui. Nam de morte multa loquitur, et id agit sedulo, ut nobis persuadeat, « si quid incommodi aut metus in hoc negotio est, morientis vitium esse, non mortis; nec magis in ipsa quid-
 5 quam esse molestiæ, quam post ipsam. Tam demens autem est qui timet quod non est passurus⁴, quam qui timet quod non est sensurus. An quisquam hoc futurum credit, ut, per quam nihil sentitur, ea sentiatur?⁵ Ergo, inquit, mors adeo extra omne malum est, ut sit extra omnem malorum metum. »

Hæc ego scio et sæpe dicta, et sæpe dicenda: sed neque, quum legerem, æque mihi profuerunt, neque, quum audirem, his dicentibus⁶, qui negabant timenda,
 6 a quorum metu aberant. Hic vero plurimum apud me auctoritatis habuit, quum loqueretur 'de morte vicina.

manu collocavit. Simile in Epist. XIII: *Incendium ad fugam patuit. Quosdam molliter ruina deposuit.*

1. *Videbatur* mss. et edd. vet., non videtur, ut vulgo. *Schw.*

2. *Prosequi se.* Tanquam in funere. *Componere* in lectulo aut rogo. Horatius: « Omnes composui felices. » — Omnia ista justa sibi persolvere videtur, quæ mortuo præstabantur, ut corona imponeretur, ut efferretur cum pompa etc. et ut sapienter ferret desiderium, quo amici afficiebantur. Comparat Nostrum Hemsterhus. ad Lucian. tom. I, p. 413 Bip. *Ruhk.*

3. *Desiderium* recte ed. *Ruhk.* cum edd. vet. et mssis. Vitiose *desidium Par. b.* et *decidium* ed. *Erasm.* unde *discidium* fecerat *Mur. Schw.*

4. *Qui timet quod non est passurus, quam qui timet quod non est sensurus,* scripta omnis lectio, a Muræto ex ingenio inversa. *Ruhk.*

5. *Ergo...metum.* Sensus est: tantum ergo abest ut mors malum sit, ut contra nobis auferat metum omnium malorum.

6. *His dicentibus.* Sensus: neque mihi profuerunt, his dicentibus (scilicet dum ii dicerent) qui, etc. *Quam inter-*

etiam quid sentiam¹ : puto, fortiorem eum² esse
 ipsa morte est, quam qui circa mortem. Mors
 admota etiam imperitis animum dedit non vitandi
 abilia. Sic gladiator³, tota pugna timidissimus,
 im adversario præstat, et errantem gladium sibi
 perat. At illa, quæ in propinquo est, utique ven- 7
 desiderat lentam animi firmitatem; quæ est rarior,
 otest, nisi a sapiente, præstari. Libentissime ita-
 lum audiebam, quasi ferentem de morte senten-
 et qualis esset ejus natura, velut propius inspectæ,
 antem. Plus, ut puto, fidei haberet apud te, plus
 ris, si quis revixisset, et in morte nihil mali esse
 ret expertus. Accessus mortis quam perturbationem 8
 t, optime hi tibi dicent, qui secundum illam stete-
 qui venientem et viderunt, et receperunt⁴. Inter
 assum licet numeres, qui nos decipi noluit : is ait,
 ultum esse, qui mortem timeat, quam qui sene-

quentia confirmant. Signifi-
 n auctor Noster Bassi verba
 majorem auctoritatem apud se
 e, quod ille, qui se mortis in-
 n profiteretur, in ipsa morte
 deoque dicit se magis profe-
 remplo ipso edoctus, quam
 æteros audiret qui negabant
 ea ea quorum metu aberant,
 bus non erant obnoxii. Ruhk.
 et his dicentibus profuerunt.
 cam etiam quid sentiam : pu-
 tiorem etc. Sic ed. R. cum
 Dicam enim etc. ed. A. quod
 Erasm. et dein puto etiam
 usuit : quam scripturam alii
 tenere editores. Schw.
 ortiorem eum. Id est, animo
 onstare, facilius ferre et subire
 alias, videatur negatio requiri,
 tentia sequente. Lipsius.

3. Sic gladiator.... attemperat. Cf.
 de Ira I, 2, 3. Ruhk.

4. Receperunt ita mss. et ita ma-
 neat : aliorum conjecturæ : se rece-
 perunt, repulerunt, rejecerunt. Gron.
 — Receperunt. Genus loquendi est
 intelligendum, non quatenus sensus
 verbi patet, sed quatenus veritas rei
 patitur. Plinius de Cæsare Augusto:
 destinatio moriendi et quadridui inedia
 magna pars mortis in corpus re-
 cepta. Quid Tacitus de Paullina Se-
 necæ? ore ac membris in eumpallo-
 rem albertibus, ut ostentui esset,
 multum vitalis spiritus egestum. Et
 hæc, Plinii verbo, magnam partem
 mortis in corpus receperat. Sed non
 hi tantum, omnes qui non refuge-
 runt vel instantem vel minantem, ab
 ipsis Orci canceris liberati, viderunt
 et receperunt mortem. Et sufficit, au-

ctutem. Nam quemadmodum senectus adolescentiam¹ sequitur, ita mors senectutem. Vivere noluit, qui mori non
 9 vult. Vita enim cum exceptione mortis data est²; ad hanc itur. Quam ideo timere dementis est; quia certa exspectantur, dubia metuuntur. Mors necessitatem habet æquam et invictam. Quis queri potest, in ea conditione se esse, in qua nemo non est? prima autem³ pars est æquitatis, æqualitas. Sed nunc supervacuum est, naturæ causam agere, quæ non aliam voluit legem nostram esse, quam suam. Quidquid composuit, resolvit; et, quidquid
 10 resolvit, componit iterum⁴. Jam vero si cui contigit, ut illum senectus leniter emitteret, non repente avulsum vitæ, sed minutatim subductum⁵; nonne⁶ ille agere gratias Diis omnibus debet, quod satiatum ad requiem homini necessariam, lasso gratam, perductus est? Vides quosdam optantes mortem, et quidem magis, quam rogari solet vita. Nescio utros existimem majorem nobis animum dare, qui deprecantur mortem, an qui hilares eam quietique opperiantur; quoniam illud ex rabie interdum ac repentina indignatione fit, hæc ex judicio certo
 11 tranquillitas est. Venit aliquis ad mortem iratus⁷ morti: venientem nemo hilaris excipit, nisi qui se ad illam diu

mo et fide receptam atque ad eam paratos fuisse. Gronov.

1. *Adolescentiam*. Late, pro virili etiam ætate, ut sæpe. Lipsius.

2. *Vita enim cum exceptione mortis data est*. H. e. cum conditione simul habendæ mortis. Ep. VI, 4; LVII lin. Gronov.

3. *Prima autem* ed. R. cum melioribus mssis. *Prima enim* ed. Erasm. et seqq. cum ms. c. et ed. A. Schw.

4. *Componit iterum*. *Composuit iterum* ed. A. et R. cum mss. b. c. et

Par. a. b. d. quemadmodum sæpe præterito tempore vitæ Seneca deo quod fieri solet. Schw.

5. *Minutatim subductum*. Supra hoc verbi, in eadem re, Epist. XXVI. Alexis poeta comicus, cum quidam senem eum vidisset, et ægre indudentem, quid agis? interrogavit: ille autem κατὰσχόλην ἀποθνῆσκω; otiose morior: id est paulatim. Lipsius.

6. *Nonne*. Næ edd. Schw.

7. *Venit aliquis ad mortem iratus morti: venientem nemo etc.* Sic Grat.

suerat. Fateor ergo, ad hominem mihi carum ex
 us me causis frequentius venisse, ut scirem an
 toties eundem invenirem; numquid cum corpo-
 ribus minueretur animi vigor: qui sic crescebat
 quomodo manifestior¹ notari solet agitatorum læti-
 tum septimo spatio palmæ appropinquant. Dice- 12
 idem ille, Epicuri præceptis obsequens: « Primum
 e se, nullum dolorem esse in illo extremo anhe-
 si tamen esset, habere aliquantulum in ipsa brevi-
 olatii; nullum enim dolorem longum esse, qui
 is est. Cæterum succursurum sibi² etiam in ipsa
 ctione animæ corporisque, si cum cruciatu id fie-
 iost illum dolorem se dolere non posse. Non dubi-
 ntem se, quin senilis anima in primis labris esset,
 agna vi³ distraheretur a corpore. Ignis, qui va- 13
 i materiam occupavit, aqua et interdum ruina ex-
 ndus est; ille, qui alimentis deficitur, sua sponte
 it⁴. » Libenter hæc, mi Lucili, audio, non tan-
 nova, sed tanquam in rem præsentem⁵ perductus.
 ergo? non multos spectavi abrumpentes vitam?
 ero vidi; sed plus momenti apud me habent, qui

¹ Modii, unusque Erasmi.
venit a. a. m. irutus: mor-
ientem etc. Ruhk.

omodo manifestior... appro-
t. Curulium ludorum cursum
apud Romanos spatio fini-
oque palmam, victoriam re-
1, est res notissima. Laudat
1, Fabri Agonistic. I, 28. Li-
ert pulchrum locum Iunci ap.
2 Floril. Serm. CXV Laus
is. R. — Propertius: « Sep-
um metam triverit ante rota.»
ursurum sibi. Hanc cogita-
sibi succursuram, scilicet,

III.

post illum dolorem se dolere non
 posse.

³ *Nec magna vi.* Non Hercules;
 at cum Sophocle: « Συμπαῖ καλαὶὰ σώ-
 ματ' ἰναῖζι ῥοπή; pulsu levi cadunt
 vetusta corpora. » Sicut matura poma
 sponte cadunt, cruda avelluntur; sic
 in juvene, aut in sene. *Lipsius.*

⁴ *Sua sponte subsidit.* Ad hanc
 Bassi orationem conf. Ep. xxiv, 13
 sq. Diog. Laert. X, 124, 125, 139,
 140, ibique Menagii notæ. *Ruhk.*

⁵ *In rem præsentem.* Sc. non so-
 lum ad præceptum, sed ad exemplum,
 ad ipsam rem perductus.

ad mortem veniunt sine odio vitæ, et admittunt illam,
 14 non attrahunt. « Illud quidem, aiebat, tormentum no-
 stra nos sentire opera, quod tunc trepidamus, quum
 prope a nobis esse credimus mortem. A quo enim prope
 non est ¹, parata omnibus locis omnibusque momentis?
 Sed consideremus, inquit, tunc, quum aliqua causa
 moriendi videtur accedere, quanto aliæ propiores sint,
 quæ non timentur. » Hostis alicui mortem minabatur :
 hanc cruditas occupavit. Si distinguere voluerimus cau-
 sas metus nostri, inveniemus alias esse, alias ² videri.
 15 Non mortem timemus, sed cogitationem mortis : ab ipsa
 enim semper tantumdem absumus. Ita, si timenda mors
 est, semper timenda est : quod enim morti tempus exem-
 ptum est ?

Sed vereri debeo, ne tam longas epistolas pejus, quam
 mortem, oderis : itaque finem faciam. Tu tamen mor-
 tem, ut nunquam timeas, semper cogita. Vale.

1. *A quo enim prope non est.* Sic Erasmus, vetus editio et Muretus cum Grutero. Lipsius omisit, nulla ratione adjecta. *Ruhk.*

2. *Alias esse, alias videri.* Dum quædam nobis timendæ videntur

mortis causæ, reperiemus, si atten- damus, alias esse longe magis revera timendas et inagis in præsentia imminentes. *Lagrange* vertit : *Nous les trouverons* (les motifs de nos alarmes) *tout autres qu'ils ne paraissent.*

EPISTOLA XXXI.

DE CONTEMNENDA VULGI EXISTIMATIONE.

Gaudet, quod Lucilius in dies ad bonam mentem comparandam propius accedat, admonetque, ut vota et iudicia vulgi contemnat et laborem. Suis autem ipsius viribus ad felicitatem perveniat suadet, quam sine vero bono l. e. rerum scientia assequi non possit : quæ exemplis illustrat.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

AGNOSCO Lucilium meum : incipit, quem promiserat¹, exhibere ! Sequere illum impetum animi, quo ad optima quæque, calcatis² popularibus bonis, ibas ! Non desidero majorem melioremque te fieri, quam moliebaris. Fundamenta tua multum loci occupaverunt : tantum effice, quantum conatus es³; et illa, quæ tecum in animo tulisti, tracta. Ad summam, sapiens eris, si cluseris aures; quibus ceram parum est obdere, firmiore spissamento opus est, quam in sociis usum Ulyssem⁴ ferunt. Illa vox⁵, quæ timebatur, erat blanda, non tamen publica : at hæc, quæ timenda est, non ex uno scopulo⁶, sed ex omni terrarum parte circumsonat. Præter-

1. *Quem promiserat.* Subaudi *se futurum esse.*

2. *Calcatis... bonis.* Calcare ut græcum πατῖν, καταπατῖν (Cf. Jacobs Animadv. ad Anal. Vol. II, P. I, p. 277) nostro perquam familiare est de contemptu. Vide de Benef. V, 4 fin. Nat. Qu. I. præf. Ep. XII, 10. XIV, 9. XLV, 8. XCIV, 52, etc. Inprimis Stoici hoc verbo ad contemptum rerum externarum, fortuitarum, usi sunt, quemadmodum Epicurei verbo

προσπίπτειν πνι. Cf. Hemsterhus. ad Lucian. II, p. 504 Bip. *Ruhk.*

3. *Tantum effice, quantum conatus es.* Ne latius extende posita fundamenta, tibi sufficiat, supra ædificare quæ molitus es.

4. *Ulyssem.* Res notissima ex Hom. Odys. μ, 47, 48, 173 sq. *Ruhk.*

5. *Illæ vox Sirenum,* quæ in præto assidebant suavem cantum edentes, Hom. l. c. 45 ἄρμυαί ἐν λιμῶνι. *Ruhk.*

6. *Scopulo.* Noster scopulum ex illo

vehere itaque non unum locum insidiosa voluptate suspectum, sed omnes urbes; surdum te amantissimis ¹ tui præsta. Bono animo male precantur: et, si esse vis felix, Deos ora, ne quid tibi ex his, quæ optantur, eveniat. Non sunt ista bona, quæ in te isti volunt congeri! unum bonum est, quod beatæ vitæ causa et firmamentum est, sibi fidere ². Hoc autem contingere non potest, nisi contemptus est labor ³, et in eorum numero habitus, quæ neque bona sunt, neque mala. Fieri enim non potest, ut una res modo mala sit, modo bona; modo levis et perferenda, modo expavescenda. Labor bonum non est: ⁴ quid ergo est bonum? Laboris contemptio. Itaque, in vanum operosos ⁴ culpaverim; rursus ⁵, ad honesta nitentes, quanto magis incubuerint, minusque sibi vinci ac strigare ⁶ permiserint, admirabor, et clamabo: Tanto me-

prato effinxit, forsitan excusandus ob hoc, quod insula, quam incolebant (Hom. I. c. 201) scopulosa et scopulis prætentata animo obversabatur. *Ruhk.*

1. *Amantissimis tui* vel maximo amore te prosequi simulantibus. *R.*

2. *Sibi fidere*, a se pendere, et ex se nascentibus bonis: externa omnia contemptui habere. *Lips.*—Noster explicat hæc Ep. XCII, 2. Is inquam beatus, quem nulla res minorem facit: tenet summa et ne ulli quidem, nisi sibi innixus. Cf. Ep. xxx, 7. Horat. II Serm. 7, 83, ibique Bentl. *Ruhk.*

3. *Nisi contemptus est labor.* Labor enim, sanitas, mors, morbus, etc. ad indifferentes, medias s. præpositas res pertinent, quæ neque bonæ neque malæ sunt Stoicis, nec virtuti acquirendæ quidquam conferunt: ideoque indignas censebant, quibus animum adverterent. Attamen officii causa labor confici debet, per se tamen contemni meretur. Cf. Cic. de

Fin. III, 15, 16. Senec. de Vita beat. XII, 3 not. Antonin. IX, 42. *R.*

4. *In vanum operosos*, qui vanis rebus acquirendis insudant.

5. *Rursus.* Altera ex parte. *Ruhk.*

6. *Vinci ac strigare.* Priscam hanc et unice veram scripturam, primum ab Erasmo in ed. priori positam, deinde vero in altera edit. ab eodem desertam, merito revocavit Mur. et tenuere Lips. et Gron. Exhibent autem eandem nostri codd. *Arg. b.* et *Par. b.* nec multum ab *Par. d.* in quo est *vinci ac restringere.* Istius scripturæ vim qui non perceperant, aliam finxere, *vitia consurgere*, quam cum ed. *A.* et *R.* exhibent mss. *Arg. c.* *Par. a.* et plerique Gruteriani; eandemque alteri prætulit *Ruhk. Schw.*—Sic *Schw.* at *Ruhk.* qui edidit *vitia consurgere*: hæc est lectio, inquit, plurimorum codd. et editionis vetustæ, quam vulgato præfero *vinci ac strigare*, quod Guilielmo Pelissario

lior¹ surge, et inspira²; et clivum istum uno, si potes, spiritu exsupera³! Generosos animos labor nutrit. Non est ergo quod ex illo vetere voto parentum tuorum eligas, quid contingere tibi velis, quid optes: et, in totum⁴, jam per maxima acto viro turpe est etiamnunc Deos fatigare. Quid votis opus est? fac te ipse felicem: facies⁵ autem⁵, si intellexeris bona esse, quibus admixta virtus est; turpia, quibus malitia conjuncta est. Quemadmodum sine mixtura lucis nihil splendidum est; nihil atrum, nisi quod tenebras habet, aut aliquid in se traxit obscuri; quemadmodum sine adjutorio ignis nihil calidum est,

adscribitur, quem sic ex mss. codd. fide restituisse perhibent. Erasmi priores edd. dabant eadem, sed posteriores: *minusque sibi vitia respirare*: Erasmi tamen monet, lectionem a me repositam in aliis codd. reperiri. Alii dant: *restrigare* s. *astrugare*. Turneb. Advers. XXIV, 1, et Scaliger in Parodiam Virgilii, una cum Lipsio, probant \rightarrow *strigare*, Archaismi, puto, et raritatis amore ducti, et docent, esse idem quod interquiescere, proprie de equis qui in striga stringebantur, interquiescendi causa. Si a vitiis vincerentur, nulla quies esset, sed in actu vitioso viverent: fac itaque \rightarrow *vinci* tolerari posse, tamen *strigare* parum conveniret. Cf. Salmasii Exercit. Plin. p. 40, cujus viri eruditissimi auctoritas tanta fuit, ut vulgatam lectionem e Phædr. Fab. III, 6, 9, quæ erat *tricandum est*, mutarent editores in: *strigandum est*, ubi tamen Bentlei. vulgatam tenebat. *Ruhk.*

1. *Tanto melior*. Nota exclamandi laudandique formula. *Ruhk.*

2. *Inspira*. Omnium codd. et editionis veteris lectio: i. e. animose pergas, robur tibi sumas. Sic Quint. Inst.

Orat. II, 5, 8. V, 14, 32. Bene hoc convenit cum contentione contra vitia. *Respira* Erasmus, Muretus, al. At Jos. Scaliger Castigat in lib. IV. Propert reponit ex ingenio: *et restriga*. *Ruhk.*

3. *Et clivum istum uno, si potes, spiritu exsupera*. Confert virum justum nitenti cuidam ut arduum clivum ascendendo suporet: sic Bossuetius nostes de Viro justo: *Dans ce sentier solitaire et rude où il grimpe plutôt qu'il ne marche*.

4. *Et in totum, jam per maxima acto viro turpe est etiamnunc Deos*. Erasmi edd. sic fere præstant, præterquam quod *et nunc* habent, pro quo Erasmi. *etiamnunc* conjicit, quod in aliquot codd. est. Aberrationes librorum sunt *maximo* s. *maxime pluapto*, *opto*. *Ruhk.*

5. *Facies autem, si intellexeris bona esse, quibus admixta.....est*. Vere stoice! Felicitatem tibi unus comparare potes: nam quum bonum non esse potest, nisi virtute conjunctum s. admixtum sit, ea tantummodo concupisces, quæ indissolubili virtutis vinculo continentur: atqui hæc bona semper in nostra potestate sunt,

nihil sine aere frigidum¹ : ita honesta et turpia virtutis ac malitiæ societas efficit.

- 6 Quid ergo est bonum ? Rerum scientia². Quid malum est ? Rerum imperitia. Ille prudens atque artifex³, pro tempore, quæque repellat, aut eliget. Sed nec, quæ repellit, timet ; nec miratur, quæ eligit ; si modo magnus illi et invictus animus est. Submitti te ac deprimi veto. Laborem si non recuses, parum est : posce ! — Quis ergo, inquis, labor frivolus et supervacuus est ? — Quem humiles causæ vocaverunt⁴. Non est malus ; non magis quam ille, qui pulchris rebus impenditur : quoniam animi est ipsa tolerantia, quæ se ad dura et aspera hortatur, et dicit : quid cessas ? non est viri, timere sudorem ! Huic⁵ et illud accedat, ut perfecta virtus sit, æqualitas ac tenor vitæ per omnia consonans⁶ sibi : quod

semper a nobis acquiri atque possideri possunt. Cf. Epictet. Arrian. II, 16. Enchiridii I, 1. *Ruhk.*

1. *Nihil sine aere frigidum.* Stoicum dogma, aerem primo frigidum esse. Vide me II Phys. Dissert. XV. *Lipsius.*

2. *Rerum scientia*, et divinarum et humanarum. Conf. Ep. LXXXVIII, LXXXIX ; Cic. Tusc. Disp. IV, 6 ; Plutarch. placit. Philos. princip. Nam bonum et virtus, sapientiaque idem valent. Similem fere definitionem dedit Stoæ addictus Musonius Stoicæ Serm. xxvii de Assiduitate p. 201 (ed. Tigur. 1543), ἡ ἀρετὴ, ἔφν, ἐπιστήμη ἐστίν, οὐ θεωρητικὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ πρακτικὴ. Lipsius monet, esse Socraticum. Socrates enim dicere solebat, et unicum bonum esse scientiam, et unicum malum inscientiam. Diog. Laert. II, 31. Hinc ductum est hoc Stoicorum dogma, indeque docti et rudes, σπουδαῖοι καὶ φαῦλοι, idem iis

valent, quod boni malique. Vide Ep. IX ; Diog. Laert. VII, 121. Cf. Lipsii II Manuduct. in Philos. Stoic. Diss. I.R.

3. *Ille prudens atque artifex.* I. e. philosophus, sapiens : nam eo nomine Stoici sapientem designare amant : sic apud Lucilium s. auctorem *Ætææ* versu 186. « Nunc opus artificem incendit causamque reposit. » Horat. I, Serm. 3, 132, 133. « Sapiens operis sic optimus omnis Est opifex solus, sic rex. » Cf. Tiedemann *System der stoisch. Phil.* III, p. 158. *Ruhk.*

4. *Quem humiles causæ vocaverunt.* Sic codd. Grut. Amplonianus et editio vetusta ; recte : i. e. quem humiles causæ tibi imposuerunt. Antea in quem. Gruter. aliquam multa hic deesse suspicabatur. *Ruhk.*

5. *Huic* edd. vett. cum mastia. Vulgo *huc*, a Mureto. *Schw.*

6. *Consonans sibi.* Allusum ad Zenonis ὁμολογίαν, sive *convenientiam*, quam finem statuebant. Vide nostram

non potest esse, nisi rerum scientia contingat, et ars, per quam divina et humana noscantur. Hoc est summum bonum; quod si occupas, incipis Deorum socius¹ esse, non supplex. — Quomodo, inquis, isto pervenitur? — 8 Non per Peninum Graiumve montem², nec per deserta Candaviæ³; nec Syrtes tibi, nec Scylla aut Charybdis, adeundæ sunt; quæ tamen omnia⁴ transisti procuratiunculæ pretio. Tutum iter est, jucundum est, ad quod natura te instruit. Dedit tibi illa, quæ si non deserueris, par Deo surges. Parem⁵ autem te Deo pecunia non faciet; Deus nihil habet: prætexta non faciet; Deus nudus est: fama non faciet, nec ostentatio tui, et in populos nominis dimissa notitia; nemo novit Deum⁶, multi de illo male existimant, et impune: non turba servorum, lecticam tuam per itinera urbana ac peregrina portantium; Deum ille maximus⁷ potentissimusque ipse vehit omnia. Ne forma quidem, et vires, beatum te facere pos-

Manuduct. II, Dissert. XV. Lipsius.

1. *Deorum socius esse*; sapiens enim par Deo est, propter illam accuratam omnium rerum scientiam. Lipsii *Manud.* III, 14. *Ruhk.*

2. *Peninum. Peniuin* ms. *Arg. b. Peninum Par. b. Schw.* — *Non per Peninum Graiumve montem*: spectant ad Alpium fauces, per quas Annibalis iter fiebat. *Ruhk.*

3. *Deserta Candaviæ*, montana et salsosa pars Macedoniæ, quæ a Dyrbachio incipit. *Plin. N. H.* III, 23. *Strabon.* VII, 7, 8, p. 463, tom. II ed. Lips. Antequam ad procurationem perveniret, diversis legationibus, quas obisse credi par est, haud dubie has regiones adiit. *Ruhk.*

4. *Quæ tamen omnia.* Ergo et in prioribus locis alibi procurator? id est, in Gallia, aut Macedonia? di-

cas, si consilio omnia Noster scripsit. *Lipsius.*

5. *Parem...nudus est.* Deus nec pecuniam, nec honores (*prætexta* magistratum insigne) curat, nec amat: sunt autem res vanæ et fortuitæ. Perfectio moralis ei curæ est, quam habet et possidet summam. *Ruhk.*

6. *Nemo novit Deum.* Quæ verba in mentem revocant versum illum Racinii junioris:

Oui, c'est un Dieu caché que le Dieu qu'il faut croire.

7. *Deum ille maximus.* Sic *1846. Arg. b. et Par. b.* cum aliis. *Vulgo Deus ille max.* *Schw.* — *Deum (pro Deorum) ille maximus...omnia.* Noster iis Stoicis accedit, qui Deum et animum mundi esse, ejusque curam agere docebant. *Senec. Nat. Qu.* II, 45. *Diog. Laert.* VII, 138. *Cic. de*

sunt : nihil horum patitur vetustatem¹. Quærendum² es³,
 quod non fiat in dies deterius³, cui⁴ non possit obstar⁵.
 Quid hoc est? Animus : sed hic rectus, bonus, magnus.
 Quid aliud voces hunc, quam Deum in humano corpore
 10 hospitantem? Hic animus tam in equitem Romanum,
 quam in libertinum, quam in servum⁵, potest cadere.
 Quid est eques Romanus, aut libertinus, aut servus?
 Nomina, ex ambitione⁶, aut ex injuria⁷ nata. Subsillire
 in cælum ex angulo licet : exsurge modo,

..... Et te quoque dignum
 Finge Deo!.....

Finges autem, non auro, non argento : non potest ex
 hac materia imago Deo exprimi similis⁸ : cogita, illos,
 quum propitii essent⁹, fictiles fuisse. Vale.

Nat. Deor II, 30. Antonin. VI, 44. R.

1. *Nihil horum patitur vetustatem.*
 Sic recte mss. Arg. b. c. Par. a. b. d.
 et Opsopari omnes : cuius scripturæ
 veritatem jam olim ex Epist. xxxvi,
 et ex aliorum scriptorum usu proba-
 runt Ops. et Grut. Interpolatam ta-
 men scripturam, quæ vulgo fereba-
 tur, *nihil horum non patitur vet.* te-
 nuit Ruhk. Schw. — Sensus est : tem-
 pore pereunt aut flaccescunt. Lipsius.

2. *Quærendum est.* Ex scholio ad-
 jecta vulgo erat partic. *ergo*, inuitis
 mssis. Schw.

3. *In dies deterius.* Postrema vox
 conjecturæ debetur Erasmi. Vitiose
ejus dabant veteres libri edd. et mssis.
 in quo latere videtur *pejus*, quod fa-
 cile probes. Schw.

4. *Cui.* Quod pro cui scribitur quo
 in ed. A. et mss. Arg. b. c. et Par. b.
 id ex prisca scriptura *quoi* decurta-
 tum esse, commode monuit Opsop. S.

5. *Quam in servum.* Quis ignorat

Æaopum, Diogenem, Epictetum, al.
servos fuisse?

6. *Ex ambitione,* ut eques, aut
 senator.

7. *Ex injuria,* ut libertinus, aut
 servus : nam ab oppressione æqua-
 lium servitus. Lipsius.

8. *Imago Deo... similis.* Atqui nos
 sumus scilicet : nonne et hoc christia-
 ni dogmatis? Lipsius.

9. *Quum propitii essent.* Vetere im-
 perio et paupertate, quum Roma mor-
 ribus armisque floreret. Nunc irati
 Dii videntur, et nos pessimi pessum
 paulatim imus. Lips. — Cf. Ep. xviii,
 9 sq. *Cogita illos... fictiles fuisse.*
 Deos maximam curam gessisse huma-
 narum rerum, sive quum illorum
 statuæ, ut in rudi antiquitate mos
 erat, *fictiles*, ex argilla fabrefactæ
 essent. Animus est erectus qui Deo
 placet, et quo te ei similem fingere
 possis. Cf. Epictet. Arrian. Dissert. I,
 c. 10. Ruhk.

EPISTOLA XXXII.

HORTATUR AD PHILOSOPHIAM.

Gaudet, quod Lucilius solitudinem amet, nec conversetur dissimilibus et diversa cupientibus, monetque, ut ab iis securum liberumque se reddat, qui impedire profectus possint, inprimis vero ut res externas, quæ in bonis non sunt numerandæ, contemnat. Ad hanc solitudinem sæpius Noster amicum adhortatur; vid. Epist. VII, VIII, IX, X.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

INQUIRO in te¹, et ab omnibus sciscitor, qui ex ista regione² veniunt, quid agas, ubi et cum quibus moreris. Verba dare non potes: tecum sum³. Sic vive⁴, tanquam, quid facias, auditurus sim, immo tanquam visurus. Quæris, quid me maxime ex his quæ de te audio, delectet? Quod nihil audio; quod plerique ex his, quos interrogo, nesciunt quid agas. Hoc est salutare, non conversari dissimilibus et diversa cupientibus. Habeo quidem fiduciam, non posse te detorqueri⁵; mansurumque in proposito, etiam si sollicitantium turba circumeat. Quid ergo est? non timeo ne mutant⁶ te; timeo ne im-

1. *Inquiro in te.* Sic commode ed. Mur. ex vet. cod. apud Erasm. in Append. Perperam a te edd. vett. cum mss. Arg. b. c. et Par a. b. d. Commodum vero etiam erat de, quod inter lineas habebat unus e Gruteri codd. Schw.

2. *Ex ista regione.* Sicilia, cujus procurator erat Lucilius. Vid. Epist. XXXI, 8; et Præfat. hujus volum. R.

3. *Tecum sum.* Id est: nosco quod sit tuum vitæ genus perinde ac si semper tuo lateri adsumerem: nisi

forsan se ob amicitiam et animorum conjunctionem, quælibet agenti Lucilio præsentem esse et spectatorem contendant.

4. *Sic vive... visurus.* Cf. Ep. xxv, 4. Ruhk.

5. *Detorqueri* ex cod. Nicot. recepti, pro [vulgato] *torqueri*. Schw. — *Detorqueri*, id est flecti, abstrahi a proposito. Ruhk.

6. *Mutant* edd. vett. et mss. nostri omnes, "non *immutent*, sensu nihil mutato. Schw.

pediant. Multum autem nocet etiam qui moratur; utique in tanta brevitate vitæ, quam breviorē¹ inconstantia facimus, aliud ejus subinde atque aliud facientes initium. Diducimus illam in particulas ac lancinamus². Propera ergo, Lucili carissime, et cogita, quantum additurus celeritati fueris, si a tergo hostis instaret, si equitem adventare suspicareris ac fugientium premere³ vestigia. Fit hoc; premeris: accelera, et evade! perduc te in tutum; et subinde considera, quam pulchra res sit consummare vitam ante mortem³, deinde expectare securum reliquam temporis sui partem, inniti sibi⁴; in possessione beatæ vitæ positum; quæ beatior non fit, si longior. O quando videbis⁵ illud tempus, quo scias tempus ad te non pertinere! quo tranquillus placidusque eris, et crastini negligens, et in summa tui⁶ satietate!

1. *Quam breviorē... facimus... initium.* De hoc malo hominum supra jam questus est in Ep. XXI, 11 sq. XXIII, 8 sq. *Ruhk.*

2. *Lancinamus*, dividimus, separamus. *Ruhk.*

3. *Consummare vitam ante mortem:* id est, ita facere ut jam satis vixerimus, quum nondum mors appareat.

4. *Inniti sibi.* Olim edd. cum mœstis omnibus, *nihil sibi*; quæ verba a Mureto abjecta revocavit *Ruhk.* Equidem unice probavi Gronovii conjecturam, *inniti sibi*. Sic Epist. XXXIII, *sibi jam innitatur*; XCII, *ne ulli quidem nisi sibi est innixus*; quo spectat et id quod mox hac eadem Epist. ait, *nemo sibi contigit*. *Schw.* — Sic *Schw.* at *Ruhk.* qui edidit, *nihil nisi, in possessione b. v. p.* Omnium codd. inquit, et vet. edd. lectio est, et ea puto bona, quan-

quam omni sensu carere affirmat Gronov. qui *inniti sibi in poss.* ingeniose emendat: Muretus duas voces *nihil sibi* omiserat. Enimvero beatæ vitæ iteratio hic non expectatur, sed explicatio ejus, quæ eo continetur, quod beatus homo, qui vitam ante mortem jam consummaverit, *ἀναστῆς* ista prorsus præditis reliquam temporis ipsi a natura destinati partem expectet; nihil tamen amplius sibi præstolatur, fato suo terreno quasi consummato, itaque nullo rerum extra se positarum amore aut desiderio trahatur. Omnia quæ eveniant, securus prospicit, et quomodocumque cadant, idem semper permanet, nam in possessione vitæ beatæ positus est. *Ruhk.*

5. *O quando videbis*, etc. Optime Noster explanat Nat. Qu. I, Præfat. § 3 sqq. *Ruhk.*

6. *Et in summa tui sat.* Dele et,

Vis scire, quid sit, quod faciat homines avidos futuri? Nemo sibi contigit¹. Optaverunt utique² tibi alia parentes tui: sed ego contra, omnium tibi eorum contemptum opto, quorum illi copiam. Vota illorum multos compilant, ut te locupletent: quidquid ad te transferunt, alicui detrahendum est. Opto tibi tui facultatem, ut vagis cogitationibus agitata mens tandem resistat, et certa sit; ut placeat sibi, et, intellectis veris bonis (quæ, simul intellecta sunt³, possidentur), ætatis adjectione non egeat. Ille demum necessitates supergressus est, et exauctoratus ac liber, qui vivit vita peracta. Vale.

sic jubentibus mssis *Arg. b.* et *Par. a. b. d.* cum ed. *R. Schw.*

1. *Nemo sibi contigit.* Sic edd. ab *Erasm.* cum mss. *Arg. b.* *Pal. sec.* et aliis. Alii *contingit*, cum ed. *A.* et *R. S.* — *Nemo sibi contigit.* I. e. nemo sorte sua contentus vivit. *Horat. I, Serm. 1.* *Erasmus Adag. 468:* respicere *Senecam* putat ad illud tritum *Platonis* (*Epist. Plat. IX ad Archytam, Tom. XI, p. 165 Bip.*), quod *Cic. de Off. I, 7, 5*, adduxit: neminem sibi soli nasci. *Dii boni*, exclamat *Lipsius*, quam divertit a *Nostri mentis* quam est, homines distrabi, varia et vana agitare, optare: neminem

apud se esse et se contentum. Hoc autem facit sapiens, qui sibi sufficit. *Ruhk.*

2. *Utique.* Tenui hoc, a *Grutero* (ex uno quidem *Pal. sec.*) commendatum, et a *Lipsio* primum receptum. Olim edd. *itaque*, consentientibus mssis: sed istud multo commodius, et frequenter alias etiam permutari in libris nostris duas istas voces meminimus. *Schw.*

3. *Quæ simul intellecta sunt.* Nam in judicio et habitu optimæ mentis est beatitudo: qui momento contingit purgata et perfecta ratione. Vide aliquid *Manuduct. III, Diss. 3 fin. Lips.*

EPISTOLA XXXIII.

DE SENTENTIIS PHILOSOPHICIS.

Quum Epist. XXIX, 8, Lucilio perscripisset, se excerptas sententias clausulæ loco non amplius missurum esse, atque hic ægre hoc tulisset, desiderassetque, ut hunc morem tales sententias adscribendi epistolis continuaret, negat Seneca sententias, aut *chrias* e Stoicis esse excerptas, quippe quæ uno tenore legendos monet: quum in Epicuro raræ, insperatæ interveniant, et omnino publicæ sint. Deinde turpe est sibi non inniti, sed semper a quopiam, tanquam rege pendere, cum auctore semper loqui. Tum flosculos captare, puerorum, non virorum est. Itaque non semper ad magistrum respicere decet, sed tua facere, prioribus tamen non neglectis: dummodo proprias animi vires intenderis ad veritatem inveniendam et in vita exercendam preferendamque. Cæterum Stoæ auctores propter virilem scriptorum contextum laudans non advertit vitia, quæ Ep. XLVIII, LXXXII, CXIII, ipsis exprobat: de quibus vide Brucker. Hist. Crit. Phil. Vol. I, p. 904 sqq.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

DESIDERAS¹ his quoque epistolis, sicut prioribus, adscribi aliquas voces nostrorum procerum². Non fuerunt circa flosculos³ occupati; totus contextus illorum virilis est: inæqualitatem scias esse, ubi quæ eminent sunt notabilia. Non est admirationi⁴ una arbor, ubi in eandem altitudinem tota silva surrexit. Ejusmodi voci-

1. *Desideras*. Inde ab hac Epist. usque ad Ep. LX *destituit nos* (ut jam in Præfat. diximus) *collatio codicum Parisiensium*. Pauca quidem etiam nunc ad initium hujus Epistolæ XXXIII adnotata sunt, sed illa non nisi ex uno ms. *Par. d.* ducta. *Schw.*

2. *Nostrorum procerum*, Zenonis, Cleanthis al. quos § 3, nominat. *R.*

3. *Flosculos*, sententias eminentiores captandas, ut iis de industria orationem suam distinguerent, de vi-

ritate et æqualitate orationis parum solliciti. Cf. I, Chr. Th. Ernesti Lexic. Technologiæ Latinor. rhetoricæ voc. *Flos*, ubi et hujus loci memor fuit, bono sensu vocem a Seneca adhibitam censens, quamquam hanc occupationem circa flosculos contextui virili Stoicorum opponit Seneca, et manifeste reprehendit. *Ruhl.*

4. *Non est admirationi*, etc. Hæc pertinent ad Epicuri opera, quæ huc et illuc bonis sententiis distinguun-

ferta sunt carmina, refertæ historiæ. Itaque nolo picuri esse existimes; publicæ sunt, et maxime nos sed illi¹ magis annotantur, quia raræ interim² in- iunt, quia inexpectatæ³, quia mirum est fortiter dici ab homine mollitiam professo. Ita⁴ enim ue judicant: apud me est Epicurus et fortis, licet eat⁵ sit. Fortitudo⁶, et industria, et ad bellum ta mens, tam in Persas⁷, quam in alte⁸ cinctos, Non est ergo quod exigas excerpta et⁹ repetita: um est apud nostros, quidquid apud alios excer-

a Stoicorum opera optimis a continuo affulgeant; ut admirationem trahat, quod in- versatur.

i. Sic ed. R. et A. cum ms. c. ert. quod in junioribus istis : prisca scriptura superesse um erat: nempe illi, antiqua quales amat Seneca) pro il- l ipsum interpretamentum in - adjectum; *illo Arg. b. Pal. Sol. puto et alii*: et hoc qui- tum videtur; scil. *illo magis let ac eo magis, ut illo for- o eo fortius, XCIII. In illo Erasm. ex ipsius puto con- Schw.*

ia raræ interim. Vocem inte- ett. libris adjecti. Schw.

expectatæ scripsi, ubi libri uspectatæ, editi vero inde ab inexpectatæ. Schw.

....judicant. Quantopere Ci- c. in Epicurum invectus sit, ius opera docent, inprimis e Fin. Loca collecta vides ab in Clav. Cic. Hist. voc. *Epi- x. Bruckeri Hist. Crit. Philos. p. 64 sqq. Ruhk.*

inuleatus. Notum tunicas chi- , s. manicatas mulierum, aut

mollium fuisse. Viri brachiis nudis incedebant, recte notat Lipsius, con- fertque Aul. Gell. Noct. Attic. VII, 12. Senec. de Vit. beat. XIII, 3: Hoc tale est, quale vir fortis stolam indu- tus. Tale vel asperius de Epicuro et asseclis Arcesilaus, mediæ Academicæ auctor, qui interrogatus, Cur ex aliis sectis ad Epicuream transirent multi, nemo ex illis ad alias? Nam, inquit, ex viris Galli (evirati) fiunt, ex Gallis viri nunquam. Diog. Laert. IV, 43. Ruhk.

6. Fortitudo... cadit. Similis sen- tentia occurrit Epist. XXXI, 10. Ruhk.

7. Persas. Persæ fluxa et soluta veste quidem usi, sed erant acerrimi bellatores. Laudat Lipsius Ammian. lib. XXIII, c. 6, p. 363. Tom. I. Bip. Adeo autem dissoluti sunt et artuum laxitate vagoque incessu se jacti- tantes (Persæ), ut effeminatos exi- stimes, quum sint acerrimi bellato- res. Ruhk.

8. Alte cinctos. Alte cincti erant milites Romani, item omnes strenui aut actnosi. Horat. I. Serm. II, 25, 26. Ruhk.

9. Repetita. Repetita Par. d. (ac fortasse item alii), quod vide ne ve- rum sit, idem valens ac *dispartita*.

pitur. Non habemus itaque ista oculiferia¹; nec emptorem decipimus, nihil inventurum, quum intraverit, præter illa quæ in fronte suspensa sunt. Iphis permittimus, unde velint sumere exemplaria². Puta nos velle singulares sententias ex turba separare: cui illas assignabimus? Zenoni³, an Cleanthi⁴, an Chrysippo⁵, an Panætio⁶, an Posidonio⁷? Non sumus sub rege; sibi quisque se vindicat: apud istos, quidquid dicit⁸ Hermarchus,

In idem verbum ex conject. incidere Lipsius. Schw.

1. *Oculiferia*. Hanc scripturam (sive brevius *oculiferia* malueris) ex vetustioribus codicibus, quibus etiam Amplonianus (teste Ruhk.) accedit, certatim jam olim stabiliverunt doctissimi viri. Vulgatum tamen *odorifera*, quod quidem et nostri mss. b. c. tenent, mordicus defendit Ruhk. S. — Sic enim Ruhk. Miratio subit, inquit, quod ad aberrationem librorum *odorifera* (in cod. Amplon.), *oculifera* viri doctissimi animum advertere potuerint. Gruterus parum potum arbitratur post Lipsium Elect. lib. I, c. 16 (Opp. tom. I, p. 402 sq.), et in nota ad h. l. — Et sic explicat Ruhk. sensum verbi *odorifera*. *Oculifera* retinet metaphoram: *excerpta* enim hæc et *repetita* i. e. desumpta, flosculos dixerat; et fuerant anthologiæ s. florilegia haud pauca in antiquitate, ut notum est. Quibus flosculis excerptis nihil in ejus libris est, quod magnopere desideres. R. — Sensus est autem, ut Lipsius explicat, non habemus nos ut in tabernis exposita quædam cum titulis aut per se splendentia, quæ *oculos feriunt*, et transeuntes ad emendum alliciunt; sed par ubique decor et bonitas est.

2. *Exemplaria*. Sic msti et edd.

ante Muretum, a quo vulgatum est *exemplar*. Schw.

3. *Zenoni*. Notissimo Stoicorum principi.

4. *Cleanthi*. Jam supra de illo diximus.

5. *Chrysippo*. Chrysippus Tarsis, ut plerique contendunt natus est, inter Stoicos, præclarus: undecim et trecentas Dissertationes composuit quarum nobis paucissima fragmenta restant: de quo Horatius lib. I, Ep. II: «Trojani belli scriptorem, maxime Lolli, Dum tu declamas Romæ, Præneste relegi, Qui, quid sit palchrum, quid turpe, quid utile, quid non, Plenius ac melius Chrysippo et Crantore dicit.»

6. *Panætio*. Panætius, ipse et stoicus philos. natus Rhodis anno cxxxviii ante Christum, Romam venit, ubi inter discipulos habuit Lælium et Scipionem. Libros de officiis reliquerat qui excellentissimi habebantur; omnino tempore deleti sunt: præsertim a Cicerone laudatur *de Officiis*, lib. III, cap. 7. Acad. II, 2. IV, 5.

7. *Posidonio*. Jam supra de Posidonio diximus.

8. *Hermarchus* recte ms. b. non *Hermachus*. Conf. not. de eo ad Ep. VI. S. — Hermarchus erat successor Epicuri in schola.

uid Metrodorus¹, ad unum refertur². Omnia, quisquam in illo contubernio locutus est, unius et auspiciis dicta sunt. Non possumus, inquam, 4 entemus, educere³ aliquid ex tanta rerum æquimultitudine.

Pauperis est numerare pecus⁴.

imque miseris oculum, id tibi occurret⁵ quod emississet, nisi inter paria legeretur.

are depone istam spem, posse te summatim degungenia maximorum virorum: tota tibi inspicienda tota tractanda. Res geritur⁶, et per lineamenta 5 ingenii opus nectitur, ex quo nihil subduci sine potest. Nec recuso, quo minus singula membra, odo in ipso homine, consideres. Non est formosa, crus laudatur aut brachium; sed illa, cujus unificies admirationem partibus singulis abstulit. Si exegeris, non tam mendice tecum agam, sed manu fiet. Ingens eorum turba est, passim jacen- 6 sumenda erunt, non colligenda⁸. Non enim excidit, sed fluunt: perpetua et inter se connexa¹⁰ sunt.

trodorus. Inter nobiles Epicos et discipulos.

unum refertur, sc. Epicurum.

5. Laert. X, 16. Brucker Hist.

1. Vol. I, p. 1251, ubi et nostri nor fuit. *Ruhk.*

ucere aliquid.... multitudinem.

b. cum ed. *R.* Conf. Grat.

- *Ruhk.* dat *ex tanta rerum*

um copia aliquid educere,

edit. et Erasmus secutus.

uperis ... pecus. Versus Ovi-

umorph. XIII, 824. *Ruhk.*

xurret edd. vet. et mss. *b. c.*

urrit. *Schw.*

s geritur.... nectitur. Strenue

incepta sua perficiunt in libris suis, et ordinem sibi semel præstitutum perpetuo tenore custodiunt, ad flosculos inserendos animo non adverso. *Ruhk.*

7. *Sua,* non *sui,* edd. vet. et mss. *b. c.* cum aliis. *Schw.*

8. *Colligenda.* Malles *eligenda.* Sed nil mutant libri. *Schw.*

9. *Non enim excidit, sed fluunt: perpetua,* etc. Non enim ordine et tenore interrupto et fracto alia jacent, alia eminent, sed perpetuo fluxu prolantur omnia. Cf. Ernesti Lexic. Technol. Lat. rh. voc. *Fluere. R.*

10. *Connexa* edd. ab Erasmo (us

Nec dubito, quin multum conferant¹ rudibus adhuc, et extrinsecus auscultantibus². Facilius enim singula insidunt circumscripta, et carminis modo inclusa. Ideo pueris et sententias ediscendas damus, et has quas Græci *chrias*³ vocant, quia complecti illas puerilis animus potest, qui plus⁴ adhuc non capit certi profectus⁵. Viro
 7 captare flosculos turpe est, et fulcire se notissimis ac paucissimis vocibus, et memoria stare. Sibi jam innitatur: dicat ista, non teneat⁶. Turpe est enim seni, aut prospicienti senectutem, ex commentario sapere. Hoc Zenon dixit: tu quid? Hoc Cleanthes⁷: tu quid? quousque sub alio moveris? et impera⁸, et dic, quod memoriæ tradatur; aliquid et de tuo profer! Omnes itaque istos, nunquam auctores, semper interpretes, sub aliena umbra

multa alia) cum ed. *A.* et ms. *c.* Exquisitius erat, et verum, *contexta*, quod habet ed. *R.* cum ms. *b.* Amplon. et Grut. idque repositum velim. *Schweigh.*

1. *Multum conferant.* Subaudi *utilitatis.*

2. *Extrinsecus auscultantibus.* Qui ad penetralia nondum admissi: alluamque ad libros et auditores ἑξωτερικῶν. *Lips.* — De hac distinctione euteriorum et exotericorum, nunc satis nota, vidisse iurabit Buhle ad Aristotelem, Vol. I, p. 107 sqq. Bip. *Πυθαγόρ.*

3. *Chrias.* Χρηδῆς, concinna aliqua dicta memorabilia aut facta breviter enunciata et personæ cuidam apte tributa. Sic definit Aphthonius: ἀπομνημόνευμα σύνταμον, εὐστόχος ἐπὶ τὴν πρόσωπον ἀναφαιρόμενον. Ernesti Lexic. Technol. Græc. rhet. voc. *Χρηδῆς.* Quintil. I, 5. Inst. Or. Multas collectiones hujus generis et nominis in antiquitate fuere. Sic Machon poeta

comicus Alexandrinus satis celebris (v. Dioscorid. epigram. in eum ap. Brunck. Anal. Tom. I, p. 501, nr. XXX) *χρηδῆς* composuit, dicta memorabilia meretricum (*ἰταυρῶν*) complexas. Athen. VI, p. 241. F. Recentioribus temporibus Aphthonium sequutos commentationes, artificiose nec raro inepte elaboratas nomine chriarum satis diu insignivisse præceptores constat. *Ruhk.*

4. *Qui plus.* Temere quia plus edd. inde a Mar. *Schw.*

5. *Qui plus adhuc non capit certi profectus,* id est, si plura caperet puerilis animus, incertum esset an ea illi proficerent.

6. *Dicat ista, non teneat.* Qu'il parle, au lieu de citer, vertit *La-grange.*

7. *Hoc Cleanthes.* Laudat Lipsius Epictet. Arrian. Diss. II, 19, prorsus his gemina. *Ruhk.*

8. *Et impera.* Id est, et ipse da præcepta.

latentes, nihil existimo¹ habere generosi, nunquam ausos aliquando facere, quod diu didicerant. Memoriam in alienis exercuerunt: aliud autem² est meminisse, aliud scire. Meminisse, est rem commissam memoriæ custodire; at contra scire, est et sua facere quæque, nec ab exemplari pendere³ et toties respicere ad magistrum. Hoc dixit Zeno, hoc Cleanthes. Aliquid intersit inter te, 9 et librum! quousque disces? jam et præcipe. Quid est, quare audiam, quod legere possum⁴? — Multum, inquit, viva vox facit. — Non quidem hæc, quæ alienis verbis commodatur⁵, et actuarii⁶ vice fungitur. Adjice nunc, quod isti, qui nunquam tutelæ suæ⁷ fiunt, primum in ea re sequuntur priores, in qua nemo non a priore descivit: deinde in ea re sequuntur, quæ adhuc quæritur; nunquam autem inveniatur, si contenti fuerimus inven- 10 tis⁸. Præterea, qui alium sequitur⁹, nihil invenit, immo nec quærit. — Quid ergo? non ibo per priorum vestigia? — Ego vero utar via vetere; sed, si propiorem¹⁰ planio-

1. *Existimo*, non *pulo*, ed. R. cum ms. b. et Opsop. et Grut. Schw.

2. *Autem* adscivi ex codd. Opsop. et Grut. *Enim* erat in ed. R. Abjecerat particulam Erasmi. cum ed. A. et ms. c. ne sic quidem male. Schw.

3. *Ab exemplari pendere*. *Ad exemplar pendere* ms. b. Schw.

4. *Quid est... quod legere possum*. Ante *quid*, etc. Schweigh. inserit separationis notam —, quasi esset objectio; at cuilibet totum locum attente legenti satis patebit hæc nihil aliud esse nisi præcedentium confirmationem: exprobrat auctor insulsi-tatem eorum qui magistrorum verba perpetuo recitant, perinde ac si non legi possent in libris. Sequens phrasid objectio est.

5. *Verbis commodatur*. Gruterus e codd. suis una cum Modio reduxit. Antea: *v. commendatur*. Ruhk.

6. *Actuarii*. Ita dicuntur, qui acta excipiunt et scribunt. Vide Lips. ad Tacit. Annal. V, 4. Excursu A. Tom. II, p. 632 sq. ed. Ernest. R.

7. *Nunquam tutelæ suæ*, i. alieni semper arbitrii, ut pupilli. Ruhk.

8. *Nunquam... inventis*. Necessè est sane posteriores prioribus inniti, sed ut nova ipsi proferant.

9. *Qui alium sequitur*. Sic recte Muretus: *perperam qui aliud seq.* edd. vett. cum mssis. Sed temere idem Muret. duo verba adjecerat, *nihil sequitur, nihil inv.* Schw.

10. *Propiorem*. Sic ed. Mur. Lips. et Gron. ex P. Fabri conject. quam

remque invenero, hanc muniam. Qui ante nos ista moverunt, non domini nostri, sed duces sunt. Patet omnibus veritas, nondum est occupata : multum ex illa etiam futuris relictum est ¹. Vale.

firmat unus ex Opsopæi codd. Alii omnes cum edd. vet. *priorem* tenent, quod revocavit Ruhk. Schw. — Qui Ruhkopfius *priorem*, inquit, omnium fere codd. et edd. lectio, quam Muret. mutavit, *priorem* omittendo: cf. Mureti Var. Lect. XV, 16. P. Faber I, 10. Semestr. *priorem*, ait, rejiciendum esse. Erasmus vidit et alicubi *apertiore* legi ait: ipse vero vel *po-*

tiorem vel *propriorem* mavult; ego *propriorem*. [Hæc Fabri emendatio *propriorem* vulgata facta est. Nulla tamen causa subest, cur *priorem* i. e. *potiorem* ejiciamus. Ruhk.]

1. *Qui ante... relictum est*. Hic bene refertur ingeniosa illa Verulamii sententia: *Antiquitatem esse mundi juventutem*, recentiores autem vere nunc, *mundi senes*.

EPISTOLA XXXIV.

GRATULATIO ET HORTATIO AD PERGENDUM.

Gaudet profectibus, quos Lucilius fecerat, quia suum opus sibi eum asserit, ipseque eum formavit. Hortatur igitur, ut pergat, et ad summum perveniat.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

Cresco et exulto, et discussa senectute recalesco, quoties ex his, quæ agis et scribis, intelligo ¹, quantum te ipse (nam turbam olim ² reliqueras) supergrederis. Si agricolam arbor ad fructum perducta ³ delectat; si pastor ex fetu gregis sui capit voluptatem; si alumnum suum

1. *Intelligo quantum te ipse (nam turbam olim reliqueras) supergrederis*. Plerique Grut. *nam turbam quam o. r.* Editio vetus: *quantum te ipse facis. Nam turbam quam ol. rel. super te geris*. Ruhk.

2. *Nam turbam olim*. Non est, discesseras a consortio hominum, sed te distinxeras a vulgari hominum multitudine eo quod emineres. Ruhk.

3. *Ad fructum perducta*. *Perducta* bene habet, etsi Erasmus et editio

nemo aliter intuetur ¹, quam ut adolescentiam illius suam iudicet : quid evenire credis his, qui ingenia educaverunt, et, quæ tenera formaverunt, adulta subito vident? Adsero te mihi ² : meum opus es. Ego, quum vidissem indolem tuam, injeci ³ manum, exhortatus sum, addidi stimulos, nec lente ire passus sum, sed subinde incitavi : et nunc idem facio, sed jam currentem hortor, et invicem hortantem. — Quid ⁴ aliud, inquis, adhuc volo? — In hoc plurimum est. Nam sic ⁵ quomodo principia totius ³ operis dimidium ⁶ occupare dicuntur, ita res animo constat : itaque pars ⁷ magna bonitatis est, velle fieri bonum. Scis quem bonum dicam? perfectum, absolutum, quem malum facere nulla vis, nulla necessitas possit. Hunc in te prospicio, si perseveraveris et incubueris, et id egeris, ut omnia facta dictaque tua inter se congruant

vetas *producta* præstant. *Ruhkopf.*

1. *Si alumnum*, etc. quem quis a primis inde annis aluit, ut robustam ejus corpus fieret. Hæ comparationes sæpissime occurrunt ap. *veteres. Ruhk.*

2. *Adsero te mihi.* Te mihi meum viadico. Bene vertit *Lagrange* : *Je vous réclame, Lucilius; vous êtes mon ouvrage.*

3. *Injeci manum*, ut te fingerem et formarem : metaphora sumpta est ab iis, qui equos figunt. Alioquin injicitur mœnus rei, ut potestas exprimitur. *Addere stimulos, incitare currentem* ex eadem metaphora explices. *Ruhk.*

4. *Quid... volo?... plurimum est.* Rogas quid amplius a te postulem? At hoc quod abs te peto, summi momenti est. *Ruhk.*

5. *Nam sic.* Perperam non sic vulgo omnes : ubi *nam sic* conjectaveram scriptum oportuisse, quum hoc

ipsum ex optimo cod. Nicot. laudatum vidi ab Opsop. *Schw.*

6. *Operis dimidium.* Notum adagium, et Horatio in hac re expressum I Epp. 2, 40 : « Dimidium facti, qui cœpit, habet : sapere aude. » Velis, et tenta sapere : dimidium rei erit. Nec enim totum : neque sola voluntas sufficit, sed videndum, ut recta ea sit, quod sine scientia nemo assequitur. Itaque Seneca gradationem hanc facit : *Actio recta non erit, nisi voluntas sit recta : ab hac enim est actio. Rursus voluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit : ab hoc enim est voluntas. Habitus porro animi non erit sine scientia ; quæ bona scilicet et mala distinguit.* Vide Epist. XCV. *Lipsius.* — Cf. Erasmi Adag. 123q. *Ruhk.*

7. *Itaque pars.* Sic Erasm., quinque Palat. ap. Grut. Amplonian. et editio vetus. Muretus eiecerat primum *et itaque.* *Ruhk.*

ac respondeant sibi, et una forma percussa sint. Non est hujusmodi animus¹ in recto, cujus acta discordant². Vale.

1. *Hujusmodi animus.* Corrige *hujus animus*, ut habent ante Lipsium edd. omnes et mssti. Istud nescio quo casu in Lipsianam editionem irrepperit, ex qua me invito in hanc nostram propagatum est. *Schw.*

2. *Cujus acta discordant.* Nam sapientis nota, ut supra dixit, semper idem velle et nolle: itaque nihil opus addere *cujus dictis acta*: etsi quidam hoc libri. Nam pertinet ad *ἠπολογία* de qua sepe. *Lipsius.*

EPISTOLA XXXV.

NON NISI INTER BONOS AMICITIA.

Causam, cur amicum tam enixe roget, ut studeat, exponit. Caput, ut ita ad bonam mentem perveniat, discatque constanter ideoque sapienter vivere. Ita fiet, ut amor, quo Senecam amplectatur, in amicitiam convertatur.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

QUUM te tam valde¹ rogo ut studeas², meum negotium ago. Habere amicum³ volo; quod contingere mihi, nisi pergas, ut cœpisti, excolere te, non potest: nunc enim

1. *Tam valde.* Tenent *valde* ed. A. et R. cum msstis b. c. et Ops. et Grut. et juniores quidem *tam* omitunt, quod tuentur alii. *Tam obnixe* edidit Erasmus, speciose utique; sed vereor ne vel ex mera conject. vel ex scholio quod spectabat ad vetustiore scripturam *tam valide*, ex codd. Amplon. et Erlaug. a Ruhnkopio prolata, quam hic quidem sprevit, Erasmanam tenens, ego vero restitutam Senecæ velim. *Schw.* — Sic Schw. at Ruhn. varietates illas *valde*, *valide* manifesto esse contendit pro interpretantis difficilioris vocis *obnixe* habeas, retinendæ vel ob

hoc, quod exquisitior est, nec cum Ruhnken. ad Vellei. Patere. I, 9, p. 36, mutandæ in: *enixe*. Cf. Donatum ad Terent. Andr. I, 1, 134. R.

2. *Studeas*, ꝑ. philosophiæ stoicæ. A nostro hic usus verbi *studere*, idem valentis quod operam navare literis, increbrescere cœpit. Ceterum Lipsius laudat suam Manuduct. II, Diss. I, ubi putat, esse hoc Stoicis proprium, ut *studiosos*, et *studere* dicerent eos, qui sapientiæ se darent, nec tamen probat. *Ruhn.*

3. *Habere amicum*..... nocet. Egrege hac de re primus, quod sciam, disputavit fuse Plato in dialogo præ-

amas me; amicus non es. — Quid ergo? hæc inter se diversa sunt? — Immo dissimilia! Qui amicus est, amat; qui amat, non utique amicus est. Itaque amicitia semper prædest¹; amor aliquando etiam nocet. Si nihil aliud, ob hoc profice, ut amare discas. Festina ergo², dum mihi proficis; ne istud alteri didiceris. Ego quidem percipio³ jam fructum, quum mihi fingo, uno nos animo futuros, et, quidquid ætati meæ vigoris abscessit, id ad me ex tua, quanquam non multum abest, rediturum; sed tamen re quoque ipsa³ esse lætus volo. Venit ad nos ex his, quos amamus, etiam absentibus, gaudium; sed id leve et evanidum. Conspectus, et præsentia, et conversatio³ aliquid habet vivæ voluptatis; utique si non tantum, quem velis, sed qualem velis, videas. Affer itaque⁴ te mihi, ingens munus! et, quo magis instes, cogita te mortalem esse, me senem. Propera⁵ ad me; sed ad te prius! Profice, et ante omnia hoc cura, ut constes tibi. Quoties experiri voles an aliquid actum sit⁶, observa an eadem hodie velis, quæ heri. Mutatio voluntatis in-⁴ dicat animum nutare⁷, aliubi atque aliubi, appare-

stantissimo, Lysis inscripto, Tom. V, Opp. p. 211 sqq. Bip. *Ruhk.*

1. *Semper prod. amicitia.* Est enim bonum. Lipsii *Manud.* II, 21. *Ruhk.*

2. *Festina ergo... didiceris.* Vetur enim, ut diu vivat. *Ruhk.*

3. *Re quoque ipsa* I. e. non tantum cogitatione tui, sed etiam convictu et præsentia.

4. *Affer itaque... munus.* Ad vocem factumque Æschinis, qui se ipse munus Socrati obtulit, ut gratus esset. Noster, lib. I de Benef. c. 8. *Lipsius.*

5. *Propera* mss. lectio est. Erasmi ed. *propterea.* Muretus illud *propera*

velut e sua conjectura ortum vindicat. *Ruhk.*

6. *An aliquid actum sit*, int. an aliquid profeceris.

7. *Nutare* scripsi cum duobus Ops. codd. Alii vulgo *natate*: sed omnes in *nutare* consentiunt. *S.*—*Ruhk.* qui edidit *natate*, *aliubi atque aliubi apparere*, Gruterum, inquit, sic distinguentem sequor. Antea distinguebatur: *natate aliubi, atque* etc. Editio vetus habet: *natate: et aliubi atque alicubi apparere prout velit ventus.* Aliubi et aliubi est nota $\xi\eta\sigma\iota\varsigma$, in diversis locis. Cf. Senec. de Benef. III, 6. Plin. N. H. IX, 54. *Ruhk.*

re ¹, prout tulit ventus. Non vagatur, quod fixum atque fundatum est. Istud ² sapienti perfecto contingit, aliquatenus et proficienti provectoque. — Quid ergo interest? — Hic commovetur quidem, non tamen transit, sed suo loco nutat; ille ne commovetur quidem. Vale.

1. *Aliubi apparere.* Sive ut ii qui in navi, arbitrio ventorum, feruntur; sive ut insulae quaedam in aquis

vagantes; ut Noster Gruterus notat. *L.*

2. *Istud... provectoque.* De quibus gradibus cf. Lipsium in *Man. II, 9. R.*

EPISTOLA XXXVI.

QUAM SIT COMMODA QUIES : DE VOTIS VULGI : DE CONTEMNENDA MORTE.

Adolescens quidam, honesto loco natus, idemque Lucilii amicus, sese ad philosophiae studium contulerat : quo nomine reprehendebatur a multis, et inertiae insimulabatur. Quae quum Lucilius Senecae perscripsisset, hic istum monet, ut amicum hortetur ad objurgatores istos magno animo contemnendos. Hoc quippe otio id consecuturum, ut fortunae ludibria evitet. Deinde cavet, ne falsa conditionis denominatio eum terreat, qua iners et horridi animi apud objurgatores audiat. Pergat modo monet bonus esse et fieri, ut habeat, quo senex utatur, et ut ad veram libertatem perveniat, i. e. ad bonam mentem, in quam fortuna nullum habeat jus. Sic summam assequi meditetur, mortis contemptum. Cf. Epist. LXVIII.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

AMICUM tuum hortare, ut istos ¹ magno animo contemnat, qui illum objurgant quod umbram et otium petierit, quod dignitatem suam destituerit, et, quum plus consequi posset, praetulerit quietem omnibus. Quam utiliter suum negotium gesserit, quotidie illis ² ostendet. Hi ³, quibus invidetur, non desinent transire; alii eli-

1. *Istos cum contentu positum, ut saepe ap. Ciceronem. Ruhk.*

2. *Ostendet.* Sic mss. b. c. *Ostendet*

vulgo. *Ostendit* est in ed. A. Schw.

3. *Hi... non desinent transire* ab uno proposito in aliud, mutare vitam

dentur, alii cadent. Res est inquieta felicitas ¹; ipsa se exagitat, movet cerebrum, non uno genere. Alios in aliud irritat; hos in potentiam ², illos in luxuriam: hos inflat, illos mollit, et totos resolvit. — At bene aliquis illam fert! — Sic, quo modo vinum ³. Itaque non est quod tibi isti persuadeant, eum esse felicem, qui a multis obsidetur: sic ad illum, quemadmodum ad lacum, concurritur; quem, qui exhauriunt, et turbant. — Nugatorium et inertem vocant. — Scis, quosdam perverse loqui, et significare ⁴ contraria. Felicem vocabant ⁵: quid ergo? erat? Ne illud quidem curo, quod quibusdam nimis horridi animi videtur et tetrici. Ariston ⁶ aiebat: « Malle se

et statum. Sic sine epistolæ prioris: Hic commovetur quidem, non tamen transit. *Ruhk.*

1. *Felicitas* in communi vocabuli sensu, non philosophico. Ille propter eventum successus, facit ut alii ambitione ducantur ad honores adipiscendos, ideoque ad potentiam etc.

4. *Ruhkopf.*

2. *Potentiam*. Lipsius mallet *impotentiam*.

3. *At bene... vinum*. Plura hic dixisse Noster videtur Lipsio, quæ inierunt. Sed hoc putemus non opus est. *R.* — *At bene... vinum*. Vinum bonum comparatur cum homine felice. Bonitate autem s. felicitate gaudet vinum, eodem modo quo patroni principesve. Ut enim vinum bonum ab hominibus ejus cupidis ad dolium s. lacum, quo vinum novum, mustum, deducitur (Tibull. I, 1, 10. Virg. Ge. II, 6 sqq.), confluentibus exhauritur et turbatur, sic et beati illi patroni (vid. Ep. IV, 8, LXVIII, 9 etc.) a clientibus obsidentur, turbanturve. Lipsius illud: *vinum* casu accus. positum, quod tamen nominat. est, in-

telligens, nec integra hæc, nec plena esse existimat. *R.* — Nos autem non intelligimus quomodo *vinum* foret hic nominativo casu: nam quomodo dici potest vinum ferre felicitatem? Sed hic duplex est comparatio, non una, ut perperam innuit *Ruhkopf.*; Noster enim dicit inveniri homines qui bene ferant potestatem, ut inveniuntur qui bene vinum ferant, id est, qui vino onerati sui tamen potentes sunt; sed adjicit ideo quod sui potentes remanent, non tamen felices esse; nam illi felices, a postulantis perpetuo turbantur et inquietantur, locus similes qui turbatur ab illis quibus potum suppeditat.

4. *Significare* recte ms. *b.* et alii apud Opsop. cum ed. *R.* Vulgo *signare* ab Erasm. cum ed. *A.* et ms. *c.S.*

5. *Felicem vocabant* illum, qui a multis obsidetur, patronum. Lipsius de Corn. Sulla cogitavit, quem felicem appellatum constat. Cf. Consolat. ad Marc. XII, 6 not. *Ruhk.*

6. *Ariston*, Chius, celeberrimus Zenonis Citiei discipulus, et præc-

adolescentem tristem, quam hilarem et amabilem turbæ. Vinum enim ¹ bonum fieri, quod recens durum et asperum visum est : non pati ætatem, quod in dolio ² placuit. »
 4 Sine eum tristem appellent, et inimicum processibus ³ suis; bene se dabit ⁴ in vetustate ipsa tristitia. Perseveret modo colere virtutem, perbibere liberalia studia ⁵; non ⁶ illa, quibus perfundi satis est, sed hæc, quibus tingendus est animus. Hoc est discendi tempus. — Quid ergo? aliquod est, quo non sit discendum? — Minime! sed quemadmodum omnibus annis studere honestum est, ita non omnibus institui ⁷. Turpis et ridicula ⁸ res est elementarius senex : juveni parandum ⁹, seni utendum est. Facies ergo rem utilissimam tibi, si illum quam optimum feceris. Hæc aiunt beneficia esse expetenda tribuendaque; non dubie primæ sortis, quæ tam dare prodest quam ac-

ptor Eratosthenis al. Cf. Fabricii Bibl. Gr. Vol. III, p. 540 sqq. Harl. *Ruhk.*

1. *Vinum enim... placuit.* Ubi enim vinum novellum paulum defæcasset, defundebant in amphoras et cados. Facit hæc fragmentum Alexidis ex Comœdia Δημήτριος, ἢ φιλέωρος inscripta, servatum, parilem sententiam effereus ap. Brunk. G nom. poet. Græc. p. 183, 11, unde Ariston sua hausisse videri potest. Muretus et Lipsius laudant simillimum Attii dictum ap. Aul. Gell. Noct. Att. XII, 11. *Ruhk.*

2. *In dolio placuit.* Ex more veteri, qui vinum novellam doliis condebant; sed mox ubi paulum defæcasset, defundebant in amphoras et cados. Proculus Jurisconsultus l. XV. Tritic. vino et ol. lege *In dolia vina ea mente conijcimus, ut ex his postea in amphoras et cados defundamus.* Id novellum et turbidum elegantiores fugiebant bibere. *Lipsius.*

3. *Inimicum processibus,* sc. ad po-

tentiam, ideoque felicitati. Sic *Epist. cxv, 18*: Queruntur et de consiliis et de processibus suis. *Ruhk.*

4. *Bene se dabit,* etc. Gruterus recte refutat emendationem ICti cuiusdam: *bene sedabit vetustate ipsa, tristitiam.* Nam ille loquendi usus tritissimus est. *Ruhk.*

5. *Perbibere liberalia studia* recte habet. *Perhibere* tamen habet Erasmus et codd. Grut. *Prohibere* præstat editio vetus. Noster *Epist. xciv, 4.* Hæc quum persuasi mihi et *perbibere.* Similiter Horat. I *Epp. 11, 67,* « Nunc *adbibe* puro Pectore verba puer. » *Ruhk.*

6. *Non illa e. c. poemata, sed hæc* sc. philosophica, quæ sola vere liberale studium vocat Noster *Epist. lxxxviii, 1* sqq. *Ruhk.*

7. *Institui,* i. e. in rudimentis esse.

8. *Ridicula. Ridiculusa* ms. b. *S.*

9. *Parandum.* Sic Erasmus et Gruteri codd. Alii male *parendum. R.*

cipere. Denique nihil illi jam liberi est ¹ : spondit ! minus autem turpe est creditori, quam spei bonæ, decoquere ². Ad illud æs alienum solvendum, opus est negotianti navigatione prospera, agrum colenti ubertate ejus quam colit terræ, et cœli favore : ille, quod debet, sola potest voluntate persolvere. In mores fortuna jus non habet. Hos disponat, ut quam tranquillissimus ille animus ad perfectum ³ veniat ; qui nec ablatum sibi quidquam sentit, nec adjectum, sed in eodem habitu est, quomocumque res cedunt ⁴ ; cui sive aggeruntur vulgaria bona, supra res suas eminet ⁵ ; sive aliquid ex istis vel omnia casus excussit, minor non fit. Si in Parthia natus esset, arcum infans statim tenderet ; si in Germania, protinus puer tenerum hastile ⁶ vibraret ; si avorum nostrorum temporibus fuisset, equitare ⁷, et hostem comminus percutere didicisset. Hæc singulis disciplina gentis suæ suadet, et imperat.

Quid huic ergo meditandum est ? Quod adversus omnia tela, quod adversus omne hostium genus bene ⁸ facit : mortem contemnere ! quæ quin habeat aliquid in se terribile, ut animos ⁹ nostros (quos in amorem sui natura

1. *Denique nihil illi jam liberi est : spondit.* Sic Gruteri codd. Sed Erasmus et ed. vetus : *d. n. i. j. liberum e. sp.* Pincianus in suis codd. invenit : *liberum esse spondi. R.*

2. *Minus autem... decoquere.* Minus turpe est non solvere debita creditori, quam decipere sperantes te ad virtutem accessurum. Nam, ut probat, non penes debitorem est solvere æs alienum, semper autem possumus fieri boni.

3. *Ad perfectum*, subaudi *animus* : qui (perfectus animus) *nec ablatum sibi* etc.

4. *Cedunt.* Sic meliores libri omnes : vulgo *cadunt*. Alias prætermitto librorum varietates. *Schw.*

5. *Supra res suas eminet.* Se altiore fortuna sua ostendit.

6. *Tenerum hastile*, illorum verbo, frameam (Tacit. de Moribus Germ. 6.) *Lips.*

7. *Equitare.* Nobiliorum aut stirpe equestri oriundorum fuisse nota res. *Ruhkopf.*

8. *Bene facit.* I. e. prompta est et opportuna semper defensio.

9. *Ut animos.* Vulgo *ut et animos* : infra *nec enim opus esset.* Sic Grut.

formavit) offendat, nemo dubitat; nec enim opus
 in id¹ comparari et acui, in quod instinctu quodam
 voluntario iremus, sicut feruntur omnes ad conservat
 9 sui. Nemo discit, ut, si necesse fuerit, æquo ani
 rosa jaceat: sed in hoc duratur, ut tormentis non
 mittat fidem; ut, si necesse fuerit, stans, etiam aliqu
 saucius, pro vallo pervigilet, et ne pilo quidem i
 bat, quia solet obrepere interim somnus in aliquo
 miniculum reclinatis. Mors nullum² habet incommodum
 10 esse enim debet aliquis³, cuius sit incommodum.
 si tanta cupiditas te longioris ævi tenet, cogita, ni
 rum quæ ab oculis abeunt, et in rerum naturam
 qua prodierunt, ac mox processura sunt, recondi
 consumi. Desinunt ista, non pereunt. Et mors,
 pertimescimus ac recusamus, intermittit vitam, non
 pit: veniet iterum⁵, qui nos in lucem reponat,

et Pincian. in suis codd. invenerant. Erasmus et edit. vetus: *nec necesse esset. Ruhk.*

1. *In id c. e. a. in quod instinctu quodam voluntario iremus*: id est, Etenim si iremus ad mortem instinctu quodam voluntario, ut ferimur ad conservationem nostri, non opus esset nos acueri et parare ad eam mortem subeundam.

2. *Mors nullum... incommodum.* Morte enim ait animum dissipari, ideoque non sentire incommodum, quod mors habere possit. Cf. Cic. Tusc. I, 5 sq. Ad sequentia bene confert Lipsius Nostrum de Ben. V, 8. R.

3. *Esse enim debet aliquis.* Sic recte ms. b. et codd. Ops. Inepte vulgo *aliquid.* Schw.—*Esse enim... incommodum.* Int. nam oporteret hominem morti superesse ut ille sentiret incommodum.

4. *Et in rerum naturam.* nef. V, cap. 8. Rerum natura dicitur perdere, quia quidam avellitur, ad illam redit: non quidquam potest, quod quoniam non habet, sed eodem modo unde discedit.

5. *Veniet iterum.* Hæc est Pythagorica, sed stoica quæ *ἀγγισίς* sive (ita loquamur) *scientia*: cum post orbis defensionem, et solennem *ἐκπόρωσιν* alius orbis et *διαδόμησις*, a eodem et iidem reponentur. Physiol. II. Dissert. XXII. 7. Lucretius hoc dogma lib. II si materiam nostram collegit. Post obitum, rursusque reponitur sita nunc est. Atque iterum fuerint data lumina vitæ: I quidquam tamen ad nos id factum. » Lipsius.

quem multi recusarent, nisi oblitos reduceret. Sed¹ postea diligentius docebo, omnia, quæ videntur perire, mutari. *Æquo* animo debet rediturus exire. Observa orbem rerum in se remeantium : videbis nihil in hoc mundo exstingui, sed vicibus descendere, ac surgere². *Æstas* abit, sed alter illam annus adducit³; hiems cecidit, referent illam sui menses; solem nox obruit, sed ipsam statim dies abiget. Stellarum iste decursus⁴, quidquid præterit⁵, repetit : pars cœli levatur assidue, pars mergitur. Denique finem faciam, si hoc unum adjecero, nec infantes, nec pueros, nec mente lapsos, timere mortem : et esse turpissimum, si eam securitatem nobis ratio non præstat, ad quam stultitia perducit. Vale.

1. *Postea*, i. e. alibi. Fortasse in ejus opere nunc deperdito, *Magna Moralia* inscripto. *Ruhk.*

2. *Surgere* ms. *b.* et alii, rectius quam (ut vulgatæ habent) *resurgere*. *Schw.*

3. *Sed alter illam annus adducit.* Sic ms. *b.* cum ed. *R.* Vulgo *alter annus illam add.* ab *Erasm.* Sed pœnitet neglectam a nobis esse certissimam *Gronovii* emendationem, *alter illam Martius adducet.* Martium enim mensem pro initio veris poni, et æstatis hiemisque mentione sæpe ver et autumnum includi apud veteres. Nempe sic ille in vet. cod. repererat, *alter illam artius add.* quod suspicor etiam in aliis vetustioribus libris (si diligentius inspiciantur) iri repertum : sed hæc talia plerumque,

magno prisicarum litterarum detrimento, negliguntur ab his, quibus veterum librorum excutiendorum potestas contigit. *Schw.* — Sed *Ruhkopffius* lectionem *Martius* improbat, quod hunc loquendi modum tantum apud poetas usitari putat, ideoque hic non locum habere.

4. *Stellarum iste decursus.* Placuit hoc, quod a *Grutero* commendatum recepit *Lips.* tenuitque *Gronov.* *Discursus* quidem dant mss. *b. c.* et *Pal. sec.* et *Col.* cum ed. *A.* et *R.* idque reposuit *Ruhk.* sed *decursus* tenuit *Matthiæ.* *Schw.*

5. *Præterit. Præterit* scriptum volueram, præeuntibus edd. *A.* et *R.* et mss. *b. c.* et *Ops.* sed non parere operæ. Perperam vulgo *præterierit.* *Schw.*

EPISTOLA XXXVII.

DE FORTITUDINE QUAM SUPPEDITAT PHILOSOPHIA.

Adhortatur Lucilium, ut in via ad philosophiam cœpta pergat, nec ab illa abstrahi se patiatur objectione mollioris et inertis, quam obrectatores propriam philosophiæ esse statuunt. Nam necessitates ut vincamus ab ea docemur, et ut ad veram libertatem perveniamus, rationi nos subjiciendo, qua quidem sola rerum et fortunæ domini fieri possumus. Cf. Ep. IV, V, etc.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

Quod maximum vinculum est ad bonam mentem, promissisti: virum bonum¹. Sacramento rogatus² es. Deridebit³, si quis tibi dixerit, mollem esse militiam et facilem: nolo te decipi. Eadem honestissimi hujus et illius turpissimi auctoramenti⁵ verba sunt: uri, vinciri, fer-

1. *Promissisti*: *virum bonum*. Ruhk. cum Lipsio *promissisti virum bonum*, nulla interpunctione. Utrovis modo legas idem sensus est; scilicet eum, qui promissit, maximo vinculo teneri.

2. *Rogatus*. Sic quatuor Grut.codd. et Pinciani, Erasmus et editio vetus, laudatque sic Brisson. IV init. de formulis. Antea: *ligatus* — *Sacramento rogatus* es ex formula, qua milites ad jusjurandum adigi solebant. Comparat autem studium philosophiæ cum militia. Hinc Quintilian. Institut. Orat. XII, 2, p. 872 (ed. Lugd. 1665), de philosophis, quos oratori opponit: Sed hæc inter ipsos, qui

velut sacramento rogati, etc. *Ruhk.*

3. *Deridebit* antiqua est lectio ap. Erasm. et Grut. Muretus tamen ab uno Pinciani codice sumpsit: *Decipit s. q. t.* — *Deridebit... facilem*. Idem quoque Quintil. l. I. objicit philosophis otium, s. abstinenciam a re publica administranda: « Non alia vite secta longius a civilibus officiis, atque ab omni munere oratoris recessit. » Uterque tamen causam suam recte tuetur. *Ruhk.*

4. *Turpissimi auctoramenti*, gladiatorii. Vide ad Epist. VII et LXXI, 21. Erant autem, Lipsio notante, hi gladiatores in sagina, sed cujus exitus cruentus. Eo allusum. *Ruhk.*

roque necari ¹. Ab his ², qui manus arenæ locant, et edunt ac bibunt quæ per sanguinem reddant ³, cavetur, ut ista vel inviti patiantur; a te, ut volens libensque patiaris. Illis licet ⁴ arma submittere, misericordiam populi tentare: tu neque submittes, nec vitam rogabis; recto tibi invictoquo moriendum est. Quid porro prodest, paucos dies aut annos lucri facere? sine missione nascimur. — Quomodo ergo, inquis, me expediam? — Effugere non potes necessitates; potes vincere. Fiat via ⁵! et hanc tibi ³ viam dabit Philosophia. Ad hanc te confer, si vis salvus esse, si securus, si beatus; denique si vis esse, quod est maximum, liber. Hoc contingere aliter non potest. Humilis res est stultitia, abjecta, sordida, servilis, multis affectibus et sævissimis subjecta. Hos tam graves dominos interdum, alternis imperantes, interdum pariter, dimittit a te sapientia, quæ sola libertas est. Una ad hanc ⁴ fert via, et quidem recta: non aberrabis; vade certo gradu! Si vis omnia tibi subicere, te subijce rationi! Multos reges, si ratio te rexerit. Ab illa disces, quid et quemadmodum aggredi debeas: non incidēs rebus ⁶. Neminem mihi dabis, qui sciat, quomodo, quod vult, cœ-

1. *Uri, vinciri, ferroque necari.* Sic Horatius: « Quid refert uri, virgis ferroque necari Auctoratus eas. » Et Petronius: « In verba Eumolpi sacramentum juravimus, uri, vinciri, verberari, ferroque necari, tanquam legitimi gladiatores. »

2. *Ab his... cavetur:* ab illis exigitur ut promittant sacramento.

3. *Ei edunt ac bibunt quæ per sanguinem reddant.* Bene vertit Lagrange: *Qui boivent et mangent, pour avoir plus de sang à répandre.*

4. *Illis licet... tentare ut victi vulnerativa:* tum populus pollice presso

(Horat. I Epp. XVIII, 66) *missionem* dabat, i. e. morti exemit: *missionem* recusans pollicem vertebat. Proinde *sine missione nascimur* ad mortem luctamque cum necessitatibus malisque vitæ nostræ destinati sumus. *Ruhk.*

5. *Fiat via.* Sic Erasm. et Palat. sec. at reliqui Gruteri quatuor: *Fit via et h.* Gruterus emendat: *Fit via vi* Virgiliano hemistichio. *Ruhk.*

6. *Non incidēs rebus.* Vertit Lagrange: *Vous ne serez plus étranger à vos actions:* non inter res quasi inexpectatas incidēs, sed ipse rerum

perit velle¹ : non consilio adductus ullo², sed impet impactus est. Non minus sæpe fortuna in nos incurrit, quam nos in illam. Turpe est non ire, sed ferri, et subito, in medio turbine rerum stupentem, quærere : Huc ego quemadmodum veni ? Vale.

dominus, reges cursum vitæ tuæ.

1. *Qui sciat quomodo, quod vult, cæperit velle, callide vertit Lagrange: Qui puisse retrouver le fil de ses volontés.*

2. *Non consilio adductus ullo. Illo scribendum videtur cum ed. R. et ms. b. et Col. id est, illuc, ad id quod cæpit velle. Conf. Epp. xv et lxxxiv. Schw.*

EPISTOLA XXXVIII.

LAUDAT BREVES SERMONES.

Epistolarum hoc commercium familiare, cujus continuationem Lucilius optaverat, maximopere commendat Seneca præfertque illud disputationibus publicis usque præparatis. Hæc enim submissiora ejus verba familiariter enuciata facilius intrant animum et hærent, atque seminis modo fructificant et diffunduntur.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

MERITO exigit, ut hoc inter nos epistolarum commercium frequentemus. Plurimum¹ proficit sermo, qui minutatim irrepit² animo : disputationes præparatæ et effusæ, audiente populo, plus habent strepitus, minus

1. *Plurimum.... animo* cui eo ipso copia fit talis sermonis accuratiorem rationem habendi quam disputationum, i. e. inprimis recitationum et orationum publicarum, quippe quæ velociter et magno cursu convolutæ non solum sæpe meditationem impediebant, sed quum ostentationis causa haberi solerent, illa familiaritate

destitutæ erant, qua id solum efficiendum est, ut nulla movendi delectandive ratione habita, sincere et nude consilia bona dentur, et bona voluntas dirigatur, quum illæ conciones eam demum elicere possint. *Ruhk.*

2. *Irrepit.* Sic ms. b. cum ed. R. *Inrepat* mss. Ops. Vulgo *irreperit*. S.

familiaritatis. Philosophia bonum consilium est; consilium nemo clare dat¹. Aliquando utendum est et illis, ut ita dicam, concionibus, ubi, qui dubitat, impellendus est: ubi vero non hoc agendum est, ut velit discere, sed ut discat, ad hæc submissiora verba veniendum est. Facilius intrant et hærent²: nec enim multis opus est, sed efficacibus. Seminis modo spargenda sunt; quod, quamvis sit exiguum, quum occupavit idoneum locum, vires suas explicat, et ex minimo in maximos auctus³ diffunditur. Idem facit ratio⁴: non late patet, si aspicias; in opere crescit. Pauca sunt quæ dicuntur; sed si illa animus bene exceperit, convalescunt et exurgunt. Eadem est, inquam, præceptorum conditio, quæ seminum: multum efficiunt, etsi angusta sunt⁵, tantum, ut dixi, idonea mens rapiat⁶ illa et in se trahat. Multa invicem et ipsa generabit, et plus reddet, quam acceperit. Vale.

1. *Clare*. Sic Erasm. et ed. vetus cum omnibus scriptis. Muretus tamen contavit, ut videtur, ex ingenio: *consilium nemo clamore dat*, non male, iudice Lipsio. Sed Vulgata bene habet, i. e. clara et elata voce: cuius usus loquendi exempla nota sunt. Mox exponit Noster: *ad hæc submissiora verba veniendum est. Ruhk.*

2. *Et hærent*. Sic Palatini quatuor ap. Gruter. et editio vetus. At membr. Col. ap. Grut. præstat *intran et fortius hærent*, cui lectioni favet Gruter. legens: *sed et h.* Erasmus: *sed h.* Sed cur a priore lectione discedamus, non pervideo. *Ruhk.*

3. *Auctus*. Recepti Gruter. ex tribus codd. suis, adstipulante Modio Nov. Lect. Ep. LXX. Gruterus laudat Lucret. II, 1121, «hilarem grandescere ad auctum,» ubi Creech. habet: «hilario gr. adauctum.» Occurrit tamen auctus arboris ap. eundem Lucret. VI,

167, 326. Antea: *actus*, i. e. spatium, quod in agris est, agrimensorum: cf. Columell. V, 1, et Varro de R. R. III, 11 extr. I, 10. *Ruhk.*

4. *Ratio*. Sic Erasm. editio vetus, cod. Col. aliique. Recte. Nam de philosophia sermo est, quæ interdum et ratio apud Nostrum vocatur, e. c. in Epist. superiori. Pauca sed efficacia verba affert, disputatio autem multa et ea artificiosa. Itaque non admitto Pincianum Gruterumque ex codd. nonnullis *idem facit oratio* scribi jubentes. *Ruhk.*

5. *Etsi angusta sunt*, i. e. quibus ornatus et splendor eloquentiæ desunt, *submissiora*, § 1, exilia, tenuia, ἰσχυρά. Cf. Ernesti Lexicon Technol. Lat. rhet. voce: *Angustus* et *Summissus. Ruhk.*

6. *Rapiat. Capiat* reperitur in ed. A. et in ms. c. quod neminem movere debet. S.

EPISTOLA XXXIX.

DE INCOMMODIS BONÆ FORTUNÆ.

Commentarios ut perficiat monenti Lucilio respondet, se in eo et ordinat et in angustum redigat. Quos donec accipiat, hortatur, ut alios philosophos bono tamen ordine pertractet, et iis ad majora expergeferi seatur, humilibus et sordidis infra se positis et calcatis. Nec iis delecta vult, quæ plerumque magna habentur: omni enim utilitate destituta quippe insaniam et ex libidine solummodo oriuntur meramque infelicitatem pariunt.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

COMMENTARIOS¹, quos desideras, diligenter oratos² et in angustum coactos, ego vero componam; vide ne plus profectura sit ratio ordinaria³, quam illa quæ nunc vulgo *breviarium* dicitur; olim, quum illa loqueremur⁴, *summarius* vocabatur. Illa res discendis necessaria est, hæc scienti: illa enim docet, hæc monet. Sed utriusque rei tibi copiam faciam. Tu s

1. *Commentarios* Philosophicos, ut conjicio, sed breves et summam continent. *Lipsius*. — Si compares Ep. CVI, 2; CVIII, 1; CIX, 14, vix dubites, quin *Moralium* libri hic a Seneca dicantur: libros enim totam *moraalem philosophiæ* partem quum maxime ordinare se proficitur. *Breviarium* tamen itidem composuisse videtur. *Ruhk.*

2. *Ordinatos*. Gruterus et Lipsius recte præferunt hanc meliorem librorum scriptorum lectionem alteri: *ornatos*. Ordinem enim inprimis desiderat. Cf. § 2, Epist. XI, 2 fin.: nec

ornatus in *summario* ratio habet sed ordinis: add. Ep. CVIII, 1

3. *Ratio ordinaria*. Sic rec. *R.* cum *ms. b.* Ops. Juret. Pa. et Col. non (ut vulgo) *oratio* et *Ruhkopfius* qui edidit *oratio* sic commentatur: *oratio* ordinæ alterum ex altero cans copiosus et latius effert: *ecarium* fit in *breviario* quod in *compendiis* recte compares.

4. *Quum latine loqueremur* suspectis habeam. Quidni enim *viarium*, quod a doctissimo *Sæe* adhibitum videmus, æque lat

non est quod illum ¹ aut illum exigas : qui notorem ² dat, ignotus est. Scribam ergo ³ quod vis, sed meo more. Interim ⁴ multos habes, quorum scripta nescio an satis ordinent. Sume in manus *Indicem Philosophorum*; hæc ipsa res expergiisci te coget, si videris quam multi tibi laboraverint : concupisces et ipse ex illis unus esse. Habet enim ⁵ hoc optimum in se generosus animus, quod concitatur ad honesta. Neminem excelsi ingenii virum humilia delectant et sordida ; maguarum rerum species ad se vocat, et extollit. Quemadmodum flamma surgit in re- ³ ctum, jacere ⁶ ac deprimi non potest, non magis quam quiescere ; ita noster ⁷ animus in motu est, eo mobilior et actuosior, quo vehementior fuerit. Sed felix, qui ad meliora hunc impetum dedit ! ponet se extra jus ditionemque fortunæ ; secunda temperabit, adversa comminuet, et aliis admiranda ⁸ despiciet. Magni animi est magna ⁴

sit ac *summarium*, quod alioquin vix memoratur ? Neque Senecæ tempore tantopere defecerat Latinitas, neque Seneca usquam suam ætatem præ superiore parvi habuit, si quando de sermone et litteris bonis locutus sit. *Ruhk.*

1. *Non est quod illum* etc. *La-grange* optime interpretatur : *N'exigez pas de citations ; il n'y a que les inconnus qui donnent des réponsans.*

2. *Notorem*, cognitorem, qui confirmat quæ dicimus. Hinc se auctores sententiarum non adducturum in commentariis esse dicit. *Ruhk.*—Noster in loco de morte Claudii : « Si quis a me notorem petisset ; te fui nominaturus, qui me optime nosti. » Xenophon γυναικα dixit : et adhiberi solet, ubi de statu aut qualitate cuiuspiam dubitatur. Dicit igitur Seneca : « mihi credere et fidere debetis ; alium notorem sive cognitorem (ut

loquitur Cicero) non dabo. » *Lipsius.*

3. *Ergo* *ms. b. c.* cum ed. *R.* et *A.* Vulgo *ergo*, a Mur. *Schw.*

4. *Interim*. Tantisperdum libros meos hosce legerè possis, multos auctores philosophicos habes quos legas : sed ordinem serva, qui in legendis hisce libris sæpe negligitur. Eligat autem eos monet, duce indice philos. qualem v. c. Grammatici Alexandrini et eorum vestigiis insistens Quintil. Inst. Or. X, 1, dederunt. *Ruhk.*

5. *Habet enim hoc optimum in se generosus a. q.* Omnium librorum scriptura : Erasmus tamen illud : *optimum* rejecit. *Ruhk.*

6. *Jacere ac deprimi p.* vulgata est idque jure. *Latere* codicis Col. ap. Grut. explicatio est τὸν *jacere. R.*

7. *Ita noster.... in motu est.* Vide *Consolat. ad Helviam c. VI.*

8. *Et aliis admiranda d.* Sic edit.

contemnere¹, ac mediocria malle quam nimia : illa enim utilia vitaliaque² sunt ; at hæc, eo quod superfluunt³, nocent. Sic segetem nimia sternit ubertas ; sic rami onere franguntur ; sic ad maturitatem non pervenit nimia fecunditas. Idem animis quoque evenit, quos immoderata felicitas rumpit ; qua non tantum in aliorum injuriam, sed etiam in suam, utuntur⁴. Quis hostis in quemquam tam contumeliosus fuit, quam in quosdam voluptates suæ sunt? quorum impotentiae atque insanæ libidini ob hoc unum possis ignoscere, quod, quæ fecere, patiuntur. Nec immerito hic illos furor vexat : necesse est in⁵ immensum exeat cupiditas, quæ naturalem modum transilit. Illa enim habet suum finem⁶; inania et ex libidine orta sine termino sunt. Necessaria metitur utilitas : supervacua quo redigis? Voluptatibus itaque se mergunt, quibus in consuetudinem adductis carere non possunt : et ob hoc

vetus Erasmusque. Gruterus tamen reducere se ait voculam et suasu quinque membr. *Ruhk.*

1. *Magna contemnere*, i. e. quæ vulgo eximia habentur. *Ruhk.*

2. *Utilia vitaliaque* s. editio vetus et quatuor codd. Grut. Probat Turnebus *Advers.* XVIII, 27, qui confert Horat. II *Serm.* 7, 4. At ap. Erasmum al. deerat vocula *utilia* : injuria. — *Vitalia*, mansura, vitam et ævum ferre possunt. *Ruhk.*

3. *Eo quod superfluunt*. Sic commode edd. inde a Mur. et jam ante Erasmum, cum mss. Pal. 2, 3, 4, et Col. Sed rectius fuerit *eo quo superfluunt*, quod habet ed. Erasm. cum ms. c. et codd. Ops. Conf. XLV. Perperam *ea quæ sup.* ed. A. et ms. b. Idem vero ms. b. et ed. A. pro *at hæc*, *ad hæc* scribunt : quomodo et frequenter alias litteræ *t* et *d* in li-

bris nostris permutantur. *Schweigh.*

4. *Utuntur*. Hanc lectionem, quam ex ora Erasmi recte receperat Mur. firmanant mss. b. Pal. sec. et alii. Ed. R. dat *vertuntur*, sed in eadem ed. pro *qua*, *quia* scribitur, ubi *qua* recte tenent alii omnes libri. *Qua...vertuntur* ed. Eras. cum ed. A. et ms. c. ac nonnullis Grut. quod revocatum est a R.

5. *Necesse est in immensum*. Sic ed. Matth. cum aliis inde a Mureto. Adjici post *necesse est* debuerat particula *enim*, quam a Grutero commendatam reposuit *Ruhk.* agnoscuntque edd. vet. cum mss. b. c. Idem Arg. b. etiam una vocula auctius, *necesse est enim ut in immensum*. *Schw.*

6. *Illam enim habet suum finem*. Corrige *Ille enim* (scil. *naturalis modus*) præeuntibus edd. vet. et mss. b. c. Vitiosa scriptura *illa* inde ab ed. Mur. in alias omnes, nemine

miserrimi sunt, quod eo pervenerunt¹, ut illis, quæ supervacua fuerant, facta sint necessaria. Serviunt itaque voluptatibus, non fruuntur; et mala sua (quod malorum ultimum est) amant. Tunc autem consummata est infelicitas, ubi turpia non solum delectant, sed etiam placent; et desinit esse remedio locus, ubi, quæ fuerant vitia, mores sunt². Vale.

inadvertente, propagata erat. *S.*
—Si tamen *ad illa servaris*, intelligi
debet de illa cupiditate quæ intra
naturalem modum consistit.

1. *Pervenerunt. Temere perveniunt*
cubet ed. Mar. quod ipsum rarsus
vitium ex illa edit. in alias ante

nostram omnes migraverat. *Schw.*

2. *Vitia, mores sunt.* Tacitus in
German. c. XIX: «Nec corrumpere
et corrumpi sæculum vocatur.» Ita
enim prætexunt vulgo, Mores sunt,
sic vivitur, sæculum est. Cf. Epist.
I, 3. *Lips.*

EPISTOLA XL.

QUÆ DECEAT PHILOSOPHUM ELOQUENTIA.

Gratias amico agit, quod frequenter sibi scribit: unum quippe modum esse, quo sibi absens ostendere possit, qualis sit, seque esse protinus una. Tum transit ad Serapionem philosophum, aut Sophistam, quem scripserat in itinere ad Siciliam applicuisse, et uti tunc temporis erat usitatum, publicas recitationes et orationes habuisse: reprehendit ejus promptum et profusum sermonem, ut philosopho parum aptum, in quo omnia composita et sedata esse debent. Nam quum rem magnam ac seriam agat philosophus qui docet, ejus oratio gravis, composita et tarda esse debet, quippe quæ magis intrat, descendit atque hæret ad bonam mentem effingendam. Quæ quidem omnia secus habent in oratione opposita, quæ utilitate et voluptate destituta est, nec oratorem quidem commendare valet, utique Romanum. Proinde tardiloquum esse Lucilium jubet.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

Quod frequenter mihi scribis, gratias ago; nam quò uno modo potes, te mihi ostendis. Nunquam epistolam

tuam accipio, ut non¹ protinus una simus. Si imagines nobis amicorum absentium jucundæ sunt, quæ memoriæ renovant, et desiderium absentiae falso atque inani solatio levant; quanto jucundiores sunt litteræ, quæ vera amici absentis vestigia, veras notas afferunt? Nam, quod in conspectu dulcissimum est², id amici manus epistolæ impressa præstat, agnoscere.

- 2 Audisse te, scribis, Serapionem philosophum³, quam istuc applicuisset; solere magno cursu verba⁴ convolvere, quæ non effundit⁵, immo premit et urget; plura enim veniunt, quam quibus una vox sufficiat. Hoc non probo in philosopho, cujus pronuntiatio quoque, sicut vita, debet esse composita: nihil autem ordinatum est, quod præcipitatur et properat. Itaque oratio illa apud Homerum concitata, et sine intermissione in morem nivis superve-

1. *Ut non.* Quin unus noster ms. b. commode, sed ex scholio. Et alibi istam formulam, *ut non*, pro *quin*, amat Seneca: velut Epist. xciv. Ubi tenet *ut non* vetus noster cod. a. cum ed. R. sed ms. c. cum ed. A. nisi habet, ex scholio. Schw.

2. *In conspectu dulcissimum est.* Nempe, *agnoscere.* Itaque distinctione ego juvi. Sicut oculis præsentem agnoscimus, sic absentem ex impressa manu. Lipsius.

3. *Serapionem philosophum.* Quis philosophaster ille fuerit, nescio: nisi quod illo et sequenti ævo tales fuci multi. L.—Fabric. in Bibl. Gr. Vol. III, p. 575 not. tt. Serapionem Hierapolitanum, a Stephano Byz. in voce Ἱεράπολις memoratum, hunc esse putat, philosophum stoicum. De Sophistarum peregrinationibus vide Lucii. Somnium c. 7, et quem ibi laudat Solanus, Cresolium A. G. X, 87. R.

4. *Verba convolvere.* Sic edd. inde ab Erasmo, ex ipsius quidem (pato) ingenio, sed recte: nam, quod ed. R. et A. cum mssis dabant, *verba convellere*, id prorsus ab hoc loco alienum videtur; nec huc facit id quod dein in eadem hac Ep. § 10, de alio homine memoratur, *singula verba vellente.* Schw.—*Solere.. convolvere* i. e. sine delectu et velocissime verba pronuntiare. Sic § 6, tales verborum sine delectu ruentium strepitus. Ruhk.

5. *Quæ non effundit, immo premit.* Variant libri. *Quæ non effundit una vox sed premit* ed. R. idque a Pinc. et Grut. commendatum recepit Ruhk. *Quæ non effundit una vox sed premit* ed. A. et ms. c. *Quæ non effundit una, sed premit* ms. b. et ed. Erasm. aliæque ante Ruhk. Nobis istud placuit, quod in vetustioribus Pinciani libris legebatur. Schw.

, oratori data est; at lenis et melle dulcior ²seni-
 tit. Sic itaque habe, istam vim dicendi rapidam at-
 tudentem aptiorem esse circulanti ³, quam agenti
 agnam ac seriam, docentique. Æque stillare ⁴ illam
 quam currere: nec extendat aures ⁵, nec obruat.
 Illa quoque inopia et exilitas ⁶ minus intentum au- ⁴
 dium habet, tædio interruptæ tarditatis: facilius tamen
 quod exspectatur, quam quod prætervolat. Deni-
 que tradere homines discipulis ⁷ præcepta ⁸ dicuntur:
 quod adit, quod fugit. Adjice nunc, quod, quæ veri-
 eram dat oratio, incomposita debet esse et simplex:
 popularis nihil habet veri; movere vult turbam, et

morem nivis superveniens.
Tomerum. II. III, 222, de
 ui donat ἔκτα νηράδιον ἔοι-
 ἀφροῖν, quod de copia bene-
 atus Seneca, et dense verba
 ut nives. *Ruhk.*
i, Nestori apud eundem. *R.*
am vim... aptiorem esse cir-
 Sic recte ed. Lips. et Gron.
 rat Ops. ut istam...circulanti
 ed. Er. et Mur. quod revoca-
 k. In ed. Matth. omisa qui-
 ut particula, sed servatum
judices. Jam ut tenent qui-
 d. vett. et plerique msti,
 emere interpolatam particu-
 e præcedenti sic responderet:
 um *judices* abest ms. b. et tri-
 esse et hoc verbum ex scribæ
 ingenio assutum, satis ap-
 librorum dissensu, e quibus
 xopœi scias habebat, credas
R. cognoscas ed. *A. cogno-*
c. denique alii ante *aptiores*
 d verbum, alii post *circulanti.*
 — *Circulanti*, ostentationis
 causa urbes adeunt i ibique
 tunculas suas recitanti. *R.*

4. *Stillare* lentissime verba quasi
 annumerare: metaphora egregia ad
 illud tarditatis vitium significandum,
 deprompta, ut videtur, a clepsydra. *R.*

5. *Extendat aures.* Quæ pendent
 et quasi trahuntur a diu tracto ver-
 bo, aut sensu. *Lipsius.*

6. *Inopia et exilitas:* opponitur
 vis dicendi rapida et abundans. Tri-
 buitur imprimis hoc aridum et exile
 dicendi genus Stoicis a Cicerone
 aliisque. Cf. Ernesti Lexic. Technol.
 Lat. rhet. voce *Exilis.* *Ruhk.*

7. *Homines discipulis.* Mens, *di-*
sciplinis, nec male. *Lips.*—Deleo in-
 sinitium *homines,* et scribo: *Deni-*
que tradere discipulis præcepta di-
cuntur. Et hoc addo illis quæ ad II
 de Ira c. 12 (et 34). *Gronov.*—Do-
 cuerat autem ibi, Nostrum aliosque
 probatos auctores interdum Subje-
 ctum omittere. Jejunum est haud du-
 bie h. l. illud *homines:* sed quam
 omnes cold. et edd. præsent, ac-
 quiescendum puto in vulgata. *Ruhk.*

8. *Præcepta. Præparata* ms. b.
 quod vulgato nemo facile prætule-
 rit. *Schw.*

inconsultas aures impetu rapere : tractandam se non p
 5 bet ; aufertur. Quomodo autem regere potest , quæ regi
 non potest ? Quid , quod hæc oratio , quæ sanandis men-
 tibus adhibetur , descendere in nos debet ? remedia non
 prosunt , nisi immorentur. Multum præterea habet int-
 ntitatis et vani ; plus sonat , quam valet. Lenienda sunt
 quæ me exterrant , compescenda quæ irritant , disca-
 tienda quæ fallunt ; inhibenda luxuria , corripienda ava-
 6 ritia. Quid horum raptim potest fieri ? quis medicus in
 transitu curat ægros ? Quid , quod ne voluptatem quidem
 ullam habet talis verborum sine delectu ruentium stre-
 pitus ? Sed , ut pleraque , quæ fieri posse non crederes ,
 cognovisse satis est ; ita istos , qui verba ¹ exercuerunt ,
 abunde est semel audisse. Quid enim quis discere , quid
 7 imitari velit ? quid de eorum animo judicet , quorum ora-
 tio perturbata et immissa est ² , nec potest reprimi ! Quem-
 admodum per proclive currentium , non ubi visum est ,
 gradus sistitur ; sed incitato corporis pondere se rapit ,
 ac longius , quam voluit , effertur : sic ista dicendi ce-
 leritas nec in sua potestate est , nec satis decora philoso-
 phiæ , quæ ponere debet verba , non projicere , et pe-
 detentim procedere. — Quid ergo ? non aliquando et
 8 violenta ista et nimia vis ³ exiit. Habeat vires magnas ,

1. *Ita istos, qui verba exercuerunt*
 i. e. effuderunt et presserunt. Idem
 esse videtur, quod § 2, magno cursu
 verba convolvere. Nam *exercere sæpe*
 est urgere et instare. Et mox § 9
 ait: Recte ergo facies, si non videris
 istos, qui quantum dicant, etc. *R.*

2. *Immissa*: Sic omnes scripti.
 Muretus *admissa* ex conjectura in
 textum inexit. Sed illud haud dubie

huic loco convenit, quod quisvis so-
 vit, cui venit in mentem *immissu-
 rum habenarum*, notante Grætero-
Ruhk.

3. *Et nimia vis*. Quidam libri *imi-
 mica vis*; alii prorsus omittunt cum
 Erasmo: alii, ut cod. Col. editio
 Rom. et vetus dant *et nimia vis*,
 quod bene habet. Lipsius suspicatur:
et mimica vis. Ruhk.

moderatas tamen; perennis sit unda, non torrens. Vix oratori permiserim¹ talem dicendi velocitatem, irrevocabilem, ac sine lege vadentem. Quemadmodum enim iudex subsequi poterit, aliquando etiam imperitus et rudis? Tum quoque², quum illum aut ostentatio abstulerit, aut affectus impetus sui³, tantum festinet atque ingerrat, quantum aures pati possunt⁴.

Recte ergo facies, si non videris istos, qui, quantum⁹ dicant, non quemadmodum, quærent; et ipse⁵ malueris,

1. *Vix oratori permiserim... vadentem.* Idem præcepit Quintil. Inst. Or. II, 12, et aliis bene multis locis: quamquam Cicero non sine laude interdum hoc memoraverit. Cf. Ernesti Lexic. sæpius laudatam, voce: *Arde. Ruhk.*

2. *Tum quoque*, etc. Vel tum, quum, etc. orator non magis festinare debet quam audientis aures pati (sequi) possunt.

3. *Aut affectus impetus sui.* Omnes fere codd. et vet. edd. sic habent: quidam habent *effectus*. Ex Mur. conj. *impotens sui*.

4. *Pati possunt.* Grut. et Lipsius: *pati non possunt*, sed Erasmi aliique codd. cum vet. edd. particulam negandi ignorant. Et abesse debet, quippe quæ inserta sit, postquam vitiosa distinctio eam requirere visa est. Impetus affectus illius, quem simulat, quem sensit atque induit, ut eum transfundat in iudicem. Lib. II de Ira 17 init. Orator, inquit... affectum. Hæc fere Gronov. quem in distinguendo hoc loco secutus sum. *R.*

5. *Et ipse malueris, si necesse est, vel P. Vinicius dicere.* Post *malueris* delevi vocem *aliquando*, ab Erasmo sive ex mera conjectura, sive ex scholio quodam adjectam: tum sequentia verba representavi qualia

scribantur in ms. b. et codd. O, s. cum quibus consentiant nonnulli ex Gruterianis. Nec aliud debuit ed. *R.* in qua quidem perperam *Vicinium* et *discere* scribitur. Diserte vero etiam ed. *A.* dat *si necesse est Publium Vinicius dicere*. Quæ quum corrupta judicassent viri docti, olim ex Erasmi conject. edebatur, *vel juxta P. Vinicius dicere*; pro quo Lipsii conjecturam, *velut P. Vinicius dicere*, recepit Ruhk. Suspiciatus autem erat Erasmus, fortasse etiam sic dixisse Senecam *Vinicius dicere*, pro *dicere ut Vinicius*, quomodo Virgilius *Æn.* I, 332, dixit, *nec vox hominem sonat.* Schw. — Quam Lipsii interpret. ipse Noster confirmat mox dicens: *sic dicere quomodo Vinicius.* Schw., servata veterum librorum scriptura in textum recepta, interpretatur: si necesse est ut vel P. Vinicius tibi nomen, quem potius sequaris; et fingit ab his verbis *v. P. Vin. dicere* usque ad ista, *non potest jungere*, consulto interruptam quodammodo esse orationem, quæ deinde post istam parenthesis commode sic resumatur et cum superioribus connectatur, *Quidni malis tu sic dicere quomodo Vin.?* Sed ad hæc confugere minime necesse erit si admisseris post *dicere* interlocutorem mutari.

si necesse est, vel P. Vinicium¹ dicere.—Qui² itaque? Quum quæreretur quomodo P. Vinicius diceret, Asellius ait: « Tractim³. » Nam Geminus Varius ait: « Quomodo istum disertum dicatis, nescio; tria verba non potest jungeri. » — Quidni malis tu sic dicere, quomodo Vinicius?
 10 Aliquis tam insulsus intervenerit, quam qui illi singula verba vellenti⁴, tanquam dictaret, non diceret, ait: « Dic, vel nunquam dicas. » Nam Q. Haterii⁵ cursum⁶, auis temporibus oratoris celeberrimi, longe abesse ab homine sano volo. Nunquam dubitavit, nunquam inter-

1. *P. Vinicium*. Pro istis, vel *P. Vinicium dicere*, Gronovius ait in suo libro de repositis vel *Vinicium Publum dicere*; unde illi vera scriptura visa erat, velut *Vinicius Publius dicere*. Ac satis quidem novimus, postponi subinde solita illa duo prænomena: sed in eo codice, e quo istam scripturam retulit Gronovius aliam suspicor fuisse permutationis illius rationem. Nempe, ut in nostro ms. *b.* sic in illo, pro nuda littera *p.* quam contextus habebat, in ora exserte scriptum erat nomen *publium*: illud autem nomen scriba illius codicis in contextum adsciturus, alieno loco posuit. Ita unius codicis msti usura doctissimos etiam viros in errorem sæpe induxit; quem errorem non nisi plurimum inter se codicum collatio, diligenter et per otium instituta, eximere potest. Alio modo errarunt illi scribæ, qui (ut est in nostro ms. *c.* et in duobus Palatinis) *per Publum Vinicium* scripsere: nam hi litteram *p.* quæ in contextu erat, pro compendiosa scriptura præpositionis *per* acceperant, cui deinde nomen *Publium*, ex ora libri adscitum, junxerunt. *S.* — *P. Vinicius*, Asellius et Geminus Varius declamatores illius ævi, de

quibus Seneca pater conferri debet. *Ruhk.*

2. *Qui itaque? Quum quæreretur quomodo P. Vinicius diceret*, e totidem verbis leguntur in ed. *R.* et *A.* et mssis; nihil a nobis vel adjectum vel mutatum, nisi quod interrogationis signum post *itaque* posuimus: sed primum Erasmus vocab. *itaque* abiecit, dein Muræus et ista *P. Vinicius* delevit, atque ita proceras oblitterata vulgo erat vetus scriptura. *S.* — Sensus erit: qui, i. e. quomodo fit igitur ut tale exemplum proponas? et sequentibus Vinicium irridet.

3. *Tractim*, de tarda pronuntiatione. Cf. Ernest. Lexic. Rhetor. Lat. v. *Tractus*. A. Gell. IV, 6, VII, 10. *R.*

4. *Singula verba vellenti*, i. e. membratim cæsimumque pronuntiant, carpenti orationem. Recte monet Ernesti Lexic. laud. p. 52, opponi continuæ orationis volubilitati. *R.*

5. *Q. Haterii* est ex emendatione Lipsii ad Tacit. Annal. IV, 61. Muræus in idem incidit. Laudat Græterus. Antea: *Namque Echerii*. Codd. dant: *N. Hereri; Hacleri; Theri; Herennii; Heteri*. *Ruhk.*

6. *Cursum*, i. e. celeritatem, fluxum verborum. Cic. Or. III, 33, 16, quæ

semel incipiebat, semel desinebat. Quædam ta-
 et nationibus puto magis aut minus convenire. In
 s hanc licentiam tuleris; nos, etiam quum scribi-
 interpungere assuevimus¹. Cicero quoque noster,¹¹
 Romana eloquentia exsilivit, gradarius² fuit. Ro-
 s sermo magis se circumspicit, et æstimat, præbet-
 stimandum. Fabianus³, vir egregius et vîta, et scien-
 : (quod post ista est) eloquentia quoque, disputabat
 ite magis, quam concitate; ut posses dicere, faci-
 n esse illam, non celeritatem. Hanc ego in viro sa-¹²
 : recipio: non exigo, ut oratio ejus sine impedimento
 proferatur tamen malo, quam profuat. Eo autem
 te deterreo ab isto morbo, quod non potest tibi res
 ontingere aliter, quam si te pudere desierit. Per-
 frontem oportet, et te ipse non audias: multa enim¹³
 ervatus ille cursus feret, quæ reprehendere velis.
 otest, inquam, tibi contingere res ista, salva ve-
 dia. Præterea exercitatione⁴ opus est quotidiana,
 abus studium transferendum est ad verba. Hæc au-
 etiam si aderunt, et poterunt sine ullo tuo labore
 ere, tamen temperanda sunt: nam quemadmo-
 apienti viro incessus modestior convenit, ita oratio
 , non audax. Summa ergo summarum hæc erit:
 quum te esse jubeo. Vale.

estio l. l. voce *Cursus* de-
 bk.

s.... etiam... assuevimus,
 t singula verba positis. Neque
 a adhuc interpunctio usur-
 iquis. Tractavi in epistola
 ad Audecantium. *Lipsius*.

darius. Oppositi sunt clama-
 clepsydræ. Ut equus mo-
 licebatur gradarius, sic quo-

que orator, qui sibi in cursu verbo-
 rum moderatur, appellatus est. *R.*

3. *Fabianus*. Cf. de eo *Consol.* ad
Marc. c. XXIII. *Ruhk.*

4. *Exercitatione*. Idem consilium
Quintil. Instit. Or. II, 13, fin. dedit:
 « Multo labore, assiduo studio, varia
 exercitatione, pluribus experimentis,
 altissima prudentia, præstantissimo
 consilio constat ars dicendi. » *Ruhk.*

EPISTOLA XLI.

DEUM IN VIRO BONO SEDERE.

Laudat amicum, quod perseverat in studio philosophiae, quo ad bonam mentem perveniat. Non ab alio quam a se ipso quisque illam impetrare potest: in nobis deus est, qui nos adjuvat, observat custoditque. Etenim bonus vir sine eo nemo est. Colamus itaque ipsam et animum, qui ab illo descendit. In eo propria nostra bona sunt: alia omnia aliena, nec propria sunt hominis, sed est animus et ratio in eo perfecta.—Verbo tantum monendum est, sermonem esse hac in epistola de animo nostro et avulso ab aethere et parte animae mundi, quem Noster Chrysippum secutus spiritum vocat, inde ab aethere nostro insitum nobis totumque corpus permeantem, κενύμα οὐρανίου Cf. Lipatii Manuduct. in phil. stoic. II, 19 et Physiol. 3, addas Tidemann *timet der spekul. Phil.* II, p. 489 sqq.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

Faciam rem optimam, et tibi salutarem, si, ut scribis, perveneris in bonam mentem; quam stultum est optare, quum possis a te impetrare¹. Non sunt ad caelum elevandae manus, nec exorandus aedituus², ut nos ad aurem³ simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat: prope est a te Deus, tecum est, intus est! Ita dico, Lucili: sacer⁴ intra nos spiritus sedet, malorum bono-

1. *A te impetrare.* Ita et Horatius: «Hæc satis est orare Jovem quæ donat et aufert: Det vitam, det opes, æquum mi animum ipse parabo.»

2. *Aedituus*, νεώτερος, cui templi expurgandi tuendique cura demandata erat: ὁ τοῦ νέου ἐπιμελούμενος. Quocirca iis, qui templa statuasque visere vellent, aeditui erant compel-

landi: quo fiebat, ut et ἐξηγηταί, interpretes et enarratores rerum in templo memorabilium, ideoque laudatores essent et appellarentur. Cf. Eckhelii *Doctrina nummorum*, Vol. IV, 1, p. 183 sqq. *Ruhk.*

3. *Aurem* edd. vet. et mss. b. c. non *aures*. *Schw.*

4. *Sacer... spiritus*, κενύμα οὐρανίου

ne nostrorum observator et custos; hic, prout¹ a tractatus est, ita nos ipse tractat. Bonus vir² sine nemo est. An potest aliquis supra fortunam, nisi ab adjutus, exsurgere? Ille dat consilia magnifica et a. In unoquoque virorum bonorum

(Quis Deus, incertum est) habitat Deus³!

i⁴ occurrit vetustis arboribus et solitam altitudinem sis frequens lucus, et conspectum cœli densitate rum aliorum alios protegentium submovens; illa pro is silvæ et secretum loci, et admiratio umbræ, in o tam densæ atque continuæ, fidem tibi numinis Et, si quis specus saxi penitus exesis montem sus- 3 erit, non manu factus, sed naturalibus causis in m laxitatem excavatus; animum tuum quadam reli s suspicione percutiet. Magnorum fluminum capita ramur; subita ex abdito⁵ vasti amnis eruptio aras t; coluntur aquarum calentium fontes; et stagna

rs animæ mundi divina, quæ is habitat, ex Stoæ decretis. *R. roust a nobis.... tractatus.* Si ionesteque habuimus, habet; navimus, sustulimus, attollit. it etiam neglectus. *Lipsius, onus vir... est.* Parilia habet . D. II, 66. Nemo vir magnus liquo afflatu divino unquam ca huc facientia veterum col- lpton. ad Epictet. Dissert. Ar. , 14, 14, post Gatzeker. ad tonia. lib. XII, § 26, p. 43a.

habitat Deus. Vocem *Deus* h. vit Rubk. et abest ea ed. *A.* et nonnullisque Gruterianis: sed que agnoscit eandem ms. *b.* *R.* cum Virgilio, ex cuius l. VIII, 352, desumptus ille ver-

sus; non ex Ovidii *Metam.* ut tradi- derat Lips. cum Mur. *Schw.*

4. *Si tibi... facit*, etc. Ex hoc ipso sensu veneratio nymphis diisque sil- vestribus in antiquitate dari solita or- tum duxisse videri debet. Plinium N. H. XII, 1, «lucos atque in iis si- lentia ipsa adoramus, etc.» cum Tacit. de Morib. Germ. 9, laudat Lipsius. Hinc templorum plerorumque situs al- tius, hinc τὰ ὑπεβάθια (Strab. XII, p. 845) et similia manarunt. Hinc fluvii ἱερὰ, δῖα vocantur ap. Hom. II, II, 522. Eurip. Med. 410, «καταῖον ἱερῶν παγὰ. Cf. Lipsium ad Tacit. Annal. XIV, 22 fin. *Ruhk.*

5. *Subita ex abdito.* Erasm. Col. et ed. vetus. Gruterus probat scriptu- ram Palatinorum quatuor s. et e. a. *Ruhk.* — Copulam et, a nonnullis

- 4 quædam¹ vel opacitas, vel immensa altitudo sacravit. Si hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter adversa felicem, in mediis² tempestatibus placidum, ex superiore loco homines videntem, ex æquo Deos³; non subibit te ejus veneratio? non dices: Ista res major est altiorque, quam ut credi similis huic, in quo est, corpusculo possit? Vis istuc divina descendit. Animum excellentem, moderatum, omnia tanquam minora transeuntem, quidquid timemus optamusque ridentem,
- 5 cœlestis potentia agitat. Non potest res tanta sine adminiculo Numinis stare: itaque majore sui parte illic est, unde descendit⁴. Quemadmodum radii solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt, unde mittuntur: sic animus magnus et sacer, et in hoc demissus, ut propius divina nossemus, conversatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ: illinc pendet; illuc spectat ac nititur: nostris tanquam melior interest. Quis est ergo hic? animus qui nullo bono nisi suo nititur⁵.
- 6 Quid enim est stultius⁶, quam in homine aliena lau-

vulgo insertam, ignorat ed. *A.* cum ms. *b. c.* et Col. *Schw.*

1. *Quædam vel opacitas.* Sic Erasm. et editio vetus cum Palat. sec. Sed frigide, ait Gruterus, præ eo, quod est in aliis quatuor: *Coluntur aquarum calentium fontes et stagna, quæ vel opacitas.* Vulgatam tamen tuetur quoque Senecæ mos loquendi. *Ruhk.*

2. *Tempestatibus* bene edd. cum ms. *c.* *Temptationibus* ms. *b.* *Schw.*

3. *Ex æquo Deos*, i. e. qui homines superat, Deos æquat. Gloriatio hæc Stoicorum crebra. *Lips.*

4. *Itaque majore... descendit.* Int. major pars sapientis in cœlo est, unde animus ejus descendit; pars minor

illius versatur in terra. Quod ex sequenti comparatione patet.

5. *Qui nullo bono nisi suo nititur.* Olim *nitet* edd. et msti omnes, exceptis Pal. 1, et 3, qui (non optimæ quidem alioqui notæ) verum h. l. dederunt, *nititur*, quod recte receptum a Lipsio. Cf. not. de loco sim. ad Ep. xxxii. Hujus scripturæ quidem testem etiam *editionem veterem* (quæ nostra ed. *A.* est) advocavit *Ruhk.* at eodem vitio illa cum aliis laborat, paulo quidem superius *nititur* recte tenens, sed h. l. *nitet*: cui verbo in ms. *c.* superscriptum etiam scholion *splendet.* *Schw.*

6. *Quid enim est stultius.* Sic msti et edd omnes ante Bipont. in qua

dare? quid eo dementius, qui ea miratur, quæ ad alium transferri protinus possint? Non faciunt meliorem equum aurei fræni. Aliter leo aurata juba mittitur¹, dum contractatur², et ad patientiam recipiendi ornamenta³ cogitur fatigatus; aliter incultus, integri spiritus. Hic scilicet impetu acer, qualem illum natura esse voluit, speciosus ex horrido, cujus hic decor est, non sine timore aspici, præfertur illi languido⁴ et bracteato. Nemo gloriari nisi 7 suo debet. Vitem laudamus, si fructu palmites onerat, si ipsa ad terram, pondere eorum quæ tulit, adminicula deducit. Nam quis⁵ huic illam præferet vitem, cui aureæ uvæ, aurea folia dependent? Propria virtus est in vite fertilitas: in homine quoque id laudandum est, quod ipsius est. Familiam formosam⁶ habet, et domum pulchram; multum serit⁷, multum fœnerat: nihil horum in ipso est, sed circa ipsum. Lauda in illo quod nec eripi 8 potest, nec dari; quod proprium hominis est. Quæris, quid sit? Anmus, et ratio in animo perfecta! Rationale enim animal est homo: consummatur itaque bonum ejus, si id implevit, cui nascitur. Quid est autem, quod ab

quam temere omissa esset enim particula, desideratur eadem in ed. Ruhk. et Matth. Schw.

1. *Mittitur* (scil. ad spectaculum). Sic ms. b. cum codd. Ops. et Mod. et Pal. 2, nec aliud debuerat Col. in quo vitiose *nititur, demittitur* ed. R. rursusque ed. Lips. et seqq. *dimittitur* ed. A. cum ms. c. *nitet* ed. Erasm. et Mar. S. — *Aliter leo mittitur*. Conferri jubent hunc locum cum Epictet. Diss. Arrian. IV, 1, 25. Shaftesbury et Upton. Δίοντας τρέφουσιν ἡμέρους ἑκλείσαντας καὶ στείχουσι, καὶ κομίζουσιν ἐνιοὶ μὲθ' αὐτῶν. *Ruhk.*

2. *Contractatur* bene ms. b. cum edd. (Cf. de Const. Sap. c. 13.) *Con-*

tractatur ed. A. *Contrahitur* est in manusc. c. Schw.

3. *Ornamenta*, monilia, aurum jubis inspersum, phaleræ, etc. *R.*

4. *Languido et br.* Sic mss. Grat. et editio vetus. Vetustiores edd. habere *languitudo*, ait Graterus. *R.*

5. *Nam quis.* Alii vulgo *num quis Schweigh.*

6. *Familiam formosam* dant mss. Grat. et editio vetus. Erasmus contra habet: *familiam pulchram.* — *Familiam*, nempe servorum. *Ruhk.*

7. *Multum serit... fœnerat.* Duo tantum lucrificandi genera affert Noster: sunt adhuc alia, e. c. pascendi, negotiandi. *Ruhk.*

illo ratio hæc exigit? Rem facillimam : secundum naturam suam vivere ! ! sed hanc difficilem facit communis insan-
 nia : in vitia alter alterum trudimus ! quomodo autem re-
 vocari ad salutem possunt, quos nemo retinet, populus
 impellit? Vale.

1. *Secundum naturam suam vi-* dogma. Lipsius laudat Manuductio-
vere. Sæpe occurrit hoc Stoicorum nem II, 17. *Ruhk.*

EPISTOLA XLII.

MARISSIMOS ESSE VIROS BONOS.

Resutat persuasionem, quam quidam de se ipso fecerat Lucilio, virum se
 facti bonum esse; nam illam conversionem esse nimis velocem, etiamsi quis
 se virum bonum eumque secundæ notæ, s. proficientem, factum esse pro-
 fectur. Illum vero id nondum consecutum esse, ut se ipse noscat, quamvis
 de malis hominibus male existimet, et impotenter potentia sua utentes odio
 persequatur. Idem enim faciendi potestas modo deficit. Quod iudicium exem-
 plo ejuodam, quem Lucilius jam bonum virum esse olim putaverat, firmat,
 qui quum sæpe onerata, quanquam bona ipsi visa, affectasset, Nostro nunc
 occasionem præbet, in consuetudinem hominum communem invehendi, qua
 in externis et iis sæpe supervacuis tantopere laborare solent, quæ quidem
 aut incommoda, aut falsa comoda sunt, haberive debent.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

JAM tibi iste persuasit, virum se bonum esse? Atqui
 vir bonus tam cito nec fieri potest, nec intelligi. Scis
 quem nunc *virum bonum* dicam? hujus secundæ ¹ notæ!
 nam ille alter fortasse, tanquam phoenix², semel anno

1. *Hujus secundæ notæ. Hunc*
malebam, cui mox opponitur ille al-
ter: sed nil mutant libri. Schw. —
Vir bonus. . . secundæ notæ. Pro-
ficientem et nondum in summo. L.

Diversi generis est secunda sors
 notæ, de qua sermo est Ep. LII, 2
 et 3. *Ruhk.*

2. *Phoenix*, avis fabulosa, ægyptia-
 cæ originis, ad solis cursum in periodo

antesimo nascitur; nec est mirum, ex ¹ intervallo generari. Mediocria, et in turbam nascentia, sæpe a producit: eximia vero ipsa raritate ² commendate multum adhuc abest ab eo, quod profitetur; et, ³ et quid esset vir bonus, nondum esse se crederet, ⁴ et etiam fieri posse desperaret. — At male existimat ⁵ illis! — Hoc etiam mali faciunt: nec ulla major pœnatiæ est, quam quod sibi ac suis displicet. — At oditi subita et magna potentia impotenter ⁶ utuntur! ⁷ quum faciet, quum idem poterit. Multorum, quia im- ⁸ a ⁹ sunt, latent vitia; non minus ausura, quum ¹⁰ ires suæ placuerint ¹¹, quam illa, quæ jam felicitas ¹² it. Instrumenta illis explicandæ nequitia desunt. ¹³ to serpens etiam pestifera tractatur, dum riget ¹⁴ fri- ¹⁵ non desunt tunc illi venena, sed torpent. Multo- ¹⁶ rudelitas, et ambitio, et luxuria, ut paria ¹⁷ pessi-

annorum D exprimendum
rphice, excogitata. Aquilæ
imularunt Ægyptii in picturis,
antesimo quoque anno in Ægy-
: remotissima orbis parte ve-
a, teste Herodoto II, 73, qui
icturam vidit. Cf. Gatterer de
n. Ægyptior. Commentatt.
æting. T. VII, p. 53. Loca
collegit Gatacker Miscell. p.

Claudiani et Lactantii, ad
ide elegantissimum Lanzium,
in Phœnicem sunt notissi-
shk.

: *intervallo*. De Constant. sap.
Raro forsitan magnisque æta-
xervallis invenitur » (ille sa-

*eximia vero ipsa raritate com-
t sc. fortuna*. Sic codd. Gru-
asmus legendum putat, aut
ndantur, aut, quod in quodam

reperit, *ipsa se raritate commen-
dant*. Sed vulgata bene habet. R.

3. *Potentia impotenter utuntur*.
Sic quatuor Palatini et Modii codd.
probatque Gruter. Antea: *potentia
insolenter utuntur*. Ruhk.

4. *Imbecillia*. Veterum erat *inbecil-
la*, quomodo a pr. man. scribitur in
ms. b. et in nonnullis apud Grut. Naro
et alias constanter vocabulo isto in
secunda declinatione utitur Seneca.
Schw.

5. *Quum illis vires suæ p. I. e.*
quum noverint vires suas atque satis
firmas crediderint.

6. *Dum riget*, edd. R. A. ms. b.
c. Vulgo *cum riget*. Schw.

7. *Ut paria pess.* Sic Erasmus et
codd. Gruteri. H. e. licet, quamvis
forte. Muretus hinc fecit: *ne paria
pessimis*. Editio vetus: *ubi paria
pessimis fortunæ favore desunt*. R.

4 mis audeat, fortunæ favore deficitur¹. Eadem velle² eos cognosces; da posse, quantum volunt. Meministi³, quum quemdam affirmares esse in tua potestate, dixisse me, volaticum esse ac levem, et te non pedem ejus tenere, sed pennam? Mentitus sum: pluma tenebatur⁴; quam remisit, et fugit. Scis quos postea tibi exhibuerit⁵ ludos, 5 quam multa in caput suum casura tentaverit? Non videbat se per aliorum pericula in suum ruere: non cogitabat quam onerosa essent quæ petebat, etiamsi supervacua non essent.

Hoc itaque in his, quæ affectamus, ad quæ labore magno contendimus, inspicere debemus, aut nihil in illis commodi esse, aut plus incommodi. Quædam supervacua sunt; quædam tanti non sunt. Sed hæc non providemus⁶: et gratuita nobis videntur, quæ carissime 6 constant. Ex eo licet stupor noster appareat, quod ea sola putamus emi, pro quibus pecuniam solvimus; et gratuita vocamus, pro quibus nos ipsos impendimus. Quæ emere nollemus, si domus nobis nostra pro illis esset danda, si amœnum aliquod fructuosumve prædium; ad ea paratissimi⁷ sumus pervenire cum sollicitudine, cum periculo,

1. *Deficitur* bene edd. *Decipitur* ms. b. *Desunt* ed. A. cum. ms. c. S.

2. *Velle eos*. Poterat abesse eos, et abest ed. R. et ms. b. Schw.

3. *Meministi... exhibuerit*. Lipsius hunc esse opinatur inimicum illum, de quo Ep. xxiv agitur, iudicium intente. Sed nulla causa certa hujus opinionis succurrit. Ruhk.

4. *Pluma tenebatur*. Argute. Nam pluma etiam minus, quam penna. Hæc in alis et firmior: illa in toto corpore sparsa et levi nisu evellenda. Ruhk.

5. *Exhibuerit ludos*. Ut vulgari ser-

mone gallice diceretur: *Quels mauvais tours il vous a joués!*

6. *Hæc non providemus*. Quod hic Ruhk. ait: « antea *pravidemus*, » id non nisi ad Mureti editionem refertur. *Providemus* edebatur jam inde a Lipsio, et sic jam olim ed. R. et A. cum ms. c. Sed, *hæc non providemus* ed. Erasmi. *Hoc non pervidemus* ms. b. quod fortasse verissimum. Schw.

7. *Paratissimi*. Quod idem Ruhk. ait: « antea *parati*, » id rursus referendum ad editiones, quæ Lipsianam præcesserunt, nempe ad ed. Er.

am jactura pudoris, et libertatis, et temporis. Adeo nihil est cuique se vilius! Idem itaque in omnibus consiliis ebusque faciamus, quod solemus facere, quoties ad ostitorem alicujus mercis accessimus: videamus, hoc, quod concupiscimus, quanti deferatur. Sæpe maximum pretium est, pro quo nullum datur¹. Multa possum tibi ostendere, quæ, acquisita acceptaque, libertatem nobis extorserunt; nostri essemus, si ista nostra non essent.

Hæc ergo tecum ipse versa, non solum ubi de incremento agetur, sed etiam ubi de jactura². Hoc perituro est? nempe adventitium fuit: tam facile sine isto vives, quam vixisti. Si diu illud habuisti, perdis postquam satiata es: si non diu, perdis antequam assuescas. Pecuniam minorem habebis? nempe et molestiam: gratiam minorem? nempe et invidiam. Circumspice ista, quæ nos regunt in insaniam, quæ cum plurimis lacrimis amittimus: cives non damnum in his³ molestum esse, sed opinionem lamani. Nemo illa perisse sentit, sed cogitat⁴. Qui se habet⁵, nihil perdidit: sed quocumque habere se contigit? Vale.

t Mar. quibus præverant ed. A. et u. c. Sed paratissimi jam dederat d. R. cum ms. b. Schw.

1. Sæpe maximum pretium est, pro quo nullum datur. Sunt libri, qui legant: pretii est maximi. Gruen. emendat: maximum pretio est. Ruhk. — Sensus est: Sæpe maximum pretium solvendum est, petitur vendente, pro quo (i. e. quum pro pro pretio, pro ea pecunia) nullum datur, id est rem nulli pretii accipi-

mus. Lagrange: Souvent ce qui coûte le plus cher est ce qui vaut le moins.

2. Ubi de jactura. Codicis Colon. aliorumque, et Pinciani atque editionis veteris scriptura est. Ruhk.

3. In his. Subaudi amissis.

4. Sed cogitat. Re carere possumus: opinio molestiam affert. Lips.

5. Qui se habet, scilicet in potestate; ille qui suæ mentis semper est compos.

EPISTOLA XLIII.

SAPIENTI SEMPER VIVENDUM QUASI PALAM ESSET.

Querenti quomodo quædam ad ipsum allata sint, respondet se non later ea quæ faciat Lucilius: Ergo vive, pergit, ut in publico. Quid si etiam laus? animus tuus scit et videt.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

Quomodo hoc ad me pervenerit, quæris; quis mihi id te cogitare narraverit, quod tu nulli narraveras? — Is, qui scit plurimum: Rumor. — Quid ergo? inquis; tantus sum, ut possim excitare rumorem? — Non est quod te ad hunc locum¹ respiciens metiaris: ad istum respice, in quo moraris. Quidquid inter vicina eminent, magnum est illic, ubi eminent. Nam magnitudo habet modum certum²: comparatio illam aut tollit, aut deprimit. Navis, quæ in flumine magna est, in mari parvula est: gubernaculum, quod alteri navi magnum est³, alteri exiguum est. Tu nunc in provincia, licet contempnas ipse te, ma-

1. *Non est quod te ad hunc locum, Romam, ad istum Syracusas. Ruhk.*

2. *Magnitudo habet modum certum.* Sic recte ed. *A.* et *R.* cum mss. *b. c.* Ops. et Grat. nisi quod nonnulli *certum modum* dant, permutatata duorum verborum sede. Perspicua sententia: quidquid *magnum* dicimus, id certo quodam modo, certa quadam relatione, ita dicimus: uno verbo, omnis *magnitudo* relativa est, ut in scholis loquuntur. Jam pergit auctor: *comparatio illam aut*

tollit, etc. Ex uno (nescio quo) codice laudavit Erasmus in *Append. magn. non habet*, etc. quod præter rationem recepit Muretus, et tenuere reliqui editores. Id postquam factum erat, denique Gronovius, quo saltem sibi constaret oratio, pronomen *illam* (quod, ad *magnitudinem* relatum, recte tenuerant edd. et mss.) in *illum* (sc. *modum*) mutavit: et sic prorsus evanere vet. scripturæ vestigia. *S.*

3. *Alteri magnum est, alteri exiguum est.* Sic Pinc. et Grat. codd.

gnus es: quid agas, quemadmodum cœnes, quemadmodum dormias, quæritur, scitur. Eo tibi diligentius vivendum est¹. Tunc autem felicem² esse te judica, quum poteris in publico vivere, quum te parietes tui tegent, non abscondent; quos plerumque circumdatos nobis judicamus, non ut tutius vivamus, sed ut peccemus occultius. Rem dicam, ex qua mores existimes nostros³: vix quemquam invenies, qui possit aperto ostio vivere⁴. Janitores conscientia nostra, non superbia, opposuit. Sic vivimus, ut deprehendi sit, subito aspici. Quid autem⁴ prodest⁵ recondere se, et oculos hominum auresque vitare? Bona conscientia turbam advocat⁶: mala etiam in solitudine anxia⁷ atque sollicita est. Si honesta sunt quæ facis, omnes sciant: si turpia, quid refert neminem scire, quum tu scias? O te miserum, si contemnis hunc⁸ testem! Vale.

Præsertim est deest in omn. edd. vet. R.

1. *Eo tibi diligentius vivendum est.* Sic Erasm. Cod. Col. aliique: at alii ap. Grut. et editio vetus: *Eo tibi dic d. v.* Unde Lipsius facere voluit: aut *tibi dein diligentius*, aut, *tibi, dico, dil.* Unus tamen Pinciani codex pluscula addit, hoc modo: *Quanto diligentius vita tua pro honoris fastigio quæritur, tanto tibi diligentius vivendum est.* Sed hæc explanationis causa a manu aliena adjecta potest. *Ruhk.*

2. *Tunc autem felicem* ex mss. quinque Grut. est. Aliis edd. vet. deest vocula: *autem. Ruhk.*

3. *Ex qua mores existimes nostros.* Sic ed. A. et R. et mss. b. c. astimes vulgo, ab Erasmo. Sæpe a librariis permutantur ista verba: sed et promiscue fere utrumque usurpasse Seneca videtur. *Schw.*

4. *Aperto ostio vivere*, ut M. Dru-

sus, M. fl. qui promitteati architecto, ita se domum ædificaturum, ut nemo in eam despiceret: Tu vero, respondit, si quid in te artis est, ita compone domum meam, ut quidquid agam, ab omnibus perspicere possit. Vellei. Patercul. II, 14. *Ruhk.*

5. *Quid autem prodest.* Sic recte edd. et mss. Temere vero *potest* irrepserat in edit. Bipont. idque propagatum in ed. *Ruhk.* et Matth. *Schw.*

6. *Turbam advocat:* id est, qui bene vivit, cuilibet dicere potest: Aspice quomodo vivam.

7. *Anxia.* Tertullianus: « Nullum maleficium sine formidine est, quia nec sine conscientia sui. »

8. *Hunc testem.* Laudat apposite Lipsius Polybium XVIII, 26, 13 ed. Schweigh. Οὐδεις οὕτως οὐδέτι μάρτυς ἐστὶ φοβερὸς, οὐτε κατήγορος δεινός, ὡς ἡ σύνεσις, ἢ ἐγκατακοῦσα ταῖς ἐκείνων ψυχαῖς. *Ruhk.*

EPISTOLA XLIV.

VERAM IN PHILOSOPHIA NOBILITATEM.

Lucilio, qui de malignitate naturæ et fortunæ in se questus erat, respondet Noster, hunc non esse sermonem philosophi, quippe qui stemma non inspicit, neque ex eo judicari æstimarive vult. Illud enim non omnibus patere, ut bonam mentem. Hanc esse solam nobilitatem. Recte hanc epistolam appellat pulchram Lipsius. Conferri merentur Juvenalis Sat. VIII, et Bolsei V: addas Plutarch. de Nobilitate.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

ITERUM tu mihi te pusillum facis, et dicis, malignius tecum egisse naturam prius, deinde fortunam; quum possis eximere te vulgo, et ad felicitatem omnium maximam¹ emergere! Si quid est aliud in philosophia boni, hoc est, quod stemma non inspicit. Omnes, si ad originem primam revocantur, a Diis sunt². Eques Romanus es, et ad hunc ordinem tua te perduxit industria³: at mehercules multis quatuordecim⁴ clausi sunt. Non omnes curia admittit: castra quoque, quos ad laborem et peri-

1. *Omnium maximam*. Sic edd. a Mur. *Hominum maximam* edd. vett. cum mss. b. c. et Gruterianis: quod defendi possit, ni et alibi ista vocabula permutare consuessent librarii. Conf. not. ad Epist. XII, et ad XLVIII. Schw.

2. *Omnes si ad... a Diis sunt*. Cf. Argum. Epist. XLI. Ruhk.

3. *Perduxit indust.* Sic Grat. codd. Erasmus tamen habet: *p. cura*. Ruhk.

4. *Quatuordecim*. Editio vetus ad-

dit vocem *gradus*.—*Quatuordecim*, gradus in teatro equitibus tributi ex lege Roscia theatri, lata a L. Roscio Othone tr. pl. a. U. c. DCLXXXVI, qua sancitum est, ne quis in quatuordecim gradibus orchestræ, in qua senatores sedebant, proximis sederet, nisi qui eques et equestri censu esset. Vide Ernesti Indic. Legg. *Roscia*. R.—Ergo sensus est: Non natus es eques, sed factus. Censum industria quæsisisti, et ex eo dignitatem.

recipiant¹, fastidiose legunt. Bona mens omnibus omnes ad hoc sumus nobiles. Nec rejicit quem-
 philosophia, nec eligit; omnibus lucet. Patricius
 2^a non fuit; Cleanthes³ aquam traxit, et rigando
 4^a locavit manus; Platonem⁵ non accepit nobilem
 6^a phia, sed fecit. Quid est, quare desperes, his te
 7^a eri parem? Omnes hi majores tui sunt, si te illis
 8^a gnum: geres autem, si hoc protinus tibi persua-
 9^a nullo te nobilitate superari. Omnibus nobis⁶ tot-
 10^a te nos sunt: nullius non origo ultra memoriam
 11^a lato ait⁷: « Neminem regem⁸ non ex servis esse
 12^a m, neminem non servum ex regibus. » Omnia
 13^a ga varietas miscuit, et sursum deorsum fortuna

viant, ms. b. cum ed. R.
 piunt. Schw.
 1^acius Socrates non fuit. Pa-
 2^ausus lapidario s. marmo-
 3^aronisco, Atheniensi, et
 4^aenareta obstetrice. Vide
 5^ahist. Crit. Phil. Tom. I,
 6^aiani Somn. c. 12 (Opp.
 7^ap. p. 13) id. Hemsterhus.

thes...manus, unde φρα-
 1^ariens puteos, dictus est.
 2^aosa. I, p. 972. Ruhk.
 3^asto vulgo ab Erasm. Te-
 4^al horto, quod præiverant
 5^a, qui quidem absque aspi-
 6^ascribunt, ut ms. b. et ed.
 7^ais. c. et ed. A. Schw.
 8^anem, etiam si stirpe nobili
 9^arevera tamen non accepit
 10^aphilosophia, sed fecit. Cf.
 11^a. p. 628 sqq. Ruhk.
 12^abis nobis... sunt quam
 13^ailitate superbiunt. Ruhk.
 14^am avis proavisque descen-
 15^aes.

7. Plato ait. Ubi? alius dicit. Ego.
 contra in eo legi: Reges ex regibus
 oriundos, donec ad Jovem origo re-
 vocetur. Alcibiade primo. Vera ta-
 men illa dictio: et periodos ævi
 fortunæque si vides, eunt hæc in or-
 bem. Lips. — Nisi fallor, ad Plato-
 nis Theætet. Vol. II, p. 118, 119,
 respexit Noster. Plato ibi reprehendit
 eos, qui generis nobilitatem laudibus
 efferunt, poetam nescio quem, for-
 tassiss Pindarum, alludens, nec re-
 putant unicuique nostrum avos proa-
 vosque innumeros antecessisse, in
 quibus divites et mendici, reges et
 servi, barbari et Græci fuerint. Ex
 his verbis Seneca sententiam istam
 concinnasse videtur, quam recte Pla-
 toni tribuit. Ruhk.

8. Neminem regem... ex regibus.
 Hunc locum prope attigit Boleus no-
 ster, quum nobilem suis majoribus
 superbum interrogat:

Et comment savez-vous si quelq' audacieux
 N'a point interrompu le cours de vos yeux;
 Et si leur sang tout pur, ainsi que leur noblesse,
 Est passé jusqu'à vous de Lucretie en Lucretie?

4 versavit. Quis est generosus¹? ad virtutem² ben-
tura compositus. Hoc unum intuendum est³: alioq-
ad vetera³ revocas, nemo non inde est⁴, ante qu-
est. A primo mundi ortu, usque in hoc tempus
duxit nos ex splendidis sordidisque alternata serie
facit nobilem⁵ atrium plenum fumosis imaginibus⁶
in nostram gloriam vixit; nec, quod ante nos fu-
5 strum est. Animus facit nobilem: cui ex quacumq-
ditione supra fortunam licet surgere. Puta itaque
esse equitem Romanum, sed libertinum; potes h
sequi, ut solus sis liber inter ingenuos. — Quo
inquis. — Si mala bonaque non populo auctore d
ris. Intuendum est, non unde veniant, sed quo ea

1. *Quis est generosus?* ms. b. et ed. R. Valgo *quis ergo gen. Schw.*

2. *Ad virtutem... compositus.* Idem Bolæus:

La vertu d'un cœur noble est la marque cer-
taine.

3. *Ad vetera.* Sic ex Pinciani codd. Muretus, nec aliter quatuor Gru-
teri, inque his Colon. Sed Eras-
mus, edit. vetus et unus Palat. ha-
bent: *ad vera. Ruhk.*—*Ad vera* ed.
A. et R. S.

4. *Nemo non inde est... est.* Omnes sumus, secundum Stoicos, e
primis principiis, Deo et materia. R.

5. *Non facit nobilem.* Hic est lo-
cus ubi nos deserit probus noster
cod. Arg. b. non ante Epist. LII,
suppetias nobis rursus laturus, ut in
Præfat. prædiximus. Schw.

6. *Atrium plenum fumosis ima-
ginibus.* Mos fuit Romanus, expres-
sos cera vultus disponendi in armariis
per atria, ubi fumo obnoxii erant,
(nam veteres canalibus illis ad fu-
mum e domo educendum carebant.
Cf. Beckmann *Beyrtrage zur Gesch.*

der Erfind. II, 3 ubi p. 4c
stri loci memor fuit) ut esse
nes, quæ comitarentur gen-
nera (Plin. N. H. XXXV
enim homines, assumpto i
vultu ad mortuorum simi
expresso, vestitum eorum in
sonas eorumdem refereba
hoc e Polybio VI, 53, 6,
cum Schweighæuserus re
quod sciam, primus explic-
ganter ei assensus est Hugo
buch der Gesch. des röm
§ 120, p. 123, 124 not. (2
rolin. 1799). *Ruhk.* — Quo
optime tractans Marius ad
Sall. Bell. Jug. « Non poss
gines, neque triumphos aut
tus majorum meorum oster
si res postulat, hastas,
phaleras, alia dona milita-
terea cicatrices advorso cor-
sunt meæ imagines, hæc i
non hæreditate relicta, ut
sed quæ ego plurimis meis
et periculis quæsiivi.»

7 *Intuendum... eant.* S

quid est, quod beatam vitam potest facere, id bonum est suo jure; depravari enim in malum non potest. Quid est ergo in quo erratur, quum omnes beatam vitam optent? quod instrumenta ejus pro ipsa habent, et illam, dum petunt, fugiunt. Nam, quum summa beatæ vitæ sit solida securitas¹ et ejus inconcussa fiducia, sollicitudinis colligunt causas, et per insidiosum iter vitæ non tantum ferunt sarcinas, sed trahunt. Ita longius ab effectu² ejus quod petunt, semper abscedunt, et, quo plus operæ impenderunt³, hoc se magis impediunt, et feruntur retro. Quod evenit in labyrintho properantibus, ipsa illos velocitas implicat. Vale.

Bolæus noster dicit in equis non considerandum esse, a qua stirpe oriantur, sed quomodo currant:

Mais la postérité d'Alfane et de Bayard,
Quand ce n'est qu'une rosse, est vendue au hasard,

Sans respect des yeux dont elle est descendue,
Et va porter la malle, ou tirer la charrette.

1. *Securitas*. Sic quinque Grat.

codd. At Erasmus: *tranquillita s. R.*

2. *Effectu*. Vitiosum *affectedu*, quod temere in ed. Bipont. primum irrepserat, propagavit Ruhk. Veram script. restituit Matth. Schw.

3. *Impenderunt* adscivi ex ed. *R.* et ex Opsopœi codd. Vulgo *impendunt*. Schw.

EPISTOLA XL

DE VANA DIALECTICORUM SUBTILITATE.

Libris non multis sed bonis iisque ordine recteque lectis opus esse ad sapientiam, Lucilio inopiam librorum conquesto respondet Seneca. Missurum tamen promittit suos libros, quos autem proprio judicio legat hortatur, ne in vitium magnorum virorum incidat, qui in superflua quædam aut arguta, et verba magis quam res inquirentes totique in illis, et veritatem, et necessaria prætermiserunt. Qua occasione data in cavillos et vocum captiones invehitur, resque monet disquirantur earumque discrimina, e. c. quis beatus et quod vere beatum sit. Cf. Ep. II, VI. Recte autem Dialecticos, inprimis Academicos et Stoicos in hac epistola reprehendi historia philosophia docet. Cf. Mevag. ad Diog. Laert. II, 108.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

LIBRORUM istic¹ inopiam esse quereris. Non refert quam multos, sed quam bonos habeas : lectio certa prodest, varia delectat. Qui, quo destinavit, pervenire vult, unam sequatur viam, non per multas vagetur; non ire istud, sed errare est. — Vellem, inquis², magis libros mihi quam consilium dares. — Ego vero quoscumque habeo, mittere paratus sum, et totum horreum³ excutere; me quoque isto, si possem, transferrem, et, nisi mature te finem officii sperarem impetraturum⁴, hanc senilem expeditionem indixissem mihi; nec me Charybdis, et Scylla, et fabulosum⁵ istud fretum deterrere⁶ potuissent. Transnatassem ista, non solum trajecissem, dummodo te complecti possem, et praesens aestimare quantum animo crevisset.

1. *Istic*. Syracusas hic intelligi putem, librosque latine scriptos. Nam graecis libris Syracusae abundabant, non item latinis, quippe quos a Graecis parvi factos esse constat. *Ruhk.*

2. *Vellem, inquis, magis libros mihi quam consilium dares*. Hanc lectionem Pincianus dedit primus, ex ingenio, arripuitque Muretus, Crettero male dissentiente. Etiam si in editis olim et quatuor Grut. codd. exstat: *Vellem, inquis, magis consilium mihi, quam libros dares*, et unus codex chartaceus Palatin. tertius vulgatam exhibet, lectionem tamen quam et nos exhibemus, sincerissimam habemus, toto epistolae tenore praecise docente. *Ruhk.* — Sic *Ruhkopfius*; at *Schw.*: Non ex mera Pinciani conject. est ista scriptura. Nam praeter ms. Pal. tert. similiter editio Rom. habet, *magis mihi libros quam consilium dares*.

3. *Et totum horreum excutere*, proverbiali loquendi ratione, de magna copia, uti Graecorum ὄλεθρον ἐκτίπει Corinnae ap. Plutarch. de Glor. Athen. T. IX, p. 91, Hatt. *Ruhk.*

4. *Impetraturum* Erasmus, editio vetas omnesque Gruteri codd. praeferebant scripturae, quae est orae ed. *Erasm.* adscripta atque a Mureto assumpta: *impleturum*, nullum sanum sensum fundenti. — *Impetraturum*. Ab imperatore quippe hoc petere debebat, ut sibi successor mitteretur. *Ruhk.*

5. *Fabulosum*. Non falsum, sed fabulis auctum; de quo fama et fabulae sparsae sunt. Sic *Hydaspes fabulosus* in Horatio I, Carm. 22, 7, 8, ubi vide Bentleium nostri loci non immemorem. *Ruhk.*

6. *Potuissent* ed. *R.* et mss. Grut. Vulgo *potuisset*. *Schw.*

Cæterum quod libros meos tibi mitti desideras, non 3
 magis ideo me disertum puto, quam formosum putarem,
 si imaginem meam peteres. Indulgentiæ scio istud esse,
 non iudicii; et, si modo iudicii est, indulgentia tibi im-
 posuit. Sed qualescumque sunt, tu illos sic lege, tan-
 quam verum quæram, adhuc non sciam, et contumaciter
 quæram. Non enim me cuiquam emancipavi¹; nullius
 nomen fero: multum magnorum virorum iudicio credo,
 aliquid et meo vindico. Nam illi quoque non inventa, sed 4
 quærenda nobis reliquerunt: et invenissent forsitan ne-
 cessaria, nisi et supervacua² quæsissem. Multum illis
 temporis verborum cavillatio eripuit; captiosæ disputa-
 tiones, quæ acumen irritum exercent. Nectimus nodos,
 et ambiguum significationem verbis illigamus³, ac deinde
 dissolvimus. Tantum nobis vacat? Jam vivere, jam mori

1. *Emancipavi*. Optimæ membra-
 næ, Tarvisina, Veneta, (et vetus)
 edd. sic habent: at Gruterus *man-
 cipavi* retinendum censuit. Grono-
 vius recte *emancipavi* prætulit, egre-
 gie vim harum vocum distinguens.
 — *Non enim me cuiquam emanci-
 pavi*. *Mancipo* est: mancipio trado;
emancipo, e potestate mea et man-
 cipio dimitto. Liber homo est sua
 potestatis; itaque quum se *emanci-
 pare* dicitur, intelligitur e potestate
 sua abire, non amplius suus esse,
 alienus fieri, desinere sui juris et
 mancipii esse, ut loquitur Brutus ad
 Ciceronem. Vides cur eleganter eo
 loco posuerint *emancipare*; ubi vul-
 gatus ipsum *mancipare* ponendum
 videbatur. Cf. Plauti *Bacchid.* I, 1,
 58. Cic. de Senect. 11. Horat. *Epod.*
 IX, 12, etc. Festus: *emancipati*
 duobus modis intelliguntur: aut ii,
 qui ex patris jure exierant, aut ii,
 qui aliorum sunt domini: quorum

utrumque fit mancipatione. Schop-
 pius lib. II, Verisim. c. 1, primus
 quod sciam de hoc verbo observavit.
 Hæc fere Gronov. quem recte lau-
 dat Ernesti in *Clav. Cic.* sub hac
 voce. *Ruhk.*

2. *Supervacua* ed. *R.* et mss. *Ops.*
 recte. Hoc enim vocab. constanter et
 alibi meliores libri tuentur, ubi ju-
 niores (ut hic) *superflua* ponunt.
Schw. — *Supervacua quæsissem*.
Cacoëthes (prava consuetudo) philo-
 sopherum olim, nuper, hodie: ipsi
 Stoici in hac culpa, ante omnes
 Chrysippus (cujus volumina diale-
 ctica CCCXI citantur. Cf. *Fabric.*
Bibl. Græc. Vol. III, p. 548 *Harl.*).
Lipsius.

3. *Illigamus*. Sic ed. *R.* cum mss. *Grut.*
 quod multo disertius, quam
 vulgatum *alligamus*. Mss. *Ops.* *in-
 ligamus*. Mox, ac deinde commode
 iidem mss. *Ops.* et ed. *R.* cum mss.
c. Schw.

scimus? Tota illo mente pergendum est¹, ubi provideri
 5 debet, ne res nos, non verba, decipiant. Quid mihi vo-
 cum similitudines distinguis, quibus nemo unquam, nisi
 dum disputat, captus est? Res fallunt: illas discerne!
 Pro bonis mala amplectimur; optamus² contra id quod
 optavimus; pugnant vota nostra cum votis, consilia cum
 consiliis. Adulatio quam similis est amicitiae! non imita-
 tur tantum illam, sed vincit³, et praeterit: apertis et pro-
 pitiiis auribus recipitur, et in praecordia ima descendit;
 6 eo ipso gratiosa, quo laedit. Doce⁴, quemadmodum hanc
 similitudinem dignoscere possim! Venit ad me pro amico
 blandus inimicus; vitia nobis sub virtutum nomine obre-
 punt; temeritas sub titulo fortitudinis latet; moderatio
 vocatur ignavia; pro cauto timidus accipitur. In his ma-
 7 gno periculo erramus⁵: his certas notas imprime! Cæte-
 rum, qui interrogatur, *an cornua habeat*⁶, non est tam
 stultus, ut frontem suam tentet⁷; nec rursus tam ineptus

1. *Tota illo mente pergendum est.* Illo, scilicet ad id ut quam primum vivere et mori sciamus, in quo studio capessendo de contemnenda morte et bene exercenda vita, parum refert an verbis decipiamur, si res bonas a malis scimus distinguere.

2. *Optamus.* I. e. contrarium ejus nunc optavimus, quod nuper optaveramus. *Ruhk.*

3. *Sed vincit.* Plinius Panegyrico: « Ingeniosior est enim ad excogitandum simulatio veritate. » Horatius, arte poet. « Ut qui conducti plorant in funere, dicunt Ac faciunt prope plura dolentibus ex animo. »

4. *Doce... accipitur.* Sæpe hanc querelam apud omnes cujuseumque generis auctores iteratam invenimus. Plato, quod sciam, primus hoc vi-

tium conquestus est de Republ. V, p. 55, Tom. VII, Bip. quem Laetius IV, 1154 sqq. expressit. *Ruhk.*

5. *Erramus.* Non sperno erratur, inde ab Erasmo vulgatum: sed reposui id quod dedere ed. R. et A. cum ms. c. *Schw.*

6. *Cæterum qui interrogatur, an cornua habeat.* Est argumentatio s. syllogismus notus, *κατάληξις* s. *κατάληξις* vocatus, quem Eubulides dialecticus invenisse dicitur. Diog. Laert. II, 108, ubi vid. Menag. qui nostrum locum advertit. Nomen habet ex hac ratione: Habes quod non amisisti, Non amisisti cornua, Ergo habes cornua. *Ruhk.*

7. *Ut frontem suam tentet.* Quod tamen fecit Diogenes Cynicus facetissime: nam ratiocinatori tali, concludenti ipsum cornua habere, manu

aut hebes, ut nesciat¹, si tu illi subtilissima collectione persuaseris. Sic ista² sine noxa decipiunt, quomodo præstigiatorum³ acetabula et calculi, in quibus fallacia ipsa delectat : effice ut, quomodo fiat, intelligam : perdidit usum⁴. Idem de istis captionibus dico : quo enim nomine⁸ potius *sophismata* appellem ? nec ignorantem nocent, nec scientem juvant. Si vis utique verborum ambiguitates diducere, hoc nos doce⁵, beatum non eum esse, quem vulgus appellat, ad quem pecunia magna confluit; sed illum, cui bonum omne in animo est, erectum, et excelsum, et mirabilia calcantem; qui neminem videt, cum quo se⁹ commutatam velit; qui hominem ea sola parte æstimat, qua homo est; qui natura magistra utitur, ad illius leges componitur, sic vivit quomodo illa præscripsit; cui bona sua nulla vis excutit; qui mala in bonum convertit⁶, certus iudicii, inconcussus, intrepidus; quem aliqua vis mo-

frontem tangens, Equidem, inquit, illa non video.

1. *Ut nesciat* (scil. an habeat cornua) *si tu illi subit*. Sic ed. R. cum ms. Pal. 2. et Col. Mendose *ut nesciat an illi subit*. ed. A. cum ms. c. Vulgo, *ut non habere se nesciat, quod tu illi*, etc. ab Erasmo; ex ingenio puto, non ex vet. libro. Schw. — Lagrange vertit: *Ni asses stupide, pour ignorer qu'il n'a pas un trésor, quand vos subtilités l'ont forcé d'en convenir*. Secutus videtur lectionem; *ut non habere se nesciat, quod tu illi*. s. c. p.

2. *Sic ista*. Scilicet *sophismata*.

3. *Præstigiatorum acetabula*. Ludus hodieque notus. Præstigiatores calculos s. nummos in mensa ponunt, deinde acetabulis s. vasculis aut pyxidibus operatos tam dextre loco movent et transferunt, ut quam hic esse cen-

seas, alibi compareant, Græci vocant ψηφοπαίχτας, ψηφοκλήπτας, ψηφολόγους. L. Egregie describit hunc ludum Alciphron. Epistol. III, 20, ubi vide p. 73, Wagnerum. Opportune notat Muretus, hanc comparisonem esse ab Arcesilio Stobæi Serm. LXXX. : Ἀρκεσίλαος ὁ φιλόσοφος ἔφη, τοὺς Διαλεκτικοὺς ἰοικίναι τοῖς ψηφοπαίχταις, ὅτινας χαρίντως παραλογίζονται. Ruhk.

4. *Effice... perdidit usum* (utilitatem, commoda). Si semel effeceris ut latentem artem cognoscam, jam istis non delectabor. Lagrange bene vertit: *Plus de plaisir quand le secret est découvert*.

5. *Hoc nos doce, beatum, etc.* In his et sequentibus de sapiente stoico sermonem esse putes. Ruhk.

6. *Convertit* ed. R. Pal. 3, et Col. Alii vulgo vertit cum ed. A. et ms. c.

vêt , nulla perturbat ; quem fortuna , quum ¹ quod habuit telum nocentissimum vi maxima intorsit , pungit , non vul-
 10 nerat , et hoc raro . Nam cætera ejus tela , quibus genus humanum debellatur , grandinis more dissultant , quæ , incussa tectis , sine ullo habitatoris incommodo crepitat ac solvitur . Quid me detines in eo , quem tu ipse *pseudomenon* ² appellas , de quo tantum librorum compositum est ? Ecce tota mihi vita mentitur : hanc coargue ³ ! hanc
 11 ad verum , si acutus es , redige ! *Necessaria* ⁴ *judicat* , quorum magna pars supervacua est ; etiam , quæ non est supervacua , nihil in se momenti habet in hoc , ut possit fortunatum beatumque præstare . Non enim statim bonum est . si quid necessarium est : aut projicimus *bonum* ⁵ , si hoc nomen pani aut polentæ damus , et cæteris sine qui-
 12 bus vita non ducitur . Quod bonum est ⁶ , utique necessarium est : quod necessarium est ⁷ , non utique bonum est ;

quod reduci facile patiar. Schwegl.

1. *Quum quod habuit telum.* Vnde *quum* in eum *quod hab. tel.* Dicitur hoc verba in eum , quæ ignorant quid. Cfr. Græc. cum *Arg. c.* et ed. *A. Deicta* jam a Ruhk. deinde comparandum in ed. Marti. Schw.

2. *Pseudomenon.* Argumentatio s. in *negatione* credentibus in antiquitate. de quo adeo libro compositos *negationes*. c. c. a Theophrasto et Chrysippo. Habuit autem nomen a mentiente , quia exempli causa sumitur is , qui mentitur . Hoc modo : an mentitur is , qui mentiri se dicit ? Cui si respondeas , mentiri ; colligitur statim , non mentiri , quod vere dixerit . se mentiri . Cf. Diog. Laert. II , 108. Menag. Ruhk.

3. *Ecce... coargue.* Alludit ad illud *sophisma* per quod loquentem , quocumque se verteret , mentiri collige-

batur . Quid necesse est , inquit , probare me nunc mentiri ? *Ecce toto*, etc.

4. *Necessaria judicat.* *Vito* pro nominativo subauditur .

5. *Aut projicimus bonum.* *Ac projic.* ed. R. rursusque ed. Lips. et sqq. *At projic.* ed. Er. et Mur. cum m. c. et ed. A. Unice verum erat *aut* , quod ex Senecæ usu servarunt misti Græci . Sic sæpe Noster ; ut in Epp. IX , XLVIII , XCIV occurrit . Schw.

6. *Quod bonum est , utique necessarium est.* Stoicis hæc definitio propria est , ideoque diversa ab iis , quas Academici , Peripatetici et Epicurei dederunt . Statuerunt autem , bonum esse id , quod semper et sine ulla mutatione animantibus ratione præditis prosit . Cf. Cic. de Fin. II , 16. Tiedemann *System der stoisch. Phil.* III , p. 35 sqq. Ruhk.

7. *Quod necessarium est , non uti-*

quoniam quidem necessaria sunt quædam¹, eadem vilissima. Nemo usque eo dignitatem boni ignorat, ut illud ad hæc in diem utilia demittat. Quid ergo? non eo potius curam transferes, ut ostendas² omnibus, magno temporis impendio quæri supervacua; et multos transisse vitam, dum vitæ instrumenta conquirunt? Recognosce singulos, considera universos: nullius non vita spectat in crastinum. Quid in hoc sit mali, quæris? Infinitum! 13 non enim vivunt, sed victuri sunt; omnia differunt. Etiam si attenderemus, tamen nos vita præcurreret: nunc vero cunctantes, quasi aliena, transcurrit, et ultimo die finitur, omni perit. Sed ne epistolæ modum excedam, quæ non debet sinistram manum legentis implere³; in alium diem hanc litem cum dialecticis differam, nimium subtilibus, et hoc solum curantibus, non et hoc⁴. Vale.

que bonum est. Vulgo languide et invitis mstitis, quod autem necess. est, non statim bonum est.

1. *Quoniam quidem necessaria sunt quædam.* Sic masti et editt. vett. dederunt. Vulgo *quoniam quædam necessaria sunt.* Schw.

2. *Ostendas omnibus, magno temporis, etc.* Rectius sic distingues, *ut ostendas, omnibus magno, etc.* S.

3. *Quæ non debet sinistram manum legentis implere.* Hoc referas ad angustias et minutam libelli formam, interpretante recte Lipsio in

sua Institutione epistolica, c. 1. R.

4. *Et hoc solum curantibus, non et hoc.* Muretus de molestissimis et spinosissimis syllogismis et repugnantibus recte intelligit, qui fere ita confirmari solent: Non et hoc et illud: *Hoc autem est, non igitur illud.* R. —Anteponenda est Lipsii interpretatio: Damnat, qui solam Dialecticam curant, non graviora; et hanc ut ἔργον habent, non ut πάρεργον. Debebant, inquit, non hanc curare tantum, sed et (quoque) hanc: id est, in ad-ditamento, non in principali habere.

EPISTOLA XLVII.

CLEMENTER HABENDOS ESSE SERVOS.

Laudat amicum, quod cum servis familiariter agat vivatque. Hinc sumi occasionem, in consuetudinem multorum sui ævi invehendi, qui contraria tractandi servos suos ratione utentes nonnisi superbissime et crudelissime in eos grassantur. Docet deinde, iudicio esse servos, liberius aut severius, habendos, pro indole et virtute cujusque. — De re, quæ hac in epistola tangitur, cf. Reitemeier De servitute inter Græcos, etc. et Heynii Opuscula acad. Vol. IV, p. 120 sqq. Cæterum epistolam hanc Macrobius Saturnal. I, 11, suo more descripsit.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

LIBENTER ex his, qui a te veniunt, cognovi, familiariter te cum servis tuis vivere : hoc prudentiam tuam, hoc eruditionem¹ decet. Servi sunt ? immo homines. Servi sunt ? immo contubernales. Servi sunt ? immo humiles amici. Servi sunt ? immo conservi ; si cogitaveris tantumdem in utrosque licere fortunæ. Itaque rideo istos qui turpe existimant cum servo suo cœnare : quare² ? nisi quia superbissima consuetudo cœnanti domino³ stantium servorum turbam circumdedit. Est ille⁴ plus quam capit, et ingenti aviditate onerat distentum ventrem, ac desue-

1. *Eruditionem* i. sapientiam, ut Stoici loquebantur. Vid. Lipsii *Manuduct.* II, 1. *Ruhk.*

2. *Quare ? nisi quia* nulla alia causa subest, quam quod consuetudo sic jubet. *Ruhk.*

3. *Cœnanti domino.* Sic Erasmus et quatuor Palat. codd. Alii et edit.

vetus cœnantem dominum. Statim sequens *ventris* est haud dubie a Seneca. *Ruhk.*

4. *Est ille... licet.* Comedit ille plus, quam prodest, ideoque labra justo sæpius movet : at servis ne labra quidem movere licet. Reprehendit jam III de Ira, 24, 1 ; 35, 2. Lipsius

tam jam ventris officio, ut majore opera¹ omnia egerat, quam ingressit: at infelicibus servis movere labra ne in hoc quidem, ut loquantur, licet. Virga murmur omne com-pescitur²; et ne fortuita quidem verberibus excepta sunt, tussis, sternutamenta³, singultus: magno malo ulla voce interpellatum⁴ silentium luitur: nocte tota jejuni muti-que perstant. Sic fit, ut isti de domino loquantur, quibus³ coram domino loqui non licet. At illi⁵, quibus non tantum coram dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorum os non consuebatur, parati erant pro domino porrigere cervicem, periculum imminens in caput suum avertere. In conviviiis loquebantur, sed in tormentis tacebant. Deinde ejusdem arrogantiae proverbium jactatur: « Totidem esse hostes⁶, quot servos. » Non habemus illos hostes, sed⁴ facimus. Alia⁷ interim crudelia et inhumana prætereo,

laudat Ammian. Marcell. XXIII, 6, p. 363. Tom. II. Bip. ubi similia de Persis memorantur. *Ruhk.*

1. *Ut majore opera omnia... ingressit.* Hunc morem illustrant illa Senecæ Consol. ad Helv. IX, 10: « Vomunt ut edant, edunt ut vomant. » Cic. pro Dejot. c. 7. *Ruhk.*

2. *Virga.... com-pescitur.* Hinc fuere servi, quorum erat, silentium hoc præstare, ideoque silentiarii dicti. Vide Salvian. de Gubernat. p. 96. Rittersh. *Et ne fortuita... singultus.* Cf. II, de Ira, 25, 4. *Ruhk.*

3. *Sternutamenta.* Vulgo *sternutamentum*, a Mureto. Pluralem dedit ms. c. cum edd. vet. *Sternutamenta* scribitur in ed. R. Forsan *sternutamenta* debuerat; quæ forma nominis (Plinio etiam frequentata) apud Nostrum in vetusto cod. a. occurrit Epist. CII. *Schw.*

4. *Interpellatum.* Nonnulli libri,

interpolatum, item recte. *Lips.*—Cui tamen judicio Gronov. Obs. III, 22, p. 479, ed. Lips. non subscribit: *interpellatur*, ait, cui interceditur, aut quod continuatum abruptitur: *interpolatur*, quod in aliam formam mutatur, sic tamen, ut ipsum corpus maneat. Cf. Tertullian. advers. Marcionem V, 11. Non Marcell. I, 145, qui ait: *Interpolant* est tractum ab arte fullonia: qui poliendo diligenter vetera quæque quasi in novam speciem mutant: add. Cic. ad Quint. frat. Epp. II, 12. *Ruhk.*

5. *At illi... tacebant.* Exempla affert Macrobius I. I. *Ruhk.*

6. *Totidem esse hostes, quot servos.* Fuit hoc Catonis majoris dictum. Lipsius Festum in *Quot servi* de hoc ipso adagio laudat. Conferri quoque meretur Terentii Andr. III, 4, 4, ibique Westerhov. *Ruhk.*

7. *Alia.... abutimur.* Sic Plin. N,

quod ne tanquam hominibus quidem, sed tanquam jumentis abutimur: quod, quum ad cœnandum discubimus, alius sputa detergit¹, alius reliquias temulentorum subditus colligit, alius pretiosas aves scindit, et, per pectus et clunes² certis ductibus circumferens eruditam
 5 manum, in frustra excutit. Infelix, qui huic uni rei vivit, ut altitia decenter secet: nisi quod miserior est, qui hoc voluptatis causa docet, quam qui necessitatis discit. Alius, vini minister, in muliebrem modum ornatus³, cum ætate luctatur: non potest effugere pueritiam: ⁴ retrahitur: jamque militari habitu⁵, glaber, retrit⁶ pilis, aut penitus evulsis, tota nocte pervigilat; quam inter ⁷ ebrietatem domini ac libidinem dividit, et in cubiculo vir, in con-
 6 vivio⁸ puer est. Alius, cui convivarum censura permissa est, perstat infelix, et exspectat, quos adulatio, et intem-

H. XVIII, 3, vincti pedes, damnatæ manus, inscriptique vultus, arva exerceant: coll. Flor. III, 19. Lucan. VII, 402, ut alios omittam. *Ruhk.*

1. *Sputa detergit... excutit.* Eadem fere de Brevit. vit. L. XII, 4. Juvenal. Sat. v, 120. *Ruhk.*

2. *Et, per pectus et clunes*, etc. Sic percommode ed. *R.* cui assentiuntur ms. c. et ed. *A.* nisi quod et omittant. Vulgo duæ voces *et et per* desiderantur. *Schw.*

3. *In muliebrem modum ornatus.* Lipsius recte: comatus et in veste longa, idemque calamistratus et comutus. Appulei. Metam. II, post med. p. 123, 8 Elmenhorst.: Scitule ministrantes pueri, calamistrati, pulchre indusiati (indusium autem erat interula feminarum linea byssinave. Salmas. ad Scriptit. Hist. Aug. T. I, p. 972). *Ruhk.*

4. *Retrahitur*, scil. in pueritiam. Olim *sed retrahitur*: conjunctionem

recte delevit *Ruhk.* monitus a Gron. ad Epist. xxiv, not. 16. Ignorat autem eandem ed. *R. Schw.*

5. *Jamque militari habitu.* Ille ut mulier ornatus, servus formam militis robustioris habet, sed ut pueritiam retrahat effugere volentem, pilos dstringit aut penitus evellit. Cf. Epist. xcv, 18 sqq. *Ruhk.*

6. *Retritis pilis*, etc. Probavi hoc, quod dedit ed. *R.* cum ms. Pal. sec. et aliis. *Restrictis* ms. *A.* et ed. Erasm. *Restrictis vel retitis* (sic) ms. c. *Restrictis* vulgo ex Mureti ingenio. *S.*

7. *Inter ebrietatem.* Dicit totam noctem vigilare, sed partitis ministrariis. Priorem partem in convivio esse, ebrio domino cyathissantem: alteram in lecto, virum illi agentem. Et tales nempe grandes isti pueri, quos Achilles vocitabant, et in utramque venerem habebant. *Lips.*

8. *In convivio.* Sic ed. *R.* cum ms. c. Vulgatæ et in convivio. *Schw.*

tia aut gulæ, aut linguæ, revocet in ¹ crastinum. e obsonatores, quibus dominici palati notitia sub-
st; qui sciunt, cujus rei illum sapor excitet, cujus
tet aspectus, cujus novitate nauseabundus erigi
, quid jam ipsa satietate fastidiat, quid illo die esu-
Cum his cœnare non sustinet, et majestatis suæ ditionem
putat, ad eandem mensam cum servo suo
ere. Dii melius! quot² ex istis dominos habent!
ante limen³ Callisti⁴ dominum suum vidi, et eum,
li impegerat titulum⁵, qui inter ridicula⁶ mancipia
ixerat, aliis intrantibus excludi. Retulit illi⁷ gratiam
s, ille in primam decuriam⁸ conjectus, in qua vo-

respectat quos... revocet in cra-

. I. e. spectat, observat qui sint tum ob adulationem, tum ob aut procacem linguam) quos dominus invitet. Gula internis amabant qui pascere aut ut, quibus esset, ut loquitur *lis usus edendi*: lingua inantes, ob vernilitatem seu di-
m. Senec. Epist. CXXI, 12. *lis VI, 44. Ruhk.*

quot ed. R. cum ms. c. Perpe- ilgo quod, inde ab ed. Ven. l. A. Schw. — Quot ex istis as habent. Int. quot ex istis eo-
mini fieri possunt! quot fient! ienti exemplo probatur.

are ante limen... dominum. Ut lum, egressus expectantem. *L. illisti. Calixti ed. R. et A. et ide Calixtum et Calixtus. S. listi præpotentis liberti Clau- di. Tacit. Annal. XI, 29, XII, Simillimum Epictet. Diss. Ar- , 19, 19 sqq. ed. Schweigh. atur de Felicione quodam sui uem ibi Vatinius apud Tacit. lib. XV, 34 al. memoratum*

haud temere credidit Uptonus. *Ruhk.*

5. *Impegerat titulum.* Venalitius titulus vel inscriptio collo pectorique *impingebatur* i. e. alligabatur, unde nomen, patria, et bona malave eorum cognoscerentur. Vilissimi autem et propter multa vitia ridiculi venaliti in prima decuria producti sunt a man- gonibus. Cic. de Offic. III, 23, 11, et Reitemeier. l. I. *Ruhk.*

6. *Ridicula* omnium librorum et scriptorum et editorum scriptura: non *rejicula*, quod tamen Lipsius Gruterusque probant. Sunt autem *ridicula* propter titulos s. indices mor- borum et vitiorum cujusque mancipii: et risu jocisve excipi solebant ab ipsis etiam præconibus. Appuleium VIII, (p. 182 Bip.?) laudat Lipsius. Eadem harum vocum varietas occur- rit ap. nostrum de Brevit. vit. VII, 4. *Ruhk.* — *Ridicula* tuentur ed. *R. et A. cum ms. c. Schw.*

7. *Retulit illi gratiam.* Ironice: id est, ut gallico sermone vulgariter diceretur: *Il le paye de la même monnaie.*

8. *In primam decuriam.* Servi ve-

cem præco experitur¹; et ipse illum invicem² apologavit,
 8 et ipse non iudicavit domo sua dignum. Dominus Calli-
 stum vendidit: sed domino³ quam multa Callistus!

Vis tu cogitare, istum quem servum tuum vocas, ex
 iisdem seminibus⁴ ortum, eodem frui cœlo, æque spi-
 rare, æque vivere, æque mori? Tam tu illum videre
 ingenuum potes, quam ille te servum. Variana⁵ clade
 multos⁶ splendidissime natos, senatorium⁷ per militiam
 auspicientes gradum, fortuna depressit: alium ex illis
 9 pastorem⁸, alium custodem casæ fecit. Contemne nunc

nales serie et per decurias producebantur, ultimi autem, optimi reservati; vilissimi in primo agmine expositi; ut ex Martiali patet lib IX: « Inspexit molles pueros, oculisque comedit, Non hos quos primæ prostiuere casæ. » Lips.

1. *Vocem præco experitur.* Vehementer clamando nec emptorem reperiendo.

2. *Apologavit* i. rejecit, repudiavit. Cf. Heumann. Pœcile III, 2, p. 319. R.

3. *Sed domino.... Callistus?* Ipsi domino aliquid a Cæsare (Claudio) petenti Callistus impetravit, sed non sine pretio et dono. Lipsius.

4. *Ex iisdem seminibus.* Ipsa hæc Epictetus I, Dissert. XIII: « Non recordaberis qui sis, et quibus imperes? nonne cognatis? Nonne natura fratribus? Nonne a Jove oriundis? »

5. *Variana clade.* Omnes libri, mss. et edd. exhibent: *Mariana*. Enimvero meridiano sole clarius est, *Variana* esse sanam ab auctore profectam scripturam. Lipsius, quod sciam, primus sic legendum esse egregie ostendit ad Tacit. Annal. I, 10. not. 11, ed. Ernest. Magnus quoque Bentleius ad Horat. III Carm. 5, 8, hanc lectionem assensu suo firmavit.

Neque vero Marius tulit cladem a barbaris, sed dedit, nec ad ipsos Germanos referre potes, quasi factus ab eo servus: nam addit: *senatorium gradum auspiciatos*, quod certe Romanorum est, non itidem Germanorum. Cape igitur de Quintil. Vari in Westphalia clade, cum tribus legionibus ab Armenio cæsi: atque in ea multi honesti aut nobiles facti servi. Cæteram notissima est illa clades qua Quintil. Varus a Visurgi versus Luppiam ducens cum toto suo exercitu a Germanis Arminio duce, a. Chr. XX, deletum esse constat. Cf. Monumenta Paderbornensia p. 20 sqq. ubi omnia veterum loca inde a Strabone usque ad Orosium al. designata sunt, ut Schmidtium aliosque auctores Histor. German. omittam. R.

6. *Multos.* Quam, ante multos vulgatum, delevis ex communi librorum nostrorum et codd. Ops. et Grut. præscripto. Schw.

7. *Senatorium gradum.* Ad senatoriam dignitatem per militares honores progrediebantur. Cf. Lipsium de militia roman. II, 9 et c. 2, et Epict. Diss. Arrian. IV, 1, 39 not. R.

8. *Pastorem.* Quis enim alius servorum usus inter barbaros? et de iis

ejus fortunæ hominem, in quam transire, dum contem-
 nis, potes. Nolo in ingentem me locum immittere, et de
 usu servorum disputare; in quos superbissimi, crudelis-
 simi, et contumeliosissimi sumus. Hæc tamen præcepti
 mei summa est: « Sic cum inferiore vivas, quemadmodum
 tecum superiorem velles vivere. » Quoties in mentem ve- 10
 nerit, quantum tibi in servum liceat; veniat in mentem,
 tantundem in te domino tuo licerè. — At ego, inquis,
 nullum habeo dominum. — Bona ætas est ¹! forsitan ha-
 bebis. Nescis qua ætate Hecuba ² servire cœperit, qua
 Cræsus ³, qua Darii mater ⁴, qua Plato ⁵, qua ⁶ Diogenes?
 Vive cum servo clementer: comitem quoque ⁷, et in ser- 11
 monem illum admitte, et in consilium, et in convictum.
 Hoc locè acclamabit mihi tota manus delicatorum: Ni-
 hil hac re humilium, nihil turpius! — Hos ego eosdem
 deprendam ⁸, alienorum servorum osculantes ⁹ manum.
 Ne illud quidem videtis, quam omnem invidiam majores
 nostri dominis, omnem contumeliam servis detraxerint?
 Dominum *patrem familiæ* ¹⁰ appellaverunt; servos (quod 12
 etiam in Mimis adhuc durat) *familiares*. Instituerunt diem

agū: spectatque eodem quod de *casa*
 adjungit. Non enim Palatia illic, nec
 mediastinis opus, aut atriensibus. *L.*

1. *Bona ætas est*, juvenus: ut
 mala ætas, senectus. *L.*

2. *Heruba*, uxor Priami vel e Vir-
 gil. *Æn.* II, 501, nota. *Ruhk.*

3. *Cræsus* a Cyro captus. Herodot.
 I, 84 sq. *Ruhk.*

4. *Darii mater*. Sisygambis. Cur-
 tius III, 11. *Ruhk.*

5. *Plato* a Dionysio majore Polidi
 Lacedæmonio traditus, qui eum An-
 nicei Cyrenaico vendidit, a quo ta-
 men statim liberatus est. Diog. Laert.
 lib. III, cap. 18, ubi Menægius no-

strum locum non prætermisit. *Ruhk.*

6. *Diogenes*. Vide Diog. Laert. VI,
 74. *Ruhk.*

7. *Comitem quoque et in sermo-
 nem illum admitte*. Sic recte edd.
 vet. et ms. c. cum codd. Opsopœi et
 Grut. Vulg. *comiter quoque et in ser-
 monem admitte*. *Schw.*

8. *Deprendam* ed. *R.* ex Senecæ
 more. *Schw.*

9. *Osculantes manum*. Quod ipsum
 servorum erga dominos erat. *Lips.*

10. *Patrem familiæ*. Tertullianus:
 « Gratus est nomen pietatis, quam
 potestatis: etiam familiæ magis pa-
 tres, quam domini vocantur. » *Lips.*

festum¹, non quo solo² cum servis domini vescerentur, sed quo utique honores illis in domo gerere, jus³ dicere permiserunt, et domum pusillam rempublicam esse judicaverunt. — Quid ergo? omnes servos admovebo mensæ
 13 meæ? — Non magis quam omnes liberos. Erras, si existimas me quosdam, quasi sordidioris operæ, rejecturum, ut puta illum mulionem, et illum bubulcum; non ministeriis illos æstimabo, sed moribus. Sibi quisque dat mores⁴; ministeria casus assignat. Quidam cœnent tecum, quia digni sunt; quidam, ut sint⁵. Si quid enim in illis ex sordida conversatione servile est, honestiorum convi-
 14 ctus excutiet. Non est, mi Lucili, quod amicum tantum in foro et in curia quæras; si diligenter attenderis, et domi invenies. Sæpe bona materia cessat sine artifice: tenta, et experire⁶. Quemadmodum⁷ stultus est, qui, equum empturus, non ipsum inspicit, sed stratum⁸ ejus ac frænos: sic stultissimus est, qui hominem aut ex veste, aut ex conditione, quæ vestis modo nobis circumdata est,
 15 æstimat. Servus est! sed fortasse liber animo. Servus est! hoc illi nocebit? ostende quis non sit. Alius libidini servit, alius avaritiæ, alius ambitioni; omnes timori. Dabo

1. *Instituerunt diem festum.* Saturnalia. Cf. Ep. XVIII. *Ruhk.*

2. *Non quo solo recte et ex mente Senecæ ed. A. et mss. c. Col. et Ops. Non quo solum ed. R. Vulgo quo non solum. Schw.*

3. *Jus dicere.* Permissum hoc fuit omnibus servis hoc die festo: Cato Censorinus tamen hunc morem semper coluit. Plutarch. Vol. II, p. 592, c. 21 Reisk. *Ruhk.*

4. *Sibi quisque dat mores.* Cf. Juvenal. Sat. V, impr. 108 sqq. *R.*

5. *Ut sint.* Supple: Digni qui tecum convivant.

6. *Et experire. Fors et experieris, vel et experiere. Schw.*

7. *Quemadmodum... frænos.* Similia exstant ap. Horat. I, Sermon. 1, 86, ubi Bentleius conferatur, qui nec hunc locum, nec Ep. LXXX, 8, prætermisit. *Ruhk.*

8. *Stratum*, tegmen equis ad mollem vecturam paratum: moneo, ne de ephippio s. sella equitatoria, qua nostri equites utuntur, cogites: hæc enim hæc ætas, de qua sermo est, carebat. Vide Beckmanni *Beitrag zur Geschichte der Erfind.* III, 1, p. 90 sqq. *Ruhk.*

rem aniculæ servientem¹, dabo ancillulæ² divi-
stendam nobilissimos juvenes mancipia pantomi-
³. Nulla servitus turpior est, quam voluntaria.
non est quod fastidiosi isti⁴ te deterreant, quo
servis tuis hilarem te præstes, et non superbe su-
m. Colant potius te, quam timeant.

t nunc aliquis, me vocare ad pileum⁵ servos, et ¹⁶
s de fastigio suo dejicere, quod dixi, colant po-
ninum, quam timeant; ita, inquam⁶, prorsus co-
quam clientes, tanquam salutatores. — Hoc qui
obliscetur, id dominis parum non esse⁷, quod
is est, qui colitur et amatur. Non potest amor cum
misceri. Rectissime ergo te facere judico, quod ¹⁷
t servis tuis non vis, quod verborum castigatione
Verberibus muta⁸ admonentur. Non, quidquid
ndit, et lædit: sed ad rabiem nos cogunt venire
, ut, quidquid non ex voluntate respondit, iram
. Regum nobis induimus animos¹⁰: nam illi quo-

ula servientem. Quam ea-
redipeta est. Lipsius.

lulæ divitem. Amore ejus
Lipsius.

ipia pantomimorum. Lau-
Senec. Nat. Quæst. VII,
ide Lipsium ad Tacit. An-
Ruhk.

tidiosi isti ex conjectura
missum vulgo erat pronon-
dabant edd. vett. cum ms.
ter autem in libris nostris
ur ipse et iste. Schw.

ileum. Libertatem.

inquam. Sic recte ed. R.
Pinc. et Grut. Ita inquit
. A. Perperam vulgo, itane
hw.

m non esse edd. vett. et
st vulgo non. Schw.

8. Muta scripsi ex Ops. et Lips.
conject. quod jam a Gronovio erat
receptum. Vulgatum tamen multa
cum ed. Bipont. tenuit Ruhk. Schw.
— Muta, id est animalia, quæ ser-
monis usum non habent.

9. Iram evocet. Sic Gronov. in suo
et Jureti codice invenit, et est in
editione veteri. Mire hoc verbum
amasse videtur Seneca. Sic invenit
quoque Macrobius Saturn. I, 11, p.
247 ed. Bip.: ut quidquid non ex vo-
luntate respondit, iram furoremque
evocet. Gronovii emendatione: sed
ad rabiem cogunt venire delicia: ut
quidque non ex voluntate respondit,
iram evocet, tuto supersedeamus.
Antea: iram provocet. Ruhk.

10. Regum nobis induimus ani-
mos. Sic Noster II de Ira 31, 1. Regis

que, obliti et virium suarum, et imbecillitatis alienæ, sic
 18 excandescunt, sic sæviunt, quasi injuriam acceperint; a
 cujus rei periculo illos fortunæ suæ magnitudo tutissimos
 præstat. Nec hoc ignorant, sed occasionem nocendi ca-
 ptant quærendo¹; acceperunt² injuriam, ut facerent.
 Diutius te morari nolo, non est enim tibi exhortatione
 opus. Hoc habent inter cætera boni mores, placent sibi,
 permanent³: levis est malitia, sæpe mutatur; non in me-
 lius, sed in aliud. Vale.

quisque intra se animum habet, ut
 licentiam sibi dari velit, in se no-
 lit. Similia sunt Musonii Rufi, qui
 Senecæ æqualis Romæ stoicam phi-
 losophiam cum laude docuit. (Cf.
 Petri Nieuwlandi, præmatura morte
 litteris erepti, Diss. de Musonio Ru-
 fo, quam Daniel. Wyttenbachio
 falso tribuerunt. Fabric. Bibl. Gr.
 Vol. III, p. 566.) Ejus locus est ap.
 Stob. Serm. 2, p. 66 ed. Schow. a
 Lipsio laudatus: « Τί προβαλλόμεθα
 τοὺς τυράννους μακρῶ χειρὸν αὐτῶν
 καθιστώμετες; τὰς γὰρ ὁμοίας αὐτοῖς ἔχο-
 μεν ὁρμὰς ἐν ταῖς οὐχ' ὁμοίαις τύχαις.
Ruhkopf.

1. *Quærendo.* Lipsius scripsit *quæ-
 rendo* quod æque bonum est: queran-
 tur inoffensi, tantum ut *sævire* pos-
 sint: quod habebat in textu *Lagrange*
 qui vertit: *Ses plaintes sont un pré-
 texte pour nuire.*

2. *Acceperunt injuriam, ut facerent.*
 Intellige: dicunt se *acceperunt*
 injuriam, ut possint animadvertere:
 sic quoque intel. *Lagrange* qui ver-
 tit: *Ils supposent une injure pour
 la rendre.*

3. *Permanent.* Vulgo, et *perma-
 nent*, contra quam lectionem ed. *R.*
 et codd. Pinciani, Opsopœi, et Gru-
 teri. *Schw.*

EPISTOLA XLVIII.

DE FUTILITATE SOPHISTICARUM DISPUTATIONUM.

Lucilium quum quæstionem, nescimus quam, attamen gravissimam, Nostro
 proposuisset, se nunc non statim respondere posse scribit, quia diversæ uti-
 litatis rationes obstant. Hæc utilitatis commemoratio occasionem præbet de
 amicitia quædam egregia afferendi, et, quum ipsum Lucilium his tricis phi-
 losophorum indulsisse intelligeret, ab isto studio avocandi, et in eos inve-
 hendi, qui quum utiliter præcipere debeant, aridis distinctionibus, spinosis
 ineptiis, atque adeo inutili subtilitate non solum in loco de amicitia, sed

utantur, ideoque et Dialecticos facete perstringendi. Etenim sunt alia mala, pergit, contra quæ auxilium parandum est: itaque succurramus: prius iis, qui his malis laborant, ut doceantur, moneantur, suble-
 , quam ut istis captiunculis et interrogatiunculis tantam operam na-
 Cf. Epist. XLV.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

epistolam, quam mihi ex itinere misisti, tam lon-
 , quam ipsum iter fuit, postea rescribam. Sedu-
 me debeo, et, quid suadeam, circumspicere. Nam
 oque, qui consulis, diu, an consuleres, cogitasti:
 to magis hoc mihi faciendum est, quum longiore
 opus sit, ut solvas quæstionem, quam ut proponas?
 e quum aliud tibi expediat¹, aliud mihi. Iterum² ego
 iam Epicurus loquor? Mihi vero idem expedit, quod
 aut non sum amicus, nisi, quidquid agitur ad te per-
 s⁴, meum est. Consortium rerum omnium inter nos
 amicitia; nec secundi quidquam singulis est, nec
 si: in commune vivitur⁵. Nec potest quisquam beate
 re, qui se tantum intuetur, qui omnia ad utilitates
 convertit: alteri vivas oportet, si vis tibi vivere.

educere me, in solitudinem
 ferre, ut cogitem de respon-

liud tibi expedit, aliud mi-
 etur de mansionem in provincia
 consultatio: at Seneca ma-
 redire et adesse. *Lipsius.*

erum ego... loquor. Epicurus
 stilitatibus amicitiam metitur.
 pist. IX, 6. *Ruhk.*

uidquid agitur ad te perti-
meum est. Nil mutant libri
 nisi quod in ms. c. pro *ad te*
 ut *a te*; in quo suspicari possis
 se vestigium veteris scripturæ,
 x optimo cod. Nicot. laudavit
 scil. *quidquid agitur a te,*

protinus meum est. Nec tamen ve-
 ram equidem judico hanc scriptu-
 ram: suspicor potius sic olim scriptum
 fuisse, *quidq. agitur ad te pertinens,*
protinus meum est. *Schw.*

5. *In commune vivitur.* Stoicorum
 sententiæ de amicitia consentaneum
 est. Cf. Ep. IX. Illud Pythagoræ no-
 tissimum est, omnia amicis commu-
 nia esse præcipientis. Cic. de Off. I,
 17, 10, ibi Heusinger. Lipsius op-
 portune laudat Aristotelis illud no-
 tissimum, qui quum interrogatus
 esset, quid sit amicus, respondit:
 « μία ψυχή δύο σώμασιν ἐνοικοῦσα, »
 una anima duobus corporibus inha-
 bitans. *Ruhk.*

Hæc societas diligenter et sancte observata¹, quæ nos omnes omnibus² miscet, et judicat aliquod esse commune jus generis humani, plurimum ad illam quoque, de qua loquebar, interiorem societatem amicitiae colendam proficit. Omnia enim cum amico communia habebit, qui multa cum homine.

Hoc, Lucili, virorum optime, mihi ab istis subtilibus præcipi malo, quid amico præstare debeam, quid homini, quam quot modis *amicus* dicatur, et *homo* quam multa significet. In diversum, ecce, sapientia et stultitia descendunt: cui accedo? in utram ire partem jubes? Illi homo pro amico est, huic amicus est pro homine³: ille amicum sibi parat, hic se amico. Tu mihi⁴ verba distorques, et

1. *Observata* recte ed. *R.* Vulgo cum ed. *A.* et *ms. c.* scribunt *observanda est*, et dein post *humani* interpungunt, ut a verbo *plurimum* nova periodus incipiat. *Schw.*

2. *Omnes omnibus.* Sic commode primus edidit Mur. et ad hanc scripturam nil monitum est ab *Ops.* aut *Grut.* Habet autem ed. *R.* *homines hominibus*; ed. *Erasmi* vero cum ed. *A.* et *ms. c.* *omnes hominibus.* Sæpius a scribis nostris permutari *hominibus* et *omnes*, jam supra monuimus. Ad rem facit quod alibi ait Noster: «Ego sic vivam, quasi sciam aliis me natum: et naturæ rerum hoc nomine gratias agam. Quo enim melius genere negotium meum agere potuit? unum me donavit omnibus, uni mihi omnes.» De Vita Beat. c. 20. *Schw.*

3. *Huic amicus est pro homine.* Probavi scripturam codicis *Nicot.* ab *Opsop.* relata: alii vulgo *huic amic. non est pro hom.* Sententia est: *Illi* (sapientiae etsapientii) *homo pro amico est*, sapiens omnibus hominibus

est amicus: *huic* (stultitiae et stulto) *amicus est pro homine*, stultus amicum non aliter æstimat atque aliam quemlibet hominem; scilicet amat eum quatenus ipsi utilis est, aspernatur et deserit simul atque ex illo nullum amplius fructum capere potest. Cf. *Epist. ix.* Jam vero, in his quæ continuo subjiciuntur, invertit auctor ordinem ac vim pronominum *ille* et *hic*, ut *ille* ad id quod proximum est referatur, *hic* ad remotius: (cujus inversionis, non minus Latinis auctoribus quam Græcis usitatae, plura exempla collegit *Gronovius* noster *Observ. III, 16.* Cf. *Sanctii Minerv.* et *ibi Perizon. p. m. 236 sq.*) *Ille* (stultus) *amicum sibi parat*, scil. *ut habeat qui sibi ægro assideat*, etc. *hic se (parat) amico*, scil. *ut habeat cui ipse ægro assideat*, quem ipse circumventum hostili custodia liberet; ut ait idem Noster *Epist. ix*, pag. 23 sub fin. *S.*

4. *Tu mihi... digeris* ut *Dialectici*, *Academici* et *Stoici*, facere solent. Cf. *Cic. de Or. II, 38. Tusc. III,*

digere. Scilicet¹, nisi interrogationes vafferri-
uxero, et conclusione falsa a vero nascens menda-
strinxero, non potero a fugiendis petenda secer-
pudet me; in re tam seria senes ludimus. « Mus
est²; mus³ autem caseum rodit; syllaba ergo ca-
odit. » Puta nunc, me istud non posse solvere;
mihi ex ista inscientia⁴ periculum imminet? quod
modum? Sine dubio verendum est, ne quando in
5
ula syllabas capiam, aut ne quando, si negligen-
ro, caseum liber comedat. Nisi forte illa acutior
lectio: « Mus syllaba est: syllaba autem caseum
dit: mus ergo caseum non rodit. » O pueriles ine-
in hoc supercilia⁵ subduximus? in hoc barbam

1, 14. Hinc ironice exagitat
rogationes, i. e. syllogis-
troux. Interrogare enim et
troux est Dialecticis, primum
interrogationes nectere, ex
necessis conclusiunculae de-
; deinde argumentari. Sic
. II, 28, 29, Soritem vocat
interrogandi genus. Cf.
us. ad Lucian. Tom. II, p.
Alludit ad illa concludendi
inosa et ea falsa, quorum
XLV, meminerat, et qui
ocium astringitur, i. e. falsa
atio e Dialectices legibus
r. *Ruhk.*

et. Commodese ed. Erasm.
ed dabant edd. vett. cum ms.
e vox in vett. codd. frequen-
mpendium scribitur, unde
ra pro altera accipi potuit;
alibi passim factum obser-
v.

et *syllaba est*, etc. Ab his
va Epistola incipitur in ed.
et in ms. c. quæ in ed. R.
numero XLVIII, in ms. c.

num. L. Error inde natus, quod in
vetustiore aliquo exemplari temere
factum erat, ut argumentum poste-
rioris partis hujus Epistolæ, quod in
ora libri annotari debuerat, intra
contextum h. l. poneretur. Argumen-
tum illud hujusmodi est: *Notat eos
qui in tanta egestate temporis pue-
rilibus sophismatibus indulgent. S.*

3. *Mus... caseum rodit.* Vides
idem vitium hic occurrere, quod in
cornuto reperitur. Medius enim ter-
minus, quem vocant, non idem si-
gnificat in propositione et assumptione,
ideoque contra primam syllogismi
regulam peccatur. *Ruhk.*

4. *Ex ista inscientia. Ex ista
scientia* ed. A. et R. et ms. c. Vulgo
ex ista sententia, quod ex ingenio
Erasmi natum videtur. Nos, nostra
de conjectura, *inscientia* correxi-
mus. *Schw.*

5. *In hoc supercilia... demisi-
mus?* Fastuosi sumus et reverentiam
ab aliis poscimus propter unam hanc
futilem artem? *Ruhk.* — Philoso-
phiam professi barbam crescere si-

demisimus? hoc est quod tristes docemus et 'pallidi?

- 6 Vis scire, quid Philosophia promittat generi humano?
 Consilium! Alium mors vocat; alium paupertas urit; alium
 divitiæ vel alienæ torquent, vel suæ; ille malam fortunam
 horret, hic se felicitati suæ subducere cupit; hunc
 homines male habent, illum Dii. Quid mihi lusoria ista
 componis²? non est jocandi locus: ad miseros advocatus
 7 es. Opem laturum te naufragis, captis, ægris, egentibus,
 intentæ securi subjectum præstantibus caput, pollicitus
 es: quo diverteris? quid agis? Hic, cum quo ludis, timet.
*Succurre*³, quidquid loquenti, respondent in pœnis
 omnes. Undique ad te manus tendunt, perditæ vitæ perituræque
 8 auxilium aliquod implorant; in te spes operæque sunt;
 rogant, ut ex tanta illos volutione extrahas, ut disjectis et errantibus clarum veritatis lumen osten-

nebant, quo severiores viderentur.

1. *Tristes.... et pallidi*: id est austeri vultu quasi rei magnæ, gravi incumbentes.

2. *Componis*. Sic ed. *R.* et *A.* cum *ms. c.*, non *proponis*, quod ab Erasmo invecum est. *Schw.*

3. *Succurre, quidquid loquenti, respondent in pœnis omnes*. Locum, non modo in editis vulgo, sed et in optimis alioquin mstis misere corruptum, et variis atque variis modis deformatum, persanavimus ex scriptura nostri cod. *c.* cum ed. *A.* collata. In *ms. c.* sic legitur, *Succurre quidquid loquenti respondeat in pœnis. Omnes undique*, etc. Ed. *A.* ita habet: *Succurre quid quod loquenti respondent in pœnis omnes. Undique*, etc. In ed. *R.* erat, *timet succurrere; quid quod*, et cætera eadem. Ex Erasmi conjectura vulgo legebatur: *Succurre, quisquis eloquentior es, pereuntium pœnis. Omnes undi-*

que, etc. pro quibus hæc ponit Ruhk. *Succurre! quid quod laqueati despondent: in pœnis omnes*, etc. Cæterum *pœnas*, pro cruciatibus et quibusvis malis, cum Nostro dixere etiam Plinius et Quintilianus. *Schw.* — Cæteras variantes Ruhk. edidit: in aliis codd. erat, inquit, *Quisquis eloquentior es in pœnis: quicquid laqueati respondentium pœnis*: in aliis: *succurrere*, et, *succurre, quidquid laqueati r. in p.*; in aliis: *quid est quod laqueati r. i. p.* Cod. Colon. habet: *succurre, quicquid laqueati respondent in pœnis*; notatumque ad oram, pro *respondent* alias legi: *rei pudet*. Cod. Erfurt. Amplonianus habet: *quicquid laqueati respondentium pœnis*. Erasmus adjecit: Si pro *respondent* legas *despondent* i. e. desperant, tolerabilis erit lectio. Hanc recepi. Sed locum nondum persanatum puto. Lipsius conjecit: *hic cum quo ludis, timet.*

dic², quid natura necessarium fecerit, quid super-
 ; quam faciles leges posuerit; quam jucunda sit
 uam expedita, illam³ sequentibus; quam acerba
 icita eorum, qui opinioni plus quam naturæ cre-
 rit: si prius docueris⁴, quæ partem malorum leva-
 unt, quid istorum cupiditates demat, quid tem-
 Utinam⁵ tantum non prodesse! nocent. Hoc⁹
 uum voles, manifestissimum faciam, et comminui
 litari generosam indolem in istas argutias conje-
 Pudet dicere, contra fortunam militaturis quæ por-
 tela, quemadmodum illos⁶ subornent⁷. Hac ad sum-

! *Quidquid illaqueatorum
 pœnis, omnes undique, etc.*

endas. Hoc promittant phi-
 t præstat. Lucretius: « Qui-
 rtem Fluctibus e tantis vi-
 isque tenebris, In tam tran-
 tam clara luce locarunt. »
 e imaginem ibi habes, et
nis, et luminis. Lipsius.

... temperet. Spectant hæc
 quæ § 6, posuerat mala,
 æ omni ope pugnandum sit.
*is legem et expone: sequere
 Ruhk.*

um (sc. naturam) *sequenti-*
*ms. c. et ed. A. non illas,
 Schw.*

*rius docueris, quæ partem
 levatura sunt, quid isto-
 ditates demat, quid tempe-
 temere a Mur. et seqq. edi-
 missa, restituit Ruhk. in
 dum: si prius doc. quæ par-
 tem levatura sunt, quid ist.
 ut, quid temperat.* At *de-
 temperet* dedit ed. R. Tum
 uidem ed. R. cum ed. A.
tem eorum levatura sint,
 fortasse poterat conjunctivus

sint; prætuli tamen *sunt*, quod de-
 dit ms. c. quemadmodum Ruhkopsio
 placuerat. Denique *eorum*, quod ab
 hoc loco alienum videbatur, mea de
 conjectura in *malorum* mutavi. Ex
 mss. suis protulit Grat. *quam par-
 tem eorum*, quod poteras sic acci-
 pere, ut significaret Seneca, *ad ani-
 mum non ad corpus*, pertinere phi-
 losophiæ præcepta; sed reliqua oratio
 cum ista scriptura parum congruit. S.

5. *Utinam.* Alii habent: *Dispu-
 tationes istæ utinam*, etc. Sed neque
 in edd. vet. nec in quamplurimis
 codd. reperiuntur priores duæ voces.
 — *Utinam... prodesse!* Objectione
 est ejus, qui disputationes illas de-
 fensum it. *Ruhk.* — Nescio quomodo
 Ruhkopsio in animum venire potue-
 rit hic esse objectionem; gradatio
 est: cum auctor probaverit inutiles
 esse has disputationes, asserit deinde
 eas non tantum esse inutiles, sed no-
 centes, ut infra probat.

6. *Illos* ms. c. cum ed. A. et R.
 non illum. Schw.

7. *Pudet dicere... subornent.* Sen-
 sus est: vix audeo dicere, quæ (i. e.
 quam imbellia) tela porrigant iis qui
 sunt militaturi contra fortunam, quo-

mum bonum itur? Per istud philosophiæ sunt ¹ nigrae et turpes infamesque, etiam ad album sedentibus, exceptiones. Quid enim aliud agitis, quum eum, quem interrogatis, scientes in fraudem inducitis, quam ut formula cecidisse ² videatur? Sed quemadmodum illos ³ Prætor, sic hos Philosophia in integrum restituit. Quid disceditis ab ingentibus promissis, et, grandia locuti, « effecturos vos, ut non magis auri fulgor, quam gladii, perstringat oculos meos; ut ingenti constantia, et quod omnes optant, et quod omnes timent, calcem, » ad Grammaticorum elementa ⁴ descenditis? Quid dicitis? Sic itur ad astra? — Hoc est enim quod Philosophia mihi promittit, ut parem Deo faciat; ad hoc invitatus sum, ad hoc veni: fidem præsta!

Quantum potes ergo, mi Lucili, reduc te ab istis exceptionibus et præscriptionibus ⁵ philosophorum. Aperta decent et simplicia bonitatem ⁶. Etiam si multum superesset

modo eos subornent, i. e. ad pugnam accingant.

1. *Per istud philosophiæ sunt*, etc. Int. inde evenit ut et philosophia habeat nigras et turpes *exceptiones*. *Exceptiones sunt*, quibus reus agentem repellit: eas philosophorum captiosas objectiones et cavillationes Seneca infamiores esse dicit quam ut adhibeantur a Leguleis sedentibus ad album, i. e. circa tabulam albam in qua edicta prætoris proponebantur; quorum quidem Leguleiorum in exceptionibus ars maxime versabatur.

2. *Formula cecidisse*, quod fit, quum actio aliter, alio tempore, apud album, quam oportuit, et præscriptum erat, instituitur. Vide ad II, de Clement. 3, 1. *Ruhk.* — Quam strictum fuerit circa justas formulas

adhibendas jus civile veterum Romanorum ex hoc adagio intelligi potest apud JCtos recepto: qui cadit a syllaba, cadit a toto.

3. *Prætor*. Prætores nimiam stricti juris severitatem quo in perniciem bonorum homines malæ fidei abutebantur, naturali æquitate mitigabant.

4. *Ad Grammaticorum elementa* etymologias sectando, verbaque non res curando, etc. *Ruhk.*

5. *Præscriptionibus*. *Præscriptiones*. Ita et exceptiones dicuntur, quibus reus agentem repellit. *Lipsius*.

6. *Aperta decent et simplicia bonitatem*. Iterum me angit silentium aliorum: nam nostræ membranæ, *veritatem*: sequenti extrema (*Epist. XLIX, 12*). *Nam, ut ille ait trogicus, veritatis simplex oratio est. Gronov.*

ætatis, parce jam dispensandum erat, ut sufficeret necessariis : nunc quæ dementia est, supervacua discere in tanta temporis egestate. Vale.

EPISTOLA XLIX.

DE BREVITATE VITÆ : IDEO NUGIS ABSTINENDUM.

Pompeiorum, quam urbem in itinere per Campaniam adierat, aspectu memoriam Lucilii sibi renovatam scribit. Unde occasionem sumit de brevitate et velocitate temporis disserendi, in quo nihil longum aut vetus esse monet. Proinde in eos iterum invehitur, qui ad supervacua et ineptias vacant, præsertim in Dialecticos, quos non omnino contemnendos, sed tantum prospiciendos et a limine salutandos jubet. Facilis hinc est transitus ad ea extollenda, quæ necessaria sunt ad vitæ mala depellenda aut minuenda.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

Est quidem, mi Lucili, supinus et negligens, qui in amici memoriam ab aliqua regione admonitus reducit: tamen repositum in animo nostro desiderium loca interdum familiaria evocant; nec extinctam memoriam reddunt, sed quiescentem irritant; sicut dolorem lugentium, etiam si mitigatus est tempore, aut servuli familiaris admissio¹, aut vestis, aut domus renovat. Ecce Campania, et maxime Neapolis, ad Pompeiorum tuorum² conspectum, incredibile est, quam recens desiderium tui fecerit. Totus mihi in oculis es: quum maxime a te discedo; vi-

1. *Admissio*. Sic Pincianus e mss. probat, et codex Col. *Amissio* Erasmus, ed. vetus et cod. Pal. Grut. *Admonitio* Muretus. Prius tamen antiquum habeo: *admittitur* autem is, qui in colloquium venit. Jam servus

familiaris in colloquium admissus jacturam, ideoque dolorem de amico mortuo renovat. *Ruhk.*

2. *Pompeiorum tuorum*. Villam, opinor, in Pompeiano habebat. Vide initio *Epist. Lxx. Lips.* — Equidem

deo lacrimas combibentem¹, et affectibus tuis inter ipsam coercionem exeuntibus non satis² resistantem. Modo amisisse te videor.

Quid enim non *modo* est³, si recorderis? modo apud Sotionem⁴ philosophum puer sedi; modo causas agere
 3 coepi; modo desii velle agere; modo desii posse. Infinita est velocitas temporis, quæ magis apparet respicientibus. Nam ad præsentia intentos fallit; adeo præcipitis fugæ transitus levis est. Causam hujus rei quæris? quidquid temporis transiit, eodem loco est; pariter aspicitur, una jacet; omnia inde in profundum cadunt. Et alioqui
 4 non possunt longa intervalla esse in ea re, quæ tota brevis est. Punctum est, quod vivimus, et adhuc puncto minus; sed hoc minimum specie quadam longioris spatii natura divisit. Aliud ex hoc infantiam fecit, aliud pueritiam, aliud adolescentiam, aliud inclinationem quamdam ab adolescentia ad senectutem, aliud ipsam senectutem. In quam angusto quot gradus posuit! Modo te prosecutus sum; et tamen hoc *modo* ætatis nostræ bona portio est,

Pompeii oriundum fuisse Lucilium hinc liquere puto. Cæterum illa urbs, quæ terræ motu anno Christi LXXIX corruit, nostro demum sæculo detecta est, una cum Herculano. Cf. Martini, et Volckmann *Nachrichten von Italien*, vol. III, p. 327 sqq. *Ruhk.*

1. *Lacrimas combibentem*. Sic percommode edd. inde ab Erasmo, non dubito quin ex vet. cod. Noster quidem ms. c. cum ed. *A. et R. cohibentem* tenet. *Schw.*

2. *Non satis*. Illud non acceptum feramus Pinciano, qui id in nonnullis suis cod. invenerat, unde et Murætus sumpsit. Erasmus habet: *nobis satis*, quod et Gruter. in mss. suis quinque reperit, et est in Erfurt.

Amplonian. *Ruhk.* — Quod et testat ms. c. apud *Schw.*

3. *Quid enim non modo est*. Bene vertit *Lagrange*: *Tout le passé n'est-il pas d'hier?*

4. *Sotionem*. Aliquoties Sotio quidam citatur de successione philosophorum, a Laertio, Græce Σωτίου non iste opinor. Citatur et ab Aul. Gellio I, 8, *e peripatetica disciplina*, etsi male ibi libri quidam *Phocion*. Sed noster iste magis Pythagoricus fuisse videtur ex Epist. CVIII, 7. De quo etiam Enseb. Chronico, extremis Augusti annis: « Sotio philosophus Alexandrinus præceptor Senecæ clarus habetur. » *Lipsius*. Ex ista epistola hoc colligere non licet. Magis

cujus breviter aliquando futuram cogitemus¹. Non so- 5
lebat mihi tam velox tempus videri : nunc incredibilis
cursus apparet; sive quia admoventur lineas² sentio, sive
quia attendere cœpi et computare damnum meum.

Eo magis utique indignor, aliquos ex hoc tempore
(quod sufficere ne ad necessaria quidem potest, etiamsi
custoditum diligentissime fuerit), in supervacua majorem
partem erogare. « Negat Cicero³, si duplicetur sibi ætas, 6
habiturum se tempus quo legat Lyricos. » Eodem loco
Dialecticos⁴. Tristius inepti sunt : illi ex professo lascivi-
viunt ; hi agere se ipsos aliquid existimant. Nec ego nego
prospicienda ista ; sed prospicienda tantum, et a limine
salutanda, in hoc unum, ne verba nobis dentur, et aliquid
in illis esse magni ac secreti boni judicemus. Quid te tor-
ques et maceras in ea quæstione, quam subtilius est con-
tempnissæ, quam solvere? Securi est, et ex commodo mi- 7
grantis, minuta conquirere : quum hostis instat a tergo,

Stoicus fuisse videtur. Sed cf. Fabric.
Bibl. Gr. Vol. III, p. 576. Harl. *Ruhk.*

1. *Modo...cujus breviter ali-
quando futuram cogitemus.* Nunc
tempus a quo te prosecutus sum (*où
je te reconduisais*) breve videtur :
quod tamen bona pars vitæ est. Cujus
(vitæ)brevisitas mox nobis affutura est,
apparebit, nempe in senio et sub exitu.
Lagrange aliter interpretatur,
qui vertit : *Ce moment est une grande
portion de notre vie, qui ne tarde
pas à finir*; quasi brevisitas esset finis.

2. *Admoventur lineas.* *Lineæ* male-
bam, scil. *extremæ.* *Schw.* — *Sive
quia admoventur lineas sentio.* Bene
hic observat Lipsius inter alia : ut in
stadio, ubi curritur ad lineam, et
jam tangimus. Duplex enim ibi li-
nea, et a qua, et ad quam currebant :
αὐτόμα aut *γραμμὴν* Græci dixerunt.

Cf. ad Epist. XII, 4; XXVI, 1 nott.
R. — Sic Horatius : « Mors ultima
linea rerum est. » Alii ut Muretus ad
ludum calculorum referunt, ubi li-
neæ, et ultimam *ἰσπὴν* sive sacram
volunt dictam. Eo quum alter calcu-
los promoverat, ludus fiebat.

3. *Negat Cicero... Dialecticos.*
Ubi hæc Cicero dixerit, non memini.
Sed extremis annis ab eo dicta esse vi-
dentur, se neque Lyricos, Pindarum,
Alcæum, etc. neque Dialecticos ite-
rum lecturum esse : quippe cujus ani-
mo ad graviora et utiliora intento
neque lascivia Lyricorum, neque
spinæ et tricæ Dialecticorum placere
poterant. Juveni autem Ciceroni eos
lectos fuisse constat. *Ruhk.*

4. *Eodem loco Dialecticos.* Vulgo
eodem modo. Istud commode dedit
ed. *A.* cum ms. c. et aliis apud *Mod.*

et movere se¹ jussus est miles, excutit necessitas quid-
quid pax otiosa collegerat. Non vacat mihi verba dubie
cadentia consecrari², et vafritiam in illis meam experiri.

Aspice, qui coeant populi, quæ moenia clausis
Ferrum acuant portis³!...

Magno mihi animo strepitus iste belli circumsonantis
8 exaudiendus est. Demens omnibus merito viderer, si,
quum saxa in munimentum murorum senes feminæque
congererent, quum juvenus intra portas armata signum
eruptionis expectaret, aut posceret; quum hostilia in
portis tela vibrarent, et ipsum solum subfossionibus et
cuniculis tremere; sederem otiosus et ejusmodi quæ-
stiunculas⁴ ponens: « Quod non perdidisti, habes; cor-
nua autem non perdidisti; cornua ergo habes: » aliaque
9 ad exemplum hujus acutæ delirationis concinnata. Atqui
æque licet demens tibi videar, si istis impendero operam:
et nunc obsideor. Tunc tamen⁵ periculum mihi obsesso
externum immineret; murus me ab hoste secerneret: nunc
mortifera mecum sunt. Non vaco ad istas ineptias: ingens
negotium in manibus est. Quid agam? mors me sequitur,
fugit vita; adversus hæc me doce aliquid! effice ut ego

et Grut. Malebam tamen *eodem loco*
habeo vel *pono*. Si receptam lect. ser-
ves, verbum supplendum est. Schw.

1. *Movere se*. Sic. edd. vett. et msati.

Præter rationem omissum erat pro-
nomen inde ab ed. Lips. Schw.

2. *Verba dubie cadentia consecra-
ri*. Dialecticorum more. Etenim mala
et pericula undique mihi imminet.
Ruhk.

3. *Aspice... portis*. Versus sunt e
Virgil. *Æn.* VIII, 385 sq. verba Ve-
neris a Vulcano arma petentis in-
usum *Ænææ*. Sequitur vivida de-

scriptio urbis obsessæ, in cujus *mu-
nimentum* i. e. muros et propugnacula
imbellis turba saxa confert in hostem
dejicienda. Ruhk.

4. *Quæstiunculas*. De quæstiun-
cula cf. Ep. XLV, 7 not. Ruhk.

5. *Tamen*. Præstat fortassis: *tan-
tum*. Confusus autem esse a librariis
has duas vocolas, docet Schwartzius
ad Plin. Panegy. c. 31. Ruhk. —
Sic Ruhkopfius, at Schw.: *tunc ta-
men*, inquit, bene habet, nec equi-
dem *tunc tantum* requiram cum Ruh-
kopfi.

mortem non fugiam¹, vita me non effugiat². Exhortare¹⁰ adversus difficilia, de æquanimitate³ adversus inevitabilia; angustias temporis mei laxa; doce⁴, non esse positum bonum vitæ in spatio ejus, sed in usu; posse fieri, immo sæpissime fieri, ut, qui diu vixit, parum vixerit. Dic mihi dormituro: Potes non expergisci; dic experrecto: Potes non dormire amplius; dic exeunti: Potes non reverti; dic redeunti: Potes non exire⁵. Erras, si in¹¹ navigatione tantum existimas minimum esse, quo a morte vita diducitur: in omni loco æque tenue intervallum est. Non ubique⁶ se mors tam prope ostendit: ubique tam prope est. Has tenebras discute; et facilius ea trades, ad quæ præparatus sum. Dociles natura nos edidit, et rationem dedit imperfectam, sed quæ perfici posset. De justitia mihi, de pietate disputa, de frugalitate, de pudicitia utraque, et illa, cui alieni corporis abstinencia est, et hac, cui sui cura. Si me nolueris per devia⁷ ducere, facilius ad id, quo tendo, perveniam. Nam ut ille ait Tragicus⁸, « Veritatis simplex oratio est, » ideoque illam

1. *Effice ut ego mortem non fugiam.* Sic recte ed. R. et ms. c. de quo jam perspecte Grut. monuerat. Vulgo *effice ne ego mortem fugiam*, quæ Pincianus dedit e mss. inepte, si spectes id quod adjicitur, *vita me non effugiat.* Schw. — Ante Pincianum apud Erasmum: *adversus hæc me doce.; aliquid offer, ne mortem effugiamus.*

2. *Vita me non effugiat.* Si tempus aliud aut male agens perdo, effugit vita: si bene et utiliter pono, nihil mihi perit. Lipsius.

3. *De æquanimitate.* Nil mutant libri, quos suspicor debuisse *da æquanimitatem.* Schw.

4. *Doce... vixerit.* Cf. Cic. de Senect., c. 19: Noster Ep. xciii, 2, non ut diu vivamus curandum est, sed ut satis: nam ut diu vivas fato opus est, ut satis, animo. Ruhk.

5. *Dic mihi... exire.* Sic noster *La Fontaine*, lib. XI, fab. 8:

..... Est-il aucun moment
Qui vous puisse assurer d'un second seulement?

6. *Non ubique... est.* Quanquam eam propinquam non videamus ubique, ubique propinqua est.

7. *Per devia.* Alludit ad vanas sophistarum nugas.

8. *Tragicus*, nempe Euripides in Phœnissis, 481. Ἀπλοῦς ὁ μῦθος ἔστι ἐληθιας ἴψυ. Ruhk.

implicare non oportet : nec enim quidquam minus con-
venit, quam subdola ista calliditas, animis conantibus
magna. Vale.

EPISTOLA L.

PLEROSQUE SUA. VITIA NON VIDERE : QUÆ SI VIDEAMUS, NUMQUAM
DESPERANDA SANATIO EST.

Negat sibi opus esse, ut ab eo, qui Lucilii epistolam proximam abbat
multos menses scriptam tradiderat, quærat, quid agat, quum probe sciat,
illum emendationi sui quotidie incumbere, neque a nimio sui amore præ-
pediri. Quod aliter evenit in quamplurimis hominibus, qui cæci sunt et
velamenta vitiis quærent. Exemplo est Harpaste, uxoris fatua, quæ oculis
subito capta domum tenebrosam esse putat. Agnoscenda itaque monet vitia
esse, et in tempore remedia quærenda. Unde enim alioquin animi sanitas
exoriatur? quæ etiam contingere vel inveteratis vitiis potest: quia animus
facilis est flecti, et natura ad bonum volat.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

EPISTOLAM tuam accepi post multos menses quam mi-
seras: supervacuum itaque putavi, ab eo, qui afferebat,
quid ageres, quærere. Valde enim bonæ memoriæ est,
si meminit: et tamen spero, sic te jam vivere, ut ubi-
cumque eris, sciam quid agas. Quid enim aliud agas,
quam ut meliorem te ipse quotidie facias, ut aliquid ex
erroribus ponas, ut intelligas tua vitia esse, quæ putas
rerum? Quædam enim locis¹ et temporibus ascribimus;
at illa, quocumque transierimus, secutura sunt. Har-
pasten², uxoris meæ fatuam, scis hereditarium onus in

1. *Quædam enim locis... sunt.* Scæ-
pius huc revertitur Noster et maximo

jure; de quo cf. Epist. XXVIII. *Ruhk.*
2. *Harpasten.* Est ἀρπαστὴ βοσὴ

mea remansisse; ipse enim aversissimus¹ ab istis
 iis sum : si quando fatuo delectari volo, non est
 longe quærendus : me rideo. Hæc fatua subito desiit
 . Incredibilem tibi narro rem, sed veram : nescit
 e cæcam ; subinde pædagogum² suum rogat, ut mi-
 ; ait domum nigram et tenebrosam⁴ esse. Hoc, quod
 a ridemus, omnibus nobis accidere, liqueat tibi.
 se avarum⁵ esse intelligit, nemo cupidum. Cæci 3

um nomen : quasi bellula fu-
 rapienda ab omnibus, ut *ἀ-
 πιλῆ* genus ea re dixerunt. *L.*
 tua, vernula ut videtur, joci
 ebatur, γελωτοποιούσα : here-
 men ad Senecam transmissa.
 enim ambitionisque nanos,
 copreas, etc. in familiis ha-
 omanos, præsertim hujus ævi
 . e. e Sueton. Tib. 61, extr.
 3. *Ruhk.*

aversissimus ab istis prodigiis
 nice hoc verum erat, quod ex
 æ emendatione receperat Mu-
 lireris Lipsiensem editorem,
 a *avarissimus* reducentem :
 um deinde scribat, *ab istis*
is non sum, rursus mireris
 to et sibi persuaserit et lecto-
 natus sit persuadere, istam
 am e cod. Col. laudatam esse
 ero. *Schw.* — *Ruhkopf.* edi-
issimus, ab istis prodigiis
n. Sic. cod. Colon., inquit,
 utrum, in quo sinceram au-
 ianum agnoscō. Reliqui om-
 atini et editiones præstant :
imus ab istis prodigiis sum-
ando, etc. Rudolf. Agricola
 erat : *aversissimus ab istis*
is sum : si quando, etc. Ex
 ptura facta est vulgata, quam
 ræ ea quæ a codd. affertur,
 andum putavi, unde pedem

intulit. Sensus est : etsi multi sunt,
 qui talia prodigia pro deliciis ha-
 beant, equidem tamen iis non de-
 lector. Est autem vis præpositionis *a*
 elegantior, qua pars a qua stamus,
 surus, quam amplectimur, exprimi-
 tur. Sic Cic. Or. II, 38 extr : « Erat
 enim (Critolaus) ab isto Aristo-
 tele. » *Ruhk.*

2. *Pædagogum.* Et ipsum servum,
 cuius curæ servi urbani iique politio-
 res demandabantur : nam pædagogi
 non solum ii servi erant, qui pueros
 nobiliores ad ludum litterarium de-
 ducerent, ab Hor. A. P. 161, *custodes*
 appellati, sed etiam ii, qui alicui rei
 præsumt : cf. Columella de R. R. I, 1,
 p. 25 Bip. Hinc domus illa pars, in
 qua servi illi degerent pædagogium
 appellabatur. Plin. Ep. VII, 27, cf. ad
 I, 4, de Tranq. An. not. *Ruhk.*

3. *Ut migret.* Int. ut aliam domum
 petat, quoniam hæc est nigra et te-
 nebrosa ; sicut vertit *Lagrange* : *Elle*
prie son conducteur de la faire dé-
ménager.

4. *Nigram et tenebrosam.* Priora
 duo verba, ommissa vulgo, commode
 adjecta dedit ed. R. cum duobus ms.
 Grat. *Schw.*

5. *Nemo se avarum esse intelli-*
git... cupidum. Idem Horatius Epp.
 VIII, 7, occupavit. Vide Bentleium
 ad Horat. I, Epp. XVI, XXXVIII, ubi

tamen ducem quærant; nos sine duce erramus, et dicimus: Non ego ambitiosus sum, sed nemo aliter Romæ potest vivere! Non ego sumptuosus sum, sed Urbs ipsa magnas impensas exigit! Non est meum vitium, quod iracundus sum, quod nondum constitui certum genus vitæ; adolescentia hæc facit!

- 4 Quid nos decipimus? non est extrinsecus malum nostrum; intra nos est, in visceribus ipsis sedet. Et ideo difficulter ad sanitatem pervenimus, quia nos ægrotare nescimus¹. Si curari cœperimus, quando tot morbos, tantasve ægritudines² discutiemus? Nunc vero ne quærimus quidem medicum; qui minus negotii haberet, si adhiberetur ad recens vitium: sequerentur teneri et rudes animi recta monstrantem. Nemo difficulter ad naturam reducitur, nisi qui ab illa defecit. Erubescimus discere bonam mentem³: at, mehercules, si turpe⁴ est magistrum hujus rei quærere; illud desperandum est, posse nobis casu tantum bonum influere: laborandum est⁵! Et, ut verum dicam, ne labor quidem magnus est; si modo, ut dixi, ante animum nostrum formare inceperimus⁶ et recorigere, quam indurescat pravitas ejus. Sed

nostrum locum advertit. *Ruhkopf.*

1. *Quia nos ægrotare nescimus.* Laudat Lipsius Pythagoram Stobæi Serm. XII de fiducia dicendi p. 319 ed. Schow. Ὅτι περ σωματικὸν πάθος οὐ κρυπτόμενον οὐδὲ ἱπαινούμενον ὑγιάζεται, οὕτως οὐδὲ ψυχὴ κακῶς φρουρουμένη καὶ συνογορηνομένη θεραπεύεται. *R.*

2. *Tantasve ægritudines.* Commode edd. inde ab Erasmo. *Tantasve res* ed. *R.* et *A.* eum ms. *c.* et Gruterianis omnibus. *Schw.*

3. *Erubescimus discere bonam mentem.* Sic et Horatius *sapere aude.*

4. *Si turpe est, etc.* Voculam *si* e cod. Col. ap. Grut. hoc ipso probante, addidi, sermonis tenore postulante, distinctione media post: *quærere* posita. *Ruhk.*

5. *Laborandum est.* Doctrina enim virtutem præstat; illa sine magistro non est. Stoicum dogma est. Vide Epist. LII, 1, et Lipsii *Manuduct.* II, 10. *Ruhk.*

6. *Inceperimus.* Recepti ex eodem ms. Col. et Pal. sec. pro vulgato *incepimus*, quod minus bene latinum est. *Schw.*

nec induratum¹ despero : nihil est² quod non expugnet
 peritax opera, et intenta ac diligens cura. Robora³ in
 rectum, quamvis flexa, revocabis; curvatas trabes calor
 explicat, et, aliter natæ⁴, in id finguntur, quod usus no-
 ster exigit. Quanto facilius animus accipit formam, flexi-
 bilis, et omni humore⁵ obsequentior? quid enim est
 aliud⁶ animus, quam quodam modo se habens⁷ spiritus?
 vides autem tanto spiritum esse faciliorem omni alia ma-
 teria, quanto tenuior est. Illud, mi Lucili, non est quod
 te impediatur, quo minus de nobis bene speres, quod ma-
 litia jam nos tenet, quod diu in possessione nostri est.
 Ad neminem ante bona mens venit, quam mala; omnes
 præoccupati sumus. Virtutes discere est vitia⁸ dediscere.
 Sed eo majore animo ad emendationem nostri debemus
 accedere, quod semel traditi nobis⁹ boni perpetua pos-
 sessio est. Non dediscitur virtus¹⁰. Contraria¹¹ enim mala

1. *Induratum* (scil. pravitatem) ed. *A.* et ms. c. Vulgo *indurata* inde ab ed. *R. Schw.*

2. *Nihil est.... cura.* Juxta illud Horatii: « Invidus, iracundus, iners, vinosus, amator, Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit, Si modo culturae patientem commodet aurem.»

3. *Robora... exigit.* Cf. Senec. I de Ira 5, 4 not. *Calor explicat* ligno scisso et ponderibus aliorum ducto subditus. Vascularii et nautæ quoti-
 die faciunt. *Lipsius.*

4. *Natæ. Nata* malebam in neutr. gen. *Schw.*

5. *Omni humore.* Non trabe aut robore tantum, sed aere, aut aqua, quibus nil flexibilis. *Lipsius.*

6. *Quid enim est aliud.* Quia de humore præmisit. Ecce ipse animus, inquit, est aer, et ergo ductilis. *Lips.*

7. *Quodammodo se habens.* Spi-

ritus nempe talis, et ut stoici πνεῦμα θερμόν, calidus spiritus. Vide me Physiol. III, dissert. ix. *Lipsius.*

8. *Virtutes discere est vitia dediscere.* Tenui verbum est, ex Gronovii conject. a Ruhk. receptum. Deerat vulgo id verbum, sed et duo verba vitia dediscere desunt ed. *A.* et ms. c. *Schw.*

9. *Traditi nobis.* Ruhk. nobis traditi: quod verbum nobis Rubkopflus addidit e quinque Grut. codd. Erf. Ampl. et editione vetere, eumque Schweig. secutus est, nisi quod illius vocis locum mutavit.

10. *Non dediscitur virtus.* Stoicum est, sapientem summe et semper beatum esse: stabile illud bonum non vi, non casu excuti, aut minui; sed nec crescere. Vide Lipsii Manu-
 duct. lib. III, dissert. III.

11. *Contraria, nempe virtuti,*

in alieno¹ hærent; ideo expelli² et exturbari possunt: fideliter sedent, quæ in locum suum veniunt. Virtus secundum naturam est: vitia inimica et infesta sunt. Sed quemadmodum virtutes receptæ³ exire non possunt, facilisque earum tutela est; ita initium ad illas eundi arduum: quia hoc primum imbecillæ mentis atque ægræ est, formidare inexperta. Itaque cogenda est mens, ut incipiat. Deinde non est acerba medicina: protinus enim delectat, dum sanat. Aliorum remediorum post sanitatem voluptas est: Philosophia pariter et salutaris et dulcis est. Vale.

1. *In alieno.* Quia, ut infra dicit: *Virtus sola secundum naturam est.*

2. *Expelli.* Edd. inde ab Erasmo, non incommode, sed in vitis libris. Repone *depelli*, quod communi consensu exhibent edd. vet. et ms. c.

cum codd. Opsop. et Gruter. *Schæ.*
3. *Virtutes receptæ.* Ex Agricole emendatione apud Erasmo. commode primus recepit hoc Muretus. *recte* ed. R. et codd. Grut. *retentis* ed. Erasmo. cum ed. A. et ms. c. *Schæ.*

EPISTOLA LI.

ELIGENDUM ESSE SAPIENTI APTUM QUO VIVAT LOCUM.

Quemque habere, quo delectetur, ait; Lucilium Ætna, se Baiis. Sed hoc diversorium luxuriæ et vitiorum se mox reliquisse. Ita occasionem sumit, de secessu et de evitandis irritamentis vitiorum exponendi. Indurandus autem est animus et a blandimentis voluptatum procul abstrahendus, ne Hannibalis Campaniæ luxu enervati sortem experiamur. Nobis enim quoque bellum gerendum est contra voluptates cujuscumque generis, et contra fortunam, ut libertatem adipiscamur. Quocirca loca sobria sanctaque eligenda sunt, ut ingenium firmetur et magnis conatibus aptum reddatur, velut ii fecerunt, qui primi villas in Baiano extruxerunt, et Catonis in modum. Verbo, persequatur Lucilius vitia et voluptates monet.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

QUOMODO quisque potest¹, mi Lucili! Tu istic habes

1. *Quom. quisq. pot.* Subintellige, quisque agit, se habet: cui locutioni

Latine optime respondet nostra Gallica: *Chacun fait comme il peut.*

Ætnam, illum nobilissimum Siciliæ montem : quem quare dixerit *Messala*¹ *unicum*, sive *Valgius*² (apud utrumque enim legi), non reperio; quum plurima loca evomant ignem, non tantum edita (quod crebrius evenit, videlicet quia ignis in altissimum effertur), sed etiam jacentia. Nos, utcumque possumus, contenti sumus *Baiis*³, quas postero die, quam attigeram, reliqui; locum ob hoc devitandum, quum habeat quasdam naturales dotes, quia sibi illum celebrandum luxuria desumpsit.

Quid ergo? ulli loco indicendum est odium? Minime! sed quemadmodum aliqua vestis sapienti ac probo viro³ magis convenit quam alia, nec ullum colorem ille odit, sed aliquem putat parum aptum esse frugalitatem professo: sic regio quoque est, quam sapiens vir, aut ad sapientiam tendens, declinet, tanquam alienam bonis moribus. Itaque, de secessu cogitans, nunquam⁴ *Canopum* elliget, quamvis neminem *Canopus* esse frugi vetet; ne *Baias* quidem. *Diversorium* vitiorum esse cœperunt: illic

1. *Messala*. Edd. vett. et ms. c. Vulgo *Messala*. Schw. — *Messala* *Corvianus*, orator, qui extremis Augusti annis mortuus est. Cf. Hieronymus in *Chronic.* ad *Olymp.* 197, 3, et *Harduin.* in *Indice* *Plin.* *Ruhk.*

2. *Valgius*. T. *Valgius Rufus*, poeta nobilis epicus, ad quem *Horatii Carm.* II, 9 extat. Cf. *Heyne* ad *Tibull.* IV, 180 ed. nov. Occurrerunt hæc fortasse in *Valgii bucolicis*, de quibus videas *VVerndorffii Poet. Lat. Min. t.* IV, p. 804 et 586. Cæterum cuique, vel me non monente, constabit, nobis de illa lite, cur *Ætna unicus* dictus sit, nullum iudicium competere; hariolari tamen licet, epitheton illud petitum esse ab evomendo igne, etc. quo nullus alius neque Siciliæ neque

Italiæ mons isto tempore inclaruit. *Ruhk.*

3. *Baiis*. Urbe Campaniæ, thermis, quas noster *naturales dotes* vocat, olim celebri (cf. *Strabo* V, 2, 19, 4, 5 ed. Lips.), nunc vero ruinis obruta, vide *Meyers Darstellungen aus Italien*, p. 460. *Ruhk.*

4. *Canopum*. Urbem Ægypti, quæ duodecim miliaribus ab Alexandria distabat, ad ostium Nili *Canopicum* sitam, ubi nunc *Bequier*, *les Beguireres*, s. *Aboukir* (*Savary* I, p. 33). Famosa fuit in antiquitate et propter templum *Canopi* s. *Serapidis*, et propter luxuriam: unde *κατωδισμὸς* et *κατωδίζειν* in proverbium abierunt. *Lipius* laudat *Ammian.* *Marc.* XXII, 16, p. 327 *Bip.* et *Strabon.* XVII,

sibi plurimum luxuria permittit; illic, tanquam aliqua fi-
 4 centia debeatur loco, magis solvitur. Non tantum cor-
 pori, sed etiam moribus salubrem locum eligere debemus.
 Quemadmodum inter tortores habitare nolim, sic ne in-
 ter popinas quidem. Videre ebrios per littora errantes, et
 comessiones navigantium, et symphoniarum¹ cantibus
 strepentes² lacus, et alia, quæ, velut soluta legibus, luxu-
 ria non tantum peccat, sed publicat, quid necesse est? Id
 agere debemus, ut irritamenta vitiorum quam longissime
 profugiamus. Indurandus est animus, et a blandimentis
 5 voluptatum procul abstrahendus. Una³ Hannibalem hi-
 berna solverunt; et indomitum illum nivibus atque Alpi-
 bus virum enervaverunt fomenta Campaniæ⁴. Armis vicit,
 vitiis victus est. Nobis quoque militandum est⁵: et qui-
 dem genere militiæ, quo nunquam quies, nunquam
 otium datur. Debellandæ sunt in primis voluptates: quæ,

p. 759 ed. Baf. 1549. Vide Intpp. ad
 Sil. Ital. XI, 433. *Schlichtegroll zu
 Abbildungen* I, p. 38. *Ruhk.*

1. *Symphoniarum.* De instrumento
 musico intelligo, quod Isidor. Origg.
 III, 21, describit ita: lignum cavum
 ex utraque parte pelle extensa, quam
 virgulis hinc et inde Musici feriunt;
 fitque in ea ex concordia gravis et
 acuti suavissimus cantus. Quo et re-
 feram Epist. XII, 8, ut inter plausus
 exoletorum hoc ad symphoniam can-
 neretur: Βῆσιοναι, etc. *Ruhk.*

2. *Strepentes.* Non sperno vulgatum
perstrepentes, quod agnoscit ed.
A. sed præferre debui simplex ver-
 bum, in quod consentiunt ed. *R.* ms.
c. et quinque Gruteriani. *Schw.*

3. *Una Hannibalem hiberna.* In
 uno membranaceo invenit Modius
 (Novant. Lectt. Epist. 58.) et in Pal.
 tert. a secunda manu Gruterus. Pro-

bavit et Lipsius. Cæteri codd. et omnes
 edd. vett. dant: *vina.* *Vim Hanni-
 balis* coniecit Muretus.

4. *Fomenta Campaniæ.* Fuit hæc
 perpetua inter Romanos fama, cujus
 haud semel meminit Livius, e. c.
 XXIII, 18, 45, sæpius tamen ab ar-
 tium militarium peritis recte in du-
 bium vocata, *fomentis*, i. e. mollitiæ
 et luxuria Campaniæ enervatum esse
 Hannibalem ejusque exercitum unis
 hibernis; quam debuissent recta ad
 Romam obsidendam post terrorem
 cannensis pugnæ pergere. *Ruhk.*

5. *Nobis quoque militandum est.*
 Laudat Lipsius Epictet. Arrian. Diss.
 III, 24, 34. Militia est vita hominis
 super terram, ubi Uptonus p. 772
 Schweigh. nostrum locum et M. An-
 ton. II, 1, 17, adduxit. Addas Platon.
 de Legg. I, p. 8, 9, vol. VIII
 Bip. *Ruhk.*

ut vides, sæva¹ quoque ad se ingenia rapuerunt. Si quis 6
 sibi proposuerit, quantum operis aggressus sit, sciet ni-
 hil delicate, nihil molliter esse faciendum. Quid² mihi
 cum istis calentibus stagnis? quid cum sudatoriis³, in
 quæ siccus vapor corpora exhausturus includitur? Omnis
 sudor per laborem exeat! Si faceremus quod fecit Han-
 nibal, ut interrupto cursu rerum, omissoque bello, fo-
 vendis corporibus operam daremus, nemo non intem- 7
 pestivam desidiam, victori quæque, nedum⁴ victenti,
 periculosam, merito reprehenderet. Minus nobis, quam
 illis Punica signa sequentibus, licet: plus periculi restat
 cedentibus⁵, plus operis etiam perseverantibus⁶. Fortuna
 mecum bella gerit: non sum imperata facturur⁷; jugum
 non recipio; immo, quod majore virtute faciendum est,
 excutio! Non est emolliendus animus. Si voluptati ces- 8
 sero, cedendum est dolori, cedendum labori, cedendum
 est paupertati; idem sibi in me juris esse volet et ambi-
 tio, et ira; inter tot affectus distrahar, immo discerpar.
 Libertas proposita est⁸: ad hoc præmium laboratur. Quæ
 sit libertas, quæris? Nulli rei servire, nulli necessitati,

1. *Sæva*. Id est, dura atque aspera, ut Hannibalem.

2. *Quid mihi... includitur?* Sermo est de thermis Baianis. Epist. CVIII, 16. Decoquere corpus atque exinanire sudoribus inutile simul delicatumque credimus. *Ruhk*.

3. *Quid cum sudatoriis*. Quæ laconica vocant. *Lips*.

4. *Nedum victenti*. Nos enim qui vitis bellum indiximus, nunc maxime cum illis pugnamus; nondum autem ea vicimus: ideo non licet indulgere desidie quæ victorem ipsum profligat.

5. *Cedentibus*. Id est, plus periculi

nobis imminet, si retroferimus pedem, quam imminebat ipsis Pœnis militibus.

6. *Perseverantibus*. Id est, nobis majus est opus, ut perseverantia nostra omnino vitia evertamus, quam fuit Carthaginiensibus ut, post Cannensem pugnam, Romam funditus evertent.

7. *Non sum imperata facturur*. Id est, illius fortunæ imperio nunquam ero obnoxius.

8. *Libertas proposita est*. Is enim inter fines fructusque Philosophiæ. Et quæ libertas ea sit, Epictetus Arr. Diss. quum alibi, tum toto capite 1,

nullis casibus ; fortunam in æquum deducere ¹ : quæ illa me intellexero plus posse ², nil poterit. Ego illam, quæ in manu mors sit ?

- 9 His cogitationibus intentum loca seria sanctaque gere oportet. Effeminat ³ animos amœnitas nimis dubie aliquid ad corrumpendum vigorem potest. Quamlibet viam jumenta patiuntur, quorum duras aspero ungula est ; in molli palustrique pascuo sagittis cito subteruntur : et fortior miles ex confragoso ⁴ verno ⁵ segnis est urbanus et verna ⁵. Nullum laborem ⁶ recusat manus, quæ ad arma ab aratro transferuntur : in deficit pulvere ⁷ ille unctus et nitidus. Severior disciplina firmat ingenium, aptumque magnis con- reddit. Literni ⁸ honestius Scipio, quam Baiis exsul ⁹ ruina ejus non est tam molliter ⁹ collocanda. Illi quæ

libri IV. Adde Senecam Ep. LXV fin. *Ruhk.*

1. *In æquum* (sc. locum) *deducere*, ne supra me stet, imperetque. *Lips.*

2. *Illam me intellexero plus posse.* Sic ex Lipsii conjectura merito correxit Matth. Inepte vulgo *illam intellexit.* *Schw.*

3. *Effeminat... regio.* Hanc Senecæ observationem firmarunt omnes, qui de climatis quod dicimus, sive de cœli ad animos corporaque vi egerunt inde a Platone et Aristotele usque ad Falconetum aliosque. Cf. *Le voyage du jeune Anacharsis p. Barthélemy*, Tom. IV, p. 77, ed. Parisiens. R.

4. *Et fortior miles... venit.* Hoc jam observavit Cyrus apud Herodot. IX, 122, qui eandem ob causam præpediit, quominus Persæ patria sterili et confragosa relicta segnes fierint. *Ruhk.* — *Ex confragoso.* E saltibus et montanis, locis asperis.

5. *Verna.* I. molliter educatus. Pro-

prie enim vernæ sunt servi et nati et ii non duriter habiti. de Provid. I, 6 not. *Ruhk.*

6. *Nullum laborem... trahitur.* Juxta illud Horatii : « Noventus orta parentibus Infeci sanguine punico, Pyrrhumque gentem cecidit Antiochum. Ilemque dirum, Sed rusticorum scula militum Proles, sabelligonibus Versare glebas, et Matris ad arbitrium recisos fustes, » etc.

7. *Pulvere.* I. studio, in exercitatione. *Ruhk.*

8. *Literni.* Oppidi Campani *Torre di Patria*, quo secess Africanus major, ut invidiam tamina cum tribunis pl. evit quoque mortuus est. Conf. XXXVIII, 52, 53 ; Strabo V p. 187 sq. ed. Lips. *Ruhk.*

9. *Non est tam molliter, spectabam erat, loco tunc est*

ad quos primos fortuna Romani populi publicas opes transtulit, C. Marius¹ et Cn. Pompeius et Cæsar², exstruxerunt quidem villas in regione Baiana, sed illas imposuerunt summis jugis montium. Videbatur hoc magis militare, ex edito speculari late longèque subjecta. Aspice quam positionem elegerint, quibus ædificia exciterint locis, et qualia: scies³ non villas esse, sed castra. Habitaturum tu putas unquam fuisse in micca⁴ Catonem, 12

detur lectorem velut in rem præsentem adducere velle Seneca. *Schw.*

1. *C. Marius. Gaius Marius* ed. *R.* et similiter *G. Marius* ed. *A.* cum *ms. c.* quod teneri potuerat. Sic mox *Gneus Pompeius* ed. *A.* et *ms. c.* at ibi *Cneus* ed. *R. Schw.* — *C. Marius.* Meminit Plutarchus in Mario c. 34. *ἦνται* (sc. in Baiano) *περὶ Μισήνου τοῦ Μαρίας πολυτελὲς οἶκία* (pretiosa villa) *τροφῆς ἔχουσα καὶ διαίτα; θηλυτέρας, ἢ καὶ ἄνδρα πολέμων τοσοῦτων καὶ στρατιῶν ἀντοχυρῶν.* Plin. H. N. XVIII, 7, 1: Novissimus villam in Misenensi posuit C. Marius septies Consul, sed peritiam castrametandi; sicut comparatos ei cæteros etiam Sulla Felix cæros fuisse diceret. Plutarcho narrante hanc villam non ita longe post emit L. Lucullus, unde hujus nomine apud Scriptores de Re Rust. occurrit: vide Indicem ad eos, ubi p. 240, col. 2. Schneiderus hunc Plutarchi locum ascripsit. Quædam notavit Wernsdorf. P. L. M. Vol. V, 3, p. 1380. *R.*

2. *Et Cæsar.* De cujus villa Baiana Tacit. XIV, Ann. 9, laudat Lipsius: Viam Miseni propter et villam Cæsar's Dictatoris quæ subjectos simul editissimas prospectat. *Ruhk.*

3. *Scies.* Sic recte ed. *R.* Vulgo *scias.* *Schw.*

4. *Habitaturum... fuisse in micca Catonem.* Vitiosam in *Utica* tenent

edd. *A.* et *R.* cum tribus Grut. quod quoniam Lipsiensi satis placuit editori, relinquamus illi. In *urtica* *ms. c.* in alio Pal. erat in *numma*, in alio in *villa*. Modius et Ops. in suis codd. in *unica* aut *inimica*: quo probabilior mihi visa est Lipsii conjectura in *Mica* corrigentis, nec vero illam Domitiani *Micam* intelligentis, cujus Martialis II, 59 meminit, sed domum quamdam Baiis isto nomine insignitam. Mihi vero ex veteris scripturæ vestigiis *micca* geminata c litera scribendum videbatur, quod etiam cum græco *μικκὰ* (i. e. *μικρὰ οἶκία*) aptius convenit; idque pro communi nomine accepi, quo in ista Italiæ ora quamlibet *exiguam et elegantem domunculam* appellari solitam suspicor. *Schw.* — Sic *Schw.* at *Ruhk.* qui edidit *Utica*: sic, inquit, omnes edd. multi codd. quam lectionem Lipsius, Modius, Gronovius aliique repudiarunt. Nam de *Uticæ* deliciis, dicunt, neque fama est, neque, ut de iis constaret, hic locus esse possit, ubi de Baiis sermo est. Codd. quoque locum corruptum esse clamant. Dant enim in *Utica*, alii in *numma*, alii in *villa Cat.* alii in *unica*, alii *miniaca*, alii *inimica*, alii in *numma*. Hinc Modius Ep. 123. Nov. lectt. conjecit: in *Vatiae* sc. Villa ex Epistola Senecæ LV. Li-

ut præternavigantes¹ adulteras diimmeraret, et tot aspiceret genera² cymbarum variis coloribus picta, et fluitantem toto lacu³ rosam, ut audiret cæcæcantium nocturnæ convicia⁴? nonne manere ille intra vallum maluisset, quam unam noctem inter talia duxisse⁵? Quidni malit, quisquis vir est, somnum suum classico, quam symphonia, rumpi? — Sed satis diu cum Baïis litigavimus, nunquam satis cum vitis: quæ, oro te, mi Lucili, persequere sine modo, sine fine: nam illis quoque nec finis est, nec modus. Projice quæcumque cor tuum laniant; quæ si aliter extrahi nequirent, cor ipsum cum illis revellendum erat. Voluptates præcipue exturba, et invis-

pius in *Mica*, quia putabat sic loca cœnationum minata sed elegantiz et lautitiz facta appellata Romanis, coll. Martial II, 59, 1; at illa *Mica* Domitiani demum tempore extracta est. Gronovius conj. in *Acta*: amœno littore: Rubenius in *ima Acte*. Viri docti nondum satis distincte docuerunt, cur *Utica* hic stare non possit. Honestius, ait, Cato intra vallum manebat, quam in loco deliciis et voluptatibus effluente, ut Scipio Linterni, quam Baïis exulare maluit. Fuit, quum e var. lect. in *numma* et e Strabone V, 4, 4 ed. Lips. emendarem; in *Cumano*. Sed impetum repressi. Nam situs Uticæ non impedit, quominus vera sint, quæ Noster, cui uberius quam nobis notitia de hac urbe esse potuit, hic attulit. *R.*

1. *Præternavigantes*. Sic vulgo, ab Erasmo; sed verum erat *prænavigantes*, quod habet ed. *R.* cum ms. Amplon. et alio quem laudaverat Gronov. ad Liv. XXIX, 3a. Cf. Senec. Epist. LXX. Emendationem occupavit Matthiæ in Programm. sæpius a nobis in Præfat. laudato. Vitiose

postnavigantes dant ed. *A.* et ms. *c. Schæ.*

2. *Et tota aspiceret genera*, etc. Sic ed. *R.* ex qua una propagatum est verbum *aspiceret*; quod licet alii codices (quæ quot novimus) omnes cum ed. *A.* et ms. *c.* ignorent, tenendum tamen putavi, quum præsertim verbum *diimmeraret* non nisi perincommodè ad id, quod subjicitur, *fluitantem toto lacu rosam*, posset referri. Non unus hic locus est, in quo veterem veramque scripturam, in vetustissimis qui supersunt codd. oblitteratam, unus aliquis aut alter junior liber servavit. *Schæ.*

3. *Lacus*, sc. Lucrino. *Rahl.*

4. *Convicia* i. e. clamores. Recte vulgo ex ed. *R.* Cf. Grut. et quæ nos ad XV, notavimus. *Schæ.*

5. *Quam unam noctem inter talia duxisse*. Hæc est planissima et commodissima editionis Rom. scriptura, merito a Mureto instaurata; quam servarunt etiam duo codd. Grut. nisi quod in his perperam *duxisset* scribitur. Ab illa discedens Erasmo cum ed. *A.* et ms. *c.* et Pal. sec. sic edi-

si habe : latronum more, quos *philetas* ' Ægyptii vo-
 , in hoc nos amplectuntur, ut strangulent. Vale.

*quam ibi unam noctem anxius
 iuxisset.* Tum Lips. et Gron.
 odd. Pinc. et Ops. *quod in unam
 n manu sua duxisset;* sic et
 . nisi quod huic placuit *in una*
 , quod habent duo alii codd.
Schw.

Philetas. A Mur. vulgatum, ex
 s emendatione : quo de voca-

bulo confer Lipsium et lexicographos
 Græcos. *Phylistas* dabat ed *R. Phi-*
litas ed. Ven. et Er. cum codd. *Grat.*
Sophistas ed. *A.* et ms. *c. Schw.* —
Philetas. Est voc. græcum, φιλότης,
 latro, fur, quod Noster derivat a φε-
 λτω, amo, osculor; sed rectius dedu-
 citur a φηλίω, fallo. Cf. Schneideri
 Lexicon Græcum in φηλίω. *Ruhk.*

EPISTOLA LII.

IS SAPIENTIAM AFFECTANTES INDIGERE ADJUTORIO : BONUM DUCEM
 ELIGENDUM.

constantiam et vacillationem hominum in rebus bonis rectisque querens
 jutorio opus esse statuens, Epicurum recordatur, qui tres hominum ad
 tem contententium classes constituit, quarum prima ad eos pertinet
 illo auxilio indigent; altera eos complectitur qui indigent duce; tertia
 rentur ii quibus non solum duce, sed adjutore et coactore opus est. Ex
 s ultimi majore laude digni sunt. Hisce Noster se applicat. Jam quum
 ce, quem eligendum suadeat, ut formeris, sermo sit, in primis eligantur
 t, qui factis suis verba confirmant, vitentur qui rhetoras agunt philo-
 , ideoque verbosi et ambitiosi sunt atque plausum captant; in quos hac
 ione satis acerbe invehitur. Comparari meretur Luciani libellus egregius
 sus Pollucem Tom. VII, p. 220 sq. Bip.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

QUI est hoc, Lucili, quod nos alio tendentes alio tra-
 et eo, unde recedere cupimus, impellit? quid collu-
 ur cum animo nostro, nec permittit nobis quidquam

semel velle? Fluctuamus inter varia consilia; nihil volumus, nihil absolute, nihil semper. — Stultitia quis, est, cui nihil constat, nihil diu placet.—Sed modo nos, aut quando, ab illa revellemus? Nemo satis valet, ut emergat; oportet manum aliquis porro aliquis educat. Quosdam² ait Epicurus³ ad veritatem ullius adjutorio contendere: ex his se; fecisse sibi viam; hos maxime laudat, quibus ex se impetus fui se ipsi protulerunt: quosdam indigere ope aliena ituros, si nemo præcesserit, sed bene secuturos: Metrodorum⁴ ait esse. Egregium hoc quoque, et

1. *Stultitia*. Stoico sensu, ille animi status, qui nondum philosophiæ luce collustratus est. Cf. Lipsii *Manuduct. in phil. Stoic.* II, 1. Cæterum spectat huc illud celeberrimum *Arapis ap. Xenophont. Cyroped.* VI, 1, 41 ed. Zeun. de duabus animis. *R.*

2. *Quosdam*, etc. *Ruhkopf. dat: Quosdam, ait Epicurus, ad veritatem sine ullius adjutorio, ex his se, fecisse sibi ipsos viam.* Sic, inquit, restituit Gronovius, quum Pincianus dederat: *adjutorio contendere, ex iis se fecisse sibi ipsum v.* At verbum *contendere* non est, nisi in unico Pinciani et Pal. valde corrupto: dein omnes *sibi ipsos*. Solus iste Pinciani, *sibi ipsis*. *Erasmii*, quatuor *Pall. Heins. et Gronov. codd.* cum vett. edd. concorditer: *adjutorio exisse fecisse sibi ipsos*. Unde, pergit Gronov., præsto sincerum: *Q. a. E. a. v. s. u. adjutorio, ex his se, fecisse sibi ipsos v.* Vides integrum sensum commodissima brevitate. *Quosdam*, ait, et se ex illis, hoc fecisse. Ut conjeceramus, plane in ms. quodam codice exhibitum testis mihi *Rubenius*. Accedit editio vetus. Sed cod. *Amplon.* *Erif.* exhibet lectionem antea

vulgatam: *Quosdam, ait Ep. ad veritatem sine ullius adjutorio contendere: ex iis se fecisse sum viam. R.*—Sic *Ruhk.* at *Tenueram*, inquit, hoc quod edidit ex *Gronovii* conjectura autem, postquam animadvertitur pturam codicis *Amplon.* ab *Ruhk.* citatam convenire cum jam a *Lipσιο* partim ex uno *Pinciani* codice, partim ex ipsa conjectura, vulgata erat, certam sic scriptum oportuisse hunc *Quosdam..... sine ullius adjutorio contendere: ex his se (Epicurus scil. esse): fecisse sibi ipsum*

3. *Epicurus*. *Cicero de N. I.* Gloriabatur, ait, ut videmus, se magistrum habuisse: Bene judicat *Bruckerus Hist. Phil.* Vol. I, p. 1231 sq. de ita: *Opponitur Epicurus ad se philosopho sectario, idque Gargettius philosophus, nul se philosophiam suam debet suomet ingenio et meditatione lectas ingenii opes in propria cetrinæ suæ ædificium contuli*

4. *Metrodorum*. De hoc v. pra ad *Epist.* VI, 6. *Ruhk.*

cundæ sortis, ingenium. Nos ex illa prima nota¹ non sumus; bene nobiscum agitur, si in secundam recipimur: ne hunc quidem contempseris hominem, qui alieno beneficio esse salvus potest; et hoc multum est, velle servari. Præter hæc adhuc invenies aliud genus hominum, ne ipsum quidem fastidiendum, eorum, qui cogi ad rectum compellique possunt; quibus non duce tantum opus sit, sed adjutore, et (ut ita dicam) coactore. Hic tertius color est. Si quæris hujus exemplar, Hermarchum² ait Epicurus talem fuisse. Itaque alteri³ magis gratulatur, alterum magis suspicit. Quamvis enim ad eundem finem uterque pervenerit; tamen major est laus, idem effecisse in difficiliore materia. Puta enim duo ædificia excitata⁵ esse, ambo paria, æque excelsa atque magnifica: alterum, puta, area⁴ accepit; illic protinus opus crevit: alterum fundamenta laxa⁵ habet, in mollem ac fluidam humum missa; multumque laboris exhaustum est, dum pervenitur ad solidum. Apparet in altero quidquid factum est; alterius magna pars et difficilior latet. Quædam in-

1. *Secundæ sortis.... prima nota.* Vide not. 1 ad Ep. XLII, § 1.

2. *Hermarchum.* De Hermarcho vide ad Epist. vi.

3. *Alteri, sc. Metrodoro; alterum, Hermarchum. Ruhk.*

4. *Alterum, puta, area accepit.* Erasmiannam putam aream accepit, quod ipsum fere ed. A. et R. cum ms. c. tenent, revocavit Ruhk. postquam alii eam Mureto dura area accepit ex Pinciani conject. dederant. Nobis placuit area in primo casu: nec enim domus aream, sed area domum accipit. Puta autem opportune dedit ed Ven. haud. dubie ex vetere quodam libro. Nec vero adjecto vocabulo pura, nec dura, opus erat. Area, si

veteres Grammaticos audias, est locus purus, id est, non ædificatus: est item locus siccus et aridus, adeoque durus; cui mox apud Nostrum opponitur mollis ac fluida humus. S. 5. *Alterum fundamenta laxa* (i. e. ampla), habet id ex tribus codd. Palat. et ed. Ven. merito recepit Ruhk. quum alii omnes libri, et quidem meliores alioquin et vetustiores, variis modis corrupti essent. S.—Vulgatum *alterius fund. lassarunt*, monstrum lectionis Ruhkopffio videtur. Muretus Rudolphi Agricolaë conjecturam *lapsabunda* recepit. Aberrationum loco habeo variet. codd. nonnullorum: *laxabant, lassabant, laxabunda, sapabunda.*

genia facilia et expedita; quædam manu¹, quod aiunt,
6 facienda sunt, et in fundamentis suis occupanda. Itaque
ego illum feliciorum dixerim, qui nihil negotii secum ha-
buerit; hunc quidem de se melius meruisse, qui maligni-
tatem naturæ suæ vicit, et ad sapientiam se non perduxit,
sed extraxit. Hoc durum et laboriosum ingenium² nobis
datum scias licet³; imus per obstantia. Itaque pugnemus,
aliquorum⁴ invocemus auxilium!

7 Quem, inquis, invocabo? hunc, aut illum? — Tu vero
etiam ad priores revertere⁵, qui vacant: adjuvare nos
possunt non tantum qui sunt, sed et qui fuerunt. Ex his
autem, qui sunt, eligamus non eos, qui verba magna
celeritate præcipitant, et communes locos volvunt, et in
privato circulantur⁶: sed eos, qui vitam⁷ docent; qui,
quum dixerint quid faciendum sit, probant faciendo; qui
docent quid vitandum sit, nec unquam in eo, quod fu-
8 giendum dixerint, deprehenduntur. Eum elige adjuto-
rem, quem magis admireris quum videris, quam quum

1. *Manu...facienda*. I. e. labore et opere: vid. Consol. ad Marc. c. XIX, 2, de Ira II, 8, 6. *Ruhk.*

2. *Laboriosum ingenium*. Ex quinque Grut. codd. Amplonianoque et Erasm. ed. margine est. *Laboriosum negotium* Erasmi editio et vetus agnoscunt, at Muretus exclusit, dans *laboriosum nobis d. Ruhk.*

3. *Datum scias licet; imus per obstantia*. Modii divinationi ascribit Grut., qui et in quinque suis codd. invenit; est quoque in cod. Amplon. Erf. Erasmus et editio vetus habent: *datum scias scilicet imus*, etc. *R.*

4. *Aliquorum*. Edd. vett. et ms. c. ex usu Senecæ. Vulgo *aliorum*, perperam: nec enim quosvis alios vult invocatos. *Schw.*

5. *Ad priores revertere, qui vacant*. Int., ut liquet e sequenti phrasi, confer te ad sapientes priorum ætatum, qui vacant, id est, quibus est otium nos audiendi, aut quos non alter sibi duces occupavit.

6. *In privato circulantur*. Coronam auditorum circa se congregant, recitandi causa: de his § 8, sermo est. Reprehendit autem sophistarum recitationes hoc ævo valde solemnes, *ἐπιδείξεις* et *ἀποδείξεις ἐπιδεικτικὰς* appellatas: fiebant plerumque in domibus ditiorum ad hunc usum commodatis. Cf. Upton. ad Epictect. Diss. Arian. III, 23, 23 ed. Schweigh. *Ruhk.*

7. *Vitam*. Erasmus, quinque codd. Grut. Amplon. et editio vetus. Antez: *vita*. *Ruhk.*

Nec ideo te prohibuerim hos quoque audire ,
 mittere populum ac disserere consuetudo est ;
 hoc proposito in turbam prodeunt , ut meliores
 antequam meliores ; si non ambitionis hoc causa
 Quid enim turpius philosophia captante clamo- 9
 rum quid æger¹ laudat medicum secantem ? Tacete ,
 præbete vos curationi : etiam si exclamave-
 rit aliter audiam , quam si ad tactum vitiorum
 ingemiscatis. Testari vultis attendere vos , mo-
 gnitudine rerum ? sane liceat ! Ut quidem ju-
 feratis de meliore suffragium , quidni non per-
 Apud Pythagoram³ discipulis quinque annis 10
 erat : numquid ergo existimas , statim illis et
 audare licuisse ? Quanta autem dementia ejus
 clamores imperitorum hilarem ex auditorio di-
 Quid lætaris , quod ab hominibus his laudaris ,

Æger laudat medicum
 et tota hac re Epictetus
 cap. XXIII. « Solitus est
 (Musonius) : Si tan-
 tii ut me laudatis , ego
 . Itaque sic dicebat , ut
 im qui assideret , puta-
 tio illi delatum. Sic re-
 acta , sic ob oculos cu-
 onebat. O viri , taberna
 hilosophi schola. Non
 ates exire , sed mæren-
 Æ paulo diffusius in
 eidem Musonio refert
 sonium , inquit , philo-
 im dicere accepimus :
 bus hortatur , monet ,
 gat ; tum qui audiunt ,
 et soluto pectore obvias
 audes effluunt , si cla-
 . si gestiunt , si vocum
 bus , si modulis oratio-

nis moventur , exagitantur et ges-
 tiunt : tum scias , et qui dicit et qui
 audit frustra esse ; neque illic philo-
 sophum loqui , sed tibicinem canere.
 Animus , inquit , audientis philoso-
 phum , si quæ dicuntur utilia ac sa-
 lubria sunt , quæque errorum atque
 vitiorum medicinas ferunt , laxamen-
 tum atque otium prolixè laudandi
 non habet. » Plutarch. etiam talia De
 audiendo. *Lipsius.*

2. *Etiam si exclamaveritis... in-
 gemiscatis.* Id est , si exclametis , hæc
 exclamatio sit gemitus in conspectu
 vestrorum vitiorum.

3. *Apud Pythagoram... erat. Res*
nota. Cf. tamen Meiners Geschichte
der Wis. vol. I, p. 454 sq. qui egre-
gie de hac re disputavit , et Senecam
aliosque perperam istam de Pytha-
goreorum taciturnitate traditionem
interpretatos esse docuit. Ruhk.

11 quos non potes ipse laudare? Disserebat populo Fabianus¹; sed audiebatur modeste: erumpebat interdum magnus clamor laudantium, sed quem rerum magnitudo evocaverat, non sonus inoffensæ ac molliter orationis elapsæ. Intersit aliquid inter clamorem theatri, et scholæ! est aliqua et laudandi licentia². Omnium rerum³, si observentur, indicia sunt⁴: et argumentum morum ex nimis quoque licet capere. Impudicum et incessus ostendit, et manus mota⁵, et unum interdum responsum, et relatus ad caput digitus⁶, et flexus oculorum; improbum interdum risus; insanum vultus habitusque demonstrat. Illa enim in apertum per notas exeunt. Qualis quisque sit, scies; si, quemadmodum laudet, aspexeris. Hinc atque illinc philosopho manus auditor intentat, et su-

1. *Fabianus*. Vide Consol. ad Marc. XXIII, 3 not. *Ruhk.*

2. *Aligua et laudandi licentia*. *Aligua laudandi et licentia* ms. *b*. Speciosum est, quod habet ms. *c*. cum ed. *A. alig. et laudandi scientia*; cum quo bene congruit, quod infra ait, *si, quemadmodum laudet, aspexeris*; nam *laudet*, non (ut vulgo) *laudetur*, dedere ibi edd. *A.* et *R.* cum mss. *b. c.* et plur., nec fere dubito, sic etiam in aliis iri reperit, licet nihil ad h. l. a Pinc. Ops. aut Grutero annotatum sit. *Schw.* — *Est aliqua et laudandi licentia*. Ut in vituperando, ita et in laudando nimis esse potes, et in utrumque quum in vituperandum, tum in laudandum tibi jus comparari debet. *Ruhk.*

3. *Omnium rerum*. Quum vulgo legeretur *omnia rerum omnium*, commode conjiciebat Matthiæ (in nupero Program. p. 18.) *obvia rerum omnium*. Equidem dedi id, quod ex us. Pal. sec. laudavit Grut. *Schw.*

4. *Omnium rerum... indicia sunt*.

I. e. res omnes, si bene observentur, indicia dant, in omnibus rebus sunt indicia. Male intellexisse hunc locum *Lagrange* arbitramur, qui vertit: *En physique, tous les phénomènes pour un œil attentif sont les signes les uns des autres; en morale aussi*, etc.

5. *Manus mota*. In obscenam figuram, aut nimis alioqui molliter. *Lipsius*.

6. *Relatus ad caput digitus*. Deliculatorum erat ne cincinnos eleganter compositos turbarent. Ridet idem vitium *Lucian*. *Rhetor. præcept. c. 11, p. 231, Vol. VII, Bip.* cui præsertim comparari meretur *Juvenalis Sat. IX, 133*, ubi vid. nostr. edit. vol. II, pag. 39. Ed.

7. *Hinc atque illinc... consistit*. Admirans turba auditorum manus tollit et plaudit, surgitque ut sui impositos et manus super eum sedentem effert. *Ruhk.*

um caput mirantium turba consistit. Non laudatur
 ne, si intelligis, sed conclamatur¹. Relinquantur
 oces illis artibus, quæ propositum habent populo
 e : philosophia adoretur. Permittendum erit ali-
 o juvenibus, sequi impetum animi; tunc autem,
 hoc ex impetu facient, quum silentium sibi impe-
 non poterunt. Talis laudatio aliquid exhortationis
 ipsis audientibus, et animos adolescentium existi-
 Ad rem commoveantur, non ad verba composita :¹⁴
 i nocet illis eloquentia, si non rerum cupiditatem
 sed sui. Differam hoc in præsentia; desiderat
 propriam et longam executionem, quemadmodum
 disseverendum, quid sibi apud populum permitten-
 it, quid populo apud se. Damnum quidem fecisse
 ophiam non erit dubium, postquam prostituta
 sed potest in penetralibus⁵ suis ostendi, si modo
 stitorem⁶, sed antistitem nacta est. Vale.

conclamatur. I. laus et virtus
 dationibus istis quasi sepe-
 De mortuis ultima saluta-
 pertiendis ideoque translate
 omque re desperata in usu
 otum est vel ex Ovid. Trist.
 §3, Metam. X, 62, etc. *R.*
ne autem, quum hoc ex impe-
nt, quum silentium sibi, etc.
 io vetus et quinque Cruteri
 dio Epist. LVIII. Novant. lectt.
Tunc autem hoc ex, etc. *R.*
non rerum cupiditatem facit,
 Si eos non ad id incitat ut
 i, de qua philosophus disse-
 ectentur, sed ut ipsi eloquen-
 velint.
philosophia... prostituta est.
 licum sic producta, quum
 locis, viis, foris philosophi
 it, non ut philosophos decet,
 istico modo, quem haud se-

mel Noster perstrinxit, e. c. Ep. XL. R.

5. *Penetralibus.* Scholis, velut in
 ejus templis. *Ruhk.*

6. *Institorem*, qui eam ostentationi
 suæ servire facit, et ideo venalem ha-
 bet. Sic *eloquentiæ institor* Quintil.
 VIII, 3, 12; XI, 1, 50, is est ora-
 tor, qui ostentandi causa eloquentiam
 tractat. Egregie autem hic illi So-
 phistæ vocantur *institores* ad vilita-
 tem designandam, quippe qui philo-
 sophiam tractant ut rem ipsis ali-
 nam, et propterea tantummodo
 gratam, quod lucrum quodcumque
 ex ea tractanda trahere possint. Nam
 institores Romæ fuerunt mercatores,
 qui merces vel ipsis commissas vel
 aliunde comparatas vœnui haberent.
 Conf. Grævium ad Sueton. Neron.
 c. 27, et Boettiger ad Horatium,
 III, Od. 6, 30. Senec. de Benef. VI,
 17 et 38. *Ruhk.*

EPISTOLA LIII.

PLEROSQUE VITIORUM SUORUM IGNAROS ESSE, QUÆ PHILOSOPHIA ET
OSTENDIT ET SANAT.

Navigationem describens a Neapoli ad Puteolos parum faustam, et citam recreationem, cogitatione movetur, quam facilis malorum cujuscumque generis nostrorum sit oblivio, quorum sæpe adeo nomen quærimus, utique in morbis animi, in quibus quo quis pejus se habet, eo minus sentit malum, quum contra sanitatis indicium est, vitia sua confiteri. Eo autem ducere sola potest philosophia: cui se det hortatur: pares enim nos Deo facit illa, quia imo eo quod ejus assectator suo ipsius beneficio nihil timet, antecedit Deum. Cæterum has et sequentes scribens epistolas in villa Baiis vicina commemoratus esse videtur.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

QUI non potest mihi persuaderi, cui persuasum est ut navigarem? Solvi mari languido: erat sine dubio cælum grave sordidis nubibus, quæ fere aut in aquam, aut in ventum resolvuntur; sed putavi tam pauca millia a Parthenope tua¹ usque Puteolos² subripi posse, quamvis dubio et imminente cælo. Itaque, quo celerius evaderem, protinus per altum ad Nesida³ direxi, præcisurus⁴ omnes sinus. Quum jam eo processissem, ut mea nihil interesset, utrum irem, an redirem; primum æqua-

1. *Parthenope tua*, i. e. tibi cara, ut Ep. XLIX, 1: « Pompeiorum tuorum. » Lipsius ait, nescio quo jure: dicas ergo, illinc oriundum Lucilium. *R.*

2. *Puteolos* satis celebre emporium in vicinia Baiarum. Strabo V, 4, 7, p. 194 ed. Lips. *Ruhk.*

3. *Nesida* insulam Campaniæ objectam inter Pausilipum et Puteolos. Luculli filius ibi villam habuit. Cic. ad Att. XVI, 1. *Ruhk.*

4. *Præcisurus... sinus*. Ambages sinuosi littoris vitaturus recta navigatione per altum.

litas¹ illa, quæ me corruerat², periit: nondum erat tempestas, sed jam inclinatio maris, ac subinde crebrior fluctus. Cœpi gubernatorem rogare, ut me in aliquo litore exponeret. Aiebat ille, aspera esse et³ importuosa, nec quidquam se æque in tempestate timere, quam terram. Pejus autem vexabar⁴, quam ut mihi periculum succurreret; nausea enim me, segnis hæc, et sine⁵ exitu, torquebat, quæ bilem movet, nec effundit. Institi itaque gubernatori, et illum, vellet nollet, coegi petere⁶ littus. Cujus ut viciniam attigimus, non exspecto, ut quidquam ex præceptis Virgilii fiat,

Obvertant⁷ pelago proras; . . .

aut

Ancora de prora jaciatur⁸:

sed⁹, memor artificii mei¹⁰, vetus frigidæ cultor, mitto me in mare, quomodo psychrolutam¹¹ decet, gausapa-

1. *Æqualitas* maris, quod *lanquidum*, i. e. tranquille fluens antea dixerat. *Ruhk.*

2. *Corruerat*. Iñduxerat navigare, dejecerat de veteri proposito: quod commune mihi cum Catone erat: « Mari non ire, quo terra posse. » *Lipsius.*

3. *Importuosa*, propter promontoria Misenum et Athenæum. Scopulosum autem hoc littus appellat et ipse Strabo V, 4, 4, p. 189. *Ruhk.*

4. *Vexabar*. Sic ed. vetus, codd. *Grut.* ora ed. *Erasm.* qui in textu habet: *ferebar. Ruhk.*

5. *Sine exitu*: quam vomitus non relevaret.

6. *Coegi petere littus*. Sic edd. vet. et ms. c. cum *Grut.* (In ms. b. rursus deest hæc *Epist.* et seqq. usque ad *Epist. LXIII.*) Vulgo *coegi ut peteret littus. Schw.*

7. *Obvertant*, etc. E. c. *Æn.* VI, 3, ut sequens *Ancora de prora jaciatur* ibid. VI, 902. *Ruhk.*

8. *Obvertant... jaciatur*. *Schweigh.* corrigit *obvertunt et jacitur*, cum ed. *R.* et mss. *Ops.* quasi non pateret *Nostrum* potuisse verborum tempus mutare, ut *Virgilii* versus huic phrasi accommodaret.

9. *Sed. Dele sed* ante *memor*, cum edd. vet. et mssis omnibus. *Schw.*

10. *Memor artificii mei, vetus frigidæ cultor*. Sic recte mssis *Modii* et *Ops.* cum *Pal. sec.* *Nostri* libri male, *artificii mei veteris frigidus cultor*. Duo postrema verba abiecit *Muretus*. Restituit *frigidæ cultor Ruhk.* sed tenuit *artif. mei veteris*, quomodo ediderat *Erasm.* *Schw.*

11. *Psychrolutam*, ψυχρολύτην, Lavatorem in frigida. Cf. *Epist. LXXXIII*, 5.

4 tus¹. Quæ putas me passum, dum per^a aspera³ erepo,
dum viam quæro, dum facio? Intellexi, non immerito
nautis terram timeri. Incredibilia sunt quæ tulerim,
quum me ferre non possem. Illud scito, Ulyssem non
fuisse tam irato mari natum, ut ubique naufragia face-
5 ret: nauseator⁴ erat. Et ego⁵, quocumque navigare de-
buero, vicesimo anno perveniam.

Ut primum stomachum, quem scis⁶ cum mari nauseam
effugere, collegi, ut corpus unctione recreavi; hoc cœ-
pi⁷ mecum cogitare, quanta nos vitiorum nostrorum se-
queretur oblivio; etiam corporalium, quæ subinde ad-
monent sui; nedum illorum, quæ eo magis latent, quo
6 majora sunt. Levis aliquem motiuncula decipit⁸: sed

1. *Gausapatus*, veste lanea eaque crassiori, quo et nautæ utebantur, leviter obvolatus, et circa verendas maxime partes. Cf. Petron. c. 28. Similis usus erat segestris aut lodiculæ ap. Sueton. Octav. 83. *Ruhk.*

2. *Per aspera*. Per scopulos.

3. *Erepo*. *Ruhk. eripior*, quod explicat, a fluctibus, unde fiebat ut se ipse ferre non posset, accedente nausea qua vexabatur.

4. *Nauseator erat*. Sensus: ne putes ideo tam longam fuisse Ulyssis navigationem quod ita Neptuno invisus erat, ut ibique naufragia faceret, sed quod erat nauseator; quod satis fuit ut tam diu detineretur. Hunc locum non intellexisse videtur *Lagrange* qui vertit: *Cet Ulysse, malgré tous ses naufrages, n'était pas si mal que moi avec Neptune: je ne sais s'il éprouvait des nausées.*

5. *Et ego*. Deletam voculam et malebat Matthiæ, ratus ex conject. positam a nonnullis fuisse pro *at*, quod ex præced. verbo *erat* temere fuisset repetitum. Sed veteres libri

omnes et tenent; *at* vero primum a Mureto ex ipsius conjectura est in-
vectum. *Schw.* — *Et ego* qui et ipse nauseator sum idem et eodem tempore perficiam. Viginti autem annos consumpsisse Ulyssem in itinere constat: quanquam proprie nonnisi decem anni post Ilii excidium præterlapi sunt. *Ruhk.* — Nobis autem potior videtur sensus a Lipsio oblatus qui *vicesimo anno* explicat: tanto ergo infelicior; nam ille non nisi decennium jactatus. Sic intelligit *Lagrange*: *Ses voyages ne durèrent que dix ans; il m'en faudrait plus de vingt pour la moindre traversée.*

6. *Quem scis* omnium edd. et codd. optimorum lectio est, sed vocem non quæ ubique fere comparat, delevi auctoritate editionis Venetæ, Grutero suadente. Muretus r̄d quem non habet. *Ruhk.*

7. *Hoc cœpi*. Sic edd. vett. et mss. recte, et ex usu Senecæ. Vulgatum *oc-
cæpi* ab Erasmo erat, *occepi* a Gron. *S.*

8. *Decipit*. Int. eam pro nihilo habemus: nil ex ea secuturum putamus.

quum crevit, et vera febris exarsit, etiam duro et per-
 pessusio¹ confessionem exprimit². Pedes dolent, articuli
 punctiunculas sentiunt : adhuc dissimulamur ; et aut ta-
 lum extorsisse dicimus, aut in exercitatione aliqua labo-
 rasse. Dubio et incipiente morbo, quæritur nomen ; qui
 ubi jam talaria³ cœpit intendere, et utrosque pedes fecit
 dextros⁴, necesse est podagram fateri. Contra evenit in
 iis morbis, quibus afficiuntur animi ; quo quis pejus se
 habet, minus sentit. Non est quod mireris, Lucili caris-
 sime. Nam qui leviter dormit, et species secundum quie-
 tem capit, aliquando dormire se dormiens cogitat : gravis
 sopor etiam somnia exstinguit, animumque altius mergit,
 quam ut uti ullo intellectu sinat. Quare vitia sua nemo
 confitetur ? Quia etiam nunc in illis est⁵ ! Somnium nar-
 rare, vigilantis est ; et vitia sua confiteri, sanitatis in-
 dicitium est. Expergiscamur ergo, ut errores nostros coar-

1. *Perpessusio*, παθησις, πολυετή-
 μων. Ep. CIV, 25 : « Si tamen exem-
 plum desideratis, accipite Socratem
 perpessusium senem, per omnia aspe-
 ra jactatum. » Lipsius.

2. *Confessionem exprimit*. Sic
 correxi ex Agricolæ conjectura, quæ
 et nobis ultro se obtulerat. Vulga-
 tum ab Erasmo accepit, nec com-
 modum erat, nec in ullo vet. libro
 repertum est : vitiose excipit dabant
 omnes. Alia ex libris in hac Epist.
 correctæ prætermitto, et temporis et
 chartæ parcere coactus. Schw.—*Con-
 fessionem* : sui.

3. *Qui ubi jam talaria cœpit in-
 tendere*. Ruhk. edidit *qui ubi et ta-
 laria c. i.* ut nonnulli codd. ap. Grut.
 Muretus *q. ubi ad t. cœpit tendere*,
necesse est p. f. omissis verbis : *et
 utrosque pedes dextros fecit*. Vulgati :
qui ut talaria cœperit intendere et

utrosque dextros pedes ferierit. Li-
 psius emend. *u. p. distorterit*. — *Qui*
 (sc. morbus) *ubi... fateri*. Sensus est :
 At simul iste morbus *talaria* i. e. par-
 tes circa talos tumoribus auxerit, non
 amplius tempus est, malum et dolo-
 res dissimulandi. Ruhk.

4. *Fecit dextros*. Vavassor Obs.
 p. 36, emend. *ægros p.* Reitz. ad Lu-
 cian. Tom. X, p. 92. Bip. *deteriores p.*
 — *Fecit dextros*, i. e. ita distorsit, ut
 ambo dextrorsum convertantur, δι-
 στρεψε τὸ πόδι. Cf. Luciani Ocyppus
 Vol. X, p. 23 sq. Bip. ubi eadem ele-
 gantissime tractata sunt. R. — Illud
Fecit dextros intelligere et illustrare
 Lipsius desperaverat : nec Ruhk.
 multam lucem attulisse videtur.

5. *Quia etiam nunc in illis est*.
 Quia istis vitiis ita constrictus tene-
 tur, ut conditionem suam intelli-
 gere, s. intellectu suo uti non possit,

guere possimus : sola autem nos Philosophia excitabit,
 9 sola somnum excutiet gravem. Illi te totum dedica ! di-
 gnus illa es ; illa digna te est. Ite in complexum alter-
 alterius ; omnibus aliis rebus te nega , fortiter , ' aperte !
 Non est quod precario philosopheris. Si æger esses , cu-
 ram intermisisses rei familiaris , et forensia tibi negotia
 excidissent² , nec quemquam tanti putares , cui advocatus
 in remissione³ descenderes ; toto animo id ageres , ut
 10 quam primum morbo liberareris. Quid ergo ? non et nunc
 idem facies ? Omnia impedimenta dimitte , et vaca bonæ
 menti ; nemo ad illam pervenit occupatus.

Exercet Philosophia regnum suum ; dat tempus , non
 accipit. Non est res subseciva⁴ : ordinaria est ; domina
 est ; adest et jubet. Alexander⁵ cuidam civitati , partem
 agrorum et dimidium rerum omnium promittenti : « Eo ,
 inquit , proposito in Asiam veni , non ut id acciperem
 quod dedissetis , sed ut id haberetis , quod reliquissem. »

11 Idem⁶ Philosophia rebus omnibus : « Non sum hoc tem-
 pus acceptura , quod vobis superfuerit ; sed id habebi-

somno graviore oppressus, sive altius
 immersus. *Ruhk.*

1. *Aperte.* Id est , ne timeas ostendere omnibus te vitæ genus mutavisse : ne timeas populi iudicium : nec confiteri dubites , te jam nunc alium esse velle.

2. *Excidissent.* Ex animo et memoria.

3. *Remissione.* Sic omnes libri scripti et edit. vet. Remissio enim proprium verbum medicorum. Noster de Ira III , 39 , 1 , remedia , ait , in remissionibus prosunt. Quæ si inci-
 dant , domi manendum est et præbendum se curationi. Hæc fere Gron. « Quid ? ait Lipsius , in remissione morbi ? imo tunc posset. Legam : ad-

vocatus in rem ipse d. Advocati vel absentes scripto aderant , vel in ipsa re præsentis. Hoc , inquit Noster , æger non feceris. » Sed a codd. et Gronovii parte standum est. *Ruhk.*

4. *Non est res subseciva* , non in curis secundis habenda : est res ordinaria prima et solemniter facienda. Sicut ordinarius Consul opponitur ac præponitur secundo illi et suffecto. *Lipsius.*

5. *Alexander... reliquissem.* Apud Curtium IV , 5. Darius hoc responsum tulit ab Alexandro. *Ruhk.*

6. *Idem* (scil. quod istis dixerat Alexander) *Philosophia* (dicit) *omnibus.* *Idem* recte ed. A. et ms. c. cum codd. Grut. pro olim vulgato.

tis, quod ipsa erogavero¹. » Totam huc converte mentem, huic asside, hanc cole; ingens intervallum inter te et cæteros fiat! Omnes mortales multo antecedes, non multo te Dii antecedent. — Quid inter te² et illos interfuturum sit, quæris? — Diutius erunt. At, mehercules, magni artificis est, cluisse totum in exiguo. Tantum³ sapienti sua, quantum Deo omnis ætas patet. Est aliquid, quo sapiens antecedit Deum: ille beneficio naturæ non timet⁴, suo sapiens. Ecce res magna, habere imbecillitatem hominis, securitatem Dei! Incredibilis Philosophiæ vis est ad omnem fortuitam vim retundendam. Nullum telum in corpore ejus sedet; munita est et solida: quædam defatigat, et velut levia tela laxo sinu eludit⁵; quædam discutit, et in eum usque, qui miserat, respuit. Vale.

itidem. Præter rationem *item* ed. Ruhk. ex Gronovii conject. Schw.

1. *Erogavero* Agricolæ codex et quatuor Grut. At Erasmus: *quod ipsa redegero, erogavero.* Quidam scripti: *Quod ipsa re egero, id est rogavero.* Non displiceat: *quod ipsa rejecero*, reliquis deletis. Lipsius.

2. *Quid inter te... erunt.* Bonus enim, Noster ait de Prævid. c. 1, 5, tempore tantum a Deo differt. Nam aiebant Stoici, Θεῶν; εἶναι τοὺς σοφούς, ἔχειν γὰρ ἐν ἑαυτοῖς οὐρανὸν Διόν. Diog. Laert. VII, 119. Spectant autem hæc et similia plura, quæ de sapiente Stoico sæpius occurrunt, et apud Nostrum, ad divinam animorum originem: ut proinde crimine vaniloquentiæ, quod Lipsius in Stoicos ingressit, liberari posse videantur. In loca Stoicorum de hac re collegit in Manuduct. III, 14. Adde Gatacker.

ad M. Anton. p. 67, 68, 211. Homo est itaque ἀπόμοιρα, s. ἀπόβροια, ἀπόσκαμα τοῦ Διός. Ruhk.

3. *Tantum... patet.* Id est: in brevi vitæ spatio sapiens tempus invenit unde se ad Deorum altitudinem attollat, seque illorum similem faciat.

4. *Non timet, suo sapiens.* Recte Gronov. post Gruterum restituit ex vetustis edd. et septem codd. Muretus dederat: *Naturæ beneficio non suo sapiens est.* *Suo* beneficio non timet sapiens, deus naturæ beneficio. Sapiens omnes timendi causas meditatione et studio procul habet. Ruhk.

5. *Sinu eludit.* De levibus telis proverbiale fuit, *Veste repelli.* Catullus Carm. CXVI, 7: « Quare nos tela ista tua evitamus amictu, At fixus nostris tu dabis supplicium. » Vide notam et variant. lect. in nostra editione, pag. 397. Ed.

EPISTOLA LIV.

SE SUSPIRIO AFFECTUM ESSE, JAMQUE MORTI ESSE PROPINQUIOREM
RIQUE OMNINO PARATUM.

Suspicio se laborasse scribit amico et maximum vitæ periculum subiisse: secus in ista suffocatione se de morte læte et fortiter cogitasse. Non timendam ait, mortem, quia idem post eam erimus, quod antea eramus. Se esse paratum. — Inter se Stoicos non convenisse de immortalitate animi constat, ideoque nec Noster, nec M. Antonia. sibi semper constiterunt. Cf. Lipsius in Manuduct. in Physiolog. Stoic. III, 11. Tiedemann *System der stoischen Phil.* II, p. 152 sq. et Dan. Wyttenbach in *Bibl. crit.* Amst. Vol. III, P. I. disputatio de questione, quæ fuerit vet. philos. inde a Thalete usque ad Senecam sententia de vita animorum, etc. ubi, locis veterum diligenter consignatis, egregie de hac re disputatum est.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

LONGUM mihi commeatum¹ dederat mala valetudo; repente me invasit. — Quo genere? inquis. — Prorsus merito interrogas: adeo nullum mihi ignotum est. Uni tamen morbo quasi assignatus sum, quem quare Græco nomine² appellem, nescio; satis enim apte dici *susprium* potest. Brevis autem valde, et procellæ similis, est impetus; intra horam fere desinit. Quis enim diu expirat?

1. *Commeatum*. I. veniam. Lipsii est conjectura Epist. quæst. V, 5, et nota ad h. l. confirmata a cod. Colon. Ante eum omnes edd. cum mss. *comitatum*. *Ruhk.*: — Diu, inquit, dimiserat me morbus; repente est adortus et retraxit. Est sumptom a re militari, in qua commeatus datur militi, id est venia commeandi, privatæ rei, aut valetudinis causa. *Lips.*

2. *Græco nomine*. Utrum *ἄσθμα*, an *ὀρθόπνοια* vult dictum? Nam plus aliquid quam Asthma s. spirandi difficultas in hoc impetu est, et minus quam Orthopnoea in brevitate. Cf. *Mercurialis* Var. Lectt. VI, 16. *L.* Est asthma spasticum, quod nos dicimus, et quidem humidum, cujus brevis est et procellæ similis impetus. *Ruhk.*

omnia¹ corporis aut incommoda, aut pericula, per me transierunt; nullum mihi videtur molestius. Quidni?² Aliud enim, quidquid est, ægrotare est; hoc, animam regere. Itaque medici hanc *meditationem mortis*³ vocant. Facit enim³ aliquando spiritus ille, quod sæpe conatus est.

Hilarem me putas hæc tibi scribere, quia effugi? Si hoc fine quasi bona valetudine delector, tam ridicule facio, quam ille, quisquis viciisse se putat, quum vadimonium⁴ distulit. Ego vero et in ipsa suffocatione non desii agitationibus lætis ac fortibus acquiescere. Quid hoc,³ inquam, est⁵? tam sæpe mors experitur me? faciat! At ego illam diu expertus sum. — Quando, inquis? — Antequam nascerer⁶. Mors est, non esse; id quod ante fuit: sed, id quale sit, jam scio; hoc erit post me, quod ante me fuit. Si quid in hac re tormenti est, necesse est et evadisse, antequam prodiremus in lucem: atqui nullam

1. *Omnia... transierunt.* Fuisse enim Nostrum infirma valetudine us semel in his epistolis observatus, et Dio Cass. LIX, 19, tradidit, ac ipsa eum sub Caligula a morte esse liberatum. De exilio ejus, quod se quoque cogitasse videtur, testatur consolatio ad Helviam. *Ruhk.*

2. *Meditationem mortis.* I. exercitationem, *μύκτημα*. Commentatio mortis apud Cic. Tusc. I, 30. Quam vocis vim ad h. l. et ad Taciti *Anal.* III, 31, p. 258, ed. Ernest. suo tempore, i. e. erudite adstruxit J.F. Grovovius, nunc satis notam. *Ruhk.*

3. *Facit enim aliquando spiritus ille.* *Ruhk.*: *Facit enim spiritus ille aliquando*: sic quinque Grut. et etus ed. Antea *Facit aliq. spiritus ille.* Sensus est: Postquam sæpe aliis vehementis illius mali impetu

obsessus est, aliquando, tandem eo vincitur et tollitur.

4. *Quum vadimonium distulit.* I. ipsam diem, qua præsentia coram iudice postulata et promissa erat. Cf. Ernesti *Clav. Cic. h. v. Ruhk.*—Sensus: se non magis a malo esse liberatum, quam qui causæ dicendæ diem distulit a iudicio liberatus est. Bene vertit *Lagrange*: *Je serais aussi ridicule qu'un plaideur, qui, pour avoir obtenu un délai, croirait son procès gagné.*

5. *Quid hoc, inquam, est?* Quid hoc est? mihi met ipsi dicebam: quid toties mors me tentat et experitur! tandem me a vita divellat; faciat quod tam sæpe mihi minata est!

6. *Antequam nascerer.* Sic et Seneca tragicus: « Quæris quo jaceas post obitum loco? Quo non nata jacent.»

'sensimus tunc vexationem. Rogo, non stultissimum di-
cas, si quis existimet lucernæ pejus esse, quum extin-
cta est, quam antequam accenditur? Nos quoque et ac-
cendimur, et exstinguimur: medio illo tempore aliqui-
patimur: utrimque vero alta securitas est. In hoc enim
mi Lucili, nisi fallor, erramus, quod mortem judicamus
sequi¹; quum illa et præcesserit, et secutura sit. Quid
quid ante nos fuit, mors est. Quid enim refert, utrum
non incipias, an desinas? quum utriusque rei hic sit ef-
fectus, non esse.

His et hujusmodi exhortationibus (tacitis scilicet², nam
verbis locus non erat), alloqui me non desii: deinde
paulatim suspirium illud, quod esse jam anhelitus cœpe-
rat, intervalla majora fecit, et retardatum est, ac re-
mansit³. Nec adhuc, quamvis desierit, ex natura fluit
spiritus: sentio hæsitacionem quamdam ejus et moram.
Quomodo volet! dummodo non ex animo suspirem⁴. Hoc
tibi de me recipe⁵: non trepidabo ad extrema; jam præ-
paratus sum; nihil cogito de die toto⁶. Illum lauda et
imitare, quem non piget mori, quum juvet⁷ vivere. Quæ

1. *Quod mortem judic. seq.* Non solum tempus quod vitam sequitur mortis est: sed etiam illius fuit tempus omne quod vitam antecessit.

2. *Exhortationibus (tacitis scilicet, nam, etc.)* Ruhk. dat: *exh. tacitis scilicet, (nam, etc.)* parentheses ponens tantummodo post *scilicet*, cum Pinc. et Grut. codd. et ed. vet. Erasmus alique *tacitis (nam, etc.*

3. *Remansit.* I. pæne desiit. Gro-nov. conj. *emansit.* Ruhk.

4. *Quom. vol... suspirem.* Acquiesco huic suspirio retardato, dummodo suspirem tantum corpore; animus veromeus nunquam doleat.

5. *Hoc tibi de me recipe.* I. pro-

mitto. Glossa est quod alii codd. habent: *de me suscipe.* Ruhk.

6. *Nihil cogito de die toto:* id est, qualibet diei hora præparatus sum ad mortem; nullo die cogito, me ad crastinum usque victurum. *Vocab. toto,* temere a Mur. ejectum, recte restituit Ruhk. Schw. — Alii habent *die tuto.* Cæterum videtur *Lagrange* sensum non intellexisse qui vertit: *Ce n'est pas d'aujourd'hui que j'y pense.* Liquide patet sensum esse: *Se spem totius diei non inchoare; nihil cogitare, quod totius diei spatium postulet; quem sensum videmus a Schw. adoptatum.*

7. *Quum juvet vivere,* in juven-

enim virtus est, quum ejiciaris, exire? Tamen est et hic virtus: ejicior quidem, sed tanquam exeam¹. Et ideo nunquam ejicitur Sapiens: quia *ejici* est inde expelli, unde invitus recedas. Nihil invitus facit sapiens: necessitatem effugit, quia vult quod coactura est. Vale.

tute aut bona ætate: at ego jam senex sum. *Lipsius*.

1. *Sed tanquam exeam*. Id est, eodem animo ac si exeam libenter.

EPISTOLA LV.

DE VATIÆ VILLA: DE BONO MALOQUE OTIO.

In gestatione, quam in lectica aut essedo fieri moris erat, in vicinia Curmarum, ubi Seneca villam possedit, conspexit Servilii Vatiæ villam, quæ occasionem Nostro præbet de bono maloque otio disserendi. Otio ait sapientem tantummodo frui posse. Etsi villa et commodissima et amœnissima est, tamen tranquillitatem non affert, nisi animus omnia commendaverit. Sic transit ad Lucilium, qui questus esse videtur, se ab amicis separatim vivere debere. Solatur eum hac ipsa sententia, amicos animo adesse amicis et frui posse, quin adeo debere.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

A gestatione¹ quum maxime venio: non minus fatigatus sum, quam si tantum ambulassem, quantum sedi. Labor est enim et diu ferri², ac nescio an eo major, quia contra naturam est; quæ pedes dedit, ut per nos ambulemus: et oculos, ut per nos videremus. Debilitatem nobis indixere³ deliciæ⁴; et, quod diu noluimus, posse

1. *Gestatione*. Qua in essedo vehi moris: et explicavi in epistola quadam ad Ortelium Centur. Miscell. Epist. xi. *Lipsius*.

2. *Et diu ferri*. Restituit Grut. ex rars. i. e. adeo illud, quod diu feraris, in labore pono. Antea derrat et et. *Ruhk*.

3. *Indixere*. Muretus indicio libror. Pinciani, et Grut. in codd. suis. Est et in editione veteri. Erasmus: *induxere*. Indicere est verbum sacrum: nam supplicationes et dies festi indici dicebantur, Servio teste ad Virgil. *Æn.* III, 264. *Ruhk*.

4. *Deliciæ*. I. e. luxus. *Ruhk*.

desivimus. Mihi tamen necessarium erat concutere corpus; ut, sive bilis insederat faucibus¹, discuteretur; sive ipse ex aliqua causa spiritus densior² erat, extenuare illum jactatio; quam profuisse mihi sensi. Ideo diutius vehi perseveravi, invitante ipso littore, quod inter Cumas et Servilii Vatiæ³ villam curvatur; et hinc mari, illinc lacu⁴, velut angustum iter, cluditur. Erat enim recenti tempestate maris spissum⁵. Fluctus⁶ autem illuc, ut scis, frequens et concitatus exæquat; longior tranquillitas solvit, quum arenis, quæ humore alligantur⁷, succus abcessit. Ex consuetudine tamen mea circumspicere cœpi, an aliquid illic invenirem, quod mihi posset bonum esse; et direxi oculos in villam, quæ aliquando Vatiæ

1. *Ut, sive bilis insederat faucibus*: laborabat autem suspirio, quod pituita s. humore noxio, φλίγμα, fauces occupante, augebatur. Erat enim veteribus medicis bilis humor quicumque pituitosus isque noxius, unde sæpe cum φλίγμα, pituita, conjungitur bilis, e. c. Timæo Loer. de anima mundi p. 361, ed. Gale. Erat autem bilis vel atra vel flava, quam sanguini admixtam esse sibi persuaserant Noster pituitam flavam in ipsis faucibus hærentem intellexit. *Ruhk.*

2. *Spiritus densior*, qui non permeare potest per fauces angustas. Quomodo laudat Lipsius Mercurialium de arte p. 100. VI, 10, cave concludas, nihil enim ad loci illustrationem studuit. *Ruhk.*

3. *Servilii Vatiæ*. De Servilio Vatiæ veteror, ut alibi quædam commemorata legas. Sub Tiberio tamen visibilis clarum est. Villa ejus sub promontorium Miscenum sita erat media inter Cumas et Baias s. Puteolos. *R.*

4. *Lacu Acherusio*, ap. Plin. III, 6. Acherusia palus, Ἀχέρουσία λίμνη,

in quam mare turbidum se effudit super aggerem arenosum, in quo Cumis ad illam villam iter erat. *Hic iter angustum*, i. e. agger. *Ruhk.* Lucrino cum Lipsio conuenit. Noster ipse cavet § 7. *Ruhk.*

5. *Tempestate maris spissum*. Dele vocab. *maris*, inauspicato ed. Er. revocatum a *Ruhk.* Ignorant illud veteres libri omnes: quorum nonnulli quidem cum ed. *R.* vocab. *mare* infulserant, ex inepto scholio; quum non de mari, sed de itinere agatur, ad quod refertur voc. *spissum*. *Spissum* autem, non (ut vulgo) *spissius*, dedere edd. vet. et ms. c. cum codd. Ops. et Col. *Schw.*—Littus autem invitabat, quod *spissum*, firmius, solidius erat propterea quod aquæ arenas ligaverant. *Ruhk.*

6. *Fluctus... exæquat*, firmat litus arenosum; arenæ stabant, quod nos dicimus: siccæ enim arenæ, ut notum est, diffuunt. Cf. Topographiam agri Cumani in Heynii Exc. II, ad Virgil. *Æn.* VI, p. 786, sq. *R.*

7. *Alligantur. Colligantur*, ed. *A.*

fuit. In hac ille prætorius dives¹, nulla alia re quam otio³ notus, consenuit, et ob hoc unum felix habebatur. Nam quoties aliquos amicitia Asinii Galli², quoties Sejani odium³, deinde amor merserat (æque enim offendisse illum, quam amasse, periculosum fuit); exclamabant homines: « O Vatia, solus scis vivere! » At ille⁴ latere sciebat, non vivere.

Multum autem interest, utrum vita tua otiosa sit, an ignava. Nunquam aliter hanc villam Vatia vivo præteribam, quam ut dicerem: « Vatia hic situs est⁵. » Sed adeo, mi Lucili, Philosophia sacrum quiddam est, et venerabile, ut etiam, si quid illi simile est, mendacio placeat. Otiosum enim hominem, seductum⁷ existimat vulgus, et securum, et se contentum, sibi que viventem; quorum nihil ulli contingere, nisi sapienti, potest. Ille⁸ quidem, nulla re sollicitus, scit sibi vivere: ille enim, quod est primum, scit vivere⁸. Nam qui res et homines fugit, quem cupiditatum suarum infelicitas relegavit; qui

et ms. c. quod ex scholio natum videtur. Schw.

1. *Prætorius dives*. I. divitias habebat, quales prætores provinciarum coacervare solent. Angli dicunt: *the rich Nabab*. Hæc interpretatio præponenda videtur alteri: ille dives homo, qui præturam gesserat. Ruhk.

2. *Asinii Galli*, quem Tiberius odio persecutus est et diu in custodia habitum interemit. Tacit. VI, Annal. 23. Dio Cass. LVIII, 3, qui et Syriacum tradit eo nomine interfici jussum a Tiberio, quod Galli amicus fuisset. Ruhk.

3. *Sejani odium, deinde amor*. Quam omnia apud Tiberium posset, depressit quos vellet: post Sejani ca-

sum amici ejus e medio sublatis. Dio Cass. LVIII, 11, 12. Ruhk.

4. *At ille latere... vivere*. Quod Ovidius Trist. III, 4, 25, expresserat sic: « Bene qui latuit, bene vixit. » Notum est illud pythagoricum præceptum: *ἄδη βίωσας* de quo Menægius ad Diog. Laert. VIII, 50.

5. *Vatia hic situs est*. Callide vertit Lagrange: *Ci git Vatia*.

6. *Mendacio*, falsa specie, imitatione ficta: quod de coloribus fictitiis præsertim in usu esse constat. R.

7. *Seductum*, a turba in solitudinem regressum. Ruhk.

8. *Scit vivere*. Significat, oportere, ut aliquis vivat sibi, eum ante omnia scire vivere: qui autem vivere nescit, id est, quem philosophia non educa-

6 alios feliciores videre non potuit ; qui , velut timidum atque iners animal , metu oblituit ; ille sibi non vivit , sed , quod est turpissimum , ventri , somno , libidini. Non continuo sibi vivit , qui nemini. Adeo tamen magna res est constantia , et in proposito suo perseverantia , ut habeat auctoritatem ¹ inertia quoque pertinax.

7 De ipsa villa nihil possum tibi certi scribere ; frontem enim ejus tantum novi , et exposita , quæ ostendit etiam transeuntibus. Speluncæ sunt duæ magni operis , cuius laxo atrio pares , manu factæ ² ; quarum altera solem non recipit , altera usque in occidentem ³ tenet. ⁴ Platanona medius rivus , et a mari , et ab Acherusio lacu ⁵ receptus ,

vit , ne sibi quidem unquam vivet licet omni turba remotus.

1. *Habeat auctoritatem* : id est populo videatur venerabilis , et philosophiæ laudem occupet.

2. *Speluncæ... cuius laxo atrio pares , manu factæ.* Locum pridem a Lipsio optime curatum , denno corrupit nuperus Editor (Ruhk.) , absurdam scripturam reducens , *cujus laxo atrio paries manu factus.* Schw. — At Ruhkopfius sic tuetur suam lect. Sic libri , inquit , omnes et sensus clarus est. Arte vult atrium , quod in speluncis erat , sublevatum et politum , pariete inserto. Sic et ed. vet. At Erasmus : *laxo atrio* , omisso *cujus* : ad oram notatur : *pares manufactæ.* Hinc Mur. *operis laxo a. pares manufactæ.* Lipsius Elect. I , 16 ; et ad Tacit. Annal. IV , 59 , emendat. *op. laxo atrio pares manufactis.* Postea in nota ad h. l. legi vult : *cuius laxo atrio pares manufactæ.* Gruter. idem fere conjecit , nisi quod *manufacto* præfert. Sed lectio scripta bene habet , ideoque reposui. *Ruhk.* — *Speluncæ* , quibus hæc loca abun-

dasse constat. Conf. Heynii Excurs. laudat. Cavernam , quam hic naturalem invenerat , arte emendavit , ut pariete extracto laxum atrium faceret , duabus inde compositis , quarum alteram ad æstivum , alteram ad hibernum usum apparavit. *R.* — Hanc explicationem referas tantum ad lectionem Ruhkopfii.

3. *Tenet* codd. plurimi dant : alii *tenetur.* Pinciani conjecturam *torretur* Mur. recepit. *Ruhk.*

4. *Platanona.* Pincian. ex conj. dedidit : quum esset in uno suo *platanos med. riv.* , in altero *plata nova m. r.* Antiquitus excusi : *prata nova* , et editio vetus multique codd. *prata bona.* — *Platanona.* Talis *platanon* , *πλατανών* , platanis constans locus umbræ et decoris causa , quum et folia hieme non amitteret (Varro de Re Rust. I , 7 , 6) valde amabatur. Cf. Martial. III , 19 , 2 ; Epist. Senec. XII , 1 , not. *Ruhk.*

5. *Acherusio lacu* , vide supra ad § 1. Strabo V , 4 , 5 ; p. 189 , ed. Lips. Rivus itaque ille partim in hunc lacum , partim in mare se effudit. *R.*

modo dividit; aliendis piscibus, etiam si assiduo
tur, sufficiens. Sed illi², quum mare patet, par-
vum tempestas piscatoribus dedit ferias, manus
a porrigitur³. Hoc tamen est commodissimum in
iud Baias⁴ trans parietem habet: incommodis il-
lret, voluptatibus fruitur. Has laudes⁵ ejus ipse
se illam totius⁶ anni credo. Occurrit enim Fa-
et illum adeo excipit, ut Baiis neget. Non stulte
elegisse hunc locum Vatia, in quem otium suum,
jam et senile, conferret.

non multum ad tranquillitatem locus confert: ani-
m, qui sibi omnia commendat⁸. Vidi ego in villa
amœna mœstos; vidi in media solitudine occu-
piles. Quare non est quod existimes, ideo parum
compositum esse te, quod in Campania non es.
item non es? Huc usque cogitationes tuas mitte
ari cum amicis absentibus licet; et quidem quo-
s, quamdiu velis. Magis hac voluptate, quæ
est, fruimur, dum absumus. Præsentia enim nos

xi. Euripus fretum erat
tum, quo Eubœa insula a
debat, adeo angustum,
avi viam permitteret.

vo) parçitur, sc. a pesca-
tum in altum mare pro-

s ad parata porrigitur,
res, quum tempestas in-
dere non sinat, porrigunt
facilem et paratam in hoc
n capiunt.

Baias.... habet. Trans
istam quæ ad orientem
ideoque Baias versum.

audes ejus ipse novi: esse
s anni credo. Lipsii in-

sistentis vestigiis codd. lectio est,
quam proposuit Elect. I, 16, attin-
gere neglexit in notis ad h. l. Editio
vetus habet cum olim excusis: *Has
l. e. i. n. nunc esse illas totius anni
credo. Ruhk.*

6. *Esse illam totius anni.* Id est,
omni tempestate amœnam et oppor-
tunam, ut nunquam ab ea nos frigus
arceat.

7. *Favonio*, vento ab occidente
flanti occurrit villa, a qua Baias, Pu-
teolos, etc. penetrabat. *Ruhk.*

8. *Qui sibi omnia commendat.* Sic
ed. R. cum Modii codd. *qui sibi com-
mendat omnia* ed. A. cum ms. c. et
aliis. Vulgatum a Mureto *qui com-
mendat omnia* tenuit *Ruhk. Schw.*

delicatos¹ facit; et, quia aliquando una loquimur, ambulamus, considemus, quum seducti sumus², nihil de his,
 10 quos modo vidimus, cogitamus. Et ideo æquo animo ferre debemus absentiam, quia nemo non multum etiam præsentibus abest. Pone hic primum noctes separatas; deinde occupationes utriusque³ diversas; deinde studia secreta, suburbanas profectiones⁴: videbis non multum esse, quod nobis peregrinatio eripiat. Amicus animo possidendus est: hic autem nunquam abest; quemcumque vult, quotidie videt. Itaque mecum stude, mecum cœna, mecum ambula. In angusto viveremus, si quidquam esset cogitationibus clausum. Video te, mi Lucili: quum maxime audio: adeo tecum sum, ut dubitem, an incipiam non epistolas, sed codicillos⁵ tibi scribere. Vale.

1. *Delicatos*, fastidiosos. Namque ipsa voluptas amicos videndi ipso usu teritur.

2. *Quum seducti*. Mss. *dum sedimus*, *quum seducti*. Lege: *et quia aliquando una loquimur, ambulamus, considemus, quum seducti sumus, nihil de his, quos modo vidimus, cogitamus*. Gronov.

3. *Occupationes utriusque diversas*. Sic codd. Pal. 2, 4, et Col. Vulgo *utrimque*, ex ed. R. *utrique* ed. A. et ms. c. Schw.

4. *Suburbanas profectiones*: i. in villas; quæ vulgo in suburbiis sitæ erant. Nam Nostro suburbanam et villa idem valent. Tacitus quoque Annal. III, 47: sic *suburbanam peregrinationem* i. per regionem Romæ vicinam. Quid, quod Italia Columell. II, 2, 61, suburbana appellatur, respectu Romæ. Ruhk.

5. *Codicillos*, mitti solitos ad præsentem. Dixi in epistolica institutione. Lipsius. — Lagrange vertit: *Un billet*.

EPISTOLA LVI.

TEM TRANQUILLUM ESSE ET STUDIIS VACARE ; CONTRA ,
MALUM UBIQUE ESSE INQUIETUM.

positam vacare sibi et studiis, etiam in turba, suo ipsius quippe qui Bani adhuc commorabatur valetudinis curandæ emonet optandum esse silentium-internum et pacem. Quoad evitemus, cupidinum matrem, et oîi vitia-negotio

SENECA LUCILIO SVO SALUTEM.

si est tam necessarium, quam videtur, studia seposito. Ecce varius clamor undique sonat; supra ipsum balneum habito¹. Propone omnia genera vocum, quæ in odium possunt ire²: quum fortiores³ exercentur, et manus res jactant, quum aut laborant, aut laborantur, gemitus audio; quoties retentum spirant⁴, sibilos et acerbissimas respirationes:

m balneum habito. æ. Nam hic ei laxior. Ibi, in diversorio.

um... adducere. Qui imur ut nos auribus oleamus.

iores... jactant. Halibus et ad saltandum librandum: et iisdem ad exercendum, et tu sudorem evocantepressisque manibus actatis. Erant autem

istæ massæ plumbeæ, in circuli dimidiati, aut et aliam formam: ἀλτῆρες Græcis a primo usu dicti παρὰ τὸ ἀλλεσθαι, a saltando. Juvenal. Sat. VI, 421: « Quum lassata gravi ceciderunt brachia massa. » Scholiastes ibi: Halteres dicit, quibus utuntur athletæ quum exercent: quasi plumbeis ponderibus exerceatur. Martialis XIV, 49. « Quid pereunt stulto fortes haltere lacerti? Exercet melius vinea fossa viros. » Lips. Cf. Ep. xv, 4.

4. Retentum... remisit. Sic multi codd. Alii recentem et emisit. R.

quum in aliptem¹ inertem et hac plebeia unctione² contentum incidi, audio crepitum illisæ manus humeris; quæ, prout plana pervenit, aut concava, ita sonum mutat. Si vero pilicrepus³ supervenerit et numerare cœperit pilas⁴, actum est. Adjice nunc scordalum⁵, et furem deprehensum⁶, et illum, cui vox sua in balneo⁷ placet. Adjice nunc eos, qui in piscinam cum ingenti impulsæ aquæ sono saliant. Præter istos, quorum, si nihil aliud, rectæ⁸ voces sunt, alipilum⁹ cogita; tenuem et stridulam

1. *Aliptem*, i. unctorem. Pinciani conjectura est a Lipsio et Gron. probata. Lectio vulgata est *aliquem*. Muretus: *aliquem aliptem inertem*. *Ruhk.* — *Aliptem*. Et hic, et in his que sequuntur, eisdem fere vitis tenentur libri nostri, quibus plerique alii. Tenui autem cum *Ruhkopfo* emendationes a viris doctis jam olim, partim ex ipsorum ingenio, partim ex veteris scripturæ reliquiis allatas. *S.*
2. *Uctione* Pinciani codd. alique: *sic* et Turnebus conjecerat *Advers.* VII, 4. Erasmus, edit. vet., quæ tamen voce hæc caret, et cod. Col. *functione*. Alii *imitatione*. *Ruhk.*

3. *Pilicrepus*, ludens pilas. Lusorias autem pilas crepare et sonitum edere, quam datatim luditur, certum est. Morem fuisse pilis ludere in thermis docet Inscriptio ap. Gruter. p. 637, n. 1, ubi est: « *Ursum Togatum vitrea qui primus pila Lusi decenter cum meis lusoribus, Laudante populo maximis clamoribus, Thermis Agrippæ et Titi.* » *Ruhk.*

4. *Et numerare cœperit pilas*: id est, tot pilarum, sine casu, jactus; quod et hodie fit in *pila*; ut Petronius appellat, *sparsiva*. Cf. Petron. 27. Alii de iis, qui sphaeris pice oblitis curabant, ne ignis balneorum exstingeretur, intelligunt, v. c. Mer-

curialis de Arts gymnast. I, 12. *R.*

5. *Scordalum*. Plures libri *scordalum*, sed illa vox in Isidoro, et explicatur: *scordalus*, ferox: est et in Petronio: « *Redditaque scordalo vice.* » Noster iterum utitur Ep. LXXXIII: *Tullius Cimber et nimis erat in vino, et scordalus*. Quod assidet interpretationi Isidori, significatque hominem in vino feroculum et liberioris linguae fuisse. Plebeia vox, et inter vulgi convicia: cui originem a Græco *σκόρ*, alii a *σκόρδον*, alii, putant, quasi *fatidum dicens*. Lipsius. *Ruhkop. scordalum* simpliciter explicat litigiosum.

6. *Furem deprehensum*, *λαμπτήρα*, quem graviter plectebant. Similia sunt Epicteti in *Enchirid.* c. IV, ubi *λοιδορούμετες* et *ἀλέκτορες* quoque conjunguntur. *Ruhk.*

7. *In balneo placet*. Cantillabant illic, recitabant etiam: nam ut Horatius: « *Suave locus voci resonat conclusus.* »

8. *Rectæ*, non factæ, aut fractæ, quum *alipilus* volsellis pilos alarum evellens, circumit balnea magna voce illam suam artem commendans. Juvenal. II, 156. *Ruhk.*

9. *Alipilum*. Sic margo ed. Erasm. et Cælius Rhodigin. Lect. antiq. XXX, 19, at Erasmus edit. vetus et

vocem, quo sit notabilior, subinde exprimentem; nec unquam tacentem, nisi dum vellit alas, et alium pro se clamare cogit¹. Jam libarii² varias exclamationes³, et botularium⁴, et crustularium⁵, et omnes popinarum institores, mercem sua⁶ quadam et insignita modulatione vendentes.

O te, inquis, ferreum, aut surdum, cui mens inter clamores tam varios, tam dissonos, constat, quum Crispum⁷ nostrum assidua salutatio perducatur ad mortem! At, mehercules, ego istum fremitum non magis curo, quam fluctum, aut dejectum aquæ; quamvis⁸ audiam, cuidam genti hanc unam fuisse causam urbem suam transferendi, quia fragorem Nili cadentis ferre non potuit. Magis mihi vox avocare videtur, quam crepitus. Illa enim

quipque mss. Grut. habent: *atipsum. Ruhk.*

1. *Et alium pro se clamare cogit.* Eum cui alas immoderate vellit, doloremque excitat. *Lipsius.*

2. *Libarii* est ex emendatione Cœlii Rhodig. l. l. suffragante Turnebo *Advers. l. l.* Præstat hæud dubie hæc lectio vulgaris *librarii* quæ est lectio codd. et edd. antiq. nam *librarii* non ad popinarum institores pertinent neque ac libarii, botularii et crustularii, qui liba, botulos i. farcimina et edulia mellitia vœnui proclamant. *Ruhk.*

3. *Varias exclamationes*, cogites de varietate soni, ex quo hodieque in magnis urbibus facile dignoscitur, quid quique habeat vœnale. Huc spectant inprimis sequentia *sua quadam... modulatione.* *Ruhk.*

4. *Botularium.* Qui botulos aut botellos proclamat; quorum duo genera, vel ex ovis et nucleis, cepa ac porco et pluribus apud Apicium lib.

II, cap. 5; vel ex sanguinis viscerumque infarctis, in Tertulliano et Festo Græcis a distentione, id genus est *πόνοξ.* *Lipsius.*

5. *Crustularium.* Senec. Ep. xcix. *Solamur crustulo pueros.* Horat. « Pueris dant crustula blandi Doctores. » Est frustum panis bene cocti, leviter melliti. *Lipsius.*

6. *Mercem sua* ex Erasmi emendatione est: nam codd. et priores edd. habent: *quam quadam insign.* aut cum ed. vet. *suam quadam insign.* *Ruhk.*

7. *Crispum.* Vulgo *Chrysippum.* Quum de Stoico Chrysippo tale quid nusquam memoretur, nec salutatorium ille mos non sic solemniter Græcis fuerit, legendum suadet Lipsius: *Crispum*, amicum Senecæ, ad quem et Epigramma scriptum. Nam in cod. suo invenit: *Crispum*, uti est in ed. veteri. *Ruhk.*

8. *Quamvis... non potuit.* Idem narrat Noster Nat. Quæst. IV, 2. *R.*

male habet inertia sui impatiens. Magni imperatores, quum male parere militem vident, aliquo labore compe-
 9 scunt, et expeditionibus detinent. Nunquam vacat lascivire districtis; nihilque tam certum est, quam otii vitia negotio discuti. Sæpe videmur tædio rerum civilium, et infelicis atque ingratae stationis² pœnitentia, secessisse: tamen in illa latebra, in quam nos timor et lassitudo con-
 jecit, interdum recrudescit ambitio³. Non enim excisa desiit, sed fatigata, aut etiam abjecta⁴, rebus parum sibi
 10 cedentibus. Idem de luxuria dico, quæ videtur aliquando cessisse; deinde frugalitatem professos sollicitat, atque in media parcimonia voluptates non damnatas, sed relictas, petit; et quidem eo vehementius, quo occultius. Omnia enim vitia in aperto leviora sunt: morbi quoque tunc ad sanitatem inclinant, quum ex abdito erumpunt,
 11 ac vim suam proferunt. Et avaritiam itaque, et ambitionem, et cætera mala mentis humanæ, tunc perniciosissima scias esse, quum simulata sanitate subsidunt. Otiosi videmur, et non sumus. Nam si bona fide sumus, si rece-

Cervice pendet, non Siculæ dapes Dulcem elaborabunt saporem, Non avium cytharæque cantus Somnum reducent.»

1. *Magni imperatores*, etc. Exemplo sit Alexander M. apud Curtium VII, 1, 4, satis prudens, otii vitia negotio discuti, etc. ubi ipsa Nostri verba a Curtio in usum suum conversa vides. *Ruhk.*

2. *Stationis*, i. e. officii et muneris: a militia ductum. *Lipsius.* — Exemplo sit Cicero cum multis aliis. *Ruhk.*

3. *Recrudescit ambitio*. Tales fuere et Maximianus Diocletiani collega, qui, postquam sese imperio abdicavis-

set, nulli facinori pepercit ut relictum imperium recuperaret; et recentioribus temporibus Carolus quintus, qui, quum onus regendorum regnorum suorum deposuisset, privatae vitæ solitudinem non ferre potuit.

4. *Aut etiam abjecta*. Sic vulgo inde ab ed. *R.* et consentiant tres codd. *Ops.* et quinque *Grut.* Nec tamen satis aptum huic loco id verbum. *abirata* in vet. cod. repererat *Modius*, unde *abjurata* corripbat, quod minus etiam huc quadrat; *obirata* habet ed. *A.*, *obiecta* ms. *c.* Unice verum erat id quod ex optimo cod. *Nicot.* laudavit *Opsepeus*, *obruta*; quod restitui *Senecæ* debuerat. *Schw.*

c altera alteram vexet. Nam quid prodest totius silentium, si affectus fremunt?

omnia noctis erant placida composita quiete¹.

t! nulla placida quies est, nisi quam ratio com-
 ox exhibet molestiam, non tollit; et sollicitu-
 tat. Nam dormientium² quoque insomnia tam
 a sunt, quam dies. Illa tranquillitas vera est,
 bona mens explicatur. Aspice illum, cui som-⁷
 domus silentio quæritur; cujus aures ne quis
 us, omnis servorum turba conticuit; et sus-
 accedentium propius vestigium ponitur. Huc
 rsatur atque illuc, somnum inter ægritudines
 stans³; quæ non audit, audisse se queritur. Quid⁸
 ntas esse? Animus illi obstrepat: hic placandus
 s compescenda est seditio; quem non est quod
 placidum, si jacet corpus. Interdum quies in-
 . Et ideo ad rerum actus excitandi, ac tracta-
 rarum artium occupandi sumus, quoties nos

, animorum hortator

Sed mox dein in *placida* consentiant omnes. Schw.

noctis... quiete. « Desie-
 anes urbesque silebant,
 s erant placida composita
 luo versus sunt Varronis
 s ervati a Seneca patre,
 III, 16, 215 Bip. Hic
 autica Apollonii Rhodii
 nine, ante Ovidii ævum.
 s imitatione libera de-
 ex Apoll. Rh. III, 748,
 hoc Varrone Ruhnke-
 rit. II, et Wernsdorf P.
 V, P. III, p. 1385 sqq.
 fragm. p. 1412 sq. me-
 hk.—*Placida*, etc. Ta-
 et A. cum manusc. c.

2. *Dormientium... explicatur*. Be-
 ne laudat Lipsius Zenonem ap. Plu-
 tarch. de profectibus virtutis sentien-
 dis Tom. VII, p. 261. Hutt. Ex in-
 somniis, ait Zeno, suum quemque
 profectum posse sentire, si neque re-
 turpi delectantem se, neque cupien-
 tem neque agentem quid improbi in-
 justive per quietem videat, sed ve-
 lut in æquore tranquillitatis imper-
 turbatæ claro omnes animi partes a
 ratione hilariores factas esse obser-
 vaverit. Ruhnke.

3. *Somnum... levem captans*. Juxta
 Horatii sententiam lib. III, Od. 1:
 « Districtus ensis cui super iaspia

est¹, carere convicio? — Fateor. Itaque ego ex hoc² loco migrabo, experiri et exercere me volui. Quid necesse est diutius torqueri, quum tam facile remedium³ Ulysses sociis etiam adversus Sirenas⁴ invenerit⁵? Vale.

ms. c. Sed præstat *vana* quod habet ora Eras. cum ed. R. et codd. Opsi. Schw.

1. *Allquanto commodius est.* Tenui percommodam Matthiæ emendationem. Vulgo *aliquando* dabant libri (quoad quidem novimus) omnes. Schw.

2. *Itaque ego ex hoc loco migrabo*: Baias dicit. Ruhk.

3. *Ulysses* qui cera oblevit aures sociorum, dum Sirenas præterverissent. Odys. μ, 177. Ruhk.

4. *Etiā adversus Sirenas.* Satis erat et *adv. Sir.* quod habent edd. R. et A. cum ms. c. Schw.

5. *Invenerit.* Ignorant iidem libri cum aliis duo verba *dedit et*, quæ ex Gruterianis nonnullis primus infulsit Lipsius. Schw.

EPISTOLA LVII.

PRIMOS ANIMI MOTUS VEL SAPIENTIS IN POTESTATE NON ESSE.

Turbido mari quum Baiis Neapolim via terrestri tenderet, per cryptam Neapolitanam iter faciendum erat, quo nihil ingratus sibi accidisse scribit. In quo statu ictum quidem animi, mutationem quamdam, se sensit ait, sed illam, qualis in potestate nostra non est. Hos enim primos motus vel tristitiæ, vel alacritatis nemo unus devitare potest. Attamen cavisse testatur, ne in timorem vitæ amittendæ incideret, etiam spe immortalitatis injecta.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

QUUM a Baiis¹ deberem Neapolim repetere, facile credidi tempestatem esse, ne iterum navem experirer²: sed tantum luti tota via fuit, ut possem videri nihilominus

1. *Quum a Baiis.* Deleverat voculam a Erasmus; et poterat illa abesse, sed adjectam dedere edd.

vett. cum ms. c. et Gruterianis omnibus. Schw.

2. *Facile credidi* .. ne iterum na-

navigasse¹. Totum athletarum fatum² mihi illo die perpetiendum fuit : a ceromate nos haphe excepit in³ crypta Neapolitana. Nihil illo carcere longius ; nihil illis facibus obscurius⁴, quæ nobis præstant, non ut per tenebras videamus, sed ut ipsas⁵. Cæterum etiam si locus haberet lucem, pulvis auferret, in aperto quoque res gravis et molesta ; quid illic, ubi in se volutatur, et, quum sine ullo spiramento⁶ sit inclusus, in ipsos, a quibus excitatus

oem experiret. Facile credidi dicentibus mare tempestate turbari, quum nollem iterum navem experiri, quam tam infeliciter paulo ante expertus eram. Vide supra Ep. LII.

1. *Nihilominus navigasse.* In esedo videlicet, via madida et inæquali, nutante identidem illo, ac quasi nataute. Simile metaphora, de hac ipsa via, Statius Sylvarum IV, « Nutabat cruce pendula viator, Rodebatque rotas maligna tellus, Et plebs in mediis Latina campis Horrebat mala navigationis. » Emenda ibidem ex meo libro *sorbebatque rotas.* Lipsius.

2. *Athletarum fatum* quorum est ceromate, unguento ex cera, oleo etc. constante, ut corpora fiant lubrica, perfundi, et haphe, i. e. arena deinde inspergi. Mihi, ait, simile quid accidebat, qui in via prima luto et liquore, velut crasso ceromate delibutus sum, deinde in Crypta arenis et pulvere. Confer. P. Fabri III Agonist. 22. Ruhk.

3. *Crypta* autem Neapolitana, nunc *Grotta del Monte di Pausilippo* dicta, via est, quæ per rupes et arenas hujus montis antiquissimis temporibus, multorum stadiorum longitudine, ut nunc dimensio est, passuum 700, agebatur, recta versus Neapolim duccens. Quamvis bene

strata est, tamen etiam nunc pulvere abundat. Cf. Strabo V, 4, 7, p. 196 ed. Lips. Busching. Tom. IV, p. 449, noviss. edit. Ruhk.

4. *Nihil illis facibus obscurius.* Vulgo *faucibus* ex ed. R. Recte *facibus* dedit ed. A. Vitiose *facilius* m. c. Miratus sum nihil ex aliis codd. ad hunc locum annotatum. Schw. — Ruhk. qui ut Lipsius *faucibus* edidit sic explicat : *fauces* int. angustus transitus : non obscuræ erant Strabonis tempore, lumen dicentis, passim fenestellis in montis superficiem iusta altitudine incisus, demitti. Obstruæ itaque ævo aut neglectæ fuisse videntur hæ fenestræ, sicut tempore Alphonsi primi Arragonum et Neap. regis, qui duas adhuc comparentes fenestras incidi jussit. Ruhk. — Nobis equidem longe melior videtur lectio *faucibus*. Nam non faces dici credimus, nisi de accensis luminibus ; nec aliquid est, unde suspicemur ibi ferri faces accensas quibus via illustretur. Si tamen legeris *facibus*, intelligendum est de istis fenestris supra descriptis.

5. *Sed ut ipsas* (tenebras videamus). Similiter Milton inferorum *tenebras visibiles* dixit.

6. *Sine ullo spiramento sit inclusus.* Nullam pulvis habet viam qua se effundat.

est, recidit? Duo incommoda inter se contraria simul pertulimus : eadem via , eodem die , et luto et pulvere laboravimus.

Aliquid tamen ¹ mihi illa obscuritas , quod cogitarent , dedit : sensi quemdam ² ictum animi , et sine metu mutationem , quam insolitæ rei novitas simul ac foeditas fecerat. Non de me nunc tecum loquor , qui multum ab homine tolerabili , nedum a perfecto absum ; sed de illo , in quem jus fortuna perdidit : hujus quoque ferietur animus , mutabitur color. Quædam enim , mi Lucili , nulla effugere virtus potest ; admonet illam natura mortalitatis suæ. Itaque et vultum adducet ad tristitiam ³ , et inhorrescet ad subita ; et caligabit ⁴ , si vastam altitudinem , in crepidine ejus constitutus , despexerit. Non est hic timor , sed naturalis affectio inexpugnabilis rationi. Itaque fortes quidam , et paratissimi fundere suum sanguinem , alienum videre non possunt : quidam ad vulneris novi , quidam ad veteris et purulenti tractationem inspectionemque succidunt ⁵ ac linquuntur animo ; alii gladium facilius recipiunt , quam vident. Sensi ergo , ut dicebam , quamdam non quidem perturbationem , sed mutationem ; rursus , ad primum conspectum redditæ lucis , alacritas incogitata

1. *Aliquid tamen... dedit.* Ex consuetudine laudanda , quam supra attingit Ep. LV, 3. *Ruhk.*

2. *Sensi quemdam... color.* Nam Stoici asserebant , πρὸς τὴν αἴσθησιν φυσικὴν οὖσαν εὐπειρατέον ἀρεταίνεσθαι. Marc. Anton. V, 26 , ubi Gatacker. p. 210 , 2 , loca Senecæ collegit , nostro non prætermisso. Lipsius laudat A. Gell. XIX , 1 , et Manuductionem suam III , 7. *Ruhk.*

3. *Vultum adducet ad tristitiam.* Omnium librorum lectio. Stephanus

tamen Ep. XVII , ad Dalechamp. pro interpretamento , quod ex margine irreperit , habet. Pincianus *adducet* malit , Graterusque *adducet ad tristitia*. Sed nulla mutatione indigemus. *Ruhk.*

4. *Caligabit.* Int. illius oculi caligabunt. Gallice : *Sa vue se troublera.*

5. *Succidunt.* Sic recte edd. Tarv. Ven. et Erasm. Vitiose *succeedunt* ed. R. et A. cum ms. c. Præter rationem *concidunt* editio Mureti , et seqq. *Schw.*

et injussa. Illud deinde mecum loqui cœpi, quam quædam magis ac minus timeremus, quam omnium animis esset. Quid enim interest, utrum supra ali-gigliarium ruat, an mons¹? Nihil invenies: erunt qui hanc ruinam magis timeant, quamvis utraque æque sit. Adeo non effectus, sed efficientia² ti-ectat.

me putas³ de Stoicis dicere, qui existimant ani- 5
ominis magno pondere extriti permanere⁴ non
et statim spargi, quia non fuerit illi exitus liber?
vero non facio: qui hoc dicunt, videntur mihi
Quemadmodum flamma non potest opprimi (nam
l diffugit, quo urgetur): quemadmodum ær ver-
at ictu, non læditur, ne scinditur quidem, sed circa

iarium ruat, an mons? Sic
odd. et Erasm. At in ed.
ic habentur: *ut specula-*
at, ut aut mōs aut turris.
le est videre, *vigliarium*
aliis mss. reperitur, bo-
lectionem. Denotat autem
peculam, ubi vigiles sunt,
am *valetudinarii*, *spolia-*
i composita vox. Emenda-
ne neque Lipsii *tigillarium*,
n atrium, neque Gronovii
n indigemus. *Ruhk.*—Vi-
prange secutus fuisse Li-
turam, qui vertit: *Qu'im-*
on soit tué par la chute
e ou d'une montagne?
ientia optime ed. Mur. et
l in Append. commenda-
m. ex vetere libro, ut vi-
ose *efficientiam* dant edd.
. e. Unus *Ruhk.* *effecti cau-*
it, ex Pinciani conject. *S.*
me putas... liber: Senten-
rito illo, animam esse cor-

pus ideoque pati eadem quam corpus,
affligi, dissipari et solvi, derivanda
est. Diog. Laert. VII, 156, ibique
Menag.

4. *Permanere* in omnibus codd.
est. Quam tamen hic stare non posse
lectionem putans Pincianus conjecit
permeare; probaruntque Muret, Lî-
psius et Grut. *Ruhk.*—*Permanere*,
ἰμψύειν, διαψύειν, i. solida et inte-
gra manere. Fœerunt itaque Stoici,
qui putarent quidem animos post
mortem darare, sed si quando cor-
pus ejus ita obtereretur, ut ne partes
quidem superessent, nec illum in
corpore contineri, sed *spargi*, h. e.
in elementa sua recedere, igneum
in ignem, etc. εἰς τὰ φῖλα καὶ σπυγινῆ,
εἰς στοιχία, ut cum Epicteto Arriani
Diss. III, 13, 14, ubi Uptonus quæ-
dam notavit, loquar. Si proinde ani-
mus permeaverit, etiam permanebit:
ut adeo *permeare*, quod Pincianus
aliique reposuerunt in textum e con-
jectura, et *permanere* eodem redeant.

6 id, cui cessit, refunditur : sic animus, qui ex tenuissimo constat, deprehendi non potest, nec intra corpus affligi; sed beneficio subtilitatis suæ, per ipsa, quibus premitur, erumpit. Quomodo fulmini, etiam quum latissime percussit ac fulsit, per exiguum foramen est relictus, sic animo, qui adhuc tenuior est igne, per omne corpus fuga est. Itaque de illo quærendum est, an possit immortalis esse? Hoc quidem certum habet : si superstes est corpori, propter illud¹ nullo genere [mori] posse², propter quod non perit; quoniam nulla immortalitas cum exceptione est³, nec quidquam noxium æterno est. Vale.

Ruhk.—De illa Stoicorum opinione circa humanam mentem scripsit Lipsius, *Physiologia stoic.* lib. III, Diss. XI.

1. *Propter illud.* Sic bene edd. *R.* et *A.* cum ms. *c.* et codd. *Grut.* id est, propter id ipsum, propter eandem causam. Alii mss. *propter illum*; unde vulgo *propter hoc illum*, ab Erasmo. *Schw.*—Opsopæus de conjectura : *propter quod hoc perit.* Lipsius releget *propter* vel mutet in *propterea*; vel, *per quod hoc perit.* Gronovius ex apicibus scriptorum codd. sic format : *si superstes est corpori perire illum nullo genere posse, propter quod non perit.* Cæterum, quamlibet lectionem admiseris, sensus patet. *Ruhk.*

2. *Mori posse.* Sic rursus ed. *R.* et *A.* cum ms. *c.* et codd. *Grut.* Sed ex codd. *Grut.* alii verbum *mori* alio loco ponunt; in mss. *Ops.* autem prorsus abest id verbum : itaque unci inclusi, ratus posse ex sequente verbo *perit* h. l. *perire* suppleri, quod ipsum verbum *perire* adiecit Erasmus, unde vulgo *posse perire.* *S.*—*Lagrange* totum locum sic vertit : *La même cause qui l'empêche de périr, la défend contre toutes les attaques.*

3. *Nulla immortalitas cum exceptione est.* I. e. quod per se immortale est nullam unquam immortalitatis interruptionem admittit; sin aliter, jam immortale esse desideret.

EPISTOLA LVIII.

EXPLICAT QUOMODO OMNIA QUÆ SUNT PLATO DIVISERIT.

Lucilio explicaturus Platonis scitum de eo, quod est, præmittit querelam aupertate, quin de egestate sermonis latini, exemplis allatis. Dein expō-quotuplex τὸ εἶναι, i. quod est, sit, e Platone, præmissa definitione generis et speciei. Sex autem modis ab eo dici τὸ εἶναι monet. Quæ etsi subtilitates non proficuas esse fatetur, tamen insunt (affirmat) quæ salutaria fieri iust. Sic quum Plato negat, omnia ea, quibus sensus afficiantur, ex iis quæ vere sint, ad vanitatem omnium quæ cupiamus facilis est conio. In quibus et sunt voluptates, quas si regere et coercere possimus, vitam erit vitam prorogare. Attamen id agamus, ut neque vitam optemus, neque mortem recusemus.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

QUANTA verborum nobis paupertas¹, imo egestas, nunquam magis quam hodierno die intellexi. Mille inciderunt, quum forte de Platone loqueremur², quæ nina desiderarent, nec haberent; quædam vero, quum viderent, fastidio nostro perdidissent. Quis autem at in egestate fastidium? Hunc, quem Græci³ *astronant*, pecora peragentem et totis saltibus dissipantem, *lum* nostri vocabant. Hoc Virgilio licet credas :

Est lucum Silari juxta ilicibusque virentem
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo

¹ *Paupertas, imo egestas.* Idem rimen fecit Epist. XVII, 5. Ibi § 4, frugalitas est paupertas volaria. Mediocritas, ἀντάφρα etiam Horat. III, Carm. 29, 56: *Pauperes audit proba.* *Πενία* est egestas. *Πενία* sæpe apud Ciceronem hanc statem, quam Noster queritur, obrare est, si quando notiones philo-

sophicas Græcorum civibus suis vertere studeret. *Ruhk.*

² *Loqueremur, ego cum amico.* Cf. § 6. *Ruhk.*

³ *Æstron, αἰστρος.* Plinius tamen verbo *asilus* usus est XI, 28. Nec intelligas, quomodo vocabulum quotidiani usus perire possit. Itali hodieque vocant *assillo*. Virgilii locus est

Romanum est, œstrum Graii¹ vertere vocantes ;
Asper , acerba sonans ; quo tota exterrita silvis
Diffugiunt armenta.....

- 2 Puto intelligi istud verbum interisse. Ne te longe differam, quædam simplicia in usu erant, sicut *cernere ferro inter se* dicebantur. Idem Virgilius hoc probabit tibi :

..... Stupet ipse Latinus ,
Ingentes , genitos diversis partibus orbis ,
Inter se coisse viros , et cernere ferro² ;

- 3 quod nunc *decernere* dicimus ; simplicis verbi usus amissus est. Dicebant antiqui , *si jusso* , id est , *si jussero*. Hoc nolo³ mihi credas , sed fideli Virgilio⁴ :

Cætera , qua jusso⁵ , mecum manus inferat arma.

Non id ago nunc hac diligentia , ut ostendam , quantum tempus apud Grammaticum perdiderim ; sed ut ex hoc intelligas , quantum apud Ennium et Attium verborum situs⁶ occupaverit : quum apud hunc quoque , qui quotidie excutitur , aliqua nobis subducta sint.

- 4 Quid , inquis , sibi ista vult præparatio ? quo spectat ? — Non celabo te : cupio , si fieri potest propitiis auribus

in Georgicis lib. III , vs. 146. *Ruhk.*

1. *Graii* ed. *A.* et ms. *c.* Vulgo *Græci*. *Schw.*

2. *Cernere ferro* ap. Virgil. *Æn.* XII , 709. *Ruhk.*

3. *Hoc nolo*. Edd. *R.* et *A.* Ms. *c.* *hic nolo*. *Schw.*

4. *Fideli Virgilio*. Sic ed. *Ruhk.* cum edd. vett. et mss. Pal. 2 , 3 , et Col. commode : nec vero spernam *fidem Virg.* quod habent *A.* et *c.* cum mss. Ops. ubi eod. Amb. adjicit *adhibe* , quod subintelligi poterat. Nec vero absurda Gruteri conjectura , *fidem* , i. e. *fidis ne ? Schw.* — Muretus dedit : *sit fides Virgilio*. Duo Pal. habent : *sed fide Virgilio*. Editio vetus *sed fidem Virgilio* quod et Modius Norant. Lectt. Epist. 132 ,

probat. Lipsius emendat : *fido*. At vulgata bene habet. — *Fideli Virgilio* : *Ruhk.* interpretatur : cui fidem habeas : Quum vero ille vocis *fidelis* intellectus nusquam occurrat , melius intelligas : qui mihi assidue præstat sui carminis auctoritatem.

5. *Cætera , qua jusso*, etc. *Æn.* XI , 467. Silius tamen *Italic.* XII , 175 , hunc verbi simplicis , *jusso* , usum non fastidivit. *Ruhk.*

6. *Quantum... verborum situs* i. antiquitas , neglectus , ideoque obli-vio occupaverit. *Apud hunc* , Virgilium. *Ruhk.* — Sic et Horatius *Arte Poetica* : « Ut silvæ foliis pronos mutantur in annos , Prima cadunt ; ita verborum vetus interit ætas , Et juvenum rita florent modo nata , vi-

tuis, *Essentiam*¹ dicere; sin minus, dicam et iratis. Ciceronem² auctorem hujus verbi habeo, puto locupletem: si recentiorem quæris, Fabianum³, disertum et elegantem⁴, orationis, etiam ad nostrum fastidium, nitidæ. Quid enim fiet, mi Lucili? quomodo dicetur οὐσία⁵, res necessaria, naturam continens⁶, fundamentum omnium? Rogo itaque, permittas mihi hoc verbo uti: nihilominus 5 dabo operam, ut jus a te datum parcissime exerceam: fortasse contentus ero mihi licere. Quid proderit facilitas tua, quum ecce id nullo modo latine exprimere possim, propter quod⁷ linguæ nostræ convicium feci?

Magis damnabis angustias Romanas, si scieris unam syllabam esse, quam mutare non possim. — Quæ hæc sit, quæris? — τὸ ζῶ. Duri⁸ tibi videor ingenii: in medio positum posse sic transferri, ut dicam: *Quod est*. 6 Sed multum interesse video: cogor verbum pro vocabulo

gentque. Debemur morti nos nostraque..... Mortalia facta peribunt, Nedum sermonum stet honos et gratia vivax. Multa renascentur quæ jam cecidere, cadentque Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet usus, Quam penes arbitrium est et jus et norma loquendi.»

1. *Essentiam*. Muret. primum dedit ex conj. Cf. ejus Var. Lectt. XV, 20. Antea: *quid sentiam dicere*. R.

2. *Ciceronem*. In scriptis Ciceronis nobis reliquis hæc vox non invenitur: hic usus vocabuli ap. Cic. latuit, quod mireris, Quintil. II, 14, III, 6, VIII, 3; in quibus locis inventionem hujus nominis Fabiano tribuit, et duram censet hanc τῆς οὐσίας interpretationem. Lipsius laudat Sisonii verba: lecturus es hic novum verbum *Essentiam*, sed scias hoc ipsum dixisse Ciceronem. *Ruhk.*

3. *Fabianum*. De Sergio Flavio

Papirio Fabiano conf. Consolat. ad Marc. XXIII, 3. *Ruhk.*

4. *Elegantem* est in ora ed. Erasmi et in omnibus Grat. codd. Alii *disertum et eloquentem*, ut editio vetus, alii *elegantem* omittunt. R.

5. *Οὐσία...omnium*. Omnia enim ex Usia i. e. *Essentia*: quæ est proprie Stoicis Deus et Materia. *Lipsius.*

6. *Naturam continens, fundamentum omnium*. Sic Muretus ex aliquot scriptis Pinciani: sic et editio vetus et tres mss. Grat. At Erasmus: *natura continens* f. o. *Ruhk.*

7. *Propter quod...feci?* Propter quod totam hanc epistolam scribens coactus sum reprehendere nostram linguam. *Ruhk.*

8. *Duri*, etc. *Ruhk.* dat: *Duri tibi videor ingenii: in medio positam posse sic transferri*. Sic, inquit, Erasmus et aliquot codd. et ed. vetus. Edit. Rom. *D. t. videbur i. i. m. positum*

ponere; sed ita necesse est, ponam¹: *Quod est. Sex modis* hoc a Platone dici amicus noster, homo eruditissimus, hodierno die dicebat. Omnes tibi exponam, si ante indicavero, esse aliquid *genus*², esse et *speciem*.

- 7 Nunc enim *genus* illud *primum* quærimus, ex quo cæteræ species suspensæ sunt, a quo nascitur omnis divisio, quo universa comprehensa sunt. Invenietur autem³, si cœperimus singula retro legere; sic enim perducemur ad primum. *Homo* species est, ut Aristoteles ait; *equus* species est; *canis* species: ergo commune aliquod quærendum est his omnibus vinculum, quod illa complectatur, et sub
- 8 se habeat. Hoc quid est *Animal*. Ergo *genus* esse cœpit omnium horum, quæ modo retuli, hominis, equi, canis, *Animal*. Sed sunt quædam, quæ animam habent, nec sunt animalia: placet enim, *satis* et *arbustis* animam inesse; itaque et vivere illa, et mori dicimus. Ergo *Animantia* superiorem tenebunt locum, quia et animalia in hac forma sunt, et sata. Quædam⁴ anima carent, ut saxa; itaque

esse: posse sic transferri. — Schw. Erasmi lect. recipit, nisi quod scribit *transferre*, nulla fretus auctoritate. Nos cum Lipsio et ed. Bip. scripsimus: *in medio positum sic posse transferri*, quæ sola lectio facile intelligitur. Significat enim: omnibus patet verba τὸ εἶναι posse transferri his vocibus *quod est*.

1. *Sed ita necesse est, ponam: Quod est.* Sic Pincianus jubet legamus ex veteri lectione: sic exstat, in quatuor Grut. mss. Erasmus: *Sed si id necesse est, ponam Quod est.* Muretus: *sed id si n. etc. Ruhk.* — Schw. solus scribit: *ponam. Quod est, sex etc.*

2. *Esse aliquid genus.* Sic scripsi cum ed. R. et aliis libris apud Mod. Ops. et Grut. Nec vero displicet *aliquod*, vulgatum inde a Lipsio, quod

habet ed. A. cum ms. Pal. sec. In c. dubie scribitur *aliquid*. Fuerint quibus magis probetur, *esse aliud genus*, quod ex vet. lib. laudavit Pincianus. Schw.

3. *Invenietur autem... primum.* Ab individuis ad formas genera que ascendit Noster *retro legens singula*, ut ipse ait. Hac prolixiore deductione facile quisque supersedebit lector; nec eum ad quem talia scribi debebant, magnos in philosophia profectus fecisse putaverit. Spectant autem hæc ad prædicabilia Aristotelicorum, ad κατηγοροῦμενα, in quibus genus et species primum locum obtinent. R.

4. *Quædam anima carent.* Sic vulgo, ab Erasmo, cum ed. A. *Sed quædam etc.* ed. R. cum ms. c. et Opsop. et Grut. Schw.

erit aliquid animantibus antiquius, *Corpus* : hoc sic dividam, ut dicam, corpora omnia, aut animata¹ esse, aut inanima. Etiamnum est aliquid superius, quam corpus : dicimus enim quædam *corporalia* esse, quædam *incorporalia*. Quid ergo erit ex quo hæc diducantur? illud, cui nomen modo parum proprium imposuimus, *Quod est*. Sic enim in species secabitur, ut dicamus : Quod est, aut corporale est, aut incorporale. Hoc ergo genus est primum et antiquissimum, et, ut ita dicam, generale; cætera, genera quidem sunt, sed specialia : tanquam *homo* genus est²; habet enim in se nationum species : Græcos, Romanos, Parthos; colorum : albos, nigros, flavos; habet singulos : Catonem, Ciceronem, Lucretium. Itaque qua multa continet³, in genus cadit; qua sub alio est, in speciem. Illud genus, *Quod est*, generale, supra se nihil habet. Initium rerum est : omnia sub illo sunt.

Stoici volunt superponere huic etiam aliud genus magis principale : de quo statim dicam, si prius illud genus, de quo locutus sum, merito primum poni docuero, quum sit rerum omnium capax. Quod est, in has species divido, ut sint corporalia, aut incorporalia. Nihil tertium est. Corpus quomodo divido? Ut dicam : aut animantia sunt, aut inanima⁴. Rursus animantia quemad-

1. *Animata... inanima. Animalia... inanimalia R. A. c. cum aliis. Conf. Opsop. Schw.*

2. *Tanquam homo genus est se. speciale. Atque constat sibi Seneca, quidquid contra dicat Lipsius, cujus verba sunt hæc: « Atqui supra species erat, sed ex Aristotele : hic Logicam Chrysippi sequi eum probabile est hodie ridendam. » Nam quo jure, ait Noster, cæteræ divisiones ejus quod est, genera vocantur, quæ tamen*

non nisi species sunt, eodem Homo quoque genus vocari potest, quem supra tantummodo speciem esse vidimus. Sic Noster statim explicat verbis hæc : *Itaque... in speciem. R.*

3. *Qua multa continet... qua sub alio est. Sic edd. a Mur. ex Modii emendatione. Utrobique quod habet ed. R. quia ed. A. et Er. cum ms. c. Cf. Not. ad Ep. LXVI. Schw.*

4. *Inanima, habent inanimantia edd. inde a Lips. sed in animata ed.*

modum divido? Ut dicam : quædam animum habent, quædam tantum animam ; aut sic : quædam impetum habent¹, incedunt, transeunt ; quædam, solo affixa, radicibus aluntur et crescunt. Rursus animalia in quas species seco? Aut mortalia sunt, aut immortalia. Primum genus Stoicis quibusdam videtur, *Quiddam*². Quare videatur, subjiciam. In rerum, inquit, natura quædam sunt, quædam non sunt. Et hæc autem³, quæ non sunt, rerum natura complectitur, quæ animo succurrunt ; tanquam Centauri, Gigantes, et quidquid aliud, falsa cogitatione formatum, habere aliquam imaginem cœpit, quamvis non habeat substantiam.

13 Nunc ad id⁴ quod tibi promisi, revertor ; quomodo,

Ven. et Erasm. quod habent *A. c. S.*
 1. *Impetum habent* : id est, sponte moventur.

2. *Quiddam* scripsi cum vet. cod. quem in Notis laudavit Mur. *Quid* edd. inde a Lipsio. *Quod* ed. *R.* cum mss. Pinc. et Grut. Deest vox ed. *A.* et ms. *c.* cujus loco dein *sed quare* legitur : at particulam *sed* recte ignorant alii, *S.*—Lipsius, qui edidit *quid* pro *quiddam* : Ita lege, inquit, quum libris sit ambigue *quid* vel *quod* : sed illud præfero. Græco dixerim indubie, εἰς τὸ. Pincianus sententiam loci primus perdidit et breviter posuit : *Stoicis aliud aliquod genus Ente Superius esse, nempe quod*, ita enim ipse legit. Id igitur iis dividitur in vere *Ens* et *Non-ens*. Vere, ut omnia quæ in rerum natura sunt *Non-ens* ut sunt Centauri, Chimææ, et quæ in mente sola subsistunt. — Subtilitatem hanc facile intelligere licet. Quum Plato essentiam posuisset primo loco, illi observantes ea non comprehendendi hac definitione, quæ non vere sunt, tanquam Cen-

tauri, docebant esse superius quoddam, quo essentia comprehendatur, idque vocabant εἰς τὸ, i. e. res ad quam et phænomena et noumena retulerunt, s. res quæ quodammodo affectæ sunt, uti Cic. Top. 3 istud εἰ convertit. *Ruhk.*

3. *Et hæc autem*, etc. Nil mutant libri. Dicit igitur, ex Stoicorum sententia naturam rerum etiam ea complecti quæ re vera non sunt, quæ non nisi animo succurrunt. *Schw.*

4. *Nunc ad id... in sex modos Plato* p. Primo quidem in duos : atque ita in Timæo (p. 301, T. IX Bip.) et Sophista εἰς τὸ εἶναι dividit. Appuleius (de Habitudine lib. I, p. 162, T. II, Bip.) ex illo τὰς οὐσίας, quas Essentias dicimus, duas esse ait, per quas cuncta gignantur Mundusque ipse. Quarum una cogitatione sola concipitur, altera sensibus subjici potest. Prior illa vere esse memoratur : hanc vero non esse possumus dicere. Et primæ quidem Essentiæ primum Deum esse et mentem formasque rerum et animam : secundæ omnia quæ

quæcumque sunt, in sex modos Plato partiatur. Primum illud, *Quod est*, nec visu, nec tactu, nec ullo sensu comprehenditur; cogitabile est. Quod generaliter est, tanquam homo generalis, sub oculos non venit; sed specialis venit, ut Cicero et Cato. Animal non videtur¹, sed cogitur: videtur autem species ejus, equus, et canis. Secundum ex his, quæ sunt, ponit Plato, *quod eminet* 14 *et exsuperat omnia*. Hoc, ait, per excellentiam esse: ut poeta communiter dicitur; omnibus enim versus facientibus hoc nomen est: sed jam² apud Græcos in unius notam cessit. Homerum³ intelligas, quum audieris Poetam. Quid ergo hoc est? *Deus*; scilicet major ac potentior cunctis. Tertium genus est eorum, *quæ proprie sunt*: 15 innumerabilia hæc sunt, sed extra nostrum posita conspectum. — Quæ sunt, interrogas? — Propria Platonis supellex est⁴; *Ideas*⁵ vocat, ex quibus omnia, quæcumque videmus, fiunt, et ad quas cuncta formantur. Hæc immortales, immutabiles, inviolabiles sunt. Quid sit idea,

informantur, quæque gignantur, et quæ ab substantiæ superioris exemplo originem ducunt. Hæc ita universe in Platone: sed distinctius Noster in sex modos partitur. Primum est *Ens verum, intelligibile*: ut animal. Secundum, excellentissimum Ens et causa Entium, *Deus*. Tertium, *Idea*. Quartam ipsa *Εἶδη*, sive *species*. Quintum, quæ sensibus subjecta, i. e. *corpore*. Sextum, *quæ quasi sunt*, ut inane, tempus. L. — Cf. Meiners *Geschichte der Wissenschaften* II, p. 708 sq. p. 729 sq. Tiedemann *Geist der spek. Philos.* II, p. 75 sq. 86 sq. Tennemann *System der Plat. Phil.* II, p. 291 sqq. *Ruhk.*

1. *Animal non videtur, sed cogitur*. Sic Erasmus, ed. vetus, et Græteri ms. At Gronovii codd. exhi-

bebant: *Animal ut v., cogitur*. Unde conjecit: *Animal haud videtur; cogitur. Ruhk.*

2. *Sed jam apud*, etc. Sic bene vulgo cum *R. A. c. Sed tamen apud* ed. *Ruhk.* cum *Grut. Schw.*

3. *Homerum... poetam*. Sic et Cicero in *Topicis*: «Homerus propter excellentiam, commune poetarum nomen effecit apud Græcos suum.»

4. *Propria Platonis supellex est*. Sic ed. vetus et Pinciani aliorumque codices. At Erasmus voces has exclusit. *Ex quibus omnia quæcumque videmus fiunt* Pinciani, Modii codd. et plerique *Grut.* et ed. vetus. Antea: *ex quibus omnia quæ sunt fiunt, et ad*, etc. *Ruhk.*

5. *Ideas vocat*. De his Lips. aliquid *Phys. II, Diss. III.* Est quoque celeberr-

- id est, quid Platoni esse videatur, audi : « Idea est eorum,
 16 quæ natura fiunt, exemplar æternum. » Adjiciam defini-
 tionem interpretationem, quo tibi res apertior fiat. Volo
 imaginem tuam facere : exemplar picturæ te habeo, ex
 quo capit aliquem habitum mens, quem operi suo impon-
 nat. Ita illa, quæ me docet et instruit, facies, a qua pe-
 titur imitatio, idea est. Talia ergo exemplaria infinita
 habet natura rerum, hominum, piscium, arborum ; ad
 17 quæ, quodcumque fieri ab illa debet, exprimitur. Quar-
 tum¹ locum habet εἶδος. Quid sit hoc εἶδος, attendas oportet ;
 et Platoni imputes, non mihi, hanc rerum difficultatem :
 nulla est autem sine difficultate subtilitas. Paulo ante
 pictoris imagine utebar : ille, quum reddere Virgilium
 coloribus vellet, ipsum intuebatur ; idea erat Virgilio
 facies, futuri operis exemplar ; ex hac quod artifex tra-
 18 hit, et operi suo imposuit, εἶδος est. — Quid intersit,
 quæris ? — Alterum exemplar est, alterum forma ab exemplari
 sumpta et operi imposita. Alteram artifex imitatur, alteram
 facit. Habet aliquam faciem statua² : hæc est εἶδος.
 Habet aliquam faciem exemplar ipsum, quod intuens
 opifex statuam figuravit : hæc idea est. Etiam nunc
 aliam desideras distinctionem ? Idos in opere est ; idea
 extra opus : nec tantum extra opus est, sed ante opus.
 19 Quintum genus est eorum, quæ communiter sunt : hæc
 incipiunt ad nos pertinere ; hic sunt omnia, homines,
 pecora, res. Sextum genus eorum est, quæ quasi sunt ;
 tanquam inane, tanquam tempus.

rima Bruckeri de Ideis Dissertatio.

1. Quartum etc. Platonem hoc discrimen inter *ideas*, et *idos* ignorare docuit Meiners *Gesch. der Wiss.* II, p. 801. Formas illas æternas promiscue vocat Plato nunc εἰδέας,

nunc εἶδη, nunc ἰδέας, etc. *Ruhk.*

2. Habet aliquam faciem statua : hæc est εἶδος. Verba ista quum in ed. Bipont. temere prætermissa essent, pariter in ed. *Ruhk.* et *Math.* desiderantur. Hæc scribitur in ed. *R.* et

Quæcumque videmus ac tangimus¹, Plato in illis non numerat, quæ *esse* proprie putat. Fluunt enim, et in assidua diminutione atque adjectione sunt. Nemo nostrum idem est in senectute, qui fuit juvenis; nemo est mane, qui fuit pridie. Corpora nostra² rapiuntur fluminum more; 20 quidquid vides, currit cum tempore; nihil ex his, quæ videmus, manet. Ego ipse, dum loquor mutari ista, mutatus sum. Hoc est quod ait Heraclitus: « In idem flumen bis non descendimus³. » Manet idem fluminis nomen; aqua transmissa est. Hoc in amne manifestius est, quam in homine: sed nos quoque non minus velox cursus prætervehit; et ideo admiror dementia⁴ nostram⁴, quod tan- 21 topere amamus rem fugacissimam, corpus, timemusque ne quando moriamur, quum omne momentum mors prio-

seqq. *Hoc est idem* ed. A. et ms. c. S.

1. *Quæcumque videmus ac tangimus*, etc. Ideas, dixit Plato, s. formas naturam rerum constituere, esseque una cum Deo, in cujus intellectu ab æterno fuerint, unum genus omnium rerum, quæ interitu aut mutatione careant. Corpora contra, sive omne id quod sensibus subjicitur, propriæ essentia nominari non possunt, utpote quæ mutationibus, quinimo interitui patent. Conf. Wyttenbach ad Plat. de sera numinis vind. p. 76 sq. Contineant tamen necesse putabat immutabile quid, quia certa cognitio quædam habeatur. Tali modo et Heraclitum et Parmenidem a se conjungi affirmavit Plato. Cf. Meiners II, p. 730 sq. Tiedemann II, p. 87, sq. *Ruhk.*

2. *Corpora nostra... transmissa est.* Egregie hic monuit Tiedemann II, p. 88 sqq. lacunam syllogismi Heraclitici et a Platone negligi, uti a Nostro, res sensibus subjectas ne mo-

mento quidem sibi constare similesve manere; experientia refragatur, nec doceri potest. Nam ut illæ res vel uno temporis momento persistent, earumque mutationes legibus sint attemperatæ sempiternis, profecto notiones universales legere, principia colligere adeoque scientiam construere licebit. De *Heraclito* vid. Plat. Cratyl. T. III, p. 267, 268: « δὲς ἐς αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἔμβαλομεν. » Cf. Meiners I, p. 623. Tiedemann I, p. 217. *R.*

3. *In idem flumen bis non descendimus.* Sic Pincian. dedit, idque recte, sensu postulante. Muretus aliique probarunt. Erasmus et multi codd. cum edit. vet. *in idem f. b. d. et non descendimus. Ruhk.*

4. *Et ideo admiror dementia nostram.* Illud Heracliteum deflexit Noster ad amorem corporis et timorem mortis diminuendum; utrumque enim est fugacissimum et corpus, et omne momentum, quod antecedentis habitus (genitiv.) i. e. conditionis

ris habitus sit. Vis tu non timere¹, ne semel
quotidie fit? De homine dixi, fluida materia est
et omnibus obnoxia causis²: mundus³ quoque
22 res et invicta, mutatur, nec idem manet. Quae
omnia in se habeat, quae habuit; aliter habet,
buit: ordinem mutat.

Quid, inquis, ista subtilitas mihi proderit?
interrogas, nihil. Sed quemadmodum ille caeli
diu intentos ac fatigatos remittit atque avocatur,
solet, pascit; sic nos animum aliquando debet
laxare, et quibusdam oblectamentis reficere.
oblectamenta opera sint; ex his quoque, si ob-
23 sumes⁴ quod possit fieri salutare. Hoc ego⁵, non
soleo facere: ex omni vacatione⁶, etiamsi a plura
longissime aversa est, eruere aliquid conor et

mors est. Cf. Ep. xxiiv, 19 not. *Ruhk.*

1. *Vis tu non timere, ne*, etc. Sic restituit Gronov. ex suo et quatuor Grut. quibus omnes Rubeniani accedunt, et Erford. Heins. Possem, inquit, abs te impetrare, ne timeas, eventurum tibi, quod quotidie evenire omnibus videmus. Est formula orantis, hortantis, flagitantis, jubentis. Cf. Bentleius ad Horat. II, Sermon. 6, 92; qui Gronovium recte laudat. Vulgo male deest negandi particula contra mentem et sensum auctoris. Cf. ad III de Ira, 38. *Ruhk.*

2. *Causis* Gronovio suadente reposui. Sic. vet. edd. Tarvisina, Veneta, Frobeniana, et editio vetus, et codex Gronov. Erf. Heins. Conf. Gronovii Obs. III, 14, p. 422, ed. Lips. Verbum hoc est familiare Senecæ de morbo vitioque quocumque. Vide de Ira III, 10. Antea: *casibus*. *Ruhk.*

3. *Mundus... idem manet*, omnium

anim elementorum aliter sunt: quidquid alteri partem transit, etc. Senec. *Ruhk.*

4. *Sumes*. R. A. c. I.

5. *Hoc ego... efficere*. pra jam vidimus Epist.

2. *Ruhk.*

6. *Vacatione*. Erasmi Gruterus tamen in libro Medius in uno (v. Ep. vant. Lectt.) *Natione*, explicat: ex omni secta minimum. Maretus malle Lipsius, quod in ora quorundam est, *oratione*. non est tentanda. Otio, ut utile mihi fiat. *Ruhk.* hanc Ruhkoplii lectionem confitetur, si ex quodam ducta est, sed se timere sui ingenio oriatur. — tem opera subseciva, quod propter officium, sed otii et

que sunt, in sex modos Plato partiatur. Primum Quod est, nec visu, nec tactu, nec ullo sensu com-
 iditur; cogitabile est. Quod generaliter est, tan-
 homo generalis, sub oculos non venit; sed specialis
 ut Cicero et Cato. Animal non videtur¹, sed co-
 : videtur autem species ejus, equus, et canis.
 dum ex his, quæ sunt, ponit Plato, quod eminet 14
 operat omnia. Hoc, ait, per excellentiam esse :
 eta communiter dicitur; omnibus enim versus fa-
 bus hoc nomen est : sed jam² apud Græcos in unius
 cessit. Homerum³ intelligas, quum audieris Poe-
 Quid ergo hoc est? Deus; scilicet major ac poten-
 tinctis. Tertium genus est eorum, quæ proprie sunt : 15
 erabilia hæc sunt, sed extra nostrum posita con-
 um. — Quæ sunt, interrogas? — Propria Platonis
 ex est⁴; Ideas⁵ vocat, ex quibus omnia, quæcum-
 idemus, fiunt, et ad quas cuncta formantur. Hæc
 tales, immutabiles, inviolabiles sunt. Quid sit idea,

ntur, quæque gignantur, et
 substantiæ superioris exemplo
 n ducunt. Hæc ita universa
 one: sed distinctius Noster in
 los partitur. Primum est *Ens*
intelligibile: ut animal. Se-
 t, excellentissimum Ens et
 ntiam, *Deus*. Tertium, *Idea*.
 m ipsa *Eidῆ*, sive *species*.
 m, quæ sensibus subjecta, i. e.
 . Sextum, quæ quasi sunt,
 e, tempus. *L.* — Cf. Meiners
hte der Wissenschaften II,
 sq. p. 729 sq. Tiedemann
ler spek. Philos. II, p. 75 sq.
 Tennemann *System der Plat.*
 I, p. 291 sqq. *Ruhk.*
Animal non videtur, sed cogi-
 sic Erasmus, ed. vetus, et
 mss. At Gronovii codd. exhi-

bebant: *Animal ut v., cogitatur.*
 Unde conjecit: *Animal haud vide-*
tur; cogitatur. Ruhk.

2. *Sed jam apud, etc.* Sic bene
 vulgo cum *R. A. c. Sed tamen apud*
 ed. *Ruhk.* cum *Grut. Schw.*

3. *Homerum... poetam.* Sic et Ci-
 cero in *Topicis*: « Homerus propter
 excellentiam, commune poetarum
 nomen effecit apud Græcos suum. »

4. *Propria Platonis supellex est.*
 Sic ed. vetus et Pinciani aliorumque
 codices. At Erasmus voces hæc exclu-
 sit. *Ex quibus omnia quæcumque*
videmus fiunt Pinciani, Modii codd.
 et plerique *Grut.* et ed. vetus. Antea:
ex quibus omnia quæ sunt fiunt, et
ad, etc. Ruhk.

5. *Ideas vocat.* De his Lips. aliquid
Phys. II, Diss. III. Est quoque celeberr-

quam nos sumus, Providentia periculis eximit; potest tamen¹ aliquatenus nostra quoque providentia prorogare huic corpusculo moram, si voluptates, quibus pars ma-
 27 jor² perit, potuerimus regere et coercere. Plato³ ipse ad senectutem se diligentia pertulit. Erat quidem corpus validum ac forte sortitus, et illi nomen latitudo⁴ pectoris fecerat; sed navigationes⁵ ac pericula multum detraxerant viribus; parcimonia tamen, et eorum, quae aviditatem evocant, modus, et diligens sui-tutela, produxit⁶ illum ad senectutem, multis prohibentibus causis. Nam hoc scis, puto, Platoni diligentiae suae beneficio contigisse, quod natali suo⁷ decessit, et annum unum
 28 atque octogesimum implevit sine ulla deductione. Ideo

quod non vides totum. Mundus est itaque primus Deus ipse, deinde caelum, terra et omnes naturae illis comprehensae, denique systema deorum, hominum et naturarum, quae istorum causa creatae sunt. Diog. Laert. VII, 137. Aeternus autem est mundus, quatenus principia omnium rerum in se continet, sive quia Deus saepe mundus vocatur: mortalis est iste mundus quem videmus, cujus naturam habitumque deletum iri stantebant conflagratione, *ἔκπρωσι*, h. e. sparsum iri in elementa. Conf. post Lipsii *Physiol. Stoic.* I, 8, II, 6, Tiedemanni *System der St. Phil.* II, p. 70 sqq. *Ruhk.*

1. *Potest tamen.... prorogare.* Sic ed. *R.* cum mss. Grut. et aliis. *Posse tamen.... prorogare* ed. *A.* cum ms. c. ubi bene haberet *posse*, si sequeretur *prorogari*, ut cum Pinc. correxit Mur. Recte vero *tamen* tenent vet. libri, quod temere in *tandem* mutatum in ed. *Ruhk. S.* — *Potest tandem* est vetus, inquit *Ruhk.*, scriptura quam Gronovius recte tue-

tur contra Pincianum, qui dedit *invitis* mss.: *posse tandem*, ut ab *ἔκπρωσι* cogitemus pendeat. Lipsius: *posse tamen.... providentia longiorem prorogari.* Sic et editio vetus, nisi quod *prorogare* praefert.

2. *Quibus pars major*, per quas major pars nostrum perit. *Ruhk.*

3. *Plato... diligentia* i. e. prudentia. Mortuus est anno aetatis LXXXI peracto, Ol. CVIII, 1, quum natus esset Ol. LXXXVII, 4. Cf. Tennemannii *System der Platon. Philos.* Vol. I. *Ruhk.*

4. *Latitudo pectoris*, prius enim Aristoteles nominabatur. *R.* — *Gracis πλατύς*, latus.

5. *Navigaciones.* De Platonis navigationibus in Italiam, Cyrenam, Siciliamque ab omnibus Hist. phil. auctoribus actum est, a Brucker. I, p. 633 sq. Meiners II, p. 688, et nuper Tennemann. l. l. *Ruhk.*

6. *Produxit* recte ed. *R.* Vulgo *perduxit* cum *A. c. Schw.*

7. *Natali suo*, qui fuit mensis Thargelionis (Aprilis) septimus dies,

qui forte Athenis erant, immolaverunt defuncto, s fuisse sortis quam humanæ rati, quia consum- perfectissimum numerum, quem novem novies cata componunt. Non dubito, quin paratus esset, lies ex ista summa et sacrificium² remitters. Po- galitas producere senectutem; quam ut non puto scendam, ita ne recusandam quidem. Jucundum²⁹ e secum quam diutissime, quum quis se dignum, cretur, effecit.

e de isto feremus sententiam³, an oporteat fasti- nectutis extrema, et finem non opperiri, sed cere. Prope est a timente, qui fatum segnis ex- sicut ille ultra modum deditus vino est, qui am- exsiccat, et facem quoque exsorbet. De hoc³⁰ ueremus, pars summa vitæ, utrum ea fax⁴ sit, dissimum ac purissimum quiddam; si modo mens uria est⁵, et integri sensus animum juvant, nec n et præmortuum corpus est. Plurimum enim

auctore, Quæst. conviv. a Diogene Laertio, in vit.

. Ex his assectatoribus Zo- ejus legislationem et doc- servandam constitutis (cf. sen II, p. 420 sq.) inprimis s tempora quosdam græ- onvenisse dubitari nequit. præbet Osthanes: vid. p. 159 sq. *Ruhk.*

crificium, quoniam si pau- dies remisisset, caruisset rificii, quod non ob aliud tar quam quod unum et im annum perfecte imple-

e de isto feremus senten- ter amorem sui aversaban-

tar Stoici mortem sibi consciscere: sed liberum ostium habere quemvis asserebant. Cf. Lipsii Manud. III, 22, Senec. Ep. xxvi, 9 not. xxix, 8, xxx, 10, lxx, 6, lxxxii, 14. *Ruhk.*

4. *Utrum ea fax sit.* *Ruhk.* dat *Utrum fax vitæ hæc sit.* Sensus idem. — Laudat Lipsius Antiphanem Comicum Stob. Floril. Serm. 117. (Brunk. poet. gnom. p. 186, VIII.) *Σφῶδρ' ἰστέν ἡμῶν ὁ βίος οὐτὸν προσφω- ρός· ὅταν ᾗ ἐδ' λοιπὸν μικρὸν, ἔξος γίγνεται.* Cf. Ep. xxvi, 2. *Ruhk.*

5. *Mens sine injuria*, i. e. illæsa, sana. Hac enim ætate, qua Noster flo- ruit, vox *injuria* idem valere cœpit quod impedimentum, detrimentum, læsio. Vide Sen. N. Q. VI, 18, 32, VII, 31. Plin. XIII, 24 extr. etc. *R.*

refert, vitam aliquis extendat, an mortem. At, si inutile ministeriis est corpus, quidni oporteat educere animum
 31 laborantem? et fortasse paulo ante, quam debet, facien-
 dum est; ne, quum fieri debeat, facere non possis: et,
 quum majus periculum sit male vivendi, quam cito mori-
 riendi, stultus est qui non exigui temporis mercede
 magnæ rei aleam redimit. Paucos longissima senectus ad
 mortem sine injuria pertulit: multis iners vita sine usu
 jacuit sui. Quanto¹ deinde crudelius judicas, aliquid ex
 32 vita perdidisse, quamvis finienda? Noli me invitus au-
 dire, tanquam² ad te jam pertineat ista sententia: sed,
 quid dicam, æstima. Non relinquam senectutem, si me
 totum mihi reservabit; totum autem ab illa parte³ meliore;
 at, si cœperit concutere mentem, si partes ejus convellere,
 si mihi non vitam reliquerit, sed animam⁴; pro-
 33 siliam ex ædificio putrido ac ruenti⁵. Morbum morte non
 fugiam, duntaxat sanabilem, nec officientem animo:
 non afferam mihi manus propter dolorem; sic mori vinci
 est. Hunc tamen si sciero perpetuo mihi esse patiendum,
 exibo, non propter ipsum, sed quia impedimento mihi

1. *Quanto.... finienda?* Verba adversæ sententiæ, non debere finiri. *Lips.* — Hæc Lipsii annotatio, quam *Ruhk.* adoptavit minime huic loco lucem admovet, imo ipsa lucem requirit; cæterum videtur auctor significare voluisse: num credis multo crudelius esse aliquid vitæ reliquum projicere, quæquidem mox te invito finienda est, quam jacere inertem sine usu tui? *Quamvis* int. quamvis relucteris, quamvis eam finire abnuas.

2. *Tanquam ad te pertineat i. s.* Int. tanquam hæc sit admonitio, qua tibi nuntiam mihi immotam esse

animo ut ultro mortem petam, qua te præparare velim ad desiderium mei.

3. *Ab illa parte meliore.* I. animo, mente. *Ruhk.*

4. *Animam.* Anima qua quis planetarum modo degit, opponitur vitæ. *Ruhk.*

5. *Ædificio.... ruenti.* *Stobæus* Serm. 118. *Gorgiæ* *Leontino* hoc adscribit, *qui senex interrogatus: ecquid libens moreretur?* *Μάλιστα, ἔτιπεν, ὅσπερ γὰρ ἐκ σαπροῦ καὶ βέοντος οἰκίδιου ἀσπίτως ἀπαλλάττομαι.* Maxime, inquit; nam ut ex putri et diffluente domuncula non invitus abeo. *Lipsius.*

us est ad omne propter quod vivitur. Imbecillus est navus, qui propter dolorem moritur; stultus, qui is causa vivit. Sed in longum exeo: est præterea ia, quæ ducere diem possit¹. Et quomodo finem imponere poterit, qui epistolæ non potest? Vale: quod libentius quam mortes meras² lecturus es.

ua ducere diem possit, i. e. iere. Ueber enim hæc materies tatio. Proprie materia per diem endo ducitur, producitur. Cf. ad Tibull. 1, 4, 5. Alii expli- matariam in nobis esse, quam i differre possit, loquendi ta- u repugnante. *Ruhk.*
ortes meras cum Modio, et et Lipsio scripsi, improbante i Gronovio; cum quo si quis m librorum scripturam *mor- us* maluerit, nihil impedio. us quidem, etiam alibi plus *mortis moras* memorari Se- ut Epp. VII, 3, LXXXII, 11. uæst. II, 59, sed id huic loco modum convenire videbatur. ero et illud observandum, le- xp esse mutationem, quam umus, unius vocalis *o* in *e*:

nam *mortis* quidem, ex prisco scri- bendi more frequenter in libris nos- tris servato, quartus nominis casus esse poterat, ut idem ac *mortes* va- leret. Porro Epist. VII, § 3, pro *mortis moræ* in libris nonnullis vice versa *mortis* (vel *mortes*) *meræ* scri- bitur, ut in ms. Par. b. et in ed. Erasm. 2. Denique h. l. *mortis meras* exhibebant duo Palatini codices: ex quo probabile fit, etiam a Modio istud *meras* non ex ingenio, sed ex vet. libro esse prolatum; eodemque ducebat corrupta scriptura *meas*, in ora Erasmi notata, quam eandem unus etiam e Palatinis codd. exhibe- bat. *Schw.* — *Mortes meras*, nempe quas Epistola hæc ultima habet et sonat. *Lips.* — *Lagrange* parva lucia affert, qui vertit: *Recevez donc un adieu, moins triste que l'éternel adieu.*

EPISTOLA LIX.

VOLUPTATIS ET GAUDII DISCRIMEN. — DE HUMANA STULTITIA.

Lucilio testatur voluptatem, quam ex ejus epistola perceperit, eamque, voluptatis et gaudii discrimine exposito, et ab oratione, et a materia laudat. Nec reprehendendum censet, quod imaginibus orationem distinxerit, quippe quæ ad animum discentis audientisve regendum vel philosopho non indignas sint. Sic Sextius imaginem exercitus pugnae parati de sapiente adhibuerat. Hinc occasionem sumit, in questionem transeundi, cur stultitia nos tam tenaciter teneat. Non omni impetu, respondet, utimur ad eam cognoscendam et repellendam: nimium nobis placemus, ideoque et nosmetipsos decipimus, et ab aliis decipi patimur, imprimis adulatione. Denique docet, quomodo quisque intelligat, se non esse sapientem.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

MAGNAM ex epistola tua percepi voluptatem: permittit enim mihi uti verbis publicis¹, nec illa ad significationem stoicam² revoca. Vitium esse voluptatem credimus. Sit sane: ponere tamen illam solemus ad demonstrandam animi hilarem affectionem. Scio, inquam, et *voluptatem* (si ad nostrum album³ verba dirigimus) rem infamem esse; et *gaudium*, nisi sapienti⁴, non contingere: est

1. *Verbis publicis*, i. e. popularibus, quale erat *voluptas*. Cf. Ep. III, 1. R.

2. *Significationem stoicam*. Sæpe de hoc paradoxo monuimus, e. c. ad II de Ira 6. Stoicos sic loqui, ut velle bonum, gaudere eo adepto, et cavere s. devitare malum, negent nisi sapientem: stultum autem nonnisi cupere, lætari, ideoque et *voluptate* uti, metuere, contristari, ut Augustini de Civit. Dei XIV, 8, verbis utar. Cf. Davis. ad Cic. Tusc. IV, 6,

et ad Maxim. Tyr. p. 504. De *Gaudio* cf. Ep. XXIII. *Ruhk.*

3. *Album*. Hanc scripturam Rud. Agricola ex ingenio restituit, Erasmo probante. Optime. Olim cusi *nostrum album*, cod. Col. *nostrum animum*. *Ruhk.* — *Album*, stoicum, ut in nostro foro et tribunali super iis arbitramur. *Lipsius.*

4. *Nisi sapienti*. Super tota hac re ego ubertim Manulect. III. Dissert. V. *Lipsius.*

nimi elatio, suis bonis viribusque fidentis. Vulgo sic loquimur, ut dicamus, magnum gaudium nos a consulatu, aut ex nuptiis, aut ex partu uxoris esse; quæ adeo non sunt gaudia, ut sæpe initia tristitiæ sint: gaudio autem junctum est¹ non re, nec in contraria verti. Itaque quum dicit Vir-noster, « Et mala mentis gaudia; » diserte³ quic-it, sed parum proprie; nullum enim *malum* est. Voluptatibus hoc nomen imposuit, et quod expressit; significavit enim homines malo suo Tamen ego non immerito dixeram, cepisse me m ex epistola tua voluptatem: quamvis enim ex a causa⁴ imperitus homo⁵ gaudeat, tamen affectum impotentem, et in diversa statim inclinaturum⁶, vom-voco, opinione falsi boni motam⁷, immoderatam modicam.

, ut ad propositum revertar, audi quid me in epist-ua delectaverit. Habes verba in potestate; non

idio autem junctum est. Int. proprium est.

Lilius. Æn. VI, 278, 279, n contra has Senecæ argu-
eo defenditur, quod *verbis*
(ut ipse Noster de se initio
dicit) usus sit, non ad signi-
m stoicam revocatis. Nec
: dignum fuerit. *Ruhk.*
erte. l. e. clare et distincte.

honesto causa. Corrupte *ex*
sta causa dabant *R. A. c.*
caussa quatuor codd. *Grut.*
unde *Muret.* correxit *ex ju-*
s; tum *justa causa* ed. *Gron.*
x (casu, puto) omissa. De-
: *nomine justa causa* edidit
iod quid sit, quidve valeat,

III.

ipse viderit: illud equidem video,
in editione vetere (in qua eandem
scripturam exhiberi ille ait) non *ju-*
sta, sed ista legi. Non animadvertent
vir doctus id quod ex cod. *Pal. sec.*
Gruterus enotaverat, *ex homine isto*
causa; quo ex portento et istud na-
tum erat *ex nomine*, et scriptura uni-
ce vera (de qua jam olim peraspecte
Lipsius monuerat) facile intelligeba-
tur, *ex honesto causa.* *Schw.*

5. *Imperitus homo.* *Stultus, φαῦλος,*
sapienti oppositus. *Ruhk.*

6. *Impotent... inclinaturum.* Int.
qui non est compos sui, qui nihil
habet stabilis, et forsan jam in eo est,
ut in dolorem vertatur.

7. *Motam* editio vetus habet, res-
titutam recte e mss. *Ruhk.*

effert te oratio¹, nec longius, quam destinasti,
 4 Multi sunt², qui ad id, quod non proposuerant scri
 alicujus verbi placentis decore vocentur³; quod ti
 evenit : pressa⁴ sunt omnia, et rei aptata. ⁵ *La*
 quantum vis, et plus significas quam loqueris. H
 joris rei indicium est : apparet⁶ animum quoque
 habere supervacui, nihil tumidi. Invenio nunc⁷ t
 tiones verborum, ut non temerarias⁸, ita non inde
 5 itaque periculum sui fecerint. Invenio imagines
 bus si quis nos uti vetat, et poetis illas solis judic
 concessas, neminem mihi videtur ex antiquis le
 apud quos nondum captabatur plausibilis⁹ oratio
 qui simpliciter et demonstrandæ rei causa eloquet
 parabolis¹⁰ referti sunt; quas existimo necessaria

1. *Non effert te oratio.* I. e. Non te ad impetum dicendi, ad tumorem, concitat : quod in argumentis moribus contingere solet ingenii acrioribus. *Ruhk.*

2. *Multi sunt.... vocentur :* Quod v. c. adeo in Platone veteres critici reprehendebant. Vide Meiners, vol. II, p. 693, 695, ubi loca veterum allata sunt. *Ruhk.*

3. *Decore vocentur.* Verum fuerit *evocentur*, verbum Senecæ familiare. Cf. Gron. ad Ep. XLVII, not. 44. *S.*

4. *Pressa*, de brevitate nervosa. Cf. Ernesti Lexic. Lat. Technol. in *Pressus*, ubi nostrum locum quoque advertit. *Ruhk.*

5. *Loqueris... loqueris.* Est ἔμψαις, quam Cic. Or. III, 53, explicat plus ad intelligendum quam dixeris significatio : et in Orat. 40, significatio sæpe erit major, quam oratio. Conf. Ernesti l. l. sub voce : *Significatio.* *R.*

6. *Hoc* (scil. plus significare quam loqueris) *majoris rei indicium est :* *apparet* enim iade animum quoque,

sicut verba, nihil habere su

7. *Invenio nunc.* Hoc mihi cuit, quod dedere *A. c.* quod tamen, vulgatum ex ed. *R.*

8. *Ut non temerarias, ita decoras. Itaque,* etc. Sic ed. abludit multum Erasm., quod *Itaque*, et nonnulli codd. ciani plerique codd. omittunt *ita non indecoras.* Sed bene possunt. Seneca quidem has tiones probat, at quid alii expectandum jubet. *Ruhk.*

9. *Plausibilis oratio,* quæ tata et ad ornatum compar qua illis placeat qui audiant, *ἐπιδεικτικῆ* et *δημοτέρ* ponuntur *πολιτικοί*, qui mag tatem rerum cognoscendarum artis et ingenii admirationem runt. Vid. Ernesti Lexic. *G.* chn. in Ἐπιδεικτικόν. *Ruhk.*

10. *Parabolis.* Vides hic *et parabolis* eadem vi pon discrimen instituit Bergerus tura pulcr. Orat. p. 293, ap

causa qua poetis, sed ut imbecillitatis nostræ
la sint, et ut discentem et audientem in rem præ-
lducant.

n ecce¹ quum maxime lego, virum acrem, Græ- 6
², Romanis moribus philosophantem. Movit me
illo posita: Ire quadrato agmine exercitum,
s ab omni parte suspectus est, pugnae paratum.
quit, sapiens facere debet: omnes virtutes suas
expandat, ut ubicumque infesti aliquid orietur,
ta præsidia sint, et ad nutum regentis sine tu-
spondeant. Quod in exercitibus his, quos im- 7
magni ordinant, fieri videmus, ut imperium
ul omnes copiæ sentiant, sic dispositæ, ut si-
uno³ datum, peditem simul equitemque per-
hoc aliquanto magis necessarium esse nobis,
it. Illi enim⁴ sæpe hostem timere sine causa;
mque illis iter, quod suspectissimum, fuit. Nihil
pacatum habet: tam superne illi metus est,

technol. sub *Imago*, et
hū. Παράλογη. *Ruhk.*

n ecce etc. Ab istis verbis
initium novæ Epistolæ,
numerus LXIII. Cf. not.
4: ad XLVIII, *Mus syllab.*
l. A. pariter, quasi hinc
læ initium fieret, præpo-
nentum; sed nec post ad-
itur *Vale*, nec numerus
læ adjectus. S.—*Sextium*
c ipso tempore) *lego*. Q.
e pater et filius uterque
studiis scriptisque nobis
fuit sectæ Q. Sextii as-
a pater lib. III. *Controv.*
. N. H. 18, 28. *Claudius*,
de anima lib. II, cap.
ejus latine citat, sed ab

ipso fortasse versa. Vide *Lipsium* in
Manud. I, 6, et II de *Ira* 36, 1 not.
In sententiis, quæ ei tribuuntur in
Opusc. myth. et eth. p. 645 ed. Gale
nullum earum sententiarum!, quæ
hic laudantur, vestigium reperitur.
Enim vero facile est intelligere, illas
sententias, nisi sint fœtus Christiani
cujusdam, tamen esse a Christiano
ubique interpolatas. Cæterum homi-
nis vitam esse jugem militiam vidi-
mus Ep. LI, 5 not. *Ruhk.*

2. *Græcis verbis*. Namque Athe-
nis multum egerat: sed mores,
inquit, Romanos habuit, graves,
constantes. *Lipsius*.

3. *Signum ab uno*. In tessera aut
verbo. *Lipsius*.

4. *Illi enim*. Scilicet milites.

8 quam infra ; utrumque trepidat latus : sequuntur pericula, et occurrunt ; ad omnia pavet ; imparata est , et ipsis terretur auxiliis. Sapiens autem , ad omnem incursum munitus est et intentus : non si paupertas , non si luctus , non si ignominia , non si dolor impetum faciat , pedem referet. Interritus et contra illa ibit , et inter illa. Nos multa alligant¹ , multa debilitant ; diu in istis vitiis jacuimus ; elui difficile est : non enim inquinati sumus , sed infecti.

9 Ne ab alia imagine ad aliam transeamus , hoc quæram , quod mecum sæpe dispicio , quid ita nos stultitia tam pertinaciter teneat² ? Primo , quia non fortiter illam repellimus , nec toto ad salutem impetu nitimur ; deinde , quia illa , quæ a sapientibus viris reperta sunt , non satis credimus , nec apertis pectoribus haurimus , leviterque
10 tam magnæ rei insistimus. Quemadmodum³ autem potest aliquis , quantum satis sit , adversus vitia discere , qui , quantum a vitiis vacat , discit ? Nemo nostrum in altum descendit⁴ ; summa tantum decerpimus ; et exiguum temporis impendisse philosophiæ , satis abunde
11 que occupatis fuit. Illud præcipue impedit , quod cito nobis placemus. Si invenimus , qui nos bonos viros dicat ,

1. *Alligant*, manet in illa militari imagine : *capti alligantur, tenentur*. Vide ad Epist. XXIV, 16. *Ruhk.*

2. *Teneat* illigatos.

3. *Quemadmodum... discit* ? Quomodo aliquis arma sibi comparare potest satis valida , quibus ad dehelanda vitia feliciter uti possit , qui sapientiæ studium inter subseciva habet , discens tantummodo , quibus nunc careat vitiis ; de cæteris , quæ impetum in eum facere possint , et de remediis contra ea acquirendis ,

parum sollicitus. *Ruhk.*—Nobis autem videtur *Ruhk.* parum intellexisse hunc locum ; *quantum a vitiis vacat* non significat *quibus nunc careat vitiis* ; nam oporteret vocem *vacat* subiectivo modo positam fuisse : significat vero , ut e sequenti phrasi patet , nos illud tantum tempus philosophiæ impendere quo a vitiis vacamus , id est quo non indulgemus luxuriæ , ambitioni , nedum contra omnem eorum impetum parati simus.

4. *Nemo... descendit*. Simile est

, qui sanctos, agnoscimus¹. Nec sumus
tione contenti : quidquid in nos adulatio
ngessit, tanquam debitum prendimus ; opti-
sapientissimos, affirmantibus assentimur,
illos multa mentiri² ; adeoque indulgemus
dari velimus in id, cui contraria quum-
us³. Mitissimum ille se in ipsis suppliciis
nis liberalissimum, in ebrietatibus ac libi-
erantissimum. Sequitur itaque, ut ideo mu-
quia nos optimos esse credimus.⁴ Alexander
India vagaretur, et gentes, ne finitimis
notas, bello vastaret, in obsidione cujus-
um circumit muros et imbecillissima mœ-
, sagitta ictus, diu persedere et incepta

V, 23. « Ut nemo
ndere, nemo! » R.
bene edd. ab Eras-
l. A. c. Schw.
i. Sic recte ed. A.
ulta ment. ed. R.
30 edd. a Mur. S.
t velim, illos spei
et, quum sciamus,
nobilis aliquid cap-
grange vertit hanc
s ne contredisons
, quonique nous sa-
ut fausses. Prorsus
se videtur auctoris
quum supra dixit
acemus (quod ut
uascumque laudes
argiatur, nos eas
, veras arbitrari,
esse adulationes) :
nos decipi ab ho-
cæteris mendaces
sed illa propensio
cito nobis ipsi pla-

ccamus, prohibet ne attendamus eos
et, in istis adulationibus mendaces
esse. Quæ interpretatio satis confir-
matur sequentibus : nos optimos esse
credimus, § 12.

3. Adeoque... facimus. Quia falsæ
illæ laudes nutantem conscientiam
confirmant, earumque auctoritate
nitimur, ut nobis ea quæ nos remor-
dent condonemus.

4. Alexander. A multis auctoribus
hæc traduntur, quos collegit Freins-
hem. ad Curt. VIII, 10. « Urbem Ma-
zagæ tenebant. Pedes ibat quum vul-
neraretur in sura: teli spiculo evulso
ad moveri equum jussit, quo vectus
ne obligato quidem vulnere haud
segnius destinata exsequeretur; ideo-
que diu persedit in equo, dum cunc-
tis perspectis mandatisque in castra
se reciperet. » Freinshemius recte ibi
judicat, Senecam et Q. Curtium rem
expressisse, verbis neglectis. Noster
vero brevioribus verbis factum con-
traxit. Ruhk.

- 13 agere perseveravit¹. Deinde quum, represso sanguine, sicci vulneris dolor cresceret, et crus suspensum equo paulatim obtorpuisset, coactus absistere² : « Omnes, inquit, jurant esse me Jovis filium, sed vulnus hoc hominem esse me clamat. » Idem nos faciamus; quum pro sua quemque portione adulatio infatuat, dicamus : Vos quidem me dicitis prudentem esse; ego autem video, quam multa inutilia concupiscam, nocitura optem; ne hoc quidem intelligo, quod animalibus satietas monstrat, quis cibo debeat esse, quis potioni modus; quantum capiam, adhuc nescio.
- 14 Jam docebo, quemadmodum intelligas te non esse sapientem. Sapiens ille³ plenus est gaudio, hilaris, et placidus, inconcussus; cum Diis ex pari vivit. Nunc ipse te consule. Si nunquam mœstus es, nulla spes animum tuum futuri expectatione sollicitat, si per dies noctesque par et æqualis animi tenor erecti et placentis sibi est;
- 15 pervenisti ad humani boni summam. Sed si appetis voluptates, et undique, et omnes; scito, tantum tibi ex sapientia, quantum ex gaudio, deesse. Ad hoc cupis pervenire; sed erras, qui inter divitias illuc te venturum esse speras, inter honores⁴ gaudium, inter sollicitudines

1. *Diu pers. dere et incepta agere perseveravit.* Sic Modius Muretusque suasu codd. Editio quoque vetus haud multum abit, nam habet : *sagitta diu ictus persedere* etc. Erasmus: *diu perstitit in re.* Lipsius em. *pergere.* Codex Col. *perstitit ire.* Sed vulgatum bonum est. *Persedit* enim in equo. Cf. not. superiorem. *Ruhk.*

2. *Absistere* ab equo. Exclamationem illam, in qua Alexandrum vulneratum alluisse putant ad Hom. II. V, 340, Curtius l. I. sic extulit : *Se*

quidem Jovis filium dici, sed corporis ægri vitia sentire. *Ruhk.*

3. *Sapiens ille plenus est gaudio, hilaris.* Sic ed. *R.* cum mss. *Grut.* et aliis. *Schw.* — *Ruhk.* edidit : *Sapiens ille est qui plenus gaudio, hilaris.* — *Sapiens ille est.* Sæpe de hoc paradoxo stoico monuimus, adducto Lipsio in *Manuduct.* III, 14. *R.*

4. *Inter honores gaudium, inter sollicitudines queris.* In *R. A. c.* sic scribitur, *inter honores idem gaudium, inter sollic.* etc. Vulgo, inde

is. Ista, quæ sic petis, tanquam datura¹ lætitiæ ac
 statem, causæ dolorum sunt. Omnes², inquam, illi
 unt ad gaudium : sed , unde stabile magnumque
 quantur , ignorant. Ille ex convivii et luxuria ; ille
 ambitione , et circumfusa clientium turba ; ille ex
 1 ; alius ex studiorum liberalium vana ostentatione ,
 hil sanantibus litteris³. Omnes istos oblectamenta
 ia et brevia decipiunt ; sicut ebrietas , quæ unius
 hilarem insaniam longi temporis tædio pensat ; sicut
 us et acclamationis secundæ favor , qui magna solli-
 ine et partus est , et expiandus⁴. Hoc ergo cogita ,
 17
 esse sapientiæ effectum , gaudii æqualitatem. Talis
 apientis animus , qualis mundus⁵ super lunam ; æm-
 llic serenum est. Habes ergo , quare velis sapiens
 quia nunquam sine gaudio est. Gaudium hoc non na-
 r , nisi ex virtutum conscientia. Non potest gaudere ,

debat *Inter honores gau-
 id est, inter sollic. quaris?*
 erinde et vox *idem*, et dux
est, ex scholio aut ex conject.
 e videbantur. Quæ ad h. l.
 us annotavit, confusa sunt,
 is mihi percepta. Schw. — At-
 non confiteri non possumus
 am illam a Mureto lectionem,
 tim cum post *speras* punctum
 r, sicut fit in plerisque edd.,
 convenientiorem latinæ con-
 onni videri : nam prorsus diffi-
 in hac a Schw. edita lectione
 ictionem verborum explanare,
 aam sensus liquide patet.
tanquam datura... voluptatem.
 t Stoicus loquitur hic, sed ver-
 ilicis utitur. Ruhk.
hmes... tendunt ad gaudium :
 rare possis cum εὐδαιμονία; fe-
 : recte intellecta, de qua nos-

tris temporibus et veteris philosophiæ
 assectatores et ii, qui e Criticæ spa-
 tiis profecti sunt, tantopere inter se
 digladiantur. Ruhk.

3. *Et nihil sanantibus litteris.* Dum
 quæstiones de rebus mythologicis et
 similibus facerent deque iis disputa-
 rent. Exemplo sit Calvinus Ep. xxvii.
 Conf. de Brevit. vit. c. 13. Ruhk.

4. *Expiandus.* De recitationibus,
 quibus ille plausus paritur, sermo
 est. Cf. Ep. lxi, 13. Sequitur autem
 istum tam male partum favorem in-
 vidia et justa reprehensio : quibus
 perpetiendis ille plausus pensatur. R.

5. *Qualis mundus R. A. c.* cum
 Pal. 1, 2, 3, non *qualis mundi sta-
 tus*, quod ex scholio natum videtur.
 Schw. — Cf. III de Ira 6, 1, not.
 Addas Ocellum Lucanum (Opusc.
 mythol. phys. et ethic. p. 516), ἰσθμὸς
 (separatio) γὰρ ἐστὶν ἀδυνασία καὶ γένε-

nisi fortis, nisi justus, nisi temperans. — Quid ergo?
 inquis; stulti ac mali non gaudent?—Non magis, quam
 18 prædam nacti leones. Quum fatigaverunt se vino et libi-
 dinibus; quum illos nox inter vina defecit¹, quum volu-
 ptates, angusto corpori ultra quam capiebat ingestæ,
 suppurare² cœperunt; tunc exclamant miseri Virgili-
 anum³ [illum versum⁴]:

Namque ut supremam falsa inter gaudia noctem
 Egerimus, nosti.

Omnem luxuriosi noctem inter falsa gaudia, et quidem
 tanquam supremam, agunt. Illud gaudium, quod Deos
 Deorumque æmulos sequitur, non interrumpitur, non
 desinit: desineret, si sumptum esset aliunde: quia non
 est alieni muneris, ne arbitrii quidem alieni est⁵. Quod
 non dedit fortuna, non eripit. Vale.

σιως ὁ περὶ τὴν σελήνην δρόμος· τὸ μὲν
 ἄνωθεν ὑπὲρ ταύτης πᾶν καὶ τὸ ἐπ' αὐ-
 τὴν θεῶν κατέχει γένος· τὸ δ' ὑποκάτω
 σελήνης νεύκος καὶ φύσις. Partes ita-
 que universi, quæ supra et in luna
 sunt, divinam ad naturam spectant:
 infra lunam est regio pugnæ et ge-
 nerationis. *Ruhk.* — Sic et poeta de
 sapiente: «Perpetuum nulla temeratur
 nube serenum.»

1. *Quum illos nox inter vina de-
 fecit.* Int. quum, nocte absumpta in
 potando, ad lucem pervenerunt.

2. *Suppurare* bene edd. ab Eras-
 mo, nescio ex conject. an e vetere
 libro. Conf. de Brev. Vit. c. 11. *Sup-
 perare R. A. c.* cum aliis. *Supputare*
 Pal. sec. *Schw.*

3. *Virgilianum illum.* *Æn.* lib.
 VI, vs. 513, 514. *Ruhk.*

4. *Illum versum* vulgo ex ed. *R.*
Versum illum ed. *A.* *Versiculum*
 (absque *illum*) ms. *c.* Mihi utraque
 vox suspecta. *Schw.*

5. *Est* adjeci ex ed. Erasmi. et sua-
 su editionis veteris atque Mureti. *R.*

EPISTOLA LX.

CONTEMNENDA ESSE QUÆ VULGUS CUPIT.

lgi spernenda. Naturam audiendam esse. Acerba expostulatio cum
 i egregia, multaque complectens, etsi pressior sit oratio, quæ
 ficat, quam loquitur. Cf. Epist. XXXI. Hanc et sequentem utram-
 iniis aut fragmentis habuit Muretus. Sed recte monuit Lipsius,
 tiones et *μελέματα* Senecæ, quæ voluit Epistolarum titulo venire

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

tor, litigo, irascor. Etiam nunc¹ optas quod tibi
 nutrix tua, aut pædagogus, aut mater? Nondum
 s, quantum mali optaverint? O quam inimica
 nt vota nostrorum! eo quidem inimiciora, quo
 felicius. Jam non admiror, si omnia nos a prima
 mala sequuntur: inter execrationes parentum
 s. Exaudiant quoque² Dii nostram pro nobis vo-
 tuitam³. Quousque poscemus aliquid Deos, quasi
⁴ ipsi alere nos possimus? Quamdiu⁵ sationi-

¹ nunc.... mater? Eadem
 Ep. xxx, 2, 4, quæ con-
 statur. Externa, fortuita et
 per fere optant nobis pa-
 ticipi, rarissime sapientiam,
 gis illa in loco execratio-
 1 votorum habenda sunt.

diant quoque dii nostram
 orem gratuitam. Sic Era-
 retus et omnes mss. Grut.
 taque Muretus et al. Ex-
 que nostram vocem g.

Lipsius alique: *E. quoque d. n. pro
 votis v. g. Ruhk.*

³ *Gratuitam*. I. e. quæ mercedem
 non trahat, externa non poscat. *R.*

⁴ *Quasi nondum* edd. a Mur. cum
 ms. Col. *Quasi ita nondum R. A. c.*
 cum Par. *a. b. d.* (nam h. l. jet in seqq.
 Epistolis rursus *Parisienses* illi *libri*
 nobis succurrunt) et quatuor codd.
 Grut. Ubi quænam vis illi particule
ita insit, aut quid sub ea lateat, vi-
 deant doctiores. *Schw.*

⁵ *Quamdiu... campos?* Latifun-

quam ultimum rapio; sed sic illum aspicio, tanquam esse vel ultimus possit. Hoc animo tibi hanc epistolam scribo, tanquam quummaxime scribentem mors evocatura sit. Paratus exire sum, et ideo fruor¹ vita; quia, quamdiu futurum hoc sit, minimi pendo². Ante senectutem curavi, ut bene viverem; in senectute, ut bene moriar: bene autem mori est libenter mori. Da operam, ne quid unquam invitus facias! Quidquid futurum est, necesse futurum est repugnanti: in volentem necessitas non est³. Ita dico: qui imperia libens excipit, partem acerbissimam servitutis effugit, facere quod nolit. Non, qui jussus aliquid facit, miser est; sed qui invitus facit. Itaque sic animum componamus; ut, quidquid res exiget, id velimus: et in primis finem nostri sine tristitia cogitemus. Ante ad mortem, quam ad vitam, præparandi sumus. Satis instructa vita est; sed nos instru-

(præcepta) et in se trahat. Lipsius aliter: nec more vulgi voluptatibus me perfundo: sed, quod addit, crastinum mihi non spondeo. Sophocles Trachin. 944 sq, ea mente: «... ἄρ' ἔτι τις δύο εἰ καὶ πλείους τις ἡμέρας λογίζεται, Ματαιός ἔστιν· οὐ γὰρ ἴσθ' ἢ γ' αὔριον, Πρὶν εἶ παθῆ τὴν παρούσαν ἡμέραν. Ruhk.

1. *Fruor* vulgo, inde ab ed. Tarvis. et sic quoque ed. A. *Fruar* ed. R. et mss. c. Par. a. b. d. Schw.

2. *Minimi pendo*. Non nimis pendo edd. a Lips. cum mss. Pal. 2, 3, et Par. b. Sed *pendo*, et non minus, cum ed. Er. habet ed. A. et ms. c. Par. d. et al. *Nemini pando* ms. Col. et Par. a. *Nemini panditur* ed. R. Quibus inter se collatis, Pinciani conjecturam *minimi pendo* probavi, ita tamen ut non spernam vulgatum. Schw.

3. *Quidquid futurum est, necesse futurum est repugnanti: in volentem necessitas non est*. Sic commodissime omnium, ac verissime, ut mihi videbatur, ms. Col. cum quo consentit ed. R. nisi quod posteriori loco verbum *futurum* omittit. Ex illaque scriptura facile intelligitur aberrationum ratio, in quas alii scribæ inciderunt. Lipsiensis editor secutus est Gronovii emendationem, qui posterius hemistichium recte curavit, prius vero minus feliciter, ita scribens: *Quidquid necesse est, futurum est repugnanti*. Schw. — Quam ultimam lect. protulit Ruhk. cum Gronovio: antea, inquit Gron., *q. n. e. f. e. Repugnanti, non volenti necessitas non est*: in volente necessitas non est. Omnes mss. arguunt hæc vobiscas: ostendunt autem, nec nimis sagaci, scribendum esse: *quidquid n. e. etc.*

mentorū ejus¹ avidi sumus : deesse nobis aliquid videtur, et semper videbitur. Ut satis vixerimus, nec anni, nec dies facient, sed animus. Vixi², Lucili carissime, quantum satis erat : mortem plenus³ exspecto. Vale.

Quomodo et Gruterus, nisi quod malimus ex duobus *in volentem* : est enim necessitas velut agens *εἰς* *αὐτῆς*, quod sic melius exprimitur. Et sic edd. ante Frobenianam. Gronov.

1. *Instrumentorum ejus* commode edd. inde ab Erasmo. Perperam *instrumento ejus* edit. R et A. cum mastis quotquot novimus. Lips. em. *instruendæ ejus*. Scil. ex verissimo Stoicorum præcepto vita sapientis inest in recto usu rerum : res, quibus utimur, sunt *instrumenta vitæ*. Confer. Epist. XLIV, XLV, fin. Eas res quam splendidissimas esse cupit stultus, et his unice inhiat ; quia ex

rebus ipsis, non ex earum usu bonum hominis æstimat. Sapientis, qualiscumque sit rerum suarum status, *satis instructa vita est* hoc ipso, quod non in rebus, sed in recto rerum usu, qualescumque illæ sint, verum hominis bonum inesse persuasum habet. Schw.

2. *Vixi... quantum satis erat*. Huc spectat illud egregium Didonis effatum apud Virgil. *Æn.* IV, 653. « Vixi, et quem dederat cursum fortuna peregi », etc. Cf. Epist. XII, 8 sq. *Ruhk.*

3. *Plenus*, satiatus, sc. proposito expleto. *Ruhk.*

EPISTOLA LXII.

DE TEMPORIS USU.

Eos reprehendit, qui, ut in urbe magna, utique in Metropoli multis occasionibus tempus perdendi abundante, fieri solet, turba negotiorum suorum impediri sese querunt, quominus litterarum liberalium studiis se dare possint. Semper enim restare tempus monet, quo ad emendationem sui quisque uti possit. Quemque semper suum esse jubet, et cum optimis, vivant mortui sint, morandum. Sic Demetrium laudat, quo et exemplo, et præceptore se uti fatetur.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

MENTIUNTUR, qui sibi obstare ad studia² liberalia turbam negotiorum videri volunt ; simulant occupatio-

1. EP. LXII. Brevicula et hæc est, ut priores ; nec tamen cum Mureto habeo pro laciniis aut fragmentis. Sunt cogitationes et *μελέματα* Se-

necæ, quæ voluit Epistolarum titulo venire in lucem. *Lips.*

2. *Studia liberalia*. Inprimis philosophiam intelligit. *Ruhk.*

nes, et augent, et ipsi se occupant. Vaco, mi Lucili, vaco; et, ubicumque sum, ibi meus sum. Rebus enim non me trado, sed commodo¹: nec consector perdendi temporis causas. Et, quocumque constitui loco², ibi cogitationes meas tracto, et aliquid in animo salutare verso. Quum me amicis dedi, non tamen mihi abduco; nec cum illis moror, quibus me tempus aliquod congregavit, aut causa ex officio nata civili³, sed cum optimo quoque sum: ad illos, in quocumque loco, in quocumque sæculo fuerint, animum meum mitto. Demetrium⁴, virorum optimum, mecum circumfero⁵; et, relictis conchyliatis⁶, cum illo seminudo⁷ loquor, illum admiror. Quidni admirer? vidi nihil ei deesse. Contemnere omnia aliquis potest; omnia habere nemo potest. Brevissima ad divitias, per contemptum divitiarum, via est. Demetrius autem noster sic vivit, non tanquam contempserit omnia, sed tanquam aliis habenda⁸ permiserit. Vale.

1. *Rebus... commodo*: usum mei, non mancipium do. *Lips.*

2. *Et quocumque constitui loco*. Sic omnes codd. et edd. At Lipsius *et et* omisit, in cuius locum substituere mallet Gruterus: *sed. Ruhk.*— Confer. Epist. LVIII not.

3. *Officio nata civili*. Sic editio vetus, quinque codd. Grut. et cod. ms. Moniucii, e quo P. Faber ad L. 2. Pandect. de regula juris vocem: *civili*, qua Erasmus, Muretus al. carent, addidit. *Ruhk.*— Quod inter cives, de more, usurpatur, ut ire ad Nuptias, ad Togam virilem, ad Funera, ad salutationes. *Lips.*

4. *Demetrium*. Cf. de hoc philosopho Cynico egregio de Provident. c. III, 3 not. *Ruhk.*

5. *Demetri... mecum circumfero*, ejus

dicta sententiasque recordor. *Ruhk.*

6. *Conchyliatis*, i. purpuratis idoque nobilioribus: reliquis enim conchyliatarum vestium usum inde a Julio Cæsare ademptum esse legimus ap. Sueton. Jul. 43. *Conchylium*, κογχύλιον, autem vocatum esse muricem et buccinum, unde purpuræ color accipiebatur, notum est. *Ruhk.*

7. *Seminudo*, simpliciter pauperulo. Uptonus tamen ad morem Cynicorum humerum nudum et exsertum ostendendi retulit. *Diogenes* certe inde *ἔξωμίας* dictus est ap. Lucian. in Vitar. auct. c. 7. T. III, p. 87 not. Upton. ad Epict. Diss. Arr. III, 22, 5, p. 737 Schweigh. *Ruhk.*

8. *Habenda permiserit*. Ipse rex, et eorum dominus: sed usum aliis indulget. *Lips.*

EPISTOLA LXIII.

NON IMMODICE DEFLENDOS ESSE AMICOS.

Amici Flacci mortem quum moleste se pati scripserat Lucilius, consolationem hanc tulit a Nostro, quæ nullam fere rationem qua consolari soleamus, omittit. Noli nimius esse in luctu de amici morte, nec in doloris ambitionem incidas. Ideo tamen non opus est, ut amici obliviscaris. Id agas, ut jucunde amissi amici recorderis, et amicis qui tibi adhuc restant, eo melius fruaris. Alioquin qui rationi obtemperare volebas, tempori cedere cogeris: qua quidem consolatione nihil homini prudenti ignominiosius est, si quando præ lassitudine mœrendi desinamus mœrere. Magis decet te, dolorem relinquere, quam ab illo relinqui. Itaque dolorem tuum muta, aut mitiga cogitatione blanda ejus, quem abstulit fortuna, quem dederat. Qua moveamur oportet, ut in locum amissi amici alium substituamus. Ad hæc is præmissus est in eum locum, in quem et nos pervenimus. Cf. Consolationes tres ad Helviam etc. et Epist. XCIX.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

MOLESTE¹ fers decessisse Flaccum², amicum tuum; plus tamen æquo dolere te nolo. Illud, ut non doleas, vix audebo³ exigere; et esse melius scio⁴. Sed cui ista firmitas animi continget, nisi jam multum supra fortunam elato⁵? Illum quoque ista res vellicabit: sed tantum vellicabit. Nobis autem ignosci potest prolapsis ad lacrimas, si non nimis decurrerunt, si ipsi illas represimus. Nec sicci sint oculi amisso amico, nec fluant:

1. *Moleste*. Sic, non *graviter*, ut vulgo, dedere *R. A. c.* tum Arg. b. Par. a. b. d. Pal. 2, 3, et Col. denique Opsopœi libri quatuor. *S.*

2. *Flaccum*. Quis ille fuerit, ignoramus. *Ruhk.*

3. *Audebo* et mox *et esse melius*.

Erasm., ed. vetus et Grut. codd. Antea: *audeo et etsi esse melius*. Præstat fortasse: *at esse m. s. Ruhk.*

4. *Et esse melius scio*. Et tamen non dolere scio melius esse et dignius viro.

5. *Nisi.... elato?* i. sapienti Stoico.

1 lacrimandum est, non plorandum. Duram tibi legem videor ponere? quum Poetarum Græcorum maximus¹ jus flendi dederit in unum duntaxat diem; quum dixerit, « etiam Nioben² de cibo cogitasse. » Quæris, unde sint lamentationes, unde immodici fletus? Per lacrimas argumenta desiderii quærimus; et dolorem non sequimur, sed ostendimus. Nemo tristis sibi est³. O infelicem stultitiam! est aliqua et doloris ambitio. — Quid ergo? inquis; obliviscar amici? — Brevem illi apud te memoriam promittis, si cum dolore mansura est. Jam istam frontem ad risum quælibet fortuita res transferet: non differo in longius tempus, quo desiderium omne mulcetur, quo etiam acerrimi luctus residunt⁴. Quum primum te observare desieris, imago ista tristitiæ discedet: nunc ipse custodis dolorem tuum⁵; sed custodienti quoque elabitur, eoque citius, quo est acrior, desinit. Id agamus, ut jucunda fiat nobis amissorum recordatio: nemo libenter ad id redit, quod non sine tormento cogitaturus est. Si tamen istud fieri necesse est, ut cum aliquo nobis morsu⁶ amissorum, quos amavimus, nomen occurrat; hic quoque morsus habet suam voluptatem. Nam, ut di-

1. *Poetarum Græcorum maximus.* Allusisse videtur ad Hom. II. τ, 228 sq. ubi Ulysses Achillem a nimio luctu propter amicum Patroclum absterret: Ἄλλὰ χρὴ τὸν μὲν καταθάπτειν ὅς κ' ἑάνησι, Νηλεΐα θυμὸν ἔχοντα ἐπ' ἡμάτι διακρούσαντα.

2. *Nioben* vid. II. ω, 602, ubi Achilles Priamum lugentem consolatur. *R.*

3. *Nemo tristis sibi est*, sed ut aliis luctum suum ostendat. Tale quid Martialis Epigram. I, 34, de Gellia: « Amissum non flet, quum sola est Gellia, patrem. Si quis adest, jussæ prosiliunt lacrimæ. Non dolet

hic quisquis laudari, Gellia, quærit. Ille dolet vere, qui sine teste dolet. » Cf. Ep. xcix, 15. « Plus ostentatio doloris exigit quam dolor: quotusquisque sibi tristis est? » etc. *Ruhk.*

4. *Residunt.* Vetus editio et plurimi codd. Gruteri nostram lectionem tuentur. Erasmus: *recidunt.* *Ruhk.*

5. *Nunc ipse custodis dolorem tuum.* Idem in Cousol. ad Marc. c. VIII, 2, « Quoties aliud egeris, animus relaxabitur: nunc te ipsa custodis. » *Lipsius.*

6. *Morsu*, i. ingrato sensu. Noster distinguit a dolore Ep. xcix, 13.

olebat Attalus¹ noster : « Sic amicorum defunctorum memoria jucunda est ; quomodo poma quædam sunt er aspera, quomodo in vino nimis veteri ipsa nos tudo² delectat : quum vero intervenit spatium , , quod angebat, exstinguitur , et pura ad nos venient. » Si illi credimus : « Amicos incolumes cogimelle ac placenta frui est ; eorum , qui fuerunt , tatio, non sine acerbitate quadam juvat. Quis au- egaverit, hæc acria quoque , et habentia austeritatis d , stomachum excitare ? » Ego non idem sentio ; amicorum defunctorum³ cogitatio dulcis ac blanda abui enim illos, tanquam amissurus ; amisi, tan- habeam⁴.

ergo, mi Lucili, quod æquitatem⁵ tuam decet ; beneficium fortunæ⁶ male interpretari ! Abstulit, dedit⁷. Ideo amicis avide fruamur, quia, quamdiu regere hoc possit, incertum est. Cogitemus⁸, quam

dolor ipse, sed morsus : tu dolorem facis. *Ruhk.*

Attalus noster. Sæpe hunc non audatque, et audisse eum aliter. Sed et hoc tribuit ; quod rum doctrinam Græca subtiliscuerit. Quæst. Nat. II, cap. d Seneca pater ? magis virum : « Attalus, inquit, stoicus, in vertit a Sejano circumscri- agnæ vir eloquentiæ, ex phi- , quos nostra ætas vidit, t subtilissimus et facundissi- suasoria II. *Lips.*—Conf. Ep. ; Fabricii Bibl. Gr. Vol. III, Harl.

amaritudo. Catullus, Epig. 25 : mi calices amariiores.» Et est in vino veterascente ἀριμύτης , ut Galenus appellat, id est : denique postremo πικρό-

III.

της, amaritudo. Cf. Athæn. l. c. 23.

3. *Amicorum defunctorum.* Posterius vocab. quum in ed. Bipont. temere prætermissum esset, decidetur etiam in ed. *Ruhk.* et *Matth. S.*

4. *Amisi, tanquam habeam.* Præmissi enim sunt in eum locum, in quem et me ipsum perventurum spero.

5. *Æquitatem* animi qua tibi semper constas. *Ruhk.*

6. *Fortunæ.* Sic Pinciani codd. et Gruteri editioque vetus : quam et sequentia fin. § 8, *si non habemus... a fortuna accepimus*, firman. Erasmus et Muretus : *naturæ.*—*Beneficium fortunæ.* Nam et amici inter res externas sunt, etsi non amicitia. Fortuna in illos jus habet. *Lips.*

7. *Abstulit, sed dedit.* tuus enim adhuc est, quanquam abest. *Ruhk.*

8. *Cogitemus* et c. Cf. Ep. LV, § 9 sq.

sæpe illos reliquerimus in aliquam peregrinationem longinquam exituri; quam sæpe, eodem morantes loco, non viderimus: intelligemus, plus nos temporis in vivis perdidisse¹. Feras autem hos, qui, quum negligentissime amicos habeant, miserrime lugent, nec amant quemquam, nisi quum perdididerunt²? Ideoque³ tunc effusius mœrent, quia verentur ne dubium sit, an amaverint; sera indicia⁴ affectus sui quærunt⁵. Si habemus alios amicos, male de his et meremur, et existimamus, quia parum valent in unius elati solatium: si non habemus, majorem ipsi nobis injuriam fecimus, quam a fortuna accepimus. Illa unum abstulit; nos quemcumque⁶ non fecimus. Deinde ne unum quidem nimis amavit⁷, qui plus quam unum amare non potuit. Si quis despoliatus, amissa unica tunica⁸, complorare se malit, quam circumspicere, quomodo frigus effugiat, et aliquid inveniat

1. *In vivis perdidisse*. Quam nunc perdere putamus in mortuis, quum ab iis separati sumus. *Ruhk.*

2. *Nisi quum perdididerunt*. Sic bene edd. cum ms. Arg. b. Ferri etiam poterat *nisi perdididerint*, quod habet ed. A. cum mss. c. Paris. et Grut. Sed perperam et in vitis libris *nisi quum perdididerint* ed. *Ruhk. Schw.*

3. *Ideoque... quærunt*. Notat iterum doloris ambitionem, quem supra § 2, jam taxaverat. *Ruhk.*

4. *Sera indicia*. *Ruhk. sera indicia*: sic eam, inquit, omnes prope codd. et edd.; et supra erat § 2: *argumenta desiderii quærimus*. Hoc loco tamen potior videtur lectio *indicia*, et sensui convenientior; nempe ii qui vivos amicos neglexerunt, illisque prope nullum affectus indicium dederunt, sera eisdem, statim ut defuncti sunt, amoris dant indicia. Adde in mss. adeo similem esse duarum

vocum scripturam, ut facillime alterum pro altero legatur, ideoque alterum alterius locum occupet.

5. *Affectus... quærunt*. Nonnulli codd. auctius: *affectus; sui relinquunt et quærunt*. Lipsius putat vacare alterum verbi, nisi rescribas *relinquere quærunt*. *Ruhk.*

6. *Quemcumque non fecimus recte* ed. R. cum mss. Arg. b. Par. a. b. d. Mod. Ops. et Grut. Perperam *quemquam* vulgo edd. inde ab Erasm. cum ed. A. et ms. c. quod servavit *Ruhk. Schw.* — Sensus: nos ne unum quidem comparavimus amicum.

7. *Ne unum quidem nimis amavit*. Vocem *nimis*, inde a Nureto temere vulgo omissam, restitui ex edd. vet. et mstis. *Schw.* — Quia amicitia sociabilis virtus est, nec ut lascivus ille amor, in unum fertur. *Lipsius.*

8. *Si quis... unica tunica*. Sermo est de homine modicæ facultatis: di-

quo tegat scapulas; nonne tibi videatur stultissimus? Quem amabas, extulisti; quære quem ames! Satius est amicum reparare, quam flere. Scio pertritum¹ jam hoc esse, quod adjecturus sum; non ideo tamen prætermittam, quia ab omnibus dictum est. Finem dolendi etiam qui consilio non fecerat, tempore invenit; turpissimum autem est in homine prudenti remedium mœroris, lassitudo mœrendi. Malo relinquo dolorem, quam ab illo relinquaris: et quam primum² id facere desiste, quod, etiamsi voles, diu facere non poteris. Annum³ feminis ad lugendum constituere majores; non ut tam diu lugerent, sed ne diutius: viris nullum legitimum tempus est, quia nullum honestum. Quam tamen mihi ex illis mulierculis dabis, vix retractis a rogo⁴, vix a cadavere revulsis, cui lacrimæ in totum mensem duraverint? Nulla res citius venit in odium, quam dolor: qui recens, consolatorem invenit, et aliquos ad se adducit; inveteratus vero deridetur. Nec immerito; aut enim simulatus, aut stultus est.

Hæc tibi scribo, is qui Annæum Serenum⁵, carissimum mihi, tam immodice flevi, ut, quod minime velim, inter exempla sim eorum, quos dolor vicit. Hodie tamen factum meum damno, et intelligo maximam mihi causam sic lugendi fuisse, quod nunquam cogitaveram, mori

tiores enim sub toga plures tunicas simul gesserunt. Tunicam sequebantur subucula et indusium, interius posita. Cf. Varro in fragm. p. 237, 238. Bip. Sueton. Aug. 82. Plerique tamen sola tunica induti erant, unde Horat. I Epp. 7, 65, tunicatus popellus. *Ruhk.*

1. *Scio pertritum.* Vox quidem, vulgo hic inserta, primum in ed. Gron. invitis libris temere invecta

erat. Illam merito delevit Schweigh.

2. *Et quamprimum.* Et, ante quamprimum, primus Muretus, invitis libris omnibus, abjecerat. *Schw.*

3. *Annum.* Cf. Consolat. ad Helviam c. XVI, 1 not.

4. *Retractis a rogo,* quum vellent sese in flammam conjicere, quibus mariti corpus consumebatur.

5. *Annæum Serenum,* illum cui

eum ante me posse. Hoc unum mihi occurrebat, minorem esse, et multo minorem; tanquam ordinem fata servarent. Itaque assidue cogitemus, tam de nostra, quam omnium, quos diligimus, mortalitate. Tunc ego dicere debui: Minor est Serenus meus: quid ad rem pertinet? post me mori debet, sed ante me potest. Quia non feci, imparatum subito fortuna percussit. Nunc cogito, omnia et mortalia esse, et incerta lege mortalia¹. Hodie fieri potest, quidquid unquam potest. Cogitemus ergo, Lucili carissime, cito nos eo perventuros, quo illum pervenisse miremur. Et fortasse (si modo² sapientium vera fama est, recipitque nos locus aliquis) quem putamus perisse, praemissus est. Vale.

librum de Tranquillitate Insipientum. Vide Argumentum illius libri, T. I. R.
1. Et incerta lege mortalia. Sic editio vetus, ex J. Grut. Modique et Muretus Vulgate habent: Mortalia esse et incerta lege mortali hodie, etc.

inchoato sensu. *Rubt.* — Int. certam esse mortem, incertum vero tempus quo moriendum sit.

2. Si modo... aliquis, dubie et terribile super immortalitate, ut alius. Vide Lipsium Phys. III, 11 et 14. R.

EPISTOLA LXIV.

Q. SEXTII ET VETERUM SAPIENTIUM LAUDATIO.

Narrat amico, se amicos quosdam excepisse cœna, inque illis et Lucilium, quanquam absentem, fuisse. Lectum ibi esse Q. Sextii patris librum philosophicum, quem maximis laudibus effert, ideoque ipsam deinde sapientiam, cujus quidem et inventa, et inventores se venerari fatetur, sed ita ut et sibi copia restet ampliora faciendi, quæ acceperit.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

FUISTI heri nobiscum. Potes queri, si heri tantum; ideo adjeci, nobiscum: mecum enim semper es. Intervenerant quidam amici, propter quos major futurus fie-

non hic, qui erumpere ex lautorum culinis et ter-
vigiles solet; sed hic modicus, qui hospites venisse
licet². Varius nobis sermo fuit, ut in convivio, nul-
rem usque ad exitum adducens, sed aliunde alio
liens. Lectus est deinde liber³ Quinti Sextii patris;
i, si quid mihi credis, viri, et, licet⁴ neget,
Quantus⁵ in illo, Dii boni, vigor est, quantum
! Hoc non in omnibus philosophis invenies. Quo-
am scripta clarum habent tantum nomen, cætera
guia sunt. Instituunt, disputant, cavillantur: non
et animum, quia non habent. Quum legeris Sex-
dicea: Vivit, viget, liber est, supra hominem est,
et me plenum ingentis fiduciae. In quacumque posi-
mentis sim, quum hunc lego, fatebor tibi, libet
casus provocare, libet exclamare: Quid cessas,
na? congregere! paratum vides. Illius animum

propter quos major fumus fie-
ra exceperat amicos quosdam
in modica, paulo quidem ma-
ior solebat, sed non ut *lauti*
facere solent. Hoc loco usus
Beckmann in: *Beiträge zur
der Erfind. II*, 3, p. 404, ut
traret, antiquis hoc saltem
maria quæ dicunt, nondum
fuisse. Cæterum Augustus ad-
licentia excubias nocturnas vi-
commentus est. Sueton. Oc-
not. Is. Casaubon. Sparteoli
tur hi vigiles a militibus joci
quasi corbes gestantes, in
conviviis lautioribus munera
ent. Tertullian. Apologet. c.
ichol. ad Juvenal. Sat. XIV,
hk.
nificet ed. R. cum meliori-
usque msstis. Vulgo *signifi-*
haw.

3. *Lectus est deinde liber* more
Romano. Anagnostas autem, lectores
s. acroamata vocatos esse servos,
quos recitandis libris utebantur, con-
stat. *Ruhk*.

4. *Licet neget. Neget*, vulgatum
est. *Neget* in nonnullis codd. ap.
Grut. cui impensius placet: scilicet
vult Seneca, ait Gruterus, a se amo-
visse Stoici nomen ipsum Sextium.
Laudat Grut. Suspicion. XXVI, 5.
Ruhk.—Ipse aut alii negabant Stoi-
cum esse Sextium, et Pythagoricum
inscribebant, sed sententiis decretis-
que Stoicus erat. Vide Manuduct. I
Dissert. vi. *Lips*. — Fortasse hæc
ad id respiciunt, quod is ejusque fi-
lius novam sectam conderent. Senec.
Quæst. Nat. VII, cap. ult. *Ruhk*.

5. *Quantus... vigor*. Sic mssti cum
edd. vett. non *quantum... vigoris*.
Schw.

induo, qui quærit ubi se experiatur, ubi virtutem suam ostendat,

*Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem*¹.

Libet aliquid habere quod vincam, cujus patientia exercear. Nam hoc quoque egregium Sextius habet, quod et ostendet tibi beatæ vitæ magnitudinem, et desperationem² ejus non faciet. Scies³ esse illam in excelso, sæd volenti pénétrabilem. Hoc idem⁴ Virtus tibi ipsa præstabit, ut illam admireris, et tamen speres. Mihi certe multum auferre temporis solet contemplatio ipsa Sapientiae: non aliter illam intueor obstupefactus, quam ipsum interim mundum⁵, quem sæpe tanquam spectator novus video.

Veneror itaque inventa Sapientiae inventoresque: adire⁶, tanquam multorum hereditatem, juvat. Mihi ista acquisita, mihi ista laborata sunt. Sed agamus bonum patremfamilias; faciamus ampliora quæ accepimus: major ista hereditas a me ad posteros transeat. Multum adhuc restat operis, multumque restabit; nec ulli nato post mille sæcula præcludetur occasio aliquid adhuc adji-
ciendi. Sed, etiamsi omnia a veteribus inventa sunt, hoc semper novum erit, usus, et inventorum ab aliis
7 scientia ac dispositio. Puta relicta nobis medicamenta, quibus sanarentur oculi: non opus est mihi alia quærere;

1. *Leonem*. Versus sunt Virgillii *Æn.* IV, 158, de Ascanii juvenili exultatione et gloriæ cupidine. *R.*

2. *Desperationem*, ut fiduciam alere possimus eam consequendi. *Ruhk.*

3. *Scies... in excelso*. Refert Noster hic ad vitam beatam, quæ alias de virtute dicta sunt ab Hesiodo *E. x.* *Ἡμ.* 265. Cf. *Il.* de *Ira* 13, 3, Jacobs

Animadv. in *Anal.* Vol. I, P. I, p. 210 sq. *Ruhk.*

4. *Hoc idem ed. R.* cum mastis: non *hoc quidem*. *Schw.*

5. *Mundum*, i. e. cælum. *Ruhk.*

6. *Adire... juvat*. Me juvat eorum opera adire, i. e. legere, et multorum ut ita dicam auctorum hereditatem colligere.

ec tamen morbis¹ et temporibus aptanda sunt. Hoc
tas oculorum collevatur; hoc palpebrarum cras-
tenuatur; hoc vis subita et humor avertitur; hoc
ir visus. Teras ista oportet², et eligas tempus;
eas singulis modum. Animi remedia inventa sunt⁸
tiquis: quo modo autem admoveantur, aut quando,
operis est quærere. Multum egerunt³ qui ante nos
nt; sed non peregerunt: suspiciendi tamen sunt,
Deorum colendi⁴. Quidni ego magnorum virorum
agines habeam incitamenta animi, et natales cele-
? Quidni ego illos honoris causa semper appellem?
venerationem præceptoribus meis debeo, eandem⁹
ræceptoribus generis humani, a quibus tanti boni
fluxerunt. Si consulem videro, aut prætorem, om-
quibus honor haberi honori⁵ solet, faciam? equo
am⁶, caput adaperiam⁷, semita cedam? Quid ergo?

1 hæc tamen morbis. Parti-
sed recte restituit Ruhk. ex
librorum præscripto: perpe-
o idem reposuit *modis*, pro
quod habebat ed. Erasmi. et
im melioribus mss. Arg. *b.*
d. et aliis. Diversum est quod
est ait Noster, *adhibeas singu-*
um. S.—Audi nunc Ruhkop-
fendentem lectionem suam:
quit, ed. vetus, et Pincian.
idum esse ex vetere scriptura
idque etiam, inquit, indi-
toris verba paulo post: *Teras*
vertet... modum. Cf. Celsus II,
mperantes homines apud nos
tempora, modum curanti-
t. Bursus alii, *tempora* me-
o dono remittunt, sibi ipsis
vindican. Gruteriani tamen
n tenent, nisi quod *modis*
in em cod. Colon. exstabat. *R.*

2. Teras ista oportet: ista scilicet
medicamenta: vertit *Lagrange*: *Il*
ne s'agit plus que de broyer les dro-
gues.

3. Multum egerunt... peregerunt:
Eadem occurrunt in Ep. XLV, init.
« Nam illi (magni viri), ait, quoque
non inventa sed quærenda nobis re-
liquerunt, et invenissent forsitan nec-
cessaria, nisi et superflua quæsissent.»
Ruhk.

4. Ritu Deorum colendi. Lucretius:
« Nonne decebit Hos homines nu-
mero divum dignarier esse? »

5. Quibus honor haberi honori.
Ruhk. omisit *honori*, in hoc sequens
fere omnes codd. et edd.

6. Equo desiliam.... cedam. Sunt
omnia nota vel e Livio. Egit tamen
de ritu coram Consule desiliendi equo
Lipsius Elect. I, 21. *Ruhk.*

7. Caput adaperiam. Sc. lacinia.

Marcum Catonem utrumque, et Lælium Sapientem, et Socratem cum Platone, et Zenonem Cleanthemque, in animum meum sine dignatione summa recipiam? Ego vero illos veneror, et tantis nominibus semper assurgo. Vale.

togæ, quam in caput sæpe rejiciebant contra ventum aut æstum, detracta in liquorati alicujus occursum. Plutarch.

Quæst. Rom. X, Vol. VIII, p. 316 Hutt. Cf. Lipsius in libello extremo de Amphitheatro. *Ruhk.*

EPISTOLA LXV.

OPINIONES PLATONIS, ARISTOTELIS ET STOICORUM DE CAUSA
HIS COGITATIONIBUS ANIMUM ATTOLLI AD SUBLIMIA.

Exponit amico disputationem philosophicam, quam cum amicis quibusdam habuit: physiologica tractaverant, de Causa et Materia, Luciliumque absentem elegerant arbitrum. Quibus enarratis, docet quatenus utilis sit talis disputatio: esse autem proficuum, si cum modo talia tractentur, et bono fine, i. e. vitæ regendæ. Attolli per hæc animum ad Deum et Honestum.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

HÆSTERNUM diem divisi cum mala valetudine: antemeridianum illa sibi vindicavit, postmeridiano mihi cessit. Itaque lectione primum tentavi animum; deinde, quum hanc recepisset¹, plus illi imperare ausus sum, imo permittere. Aliquid scripsi, et quidem intentius quam soleo, dum cum materia difficili contendi, et vinci nolo: donec intervenerunt amici, qui mihi vim afferrent, et tanquam ægrum intemperantem² coercerent. In

1. *Quum hanc recepisset.* Id est, quum non vetuisset dolor, ne lectioni animus attenderet.

2. *Ægrum intemperantem.* Qui non satis parcit suæ debili valetudini, et supra, quam vires ferre pos-

stili sermo successit : ex quo eam partem ad te
 m, quæ in lite est. Te arbitrum ¹ addiximus :
 gotii habes, quam existimas. Triplex causa ² est.
 nt, ut scis, Stoici nostri, « duo esse in rerum na-
 x quibus omnia fiant, Causam et Materiam. » Ma-
 acet iners, res ad omnia parata ; cessatura, si
 noveat. Causa autem, id est, ratio ⁴, materiam ³
 , et, quocumque vult, versat ; ex illa varia opera
 it. Esse ergo debet, unde aliquid fiat, deinde a
 : hoc *causa* est, illud *materia*. Omnis ars naturæ
 est ; itaque, quod de universo dicebam, ad hæc
 , quæ ab homine facienda sunt. Statua et mate-
 rbuit, quæ pateretur artificem ⁵ ; et artificem, qui
 e daret faciem. Ergo, in statua, materia æs fuit, ⁴
 pifex ⁶. Eadem conditio rerum omnium est : ex eo
 it, quod fit ; et ex eo, quod facit. Stoicis placet,

ericulo, imprudens conatur.
arbitrum addiximus. Vul-
legimus ex Lipsii conject.
 Mur. *Adduximus* dabant
 cum mssis, quod reposuit
 scertissimam Gruteri emen-
 , uno etiam ex Opsopœi
 natam, adoptavimus. *Schw.*
lex causa est. Lis triplex
 in triplici causa captus es
 ue iudex.—Nimirum cardo
 eo versatur, ut dijudicetur,
 icis, an Aristoteli, aut Pla-
 iac quæstione philosophica
 et materia, quam inde a
 s philosophiæ tractatam vi-
 ssentiendum sit. Si sinceri-
 i Lucani et Timæi Locri
 ythol. ed. Gale) omni du-
 sta esset, et hi primo loco
 nererentur. *Ruhk.*
eria... moveat. Eadem do-

cent Zeno, Chrysippus, Posidonius
 ap. Stob. Eclog. phys. I, 12, p. 323
 ed. Heeren. Diog. Laert. VII, 150,
 ὅλη δὲ ἰσχύ, ἐξ ἧς ὁτιδήποτε οὖν γίνεται.
Ruhk.

4. *Id est, ratio.* Sic Stoici loqui
 amant : quia velut ratione Deus per
 materiam discurrit, et operatur. Vide
 Cons. ad Helv. cap. VIII. De Vita
 beata c. XXXII. *Lips.*—*Ratio, λόγος.*
 Sic Diog. Laert. VII, 134, τόδε ποιῶν
 (ἵνα δοκῆ αὐτοῖς τοῖς Στωϊκοῖς) τὸν ἐν
 αὐτῇ (τῇ ὅλη) λόγον τὸν θεόν, ubi cf.
 Menag. qui nostrum locum adduxit.
 Vide Tiedemanni *System d. st. Ph.*
 II, 45. *Ruhk.*

5. *Pateretur artificem.* Sic recto
 ed. *R.* cum mss. Arg. c. Par. a. b. d.
 Similiter infra, fin. *materia, patiens*
Dei. Vulgo *pat. artificium.* *Schw.*

6. *Opifex, non artifex,* dederat
 veteres libri omnes. *Schw.*

« unam causam esse , id quod facit. » Aristoteles ¹ putat , causam tribus modis dici. « Prima , inquit , causa est ipsa materia , sine qua nihil potest effici : secunda , opifex ; tertia est forma , quæ unicuique operi imponitur , tanquam statuæ : » nam hanc Aristoteles *idos* vocat. « Quarta quoque , inquit , his accedit , propositum totius operis. » Quid sit hoc , aperiā . *Æs* prima statuæ causa est : nunquam enim facta esset , nisi fuisset id , ex quo funderetur ducereturve . Secunda causa artifex est : non potuisset enim *æs* illud in habitum statuæ figurari , nisi accessissent peritæ manus . Tertia causa est forma : neque enim statua ista Doryphoros aut Diadumenos ² vocaretur , nisi hæc illi esset impressa facies . Quarta causa est faciendi propositum : nam nisi hoc fuisset , facta non esset . Quid est *propositum* ? Quod invitavit artificem , quod ille secutus fecit . Vel pecunia est hoc ³ , si venditurus fabricavit ; vel gloria , si laboravit in nomen ; vel religio , si donum templo paravit . Ergo et hæc causa est , propter quam fit . An non putas inter causas facti operis esse numerandum , quo remoto factum non esset ? His *quintam* Plato ⁴ adjicit , *exemplar* , quam ipse *ideam* vo-

1. *Aristoteles*. Αἰτία s. αἰτίον quadruplici modo ap. Aristot. Auscult. phys. II, 4, 5, 6, declaratur : causa efficiens, formalis, materialis, finalis. Sed uberius hæc exposuit Buhle *Lehrbuch der Gesch. de Ph.* II, § 287-290, p. 467-481. *Ruhk.*

2. *Doryphoros aut Diadumenos*. Statuæ celeberrimæ Polycleti, qui proportionem partium primus vidit et expressit arte. (Plin. XXXIV, 19, 2, T. V, p. 236 Bip. Cf. Schneider ad Caton. de R. R. I, pr. 31.) Proinde his statuis tanquam exemplaribus artis usi sunt artifices veteres, inpri-

mis vero illa, quæ inde Canon (ὁ τοῦ Πολυκλείτου κανὼν Lucian. de morte Peregrini Vol. VIII, p. 277, Bip.) vocabatur, heroem ostendens juvenem nudum et hastam manu gestantem; hæc Diadumenum representabat, i. e. juvenem athletam, vittis caput redimitum habentem, ideoque victorem, sed mollitiæ corporis conspicuum. *Ruhk.*

3. *Vel pecunia est hoc*, sc. propositum, causa finalis. *Ruhk.*

4. *His quintam Plato adjicit, etc.* Conf. Tennemann II, pag. 141 sq. *Ruhk.*

sc est enim, ad quod respiciens artifex id, quod
 bat, effecit. Nihil autem ad rem pertinet, utrum
 beat exemplar, ad quod referat oculos; an intus,
 ibi ipse concepit et posuit. Hæc exemplaria¹ rerum
 n deus intra se habet; numerosque universorum,
 genda sunt, et modos, mente complexus est:
 his figuris est, quas Plato ideas appellat im-
 es, immutabiles, infatigabiles. Itaque homines⁸
 pereunt; ipsa autem humanitas, ad quam homo
 tur, permanet; et, hominibus laborantibus, in-
 titibus, illa nihil patitur. « Quinque ergo² causæ
 ut Plato dicit: « id ex quo, id a quo, id in³ quo,
 quod, id propter quod: novissime⁴ id quod ex his
 Tanquam in statua (quia de hac loqui cœpimus)⁹
 quo, æs est; id a quo, artifex est; id in quo,
 est, quæ aptatur illi; id ad quod, exemplar est,
 imitatur is qui facit; id propter quod, facientis

æ exemplaria... complexus
 re non sunt sejunctæ ab in-
 livino. Cf. Ep. LVIII, 8. Mei-
 p. 803. Tennemann l. l.
ehrbuch II, p. 96 sq. *Ruhk.*
inque ergo... dicit: Idem sta-
 plicius in Phys. Aristot. fol-
 iners tamen II, p. 802, non-
 tuor: materiam, ideas, deum
 dum corporalem a Platone
 esse docet, et illas causas,
 ster *id in quo et propter quod*
 it, ab eo adhibitas negat. In-
 sentior catenus, quod *id in*
 il fere differt a sequente: *id*
 I. Sed teleologicum *id pro-*
od locum habere vix negan-
 , quum ab ipso Platone hoc
 tum αἰτία dicatur. Propter bo-
 hunc mundum a Deo esse
 , Plato ait in Timæo p. 304,

305, Tom. IX, Bip. quo Noster ma-
 nifesto respexit. Timæus ibi ait: Δίω-
 μεν δὲ δι' ἣν αἰτίαν γίνονται καὶ τὸ πᾶν
 τόδε ὁ ξυνοστῆς ξυνοστῆσαι. Ἄγαθός ἦν,
 ἀγαθὸν δὲ οὐδεὶς περὶ οὐδενὸς οὐδέποτε
 ἐγγίγνεται φθόνος, quæ verba a Nostro
 conversa latine vides. Brevitatis stu-
 dio omitto sequentia ap. Plat. quæ
 lectu digna sunt. Cf. de Rep. II, p.
 251, Tom. VI. *Ruhk.*

3. *Id in quo*. Utrobique vulgo nu-
 de *id quo*, ex Mureti ingenio. Sed
 utrobique voculam *in* inserunt vete-
 res libri omnes; quod qua ratione
 dicatur, nunc non vacat disquirere.
 Formula forsitan ad verbum e græco
 conversa, in quo erat ἐν ᾧ, idem va-
 lens ac nudum ᾧ, id est, *quo*, sive
 planius interpretari volueris, *per*
quod. *Schw.*

4. *Novissime*. Commodius sic in-

propositum est : id quod ex istis est , ipsa statua est
 « Hæc omnia mundus quoque , ut ait Plato , habet :
 facientem ¹ ; hic Deus est : ex quo fit ; hæc materia est :
 10 formam ; hic est habitus et ordo mundi quem videmus :
 exemplar , scilicet ad quod Deus hanc magnitudinem ope-
 ris pulcherrimi fecit : propositum , propter quod fecit. »
 Quæris , quod sit propositum Deo ? Bonitas est. Ita certe
 Plato ait : « Quæ Deo faciendi mundum causa fuit ? Bonus
 est : bono nulla cujusquam boni invidia est. Fecit itaque
 quam optimum potuit ². »

11 Fer ergo iudex sententiam , et pronuntia , quis tibi vi-
 deatur verisimillimum dicere , non quis ³ verissimum
 dicat : id enim tam supra nos est , quam ipsa veritas.
 Hæc , quæ ab Aristotele et Platone ponitur , turba causarum ,
 aut nimium multa , aut nimium pauca comprehendit. Nam si ,
 quocumque remoto quid effici non potest , id causam iudicant
 esse faciendi , pauca dixerunt. Ponant inter causas tempus ;
 12 nihil sine tempore potest fieri : ponant locum ; si non fuerit
 ubi fiat aliquid , ne fiet quidem : ponant motum ; nil sine hoc
 nec fit , nec perit ; nulla sine motu ars , nulla mutatio est.
 Sed nos nunc primam et generalem causam quærimus : hæc
 simplex esse debet ; nam et materia simplex est. Quærimus ,
 quæ sit ⁴ causa ,

terpunges , propter quod. *Novissime etc. Schw.*

1. *Facientem... formam.* Sic meliores libri ; non , ut vulgo et Elzevir. , *faciens... forma. Schw.*

2. *Fecit itaque quam optimum potuit.* Nempe si Deus mundum , quam optimum potuit non fecisset , humano generi meliorem conditionem invidisset : nam divinæ bonitatis non fuisset homines malis afficere , quæ ab illis prohibere potuisset ; sic

philosophi veteres potius habere finitam Dei potentiam quam bonitatem existimare : nec jam necesse est finitam illius potentiam existimare , si credideris , ut Christiana docet religio , hominem a principio in orbe positum fuisse ut felicitate fruereetur ; sed sua ipsius culpa et peccato in pejorem conditionem lapsus esse.

3. *Verissimum* edd. vet. cum *insstis. Vulgo verum. Schw.*

4. *Quærimus , quæ sit causa , ratio*

scilicet faciens : ista enim , quæcumque retulistis ,
 sunt multæ et singulæ causæ , sed ex una pendent ,
 quæ faciet. Formam dicis causam esse ? Hanc im- 13
 artifex operi : pars causæ est , non causa. Exemplar
 non est causa ; sed instrumentum , causæ neces-
 sarium. Sic necessarium est exemplar artifici , quomodo
 lima ; sine his procedere ars non
 potest : non tamen hæ partes artis , aut causæ sunt. Propo-
 nit , inquit , artificis , propter quod ad faciendum ali-
 accedit , causa est. Ut sit causa , non est efficiens
 , sed superveniens. Hæ autem innumerabiles sunt : 14
 : causa quærimus generalissima ¹. Illud vero non pro-
 pter subtilitatem dixerunt , totum mundum , et con-
 statum opus , causam esse : multum enim interest
 opus et causam operis.
 transfer sententiam , aut (quod facilius in ejusmodi re-

*faciens : ista enim , quæcum-
 ulistis. Loco istorum vulgo
 datur inde ab Erasmo : Que-
 quid sit causa ? Ratio fa-
 d est , Deus. Ita enim , quæ
 tuli , etc. quæ omnia , nulla
 jecta , eadem tenuit Ruhk.
 num , concinnior nobis vide-
 riptura , quæ sit causa , quam
 am cum ed. R. offerbant mss.
 : et Col. Tum ratio scilicet
 dabant veteres libri omnes.
 a , § 3 in init. Porro , pro ita ,
 mode ista dedit ms. Col. quod
 ingenio corrigere licuerat. De-
 uacumque retulistis , cum ed.
 muni consensu dedere mss
 nes. In uno Arg. c. est , quæ
 tulistis. Jam vero ista , post
 vulgo inserta , id est Deus ,
 et ms. Col. habet , id est ipse
 tenent quidem libri omnes :*

sed persuasum equidem habui , esse
 illa e scholio (ex pag. præc. desumpto)
 interpolata ; quemadmodum hac ipsa
 pag. post generalissima (sive , ut
 vulgo legebatur , generali) assuta sunt
 in ed. A. et in ms. c. hæc verba , id
 est de Deo. Schw.

1. Nos de causa quærimus gene-
 ralissima. Vulgo de causa quærimus
 generali edd. inde ab Erasmo ; cum
 ed. A. et ms. c. quod per se percom-
 modum poterat videri ; ideoque nihil
 annotatum a Pinc. aut Opsopœo , nec
 e mss. Par. quidquam h. l. moni-
 tum. Sed alio nos ducit aliorum li-
 brorum scriptura : nos de causa ge-
 nerali locuti sumus ed. R. cum mss.
 Pal. 1 , 2 , 3 , et Col. ; nos de causa
 generali locuturi ms. Arg. b.
 quibus scilicet in libris quum temere
 omissum esset verbum quærimus ,
 in fine autem adesset verbum sumus ,

15 bus est) nega tibi liquere ¹ et nos reverti jube ². — Quid
 te ³, inquis, delectat, tempus inter ista conterere, quæ
 tibi nullum affectum eripiunt, nullam cupiditatem abi-
 gunt? — Ego quidem priora illa ago ac tracto, quibus
 pacatur animus; et me prius scrutor, deinde hunc mun-
 16 dum. Ne hoc quidem tempus, ut existimas, perdo. Ista
 enim omnia, si non concidantur ⁴, nec in hanc subtilita-
 tem inutilem distrahantur, attollunt et levant animum,
 qui, gravi sarcina pressus, explicari cupit, et reverti
 ad illa, quorum fuit. Nam corpus hoc animi pondus ac
 pœna est: premente illo urgetur; in vinculis est ⁵; nisi
 accessit Philosophia, et illum respirare rerum naturæ
 17 jussit spectaculo, et a terrenis ad divina dimisit. Hæc
 libertas ejus est, hæc evagatio: subducit interim se cu-
 stodiæ, in qua tenetur, et cœlo reficitur ⁶. Quemadmo-
 dum ⁷ artifices ex alicujus rei subtilioris inspectione,
 quæ intentione oculos defatigat ⁸, si malignum et preca-

ex conjectura alii adjecerunt *locuti*, alii *locuturi*. Istud autem *generalis sumus ex generalissimus* fuisse corruptum, evincit plana atque integra codicis Pal. sec. scriptura, quam in exemplo nostro representavimus. Similiter, sed vice versa, erratum est infra, sub fine Epist. in ms. Par. a. ubi pro *fortes simus* scribitur *fortissimus*, et; quoniam sic nullus orationi sensus inerat, adjicitur *stet*. Schw.

1. *Nega tibi liquere* etc. A romano ritu in re ambigua *Non liquet* pronuntiantium judicium hæc ducta esse satis constat. Ruhk.

2. *Et nos reverti jube*. Vertit *Lagrange*: *Ordonnez un plus ample informé*. Etenim quum judices pronuntiant *Non liquet*, jubebant litigantes reverti certioribus fretos argumentis.

3. *Quid te... abigunt?* Cf. Ep. LVIII, 22. Ruhk.

4. *Si non concidantur*, si non tanta argutia minutatim dividantur, ut conspectum rerum ex oculo et animo dimittas. Ruhk.

5. *Nam corpus hoc... in vinculis est*. Ideo Græci corpus hoc *δέμας* vocabant, ὡς δειδύμενης ἢ ἀπ' αὐτοῦ τῆς ψυχῆς ἰνθαῦτα παρὰ φύσιν, tanquam ligata his in terris ab ipso anima præter naturam.

6. *Reficitur* i. restituitur. Ruhk.

7. *Quemadmodum... requiescit*. Magis explicat et dilatat quæ Epist. LVIII, 22, posuerat. Ruhk.

8. *Ex alicujus rei subtilioris inspectione, quæ intentione oculos defatigat*. Vulgo *ex alic. rei subt. intentione, quæ oculos def.* quod ferri fortasse poterat, ni aliud suasissent

lumen¹ habent, in publicum prodeunt, et in ali-
 regione ad populi otium dedicata oculos libera luce
 ctant: sic animus in hoc tristi et obscuro domicilio
 is, quoties potest, apertum petit, et in rerum na-
 contemplatione requiescit. Sapiens assectatorque 18
 entiae adhæret quidem in corpore suo; sed optima
 parte abest, et cogitationes suas ad sublimia inten-
 velut sacramento rogatus², hoc, quod vivit, stipen-
 putat; et ita formatus est, ut illi nec amor vitæ,
 odium sit; patiturque mortalia³, quamvis sciat am-
 a superesse. Interdicis mihi inspectionem⁴ rerum 19
 ræ, ac toto abductum redigis in partem? Ego non
 ram, quæ sint initia universorum? quis rerum for-
 or? quis omnia in unum mersa⁵, et materia inerti
 oluta, discreverit? Non quæram, quis sit istius arti-
 mundi? qua ratione tanta magnitudo in legem et
 nem venerit? quis sparsa collegerit, confusa dis-

quorum nullus hanc præfert
 uram; sed alii, omissa voce
 habent *rei subt. intentione ocu-
 fatigant*; alii, *rei subt. quæ
 one oculos defatigat*; alii de-
 cum edd. vet. *rei subtilioris
 tores, quæ* (qui ed. *A.* et ms.
entione oculos defatigat. Unde
 cum nobis videbatur, in aliis
 e ommissum fuisse vocab. *inspe-
 , in aliis in inspectores muta-
 Schw.*

Preclarium lumen. Varie cor-
 n in libris: sed hoc rectum est.
 rium autem lumen, modicum,
 istum, et ut solent quæ precipi-
 rantur. *Lipsius.*

sacramento rogatus, ita supra
 1, *vitam militiam esse.* Cf. Ep.
 not. *Ruhk.*

3. *Patiturque mortalia*, i. e. patitur
 ea, quæ homini accidere solent,
 quamvis ampliora, quæ imminent in
 alia vita, sciat. Nec tamen ideo vi-
 tam abruptit. *Ruhk.*

4. *Inspectionem.* Sic Erasmi, Pin-
 ciani Gruterique codd. Firmat Gro-
 novius ad Epistol. xviii, 10, post
 Gruterum, qui: sic certe, ait, loqui-
 mur latine. Seneca saltem hac con-
 structione semper fere utitur. *In-
 spectione* est a Mureto. *Ruhk.*

5. *In unum mersa.* Perperam vulgo
in una massa ex Mureti ingenio. *In
 unum mersa* dedit unus cod. Pal.
 sec. Poterat teneri *in uno mersa*,
 quod cum ed. *A.* et Erasmi. dabant
 reliqui msti omnes: nec aliud de-
 buerat ed. *R.* in qua est *imo pro uno.*
Schw.

tinxerit, in una deformitate¹ jacentibus² faciem divis-
 rit? unde lux tanta fundatur? ignis sit, an aliquid igne
 20 lucidius? Ego ista non quæram³? ego nesciam, unde
 descenderim? semel hæc mihi videnda sint, an⁴ sæpe
 nascendum? quo hinc iturus sim? quæ sedes exspe-
 ctent⁵ animam, solutam legibus servitutis humanæ? Ve-
 tas me cælo interesse, id est, jubes me vivere capite
 21 demisso? Major sum, et ad majora genitus, quam ut
 mancipium sim mei corporis; quod equidem non aliter
 adspicio, quam vinculum aliquod libertati meæ circum-
 datum. Hoc itaque oppono fortunæ, in quo⁶ resistat;
 22 nec per illud ad me ullum transire vulnus sino. Quidquid
 in me potest injuriam pati⁷, hoc est: in hoc obnoxio
 domicilio animus liber habitat. Nunquam me caro ista
 compellet ad metum, nunquam ad indignam bono simu-

1. *In una deformitate.* In Chao, quod omnia continebat.

2. *Jacentibus*, non autem *latentibus*, dedere meliores libri omnes cum ed. R. Schw.

3. *Ego ista non quæram?* Vides hic omnes fere illas quæstiones, quibus investigandis homines a primis inde temporibus, quum philosophari inciperent, operam præmaturam ideoque inutilem sæpe navasse philosophiæ historia docet. Nec prudentia Socratis, qui homines ab istis ineptiis absterrendo philosophia a cælo ad terram devocata, suos ab istis spinosis et periculosis disputationibus retinere atque impedire potuit, quo minus vel ipse Plato a Cratylo aliisque in errorem inductus similibus disquisitionibus se traderet. Cæterum de his quæstionibus adeundus est Lipsius in Physiologia e. c. de vita futura et *καλλυγνισία* II, 21, III, 14, et Tiedemanni *Geist der spek. Phil.*

pluribus locis, quæ Index docebit. R.

4. *An sæpe nascendum?* quo hinc etc. Vulgo *an sæpe?* *Nesciam quo hinc* etc. ex Mureti ingenio. *Nascendum* tenent veteres libri omnes, quod primo pro suspecto habuerat Schw. et uncis circumderat; mox vero admisit. Contra Ruhkoplium contendit lectionem vulgatam, supra scriptam, in qua *nascendum* omittitur, omnibus ferme libris scriptis esse confirmatam, alteramque ex Pinciani conjectura natam.

5. *Expectent* ed. R. commode; quod et debuere A. et c. in quibus *expectant*. Vulgo *expectet*. Schw.

6. *In quo resistat.* Id est, ut non ultra penetrare possit.

7. *Quidquid in me potest injuriam pati, hoc est* (i. e. est corpus): *in hoc obnoxio domicilio animus liber habitat*. Sic optime Gronov. distinxit. Antea distinguebatur sic: *pati, hoc est in h. o. domicilio: a.* etc. *Ruhk.*

lationem : nunquam in honorem hujus corpusculi mentiar. Quum visum erit , distraham cum illo societatem : et nunc tamen , dum hæremus , non erimus æquis partibus socii ; animus ad se omne jus ducet. Contemptus corporis sui , certa libertas est.

Ut ad propositum revertar : huic libertati multum confert et illa , de qua modo loquebamur , inspectio. Nempe universa ex materia et ex Deo ¹ constant : Deus ista temperat , quæ circumfusa rectorem sequuntur et ducem. Potentius autem est ac pretiosius ² quod facit , quod est Deus , quam materia , patiens Dei. Quem in hoc mundo locum Deus obtinet , hunc in homine animus : quod est illic materia , id in nobis ³ corpus est. Serviant ²⁵ ergo deteriora melioribus ; fortes simus adversus fortuita ; non contremiscamus injurias , non vulnera , non vincula , non egestatem. Mors quidem aut finis est , aut ⁴ transitus. Nec desinere timeo ; idem est enim , quod non cœpisse : nec transire ; quia nusquam tam anguste ero. Vale.

1. *Et ex Deo.* Non solum a Deo , sed ex Deo : et sæpe sic loquuntur. Quid ita ? quia omnibus caloris et ignis aliquid insitum , qui est ipse Stoicis Deus , et omnia permanat. *L.*

2. *Ac pretiosius.* Restituimus duo verba *ac pretiosius* , temere prætermissa in ed. Bipont. et Ruhk. *Schw.*

3. *Id in nobis* edd. vet. et msti. Deerat vulgo *in.* *Schw.*

4. *Mors quidem aut finis est , aut transitus.* Sic *R. A. c.* *Mors quidem est , aut finis* etc. *Arg. b.* et al. apud *Grut.* Vulgo *Mors quid est ? aut finis , etc.* *Schw.*—*Aut transitus.* Intellige : ad aliam vitam.

EPISTOLA LXVI.

BONA ÆQUALIA ESSE: VIRTUTES ÆQUALES ESSE.

Clararum amicam juventutis, quem diu non viderat, nuper secum habuisse scribit, senem, sed alacrem animo, deformem corpore, quo tantum abest ut depressus sit, ut ad pulchritudinem et firmitatem evecus sit animus. Colloquium, quod de paradoxo stoico, quomodo possint paria bona esse, habuerunt, exponit.

Bonum autem (ut eorum causa qui non in his artibus habitant, quædam præferamur), e doctrina Stoæ non est nisi quod semper vere prosit et prodesse possit iis qui ratione et ea perfecta præditi sunt: itaque summum bonum est virtus, quæ nostri juris est, et ex electione nostra libera oritur. Unde sequitur, vere bona a nobis ipsis pendere, nec quidquam bonum esse sine ratione. Quocirca Honestum ponunt solum bonum esse, quippe naturæ ac dignitati hominis unice conveniens. Jam etsi bona, si ad fontem, unde manant, respexeris, diversas in classes se jungi possint, sive ea possideas, sive ea secundum locum ordinemque quem obtinent, spectaveris, unde Stoici conditionem eorum triplicem posuerunt; ut prima, secunda, tertia bona numerentur, de quibus Noster hac ipsa epistola satis subtiliter exposuit, omnia ad rationem virtutemque referendo; tamen tam arcte inter se apta et nexa sunt, ut quin paria sint in dubitationem vocari nequeat. Omnia enim a ratione et virtute pendent, quæ quidem perfectæ quum semper sibi constant, sequitur idem bonis quoque convenire, quod de virtute prædicatur. Gaudium itaque et patientia sunt bona paria, respectu ad virtutem, non ad materiam habito. Externa vero s. adiaphora, indifferentia, nec bona nec mala, illa olim tam celebrata *ἀπορροια* i. res quæ, quum bona non sint, proxime tamen ab iis absunt (producta, s. præposita, præcipua appellat Cicero parum commode) et *ἀπορροια* i. e. rejecta, Zenonis et Stoicorum, Boni augmentum dare non possunt.

Hæc diffuse, ait Lipsius, distincte, pulchre. O legamus et aptemus! Cæterum e recentioribus conferri merentur de hac re Lipsii Manud. in phil. Stoic. II, 20 sq. Tiedemanni *System der stoischen Philosophie*, Vol. III init., denique egregii viri, dum in vivis erat, Garvii *Uebersicht der vornehmsten Principien der Sittenlehre*, pag. 54 sqq.

SENECA LUGILIO SUO SALUTEM.

CLARANUM¹ condiscipulum meum vidi post multos an-

1. *Clararum condiscipul. meum.* hæc, quæ Noster hic tradit, notum est. *Ruhk.*

puto, exspectas ut adjiciam¹, senem; sed
s viridem animo ac vigentem; et cum corpu-
colluctantem. Inique enim se natura gessit,
imum male collocavit²: aut fortasse voluit hoc
ois ostendere, posse ingenium fortissimum ac
m sub qualibet cute latere. Vicit tamen omnia
nta; et ad cætera contemnenda a contemptu sui
venit. Errare mihi visus est qui dixit:

rator est pulchro veniens a corpore virtus⁴.

ullo honestamento eget; ipsa magnum sui decus
pus suum consecrat⁵. Certe Claranum nostrum
teri: formosus mihi videtur, et tam rectus
quam est animo. Potest ex casa vir magnus
ntest et ex deformi humilique corpusculo for-
imus ac magnus. Quosdam itaque mihi vide-³
c tales natura generare, ut approbet virtutem
,⁶ nasci. Si posset per se nudos edere animos,

to, exspect., ut adjiciam.
cipulus fuerat ipsius Se-
m grandis natu erat.
m *animum male collo-*
s enim *εγγύσιον*, vasculum
quod receptaculum, quin
antiquis dici notum est.
r ad M. Antonin. III, 3,
de illud, addit Lipsius,
salba male habitat. R.
is. Sic cod. Col. nec Pa-
ultum abludunt. Editio
atit. Alias deest hæc vox,
necessaria esse videtur.
ic *R. A. c.* et Grut., ait
atis fortasse erat *sui* (abs-
is) quod cum ed. Er. et
t mss. *b.* Pal. sec. et (ni
Paris. *Schw.*
t. Versus Virgillii est *Æn.*

V, 344, ubi tamen vocem *virtus* di-
verso ab eo quem Noster ponit sensu
accipi debere, facile patet. Stoici vir-
tus non eget honestamento, sed illa,
de qua Virgilius; cujus nost. edit.
vid. tom. III, pag. 38; ibique not.
et var. lect.

5. *Et corpus suum consecrat.* Quod
est velut parvi ejus Dei templum. *L.*
Sic Noster Ep. LXV fin. « Quem in hoc
mundo locum Deus obtinet, hanc
in homine animus: quod est illic
materia, id nobis corpus est. » *Conse-*
crat, decus et sanctitatem addit, sa-
crum facit. Sic Cicero Tusc. V, 4:
« Socratis ratio Platonis memoria
consecrata. » *Ruhk.*

6. *Omni loco.* *Ruhk.* interpret. in
omni ordine hominum. At non so-
lum respicit Noster ordinem sive con-

fecisset : nunc¹, quod amplius est, facit; quosdam enim edit corporibus impeditos, sed nihilo minus perrumpentes obstantia². Claranus mihi videtur in exemplar editus, ut scire possemus, non deformitate corporis fœdatur animum, sed pulchritudine animi corpus ornari.

4. Quamvis autem paucissimos unâ fecerimus³ dies, tamen multi nobis sermones fuerunt, quos subinde egeram⁴ et ad te permittam⁵. Hoc primo die quæsitum est — « Quomodo possint paria⁶ bona esse, si triplex eorum conditio est⁷. » Quædam, ut nostris⁸ videtur, prima bona sunt; tanquam gaudium, pax, salus patriæ. Quædam secunda, in materia infelici expressa⁹; tanquam tormentorum patientia, et in morbo gravi temperantia. Illa bona a directo optamus nobis; hæc, si necesse erit¹⁰. Sunt adhuc tertia; tanquam modestus incessus, et compositus ac probus vultus, et conveniens prudenti viro gestus. Quomodo ista inter se paria esse possunt, quum alia optanda sint, alia aversanda? Si volumus ista distinguere, ad

ditionem hominum, sed generalius positum est *omni loco*, quod etiam spectat ad deformitatem corporum.

1. *Nunc*. Int. sed enim.

2. *Perrumpentes obstantia*, nempe corpora, et facientes ut sibi inservant. *Ruhk.*

3. *Fecerimus*. Sic vet. edd. et scripti omnes. Muretus tamen temere correxit : *egerimus*. Facere annos, dies, etc. idem valet quod græc. ποιῆν χρόνον τινά, docente Gronovio ad hunc locum ex inscriptionibus veteribus, laudanteque Casaubonum ad Matth. XX, 12, et Acta Apostol. XV, 33. Addas Anal. Brunkii II, p. 357. *R.*

4. *Subinde egeram*, sensim egere i. e. proferre, tecum communicare volo. Tales disputationes etiam in

sequentibus epistolis occurrunt, occasionis tamen hujus nulla mentione injecta. *Ruhk.*

5. *Ad te permittam* Erasm. cum edit. vet. et Gruteri omnes mss. Muretus : *ad te mittam*.

6. *Paria*, bene se habet. *Tria* est aberratio librariorum hoc loco et § 5.

7. *Triplex eorum conditio est*. Vide si lubet Lipsii Manuduct. III Diss. 6. *Ruhk.*

8. *Nostris*. Stoicis.

9. *In materia infelici expressa*. Quæ ex adversis rebus oriuntur et re mala perpetienda ostenduntur.

10. *Hæc, si necesse erit*. Int. optamus ut hæc bona nobis contingant, si ad id adducimur ut nobis tormenta perpetienda sint.

in bonum ¹ revertamur, et consideremus, id quale
 nitur intuens vera, peritus fugiendorum ac peten- ⁶
 s; non ex opinione ², sed ex natura, pretia rebus
 ens; toti se inserens ³ mundo, et in omnes ejus
 contemplationem suam mittens, cogitationibus ac-
 usque intentus, ex æquo magnus ac ⁴ vehemens,
 a blandisque ⁵ pariter invictus, neutri se fortuna
 tens, supra omnia quæ contingunt acciduntque
 ns, pulcherrimus ⁶ cum decore, cum viribus sanus
 us ⁷, imperturbatus, intrepidus, quem nulla vis fran-
 quem nec attollant fortuita ⁸, nec deprimant: talis ⁷
 is Virtus est ⁹; hæc ejus est facies, si sub unum ve-
 spectum, et semel tota se ostendat. Cæterum multa

1. primum bonum ed. R. cum
 arg. b. c. Paris. Ops. et Grut-
 bonum ed. A. et ed. Erasm.
Schw.

2. ex opinione.... imponens,
 est s. æstimationem rerum
 opinione hominum, sed ex
 , quam ratione sua perfecta
 metiens. *Ruhk.*

3. inserens ed. A. mss. b. c. (puto
 Ops. Grut. *Inserens* vulgo ex
Schw.—*Toti se inserens* mur-
 miscalens tanquam spectator
 Dei. *Ruhk.*

4. æquo magnus ac vehemens.
ge vertit: *Une ame dont la*
ur et la force ont pour base
æ; forsitan alius est sensus vocis
 o: significat, ni fallimur, ex
 imi tenore, ex ipsa natura;
 conatu: cui sententiæ respon-
 : cujusdam Gallici sententia:
hausser pour paraître grand.
peris blandisque, et dolorem
 patem contemnens.

5. pulcherrimus cum decore. Post
 adjecit *ordinatissimus* *Ruhk.*

ex Pal. 1, 3, 4, et alio cod. apud
 Gron. quos quidem in libros haud
 dabie ex scholio inductum erat id
 verbum. *Schw.* — Bene vertit *La-*
grange: *Qui ne voudrait pas de la*
beauté sans décence.

7. Sanus ac siccus, int. non abu-
 tens viribus sui corporis, ut intem-
 perantiæ et libidini indulgeat.

8. Fortuita, i. e. externa, bonis
 posita. *Ruhk.*

9. Talis animus virtus est; h. e. est
facies: *Ruhkopflus* omittit *est*. Sic
 omnes, inquit, mss. etc. Modii, Pa-
 lat. Gallici, et vet. edd. ante Fro-
 benium sic habent. Quod verum esse
 vidit et Opsopæus. Ubi illa stoicæ
 linguæ peritia? Nam Gruterum ferre
 potuisse hominem, qui conjiciebat,
talis avis, nimis est patientiæ. Qua-
 lis, quæso, avis est virtus? bubo,
 credo, aut vespertilio. Liceat vero
 Senecæ Stoicorum more loqui. Cf.
 Ep. IX, 2, CXIII, 2, etc. Ab his sump-
 serunt juris auctores, quum justitiam
 definierunt: constantem et perpe-
 tuam voluntatem, jus suum cuique

ejus species sunt , quæ pro vitæ varietate et pro actionibus explicantur ; nec minor fit aut major ipsa. Decrescere enim summum bonum non potest , nec virtuti ire retro licet : sed in alias atque alias qualitates convertitur : ad rerum , quas actura est , habitum figurata. Quidquid attingit , in similitudinem sui adducit et tingit : actiones , amicitias , interdum domos totas , quas intravit disposuitque , condecorat : quidquid tractavit , id amabile , conspicuum , mirabile facit. Itaque vis ejus et magnitudo ultra non potest surgere , quando incrementum maximo non est. Nihil invenies rectius recto , non magis quam verius vero , quam temperato temperatius.

Omnis in modo est virtus ¹ ; modus certa mensura est.

9 Constantia non habet quo procedat ² , non magis quam fiducia , aut veritas , aut fides. Quid accedere perfecto potest ? nihil ; aut perfectum non erat , cui accessit : ergo ne virtuti quidem ; cui si quid adjici potest , deficit. Honestum quoque nullam accessionem recipit ; honestum est enim propter ista quæ retuli. Quid porro decorum , et justum , et legitimum ? non ejusdem esse formæ putas ,
 10 certis terminis comprehensum ? Crescere posse , imperfectæ rei signum est : bonum omne in eadem cadit leges : juncta est privata et publica utilitas ³ , tam mehercules , quam inseparabile est laudandum petendumque.

tribuendi. Adde lib. IV de Benef. c. 8. Gronov. — *Talis animus virtus est* : De perfecta virtute hic sermonem esse vix est ut moneamus. Ex ea nascitur summum bonum. Ruhk.

1. *Omnis in modo est virtus*. Vides hic Aristotelicum illud , virtutem ab utraque extremitate sepositam ideoque in medio sitam conspici : quam multis aliis partibus in hoc ipso

de virtute loco Stoa et Lyceum inter se dissederunt. Cf. Buhlii *Lehrbuch der Gesch. der Philos.* III , p. 28 sqq. Ruhk.

2. *Quo procedat* , subaudi , longius.

3. *Juncta est privata et publica utilitas*. Id est quod uni officit , officit et alteri , quod uni prodest , et prodest alteri.

virtutes inter se pares sunt¹, et opera virtutum, nes homines, quibus illæ contigere. Satorum vero illiumque virtutes, quum mortales sint, fragiles quoaducæque sunt et incertæ; exsiliunt, residuntque, o non eodem pretio æstimantur. Una inducitur humanis virtutibus regula; una enim est ratio recta, simplex—Nihil est divino divinius, cælesti cælestius. Mortalia untur³, cadunt, deteruntur; crescunt, exhauriuntimplentur. Itaque illis in tam incerta sorte inæquæst: divinorum una natura est. Ratio autem nihil est, quam in corpus humanum pars divini spiritus

1. Si ratio divina est, nullum autem bonum sine
 12
 re est; bonum omne divinum est: nullum porro divina discrimen est; ergo nec inter bona. Paria sunt et gaudium, et fortis atque obstinata tormenti perpassio: in utroque enim eadem est animi modo, in altero⁴ remissa et laxa, in altero pugnantia. Quid? tu non putas, parem esse Virtutem ejus, arctiter hostium mœnia expugnat, et ejus, qui obsidem patientissime sustinet? Et magnus Scipio⁵, qui

13.

pro virtutes inter se pares sunt.

l, Sat. III, irridet jure istam opinionem qui vitia et virtutalia esse contendunt.

vera virtutum. Sic vulgo odd.

A. c. Sed rectius videtur operatis, quod est in Arg. b. et nec aliud debuerat Par. b. in ista virtutes. Schw.

inuuntur omnium mss. et edd.

st, et ea sana. Malleum, inquit

ius, legeres, eminent; nam

sequuntur continuo per oppo-

icta sunt, deteruntur crescunt,

untur implentur. Receptit Ro-

ditio. Gronov. emendat: mu-

niuntur, i. e. struuntur, translate a structura ædificiorum in utroque verbo. Sed vulgata bene habet: oppositio, si qua est, referri debet ad priora: fragiles, caduca, etc. Ruhk.—Nobis scribendum videtur, pro exhauriuntur, exoriuntur quod simillimum est: quam conject. si receperis, optime opponuntur minuuntur et crescunt; cadunt et exoriuntur; deteruntur et implentur.

4. In altero. Sic quatuor Pal. et editio vetus. Alias vulgatur sed in altero. Gronovius probaverat ad Ep. XXIV, 10, hujus voculæ omissionem. Ruhk.

5. Scipio. Utrique magni fuerat et

Numantiam cludit et comprimit, cogitque invictas manus in exitium ipsas suum¹ verti; et magnus ille obsessorum animus, qui scit non esse clusum², cui mors aperta est, et in complexu libertatis expirat. Æque reliqua quoque inter se paria sunt, tranquillitas, simplicitas, liberalitas, constantia, æquanimitas, tolerantia: omnibus enim istis una Virtus subest, quæ animum rectum et indeclinabilem præstat.

14 Quid ergo? nihil interest inter gaudium, et dolorum inflexibilem patientiam? Nihil, quantum ad ipsas virtutes; plurimum inter illa³, in quibus virtus utraque ostenditur: in altero⁴ enim naturalis est animi remissio ac laxitas; in altero, contra naturam dolor. Itaque media sunt hæc⁵, quæ plurimum intervalli recipiunt: virtus in utroque par est. Virtutem materia non mutat; nec pejorem facit dura et difficilis, nec meliorem hilari et læta: necesse est ergo æqualia sint bona utraque. Nec
15 hic potest se melius in hoc gaudio gerere, nec ille melius in illis cruciatibus: duo autem, quibus nihil fieri melius potest, paria sunt. Nam, si⁶ quæ extra virtutem

P. Scipio Africanus minor, et *Numantini* Celtiberi Hispani. Cf. Flor. II, 17 et 18. Livius de ea atrocissima re exposuerat libr. 57 et 59 nunc perditis. *Ruhk.*

1. *In exitium ip. suum.* Sic ed. *R.* et meliores libri omnes. Vulgo *sui. S.*

2. *Non esse clusum.* *R. A. c.* alii-que. Vulgo *nihil esse clausum.* *Schw.*

3. *Plurimum inter illa.* *Plurimum quantum ad illa* edd. inde ab *Erasm.* contra quam edd. vett. et msti omnes. Leviora alia prætermitto. *Schw.*

4. *In altero gaudio... animi remissio ac laxitas:* quies et libertas, διαχυσις. Laxatur animus, quatenus liber

a molestiis curisque terrenis in altiora intentus est, iisque recreatur. *Ruhk.*

5. *Itaque media... hæc, ἀδιάφορα* (cf. § 34) quæ neque in bonis, neque in malis posuerunt Stoici, nec tamen tollenda, alia enim usui esse posse ideoque sumenda, alia tamen rejicienda. Sic explicat Cic. de Off. I, 3, 4, III, 3, de Finib. III, 15 sqq. Sunt autem triplicia. Cf. Argum. et vide Diog. Laert. VII, 101 sq. ibique *Menag. Ruhk.*

6. *Nam si... honestum est.* Nam si materia, in qua virtus exercetur, eam mutare potest, ad honestum quoque, quod a virtute pendet et solum bo-

sunt, aut minuere illam aut augere possunt; desi-
 num bonum esse quod honestum est. Si hoc con-
 is, omne honestum perit. Quare? dicam: quia
 honestum est, quod ab invito, quod a coacto fit:
 honestum voluntarium est: admisce illi pigritiam,¹⁶
 lam, tergiversationem, metum; quod habet in se
 um, perdidit, sibi placere. Non potest honestum
 quod non est liberum: nam quod timet, servit.
 istum omne securum est, tranquillum est: si recusat
 d, si complorat, si malum iudicat; perturbationem
 it, et in magna discordia volutatur. Hinc enim spe-
 ecti¹ vocat; illinc suspicio mali retrahit. Itaque qui
 te aliquid facturum est, quidquid opponitur, id,
 si incommodum² putat, malum non putet³, velit,
 , faciat. Omne honestum injussum incoactumque¹⁷
 incertum, et nulli malo mixtum⁴.

o quid mihi responderi hoc loco possit: Hoc no-
 persuadere conaris, nihil interesse, utrum aliquis

t, vel minuendum, vel augen-
 m habebit. *Ruhk.*

ecies recti, i. e. pulchritudo
 virtutis. *Ruhk.*

incommodum, δυσχρόστια,
 toica, quem explicat Cato Ci-
 de Finib. III, 21: «commoda
 aut incommoda in eo genere
 use præposita et rejecta dici-
Ruhk.

atum non putet, velit, libens
 Sic recte meliores libri om-
 rg. b. Pal. a. Col. et Ops. Et
 abit ed. R. cum aliis apud
 n quibus partim *vel*, partim
velit. Vulgo *malum non pu-*
ut libens faciet inde ab Erasmo.
 . A. et ms. c. in quibus tamen
 recte scriptum. *Schw.* — In

ipsius Schw. textu legitur *faciet*; sed
 ipse monet in notis hoc verbum, se
 imprudente, e superioribus edidit.
 servatum esse, corrigendumque *fa-*
ciat, ut edidimus.

4. *Nulli mala mixtum* ed. R. et
 ms. Arg. b. Par. b. d. Ferri autem
 etiam vulgatum poterat, *nullo malo*
mixt. *Schw.*

5. *Hoc nobis... lasset*. Hæc illustret
 Cato Ciceronis de Finib. III, 13. «An
 vero certius quidquam potest esse,
 quam illorum ratione, qui dolorem
 in malis ponunt, non posse sapientem
 beatum esse, quam equuleo torqueatur?
 eorum autem, qui dolorem in
 malis non habent, ratio certe cogit,
 uti in omnibus tormentis conserve-
 tur beata vita sapienti, » etc. *Ruhk.*

in gaudio sit, an in equuleo jaceat¹, ac tortorem suum
 lasset. — Poteram respondere : « Epicurus² quoque ait,
 Sapientem, si in Phalaridis tauro peruratur, exclama-
 18 turum : Dulce est, et ad me nil pertinet. » Quid mira-
 ris, si ego paria bona dico, unius in convivio³ jacentis,
 alterius inter tormenta fortissime stantis? quum, quod
 incredibilius est, dicat Epicurus, dulces esse⁴ tortores.
 Hoc respondeo, plurimum interesse inter gaudium et
 dolorem. Si quærat electio, alterum petam, alte-
 rum vitabo : illud secundum naturam est, hoc contra.
 19 Quamdiu sic aestimantur⁵, magno inter se dissident spa-
 tio : quum ad virtutem ventum est, utraque par est,
 et quæ per læta procedit, et quæ per tristia. Nullum
 habet momentum vexatio, et dolor, et quidquid aliud
 incommodi est; virtute enim obruitur. Quemadmodum

1. *An in equuleo jaceat.* Sic et idem Cicero de Finibus V. « Sit vir bonus cæcus, debilis, morbo gravissimo affectus, exul, orbis, torqueatur in equuleo : quem hunc appellas, Zeno? Beatam, inquit, etiam beatissimum. Quippe, inquit, quum tam docuerim gradus istam rem non habere, quam virtutem, in qua sit ipsum Beatum.»

2. *Epicurus.* Spectant huc illa Ciceronis Tusc. II, 7. « Epicuro homini aspero et duro non est hoc satis : in Phalaridis tauro si erit, dicet, *Quam suave est hoc! quam hoc non curo!* » Cf. Diog. Laert. X, 118, ubi Menag. ἄν σπεκλεισθῆν ἢ ἰ Σοφῆς, ἄναι αὐτὸν εὐδαίμονα. Laudat Lipsius Cic. Fin. V, 28. De *Phalaride* tyranno Agrigentino crudelissimo, ejusque tauro æneo, Perilli arte fabricato, omnia nota sunt. Loca classica designavimus ad Senec. II de Ira 5, 1. *Ruhk.*

3. *Unius in convivio jacentis.* Sic quidem dixit exstare in exemplari uno

perveteri Pincianus, nec improbo. At Erasmus *alterius in gaudio positi, alterius*, etc. quod in tribus Palat. et Col. Solum sec. Pal. exhibuit lectionem illam *unius in convo. jac. Gruter.* — In editione veteri habetur : *alterius in gaudio positi in convivio jacentis* : sed priora in gaudio p. pro interpretamento habeo. *Ruhk.*

4. *Dulces esse tortores.* Hoc verum judicavi, quod servatum in quatuor Gruterianis. Nam scriptura inde ab Erasmo. vulgata, *dulce esse torqueri*, qua nihil utique planius fingi poterat, nullo in vet. libro reperta est. Ed. R. cum Arg. b. Par. b. d. et Pal. sec. dabant *dulces esse terrores*, quod ex *tortores* corruptum. Ed. A. cum ms. c. et Par. a. *dulces esse dolores. S.*

5. *Quamdiu sic aestimantur*, i. quamdiu sic eorum ἀξία aestimatio, pretium declaratur, utram ad præposita an ad rejecta pertineant. Cf. Cic. Fin. III, 13 sqq. *Ruhk.*

lumina ¹ claritas solis obscurat ; sic dolores , mo-
 injurias , virtus magnitudine sua elidit atque
 it ; et quocumque affuleit , ibi , quidquid sine illa
 t , exstinguitur ; nec magis ullam portionem ha- 20
 accomoda , quum in virtutem inciderint , quam
 i nimbus.

ut scias ita esse , ad omne pulchrum vir bonus
 illa cunctatione procurret : stet illic licet carnifex ,
 rtor atque ignis , perseverabit ; nec quid passu-
 ed quid factururus sit , aspiciet , et se honestæ rei
 um bono viro credet : utilem illam sibi judicabit ,
 , prosperam. Eundem locum habebit apud illum 21
 a res , sed tristis atque aspera , quem vir bonus ,
 r , aut exsul , ac pallidus. Agedum pone ex alia
 virum bonum , divitiis abundantem ; ex altera nihil
 tem , sed in se omnia : uterque æque vir erit bo-
 etiam si fortuna dispari utetur. Idem , ut dixi , in
 judicium est , quod in hominibus : æque laudabilis 22
 rtus in corpore valido ac libero posita , quam in
 do ac vincto. Ergo tuam quoque virtutem non ma-
 udabis , si corpus illibatum ² fortuna præstiterit ,

muta lumina. Ex ora Era-
 recepit Muretus *minora l.* ,
 ditum esset habeantque mss.
lumina. Neque repudiari de-
 im solem si contra compares ,
 lumina sunt minuta. Per se
 comparatio reddit exigua. Præ-
 . Quæst. totum mundum cons-
 de terrarum orbe ait : *Hoc*
in punctum, quod inter tot gen-
u et igni dividitur? Sic quæ
 tar elegantia de formicis. Gro-
 ii vir egregius meminisset loci
 1. de Finib. III, 14 init. eam-
 idem sententiam sed alio mo-

do tulisset. Ex græco fonte utrumque
 hausisse mihi persuadeo, quem Noster
 suo more usurpavit. Cicero habet ;
Ut enim obscuratur et offunditur
luce solis lumen lucernæ; et ut in-
terit magnitudine maris Ægei stilla
muria. Senecæ et Ciceronis loca
 perquam similia esse quis videt.
 Jam quum apud Nostrum *nimbus i.*
 e. pluvia habetur, *ad stilla muria* cor-
 ruptum esse puto et emendandum ;
stilla pluvia. Sed hæc obiiter moneo.
Ruhk.

2. *Corpus illibatum.* Hoc vocab.
 unice verum mihi visum erat , quod

quam si ex aliqua parte mutilatum¹ : alioqui hoc erit,
 23 ex servorum habitu dominum æstimare². Omnia enim
 ista, in quæ dominium casus exercet, serva³ sunt, pecu-
 nia, et corpus, et honores; imbecilla, fluida, mortalia,
 possessionis incertæ. Illa rursus libera et invicta, opera
 Virtutis : quæ non ideo magis appetenda sunt, si beni-
 gnus a fortuna tractantur; nec minus, si aliqua iniqui-
 tate rerum prempuntur. Quod amicitia in hominibus est,
 24 hoc in rebus appetitio. Non, puto, magis amares virum
 bonum locupletem, quam pauperem; nec robustum et
 lacertosum, quam gracilem, et languidi corporis; ergo
 ne rem quidem magis appetes⁴ hilarem et pacatam,
 quam distractam et operosam. At si hodie magis⁵ diliges,
 ex duobus æque bonis viris, nitidum et unctum, quam
 pulverulentum et horrentem; deinde huc usque perve-
 nies, ut magis diligas integrum omnibus membris et il-

ex uno suorum codicum Opsoposus, et e duobus aliis Gronovius protulit: latebatque idem vocab. sub corrupto *illituum*, quod est in Arg. b. et Par. b. Quæ illi vel substituuntur vulgo, vel ab aliis adjiciuntur, *illæsum*, et *integrum*, interpretamenta sunt ex sequentibus *integrum omnibus membris et illæsum*, § 24 fin. adscita. S.

1. *Mutilatum*. Jungit *mutilatum multatum* Ruhk. cum codd. Opsop. et Gron. quibus accedit Arg. b. et Par. a. d. Mihi satis fuit prius, quod unum agnoscunt R. A. c. cum editis ante Ruhk. S.—Vide, inquit Gronov., qui tnetur *mutilatum multatum*, Gru-teri notas et simul appendicem, apparebitque, veriolem scripturam esse, quam edidimus. Eandem præcipiunt Erf. et Heins.—Vulgatum erat: *Ergo tua quoque virtus non magis laudabilis, si corpus illæsum tibi et*

integrum fortuna præstiterit, quam si ex aliqua parte mutilatum. Ruhk.

2. *Ex servorum habitu dominum æstimare*. Si servi bene culti, formosique, aut deformes sint, inde judicare, dominum quoque eadem cum servis conditione uti. Virtus autem non est serva fortunæ. Ruhk.—Hæc memoriam renovant istius Calvisii Sabini de quo mentio ab auctore facta est Epist. xxvii, qui se doctum putabat, quod imperabat pluribus servis, qui sibi petenti versus poetarum suppeditarent.

3. *Serva* restituit recte ex tribus Gall. Erf. Heins. et uno Pal. Gronovius.

4. *Magis appetes*. Sic edd. inde ab Erasm. Poterat adjici, *aut amabis*, quod dabant A. R. b. c. Par. a. b. d. et Grut. Schw.

5. *At si hodie magis*, etc. Ineptè

1, quam debilem aut luscum : paulatim fastidium 25
 illo usque procedet, ut ex duobus æque justis ac-
 tibus, comatum et crispulum malis, quam recal-
 . Ubi par est in utroque virtus, non comparet alia-
 rerum inæqualitas; omnia enim alia non partes, sed
 siones sunt. Nam quis tam iniquam censuram inter-
 igit, ut filium sanum; quam ægrum; magis dili-
 procerumve et excelsum; quam brevem aut modi-
 1 Fœtus suos non distinguunt feræ, et se in alimen- 26
 ariter omnium sternunt; aves ex æquo partiuntur
 . Ulysses 2 ad Ithacæ suæ saxa sic properat, quem-
 dum Agamemnon ad Mycenarum nobiles muros.
 enim patriam, quia magna est, amat, sed quia
 — Quorsus hæc pertinent? — Ut scias, Virtutem
 a opera, velut fœtus suos, iisdem oculis intuëri, æque
 gere omnibus, et quidem impensius, laborantibus:
 iam quidem etiam parentum amor magis in ea, quo- 27
 miseretur, inclinatur 3. Virtus quoque opera sua,
 videt affici et premi, non magis amat, sed; paren-
 bonorum more, magis complectitur ac fovet. —
 e non est ullum Bonum altero majus? — Quia non

Et si hoc est, magis etc. At si
dabat ed. A. et ms. c. Nos ex
at si hodie scripsimus; quo
quod mox sequitur, deinde;
que, paulatim. Schw.

quam recalvum ed. R. Sequio-
videtur esse recalvastrum,
im ab Erasmo cum ed. A. et
Desunt duo verba mss. Arg. b.
a. b. d. Schw.

Ulysses... muros. De Ulysse et
imnone omnia vel ex Virgilio
que nota sunt. Ithaca fuit in-
saxosa, et Mycenarum muri
(Ἐὐκρίμωνον πολιτερον vocat

Homerus II, β, 569) vel propter
 claritatem regum, vel quod a Cyclo-
 pibus exstructi ferebantur. Pausan.
 VII, 25, p. 331 ed. Facii. *Ruhk.*

3. *Inclinatur.* Sic editio vetus et
 quinque Palatini. Recte restituit Gro-
 nov. qui addit: male mutarunt in
inclinat. Epist. sequenti: *ver aperire*
se cepit, sed jam inclinatum in
æstatem. Lib. II de Ira 19, 4. *Incli-*
natum calorem frigus insequitur. R.
 —Auctor Thebaidis: « Quo causa me-
 lior, sorsque deterior trahit Inclinat
 animus, semper infirmo favens, Mi-
 seros magis Fortuna conciliat suis. »

est quidquam apto aptius, quia plano nihil est planius. Non potes dicere, hoc magis par esse alicui, quam illud: ergo nec honesto honestius quidquam est.

- 28 Quod si par omnium virtutum natura est, tria genera bonorum¹ in æquo sunt. Ita dico: in æquo est moderate gaudere, et moderate dolere; lætitia illa non vincit hanc animi firmitatem sub tortore gemitus devorantem. Illa bona optabilia sunt; hæc mirabilia: utraque nihilo minus paria; quia, quidquid incommodi est, velamento majoris boni tegitur². Quisquis hæc imparia judicat, ab ipsis virtutibus avertit oculos, et exteriora circumspicit.
- 29 Bona vera idem pendunt, idem patent³; illa falsa multum habent vani. Itaque speciosa, et magna contra visentibus⁴, quum ad pondus revocata sunt, fallunt⁵.

- Ita est, mi Lucili, quidquid vera Ratio commendat, solidum et æternum est, firmat animum, attollitque, semper futurum in excelso: illa, quæ temere laudantur, et vulgi sententia bona sunt, inflant inanibus lætos. Rursus ea, quæ timentur tanquam mala, injiciunt formidinem mentibus, et illas non aliter, quam animalia
- 30 species periculi, agitant. Utraque⁶ ergo res sine causa

Noster Consol. ad Helv. cap. ult. «Necesse est, quum omnia feceris, mater, cogitationes tuas subinde ad me recurrere, nec quemquam ex liberis frequentius tibi observari: non quia alii minus cari sint, sed quia naturale est manum sæpius referre ad id quod doleat.»

1. *Tria genera bonorum.* Cf. § 4 et 34. Sunt tamen Stoicis aliæ bonorum divisiones, quas expositas videbis a Lipsio Manud. II, 22. Tiedemann. *System. der stoisch. Phil.* III, p. 72 sqq. *Ruhk.*

2. *Velamento majoris boni tegitur.*

Ut supra dixit *virtute enim obruitur*

3. *Bona vera idem pendunt, idem patent.* Lagrange vertit: *Tous les vrais biens ont le même poids, le même volume.*

4. *Magna contra visentibus.* Quæ magna videntur eis qui illa fixo obtutu hiantes intuentur.

5. *Fallunt.* Int. prope nulli ponderis reperiuntur, falluntque expectationem. Hanc phrasin sic vertit Lagrange: *Ils paraissent immenses à la vue; mais bientôt la balance détrompe les yeux.*

6. *Utraque... diffundit, lætum fa-*

um et diffundit, et mordet : nec illa gaudio, nec metu digna est. Sola Ratio immutabilis et iudicii est ; non enim servit, sed imperat sensibus. Ratio à par est, sicut rectum recto ; ergo et virtus vir- : virtus non aliud quam recta ratio est. Omnes vir- rationes sunt² : si rationes sunt, rectæ sunt : si sunt, et pares sunt. Qualis ratio est³, tales et ac-³¹ : sunt ; ergo omnes pares sunt : nam quum⁴ similes à sint, similes et inter se sunt. Pares autem actiones esse dico, quia rectæ sunt⁵ et honestæ : cæterum a habebunt discrimina, variante materia ; quæ modo est, modo angustior, modo illustris, modo ignobili- modo ad multos pertinens, modo ad paucos. In om-³² tamen istis id, quod optimum est, par est ; hone-

αίη. Hæc est stoica voluptatis o : Sublatio animi sine ratio- mantis se magno bono frui, de Fin. II, 4, et Tusc. III, expressa sunt græca, qualia ut ap. Diog. Laert. VII, 114, : Menag. ἡδονὴ δὲ ἴσθιν ἄλογος, ἐπ' αἰρετῶν δοκοῦντι ὑπάρχειν, metus ἄλογος ἔκκλησις, opinio lentis mali quod intolerabile deatur. Cic. Tusc. IV, 7. R.

ergo et virtus virtuti : virtus inquam recta ratio est. Vulgo et virtus, quæ non aliud in recta ratio : ubi pronomen Mureti ing. adjectum ; nam cum msstis nude, ergo et virtus aliud, etc. Vitiosum locum, l dubie defectum, facili con- a nobis completum et pers- existimo. Schw.

omnes virtutes rationes sunt : ones sunt ; rectæ sunt. Et hic defectu laborabat vulgata scri- Omnes virtutes rationes rectæ sed hoc rursus a Mureto erat ;

nam editiones vet. cum msstis sic habebant, *Omnes virtutes rationes sunt. Rationes sunt, si rectæ sunt. Si rectæ sunt, et pares sunt.* Manifestum autem nobis videbatur, leviter invertendum esse medium argumen- tationis membram, in eum modum quo edidimus. Schw.

3. Qualis ratio est, tales et actiones sunt. Quia actiones e ratione oriuntur.

4. Nam quum... honestæ. Male Stoicos interpretareris, nisi putares, omnes perfectas virtutes eos dicere esse similes inter se, ita ut temperantia non potior sit alia temperantia, et omne discrimen inter prudentiam et temperantiam, etc. tolli, quum materia variet. Nihil, Noster ait supra § 8, invenies rectius recto, etc. In abstracto, quod dicimus, hæc similitudo a Nostro non rejecta est, quippe quæ virtute continetur, s. eo, quod optimum est. Idem judicare video egregium Tiedemann. III, p. 15, 2. R.

5. Quia rectæ sunt : et infra quia

stæ sunt¹. Tanquam viri boni omnes pares sunt, quia boni sunt: sed habent differentias ætatis; alius senior est, alius junior: habent corporis; alius formosus, alius deformis est: habent fortunæ; ille dives, hic pauper est; ille gratosus, potens, urbibus notus et populis; ignotus hic plerisque, et obscurus. Sed per illud, quod boni sunt, pares sunt.

- 33 De bonis² ac malis sensus non iudicat: quid utile³ sit, quid inutile, ignorat. Non potest ferre sententiam, nisi in rem præsentem perductus est; nec futuri providus est, nec præteriti memor; quid sit consequens, nescit. Ex hoc⁴ autem rerum ordo seriesque contexitur, et unitas vitæ per rectum itura⁵. Ratio ergo arbitra est bonorum ac malorum; aliena et externa pro vilibus habet; et ea quæ neque bona sunt, neque mala, accessiones⁶ mini-

boni sunt. Utrobique quia dedere editt. vett. cum mastis; non qua, quod ex Erasmi conj. posuit Mur. Schw.

1. *Honestæ sunt.* Duo verba, quæ desiderantur vulgo, abjecta ab Erasmo; restitui ex eisdem edd. vett. et mastis. Schw.

2. *De bonis... sens. n. jud.* etc. Spectant hæc ad doctrinam stoicam et a Garvio nuper bene expositam l. 1, p. 67 sqq. *Sensus* s. illæ appetitiones animi, ὁρμαί, prima s. principia naturæ tractant, unde officia τὰ καθήκοντα, actiones quæ decent, ideoque adiaphora sunt Stoicis, neque ad beatitudinem quidquam conferunt, originem habent. Sed nondum his reperta est regula certa, ad quam actiones semper dirigantur: adhuc animus continuo mutatur et incerto vitæ tramite pergit, dum accesserit ratio atque sapientia cum virtute, unde tandem certa totius vitæ norma exoritur, ideoque summum bonum, ut con-

gruenter naturæ convenienterque vivamus. Cf. Cic. de Fin. III, 6 sqq. R.

3. *Quid utile sit.* Sic vett. libri omnes. Mire, *quid utile, scit*, ed. Lips. casu, puto, non editoris consilio: ineptam scripturam fideliter tamen propagarunt alii editores. Schw.

4. *Ex hoc autem.* Scilicet, si futuri providus sis, memor præteriti, consequentis sciens.

5. *Per rectum itura.* Sic ed. R. cum cod. Siculo Mureti, et Nicotiano Opsop. quibus accedit Par. a. Hinc corrupte *perfectum it* Par. b. d. dein *ad perfectum* Arg. b. et alii: *in perfectum* ed. Erasmi. et seqq. cum ed. A. ms. c. et Pal. sec. Pro *itura* expectaveram *ituræ*, sed in hoc verbo nil mutant libri. Schw.

6. *Accessiones, ἐπιγενήματα* (Diog. Laert. VII, 86, ibi Menag.) quæ Cicero de Fin. III, 9, postera et consequentia, ἐπιγενήματα appellat, ideoque adiaphora sunt. Ruhk.

ac levissimas judicat : omne illi bonum in animo est.
 iterum bona quædam¹ prima existimat, ad quæ ex 34
 proposito venit², tanquam victoriam, bonos liberos, sa-
 lum patriæ : quædam secunda, quæ non apparent nisi
 rebus adversis ; tanquam æquo animo pati morbum
 ignum, exsilium : quædam media, quæ nihilo magis
 secundum naturam sunt, quam contra naturam ; tan-
 tam prudenter ambulare³, composite sedere. Non enim
 inus secundum naturam est, sedere, quam aut stare,
 ut ambulare. Duo illa bona⁴ superiora diversa sunt : 35
 prima enim secundum naturam sunt, gaudere liberorum
 letate, patriæ incolumitate ; secunda contra naturam
 sunt, fortiter obstare tormentis, et sitim perpeti morbo
 rente præcordia. — Quid ergo ? aliquid contra naturam
 bonum est ? — Minime ! sed id aliquando contra natu-
 ram est, in quo bonum illud existit : vulnerari enim, et 36
 abjecto igne tabescere, et adversa valetudine affligi,
 contra naturam est ; sed inter ista servare animum infan-
 gibilem, secundum naturam est. Et ut, quod volo, ex-
 rimam breviter, materia boni aliquando contra naturam
 est, bonum nunquam ; quoniam bonum sine ratione nul-
 lum est, sequitur autem ratio naturam. Quid est ergo

1. *Cæterum bona quædam.* Aberat
 alio vox *bona*, a Mureto abjecta :
 id dedere eam edd. vet. cum mss.
 rg. Par. et Grut. *Schw.*

2. *Prima...* ad quæ ex proposito
 venit. Quæ (bona) obtinere conatur
 propter se, quia per se grata sunt ;
 una secunda, quæ versantur in to-
 rando dolore, non quærit ultro,
 id usurpat quum occasio postulat.

3. *Prudenter ambulare.* Forte *pu-*
enter ; ut Ciceroni *prudenter vivere*.
 Ioster hac ipsa Epistol. LXVI, 5 :
Modestus incessus et compositus ac

probus vultus. Gron. — Enimvero et
prudenter defendi potest propterea,
 quod prudentia ad officia, τὴν καθή-
 xοντα pertinet, i. e. ad decoras action-
 nes, ideoque hic synonymum est τοῦ
decore et *decenter.* *Ruhk.* — Addi po-
 test quod hoc ipso loco quem supra
 attulit Gronov. est : *et conveniens pru-*
dentem viro gestus.

4. *Duo illa bona superiora.* Faci-
 lius hoc loco careas vocab. *bona* quam
 supra (vid. not. 1 huj. pag.) : sed rur-
 sus abjectum a Mur. restitutum vo-
 luere veteres libri omnes. *Schw.*

Ratio¹? Naturæ imitatio. Quod est summum hominis
Bonum? Ex naturæ voluntate se gerere.

- 37 Non est, inquit, dubium², quin felicior pax sit nunquam lacessita, quam multo reparata sanguine. Non est dubium, inquit, quin felicior³ res sit inconcussa valetudo, quam ex gravibus morbis et extrema minitantibus intutum vi quadam et patientia educta. Eodem modo non erit dubium, quin majus bonum sit gaudium, quam obnixus animus⁴ ad perpetiendos cruciatus vulnerum aut ignium. — Minime! Illa enim, quæ fortuita sunt, plurimum discriminis recipiunt: æstimantur enim utilitate summorum. Naturæ unum propositum est. consentire naturæ, hoc contingere⁵, in omnibus par est. Quum aliquis Senatus⁶ senectutem sequitur, non potest dici: Sic magis senectus, quam ille: ab omnibus in eam non sententiam fore. Hæc de virtutibus dico: omnes naturæ consentiunt. Item de bonis dico: omnia naturæ consentiunt. Ut adolescentis decessit, alter senex, alius vixit desinitis, cui nihil amplius contingit, quam prosequere vitam. Omnes hi æque fuere mortales, etiam si unus alterum longius vitam passa est procedere, aliorum

¹ Quæ est ratio gerere. Quum primum ratio ad aliquid exploraverit, illa prima s. principia naturæ, s. appetus, cupidinem sciendi, habendi, gloriæ, etc. quibus homines moveri solent, nihil nisi vias esse ad summum bonum perveniendi, illud ipsum eo contineri videt, ut illæ appetitiones animi atque actiones bene distinctæ ordinatæque ad convenientiam, ἐπιλογίαν, cum natura dirigantur. Cic. de Fin. III, 6. Cf. Lipsii Manud. II, 13 sqq. Ruhk.

² Non est... dubium. Hæc objectio est, cui postea respondet: Minime, etc.

³ Felicior res. Posteriorem vocem dederunt edd. R. et A. cum ms. Par. a. b. d. Abest aliis. Schw.

⁴ Obnixus animus. Unice hoc probavi, quod dedit ms. Pal. sec. Alii vulgo obnoxius. Schw.

⁵ Hoc contingere. Restitui verbum abjectum a Mur. quod vet. libri omnes communi consensu agnoscut. Schw.—Int. Si hoc contingit ut naturæ consentiant, omnia sunt æque bona.

⁶ Senatus. Probavi hoc, quod dedit Pal. sec. et Mureti vetus codex. Alii vulgo in senatu. Schw.

dio flore præcidit, aliorum interruptit ipsa princi-
 Alius inter cœnandum solutus est; alterius conti-
 mors somno est; aliquem concubitus exstinxit. His 40
 e ferro transfossos, aut exanimatos serpentum mor-
 ut fractos ruina, aut per longam nervorum con-
 nem extortos minutatim²: aliquorum melior dici,
 rum pejor potest exitus; mors quidem omnium par
 r quæ venit, diversa sunt; id, in quod desinunt,
 est. Mors nulla major, aut minor est; habet enim
 em in omnibus modum, finisse vitam. Idem tibi de 41
 dico: hoc bonum inter meras voluptates est; hoc
 ristia et acerba: illud fortunæ indulgentiam³ rexit;
 iolentiam domuit: utrumque æque bonum est,
 is illud plana emolliverit, hoc aspera. Idem finis
 um est: bona sunt, laudanda sunt, virtutem ratio-
 æ comitantur; Virtus æquat inter se quidquid
 cit.

: est quare hoc inter nostra placita mireris. Apud 42
 rum⁴ duo bona sunt, ex quibus summum illud bea-
 te componitur: ut corpus sine dolore sit, animus
 perturbatione. Hæc bona non crescunt, si plena
 quo enim crescet quod plenum est? Dolore corpus
 quid ad hanc accedere indolentiam potest? Ani-
 onstat sibi, et placidus est; quid accedere ad hanc
 uillitatem potest? Quemadmodum serenitas cæli
 cepit majorem adhuc claritatem, in sincerissimum

sa principia ed. R. et mss.
 c. et Par. a. b. d. Abest vulgo
 ox. Schw.

ut per longam.... minutatim.
 sferuntur ad eos qui supplicii
 rquebantur a carnificibus, ut
agrange: Torturés lentement

*par le tiraillement successif de tous
 leurs membres.*

3. *Fortunæ indulgentiam rexit.*
 Int. Huius soli studuit ut fortunæ bo-
 nis bene et moderate uteretur.

4. *Apud Epicurum.* Vide Cic. de
 Fin. I, 9 sq. Diog. Laert. X, 128-130,

- 43 nitorem repurgata; sic hominis, corpus animumque curantis, et bonum suum ex utroque nectentis, perfectus est status, et summam voti sui invenit, si nec æstus animo est, nec dolor corpori. Si qua extra blandimenta contingunt, non augent summum bonum; sed, ut ita dicam, condiunt et oblectant: absolutum enim illud humanæ naturæ bonum, corporis et animi pace contentum est¹. Dabo apud Epicurum tibi etiam nunc simillimam huic nostræ divisionem bonorum. Alia enim sunt apud illum, quæ malit contingere sibi, ut corporis quietem, ab omni incommodo liberam; et animi remissionem, bonorum suorum contemplatione gaudentis: alia sunt, quæ, quamvis nolit accidere, nihilo minus et laudat et comprobat: tanquam illam, quam paulo ante dicebam, malæ valetudinis et dolorum gravissimorum perpersionem, in qua
- 45 Epicurus fuit illo summo ac fortunatissimo die suo. Ait enim²: « se vesicæ et exulcerati ventris tormenta tolerare, ulteriorem doloris accessionem non recipientia; esse nihilo minus sibi illum beatum diem. » Beatum autem agere, nisi qui est in summo bono, non potest. Ergo et apud Epicurum sunt hæc bona, quæ malles non experiri; sed, quia ita res tulit³, et amplexanda, et laudanda,
- 46 et exæquanda summis sunt. Non potest dici, hoc non esse par maximis bonum, quod beatæ vitæ clausulam imposuit, cui Epicurus extrema voce gratias egit.

et Garvium l. l. pag. 90 sqq. *Ruhk.*
 1. *corpore...est.* Int. perfectum est, si corpus animusque pace fruuntur.

2. *Ait enim.* Epistolam hanc conservavit Diog. Laert. X, 22; ubi vid. Menagius. Est hæc: « ἤδη δὲ τελευτῶν γράφει πρὸς ἡ δομνία τήνδε ἐπιστολήν. Τὴν μακαρίαν ἔγοντες καὶ ἅμα τελευτῶντες ἡμέραν τοῦ βίου ἐγράφομεν

ὑμῖν ταυτί· στραγγουρία τε παρηκολούθηται καὶ δυσεντερικὰ πάθη ὑπερβολὴν οὐκ ἀπολείποντα τοῦ ἐν ἑαυτοῖς μεγέθους ἀντιπαρετάττειτο δὲ πᾶσι τούτοις τὸ κατὰ ψυχὴν χαῖρον ἐπὶ τῶν γεγονότων ἡμῖν διαλογισμῶν μνήμη. » Cic. de Fin. II, 30, convertit hanc epistolam. Conf. Sen. Epist. XCII, 24. *Ruhk.*

3. *Quia ita res tulit.* Quia necesse

Permitte mihi, Lucili, viroŕum optime, aliquid audacius dicere : si ulla bona majora esse aliis possent, hæc ego, quæ tristia videntur, mollibus illis et delicatis prætulissæm. Majus est enim perfringere difficilia, quam læta moderari. Eadem ratione fit, scio, ut aliquis felicitatem bene, et ut calamitatem fortiter ferat. *Æque esse fortis* 47 potest, qui pro vallo securus excubuit, nullis hostibus castra tentantibus; et qui, succisis poplitibus, in genua se excepit, nec arma dimisit. *Macte virtute esto!* sanguinolentis et ex acie redeuntibus¹ dicitur. Itaque hæc magis audaverim bona exercitata et fortia, et cum fortuna mixta. Ego cur dubitem, quin magis laudem truncam illam et retorridam manum Mucii², quam cujuslibet fortissimi salvam? Stetit hostium flammærumque contemptor, et manum suam in hostili foculo distillantem perspectavit; donec Porsenna³, cujus pœnæ favebat, gloriæ invidit, et ignem invito eripi jussit. Hoc bonum quidni inter prima numerem, tantoque majus putem, quam illa securura et intentata fortunæ, quanto rarius est, hostem remissa manu vicisse, quam armata? — Quid ergo? inquis : hoc bonum tibi optabis? — Quidni? hoc enim, 48 nisi qui potest et optare, non potest facere. An potius

at, et eo adduceres, ut hæc pati debeas.

1. *Sanguinolentis et ex acie redeuntibus.* Abesse malueram copulam et; sed omnes eam libri, quos novimus, agnoscunt. Schw.

2. *Mucii.* Notissimum illud vel ex Livio lib. II, cap. 12, imo ex Notro, de Provid. III med. et multis aliis.

3. *Donec Porsenna, cujus pœnæ favebat, gloriæ invidit.* Vertit Larrange : *Jusqu'à ce que Porsenna, insensible à son supplice, mais ja-*

loux de sa gloire, etc. Non putamus talem esse auctoris sensum: nempe cujus verbo *Porsenna* referendum esse patet. Revera favebat Mucius pœnæ Porsennæ, sc. pœnæ quam rex ille occisori suo destinabat: ipse enim Mucius pœnam hostilem ante occupaverat; ultionis cupidini qua Porsenna flagrare debuit, indulgebat, quoniam ipse sui facinoris a se petebat ultionem. Sed hostis invidit gloriæ. Forsan et simpliciter exponi posset: Donec Porsenna invidit gloriæ illius,

optem, ut malaxandos¹ articulos exoletis meis porrigam? ut muliercula, aut aliquis in mulierculam ex viro versus, digitulos meos ducat? Quidni ego feliciorē putem Mu-
cium, qui sic tractavit ignem, quam si illam manum tractatori² præstitisset? In integrum restituit quidquid erraverat³: confecit bellum inermis ac mancus, et illa manu trunca reges duos vicit⁴. Vale.

cujus poenæ favebat, id est, cujus supplicium expetebat.

1. *Malaxandos* ed. R. cum mss. Par. b. et d. et alio apud Ops. Perperam alii *laxandos*, *mihi laxandos*, *male laxandos*. Vulgo *malacissandos* edd. a Mur. ex Agricolaë conjectura. Schw.

2. *Tractatori*. Ita dicti, quos in prioribus lineis descripsit, qui manu artifice membra et plurimum manus digitosque ducebant et leniter trahebant. Martialis III, 82, 13. « Percurrit agili corpus arte tractatrix. » Describit pulchre Clearchus apud Athenæum lib. VI, in deliciis et molli-
tiae Paphi cujusdam adolescentis: « Jacebat quidem ille, inquit, in lectulo, sed ad pedes lecti sedebat quispiam, qui ejus pedes genibus suis impositos tenui panniculo confoveret. Quid autem præterea fecerit, vel silente me non obscurum. Deinde alius ad ipsum lectum sedens, cum adolescens manum suam velut languidam remisisset, ille appronans se et huic occidens (*ἐπιπρονώμενος ταύτην καὶ προσπιπνώσας*), demulcebat eam et contractabat, digitorum singulos trahens et extendens per vices: ita ut qui primus illum cucurbitam vocavit, ingeniose et feliciter dixisse videatur. »

Vetus aliquis scriptor aut certe ex veteri Joannes Sarisberiensis, hæc sic narrat, ut ex Clearcho translata dicas lib. III. Policratici, cap 13: « Quam lascivientis divitis luxus libidini vota sua præcingit, recumbentis pedes calamistratus comatalus excipit: et in aliorum conspectu pedes, et ne plus dicam, teneris manibus tibiis tractat. Chirotecatu enim incescit diutius, ut manus soli subtractas emolliret ad divitis usum. Deinde licentia paulum procedente totum corpus impudico tactu oberrans pruriginem scalpit, quam fecit, et ignes veneris languentibus inflammat. » Finem hic etiam fœdæ tractationis habes: denique et manus Tractatoris mollicellas, chirotecarum usu a sole defensas. Lipsius.

3. *In integrum restituit quidquid erraverat*. Int. Sic obtinuit ut error suus, quo Porsennæ aulicum pro ipso Porsenna occiderat, non noceret; nec minus suum finem, nempe ut Roma obsidione liberaretur, assecutus est. Vertit Lagrange: *Qu'il a bien réparé sa méprise!*

4. *Confecit bellum inermis ac mancus, et illa manu trunca reges duos vicit*. Porsennam et Tarquinium — cujus partes Porsenna defendebat.

XVII.

OPTABILE ESSE.

...illitate præmissis, ejus oblecta-
 ...silio sibi missas. Qui quum nuper
 ...abile sit, hujus epistolæ occasio-
 ...plicat et affirmat. Etiam si materia,
 ...ea virtutem ostendi, ut in morbo,
 ...om, addit, esse optabile bonum, non
 ...siderantur. Accedit, quod virtutes in-
 ...hæc pulchra, fortis, germani Stoici,

superiore arte cohærere, et in ea semina
 ... , quivis intelliget. Conf. Argument.

CILIO SUO SALUTEM.

...ntium faciam, ver aperire se cœpit :

In æstatem, quo tempore calere de-

...t adhuc illi fides est; sæpe enim in

...Vis¹ scire, quam dubium adhuc sit?

...mitto frigidæ meræ², adhuc rigorem ejus

... Significat, se
 ...ndum uti ad la-
 ...ano solitus sit, idque
 ...emperiem. Sed, in-
 ...us *infringo*, mitigo
 ...fusa. Hinc *nec cali-*
 ...plices. Nostrum autem
 ...psychroluten, nunquam
 ...tione calida usum, patet
 ...III init. et LXXXIII, 5, ubi
 ...interpretatur.
 ...idum *me committo frigidæ*
 ...ie ex conject. scripsi, cum quo
 ...jungitur id quod sequitur,
 ...rigorem ejus *infringo*, quæ ipsa
 ...verba (varie in aliis corrupta) sic,
 ...ut vulgo edebantur, *frigidæ* scripta
 ...exhibet ms. Arg. b. cum Par. b. In
 ...priori membro idem ms. Arg. b. *fri-*
 ...gide vere suo more scriptum dat, i.
 ...e. *frigidæ veræ*, quod et ipsum ut-
 ...cumque ferri poterat; sed aptius erat
 ...meræ, et satis apparet quid decepe-
 ...rit scribas ut vocabulum *vere* hic in-
 ...veherent. *Frigido vere* est in Par. b.
 ...*Frigido veri* in R. A. c. Par. a et in
 ...Gruteri codd. *Frigido aeri* ed. Mur.
 ...quod in uno cod. se reperisse aieba-
 ...Pinc. Nude *frigidæ* ed. Lips. et sqq.
 ...quod Nic. Faber in Præf. ad Senecæ

infringo. — Hoc est, inquis, nec calidum, nec frigidum pati¹. — Ita est, mi Lucili: jam ætas mea contenta est suo frigore²; vix media regelatur ætate. Itaque major pars in vestimentis³ degitur. Ago gratias senectuti, quod me lectulo affixit⁴. Quidni gratias illi hoc nomine agam? quidquid debebam nolle, non possum. Cum libellis mihi plurimus sermo est. Si quando interveniunt epistolæ tuæ, tecum esse mihi videor, et sic afficior animo, tanquam tibi non rescribam, sed respondeam. Itaque et de hoc, quod quæris, quasi colloquar tecum, quale sit, una scrutabimur.

3 Quæris⁵, *An omne bonum optabile sit?* « Si bonum est, inquis, fortiter torqueri, et magno animo uri, et patienter ægrotare, sequitur ut ista optabilia sint: nihil autem video ex istis voto dignum. Neminem certe adhuc

opera pag. 9, commendaverat. De re ipsa confer. Epp. LIII, et LXXXIII. Schw.

1. *Hoc est, inquis, nec calidum, nec frigidum pati.* Lagrange vertit: *C'est être trop frileux, direz-vous.* Videtur nec calidum expunxisse, profecto ut sensus conveniret cum præcedenti versione: nam vertit supra quasi habuisset *frigido aeri: Je n'ose m'exposer à l'air, je m'arme encore contre le froid.*

2. *Jam ætas mea contenta est suo frigore:* h. e. frigus, quod ætati meæ proprium est, cogit eam sibi fines constituere, extra quos egredi non debet. Sic continentur i. e. temperantur, reguntur cupiditates etc. R. — Melius interpreteris: quum jam corpus per ætatem frigidum sit repugnat me committere alieno frigori (sc. aquæ frigidæ).

3. *Vestimentis,* i. e. lecto.

4. *Quod me lectulo affixit studen-*

di causa. Egregie usus est post Muretum hoc loco Bentleius ad Horat. I Serm. I, 80, 81: « At si condoluit tentatum frigore corpus, Aut alius casus lecto te affixit », ad lectionem ap. Horat. vulgatam defendendam. R. — *Lectulo* lucubratorio, non dormitorio: nam et hos veteres habebant: atque homines quieti aut litteris operati, fere semper in lecto. Juvenalis de iis: « Est genus ignavum, quod lecto gaudet et umbra. » Seneca Ep. LXXII. « Quædam sunt, quæ possis et in cisio scribere, quædam lectum et otium desiderant. »

5. *Quæris... longior factus.* Hanc propositionem, s. soriten: (Bonum omne esse optabile, ideoque expectandum, et laudabile: laudabile autem omne honestum; igitur omne bonum, honestum), a Platonis et Peripateticis acerrime esse impugnatum, constat. Vide modo Cic. de Fin. IV, 18. Recte respondet Noster: bo-

no nomine votum solvisse, quod flagellis cæsus esset, podagra distortus, aut equuleo longior factus. » —
 angue, mi Lucili¹, ista; et intelliges, esse in his 4
 id optandum. Tormenta abesse a me velim; sed,
 stinenda fuerint, ut me in illis fortiter, honeste,
 ose geram, optabo. Quidni ego malim non incidere
 m? sed, si inciderit, ut vulnera, ut famem, et om-
 quæ bellorum necessitas affert², generose feram,
 10. Non sum tam demens, ut ægrotare cupiam; sed, 5
 rotandum fuerit, ut nihil intemperanter, nihil effe-
 te faciam, optabo. Ita non incommoda³ optabilia
 , sed Virtus, qua perferuntur incommoda. Quidam 6
 stris⁴ existimant, tormentorum⁵ fortem tolerantiam

on contra naturam esse potest:
 c cadit interdum in materiam,

bene tractanda bonum cerni-
 illum enim bonum sine ratione
 uæ ad naturam se attemperat.
 iactenus optime coherent cum
 toicorum, quo nulla bona præ-
 imi agnoscunt, atque ideo ju-
 ut omnibus, quæ ad corpus
 at, proinde omnibus externis
 tis et calcatis, una ratio et vir-
 perium habeant. *Ruhk.*

distingue, mi Lucili. Brevis et
 ta mihi distinctio videtur ea
 raditur ab Aristotele, libro
 o Politicorum: bona quædam
 citer optabilia esse, quædam ἔ-
 νος. Bonum et optabile simpli-
 at, nullum facinorosum esse in
 e: sed si qui sint; hoc posito,
 a et optabile est, pœnas ab eis
 Sic non ægrotare, simpliciter
 n et optabile est; sin aliter eve-
 morbum magno et forti animo
 Eadem cæterorum omnium ra-
 t. *Lipsius.*

Necessitas affert. Vulgo neces-

*sitas fert, contra quam libri nostri
 omnes. Schw.*

3. *Incommoda.* ἄποπροσηµένα, re-
 jecta, omni æstimatione carentia.
 Opponuntur commodis, quæ usum,
 χρίαν, sed nullam utilitatem, ὠφ-
 λισίαν, habent: hinc εὐχρησθήµατα et
 δυσχρησθήµατα vocata. Cf. ad Epist.
 LVI, 16. *Ruhk.*

4. *Quidam ex nostris,* quinam hi
 Stoici fuerint, ignoramus. Posuisse
 autem fortem hanc tolerantiam in iis,
 quæ neque bona, neque mala sunt,
 ἐν τοῖς ἀδιαφόροις, facile patet. *Ruhk.*

5. *Tormentorum fortem toleran-
 tiam.* Loco primi vocabuli, *R. A. b.*
c. Par. b. et Grut. hæc duo habent,
 compendiose in plerisque scripta,
*omnium nostrorum; Par. a. d. om-
 nium virorum;* ed. Mur. et sqq. *om-
 nino asperorum* ex Erasmi Append.
 Gronovius tamen putat antiquam le-
 ctionem fuisse *durorum*, aut *noxio-
 rum*, suspicans in libro, unde hæc
 lectio manavit, fuisse, *urorum* am-
 bigua nota τοῦ u sicut n credi posset.
 Denique quum peraptum huic loco

non esse optabilem, sed ne abominandam quidem; quia voto purum bonum peti debet, et tranquillum, et extra molestiam positum. Ego dissentio. Quare? primum, quia fieri non potest, ut aliqua res bona quidem sit, sed optabilis non sit: deinde, si Virtus optabilis est, nullum autem sine virtute bonum, et omne bonum optabile est.

- 7 Deinde, etiam si tormentorum fortis patientia optabilis non est, etiam nunc interrogo: Numne¹ fortitudo optabilis est? Atqui pericula contemnit et provocat: pulcherrima pars ejus, maximeque mirabilis, illa est, non cedere ignibus; obviam ire vulneribus; interdum tela ne
8 vitare quidem, sed pectore excipere. Si fortitudo optabilis est; et tormenta patienter ferre optabile est: hoc enim fortitudinis pars est.

Sed separa ista, ut dixi; nihil erit quod tibi faciat errorem. Non enim pati tormenta optabile est, sed pati fortiter. Illud opto, *fortiter*; quod est virtus. — Quis tamen unquam hoc sibi optabit? — Quaedam vota² aperta et professa sunt, quum particulatim fiunt; quaedam latent, quum uno voto multa comprehensa sunt. Tanquam,
9 opto mihi vitam honestam; vita autem honesta actionibus

vocab. *tormentorum*, cum ex vet. libro, tum ex pag. seq. l. 5, commendasset Pincianus, eique suffragatus esset Gruterus, *omnium tormentorum* edidit Ruhk. Equidem inutilem vocem priorem abjeci, persuasum habens, ex solis duobus verbis *existimant tormentorum* natam esse vitiosam scripturam *existimant omnium nostrorum*, duobus posterioribus vocabulis (ut dixi) compendiose scriptis. *Schw.*

1. *Numne*. Poterat *nonne* teneri, ab Erasmo vulgatum. Sed *numne* dedit ed. Rom. Nudè ne ed. A. et

ms. b. c. Schw. — *Numne.... pectore excipere*. Bene cum his conveniunt, quæ Cicero de Off. I, 19, 2, habet. Itaque probe definitur a Stoicis fortitudo, quam eam virtutem esse dicunt propugnantem pro æquitate. *R.*

2. *Quaedam vota.... comprehensa sunt*. Hæc est responsio objectioni: *Quis.... optabit?* non illud optamus aperte, sed hoc votum continetur et latet in aliis votis; nam quaedam sunt vota professa, id est expressa singulariter: quaedam, quanquam non expressa, comprehenduntur, etiamsi non attendamus, in votis expressis: cujus

variis constat : in hac est Reguli arca ¹, Catonis scissum manu sua vulnus, Rutilii exsilium, calix venenatus, qui Socratem transtulit e carcere in cælum. Ita, quum optavi mihi vitam honestam, et hæc optavi, sine quibus interdum honesta non potest esse.

..... O terque quaterque beati,
 Queis, ante ora patrum, Trojæ sub mœnibus altis
 Contigit oppetere ²!

Quid interest, optes hoc alicui, an optabile fuisse fatearis? Decius ³ se pro republica devovit, et in medios hostes concitato equo, mortem petens, irruit. Alter post hunc, paternæ virtutis æmulus, conceptis ⁴ solemnibus ac jam familiaribus verbis, in aciem confertissimam incurrit, de hoc sollicitus tantum, ut litaret ⁵, optabilem rem putans bonam mortem. Dubitas ergo, an optimum sit, memorabilem mori, et in aliquo opere Virtutis?

Quum aliquis tormenta fortiter patitur, omnibus virtutibus ⁶ utitur. Fortasse una ⁷ in promptu sit, et maxime appareat, patientia : cæterum illic est fortitudo; cujus patientia et perpersio et tolerantia rami sunt : illic est prudentia; sine qua nullum initur consilium, quæ sua-

rei ipse auctor in sequentibus affert exemplum.

1. *Reguli arca.* In qua clavis confixus stetit. Similia occurrunt, iisdem fere viris optimis in partem vocatis, in Senecæ libro de Providentia, cap. III, § 5, ubi quædam notavimus. *R.*

2. *Oppetere.* Virgillii versus sunt ex *Æn.* I, 93 sqq. *Ruhk.*

3. *Decius,* pater et filius pro exercitu et populo Romano diis manibus se devoverant. *Ruhk.*

4. *Conceptis solemnibus.* Formulam devovendi *concepta solemnia* vocat Noster, filio propter patrem

jam familiaria, præeunte Pontifice maximo. Liv. VIII, 9; X, 26. Cf. Heusinger ad Cic. Off. I, 18, 9, qui loca classica veterum de hac re collegit. *Ruhk.*

5. *Litaret,* i. e. deos devotione sua sollempni propitiaret. *Ruhk.* — Mori certus, sed ex salute publica mori optans. Nonius Marcellus : « Sacrificare, est veniam petere, litare est propitiare, et votum impetrare. » *L.*

6. *Omnibus virtutibus.* Nam stoico scito, nexæ eæ inter se sunt. Vide me Manulect. III, Dissert. IV. *Lips.*

7. *Fortasse una,* etc. Sic recte Arg.

det, quod effugere non possis, quam fortissime ferre: illic est constantia; quæ dejici loco non potest, et propositum nulla vi extorquente dimittit: illic est individuus
 12 ille comitatus virtutum. Quidquid¹ honeste fit, una Virtus facit, sed ex consilii sententia²; quod autem ab omnibus virtutibus comprobatur, etiam si ab una fieri videtur, optabile est.

Quid? tu existimas ea tantum optabilia esse, quæ per voluptatem et otium veniunt? quæ excipiuntur foribus ornatis³? Est quædam tristis voluptas⁴: bona sunt quædam vota, quæ non gratulantium cœtu, sed adorantium
 13 venerantiumque celebrantur. Ita tu non putas Regulum optasse, ut ad Pœnos perveniret? Indue magni viri animum, et ab opinionibus vulgi secede paulisper; cape, quantam debes, Virtutis pulcherrimæ ac magnificentissimæ speciem, quæ nobis non thure, nec sertis⁵, sed sudore et sanguine colenda est! Aspice M. Catonem, sacro illi pectori purissimas manus admoventem, et vulnera parum
 14 demissa laxantem! Utrum tandem illi dicturus es: Vellem, quæ velles⁶! et, Moleste fero! an: Feliciter, quod

b. Par. b. d. et codd. Grut. Vulgo, *utitur fortasse, cum una*, etc. S.

1. *Quidquid... sententia*. Bene vertit Lagrange: *Toutes les actions honnêtes sont exécutées par une seule vertu, mais de l'avis de toutes.*—*Ex consilii sententia*. Quasi, antequam aliquid agatur, omnes inter se virtutes consulant, quid agendum sit.

2. *Ex consilii sententia*. Vulgo de *cons. sent.* a Mureto, non male, sed invitis libris omnibus. S.

3. *Foribus ornatis*, quæ in re læta lauru et lucernis solent obduci. Lipsii Elect. I, cap. 3. *Ruhk.*

4. *Est quædam tristis voluptas*:

bona sunt quædam vota. Sic optime Arg. b. Et vocab. *bona*, quod abest vulgo, agnoscunt libri omnes. S.

5. *Non thure, nec sertis*. Corrupte ed. R. *non vere, nec sertis*: duo priora verba (quæ desunt vulgo) primus abjecit Erasmus, quum tamen recte in ed. Ven. *non thure* legeretur, quod ipsum etiam exhibet ms. Arg. b. In alia discedunt ed. A. et ms. c. in quibus *non sertis et floribus*. Schw.

6. *Vellem quæ velles*. Lectio est mss. Defendit eam Muretus IX, 8. Varr. Lectt. Erasmus ex melioribus codd. eruisse Grutero videbatur: *Vellem, quæ velles*.—Cui boni et secun-

agis! Hoc loco mihi Demetrius¹ noster occurrit, qui vitam securam et sine ullis fortunæ occursionibus² *mare virtutum* vocat. Nihil habere ad quod exciteris, ad quod concites, cujus denuntiatione et incursu firmitatem tui tentes, sed in otio inconcusso jacere, non est tranquillitas; malacia³ est. Attalus⁴ Stoicus dicere solebat: « Malo me fortuna in castris suis, quam in deliciis habeat. Torqueor; sed fortiter: bene est! Occidor; sed fortiter; bene est! » Audi Epicurum⁵, dicet: Et dulce est. Ego tam honestæ rei ac severæ nunquam molle nomen⁶ imponam. Uror, sed invictus. Quidni optabile sit, non quod urit me ignis, sed quod non vincit? Nihil est virtute præstantius; nihil pulchrius: et bonum est, et optabile, quidquid ex hujus geritur imperio. Vale.

si aliquid obtigerat, ei omnis causa gratulandi dicere solebant, *Feliciter* aut *Feliciter quod agas*, quum significarent, cupere se, eum perpetuo eadem felicitate uti. Juvenal. Sat. V, 119. Lipsius laudat Sueton. Claud. c. 7. Domit. c. 13. Contra, cui male et adversus animi sententiam erat, eum alloquentes dicebant: *Vellem quæ velles* i. vellem tibi ita esset, ut tu quoque velles. Plautus in Mostellar. III, 2, 51. Horat. Serm. I, 9, 5. Plaut. Amphitruon. Prolog. 39. Hæc fere Muretus in Var. Lectt. IX, 8, p. 258, ed. Wolf. *Ruhk.*

1. Demetrius cf. ad Ep. LXII. R.

2. Occursionibus. Vulgo *incursionibus*. ab Erasmo; commode, sed oc-

urs. dedere mss. Arg. Par. et Palat. cum ed. R. quod in *ocasionibus* corruptum in ed. A. et ms. Col. Schw.

3. *Malacia* recte edd. ex Erasmi emend. pro mendoso *malicia*, quod dabant vet. libri. Schw.—*Malacia*, *μαλακία*, quæ in mari dicitur, quum stat sine ventis et fere sine motu. Laudat Gruter. Schottum ad Aurel. Vict. de vir. ill. (c. 22, p. 126 sqq. ed. Arnzen.) ubi mollities maris vocatur. *Ruhk.*

4. Attalus. Cf. Ep. IX, 5 not. R.

5. Epicurum. Cf. Epist. LXVI, 17 not. *Ruhk.*

6. *Molle nomen*. Ut est illud dulce Epicuri. Nam hoc etiam pati voluptatem vocabat.

EPISTOLA LXVIII.

OTIUM COMMENDAT, ET QUALE ESSE DEBBAT, DOCEAT.

Assentitur amico, qui sese otium electurum scripserat : esse enim stoicum, modo sit cum Philosophia junctum, et ab omni jactatione et ostentatione remotum. Itaque hortatur, ne nimis, sed bene lateat, atque de usu otii egregia quædam adjungit : tecum loquaris et de te apud te male existimes. Denique hoc otium concludit, super aliorum negotia esse, quoniam magis reipublicæ, mundo, servit.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

CONSILIO TUO ACCEDO : absconde te in otio ; sed et ipsum otium absconde. Hoc te facturum, Stoicorum¹, etiam non præcepto, at exemplo licet scias : sed ex præcepto quoque facies ; et tibi², quum voles, approbabis³. Nec ad omnem rempublicam mittimus, nec semper, nec sine ullo fine⁴ : præterea, quum Sapienti rempublicam ipso dignam dedimus, id est, mundum, non est extra rempublicam, etiam si secesserit. Imo fortasse, relicto uno angulo, in majora atque ampliora transit ; et, cælo im-

1. *Stoicorum*. Totum hoc argumentum ex professo tractavit Noster in libello de Brevit. c. 18 sqq. et de Otio aut secessu sapientis, ad quod fragmentum cf. Arg. *Ruhk.*

2. *Et tibi* dedere libri veteres ; non *id tibi*, quod est ex Mureti ing. *S.*

3. *Approbabis*. Commodum videri poterat *approbabo*, quod est ab eodem Mureto : sed in *approbabis*

consentiunt libri, nec id male. Idem valet *tibi approbabis*, ac *tibi persuadebis*, *verum et rectum esse intelliges*. *Schw.*

4. *Nec ad... fine*. Noster de Otio Sap. c. 30 sqq. c. 32, 17. « Negant nostri sapientem ad quamlibet Rempublicam accessurum. Nec tamen omni tempore, nec nulla quiete interposita, hoc fiet. » *Ruhk.*

s, intelligit, quum sellam aut tribunal¹ ascendendam humili loco sederit. Depono hoc apud te, nunplus agere Sapientem, quam quum in conspectum ivina atque humana² venerunt.

ic ad illud revertor, quod suadere tibi cœperam, m tuum ignotum sit. Non est, quod inscribas tibi³ ophiam atque otium³: aliud proposito tuo nomen e; valetudinem, et imbecillitatem vocato, et desi- Gloriarı otio, iners ambitio est. Animalia quædam, eniri possint, vestigia sua circa ipsum cubile con- at: idem tibi faciendum est; alioqui non deerunt, æsequantur. Multi⁴ aperta transeunt, condita et sa rimantur; furem signata sollicitant. Vile vide- uidquid patet; aperta effractarius⁵ præterit. Hos 4 habet populus, hos imperitissimus quisque; in

um sellam curulem, aut trimagistratu. Elegans Themiramma in semetipsum, a Jusare ad Consulatum evectum entis studio abductum, laudureto Lipsius. Invenies in unk. T. III. Cf. de eo Fabric. ec. Vol. VIII, p. 5, et VVerns-Himer. p. 31. *Ruhk.*

ina atque humana i. ea omibus sapientia continetur. Cic. 3. Divinas autem res s. theonaturalem Physica, res hu- lialecticen et doctrinam de complexas esse vel ex Ernesti . voc. *Divinus* notum est. *R.* *Philosophiam atque otium*: oposito tuo, etc. Probavi hoc, ms. Pal. sec. laudavit Gru- ulgo *Philosophiam*: atque *liud*, etc. cum plerisque abi atque etiam accipi po- immo etiam. Pincianus ve- udavit scripturam, atqui

aliud etc. quæ quidem nusquam alibi reperta est. *Schw.* — *Non est, quod inscribas tibi philosophiam.* Cave tibi otioso imponas nomen philosophi. Ne in otium recedas sub prætextu philosophiæ. Sic nomen libris s. monu- mentis proprie inscribitur: h. l. *in- scribere* est i. q. assumere, arrogare. Laudat Lipsius similia in Epp. v, xiv, xviii, ciii, et illud quod Socrates olim Antistheni, Cynicæ sectæ auctori, qui pallium tritum et scissum obvertebat atque ostendebat, ὄρω σοῦ, ἴφη, διὰ τοῦ πρῆβανος τὴν κενοδοξίαν, Video, dixit, per pallium tuam vanitatem. Diog. Laert. VI, 8. *R.*

4. *Multi*, οἱ πολλοί, vulgus et imperiti, turba. Pertinent huc egregia Epicteti in Enchirid. c. 22 (H. Wolf. 29.) *Ruhk.*

5. *Effractarius*. Qui obserata fran- git et reserat. Sidonius *effractorem* vocat: Scrinia tua manus effractorum arguta populabitur: Isidorus: *Aper-*

secreta irrumpere cupit. Optimum itaque est, non jactare otium suum : jactandi autem genus est, nimis latere, et a conspectu hominum secedere. Ille Tarentum ¹ se abdidit; ille Neapoli inclusus est; ille multis annis non transiit domus suæ limen. Convocat turbam, quisquis otio suo aliquam fabulam ² imposuit.

Quum secesseris, non est agendum hoc, ut de te homines loquantur, sed ut ipse loquaris tecum. Quid autem loqueris? quod homines de aliis libentissime faciunt; de te apud te male existima: assuesces ³ et dicere verum, et audire. Id autem maxime tracta, quod in te esse infirmissimum senties. Nota habet sui quisque corporis vitia: itaque alius vomitu levat stomachum ⁴; alius frequenti cibo fulcit; alius interposito jejunio corpus exhaurit et purgat. Hi, quorum pedes dolor repetit, aut vino aut balneo abstinent: in cætera negligentes, huic, a quo sæpe infestantur, occurrunt. Sic in animo nostro sunt quasi causariæ ⁵ partes, quibus adhibenda curatio est. Quid in otio facio? Ulcus meum curo. Si ostenderem tibi pedem turgidum, lividam manum, aut contracti cruris

tularius, effractor. Glosse *ὑπερπαραδύσσης*.

1. *Tarentum*.... *Neapoli*. Illa loca delicata et amœna petebantur a peregrinantibus, aut secessum quærentibus. Cf. Noster de Tranq. Anim. II, 11 et 12, ubi verba: *et tecta vel antiquæ satis opulenta turbæ* quæ Pinciani exemplaribus duobus desunt, at in Gruterianis codd. mendose representantur, fæde interpolata sunt. Dum meliora codd. dederunt, ope Lipsii in Elector. I, 10, sic restituum locum, quem tamen non persanatum puto: *et tecta Velia; Antiquæ saxis opulenta turba*. De *Velis* conf. Horat.

Epp. I, 15, 1, qui et I Carm. 35, 1, *gratum Antium* laudat, cum Strabon. V, 3, 5, p. 158. Lips. (p. 232, Casaub.) *Ruhk*.

2. *Fabulam imposuit*. I. rumorem facit, nomen imponit singulare. *R*.

3. *Assuesces* recte ed. *A*. cum mss. Arg. b. c. et Juret. Vulgo *assuesce*. *Schw*.

4. *Itaque alius vomitu levat stomachum* etc. Juxta Horatius Ep. lib. I, 2. « Nam cur Quæ lædunt oculum festinas demere, si quid Est, animam, differis curandi tempus in annum. »

5. *Causariæ partes*. Causarii in militia, qui causam comæatus aut

aridos nervos, permitteres mihi uno loco jacere, et fore vere morbum meum : majus malum est hoc, quod non possum tibi ostendere. In pectore tumor¹, collectio, et vomica est. Nolo laudes, nolo dicas : O magnum virum ! contempsit omnia, et damnatis humanæ vitæ furoribus fugit ! Nihil damnavi, nisi me. Non est, quod proficiendi causa venire ad me velis. Erras, qui hinc aliquid auxilii speras : non medicus, sed æger hic habitat. Malo illa, quum discesseris, dicas : Ego istum beatum hominem putabam, et eruditum ; erexeram aures : destitutus² sum ; nihil vidi, nihil audivi, quod concupiscerem, ad quod reverterer. Si hoc sentis, si hoc loqueris, aliquid profectum est. Malo ignoscas otio meo, quam invidias.

Otium, inquis, Seneca, commendas mihi ? ad Epicureas³ voces dilaberis ! — Otium tibi commendo, in quo majora agas et pulchriora, quam quæ reliquisti. ⁴ Pulsare superhas potentiorum fores, digere⁵ in litteram senes orbos, plurimum in foro posse, invidiosa potentia ac brevis est, et, si verum æstimes, sordida. Ille me gratia forensi longe antecedit ; ille stipendiis militaribus, et

vacationis valetudinem allegant. Inde causarii pro ægris aut affectis, itemque *in causa esse* pro morbo. Nos in Militia, et Mercurialis lib 6. Variar. c. 1. Restitui Senecæ hanc vocem Consol. ad Marc. c. 11. Lips. — Cf. et ad III de Ira, cap. 10. Ruhk.

1. *In pectore tumor.* In pectore tuo dabant edd. vett. cum msstis. Tuo abjecit Mur. Nos in tumor ex conject. mutavimus. Schw.

2. *Destitutus sum.* Subaudi, expectatione mea.

3. *Epicureas.* Noster de Otio sap. c. 30, 3. « Duæ maximæ in hac re disident sectæ Epicureorum et Stoico-

rum : sed utraque ad otium diversâ via mittit. Epicurus ait : Non accedet ad rempublicam sapiens, nisi si quid intervenerit. Zenon ait : Accedet ad rempublicam, nisi si quid impedierit. » Cf. ibi not. Ruhk.

4. *Pulsare... fores,* ut mos clientum erat. Ruhk.

5. *Digerere... orbos.* Hereditarum erat, qui notarent litterarum ordine senes divites orbos, quorum opes maxima obsequiorum diversitate captarent. Cf. Gatacker. ad M. Antonin. p. 256, 257, et Burmann. ad Petron. n. 538. Ruhk. — De Benef. VI, cap. xxxiii : « Quid tu istos libros, quos

quæsitâ per hæc dignitate¹; ille clientum turba. [Cujus
 10 turbæ par esse non possum², plus habet gratiæ.] Est tanti³
 ab hominibus vinci, dum a me fortuna vincatur? Utinam quidem hoc propositum sequi olim fuisset animus
 tibi! utinam de vita beata non in conspectu mortis agere-
 mus! Sed nunc quoque moramur⁴? Multa enim, quæ
 supervacua esse et inimica⁵ credituri fuimus⁶ rationi,
 11 nunc experientiæ credimus. Quod facere solent, qui se-
 rius exeunt⁷ et volunt tempus celeritate reparare, calcar
 addamus! Hæc ætas optime facit ad hæc studia; jam des-
 pumavit⁸; jam vitia primo fervore adolescentiæ indomita

vix nomenclatorum aut memoria aut manus complectitur, amicorum existimas esse? Non sunt isti amici, qui magno agmine januan pulsant.»

1. *Dignitate* vel equestri vel senatoria. Nam et qui primum pilam duxerant, Equites fiebant, et qui tribunatu militum functi, Senatores. Vide supra Ep. XLVII, 4. L.

2. *Cujus turbæ par esse non possum, plus habet gratiæ.* Verba ista in vett. libris omnibus (rursusque in ed. Ruhk.) post *vincatur* ponuntur; alieno haud dubie loco. Equidem proxime post ista, *ille clientum turba*, collocanda cum Pinciano putavi, ad quæ haud dubie referuntur: sed quum suspecta mihi essent, et aliunde in vecta viderentur, uncis inclusi; quos si quis abjectos maluerit, ne id quidem invitatus patiar. Eandem nobiscum sedem illis tribuerat Muretus (et post hunc alii editores); sed valde mutata ex ingenio, in hunc modum: *hujus turbæ par esse non possum, hujus gratiæ.* Schw. — Int. Ille plus habet gratiæ, cujus turba clientium longe superat numerum clientium meorum.

3. *Est tanti* (non, ut vulgo, *Tanti*

est) significanter dedit ms. Arg. b. cum ed. R. *Est tanti*, idem fere vallet ac *operæ pretium est*, vel, non *recuso.* Schw.

4. *Sed nunc quoque moramur?* Sic Pal. sec. et Col. *Non moramur* edd. vett. cum mss. Arg. b. c. quod tæneri poterat eadem fere sententia; non *moramur?* i. e. *nonne moramur?* Vulgo non *moremur*, ab Erasmo. et hoc commode, si modo addicerent libri. Sic *Propetemus!* ait, LXXI. Schw. — Int. Num etiam nunc morabimur atque utile tempus teremus, cum senes simus?

5. *Inimica* recte edd. vett. cum mss. itis, quod et tacite reposuit Ruhk. postquam *mimica* inde a Mureto editum esset, quod et in ed. Matth. repetitum. Schw.

6. *Credituri fuimus rationi.* Int. Multa enim, quæ inimica et supervacua credere, ratione admonente, debuissimus, nec credidimus; nunc credimus experti.

7. *Exeunt.* Perperam *exerunt* Arg. b. qui forsitan *exierunt* debuerat. S.

8. *Despumavit* recte edd. a Mur. ex Pinciani conject. Conf. Alexidis fragm. apud Athen. II, 4, p. 139. S.

lassavit; non multum superest, ut exstinguat. — Et quando, inquis, tibi proderit istud, quod in exitu discis, aut in quam rem? — In hanc, ut exeam melior¹! Non est tamen quod existimes, ullam ætatem aptiorem esse ad bonam mentem, quam quæ se multis experimentis, longa ac frequenti rerum patientia, domuit; quæ ad salutaria, mitigatis affectibus, venit. Hoc est hujus boni² tempus: quisquis senex ad sapientiam pervenit, annis³ pervenit. Vale.

— Rukhophus edidit *disputavit*: sic, inquit, Erasmus, editio vetus et codd. Grut. Bona lectio est. Non amplius disputando tempus terendum est, sed nunc, hac senectute, in conspectu mortis positi, experimentis ad bonam mentem pergere debemus. *R.* — Attamen idem laudat Pinciani conjecturam ut ingeniosi viri.

1. *Ut exeam melior.* Ad vocem Solonis, qui moriturus audire aliquid adhuc cupidus, et *Quo fine* interrogatus, ut *doctior*, inquit, moriar. *L.*

2. *Hujus boni.* Int. bonæ mentis, ideoque felicitatis quæ ex bona mente nascitur.

3. *Annis pervenit.* Suspecta mihi hæc scriptura, nec satisfacit Lipsii interpretatio: neque tamen melius aliquid occurrit. In *annis* nil mutant libri: pro *pervenit*, est *pervenitur* in ed. *R.* et mss. Arg. b. Par. d. et Col. Conjectare poterat *prævenitur*. *Schw.* — *Annis pervenit.* Intell. Beneficio annorum ad hoc pervenit; ætati hoc debet. *Lips.*

EPISTOLA LXIX.

SAPIENTIÆ NOCERE FREQUENTES PEREGRINATIONES.

Ne loca mutet, hortatur, sed magis quiescat corpore, ut et animum continere possit, et emendare, ideoque affectibus liberare. Id potius agendum esse, monet, ut assidua vigilia et intentione se ad perfectum adducat, atque adeo morti se præparet.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

MUTARE¹ te loca, et in alium de alio transilire, nolo.

1. *Mutare... nolo.* Hoc migrationis studium sæpe reprehenditur in iis, qui sibi non constant, et locorum mutatione illam animi tranquillita-

Primum, quia tam frequens migratio instabilis animi est. Coalescere¹ otio non potest, nisi desiit circumspicere et errare. Ut animum possis continere, primum corporis tui fugam siste: deinde plurimum remedia continuata proficiunt; interrumpenda non est quies et vitæ prioris oblivio². Sine dediscere³ oculos tuos; sine aures assuescere sanioribus verbis. Quoties processeris, in ipso transitu aliqua, quæ renouent cupiditates tuas, tibi⁴ occurrent. Quemadmodum ei, qui amorem exuere⁵ conatur, evitanda est omnis admonitio dilecti corporis (nihil enim facilius quam amor recrudescit): ita, qui deponere vult desideria rerum omnium; quarum cupiditate flagrauit, et oculos et aures ab his, quæ reliquit, auertat. Cito rebellat affectus⁵: quocumque se verterit,³ pretium aliquod præsens occupationis suæ aspiciet. Nullum⁶ sine auctoramento malum est. Avaritia pecuniam promittit; luxuria multas ac varias voluptates; ambitio

tem comparare volunt, quæ ab animo ipso manare debet. Cf. Senec. de Tranq. An. c. XI, 11 sqq. Gatacker ad M. Antonin. IV, 3, p. 122. *Ruhk.*

1. *Coalescere otio non potest, nisi desiit.* Sic Pal. tert. editioque vetus, a quibus haud multum ahudunt rel. codd. Grut. et Erasmi. Antea: *coal. otio n. potes, nisi desinas. Coalescere* habent omnes codd., quanquam *roolescere* scribendum esse Lambinus ad Lucret. VI, 1066, egregie docuit, analogia adstipulante. Vide Schneider. in Indic. ad Scriptt. R. R. *Ruhk.*

2. *Ut... oblivio.* Si alia mox alia sequantur, hac corporis instabilitate, omnis experimentorum et cogitationum priorum fructus et utilitas evanescent necesse est. *Ruhk.*

3. *Sine dediscere oculos tuos:* int. Sine oculi tui dediscant, id est, obli-

viscantur ea, vel quæ iis placebant, vel quibus ii percellabantur.

4. *Amorem exuere* sincera lectio est, quam perperam mutatam vides in codd. nonnullis e. c. Norimberg. in ed. Lipsii, Gronovii aliisque in: *amorem exurere.* Eximas Ciceroni N. D. III, 3, idem vitium. Is enim haud dubie scripserat: *mihi quidem ex animo exui non potest, esse deos*, ubi nunc habetur: *exuri.* Sic Cic. de Fin. V, 12, dixit: *hominem ex homine exuens.* *Ruhk.*

5. *Affectus.* Ibi affectus generaliter dicitur pro omnibus cupiditatibus, sive avaritia, luxuria, ambitione, ut infra explicat.

6. *Nullum sine auctoramento malum est.* I. e. sine mercede et pretio, quod antea dixit. *L.*—Voluntariorum gladiatorum, liberorum quoque, qui

purpuram et plausum, et ex hoc potentiam et quidquid potentia potest. Mercede te vitia sollicitant: hic tibi gratis vivendum est¹. Vix effici toto sæculo potest, ut vitia, tam longa licentia tumida, subigantur et jugum accipiant; nedum², si tam breve tempus intervallo discimus³. Unamquamlibet rem vix ad perfectum perducit assidua vigilia et intentio. Si me quidem velis audire, hoc meditare: exerce te, ut mortem et excipias, et, si ita res suadebit, arcessas. Interest nihil, illa ad nos veniat, an ad illam nos. Illud imperitissimi cujusque verbum falsum esse ipse tibi persuade: «Bella res est, mori sua morte.» Illud præterea tecum licet cogites⁵: Nemo nisi suo die moritur. Nihil perdis ex tuo tempore: nam quod relinquis, alienum est. Vale.

pretio sua sponte se addicebant in servitutem, imprimis ad gladium, ideoque auctores libertatis amittendæ fiabant, fuit auctoramentum, indeque auctorati dicti. Cf. Lipsii Saturnalia II, 5, et quem Ernesti in Clav. Cic. laudat, Salmas. de mod. Usur. p. 85r sqq. *Ruhk.*

1. *Hic tibi gratis vivendum est*: int. Si virtutem sequeris, non illa tibi pretium quoddam externum dabit: vertit *Lagrange*: *La vertu veut être servie gratuitement.*

2. *Nedum*, etc. Intell. Nedum subigantur si, etc.

3. *Discimus* (non *discindimus*) ledere meliores libri omnes: mendose nonnulli *discedimus*. Tum *intervallo* placuit, quod erat in ed.

Lips. et Gron. ex Palat. sec. et Oppos. *Per intervalla* ex ed. Er. et Mur. revocavit *Ruhk.* in nullo quidem vet. lib. repertum: nam alii *ex intervallo* dabant, alii *intervallum*, alii *per intervallum*. *Schw.*

4. *Mori sua morte*. Ita Sueton. Jul. c. 88, de Julianis percussoribus: *Neque triennio quisquam amplius supervixit, neque sua morte defunctus est. Sua*, i. e. sibi debita, ex naturæ communi, lege, quam manu non facis. Opponitur mors βιόθάνατος, violenta. *Lipsius.*

5. *Illud præterea tecum licet cogites*. Horum verborum versionem *Lagrange* uncis inelapsit, quasi spuria essent; revera sine ullo sensus detrimento ea tolli posse fatemur.

EPISTOLA LXX.

DE MORTE ULTRO APPETENDA.

Narrat amico se Pompeios vidisse et in admonitam præteriti temporis adductum esse. Sic transit ad mortem, publicum s. communem generis humani finem, non cum scopulo ad quem adhærescimus, sed cum portu nunquam recusando comparandam. Omnis quidem vita eo adducit, sed non semper expectanda mors est. Nam sapienti propositam est et bene vivere, et bene mori, itaque emittere se potest, attamen in vita quoque permanere usque ad mortem naturalem, si ita visum fuerit. Exemplo sunt Socrates Drususque Libo. Sed enim temere hoc consilium nunquam ineundum est. Qui antea vim afferendam vitæ suæ negant, hi omnem hominis libertatem jugulant, ideoque exitus ex miseria occludunt hominibus, qui ut plurimum id ne cogitant quidem, aliquando et sibi ex hoc corpuseulo esse exeundum, atque non nisi magnis viris hoc robur emittendi se esse. Quem errorem convincit exemplis Germani cujusdam, aliorumque, qui ad ludos bestiarioram missi se ipsi interfecerint.

Sæpius jam de hac re Noster exposuit. Nec nostris temporibus defuere, qui in hanc rem inquirerent. In quibus celeberrimus haud dubie est Jo. Jac. Rousseau, cujus sententiam in Nova Heloisa expositam habemus. Non sine laude de Suicidio, quod vocant, egit elegantissimus G. E. Groddeck, cujus commentatio ab Ordine Theolog. Gottingensium anno Chr. 1785, præmio ornabatur: qui cum multis aliis, in quibus Troschelius eminent, præcipuam Christi præceptorum rationem habuit.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

POST longum intervallum Pompeios tuos¹ vidi: in conspectum adolescentiæ meæ reductus sum. Quidquid illic juvenis feceram, videbar mihi facere adhuc posse,

1. *Pompeios tuos*, i. e. tibi caros. Sic Ep. XLIX, 1, Pompeii quoque nominantur, et Ep. LIII, 1, Parthenope,

s. Neapolis. Fortasse possidebat ibi villas Lucilius, quæ est Lipsii conjectura. *Ruhk.*

et paulo ante fecisse. Prænavigavimus¹, Lucili, vitam ;
et, quemadmodum in mari, ut ait Virgilius noster,

..... Terræque urbesque recedunt²;

sic, in hoc cursu rapidissimi temporis, primum pueri-
tiam abscondimus³, deinde adolescentiam, deinde quid-
quid est illud inter juvenem et senem medium, in utrius-
que confinio positum, deinde ipsius senectutis optimos
annos : novissimè incipit ostendi publicus finis generis
humani. Scopulum esse illum putamus⁴, dementissimi :
portus est⁵, aliquando petendus, nunquam recusandus ;
in quem si quis intra primos annos delatus est, non ma-
gis queri debet, quam qui cito navigavit. Alium enim,³
ut scis, venti segnes ludunt ac detinent, et tranquilli-
tatis lentissimæ tædio lassant ; alium pertinax flatus ce-
lesterrime perfert. Idem evenire nobis puta : alios vita velo-
cissime adduxit quo veniendum erat etiam cunctantibus,
alios maceravit et coxit⁶ : quæ, ut scis, non semper reti-

1. *Prænavigavimus* recte ed. R. et mss. Arg. b. Pal. sec. et Col. *Prænavigamus* vulgo. Conf. not. ad similem locum Epist. LI. Schw.

2. *Recedunt*. Virgilius *Æn.* III, 72. *Ruhk.*

3. *Abscondimus*. Nauticum verbum hoc Virgilius quoque : « Protinus aërias Phœacum abscondimus arces. »

4. *Scopulum esse illum putamus, dementissimi?* Sic in libris scriptis invenit Modius Gruterusque et Seneca dignius est altero : *S. e. i. p.?* *Clementissimus portus est*. Probabant illud Muretus, Lipsius et Gronovius. *Ruhk.*

5. *Portus est*. Vitam cum mari conferri, et in eo agitatione, crebrum. Quies autem et portus in morte. Vide Senec. Cons. ad Polyb., c. 28, 3. L.—

Conf. Gatacker. ad M. Anton. III, 3, *ἰσθῆς, ἱκλευσας, πατήχθης, ἱκθῆθι.* R.

6. *Maceravit et coxit*. I. e. alios detinuit præparans eos operose et maturans. Metaphora hæc desumpta est e tinctorum officina. Sic Noster Nat. Qu. I, 3. « Interest, quamdiu macerata sit (purpura), crassius medicamentum, an aequatius traxerit, sæpius mersa sit et excocta, an semel tineta. » Ep. LXXI, 30. Nihil autem tritius esse apud veteres illa vocum de tinctorum solemnium translatione ad animum formandum et indurandum, docent post Casaubon. ad Persii Sat. II, 74. p. 224 sqq. Gatacker ad M. Anton. III, 4, p. 95, et Ruhken. ad Tim. p. 76, ed. II, quibus eleganter usus est Boettiger ad Horat. III, Carm. 5, 28, pag. 57 sqq. *Ruhk.*

nenda est ; non enim vivere bonum est ¹, sed bene vivere. Itaque Sapiens vivit quantum debet, non quantum potest. 4 Videbit, ubi victurus sit, cum quibus, quomodo, quid acturus : cogitat semper, qualis vita, non quanta sit. Si multa occurrunt molesta et tranquillitatem turbantia, emittit se ² : nec hoc tantum in necessitate ultima facit ; sed, quum primum illi cœperit ³ suspecta esse fortuna, diligenter circumspicit, numquid illo die ⁴ desinendum sit. Nihil existimat sua referre, faciat finem, an accipiat ; tardius fiat, an citius : non tanquam de magno detri- 5 mento timet. Nemo multum ex stillicidio ⁵ potest perdere. Citius mori, an tardius, ad rem non pertinet : bene mori ⁶, an male, ad rem pertinet. Bene autem mori, est effugere male vivendi periculum. Itaque effeminatissimam vocem illius Rhodii ⁷ existimo, qui, quum in caveam conjectus esset a tyranno, et tanquam ferum ali-

1. *Non enim vivere bonum est.* Plutarchus Consol. ad. Apollon. : « Modus enim vitæ, honestum, non temporis longinquitas est » ; itemque antea : « Non esse longissimam vitam, optimam ; sed honestissimam. Neque enim qui plurimum cithara cecinit, aut oravit, aut navem gubernavit, sed qui optime, commendatur. » Adde Epist. xciii. Lips.

2. *Emittit se* : ἔξῃσι ἑαυτὸν, (Diog. Laert. VII, 130 Menag.) tanquam ex custodia et vinculis. Est vocabulum stoicum. Ep. xxiv, 18, etc. Ruhk.

3. *Cœperit* e superioribus editt. adhæsit. Rectius *cœpit* scribetur cum mss. Arg. b. Par. b. d. Schw.

4. *Illo die.* Vocem *die*, a Mureto adjectam, ignorant veteres libri omnes. Et nudum *illo* placuit Grutero, non satis equidem video quo sensu : nam *illo* valet *illuc*. Facile autem

ante *desinendum* intercidere vocula *die* potuerat. Vide vero ne rectius sit *illi*, quod dabat Pal. sec. Schw. — *Die.* Hæc quidem vox deest ap. Erasmet editionem veterem et quinque codd. Grut. qui probat. Bene, ait ; *illo* enim locum designat, non tempus. Enimvero non de loco, sed de tempore loquitur Noster, et cum Mureto, Lipsio Gronovioque tueor. Ruhk.

5. *Ex stillicidio.* Aptissima imago. Vita velut guttatim per dies et horas fluit : et mox desinit : quid mali, inquit, si paullo citius ?

6. *Bene mori* et supra *bene vivere*. Mascule hæc jam Epicurus ap. Diog. Laert. X, 126, expresserat. Vitam ibi vocat μελέτην τοῦ καλῶς ζῆναι καὶ τοῦ καλῶς ἀποθνήσκειν, meditationem bene i. honeste vivendi et moriendi. R.

7. *Rhodii* Telesphori a Lysimacho in caveam conjecti et pessime habitii.

quod animal aleretur, suadenti cuidam ut abstineret cibo :
 « Omnia, inquit, homini, dum vivit, speranda sunt. »
 It sit hoc verum, non omni pretio vita emenda est. Quæ- 6
 lam licet magna, licet certa sint, tamen ad illa turpi
 infirmitatis confessione non veniam. Ego cogitem, in eo,
 qui vivit, omnia posse fortunam, potius quam cogitem,
 n eo qui scit mori nihil posse fortunam ?

Aliquando tamen, etiam si certa mors instabit, et des-
 inatum sibi supplicium sciet¹, non commodabit pœnæ
 suæ manum. Stultitia est, timore mortis mori². Venit
 qui occidat : exspecta! Quid occupas? quare suscipis 7
 alienæ crudelitatis procurationem? utrum invides carni-
 fici tuo, an parcis? Socrates³ potuit abstinentia finire
 vitam, et inedia potius, quam veneno, mori; triginta
 tamen dies in carcere et in exspectatione mortis exegit;
 non hoc animo⁴, tanquam omnia fieri possent⁵, tan-
 quam multas spes tam longum tempus reciperet; sed ut
 præberet se legibus, ut fruendum amicis extremum So-
 cratem daret. Quid erat stultius, quam mortem con- 8

Gf. Senec. de Ira III, 17 fin. et Plu-
 tarch. de Exsilio T. X, p. 383 sq.
 Hutten. *Ruhk.*

1. *Sciet. Sabaudi sapiens.*

2. *Timore mortis mori.* Supra Ep.
 xxiv, 22, ex Epicuro similia attulit,
 ubi cf. not. Eandem sententiam præ-
 ter alios Arcesilaus ap. Plutarch. Con-
 sol. ad Apoll. p. 359, T. VII Hutt. et
 Lucretius III, 79. « Et sæpe usque adeo
 mortis formidine vitæ Percipit huma-
 nos odium lucisque videndæ, Ut sibi
 consciscant mœrenti pectore letum,
 Obliti fontem curarum hunc esse ti-
 morem. » *Ruhk.*—Lucanus his con-
 sonat: « Multos in summa pericula
 misit Venturi timor ipse mali. » Et

jam laudatus Martialis: « Hic, rogo,
 non furor est, ne moriari, mori? »

3. *Socrates.* Notum est, eum post
 damnationem triginta dies in carcere
 exegisse, quia Delia festa, quotannis
 celebrari solita, intervenerant. Xe-
 noph. Memorab. Socrat. IV, 8, 2 not.
 Epictet. IV Diss. Arrian. I, 159 sq.
 Egregie hæc exposuit Meiners *Gesch.*
des Wiss. Vol. II, p. 496 sqq. *R.*

4. *Hoc animo.* Non opus est ut
 cum Grutero legamus: *hoc Rhodii*
animo, etsi ad illa Rhodii Telesphori
 § 5 extr. spectant. *Ruhk.*

5. *Fieri possent.* Sabaudi: quæ
 eum jacentem ad supplicium erige-
 rent et ad vitam reducerent.

temnere, venenum timere? Scribonia¹, gravis femina, amita Drusi Libonis² fuit, adolescentis tam stolidi, quam nobilis, majora sperantis, quam aut illo³ sæculo quisquam sperare poterat, aut ipse ullo. Quum æger a senatu lectica relatus esset, non sane frequentibus⁴ exsequiis (omnes enim necessarii⁵ deseruerant impie, jam non reum, sed funus), habere cœpit consilium, utrum conscisceret sibi mortem, an exspectaret. Cui Scribonia :
 9 Quid te, inquit, delectat alienum negotium agere⁶? Non persuasit illi⁷, manus sibi attulit, nec sine causa : nam post diem tertium aut quartum inimici moriturus arbitrio, si vivit, alienum negotium agit.

Non possis itaque de re in universum pronuntiare quum mortem vis externa denuntiat, occupanda sit, an exspectanda : multa enim sunt, quæ in utramque partem trahere possunt. Si altera mors cum tormento, altera

1. *Scribonia* quæ quondam Augusti conjux fuerat. Tacit. Annal. II, 27, qui tamen hanc rem non attingit. Conjuratio *Drusi Libonis* in Tiberium a. U. C. 769, ibidem exponitur. *Ruhk.*

2. *Libonis... stolidi* sincera lectio est, quam restituit Torrentius ad Sueton. Tib. 25. Nam antea male legebatur *solidi* in codd. ap. Erasmus al. *Ruhk.*

3. *Illo... ullo*. Tantum aberat, ut *illob* Tiberiano, ut ne *ullo* quidem sæculo vel liberrimo auderet hoc, quia ingenio ad eminendum carebat. *Ruhk.*

4. *Exsequiis* ubique in codd. et edd. exstat. Rectè. Est acumen Seneca dignum. *Obsequiis* P. Fabro Semestr. I, c. 20, conjectanti remittamus. — *Frequentibus exsequiis*, quibus ut jam mortuus deducebatur. *Ruhk.*

5. *Omnes enim necessarii*, affinitate, amicitia, officii conjuncti adeo eum deseruerunt, ut nemo ipsi vocem adversum pericula, advocationem præbere vellet, et Libo sine patrono in curiam introire cogeretur. Tacit. l. l. *Ruhk.*

6. *Cui... agere?* Scilicet, vitam adimendo, quod est carnificis. Minime locum intellexit *Ruhkopf*, qui sic interpretatur : « Persuasit ei, ut mortem sibi conscisceret : hoc sequentia docent, in quibus Seneca factum *στοιχῶς*; probans, ait *alienum* etiam *negotium agere*, qui alteri vivunt, et animam in ejus manu positam trahunt, recte observante Lipsio. »

7. *Non persuasit illi*. Præter rationem *Non in Num* mutavit *Ruhk.* ex Gruteri conject. Sensus patet : Drusus Libo, spreto Scriboniæ consilio, mortem oppetiit, cogitans sane illum

ex et faciliis est, quidni huic injicienda sit manus?
 admodum navim eligam, navigaturus, et domum, 10
 aturus; ita mortis genus¹, qua sim exiturus e vita.
 Preterea quemadmodum non utique melior est longior
 sic pejor utique mors longior: In nulla re magis,
 in morte, morem animo gerere debemus: exeat,
 impetum cepit: sive ferrum appetit, sive laqueum,
 aliquam potionem venas occupantem, pergat, et
 illa servitutis abruptat! Vitam et aliis approbare 11
 neque debet, mortem sibi². Optima est, quæ placet.
 Ille hæc cogitantur³: Aliquis dicet, me parum
 fecisse; aliquis, nimis temere; aliquis, fuisse
 ad genus mortis animosius.— Vis tu cogitare, id
 tibi esse consilium, ad quod fama non⁴ pertinet?

inus, quam is qui ipse fungi-
 nificis officio, alienum nego-
 gere, qui vitam suam servat
 nimico eripiatur, qui eo fine
 vult ut inimico jubente moria-
 re ulli dubitari licebit quin ea
 recte sententia, si observaverit
 : narratione hoc colligi ab au-
 sc. ex utraque parte multa stare
 enta quibus probari possit seu
 undam esse mortem, seu non
 undam. Nostram interpretatione-
 cecepit *Lagrange* in Gallica
 ne.

ita mortis genus. Sic commode
 , non (ut vulgo) *ita mortem*
 .Nectamen inficior posse etiam
 illa verba, *mortis genus*, ex
 o invecta esse, pro uno vocab.
 n. Adjicit eadem ed. *R.* ver-
 :*ligam*; quod equidem, ut e
 o repetitum, prætermisi: sed
 amen magnopere vetabat, quo
 servaretur. Mox *qua sim* (non
um) recte ed. Ven. Mendose

quasi ed. *R.* Alii vulgo *qua sum*.
 Omnia ista, *ita mortem... exiturus*,
 desunt ms. Arg. *b.* Post verba, *e vi-
 ta, meliorem* adjecerat *Erasm.* cum
 ed. *A.* et ms. *c.* quod ignorant alii
 vet. libri, recteque delevit *Lipsius*,
 ut e scholio invectionem; revocavit au-
 tem *Rubk. Schw.*

2. *Vitam... sibi.* Int. quemque ita
 vivere debere ut sua vita vel cæteris
 approbari possit; nullam autem ha-
 bendam esse alieni iudicii rationem,
 quum mortis genus eligendum sit.
 Inde vertit *Lagrange*: *Chacun doit
 compte aux autres de sa vie: mais,
 pour sa mort, il n'en doit compte qu'à
 lui-même.*

3. *Stulte hæc cogitantur: Aliquis
 dicet.* Int. Qui moriendi quoddam ge-
 nus elegit stultitia laborat, si sibi ista
 objicit: At aliquis dicet, etc.

4. *Ad quod fama non pertinet?*
 Nec enim ipse eam auditurus es; at-
 que eo sensu non pertinet: pertinet
 tamen, si post te etiam de ea curas.

- Hoc unum intuere, ut te fortunæ quam celerrime eripias : alioqui aderunt, qui de facto tuo male existiment.
- 12 Invenies etiam professos sapientiam¹, qui vim afferendam vitæ suæ negent, et nefas judicent, ipsum interemptorem sui fieri : expectandum esse exitum, quem natura decrevit. Hoc qui dicit non videt se libertatis viam cludere. Nil melius æterna lex fecit², quam quod unum
- 13 introitum nobis ad vitam dedit, exitus multos. Ego expectem vel morbi crudelitatem vel hominis, quum possim per media exire tormenta, et adversa discutere? Hoc est unum, cur de vita non possumus queri : neminem tenet. Bono loco res humanæ sunt, quod nemo nisi vitio suo miser est³. Placet? vive! Non placet? licet eo reverti unde venisti⁴! Ut dolorem capitis lebares, sanguinem sæpe misisti; ad extenuandum corpus vena percutitur :
- 14 non opus est vasto vulnere dividere præcordia; scalpello aperitur⁵ ad illam magnam libertatem via, et puncto securitas constat.

Quid ergo est, quod nos facit pigros inertesque? Nemo nostrum cogitat, quandoque sibi ex hoc domicilio exeun-

15 dum. Sic veteres inquilinos indulgentia loci et consuetudo, etiam inter injurias, detinet. Vis adversus hoc corpus liber esse? Tanquam migraturus habita! pro-

Lips. — Sensus est: De omni mortis genere, quod eliges, homines male existimabunt. De fama itaque cave sis sollicitus. *Ruhk.*

1. *Professos sapientiam*, Socratis omniumque Socraticorum, ideoque et Academicorum et Peripateticorum sententia hæc fuit, expectandum esse exitum, quem natura decrevit. *R.*

2. *Nil melius... fecit.* Haud dissimile illud Tragici, in divina Thebaide: « Ubique mors est: optime hoc

cavit Deus: Eripere vitam nemo non homini potest, At nemo mortem. »

3. *Nemo nisi vitio suo miser est.* Quidni enim, dicebant Stoici, emisit se, quum tam multi exitus ex hac miseria sint? *Ruhk.*

4. *Unde venisti.* Ad Deum, cujus pars est animus. *Ruhk.*

5. *Scalpello aperitur.* Secta nimium vena: quæ crebra via mortis Senecæ ævo, et ipsius Senecæ fuit. *Lipsius.*

pone tibi, quandoque hoc contubernio carendum! fortior eris ad necessitatem exeundi. Sed quemadmodum suus finis veniet in mentem omnia sine fine concupiscentibus? Nullius rei meditatio tam necessaria est: alia enim exercentur¹ fortasse in supervacuum. Adversus paupertatem pręparatus est animus? permansere divitię. Ad contemptum nos doloris armavimus? nunquam a nobis exigit² hujus virtutis experimentum integri ac sani felicitas corporis. Ut fortiter amissorum pateremur desideria, pręcepimus nobis? omnes quos amabamus, superstites fortuna servavit. Hujus unius rei usum³ qui exigit dies, veniet.

Non est quod existimes, magnis tantum viris hoc robur¹⁶ fuisse, quo servitutis humanę claustra perrumperent. Non est quod iudices, hoc fieri, nisi a Catone⁴, non posse, qui, quam ferro non emiserat animam, manu extraxit; quum vilissimę sortis homines ingenti impetu in tutum evaserint: quumque commodo⁵ mori non licuisset, nec ad arbitrium suum instrumenta mortis eligere, obvia quęque rapuerunt, et, quę natura non erant noxia, vi sua tela fecerunt. Nuper, in ludo bestiariorum⁶, unus¹⁷

1. *Exercentur* recte tenent libri omnes. Temere *exercent* ed. Erasm. quod neminem movere debebat. S. — His Schweigh. Ruhkopfium reprehendit qui lectionem Erasm. non damnandam esse dixerat.

2. *Exiget*. Sic omnes codd. et edd. Attamen Pinc. conj. *exegit* propter pręterita sequentia *permansere*, etc. Haud dubie ingeniose! Sed vulgata quoque bona est. *Ruhk.*

3. *Hujus unius rei usum*: Int. pręparati ad mortem animi.

4. *A Catone*. Verbo monemus, quod v. c. ex Plutarchi vita Catonis Uti-

censis abunde constat, eum vulnus ferro sibi illatum, quod Buta deligaverat, rescidisse manu. Sed res notissima est. *Ruhk.*

5. *Commodo* vulgata et ubique probata lectio est. P. Faber Semestr. I; 4, emend. *cumque suo modo mori*. Male. Nam iis qui adservabantur, non licuit commode mori. Cf. Gronov. ad Liv. 26; 32. *Ruhk.*

6. *In ludo bestiariorum*. Sic dicebantur ii qui ad id damnati erant ut bestiis, in amphitheatro cum iis pugnaturi, objicerentur; aut qui auctorati erant. *Ruhk.*

e Germanis¹, quum ad matutina² spectacula pararetur, secessit ad exonerandum corpus; nullum aliud illi datur sine custode secretum: ibi lignum id, quod ad emundanda obscœna adhærente spongia positum est, totum in gulam farsit, et vi præclusis faucibus spiritum elisit. — Hoc fuit³ morti contumeliam facere! — Ita prorsus. —

18 Parum munde, et parum decenter! — Quid est stultius, quam fastidiose mori? O virum fortem! o dignum, cui fati daretur electio! quam fortiter ille gladio usus esset! quam animose in profundam se altitudinem maris aut absiciæ⁴ rupis immisisset! Undique destitutus, invenit quemadmodum et mortem sibi deberet et telum⁵: ut scias, ad moriendum nihil aliud in mora esse, quam

19 velle. Existimetur de facto hominis acerrimi, ut cuique visum erit; dum hoc constet præferendam esse spurcissimam mortem servituti mundissimæ. Quoniam cœpi sortididis uti exemplis, perseverabo: plus enim a se quisque exiget, si viderit, hanc rem etiam a contemptissimis posse contemni. Catones, Scipionesque, et alios, quos audire cum admiratione consuevimus, supra imitationem positos putamus; jam ego istam virtutem habere tam multa exempla in ludo bestiarum, quam in ducibus belli civilis, ostendam. Quum adveheretur nuper inter custodias qui-

20

1. *Unus e Germanis*, qui bello captus aut emptus ex Gallia, aut Rhætia Vindeliciave Romam missus erat. Sic Daci bello capti cum Suevis in ludis pugnare cogebantur. Dio Cass. LI, 22. Flor. IV, 11. *Ruhk.*

2. *Matutina spectacula*. Confer. supra Epist. VII. Similia autem exempla habes et in Symmacho lib. 2, Epist. CLVI. *Lipsius.*

3. *Hoc fuit.... ita prorsus*. Bene vertit *Lagrange*: *C'était outrager la*

mort, j'en conçois. Sensus est simplex: hoc mortis genus esse fœdum et contumeliosum; ut sententia acutior fieret, obscurior facta est.

4. *Absciæ* scripsi cum ed. *A.* et mss. *b. c.* Cf. Criticos ad Liv. XXXI, 34, 4, XLIV, 5, 5. *Schw.*

5. *Mortem sibi deberet et telum*. Expectabam daret, pararet, aut aliquid tale: sed nil mutant libri. *Schw.* — Int. ex sqq.: Mortem sibi non tantum imperavit, sed invenit.

dam ad matutinum spectaculum missus¹, tanquam somno premente nutaret, caput usque eo demisit, donec radiis insereret, et tamdiu se in sedili suo tenuit, donec cervicem circumactu rotæ frangeret: eodem vehiculo, quo ad pœnam ferebatur, pœnam effugit.

Nihil obstat erumpere et exire cupienti. In³ aperto nos natura custodit: cui permittit necessitas sua, circumspiciat exitum mollem; cui ad manum plura sunt, per quæ sese asserat, is delectum agat, et, qua potissimum liberetur, consideret; cui difficilis occasio est, is proximam quamque pro optima arripiat, sit licet inaudita, sit nova. Non deerit ad mortem ingenium, cui non defuerit animus. Vides, quemadmodum extrema quoque mancipia, ubi illis stimulos adegit dolor, excitentur et intentissimas custodias fallant? Ille vir magnus est, qui mortem sibi non tantum imperavit, sed invenit. Ex eodem tibi munere⁴ plura exempla promisi. Secundo naumachia⁵ spectaculo unus e barbaris lanceam, quam in adversarios acceperat, totam jugulo suo mersit. Quare, inquit, non omne tormentum, omne ludibrium jamdudum effugio? quare ego mortem armatus exspecto? Tanto

1. *Missus*. Suspiciabar aliquando *Mysus*, ut supra *Germanus. L.*—Nec spernas hanc conjecturam, si de *Cicæronis* loco pro *Flacco* c. 27, cogitaveris, ubi *Mysorum* ultimus habetur. Totam vero *Asiam* mancipia præbuisse Romanis, utique *Phrygiam*, *Cappadociam* et omnes regiones circa *Pontum* est notissimum. Cf. *Heynii Opuscul. Acad. Vol. IV*, p. 120 sqq. Quædam huc spectantia dedit *Hemsterhus. ad Lucian. To. I*, p. 379 sqq. *Ruhk.*—At *Schw.*: non sollicitari debuit hoc verbum.—*Mis-*

sus, aliunde, a præside *Provinciæ*. Sed vid. *Vær. Lect. Ruhk.*

2. *Radiis*, rotæ, quam altiore nostris cogites. *Ruhk.*

3. *In aperto... custodit*. Quasi dicat: liberi sumus, et natura in aperto non in clauso nos habet. Vitæ nos alligavit, sed vinculis, quæ quæ volens, et ut volens, rumpas. *L.*

4. *Ex eod. tibi munere*. Int. sumpta ex illis qui munere servili et abjectissimo funguntur. Inde infra exclamat: *Quid ergo? quod animi perditum, etc.*

5. *Naumachia*. In circo maximo

hoc speciosius spectaculum fuit, quanto honestius mori
 23 discunt homines, quam occidere. Quid ergo? quod animi
 perditum noxiosque habent, non habebunt illi, quos ad-
 versus hos casus instruxit longa meditatio, et magistra
 rerum omnium Ratio? Illa nos docet, fati varios esse ac-
 cessus¹, finem eundem: nihil autem interesse, unde
 incipiat, quod venit eodem². Illa monet ut, si licet,
 moriaris sine dolore³; sin autem non, quemadmo-
 dum potes, et, quidquid obvenerit ad vim afferen-
 dam tibi, invadas. Injuriosum est raptum vivere; at con-
 tra pulcherrimum, mori raptum. Vale.

præsertim hæc pugnae navales a nau-
 machiariis i. mancipiis vel damnatis
 ad hæc certamina, habebantur. Ve-
 tus erat in circo maximo. Suet. Tib.
 7. Augustus lacum huic quidem pug-
 nae destinatum ad Tiberim effodi
 iussit. Suet. Aug. 43. Tib. 72. Bis de-
 dit naumachiam Nero, ait Lipsius:
 secundam naumachiam intelligit.
 Possis et ad diem spectaculi secun-
 dum referre. *Ruhk.*

1. *Fati varios esse accessus.* Int.
 multos esse aditus quibus ad mortem
 pervenire licet.

2. *Quod venit eodem. Illa mo-
 net etc.* Vulgo: *quod venit. Eadem
 illa.* Sed *Eodem illa* opportune da-
 bat ed. *R.* et ms. Arg. *b.* ubi non
 nisi in distinctione peccabatur ora-
 tionis. *Schw.*

3. *Moriaris sine dolore; sin autem
 non, quemadmodum potes.* In mss.

Arg. *b. Par. b. d.* desunt ista, *sine
 dolore, sin autem non*: hæc ipsa
 autem verba, adjectis etiam nonnullis,
 nempe *sin autem non potest,
 fac quemadm. dedere* ed. *R.* et *A.*
 cum mss. Arg. *c.* et *Par. a.* et sic vul-
 go edd. omnes. Ego duo verba *potest
 et fac* primum uncis incluseram, dein
 vero recta ableganda iudicavi, utpote
 nec satis apta reliquæ structuræ ora-
 tionis, et e scholio haud dubie in-
 vecta. Præterea vero suspicor, ista
 etiam, *sine dolore*, non ab auctoris
 manu esse, sed eorum loco aliud
 quidpiam olim hic scriptum fuisse;
 quod in errorem induxerit librarios,
 ut verba quædam h. l. prætermitte-
 rent. Suspicio itaque sic fere scrip-
 sisse Senecam: *ut, si licet, moriaris
 quemadmodum placet: sin autem
 non, quemadmodum potes.* *Schw.*—
Sin autem non. Supple licet.

EPISTOLA LXXI.

UNUM BONUM, HONESTUM : OMNIA BONA PARIA ESSE.

Lucilio de rebus singulis subinde consulenti suadet Seneca, quoniam sæpe propter longinquitatem consilia non justo tempore ad eum perferantur, ut non alios sed se ipsum consulat, ideoque ad summum bonum et propositum totius vitæ respiciat, tanquam ad regulam certam nullumque errorem admittentem. Proinde hortatur, ut sapiens fiat. Etenim eo ipso sapientem distingui a proficiente et sapientiæ studioso, quin a stulto, ut ille ad unam normam totam suam vitam redigat hac ipsa virtute et sapientia, notum Stoæ decretum est. Illud autem summum bonum declarat. ut Stoicus, esse unum bonum quod honestum, cætera, i. e. externa esse falsa et adulterina bona, nisi virtus honestaverit. Jam quum omnia bona ab animo et virtute pendent, virtus autem perfecta i. iudicium verum et immotum, neque major, neque minor fieri potest, sequitur, omnia bona esse paria, nec malam fortunam a bona differre, si utrumque ab honesto proficiscatur. Dilatat hoc Catonis exemplo. Qua occasione Academicos refutat, qui gradus beatitudinis faciunt: hanc enim non magis quam honestum intendi posse. Itaque in equuleo et tormentis beatissimo esse licet sapienti. Nam bona ista aut mala non efficit materia sed virtus. Quæ si multis dura et difficilia videntur, id infirmitati eorum, ex qua de virtute ferunt sententiam, tribuendum est. Neque tamen hoc ita intelligendum est, quasi omnem humanam naturam deponat sapiens. Nam quum ex duabus partibus constet, irrationali et rationali, negari nequit, in eum omne id cadere, quod in omnes homines cadit, ideoque et tremet sapiens, et dolebit, et expallescet: hi enim omnes corporis sensus sunt. Sed rationalis ejus pars non istis ad querelas dejicitur, nec ad confessionem servitutis adducitur, nec virtutem ut omni vi carens damnabit. Vincit virtute fortunam. Si qui tamen professi sapientiam levissimis minis terreantur, reputandum est, hos non veros sapientes sed proficientes fuisse. Itaque operam demus, ut tota mente ad pulcherrima ista, ad virtutem istam perfectam properemus. — Conf. Argum. Epist. LXVI, et Epist. LXXIV.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

SUBINDE me de rebus singulis consulis, oblitus vasto nos mari dividi¹. Quum magna pars consilii sit in tem-

¹ Vasto n. m. div. nimirum infero a. Tyrrheno, inter Siciliam et Ita-

liam, ita ut responsa post tempus perveniant, ob locorum intervallum. R.

pore¹, necesse est evenire ut de quibusdam rebus tuum
ad te perferatur sententia mea, quum jam contraria po-
tior est. Consilia enim rebus aptantur: res nostræ² fe-
runtur, imo voluntur. Ergo consilium sub die nasci
debet: et hoc quoque tardum est nimis; sub³ manu,
quod aiunt, nascatur! Quemadmodum autem inveniatur,
ostendam. Quoties, quid fugiendum sit, aut quid pe-
tendum voles scire, ad summum Bonum et propositum
totius vitæ tuæ respice: illi enim consentire debet quid-
quid agimus. Non disponet singula, nisi cui jam vitæ suæ
summa proposita est. Nemo, quamvis paratos habeat
colores, similitudinem reddet, nisi jam constet quid
velit pingere. Ideo peccamus, quia de partibus vitæ om-
nes deliberamus, de tota nemo deliberat. Scire⁴ debet
quid petat ille, qui sagittam vult mittere; et tunc diri-
gere ac moderari manu telum. Errant consilia nostra,
quia non habent quo dirigantur. Ignoranti quem portum
petat nullus suus⁵ ventus est. Necesse est multum in vita
nostra casus possit, quia vivimus casu. Quibusdam au-
tem evenit, ut, quædam scire se, nesciant. Quemad-
modum quærimus sæpe eos, cum quibus stamus; ita ple-
rumque finem summi Boni ignoramus appositum⁶. Nec
multis verbis, nec circuitu longo, quod sit summum Bo-
num, colligas⁷; digito, ut ita dicam, demonstrandum

1. *Sit in tempore*, h. e. ab oppor-
tuno tempore pendant. *Ruhk.*

2. *Res nostræ*, humanæ, τὰ τῆς
τῶχης, quæ non sunt in nostra po-
testate et fluminis ritu feruntur, quin
rapidiore cursu abeunt, ideoque aliæ
ex aliis fiunt. *Ruhk.*

3. *Sub manu*, i. e. statim. Lipsius
confert Sueton. Aug. 49. Quo cele-
rius ac sub manu annunciari posset.
Vid. ibi Casaub. Græcis etiam eodem

sensu familiare est: ὑπὸ χειρῶν. Cf.
Wyttenbach. ad. Plutarch. S. V. N.
p. 15. *Ruhk.*

4. *Scire debet... telum*. Laudat
Lipsius Aristotel. I Ethic. Nicomach.
c. 2, ubi similia sunt. *Ruhk.*

5. *Suus*: bonus, secundus.

6. *Appositum*. Quocum stamus,
vicinum. *Ruhk.*

7. *Quod sit summum Bonum, col-
ligas*. *Quod*, pro vulgato *quid*, de-

est, nec in multa spargendum ¹. Quid enim ad rem pertinet, in particulas illud diducere ²? quum possis dicere: « Summum Bonum est, quod honestum est; » et, quod magis admireris: « Unum Bonum est, quod honestum est; » cætera ³ falsa et adultera ⁴, bona sunt. Hoc si persuaseris tibi, et virtutem adamaveris ⁵ (amare enim parum est), quidquid illa contigerit, id tibi, qualecumque aliis videbitur, faustum felixque erit; et torqueri, si modo jacueris ipso torquente securior; et ægrotare, si non maledixeris fortunæ, si non cesseris morbo. Omnia denique, quæ cæteris videntur mala, et mansuescent, et in bonum abibunt, si super illa eminueris. Hoc liqueat, nihil esse bonum, nisi honestum; et omnia incommoda suo jure bona vocabuntur, quæ modo virtus honestaverit. Multis ⁶ videmur majora promittere, quam recipit humana conditio. Non immerito: ad corpus enim respiciunt ⁷. Revertantur ad animum! jam hominem Deo mentientur.

Erige te, Lucili, virorum optime, et relinque istum

derant edd. vett. cum msstis. Dein *colligis* dabant iidem libri veteres: *colliges* vulgo edd. ex Mureti ing.; *colligas* ex conject. correxi, quod etiam in ora editionis Th. de Juges notatum. Schw.

1. *Nec in multa spargendum.* Quia uno in loco situm est.

2. *Quid enim ad rem... diducere.* Bene vertit Lagrange: *Qu'est-il besoin de tant de divisions et de subdivisions?*

3. *Cætera* dicit aliaphora, indifferentia. Non sunt bona: si tamen a nonnullis ita vocantur, falsa et adulterina sunt. Ruhk.

4. *Adultera*, et postea hoc ex

vett. libr. correxi. Vulgo *adulterina*, et hæc. Schw.

5. *Adamaveris*, vides hic discrimen verborum plerumque a veteribus observatum. Spectat autem ad amorem, quem rationalem vocare possis, iudicio et ratione maxime natum et ad sola bona relatum. Ruhk.

6. *Multis videmur m. promittere.* Scilicet quum dicimus dolorem ipsum fieri bonum posse.—Crebra fuit hæc Stoicorum reprehensio. Cf. Sen. de Const. Sap. c. 3, 1 not. Ruhk.

7. *Ad corpus enim respiciunt.* Nempe, si corpus solum respicis, nunquam illi bonum dolor fieri poterit.

ludum litterarium¹ philosophorum, qui rem magnifice mittissimam ad syllabas vocant; qui animum minuta demittunt² et conterunt: fies similis³ illis, qui invenerunt ista, non qui docent, et id agunt, ut Philosophia potius difficilis, quam magna, videatur.⁴ Socrates, qui totam Philosophiam revocavit ad mores, et hanc summam dixit esse sapientiam, bona malaque distinguere. Sequere, inquam, illos⁶, si quid apud te habeo aucto-

1. *Ludum litterarium.* Unum ex elegantissimis Senecæ dictis enervant magni viri Faber (ad lib. I, de Just. et Jure) et Gruterus *litterariorum*, Lipsius *litteralium* rescribendo. Non enim ludus hic ludibrium significat, sed scholam. Et in hoc urbanitas quod jungit non jungenda: quasi diceret: *Grammaticen philosophorum. Gronov.* Cf. not. sq. — *Relinque istum ludum litterarium... conterunt.* Reprehendit præsertim Stoicos, quod ad syllabarum distinctionem et conjunctiones ac præpositionum proprietates descendendo et Grammaticis Geometricisque invidendo (Ep. LXXXVIII, 36), ingenio nimium exercito, animum relinquebant inexercitum, et illa vere magna atque animum emendatura aut omittebant, aut nimis differebant. Ita philosophiam professi videbantur *ludum litterarium* scholam exercere, verba aucupantes et de phrasibus solliciti. Qui vel Lucianum legerit, hanc rerum faciem veram fatebitur. Nimios autem in Dialectica, ad quam et Grammaticen retulerunt, fuisse Stoicos, nota res est. Cf. Brucker. Hist. crit. Phil. Vol. I, p. 904 sq. *Ruhk.*

2. *Demittunt* plurimi codd. præstant, probatum a Lipsio et Gron. Alii: *dimitunt, diminuunt. Ruhk.*

3. *Fies similis.* Scribe *fias simil.*

quod vel invitis libris reponendam erat: sed accedit auctoritas veteris cod. a P. Fabro laudati apud Opsop. cui suffragatur ms. Pal. sec. *Schw.* — Servari tamen post *fies* si intellexeris: *Relinque ludum, etc., et sic fies; i. e. si reliqueris, fies.*

4. *Socrates... distinguere.* Locus nobilissimus Ciceronis Tuscul. V, 4 (cf. Davis. ibi p. 193 et 348) apponimeretur: Socrates autem primus philosophiam devocavit e cælo et in urbibus collocavit, et in domos etiam introduxit, et coegit de vita et moribus rebusque bonis et malis querere. Cf. Meiners I, l. II, p. 385 sqq. *R.*

5. *Et hanc... dixit.* I. e. Dixit quod. V'd. not. seq. fin.

6. *Sequere, inquam, illos.* Valgo scribebatur: *sequere, inquit, illos, etc.* *Ruhkop.* delevit, *inquit:* eum ipsum audiamus: Ubique in codd. et edd. velt. hæc verba *seq. ill. s. q. a. t. h. a.* posita sunt demum post illa: *bona malaque distinguere.* Atenim Muretus temere transpositis his verbis, nulla tamen ejus transpositionis causa, ne mentione quidem allata, collocavit post *videatur* et infarsit post *beatus* voculam *inquit:* omnia ex ingenio! Enimvero nulla causa est, cur veterem scripturam relinquamus. Ex iis enim qui invenerunt ista, præcipue nominat Socratem addique

ritatis, ut sis beatus; et te alicui stultum videri sine. Quisquis volet, tibi contumeliam faciat et injuriam: tu tamen nihil patieris, si modo tecum erit Virtus. Si vis, inquam¹, beatus esse, si fide bona² vir bonus, sine contemnat te aliquis. Hoc nemo præstabit, nisi qui omnia bona exæquaverit³, quia nec bonum sine honesto est, et honestum in omnibus par est.

Quid ergo? nihil interest inter præturam Catonis, et repulsam³? nihil interest, utrum Pharsalica acie Cato vincatur, an vincat? hoc ejus bonum, quo victis partibus non potest vinci, par erat illi bono, quo victor rediret in patriam, et componeret pacem? — Quidni par sit? 9

bene: *Sequere itaque illos.* Erasmus tamen post *sequere* habet *inquit*. R. — Schweigh. in textu dederat: *Socrates... distinguere*: «sequere, inquit, illos... videri sine.» Quisquis... «Si vis, inquit, beatus esse... aliquis.» quasi hæc essent Socratis verba. Sed in notis sententiam in melius mutavit. Intellego, inquit, paulo melius a Ruhkopffio curatum esse eundem locum, eo quod verbum *inquit*, post *sequere* prætermisit: quod verbum, licet in vet. libris omnibus exstet, tamen utique aut delendum aut potius cum Pinciano in *inquam* mutandum censeo; utpote temere in vectum aut mutatum ab homine, qui in superiori oratione desiderasset verbum tertie personæ, quod ad nominativum *Socrates* referretur, nec animadvertisset nihil in præcedente periodo deesse, si quidem particula *et* post *revocavit ad mores* (quam abjectam maluerat idem Pincianus) intelligatur non esse copula, quæ ista jungat *revocavit et dixit*, sed ex frequentissimo Senecæ usu pro *etiam* esse positam. Deinde vero rursus Pinciano assen-

tior, alteram verbum *inquit* (post *si vis*), pariter in *inquam* esse mutandum, quum perperam ad similitudinem prioris fuisset inflexum. Itaque totum locum sic rescriptum vult ut nos edidimus. Sic nonnisi illa verba Socratis fuerint, *hanc summam esse sapientiam, bona malaque distinguere*. — Particulæ *et*, quæ legitur ante *hanc summam dixit*, etc., hæc vis erit, *Socrates etiam* (scilicet, non minus quam Stoici) dixit, *hanc summam esse*, etc. Schw.

1. *Inquam* pro vulgato *inquit* Schw. proponit. Vid. not. super. — Ruhk. qui servavit *inquit* subaudiendum monet aliquis, ut Græc. φησὶ. Vide Upton. ad Epictet. Diss. Arrian. I, 4, 9. Præstat tamen Socratem hic intelligere cum Grutero. Ruhk.

2. *Omnia bona exæquaverit*, sive in læta sive in tristi materie ea sint. De hoc supra Epist. LXVI, diffuse. L.

3. *Quid ergo? nihil... repulsam?* Bis Cato spe excidit honorum: primum repulsam præturæ, deinde et consulatus passus est. Hanc tam æquo animo tulit, ut eodem die in,

Eadem enim Virtute et mala fortuna vincitur, et ordinatur bona: virtus autem non potest major aut minor fieri; unius staturæ est. — Sed Cn. Pompeius ¹ amittet exercitum; sed illud pulcherrimum reipublicæ ² prætextum, optimates, et, prima acies Pompeianarum partium, Senatus ferens arma, uno proelio profligabuntur; et tam magni ruina imperii in totum dissiliet orbem: aliqua pars ejus in Ægypto, aliqua in Africa, aliqua in Hispania cadet; ne hoc quidem miseræ reipublicæ continget, semel ruere! — Omnia licet fiant! Jubam in regno suo non
¹⁰ locorum notitia adjuvet, non popularium pro rege suo virtus obstinatissima; Uticensium quoque fides, malis fracta, deficiat, et Scipionem in Africa nominis sui fortuna destituat; olim provisum est, ne quid Cato detrimenti caperet. — Victus est tamen! — Et hoc numeram inter repulsas Catonis: tam magno animo feret, aliquid
¹¹ sibi ad victoriam, quam ad præturam, obstitisse. Quo die repulsus est, lusit; qua nocte periturus fuit, legit ³: eodem loco habuit, prætura et vita excidere ⁴; omnia, quæ acciderent, ferenda esse persuaserat sibi. Quidni ille mutationem reipublicæ forti et æquo pateretur animo? Quid enim mutationis periculo exceptum? non terra, non

Campo Martio pila luderet. Cf. Plut. in Cato min. p. 783 ed. Frœf. *Ruhk.*

1. *Sed Cn. Pompeius... semel ruere.* Quæ de Cn. Pompeio ejusque partium fato narrantur, omnia nota sunt ex Plutarchi Pompeio, Catone et Jul. Cæsare. *Ruhk.*

2. *Illud pulcherrimum reip. prætextum.* Sic Erasmus, omnes libri scripti et editi. Muretus tamen: *ille pulcherrimus reip. prætextus*, merito a Grætero et Gronovio repulsus. — *Reipublicæ prætextum* i. ornamentum et decus, ex eo, quod prætexta

magistratus ornat. Sic Epictet. Diss. Arrian. I, 2, 18, κορφή: vide ibi Upton. p. 32 ed. Schweighæus. add. III, 1, 23. *Ruhk.*

3. *Qua nocte... legit.* Platonis Phædonem s. de immortalitate animi dialogum. *Ruhk.*

4. *Excidere.* Sic nonnulli codd. Grut. inque iis cod. Col. Recte sic jam emendaverat Grut. Nam prætura *excedere*, quæ erat vulgata, non poterat eam ambiens, sed *excidere*, ἐκπίπτειν, 'ab ea repulsus. Prætulit et Lipsius. *Ruhk.* — *Excidere* tenet

cælum, non totus hic rerum omnium contextus, quamvis Deo agente ducatur. Non semper tenebit¹ hunc ordinem; sed illum ex hoc cursu aliquis dies dejiciet. Certis eunt¹² cuncta temporibus; nasci debent, crescere, exstingui. Quæcumque supra nos vides currere, et hæc, quibus immixti² atque impositi sumus veluti solidissimis, carpentur ac desinent³. Nulli non senectus sua est: inæqualibus ista spatiis eodem natura dimittit. Quidquid est, non erit: nec peribit, sed resolvetur⁴. Nobis solvi, perire est. Proxima enim intuemur: ad ulteriora non¹³ prospicit mens hebes, et quæ se corpori addixit; alioqui fortius finem sui suorumque pateretur, si speraret omnia illa sic in vitam mortemque per vices ire, et composita dissolvi, dissoluta componi; in hoc opere æternam artem cuncta temperantis Dei verti. Itaque, ut⁵ Cato, quum ævum animo percurrerit, dicit: « Omne humanum genus, quodque est, quodque erit, morte damnatum est: omnes, quæ usquam rerum potiuntur, urbes⁶, quæque¹⁴

quoque Schw. Et sic ed. *R. Excedere* ed. Erasm. et sqq. cum ed. *A.* et mss. *b. c.* et al.

1. *Non semper tenebit.* Refert Muræus ad id, quod Plato etiam scribit in Politico. « Solem et sidera non eodem semper motu, sed alio alias ferri; atque adeo ubi nunc occidit sol, inde ortum olim esse. » Non refuto. Simplicius tamen arbitror ad stoicam *ἐκκύρωσις*, sive *conflagrationem* referre, quum omnia confusa peribunt. Similis sententiæ sunt, quæ Consol. ad Polyb. cap. XXI, legas. *Lips.* — Vide Tiedemann. *Syst. der st. Phil.* II, p. 102.

2. *Immixti* edd. vet. cum mss. *innixi* vulgo ab Erasm. quod si scripsisset Seneca, non adjecturus erat atque impositi. *Schw.*

3. *Quæcumque...carpentur ac desinent.* Eandem splendide expressit sententiam nostræ ætatis poeta *Baour-Lormian, Hymne au Soleil*:

Mais peut-être, ô Soleil, tu n'as qu'une saison;
Peut-être succombant sous le fardeau des âges,
Un jour tu subiras notre commun destin;
Tu seras insensible à la voix du matin,
Et tu t'endormiras au milieu des nuages.

4. *Quidquid...resolvetur.* In prima principia, ignem et materiam. *L.* — Cf. Cic. N. D. II, 46. Senec. Cons. ad Marc. c. 26, 5 not. *Ruhk.*

5. *Ut Cato.* Sic rursus vet. libri omnes, *R. A. b. c. Par. a. b. d.* Oposop. et Grut. Decret. *ut* edd. inde ab Erasm. — Nescio an e *Catonis Originibus* ducta sint verba, hic a Seneca laudata. *Schw.*

6. *Quæ...rerum potiunt, urbes, etc.*

alienorum imperiorum magna sunt decora, ubi fuerint, aliquando quæretur¹, et vario exitii genere tollentur: alias destruent bella²; alias desidia paxque ad inertiam versa consumet³, et, magnis opibus exitiosa res, luxus. Omnes hos fertiles campos repentina maris inundatio⁴ abscondet, aut in subitam cavernam consistentis soli lapsus abducet. Quid est ergo, quare indigner aut doleam, si exiguo momento publica fata præcedo? » Magnus animus Deo pareat, et, quicquid lex universi jubet, sine cunctatione patiat. Aut in meliorem emittitur vitam, lucidius tranquilliusque inter divina⁵ mansurus; aut certe, sine ullo futuris incommodo, suæ naturæ remiscebatur, et revertetur in totum. Non est ergo M. Catonis⁶ majus bonum honesta vita, quam mors honesta; quoniam non intenditur⁷ Virtus. « Idem⁸ esse, dicebat Socrates, ve-

Tota sententia est: tam urbes quæ imperant, ut apud veteres Roma, aut Carthago; et quæ imperantur, ut Corinthus, Syracusæ, Athenæ, quæ tamen illis ipsis imperantibus decus et lumen afferunt. Nam clarum et magnificentum est scilicet, tam magnis imperare. *Lipsius.*

1. *Ubi fuerint, aliquando quæretur.* Sic nunc ambigitur quo in loco quondam fuerint Ninus et Babylon; nec inter doctos constat quo loco constiterit Troja: ut ait Lucanus: « ipsæ perire ruinæ »; ipsiusque Carthaginis sedes in incerto est.

2. *Alias destruent bella.* Sic, præter Trojam argivis ignibus deletam, Persepolim, Tyrum, Thebas Alexander magnus funditus abolevit, Romani Carthaginem; Saguntumque et Numantia per flammam a suis civibus accensas corruerunt.

3. *Alias... consumet:* talis fuit exitus Babylonis, si credimus historiæ.

4. *Repentina maris inundatio.* Id quoque Stoicum, Cataclysmo mundi partes perire aut inverti. Vide *Physiol.* lib. II. Diss. xx. *Lips.*

5. *Inter divina* i. e. inter aut juxta sidera. *Lipsius.* — Vide *Stoic. Physiol.* III, 11. Stoicos hac de re fluctuasse supra jam monuimus. *Conf. Senec. Consol. ad Marc. cap. XIX, §4. Gatacker. ad M. Antonin. lib. IV, cap. 19, p. 139 sq. Ruhk.*

6. *M. Catonis* (int. vita). Rectius fuerit *Marco Catoni*, quod sic exserte scribitur in ed. *R.* Et ante hæc verba commode in eadem ed. *R.* inserta leguntur ista, *mi Lucili. Schw.*

7. *Non intenditur.* Int. Non hic minor, illic major est. *Lagrange bene: La vertu n'est pas susceptible de degrés.*

8. *Idem... virtutem.* Eo sensu, quod virtus sit scientia: omnis autem scientia veritas est. *Cf. Meiners II, p. 425 sq. Ruhk.*

ritatem et virtutem : » quomodo illa non crescit, sic ne virtus quidem ; habet numeros suos, plena est.

Non est itaque, quod mireris paria esse Bona, et quæ ex proposito sumenda sunt, et quæ si ita res tulit. Nam si hanc ¹ inæqualitatem receperis, et fortiter torqueri ² in minoribus bonis numeres, numerabis etiam in malis : et ¹⁷ infelicem Socratem dices in carcere ; infelicem Catonem, vulnera sua animosius, quam fecerat, retractantem ; calamitosissimum omnium Regulum³, fidei pœnas etiam hostibus servatæ pendentem. Atqui nemo hoc dicere, ne ex mollissimis quidem, ausus est : negant enim illum esse beatum, sed tamen negant miserum. Academicum ⁴ veteres beatum quidem esse etiam inter hos cruciatus fatentur, sed non ad perfectum, nec ad plenum : quod nullo modo potest recipi. Nisi beatus est, in summo bono non est. Quod summum Bonum est, supra se gradum non habet ; ¹⁸ si modo illi Virtus inest, si illam adversa non minuunt, si manet etiam comminuto corpore incolumis. Manet autem : virtutem enim intelligo animosam et excelsam, quam incitat quidquid infestat. Hunc animum, quem sæpe induunt generosæ indolis juvenes, quos alicujus honestæ rei pulchritudo percussit, ut omnia fortuita contemnant, profecto Sapia infundet et tradet : persuadebit, unum Bonum esse, quod honestum ; hoc nec remitti, ¹⁹ nec intendi posse ; non magis, quam regulam, qua rectum

1. *Nam si hanc... malis* : vid. Ep. LXVII, 6. *Ruhk.*

2. *Fort. torqueri*. Si parvum bonum esse dixeris fortiter cruciatus tolerare.

3. *Regulum*. Explicat hæc Ciceronis de Off. I, 13, locus nobilis. Regulus primo bello Punico captus a Pœnis quum de captivis commutandis Romam missus esset, jurassetque

se rediturum : primum ut venit, captivos non reddendos in senatu censuit : deinde quum retineretur a propinquis et amicis, ad supplicium redire maluit, quam fidem hosti datam fallere. Cf. ad III de Provid. § 5 not. *Ruhk.* — Confer etiam Horat. od. III, 5.

4. *Academici veteres.... plenum* :

probari solet, flectes¹. Quidquid ex illa mutaveris, injuria est recti. Idem ergo de Virtute dicemus : et hæc recta est; flexuram non recipit : rigidari quidem potest², amplius intendi non potest. Hæc de omnibus rebus judicat, de hac nulla. Si rector ipsa non potest fieri; nec, quæ ab illa quidem fiunt, alia aliis rectiora sunt; huic enim necesse est respondeant : ita paria sunt.

20 Quid ergo? inquis : jacere in convivio, et torqueri, paria sunt? — Hoc mirum videtur tibi? Illud licet magis admireris : jacere in convivio, malum est; torqueri in equuleo, bonum est; si illud turpiter, hoc honeste fit. Bona ista aut mala non efficit materia, sed Virtus : hæc
21 ubicumque apparuit, omnia ejusdem mensuræ ac pretii sunt. In oculos nunc mihi manus intentat³ ille, qui omnium animum æstimat ex suo, quod dicam paria bona esse, adversa fortiter portantis, et prospera honeste judicantis; quod dicam paria bona esse, ejus qui triumphat, et ejus qui ante currum vehitur invictus animo. Non putant enim fieri, quidquid facere non possunt; ex infir-

Vid. ad Ep. xxxi, 6 et cf. Cic. Tusc. V, 7-13. *Ruhk.*

1. *Probari solet, flectes. Quidquid* etc. Sic veteres libri ad unum omnes. Sua auctoritate Erasmus ediderat, *probari solet : quam si flectas, quidquid*, etc. quod tenuere alii editores. *Schw.*

2. *Rigidari quidem potest.* Sic percommode ed. *R.* id est, durari, firmari potest, ne facile curvari possit; sed (si modo recta est) magis recta fieri non potest. Eandem scripturam servat mss. Arg. b. c. Par. a. b. d. *Grut.* nisi quod omittant h. l. verbum *potest*; et sic ed. Er. et Gron. *Ruhkopff* placuit *rigida est*, quod ex Pinciani libris nonnullis arripuerat

Mur. S.—*Ruhk.* dat : *rigida est ; amplius*, etc. Cum Mureto, inquit, hanc scripturam nonnullorum codd. mss. ap. Pinc. præfero alteri, quam pleraque exemplaria servant : *rigidari quidem a. i. n. p.* quam *Grut.* et *Gron.* tuentur. Sententia auctoris postulat lectionem, quam reposui. *Rigidari* esset, *Grutero* et *Gron.* explicantibus, *rigidior* s. *rectior* fieri. Enimvero Virtus, ait *Noster*, est summum bonum, ideoque nec supra se gradum habet : itaque *rectior* fieri nequit. Pauciora hic exemplaria et ea saniora, quia mentium auctoris conveniunt, sequi malui, quam plurimas edd. et membranas *Nostrum* manifesto depravantes. *R.*

3. *In oculos... manus intentat.* Sci-

mitate sua de Virtute ferunt sententiam. Quid ¹ miraris, si uri, vulnerari, occidi, alligari ² juvat, aliquando etiam libet? Luxurioso frugalitas pœna est; pigro supplicii loco labor est; delicatis miseria est industria ³; desiderioso studere torqueri est: eodem modo hæc, ad quæ omnes imbecilli sumus, dura atque intoleranda credimus, obliti, quam multis tormentum sit vino carere, aut prima luce excitari. Non ista difficilia sunt natura, sed nos fluidi et enerves. Magno animo de rebus magnis judicandum est; alioqui videbitur illarum vitium esse quod nostrum est. Sic ²³ quædam ⁴ rectissima, quum in aquam demissa sunt, speciem curvi præfractique visentibus reddunt. Non tantum quid videas, sed quemadmodum, refert: animus noster ad vera perspicienda caligat. Da mihi ⁵ adolescentem incorruptum, et ingenio vegetum; dicet ⁶ fortunatiorem sibi

licet per minas atque ex indignatione.

1. *Quid miraris* etc. *Quid* eundem hic sensum occupare videtur ac *cur*. Sensus est: ideo tibi mirandum videtur a quibusdam voluptatem in tormentis inveniri, quod vides eam etiam, quæ nihil secum doloris afferunt, a plerisque ut supplicia vitari: tanta est hominum mollities. In ed. Lips. punctum interrogationis ponitur post *juvat*. Quam lectionem *Lagrange* secutus est, quum vertit: *Êtes-vous étonné d'entendre dire que ce soit un bien d'être brûlé, blessé, massacré, enchaîné? C'est quelquefois même un plaisir*. Qua interpretatione nobis omnis ordo et connexio sententiarum permixta et turbata videtur.

2. *Alligari* deportatus esse in insulam cum custodia. Cf. Ep. xxiv, 16 not. Spectat eo hæc Epist. xxvi, 9: « una est catena, quæ nos alligatos tenet. » *Ruhk.*

3. *Delicatis miseria est industria.*

Conticuit Schw. in notis de hac lectione quam tamen in sola illius editione reperimus. *Ruhkopfus*: *delicatis miseria est continentia, indoctis industria*. Hanc lectionem invenit Grut. in quibusdam mss. et Lipsius in suo. Haud dubie præferenda est, vulgatæ: *delicatus miseretur industrii. Ruhk.*

4. *Sic quædam.... reddunt*. Idem observaverat Nat. Qu. I, 3: « Remus integer in tenui aqua fracti speciem reddit. » *Ruhk.*

5. *Da mihi.... extat*. Paria in libro de Provid. c. 2. *Ruhk.*

6. *Dicet fortunatiorem.... extat*. Vertit *Lagrange* perinde ac si scriptum habuisset *quam qui supra fortunam extat*: *Il dira qu'il trouve plus fortuné l'homme qui porte sans fléchir tout le saix de l'adversité, que celui qui se trouve élevé au-dessus de la fortune*. At nulla nostrarum edi-

videri, qui omnia rerum adversarum onera rigida cervice
 24 sustollit¹, qui supra fortunam extat. Non mirum est, in
 tranquillitate non concuti: illud mirare, ibi extolli ali-
 quem. ubi omnes deprimuntur; ibi stare, ubi omnes ja-
 cent. Quid est in tormentis, quid est in aliis, quæ adver-
 appellamus, mali? hoc, ut opinor, succidere mentem,
 et incurvari, et succumbere; quorum nihil sapienti viro
 potest evenire. Stat rectus sub quolibet pondere²; nulla
 illum res minorem facit; nihil illi eorum, quæ ferenda
 25 sunt, displicet. Nam, quidquid cadere in hominem po-
 test, in se cecidisse non queritur. Vires suas novit; scit
 se esse oneri ferendo³.

Non educo⁴ Sapientem ex hominum numero; nec do-
 lores ab illo, sicut ab aliqua rupe nullum sensum admit-
 tente, submoveo. Memini ex duabus illum partibus esse
 compositum: altera est irrationalis; hæc mordetur, uri-
 tur, dolet⁵: altera rationalis; hæc inconcussas opiniones
 26 habet, intrepida est, et indomita. In hac positum est sum-

tionum hanc lectionem habet: præ-
 terea *supra fortunam extare sem-*
per ad animum refertur, qui tela for-
 tunæ contemnit, quem illa non potest
 evertere, nec concutere; nullus alius
 admitti potest sensus: nam nemo un-
 quam bona sua terrestria in eo loco
 posuit, ubi a fortuna lacessi non pos-
 sint et detrudi.

1. *Sustollit* edd. ab Erasm. cum
 ed. *A. Sustollat* ed. *R.* et ms. *b.*
Sustollat ed Ven. et mss. Grut. Idem
 tamen *extat* vel *exstat* in indicativo
 tenent. Verissimum fortasse fuerit
sustulit, quod habet ms. *c.* et ed.
 Mar. *Schw.*

2. *Stat rectus sub quolibet ponde-*
re. Sic Horat. de Sapiente Carm. III,
 3, 7 et 8. « Si fractus illabatur or-

bis, Impavidum ferient ruinæ. » *R.*

3. *Scit se esse oneri ferendo.*— *Se-*
baudi non imparem; nisi præteris
natum.

4. *Non educo.. summoveo.* Sapi-
 sime hanc ἀραθίας descriptionem
 dedit noster e. c. de Provid. cap. 2,
 de Ira lib. I, cap. 3, 16. Cf. Lipsii
 Manud. III, 7, et Meiners *philos.*
Schriften, Vol. II, ubi de apathia
 stoica egregie egit. *Ruhk.*

5. *Hæc mordetur. . . dolet.* Pro-
 fitetur auctor se dissentire iis qui do-
 lorem se non sentire quidem prædi-
 cabant: mirabili prorsus animi arro-
 gantia; inter quos sæpe in exemplum
 adducitur stoicus Posidonius podagra
 laborans, nec ullum in illa malum
 esse exclamans.

num illud hominis bonum : antequam impleatur ¹, incerta mentis volutatio est; quum vero perfectum est, immota illa stabilitas est. Itaque inchoatus ², et ad summa procedens, cultorque virtutis, etiam si appropinquat perfecto bono, sed ei nondum summam manum imposuit; ibi interim cessabit, et remittet aliquid ex intentione mentis : nondum enim incerta transgressus est; etiam nunc ver- ²⁷ satur in lubrico. Beatus vero, et virtutis exactæ, tunc se maxime amat, quum fortissime expertus est; et metuenda cæteris, si alicujus honesti officii pretia sunt, non tantum fert, sed amplectatur, multoque audire mavult : « Tanto melior ³, quam tanto felicior ⁴. »

Venio nunc illo, quo me vocat expectatio tua. Ne ex- ²⁸ tra rerum naturam vagari virtus nostra videatur, et tremet ⁵ Sapiens, et dolebit, et expallescet; hi enim omnes corporis sensus sunt. Ubi ergo calamitas ⁶? ubi illud malum verum est? Illic scilicet, si ista animum detrahunt, si ad confessionem servitutis adducunt, si illi pœnitentiam sui faciunt ⁷. Sapiens quidem vincit virtute fortu- ²⁹ nam; at multi professi Sapientiam levissimis nonnunquam minis exterriti sunt! Hoc loco vitium nostrum

1. *Antequam impleatur.* Pronomen *quod*, vulgo præmissum ab Erasmo, ignorant vett. libri omnes. Addunt autem iidem paulo infra voculam *et*, quam ante verba *ad summa* adjecimus. *Schw.*

2. *Inchoatus.* Est ille proficiens et *ἠπολύμενος*, cœptus forinari et doceri, nondum doctus. Explicat noster infra § 33. *Ruhk.*

3. *Tanto melior.* Sic Epist. xxxi: « Tanto melior, surge et inspira. » De Tranquillitate cap. ult: « Dicamus tanto fortior, tanto felicior. » Quinctilianus: « unde illa laudatio, tanto me-

lior, nec ego intellexi. » Est igitur acclamandi laudandique formula. *Lips.*

4. *Quam tanto felicior.* Sic commode ed. Mur. suffragantibus codd. Opsop. Alii vulgo, *quam felicior*, ab Erasmo; sed *quanto fel.* ed. R. cum ms. b. et Pal. 2. *Schw.*

5. *Tremet. Tremebit* ed. R. cum ms. Arg. b. et Par. b. d. *Timebit* Par. a. *Schw.*

6. *Ubi ergo calamitas?* Sic edd. vett. cum melioribus msstis. Vulgo *Ubi ergo est origo calamitatis. S.*

7. *Pœnitentiam sui faciunt.* Brutum exempli causa affert Lipsius.

est, qui, quod dicitur de Sapiente, exigimus et a Proficiente. Suadeo adhuc mihi ista quæ laudo, nondum persuadeo; etiam si persuasissem, nondum tam paratam haberem aut tam exercitata, ut ad omnes casus procurrerent. Quemadmodum lana¹ quosdam colores semel ducit, quosdam, nisi sæpius macerata et recocta, non perhibet: sic alias disciplinas ingenia, quum acceperere, protinus præstant; hæc, nisi alte descendit, et diu sedit, et animum non coloravit², sed infecit, nihil ex his, quæ promiserat, præstat. Cito hoc potest tradi, et paucissimis verbis, « Unum Bonum esse Virtutem, nullum certe sine Virtute; et ipsam Virtutem in parte nostri meliorem, id est, rationali, positam. » Quid erit hæc Virtus? iudicium verum et immotum; ab hoc enim impetus venient mentis; ab hoc omnes species, quæ impetum movent, rediguntur ad liquidum. Huic iudicio consentaneum erit, omnia, quæ virtute contacta sunt, et bona iudicare, et inter se paria. Corporum autem bona corporibus quidem bona sunt; sed in totum non sunt bona. His³ pretium quidem erit aliquod, cæterum dignitas non erit; magnis inter se intervallis distabunt; alia majora, alia minora erunt. Et in ipsis Sapientiam sectantibus magna discrimina esse, fateamur necesse est. Alius jam in tantum profecit, ut

Quum enim audisset Cassium esse defunctum, virtutem ut verba accusavit, sibi que manus violentas intulit. *Ruhk.*

1. *Quemadmodum lana... perhibet.* Fucum, unde hodieque Lacca musica s. musiva conficitur, qui substernebatur conchyllis, s. purpuræ in lana tingenda, semel ducit. Cf. ad Consolat. ad Helv. 5, 6 not. Sed purpuram nisi sæpius macerata mollita et recocta non trahit. Vide et similem

comparationem ad Epist. LXX, 3. *R.*

2. *Et anim. non coloravit, sed infecit.* Voculam *et*, ad sensum necessariam, adjecti ex præscripto edd. vet. et msstorum. *Infecit* non, ut *Ruhk.* ait, valet *leviter et obiter tinxit, sed penitissime tinxit*; et plus est quam *coloravit*. Vide de hac locutione Epp. LIX, et CX. *Schw.*

3. *His... dignitas non erit*: Recorderis linguam Stoæ. Loquitur de indifferentibus rebus: quædam *digna-*

contra fortunam audeat attollere oculos¹, sed non pertinaciter; cedunt enim nimio splendore præstricti: alius in tantum, ut possit cum illa conferre vultum; si jam pervenit ad summum, et fiducia plenus est. Imperfecta³⁴ necesse est labent, et modo prodeant, modo sublabantur, aut succidant. Sublabentur autem, nisi ire et niti perseveraverint: si quidquam ex studio et fidei intentione laxaverint, retro eundum est. Nemo profectum ibi invenit, ubi reliquerat².

Instemus itaque, et perseveremus! Plus quam profugavimus, restat; sed magna pars est profectus, velle proficere. Hujus rei conscius mihi sum: volo, et tota mente³⁵ volo. Te quoque instinctum esse, et magno ad pulcherrima properare impetu, video. Properemus! ita demum vita beneficium erit; alioqui mora est, et quidem turpis inter fœda versantibus. Id agamus, ut nostrum omne tempus sit: non erit autem, nisi prius nos nostri esse cœperimus. Quando continget contemnere utramque fortunam³? quando continget omnibus oppressis affectibus, et sub arbitrium adductis, hanc vocem emittere: *Vici!* — Quem vicerim, quæris? — Non Persas, nec extrema

tionem, æstimationem, ἀξιαν, habent (producta, προσηµένα), quædam ea carent (remota, ἀποπροσηµένα), quædam sunt neutra, media, τὰ οὐδέτερος ἴχοντα. Diog. Laert. VII, 104 sq. Menag. Ruhk.

1. *Audeat attollere oculos.* Hæc simili modo expressit Plutarchus de Tranq. An. Tom. X, p. 31 Hutt. ἀγνοούντες ὅσον ἰστέ πρὸς ἀλυπίαν ἀγαθόν, τὸ μελετῆν καὶ δύνασθαι πρὸς τὴν τύχην ἀνεωγῆσι τοῖς ὀφθαλμοῖς ἀντιβλέπειν: quem locum deo Bentleio, qui in præclara nota ad Horat. I Carm. 3, 18, τὰ tollere, attollere oculos

eorum esse, qui minas et terrores impavide contemnunt, exemplis adstruxit, Senecæ locis et hoc ipso opportune adnotis. Quædam huc spectantia dedit Interpres ad Epict. Diss. Arr. III, 24, 76, p. 782. R.

2. *Nemo profectum ibi invenit, ubi reliquerat.* Qui paulum desciscit a studio virtutis persequendæ, se jam pejorem reperit quam interruptum opus recipit, quia inter cessationem excidunt animo quædam ex iis quæ didicerat.

3. *Utramque fortunam.* Secundam et adversam.

Medorum¹, nec si quid ultra Dahas² bellicosum jacet; sed avaritiam, sed ambitionem, sed metum mortis, qui victores gentium vicit. Vale.

1. *Medorum. Indorum* Par. d. S.
2. *Dahas*. Haud multum refert, *Dahas* an *Dacos* legas: exstat utrumque in codd. Attamen *Dahas*, qui cum *Massagetis* aliisque interioris Asiae populis tributarii quondam Per-

sis, dein Alexandro M. facti sunt, potiore hie habere locum patet, quam *Dacos* ad Danubium, ubi nunc Moldavia et Wallachia est, inhabitantes. Extrema Medorum sunt ipsi Dahæ. *Ruhk.*

EPISTOLA LXXII.

OMNIA ESSE RELINQUENDA AD AMPLEXANDAM PHILOSOPHIAM.

Excusat se apud Lucilium, quod petitionem ejus multam operæ et diligentie in discutiendo poscentem ad liquidum deducere non possit. Differentiam hanc rem esse in tempus quietius. Qua occasione dilationis queritur, boni studium a nobis differri, quum tamen non otiosus, sed omnibus aliis negotiis neglectis philosophiæ assidendum sit. Nihil incidere posse, quod sapientem impediatur, quum sint, quæ proficientem abstrahant. Quænam illum sapientem, cujus summum bonum jam fixum est et immutabile, turbare possent! Nam externa sunt levia et summam tantum cutem stringunt. Aliter res se habet in proficiente, qui nisi attendit, gravatur: a quo illa externa avide expectantur, quibus comparatis, semper spes novorum fortunæ beneficiorum crescit: sed sapiens illorum non indiget: secure accipit quæ obveniunt, semper lætitia maxima fruitur.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

Quod quæris a me, liquebat mihi, quum rem ediscerem, per se¹: sed diu non retentavi memoriam

1. *Quum rem ediscerem, per se.* Sic percommode ed. Ven. cum ed. A. et ms. c. nisi quod in his duobus vitiose *educerem* scribitur. Poterat etiam vulgatum ferri, *sic rem edidiceram*,

quod a Pinciano (non ab Erasmo) acceperat Lipsius, et consentiunt mss. Arg. b. et Par. b. nisi quod vitiose *hi edidicerem* habent: sed in parenthesi ponenda erant hæc verba, et deia

meam¹; itaque non facile me sequitur. Quod evenit libris situ cohærentibus², hoc evenisse mihi sentio; explicandus est animus, et, quæcumque apud illum deposita sunt, subinde excuti debent, ut parata sint quoties usus exegerit. Ergo hoc in præsentia differamus; multum enim operæ, multum diligentiae poscit. Quum primum lon-

addenda ista, *per se*, quæ libri omnes agnoscunt. *Si remeditarer*, pro nostris *quum rem edicerem*, ex Lipsii conjectura parum necessaria edidit Ruhk. Schw.—Nunc audiamus Ruhk. Hanc, inquit, lectionem *si remeditarer*, *per se* Lipsio adjutore prætali, quam Seneca dignissimam puto. Si mihi, ait, longior nunc esset mota retractandi ea, quæ a me quaeris, liquerent per se, i. e. ultro. Sed differenda sunt in aliud tempus commòdus. Erasmus: *si rem edicerem per se*, notatumque ad marginem: alias *edicerem*. Sic quoque est in cod. Col. ap. Gruterum. Unum exemplar Pinciani *sic rem edidiceram, sed diu*, unde nonnullæ edd. fecerunt: *sic rem edidiceram*, mente auctoris repugnante. Alii ap. Grut. *si rem edificarem per se. Sed non retentavi.* «Fecerim, inquit Lipsius (qui dat *sic rem edidiceram*), *Liquebat mihi scire, modo edisserere* (vel *edicere*) *possem. Sed diu*, etc. Addit Lipsius: *Quid? imo aliter: liquebat mihi, si remeditari possem*; et rem attigi. *Remeditari*, ut reminisci.» Equidem puto, librariis voc. *remeditari* ansam præbuisse ad scripturam corrumpendam. Ruhk.—Idem Ruhk. interpretatur *si remeditarer*, etc. dicens: Haud dubie propter malam valetudinem, cujus restaurandæ causa Baiarum thermis usus erat, et hoc ipso tempore, quo hanc et plurimas hasce epistolas scriberet, in illis amœnis

Campaniæ locis commorabatur velut in recessu. Hinc lucem accipiunt, quæ mox sequuntur: *Quum primum longiorem eodem loco speravero moram.* Ruhk.

1. *Sed diu non retentavi memoriæ meam.* Pro vulgato *retentavi*, Schw. dat *recentavi*, dicens: *Vulgato non retentavi* edd. et insiti; quod speciosum erat, ac teneri etiam poterat. Sed scrupulum mihi injecerat, quod, quum constanter alias *temptare*, non *tentare*, scribatur in libris nostris (quemadmodum et hic *retentavi* scribitur in ed. A. et in ms. c.) nunc hoc uno loco a constantissimo alioquin more discessum sit in vestustiore ms. Arg. b. et in ed. R. Itaque quoniam persimiles sæpe in vestustis libris sunt literæ *t* et *c*, persuaseram mihi, *recentavi* hic scribi debuisse; quod ipsum verbum aptissimum huic loco esse videbatur. S.—Præterea quod *recentavi* in nullo ms. reperitur, ideo rejiciendum videtur, quod rarissimum est, et *retentavi* seu *retractavi*, quæ in mss. et edd. leguntur, bene latina sunt et facile intelliguntur.

2. *Libris situ cohærentibus.* Libri veterum vel papyro vel pergamena charta scribi soliti, cohærescere debebant diu non usurpati, quoniam convolvebantur, ideoque indurescere debebant, nec sine labore explicari poterant. Monstrarunt hæc v. c. codices illi Herculenses. Ruhk.

giorem eodem loco speravero moram, tunc istud in manus
 2 sumam. Quædam enim sunt, quæ possis et in cisio¹ scri-
 bere; quædam lectum², et otium, et secretum desiderant.
 Nihilominus his quoque occupatis diebus³ agatur aliquid,
 et quidem totis: nunquam enim non succedent occupa-
 tiones novæ; serimus illas: itaque ex una exeunt plures;
 deinde ipsi nobis dilationem damus. « Quum hoc per-
 egero, toto animo incumbam⁴; et, si hanc rem molestam
 3 composuero, studio⁵ me dabo. » — Non, quum vacave-
 ris, philosophandum est: omnia alia negligenda sunt,
 ut huic assideamus; cui nullum tempus satis magnum
 est, etiam si a pueritia usque ad longissimos humani ævi
 terminos vita producat⁶. Non multum refert, utrum
 omittas philosophiam, an intermittas: non enim, ubi
 interrupta est, manet; sed, eorum more⁷, quæ intenta
 dissiliunt⁸, usque ad initia sua recurrit, quod a conti-
 nuatione discessit.

4 Resistendum est occupationibus, nec explicandæ⁹, sed

1. *In cisio*. A Pinciani sagacitate est, quum libri fere habeant: *inscisio*. Minus placet *in circo*, quod quidam codd. dant. Locus Sueton. in vita Octav. 45, huc allatus a Grut. et Lipsio parum prodest. *Cisium* autem est genus vehiculi gestatorii. Quædam, ait, per iter aut gestationem etiam scribi. *Ruhk.*

2. *Lectum* sc. lucubratorium. Sic Horat. Serm. I, 4, 133: « Neque enim quum lectulus aut me Porticus excepit, desum mihi. » *Ruhk.* — Ovidius: « Non hæc in nostris, ut quondam, scribimus hortis, Nec consuete, meum, lectule, corpus habes. » Plinius lib. V Epist. « Visus est sibi jacere in lectulo suo, compositus in habitum studentis. »

3. *Occupatis diebus... totis*. Erat

in commentariis aliisque libris philosophicis componendis quummaxime occupatus. Cf. Ep. xxxix init. *Ruhk.*

4. *Incumbam* subaudi *philosophia*.

5. *Studio* philosophiæ. *Ruhk.*

6. *Producat* ed. *R.* et ms. Col. *Producitur* Arg. b. Par. a. b. d. Vulgo *protenditur*. *Schw.*

7. *Eorum more*, quæ intenta dissiliunt, usque ad initia sua recurrit, quod a continuatione discessit. Sic omnes fere codd. et edd. Erasmus al. habent: *continuatione sua*. *Ruhk.*

8. *Intenta dissiliunt*, ut funes. *R.* — Ut arcus qui, quum manus qua tendebatur se remisit, ad priorem statum revertitur.

9. *Nec explicandæ*, i. e. non disponendæ per tempora et digerendæ sunt. *Lipsius.*

summovendæ sunt. Tempus ¹ quidem nullum parum est idoneum studio salutari : atqui multi inter illa non student, propter quæ studendum est ². — Incidet quod impediatur; — non equidem eum, cujus animus in omni negotio lætus atque alacer est : imperfectis adhuc inter- 5 scinditur lætitia ; Sapientis vero contexitur gaudium, nulla rumpitur causa, nulla fortuna ; semper et ubique tranquillum est. Non enim ex alieno pendet, nec favorem fortunæ, aut hominis, exspectat. Domestica illi felicitas est : exiret ex animo, si intraret ; ibi nascitur. Aliquando extrinsecus, quo admoneatur mortalitatis, in- 6 tervenit ; sed id leve, et quod summam cutem stringat. Aliquo, inquam, incommodo afflatur ³ : maximum ejus bonum est fixum. Ita dico, extrinsecus aliqua sunt incommoda ; velut in corpore interdum robusto solidoque eruptiones quædam pustularum et ulcuscula, nullum in alto malum est. Hoc, inquam, interest inter consummatæ sa- 7 pientiæ ⁴ virum, et alium procedentis, quod inter sanum, et ex morbo gravi ac diutino emergentem, cui sanitatis loco est levior accessio ⁵. Hic, nisi attendit, subinde gravatur, et in eadem revolvitur : Sapiens recidere ⁶ non

1. *Tempus quidem.* Ruhk. scribit : « tempus... salutari. » Quasi esset obiectio, et explicat : quanquam omne tempus idoneum est huic studio, obijciat aliquis. Enimvero, respondet, non philosophantur inter illa negotia, et quæcumque eos impediunt, quia adhuc proficientes sunt : quod multo aliter se habet in Sapiente, qui semper in gaudio est, ex dogmate stoico. *Ruhk.* — Sententiarum divisio, qualem noster textus præbet, paulisper differt ab ea quam proposuit *Ruhk.*, sensu tamen parum mutato.

2. *Inter illa... propter quæ studen-*

dum est. Intellige inter officia ambitionis, luxuriam, etc. quæ animum enervant ac dejiciunt, efficiuntque ut philosophiæ remedio indigeat.

3. *Afflatur : maximum ejus bonum est fixum.* *Ruhk.* edidit : *afflatur maximum is. illud bonum est fixum.* Sic, inquit, Eras. et ed. vetas. At Lipsius nostram lectionem habet.

4. *Consummatæ sapientiæ.* Iterum hic discrimina perfecti sapientis et inchoati, de quibus sæpe jam vidimus. Vid. Lips. *Manuduct. II, g. R.*

5. *Accessio febris.* *Ruhk.*

6. *Sapiens recidere.... amplius.*

8 potest, ne incidere quidem amplius. Corpori enim ad
tempus bona valetudo est; quam medicus, etiam si red-
didit, non præstat: sæpe ad eundem ¹, qui advocaverat,
excitatur. [Sapientis animus ²] semel in totum sanatus
[est.] Dicam quomodo intelligas sanum: si se ipse con-
tentus est; si confidit sibi; si scit, omnia vota mortalium,
omnia beneficia quæ dantur petunturque, nullum in
9 beata vita habere momentum. Nam cui aliquid accedere
potest, id imperfectum est; cui aliquid abscedere potest,
id imperpetuum est ³: cujus perpetua futura lætitia est,
is suo gaudeat. Omnia autem, quibus vulgus inhiat, ultro
citroque fluunt: nihil dat fortuna mancipio ⁴; sed ⁵ hæc
quoque fortuita tunc delectant, quum illa Ratio tempe-
ravit ac miscuit. Hæc est quæ etiam externa commendet,
quorum avidis ⁶ usus ingratus est.

Argutatur, ait Lipsius, in vocibus venuste: neque recidere in eundem morbum, nec incidere in alium. *R.*

1. *Sæpe ad eundem, qui advocaverat, excitatur.* Sic cum Lipsio correxi. Vulgo *quem advocav.* edd. et msstii: quod ex usu Senecæ defendi posse existimavit Ruhk. ego vero nullo pacto ferendum judicavi. *Schw.* — Muretus temere fecit; *quem excitaverat, advocatur.* Gronovius *avocaverat* ex uno Palat. aut *adjuverat.* Legit Ruhk. *Sæpe ad eundem quem advocaverat, excitatur:* i. sæpe quem adjuverat, convenire jubetur, ut opem ferat. Verbum *advocare* hoc Senecæ sævo ponitur eodem sensu, quo *adjuvare* collocant. Senec. de Brevit. vit. c. 2, 4. *Ruhk.*

2. *Sapientis animus... est.* Vulgo legebatur: *animus semel in totum sanatur:* ubi quum vocab. *animus* abesset edd. vett. et msstis, a Mureto ex ing. adjectum, equidem mea de

conjectura *Sapientis animus* scripsi, sed incerta verba uncis inclusi. Teneri poterat *sanatur;* sed quum *sanatus* dedisset ms. c., suspicatus eram scriptum olim fuisse *sanatus est.* Conjecturas autem istas nemini velim obtrusas. *Schw.*

3. *Cui aliquid abscedere potest, id imperpetuum est.* Ruhk. edidit *cui quid a. p. i. i. e.* e cod. Col. Grutero, Lipsio et Gronovio probantibus. Alias *cui quid absce. non potest.* Muretus: *c. q. a. n. p. id perpetuum est.* *Ruhk.*

4. *Nihil dat fort. mancipio.* Similiter Lucret. III, 984. « Vitaque mancipio nulli datur, omnibus usu. » *R.*

5. *Sed hæc... miscuit.* Plane Stoico dignum est illud Horatii III Carm. 29, 49 sq. « Fortuna sævo læta negotio ut Ludum insolentem ludere peritina Transmutat incertos honores Nunc mihi nunc alii benigna. Laudo manentem etc. » *Ruhk.*

6. *Avidis* dant vett. libri omnes,

at Attalus ¹ hac imagine uti : « Vidisti aliquando ¹⁰
missa a domino frusta panis aut carnis aperto ore
em ? quidquid excepit, protinus integrum devo-
semper ad spem futuri hiat. Idem evenit nobis :
id exspectantibus fortuna projecit, id sine ulla vo-
demittimus, statim ad rapinam alterius erecti et
'. » Hoc Sapiienti non evenit; plenus est : etiam si ¹¹
venit, secure excipit, ac reponit; lætitia fruitur
, continua, sua. Habet aliquis bonam voluntatem,
rofectum, sed cui multum desit a summo ? hic de-
r alternis, et extollitur, ac modo in cælum alle-
modo defertur ad terram. Impeditis ³ ac rudibus
ræcipitationis finis est; in Epicureum ⁴ illud chaos
et inane, sine termino. Est adhuc genus ⁵ tertium, ¹²
qui sapientiæ alludunt ⁶ : quam non quidem con-
t, in conspectu tamen, et (ut ita dicam) sub ictu
' : hi non concutiuntur; ne defluunt quidem : non-

vitiose habent *audis* non-
nere *avidus* edd. inde ab
ichw.

lus, vide de eo ad Epist.
uhk.

ui. Maretus hoc habet ab
s. Pinciani. Erasm., edit.
onnulli codd. ap. Grut. *at-*
od Lucani V, 476 versus
attonitum miscenda ad
ntem Ferre moras scele-
s jussere relictæ) defendi
ssit. Gruterus tamen dam-

ditis. Commodum videri
peritis, vulgatum ex ed.
ræsertim adjiciatur *ac ru-*
impeditis dedere ed. *A.*
Arg. *b. c.* Par. *b. d.* et Grut.
tur autem *occupationibus*
Schw.

4. *Epicureum.* Quod a Democrito
desumptum defendisse Epicurum
constat. Conf. Laeret. I, 378, 968.
Diog. Laert. X, 41. *Ruhk.*

5. *Genus tertium.* Idem discrimen
fecit noster Epist. LXXV, 6 sq. ubi
tres proficientium classes constituit,
et paulo accuratius rem definit. *R.*

6. *Sapientiæ alludunt*, i. e. eam
attingunt sicut fluctus *alludere* di-
cuntur littori; quo et pertinet quod
max ait, *sub ictu habent*. Itaque per-
peram dein edebatur *non quidem at-*
tigerunt; ubi recte *Ruhk. contigerunt*
posuit cum mssis Pinc. et Grut. qui-
bus accedit ed. *R.* et mss. Arg. *b. c.*
et Par. *b. d.* Plus enim est *contige-*
runt, quam *attigerunt. Schw.*

7. *Sub ictu habent*, i. e. prope sunt :
metaphora vel a sagittariis, vel a gla-
diatoribus sumpta, qui in eo sunt, ut

dum in sicco, jam in portu sunt. Ergo, quum tam magna sint inter summos imosque discrimina; quum medius quoque sequatur fructus suus, sequatur ingens periculum ad deteriora redeundi; non debemus occupationibus indulgere. Excludendæ sunt: si semel intraverint, in locum suum alias substituent. Principiis illarum obstemus! Melius non incipient, quam desinent. Vale.

scopum feriant. Cf. de Benef. II, 29. Consol. ad Marc. 9, 2, etc. *Ruhk.*— Adde hoc Lucani: « Quod nolles stare sub ictu Fortunæ, quo mundus erat

Romanaque fata, Conjux sola fuit. » Ad Pompeium dicit, qui solam Corneliam conjugem extra belli tumultus habuit.

EPISTOLA LXXIII.

INMERITO PHILOSOPHOS SEDITIOSÆ MENTIS ARGUI.

Errorem eorum, qui philosophos esse contumaces existiment, refutat. Etenim veri philosophi amant potius magistratus ac reges, iisque parent, quia iis securitatem publicam debent. E contrario ambitione ducti in hanc reprehensionem cadunt: hi enim semper appetunt, invident, perpetuo inquieti et sæpe irati: philosophi autem amant auctores hujus boni, quoniam tranquillo otio frui licet: imputant quoque iis hoc beneficium, etsi pluribus contingat, philosophia ipsa hunc gratum animum docente, imprimis erga eos, qui hoc otium præstant. Quod ut maximi faciat, hortatur Lucillum, et ad virtutem i. e. Deum assurgat.

Sæpissime observare licet, si rerum memoriam nobiscum reputamus, eo nomine reprehensos esse philosophos et philosophiam, quod mala inde et calamitates manarent ad rempublicam concutiendam, quin adeo evertendam: adeoque sapientes vel publice accusatos et male habitos, vel haud semel e civitate in exilium ejectos esse. Cujus quidem rei plures fuerunt causæ, quæ tamen omnes commode vel ab imprudentia philosophorum, vel ab ignorantia magistratum, vel a malevolentia eorum qui sapientiores seque impediendes quominus rerum potirentur, summovere cuperent, deduci possunt. Et antiqui et nostri temporis historia satis multa et ea tristia exempla præ-

stat, inde ab Anaxagora usque ad Fichtium. (In Gallia præsertim, tum in proxime elapsa, tum in præsentî ætate, multa occurrunt exempla quæ afferre facile esset, nisi omnibus litterarum studiosis satis nota essent.)

Ex hæc autem epistola magnam rerum mutationem Romæ abhinc quinquaginta ferme annis factam videmus. Nam quum Augustus et litterarum studiis animos a republica capessenda remove studeret, ideoque iis tractandis fa- veret; Neronis contra tempore istam malevolorum et imperitorum exprobra- tionem in philosophos concitatam intelligimus, quam Seneca dignam judi- caret, ut refelleret. Enimvero mox tantopere recruduit ista calumnia, ut adeo Vespasianus, quod merito mireris, philosophos præter unum Musonium omnes Roma expelleret. Cf. egregiam Heynii disputationem, *Litterarum bonarum studia perperam proscripta*, Opusc. acad. Vol. IV, p. 416 sqq.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

ERRARE mihi ¹ videntur, qui existimant, Philosophiæ fideliter deditos contumaces esse ac refractarios, et con- temptores magistratum ac regum, eorumve, per quos publica administrantur. E contrario enim, nulli adversus illos gratiores sunt; nec immerito: nullis enim plus præ- stant, quam quibus frui tranquillo otio licet. Itaque hi, quibus altum ² ad propositum bene vivendi confert secu- ritas publica, necesse est auctorem hujus boni ut paren- tem colant; multo quidem magis, quam illi inquieti et in

1. *Errare mihi... administrantur.* Sæpe hæc criminatio prolata est in philosophos, indeque maxima per- secutionum pars orta est, quibus phi- losophia et philosophi premebantur. Sic Socratem eo nomine accusabant concitasse juvenes ad contemnendam rempublicam. Xenoph. Memor. I, 2, 9. Stoicos in eandem reprehensionem incurrisse videmus tum ex hoc loco, tum e II de Clem. 5, 2. Ubi vid. not. Idem refellit Epictetus, (quem sub Domitiano cum cæteris philosophis Roma expulsum esse constat), Diss. I, 29, 9. Vos ergo philosophi docetis contemnere reges? add. Diss. IV, 7, 33. Ruhk.

2. *Quibus altum ad propositum bene vivendi confert* etc. Sic recte ms. Arg. b. Par. b. d. et Pal. 1, et 4 (nec multum abeunt Pal. 2, et 3.) Sic item cod. Erf. apud Gron. nisi quod ad *altum* etiam vocab. *otium* adjicit. Ab ista scriptura varie deinde aberratum est. *Quibus altum ad pr. b. v. aditum confert* ed. R. *Quibus ad pr. b. v. adi- tum confert* ed. Er. et seqq. cum ed. R. et ms. Arg. c. et Par. a. *Quibus aptum ad pr. b. v. aditum confert* ed. Ruhk. cum ms. Col. S. — Schw. post *altum* supplet *otium*, quod mi- nime necesse est, si referas vocem *altum* ad *propositum*, quasi esset *ad nobile propositum*, etc.

- 2 medio positi¹, qui multa principibus debent, sed multa et imputant²; quibus nunquam tam plene occurrere ulla liberalitas potest, ut cupiditates illorum, quæ crescunt dum implentur, exsatiat. Quisquis autem de accipiendo cogitat, oblitus accepti est; nec ullum habet malum cupiditas majus, quam quod ingrata est. Adjice nunc, ³ quod nemo eorum, qui in republica versantur, quos vincat, sed a quibus vincatur, aspicit; et illis non tam jucundum est, multos post se videre, quam grave, aliquem ante se. Habet hoc vitium omnis ambitio: non respicit. Nec ambitio tantum instabilis est, verum cupiditas omnis;
- 4 quia incipit semper a fine⁴. At ille vir sincerus ac purus, qui reliquit et curiam, et forum, et omnem administrationem reipublicæ, ut ad ampliora secederet, diligit eos, per quos hoc ei facere tuto licet, solumque⁵ illis gratuitum testimonium⁶ reddit, et magnam rem nescientibus debet⁷. Quemadmodum præceptores suos veneratur ac suspicit, quorum beneficio illis in viis exiit⁸: sic et⁹ hos,

1. *In medio positi*: i. e. non seducti et a turba remoti, ut philosophi. *L.*

2. *Sed multa et imputant*: postulant multa a principibus pro ministeriis et officiis, quæ iis exhibent. *R.*

3. *Adjice nunc, quod*. Iis similia aut gemina vide II de Benef. 27, et III de Ira c. 30 et 31. *Lipsius.*

4. *Incipit semper a fine*. Finis unius, est initium alterius. Hoc cupitum habeo? aliud cupio, et fit series infinita.

5. *Solumque* vet. libri omnes. Vulgo *solusque* a Mur. *Schw.*

6. *Gratuitum testimonium*. Mercede ulla, aut privato beneficio non emptum.

7. *Et magnam rem nescientibus debet*. Bene vertit Lagrange: *Et il*

leur a de grandes obligations sans qu'ils s'en doutent.

8. *Illis in viis exiit*. Sic Erasm. et editio vetus: conveniant mss. Sensus expeditus est: Stulti, ait Lipsius, semper extra viam et errabundi. In recto et alto Sapiens. Qui in via loca, s. stultitiam relinquunt, sapientiæ appropinquant. Muretus e conj. dederat: *illis se vitii exiit*. Gruterus locum fractum habet, quem non redintegrat: inclinat tamen in hanc, quam Lipsio et Gronovio probantibus, recepimus lectionem. *Ruhk.*

9. *Sic et hos recte* ed. Matth. Inepte vulgo *sic et his*, scilicet quod responderet præcedenti *illis*. *Sic et in his* ed. *R.* quæ paulo ante, divisis vocibus, *illis in viis* habebat. *Ruhk.*

sub quorum tutela positus exercet artes bonas¹. — Verum⁵ alios quoque rex viribus suis protegit. — Quis negat? Sed quemadmodum Neptuno plus debere se judicat, ex his qui eadem tranquillitate usi sunt, qui plura et pretiosiora illo mari vexit; et animosius a mercatore, quam a vectore, solvitur votum; et ex ipsis mercatoribus effusius gratus est, qui odores ac purpuras, et auro pensanda² portabat, quam qui vilissima quæque, et saburræ loco futura, congresserat: sic hujus pacis beneficium, ad omnes pertinentis, altius ad eos pervenit, qui illa bene utuntur. Multi enim sunt ex his togatis, quibus pax operosior bello est³. An idem existimas pro pace debere eos, qui⁶ illam ebrietati aut libidini impendunt, aut aliis vitiis, quæ vel bello rumpenda sunt⁴? Nisi forte tam iniquum putas esse Sapientem, ut nihil viritim se debere pro communibus bonis judicet. Soli lunæque plurimum debeo, et non uni mihi oriuntur; anno, temperantique annum Deo, privatim obligatus sum; quamvis nihil in meum honorem descripta sint. Stulta avaritia mortalium⁵ possessionem⁷ proprietatemque discernit, nec quidquam suum credit esse, quod publicum est; at ille Sapiens nihil judicat suum magis, quam cujus illi cum humano genere con-

1. *Artes bonas* i. Philosophiam. Optimæ, ingenuæ, liberales a Cic. et aliis vocantur. Sapientia ars est, ait noster Ep. XXIX, 2. Persius V, 104: « Tibi recto vivere talo Ars dedit. »

2. *Qui odores ac purpuras et auro pensanda*. Thus, myrrha, costum, nardum aliosque odores pretiosos, (Plin. XII, 12.) *purpuras*, imprimis Tyrias, (cf. *Heeren Ideen* II, p. 598 sqq.) et gemmas, uniones etc. quæ idem cum auro pretium habent. Hæc omnia ex portibus Asiæ Africæque

Romam advehi solita esse constat. *R.*

3. *Quibus pax operosior bello est*. Quia ea pace abutuntur, ut pessimis se dent operis et se turpibus voluptatibus ingurgitent.

4. *Quæ vel bello rumpenda sunt*. Int. Bellum ipsum tali pace melius foret, quia has saltem libidines rumpere.

5. *Stulta avaritia mortalium*. Spectant ad paradoxon illud stoicum: Omnia sapientis. Cf. Lipsii Manud. III, 11. Virtutes ideoque et pax atque

sortium est. Nec enim essent ista communia, nisi pars illorum pertineret ad singulos : suum efficit ¹, etiam quod ex minima portione commune est.

- 8 Adjice nunc, quod magna et vera bona non sic dividuntur, ut exiguum in singulos cadat : ad unumquemque tota perveniunt. Ex congiario ² tantum ferunt homines, quantum in capita promissum est ; epulum et visceratio, et si quid aliud capitur manu, discedit in partes : at hæc individua bona, pax, et libertas, tam omnium tota quam
9 singulorum sunt. Cogitat itaque Sapiens, per quem sibi horum usus fructusque contingat ; per quem non ad arma illum, nec ad servandas vigilias, nec ad tuenda mœnia et multiplex belli tributum, publica necessitas vocet : agitque gubernatori suo gratias. Hoc docet Philosophia præcipue, bene debere beneficia, bene solvere : interdum autem solutio est ipsa confessio ³. Confitebitur ergo,
10 multum se debere ei, cujus administratione ac providen-

libertas quum sola bona viderentur Stoicis, cætera omnia autem indifferentia, sequitur, sapientem solum divitem esse : quippe qui, si quidem velit, animo et contemplatione istis cæteris quæ pro bonis habentur, solus recte uti possit, eorumque ad veram felicitatem non indigeat. Ergo omnia sapientis sunt, non occupatione, sed animo, nec ex difficili tuenda. Vide Cic. Parad. VI, 1 ; de Fin. III, 22. Senec. de Benef. VII, 3 et 4. *Ruhk.*

1. *Suum efficit.* Vulgo omnes, nullo sensu, *socium efficit*; quomodo et primum fuerat in ms. Arg. b. sed ab antiqua manu correctum *suum*, quod unice verum judicavi. *Schw.*

2. *Ex congiario... partes* : Dona, e. c. oleum et pecunia, qua congius olei emi poterat inter populum urba-

num distribui solita, et *epula visceratioque* publica, quum princeps aut magistratus daret. In epulis autem et sacrificiis publicis etiam caro et talia partibus distributa : quod Plutarchus, Lipsio citante, argumentum priscæ frugalitatis habet, *Quæst. convival.* II, cap. ult. Tom. XI, p. 97. Hutt. In Senec. Epist. IX, 10, de visceratione privata sermo est, quum ex sacrificio aut tali causa caro uberius esset nec soli consumenda. Cf. Ernesti Glav. Cic. *Congiarium* et *Visceratio.* *Ruhk.*

3. *Solutio est ipsa confessio.* Beneficium solvit interdum qui illud confessus est : privatus enim nullum principi referre potest beneficium : sed satis ille pro accepto beneficio se gratum ostenderit, si principem pro merito laudaverit.

tia contingit illi pingue otium, et arbitrium sui temporis,
et imperturbata publicis occupationibus quies.

O Melibœe, Deus nobis hæc otia fecit!
Namque erit ille mihi semper Deus¹.

Si illa² quoque otia multum auctori suo debent, quorum
munus hoc maximum est:

Ille meas errare boves (ut cernis) et ipsum
Ludere, quæ vellem, calamo permisit agresti:

quanti æstimamus hoc otium, quod inter Deos³ agitur, 11
quod Deos facit?

Ita dico, Lucili; et te in cælum compendiario voco.
Solebat Sextius⁴ dicere, « Jovem plus non posse⁵, quam
bonum virum. » Plura Jupiter habet, quæ præstet ho-
minibus; sed inter duos bonos non est melior, qui locu-
pletior: non magis, quam inter duos, quibus par scien-
tia regendi gubernaculum est, meliorem dixeris, cui
majus speciosiusque navigium est. Jupiter quo antecedit 12
virum bonum? Diutius bonus est. Sapiens nihilo se mi-
noris æstimat, quod virtutes ejus spatio brevior cludun-
tur. Quemadmodum ex duobus Sapientibus, qui senior
decessit, non est beatior eo, cujus intra pauciores annos
terminata virtus est; sic Deus non vincit Sapientem feli-
citate, etiam si vincit ætate. Non est virtus major, quæ

1. *Deus*. Virgilio versus sunt no-
tissimi Eclog. I, 6, 7, 9. 10. *Ruhk.*

2. *Si illa*, etc. Int. si multa debere
se principi arbitrat ille, qui fruitor
illo otio cujus munus hoc m. e. etc.

3. *Quod inter Deos agitur*. I. quo
Dei fruuntur, quod Deos facit:
quia illud otium maxima pars est di-
vinæ felicitatis.

4. *Sextius*. Agitur hic de Q. Sextio,
illustri apud Romanos viro, qui Py-
thagoream philosophiam amplexus

est, sectamque austeritate sua insi-
gnem condidit, alioquin stoicis disci-
plinis valde consentientem; sed quæ,
ut officiis publicis careret sapiens,
præcipiebat: imo illi sectæ major erat
austeritas, quam ut diu florere posset;
itaque brevi exstincta est. (*ELagrange*
nota versum.) — Vide de eo ad Ep.
LIX, 6.

5. *Jovem plus non posse*, etc. Otio
philosophico sapientem, quin etiam
proficientes lubentissime frui, et Deo

13 longior. Jupiter omnia habet; sed nempe aliis tradidit habenda. Ad ipsum hic unus usus pertinet, quod utendi omnibus causa est¹: Sapiens tam æquo animo omnia apud alios videt contemnitque, quam Jupiter; et hoc se magis suspicit, quod Jupiter uti illis non potest, Sapiens non vult. Credamus itaque Sextio, monstranti pulcherrimum iter et clamanti: «Hac itur ad astra! hac, secundum frugalitatem; hac, secundum temperantiam; hac, se-
14 cundum fortitudinem!» Non sunt Dii fastidiosi, non invidi; admittunt, et ascendentibus manum porrigunt. Miraris, hominem ad Deos ire? Deus ad homines venit; imo, quod propius est, in homines venit². Nulla sine Deo mens bona est. Semina in corporibus humanis divina dispersa sunt; quæ si bonus cultor excipit, similia origini prodeunt; et paria his, ex quibus orta sunt, surgunt: si malus, non aliter quam humus sterilis ac palustris, necat, ac deinde creat³ purgamenta⁴ pro frugibus. Vale.

similes, atque adeo deos fieri dogma Stoicum erat. Cf. Sen. de Provid. I. De Constant. Sap. c. 8. Epist. xxxi, 7; LIII, 11; LIX, 18. Dei socii sumus et membra. Paradoxon hoc e dogmate illorum de origine animorum manasse ibidem monuimus, et unice ad sapientem pertinere, quo tamen potentiozem et diutius bonum esse Jovem concedebant. Melius modestiusque antiquiores Stoici de hac re judicabant, v. c. Archytas, Stobæi Serm. I, p. 29 ed. Schöw. *Ruhk.* — De hoc loco vana, ridenda, exclamat Lipsius.

1. *Quod utendi omnibus causa est.* Int. Eo sensu Jupiter iis omnibus

utitur, quod ipse cæteris dat utendi potestatem.

2. *In homines venit.* Nam recta ratio in nobis, ut volunt, ipsa Dei est. Hæc Christiano dogmati mire similia sunt.

3. *Creat plurimorum librorum* scriptt. et edd. est. Alii dant: *curat*. Sed *creat* præferas i. producit. Ut enim cultor *curare* dicatur, tamen non cadit in humum. Conf. modo Indicem ad Scriptores de Re Rustica. *Ruhk.*

4. *Creat purgamenta*: id est pro bonis frugibus creat, gignit malas herbas, quibus postea solum expurgare cultor laborat.

EPISTOLA LXXIV.

NIHIL BONUM ESSE, NISI HONESTUM.

Amicum de summo bono parum stoice cogitantem refutaturus repetit ea, quæ Epist. LXVI, al. jam tractaverat, unum bonum esse, quod honestum sit. Qui enim alia ideoque fortuita, quæ non sunt in potestate nostra, pro bonis habet, e. c. honores, vitam, is in fortunæ veniat necesse est potestatem, et in continuo vivat timore atque perturbatione. Itaque hanc imaginem proponat animo suadet, ludos facere fortunam, neque sinere, ut gaudio imperturbato fruamur. — Iterandum est, ait Lipsius, o pulchra, o honesta! qui mentem talem habes, fruere.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

EPISTOLA tua delectavit me, et marcentem excitavit; memoriam quoque meam, quæ jam mihi segnis ac lenta est, evocavit¹. Quidni tu, mi Lucili, maximum putes instrumentum beatæ vitæ hanc persuasionem, « unum Bonum esse, quod Honestum est? » Nam, qui² alia bona judicat, in fortunæ venit potestatem, alieni arbitrii fit: qui omne bonum honesto circumscripit³, intra se felix est⁴. Hic amissis liberis mœstus, hic sollicitus ægris, hic turpibus et aliquam passis infamiam tristis; illum videbis alienæ uxoris amore cruciari, illum suæ⁵: non deerit,

1. *Memoriam.... evocavit.* Simile quid conquestus erat Ep. LXXII, 1. *R.*

2. *Nam, qui alia* etc. Ante hæc vulgo (inde ab ed. Kr. cum ed. A. et ms. c.) ponebantur ista, *Qui omne bonum... intra se felix est*, quæ rectius post ponuntur in ed. *R.* et in ms. Arg. b. Paris. Ops. et Grut. *S.*

3. *Circumscripit*, definiuit. Cic. pro Sent. 45: sed genus universum bre-

vi circumscribi et definiiri potest. *R.*

4. *Intra se felix est.* Caput primum Epicteti in Pugillari: « Quæ sunt, alia in nobis, alia non in nobis. » Et addit illa in potestate nostra esse libera, et liberum efficere, id est beatum. Beatitas igitur intra, nec extra quærenda est. *Lipsius.*

5. *Suæ*, quod suam uxorem, quamvis indignam, nimis diligit. *Mœce-*

quem repulsa distorqueat; erunt, quos ipse honor vexet. Illa vero maxima¹ ex omni mortalium populo turba miserorum, quam expectatio mortis exagitat undique impendens: nihil enim est, unde² non subeat. Itaque, ut in hostili regione versantibus, huc et illuc circumspiciendum est, et ad omnem strepitum circumagenda cervix. Nisi hic timor e pectore ejectus est, palpitantibus praecordiis vivitur. Occurrent acti in exilium, et evoluti bonis³; occurrent, quod genus egestatis gravissimum est, in divitiis inopes⁴; occurrent naufragi, similiave naufragis passi, quos aut popularis ira⁵, aut invidia, perniciosum optimis⁶ telum, inopinantes securosque disjecit, procellae more, quae in ipsa sereni fiducia solet emergere, aut fulminis subiti⁷, ad cuius ictum etiam vicina tremuerunt⁸. Nam ut illic⁹, quisquis ab igne propior stetit, percusso similis obstupuit; sic in his per aliquam vim accidentibus, unum calamitas opprimit, caeteros metus, paremque¹⁰ passis tristitiam facit, pati posse.

nas hanc sortem expertus est. *Lips.*

1. *Illam vero maximam ex omni.* *Ruhk. i. v. maxima est ex o. Est,* inquit, tumentur Erasmus, editio vetus et Muretus.

2. *Nihil enim est, unde,* etc. Ubi-que mors est. Ab homine, fera, domo, tegula, arbore, aqua, vento, aura: et quid excipiam? non ipsum te, quia eam times. Potes et manus tibi asserre. *Lipsius.*

3. *Evoluti bonis,* i. e. spoliati. Sic Tacitus Annal. XIII, 15, de Britannico: « Constantiter exorsus est carmen, quo evolutum eum sede patria rebusque suis significabatur. » *Ruhk.*

4. *In divitiis inopes:* propter avaritiam. Est Horatii Carm. III, 16, 28. *Magnas inter opes inops:* cf. ibi

Bentl. qui nostri loci memor fuit. *R.*

5. *Popularis ira.* Dic verum, Seneca, et pro tuo aëvo: principis ira, aut odium. *Lipsius.*

6. *Optimis sensu proprio.* Apud Ciceronem saepe boni et optimi sunt ii, qui a partibus nobilium stant, *χρηστοί, χρισίμοι.* *Ruhk.*

7. *Fulminis subiti.* Similia occurrunt ap. Nostrum I de Clem. 8, 4: « Ut fulmina paucorum periculo cadunt, omnium motu. » *Ruhk.*

8. *Tremuerunt ἀορίστως* positum, ut saepe apud Nostrum, pro *tremere solent.* *Ruhk.*

9. *Illic:* int. in fulmine subito.

10. *Paremque... posse,* i. e. et metus, ne pati possint illa, in eadem eos tristitiam conjicit, qua affliguntur ii,

um animos mala aliena ac repentina sollicitant. 5
 nammodum aves etiam inanis fundæ sonus territat;
 is non ad ictum tantum exagitamur, sed ad crepitum.
 n potest ergo quisquam beatus esse, qui huic se opi-
¹ credidit; non enim beatum est, nisi quod intre-
 n : inter suspecta male vivitur. Quisquis se multum
 itis dedit, ingentem sibi materiam perturbationis et
 licabilem fecit : una hæc via est ad tuta vadenti, et
 na ² despiciere, et honesto contentum esse. Nam qui 6
 id Virtute melius putat, aut ullum præter illam Bo-
 , ad hæc quæ a fortuna sparguntur, sinum expan-
 et sollicitus missilia ³ ejus expectat. Hanc ⁴ imaginem
 o tuo propone, ludos facere fortunam, et in hunc
 alium cœtum honores, divitias, gratiam ⁵ excutere :
 um alia inter diripientium manus scissa sunt; alia 7
 a societate divisa; alia magno detrimento ⁶ eorum,
 ios devenerant, prensa : ex quibus quædam aliud
 tibus inciderunt; quædam, quia nimia captabantur ⁷,
 sa, et, dum avidè rapiuntur, expulsa ⁸ sunt. Nulli

vera passi sunt. *Ruhk.*—O oc-
 t vera, exclamat Lipsius! Ni-
 tyrannide magis angit, quam
 bexemplo timemus: et in uno
 lædi posse videmur, et suspi-

tuic se opinioni. Scilicet, alia
 ma, quam quæ honesta.

t externa desp. Abest. et Par.
 ommode. *Schw.*

missilia, a ludis sumptum, in
 tesserulæ spargi donorum in-
 aut ipsa etiam dona solent.
 x alto mittebantur in forte ca-
 , *missilia* dicta. *Ruhk.*

anc imaginem... fortunam.
 it fortasse ad Horat. Carm. III,
 . « Fortuna... ludum insolent-

tem ludere pertinax.» Occurrit quo-
 que ibid. II, 1, 13: «Ludus fortunæ.»
 Egregie adumbratum habes talem
 fortunæ ludum ap. Lucian. Nigrin.
 c. 20, p. 43 sq. To. I. Opp. Bipont.
 Quædam attulit Schweighæuser ad
 Polyb. I, 4, 5. *Ruhk.*

5. *Excutere.* Quasi ex toga.

6. *Magno detrimento*: quod tra-
 hunt secum, curas, sollicitudines,
 aliorum invidiam; et sæpe nos obji-
 ciunt honores sicariorum ictibus.

7. *Nimia captabantur* ex conject.
 correxi. Vulgo *nimis captab. S.*

8. *Expulsa* edd. vett. cum. ms. c. et
 Grut. *Expulsi* mss. Arg. b. et Par. a.
 b. d. *Excussa* vulgo, ex Mureti in-
 genio. *Schw.*

vero, etiam cui rapina feliciter cessit, gaudium rapti du-
 8 ravit in posterum. Itaque prudentissimus quisque¹, quum
 primum induci videt munuscula, a theatro fugit, et scit
 magno parva constare. Nemo manum conserit cum rece-
 dente, nemo exeuntem ferit; circa præmium rixa² est.
 Idem in his evenit, quæ fortuna desuper jactat. Æstua-
 mus miseri, dstringimur, multas habere cupimus ma-
 9 nus; modo in illam³ respicimus: nimis tarde nobis mitti
 videntur, quæ cupiditates nostras irritant, ad paucos
 perventura, exspectata omnibus. Ire obviam cadentibus
 cupimus; gaudemus, si quid invasimus, invadendique
 alios spes vana delusit⁴: vilem prædam magno aliquo in-
 10 commodo⁵ luimus, aut inde fallimur⁶. Secedamus itaque
 ab istis ludis, et demus raptoribus locum! illi spectent
 bona ista pendentia, et ipsi magis pendeant.

Quicumque beatus esse constituit, unum esse Bonum
 putet, quod honestum est. Nam si ullum aliud existimat,
 primum male de Providentia judicat; quia multa incom-
 moda justis viris accidunt⁷, et quia, quidquid nobis de-

1. *Itaque prudentissimus quisque*, Plebeia enim hæc oblectamenta (misilia puta) aut capturæ: honestiores spernebant. Tuto relinquit theatrum, omnibus in munuscula intentis. *R.*

2. *Circa præmium rixa est*. Duo Palat. inque his Col. et Erasmus. Editio vetus, Pinc., Muretus, rel. *circa primum rixa est. Ruhk.*

3. *Modo in illam* codd. Grut. editio vetus et Erasm. at Muretus nescio unde dedit: *modo in hunc, modo in illum*. Respiciunt autem ad fortunam raptores isti moræ omnis impatientes. *Ruhk.*

4. *Invadendique alios spes vana delusit*. Sic commode ed. *R.* item ed. *A.* et Ven. cum ms. *c.* et Pinc. nisi

quod in his omnibus pro *alios* scribitur *aliquos*, quod stilo Senecæ convenientius est. Alii prius verbum, *invadendique*, omittunt: alii scribunt *invidendique alii quos*, etc. sic. ed. Lips. et Gron. Alii, *invidemusque alii, quos* etc. ut ed. *Ruhk. Schw.*— Int. Si alii, spe sua delusi sunt, dum invadere sperarent in eadem quæ ipsi cupiebamus.

5. *Incommodo*, stoica lingua: quæ alias mala dicuntur. Ipse Noster explicat § 17. *Ruhk.*

6. *Aut inde fallimur corruptam*. Fortassis *aviditate fallimur*, aut *avidique*. Tentabam etiam, *aut hiando*. Codd. nihil mutant. *Ruhk.*

7. *Justis viris accidunt. Quæ si*

breve est et exiguum, si compares mundi totius
 hac deploratione nascitur, ut ingrati divinarum
 res² simus. Querimur quod non semper, quod
 nobis, et incerta, et abitura contingant. Inde
 nec vivere, nec mori volumus: vitæ nos odium
 nec mortis. Nutat omne consilium; nec implere
 felicitas potest. Causa autem est, quod non per-
 ad illud bonum immensum et insuperabile, ubi
 resistat³ voluntas nostra, quia ultra summum
 locus. — Quæris⁴ quare Virtus nullo egeat? —
 Virtus gaudet; non concupiscit absentia; nihil non
 ei est, quia satis. Ab hoc discede iudicio; non
 instabit, non fides. Multa utramque præstare
 patienda sunt ex his quæ mala vocantur; multa
 mala ex his quibus indulgemus⁵ tanquam bonis.
 Virtus, quæ periculum facere debet sui: perit
 virtus, quæ non potest cminere, nisi omnia velut
 contempserit, quæ pro maximis vulgus optat.

non acciderent prorsus
 id nobis dedit, et quod
 vocant, breve est et exi-
 contra verum bonum
 et perenne.
 divinorum interpretes:
 aminis consilia interpre-
 querimur nil nisi incer-
 se nobis, non attenden-
 nobis esse datam quæ
 ritura sit: ideoque nos
 ebemus, qui accusamus
 , cui gratiam referre de-
 resistat voluntas; i. e.
 comparato, nihil amplius
 s, quare Virtus nullo

egeat? Epicureo hæc quæstio digna
 est, quippe qui voluptatis et utilitatis
 causa virtutem et optabilem, et expe-
 tendam esse contendebat. Hinc orta
 est illa Epicureorum et Stoicorum
 acerrima pugna. Cf. Tiedemann *Syst.*
der stoisch. Philos. III, p. 89 sq.
 Nisi ab hoc iudicio abscesseris, per-
 git Noster, omnes virtutes evanescent;
 nam ille nec sapientiam, nec virtutem
 colere potest, qui voluptatem et uti-
 litatem concupiscit: quum omnia ea,
 quæ mala et pericula vitæ vocantur,
 nullo pretio subire, ideoque pietatem,
 fidem, etc. nihili facere debet, quando
 quidem iis in cursu vitæ ameno et
 delicato impediatur. Vide Sen. de Vit.
 Beat. c. 6, 9, 10. *Ruhk.*

5. *Indulgemus.* Vulgo *indulgemus*,

perit gratia, et relatio gratiæ ¹ æstimatur labor, si quidquam pretiosius fide novimus, si non optima spectamus.

- Sed, ut illa præteream ², aut ista bona non sunt quæ vocantur, aut homo felicior Deo est, quoniam quidem
- 14 quæ parata nobis sunt, non habet in usu Deus; nec enim libido ad illum, nec epularum lautitia, nec opes, nec quidquam ex his hominem inescantibus, et vili voluptate ducentibus, pertinet. Ergo aut credibile est ³, bona Deo deesse; aut hoc ipsum argumentum est ⁴, bona non esse, quæ Deo desunt. Adjice, quod multa, quæ bona videri volunt, animalibus, quam homini, pleniora contingunt.
- 15 Illa cibo avidius utuntur; venere non æque fatigantur; virium illis major est et æquabilior firmitas: sequitur ut multo feliciora sint homine. Nam sine nequitia, sine fraudibus degunt; fruuntur voluptatibus, quas et magis capiunt, et ex facili, sine ullo pudoris aut pœnitentiæ metu. Considera tu itaque, an id *Bonum* vocandum sit, quo
- 16 Deus ab homine vincitur. Summum bonum in animo contineamus ⁵; obsolescit si ab optima nostri parte ad pessimam transit, et transfertur ad sensus, qui agiliores sunt

sed omnes mss. nostram lect. tuentur.

1. *Perit gratia, et relatio gratiæ æstimatur labor.* Sic distinxit Grut. e cod. Col. et probat Lipsius. Antea: *Perit gratia et relatio gratiæ. Æstimatur*, etc. *Ruhk.*

2. *Sed ut illa præteream*, etc. Sed est quoque, pergit, contra dignitatem hominis, una voluptate et utilitate duci ad virtutem: et negari nequit, hoc Epicureorum dogmate concessio, Deum et infra hominem et infra animalia detruendi, quippe quæ feliciora Deo et homine sint. *Ruhk.*

3. *Ergo aut credibile est, bona Deo deesse.* Perperam editt. vet. cum

mssis, *Ergo aut incredibile est bona Deo deesse*: ex quo vulgatum conficit Muretus, *Ergo aut, quod incredibile est, bona Deo desunt*: nobis vero persuasum erat, perperam *incredibile* scriptum primum fuisse ab homine, qui vim argumentationis disjunctivæ parum percepisset. *Schw.* — *Credibile est* hic interpretandum est: credendum est.

4. *Aut hoc ipsum argumentum est.* Int. aut, si nullo bono carere Deus potest hoc, ipso probatur ea, quibus Deus caret, bona esse non posse.

5. *Contineamus.* Sic mss. et editio vetus. Hoc est, Gronovio interprete,

ibus mutis. Non est summa felicitatis nostræ inponenda¹.

æ illa sunt *vera*, quæ Ratio dat, solida ac sempiquæ cadere non possunt, nec decrescere² quidem nui: cætera opinione bona sunt; et nomen quidem commune cum veris, proprietas in illis boni nonque *commoda*³ vocentur, et, ut nostra lingua lo-¹⁷
producta: cæterum sciamus, mancipia nostra esse, artes; et sint apud nos, sed ita, ut meminerimus nos esse. Etiamsi apud nos sint, inter subjecta nutur et humilia, propter quæ nemo se attollere de-
quid enim stultius quam aliquem eo sibi placere, ipse non fecit? Omnia ista nobis accedant, non ut; ut, si abducentur, sine ulla nostri laceratione
ant. Utamur illis, non gloriemur; et utamur parce,¹⁸
in depositis apud nos, et abituris. Quisquis illa
tione possedit, non diu tenuit: ipsa enim se felicit, nisi temperatur, premit. Si fugacissimis bonis
it, cito deseritur; et, ut non deseratur⁵, affligitur.
deponere felicitatem molliter licuit: cæteri cum his,

nam claudamus et arctemus.
gebatur *constituamus*. *R.*

est *summa*... in carne
læc vox *σάρξ*, caro, proprie
est ab Epicureis in efferendo
suo de summo bono. Sic,
omittam, apud Diog. Laert.
ἢ μὲν σὰρξ ἀπέλαβι τὰ πέρατα
ἡ, ἀπίραντον δὲ καὶ ἀπίρου
ἡσυχίας παρσιύασιν (e Gassendi
ione), et X, 124, ἐπὶ πᾶν
τὸ κατὸν ἐν αἰσθήσει. *Ruhk.*—
est hæc vox *caro*, quæ ra-
ccurrit apud Latinos eodem
in Novo Testamento usur-

1. *Nec decrescere* ed. *R.* et mss. *b.*
Ne decresc. ed. *A.* et mss. *c.* *Schw.*

3. *Commoda*... *producta*: Com-
moda dicuntur, quia aliquid commo-
dant: Græcis *εὐχρηστα*. Lipsius, qui
laudat Manuductionem suam III, 22.
Jam supra quædam de hoc vocis usu
stoico notavimus ad Epist. LXVII,
§ 5. *Ruhk.*

4. *Ipsa enim se felicitas, nisi tem-
peratur, premit*. Bene vertit *Le-
grange*: *Le bonheur privé de modé-
ration s'étouffe lui-même.*

5. *Ut non deseratur*, i. e. si man-
neant opes et potentia, cadunt super
ipsum et dejiciunt. *Lips.* — *Tactus* :

inter quæ eminuere, labuntur; et illos degravant¹ ipsa
 19 quæ extulerant. Ideo adhibeatur prudentia, quæ modum
 illis ac parcimoniam imponat; quoniam quidem licentia
 opes suas præcipitat atque urget, nec unquam immodica
 durarunt, nisi illa moderatrix Ratio compescuit. Hoc mul-
 tarum tibi urbium ostendet eventus, quarum in ipso flore
 luxuriosa imperia ceciderunt, et, quidquid virtute par-
 tum erat, intemperantia corrui. Adversus hos casus
 muniendi sumus. Nullus autem contra fortunam inexpu-
 20 gnabilis murus est: intus instruamur²! Si illa pars tuta
 est, pulsari homo potest, capi non potest. — Quod sit
 hoc instrumentum, scire desideras? — Nihil indignetur
 sibi accidere; sciatque, illa ipsa, quibus lædi videtur, ad
 conservationem universi pertinere, et ex his esse, quæ
 cursum mundi officiumque consummant. Placeat homini
 quidquid Deo placuit³: ob hoc se ipsum suaque mire-
 tur, quod non potest vinci, quod mala ipsa sub se tenet;
 quod ratione, qua valentius nihil est, casum doloremque
 21 et injuriam subigit. Ama Rationem: hujus te amor contra
 durissima armabit. Feras catulorum amor in venabula
 impingit, feritasque et inconsultus impetus præstat indo-
 mitas: juvenilia nonnumquam ingenia cupido gloriæ in
 contemptum tam ferri, quam ignium, misit; species quos-
 dam atque umbra virtutis in mortem voluntariam trudit.

« Potentia quæ nimia, postremo ruit
 super ipsum. »

1. *Et illos degravant.* Int. ea qui-
 bus freti sese erexerant, quum ceci-
 dere, secum eos ipsos trahunt, suis-
 que ruinis onerant: paulo forsitan am-
 bitiosius vertit *Lagrange: Et leur*
piédestal devient leur tombeau.

2. *Intus instruamur.* Quoniam non
 prohibere possumus quin, ea quæ for-

tunæ debemus, fortunæ obnoxia sint,
 nos intus animum nostrum munia-
 mus, ut, iis amissis, æque fortes et
 hilares maneamus.

3. *Placeat homini quidquid Deo
 placuit:* Hic enim finis hominis, Na-
 turam i. e. Deum, sequi. *L.—M.* An-
 ton. II, 3, V, 8, καὶ οὕτως ἀπαρξέτω
 πᾶν τὸ γινόμενον, καὶ ἀκηνίσταρον δεκτῆ,
 διὰ τὸ ἐκεῖ ἄγειν, ἐπὶ τὴν τοῦ κόσμου

Quanto his omnibus fortior Ratio est, quanto constantior, tanto vehementior per metus ipsos et pericula exhibit.

Nihil agitis, inquit ¹, quod negatis ullum esse aliud ²² honesto ³ Bonum! non faciet vos hæc munitio tutos a fortuna et immunes. Dicitis enim ³, inter bona esse liberos pios, et bene moratam patriam, et parentes bonos. Horum pericula non potestis spectare securi; perturbabit vos obsidio patriæ, liberorum mors, parentum servitus. — Quid adversus hos ⁴ pro nobis responderi soleat, ponam; deinde tunc adjiciam, quid præterea respondendum ²³ putem. Alia conditio est in his, quæ ablata in locum suum aliquid incommodi substituunt: tanquam bona valetudo vitiata in malam transfertur; acies oculorum exstincta cæcitate nos afficit; non tantum velocitas periit poplitis incisus, sed debilitas pro illa subiit. Hoc non est periculum in his, quæ paulo ante retulimus. Quare? Si amicum bonum amisi, non est mihi pro illo perfidia patienda; nec, si bonos liberos extuli, in illorum locum impietas succedit. Deinde non amicorum ille aut libero- ²⁴ rum interitus, sed corporum est. Bonum autem ⁵ uno modo perit, si in malum transit; quod natura non patitur,

ὑγιειαν καὶ τὴν τοῦ Διὸς εὐνοσίαν καὶ εὐ-
 κροσύαν οὐ γὰρ ἂν τοῦτό τι ἔφερον, εἰ
 μὴ τῷ ἔλῳ συνίφερον. Vid. ibi Gatac-
 ker, p. 194 seq. *Ruhk.* — Eadem est
 nostræ Christianæ precis sententia:

« Pater noster... fiat voluntas tua. »

1. *Nihil agitis, inquit*, adversarius, Epicureus. *Ruhk.*

2. *Aliud honesto.* Sic recte ed. Er. cum *A. c.* et *Par. b. d.* quomodo etiam debuerat *Arg. b.* in quo confusum nonnihil. Alii vulgo *aliud ab honesto*; alii, *quam honestum*; utrumque ex scholio. *Schw.*

3. *Dicitis enim ... bonos.* Noster

Ep. LXVI, affirmat hoc, et recte, quantum virtutes iis insunt. *Ruhk.*

4. *Quid adversus hos*, etc. *Tota* hæc argumentatio hoc sibi vult: nostram virtutem perfectam neque decrescere neque minui his incommodis malisve, amicorum liberorum rel. amissione. Fides enim non in perfidiam, nec pietas in impietatem transire potest. Accedit, quod virtus sibi sola satis est. Nota Stoæ dogmata sunt. *Ruhk.*

5. *Bonum autem... transit. I. e. Ea* sola via qua bonum perire potest, est si ex bono malum factum sit. Dum-

quia omnis virtus et opus omne virtutis incorruptum manet. Deinde, etiamsi amici perierunt, etiamsi probati respondentisque voto patris liberi; est quod illorum expleat locum. — Quid sit, quæris? — Quod illos quoque
 25 bonos fecerat: Virtus. Hæc nihil¹ vacare patitur loci; totum animum tenet, desiderium omnium tollit; sola satis est: omnium enim honorum vis et origo in ipsa est. Quid refert, an aqua decurrens intercipiatur atque abeat, si fons, ex quo fluxerat, salvus est? Non dices vitam justiorum salvis liberis, quam amissis, nec ordinatiorum, nec prudentiorum, nec honestiorum: ergo ne meliorem quidem. Non facit collectio amicorum sapientiorum, non facit stultiorem detractio: ergo nec beatiorem, aut miseriorum. Quamdiu virtus salva fuerit, non senties quid abscesserit².

26 Quid ergo? non est beatorum et amicorum et liberorum turba succinctus? — Quidni non sit? Summum enim bonum nec infringitur, nec augetur; in suo modo permanet, utcumque fortuna se gessit: sive illi senectus longa contigit, sive citra senectutem finitus est, eadem mensura summi Boni est, quamvis ætatis diversa sit. Utrum majorem an minorem circulum scribas, ad spatium ejus pertinet, non ad formam: licet alter diu manserit, alterum

modo malum bono non successerit, licet bonum jam non appareat, non tamen abiit: quod quidem paulo acutius ac subtilius forsitan videbitur.

1. *Hæc nihil... loci*, in animo, quoniam totum occupat.

2. *Non senties quid abscesserit*. Absolutissima imperturbatio, apathia, habita fuisse videtur a stoicis virtutis summa perfectio. Epictetus § 8, inquit: « Si amas vas fictile, dic tibi ipse te fictile vas amare; et si forte

frangitur, tu non dolebis: si amas filium aut uxorem tuam, dic tibi te amare morti obnoxios; et si moriantur, tu non dolebis. » Atque idem alio loco: « Si vides aliquem amisso filio lugentem, ne illum infelicem arbitris: nec tamen abnuas lugere cum illo, si necesse est; sed cave ne misericordia intra viscera tua sedeat, ne ipse sis dolore vero afflictus. » Ipse Marcus Aurelius lib. VII, § 43, ait: « Ne lugeas cum lugentibus, nec illo-

obduxeris, et in eum, in quo scriptus est, pul-
 1° solveris, in eadem uterque forma fuit. Quod re- 27
 est, nec magnitudine æstimatur, nec numero, nec
 ore; non magis produci, quam contrahi potest. Ho-
 m vitam² ex centum annorum numero in quantum
 corripere, et in unum diem coge; æque honesta est.
 3° latius Virtus funditur: regna, urbes, provincias
 erant, fert leges, colit amicitias, inter propinquos
 usque dispensat officia; modo arcto fine circumdatur
 ætatis, exsillii, orbitatis: non tamen minor est, si
 iore fastigio in privatum, ex regio in humilem³ sub-
 ur, ex publico et spatioso jure in angustias domus
 nguli coit. Æque magna est, etiamsi in se recessit, 28
 que exclusa; nihilominus enim magni spiritus est
 acti, exactæ prudentiæ, indeclinabilis justitiæ. Ergo
 beata est: beatum enim illud uno loco positum
 in ipsa mente; stabile, grande, tranquillum; quod

xyms commovearis. » Quibus
 tum dictis intelligitur eum esse
 tum Stoicorum finem, ut ho-
 intra se ipsum contineant,
 societatis vinculo expeditum:
 vero virtutis fini contrarium
 m virtus, inter homines socie-
 stinatos, ideoque mutua sibi
 debentes, conciliari nequit
 mperturbatione. Hæc apathia
 da esse potest imperturbato
 ienti, sed odio digna est in so-
 ita. Si enim fatendum est sæ-
 nimi affectus nobis dolores ex-
 æque verum est eum qui non
 movetur calamitate, nunquam
 ore qui socialibus officiis satis-
 (E notis *Lagrange* versum.)
 2° quo scriptus est, pulverem.
 matici veteres non creta in ta-
 ut hodie, sed radio in pulvere

per mensam s. abacum sparso scri-
 bebant (et lineas figurasque duce-
 bant), atque inde Ciceroni (Nat.
 Deor. II, 18) *pulvis eruditus*. Per-
 sius: « Nec qui abaco numeros, et
 secto in pulvere meras Scit sisiasse va-
 fer. » Ubi scholiastes: Geometræ con-
 sueti sunt in abaco, radio, id est ali-
 quo stylo formas aliquas et mensuras
 in summo terræ annotare. L.—Hinc
 Archimedes Cic. Tusc. V, 23, dicitur
 homo a pulvere et radio Sed res no-
 tior est, quam ut amplius ei expo-
 nendæ immoremur. *Ruhk.*

2. *Honestam vitam... orbitatis:*
 Idem paradoxon affert Cic. de Finib.
 III, 14. R. —Totum hoc argumentum
 pertractavit Lipsius *Mauid.* lib. III.
 Diss. II.

3. *In privatum... in humilem.* Sub-
 audi locum.

sine scientia divinatorum humanorumque non potest effici.

- 29 Sequitur illud, quod me responsurum esse dicebam. Non affligitur Sapiens¹ liberorum amissione, non amicorum; eodem enim animo fert illorum mortem, quam suam exspectat: non magis hanc timet, quam illam do-
- 30 let. Virtus enim convenientia constat; omnia opera ejus cum ipsa concordant et congruunt: hæc concordia perit, si animus, quem excelsum esse oportuit, luctu aut desiderio submittitur. Inhonestum est omnis trepidatio, et sollicitudo, et in ullo actu pigritia. Honestum enim securum et expeditum² est, interritum est, in procinctu stat. — Quid ergo? non aliquid perturbationi simile patietur? non et color ejus mutabitur, et vultus agitabitur, et artus refrigescant? et quidquid aliud non ex imperio animi,
- 31 sed inconsulto quodam naturæ impetu geritur? — Fateor: sed manebit illi persuasio eadem, nihil illorum malum esse, nec dignum ad quod mens sana deficiat. Omnia, quæ facienda erunt, audacter facit et prompte. Hoc enim stultitiæ proprium quis non dixerit, ignave et contumaciter facere quæ faciat; et alio corpus impellere, alio animum, distrahique inter diversissimos motus³? Jam propter illa ipsa, quibus extollit se miraturque⁴, contempta est; et ne

1. *Sapiens*. Sapiens mortem suorum ita fert ut suam, æquo animo; nam virtus sibi constare debet propter convenientiam, ὁμολογίαν Zenonis, ideoque nec trepidare nec sollicita esse, quamquam motus naturales et ipsum sapientem ut hominem feriant, sed nunquam ex ista animi constantia deiciunt. Cf. Ep. LVII, 3 not. Sapiens enim omnibus perturbationibus caret: Cic. Acad. Qu. IV, 43, sapientis animum nunquam nec cupiditate moveri, nec lætitia (i. e. gestientis ani-

mi elatione voluptaria, Cic. de Fin. III, 10 fin.) efferri. Similia prioribus habet Epictet. Enchirid. 26, 3, sane quam egregia. *Ruhk.*

2. *Expeditum*. Liberum, nullo affectu impeditum.

3. *Inter diversissimos motus*: quæ propria sunt signa magni atque impotentis doloris, longe prorsus convenientiæ, quam propriam esse virtuti Seneca affirmat, contraria.

4. *Quibus extollit se miraturque*. Nempe quum se dolore suo honestari

idem, quibus gloriatur, libenter facit. Si vero alii-³²
 imetur malum, eo perinde, dum exspectat, quasi
 et urgetur; et, quidquid ne patiatur timet, jam
 patitur. Quemadmodum in corporibus infirmis
 rem signa præcurrunt¹; quædam enim segnitia
 est, et sine labore ullo lassitudo, et oscitatio, et
 membra percurrens: sic infirmus animus, multo
 quam opprimatur malis, quatitur; præsumit illa,
 et tempus cadit. Quid autem dementius, quam angere³³
², nec se tormento reservare, sed arcessere sibi mi-
 et admovere, quas differre optimum est, si discutere
 possis? Vis scire, futuro neminem³ [debere] torque-
 uicumque audierit, post quinquagesimum annum
 vitanda supplicia, non perturbatur, nisi si medium
 vitæ transilierit, et se in illam sæculo post⁴ futuram
 vitæ immiserit. Eodem modo⁵ fit, ut animos
 et ægros, et captantes causas doloris, vetera atque

omnesque arbitretur mirari
 amore dilexerit illos, quos
 tu prosequitur.

*corporibus infirmis languo-
 ra præcurrunt.* Sic recte ed.
 n. cum ms. Arg. c. et Par. a.
 aliis vario modo corrupta.
 quidem videri poterat edita
 Erasm. scriptura, quæ et in
 l. quarto servata, *in corp. fu-
 guoris signa.* Schw.

id... dementius, quam angere
 Horatius in multis locis si-
 æcipit, in primis lib. I, Od.
 Leuconoen: «Tu ne quæsie-
 nefas, quem mihi, quem tibi
 lili dederint.» Et alibi: «Quid
 unum cras fuge quærere.»
*utro neminem [debere] tor-
 ebum debere,* ut suspectum,

uncis inclusi. Immo vero prorsus de-
 leri debuit, ex inepto scholio natum.
Schw.

4. In illam sæculo post futuram.
 Ergo *sæculum* hic pro anno *trigesi-
 mo* circiter, si vera lectio de *quin-
 quagesimo anno.* Lips.—Lipsii con-
 jectura minime necessaria est, si
 totum locum sic interpreteris: Qui
 audierit, etc., minime in præsentem
 perturbatur, nisi medium spatium, i.
 e. interpositum intervallum (non, di-
 midiam partem) mente transiliens,
 illum dolorem qui non nisi sæculo (i.
 e. longo post tempore) futurus est,
 metu anticipet. Quam interpr. confir-
 mant sequentia, in quibus de iis agitur
 qui se malorum memoria contristent.

5. Eodem modo. Int. eadem im-
 becillitate, stultitia, accidit.

obliterata contristent. Et quæ præterierunt, et quæ futura sunt, absunt : neutra sentimus¹. Non est autem, nisi ex eo quod sentias, dolor. Vale.

1. *Sentimus*. Prava sedulitate, quæ vocem *debere* supra servaverat, factum erat ut *sentiamus* scriberent omnes pro *sentimus*, quod præeunte H. Stephano recte ediderat Muretus, tenerantque Lipsius et Gronov. quod quidem « sensu prorsus repugnante » ab his admissum iudicans Ruhk. de novo *sentiamus* nobis apposuit. Manifeste hoc docet Seneca, *nec præterita, nec futura posse a nobis sentiri*, nisi quatenus mentis cogitatione in illud

ipsum tempus, quo præsentia sunt, nos immittimus. *S.*—Sic Schw. cui prorsus assentimur; at Ruhk. *sentimus*, inquit, omnium codd. et edd. lectio est male a Stephano Prood. II, 3, e conj. in *sentimus* mutata et probata a Mureto, Grutero, Lipsio, Gronovio, sensu prorsus repugnante. Vetera et obliterated contristare solent animos libenter ægros. Atqui futura et præterita pariter absunt : ergo neutra hæc sentiamus, sentire debemus. *R.*

EPISTOLA LXXV.

PHILOSOPHIAM NON VERBA CAPTARE, ANIMOS CURARE.

Amico minus sibi accuratas ab Seneca epistolas mitti questo respondet, epistolas decere illum sermonem illaboratum et facilem, qui est una sedentium et ambulantium : deinde philosophiam verba non captare, nec tamen ingenio aut eloquio renuntiare. Præcipuum est : sit vita ut sermo : quod sentimus loquamur, quod loquimur sentiamus. Deinde tentemus progredi, quoniam per gradus ascenditur ad sapientiam. Cum quibusdam tres statuit classes proficientium.

Videmus ex hac epistola, fuisse vel vivo Seneca, qui hunc auctorem reprehenderent, nec Quintilianum (X, 1, 130) unum ejus censorem existisse.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

MINUS tibi accuratas a me epistolas mitti quereris. — Quis enim accurate loquitur, nisi qui vult putide¹ loqui? Qualis sermo meus esset, si una sederemus, aut ambu-

1. *Putide loqui?* affectatum et nimia cura et dilectu operoso elaboratum sermonem intelligit. Mox appellat *arcessitum* et *factum*, et § 2,

multum...operæ impendi verbis non oportet. Cic. Or. III, 13, conjungit *putidum* cum *molesto*, de quo vide Ernesti Lex. Technol. Lat. p. 32. *R.*

us, illaboratus et facilis; tales esse epistolas meas quæ nihil habeant arcessitum, nec fictum. Si fieri potest, quid sentiam, ostendere, quam loqui, malle. Sed si disputarem, nec supploderem¹ pedem, nec in jactarem, nec attollerem vocem: sed ista orator reliquisset, contentus sensus meos ad te pertulisse, nec exornassem, nec abjecissem². Hoc unum plane probare vellem, omnia me illa sentire quæ dicitur nec tantum sentire, sed amare. Aliter homines amici aliter liberos osculantur; tamen in hoc quoque exu, tam sancto et moderato, satis apparet affectus. Sed mehercules, jejuna esse³ et arida volo, quæ de re tam magnis dicentur; neque enim Philosophia ingenio renuntiat⁴, multum tamen operæ impendi verbis oportet. Hæc sit propositi nostri summa: quod sentiam, loquamur; quod loquimur, sentiamus; concordet⁵ sermo cum vita. Ille promissum suum implevit, qui, et si non videas illum, et quum audias, idem est. Videbitur⁶ qualis sit, quantus sit⁶: unus sit⁷. Non delectent

¹ *ec supploderem... vocem*: hæc res videt actionis, oratoris, facile apparet.

² *bjecissem*, triviali dicendi expressissem. Cf. Ernesti Lex.

Lat. init. *Ruhk*

³ *jejuna esse et arida*, i.e. non omnium elegantiam et nitorem, nulla quidem oblectationis ratione habita. Eodem modo et *jejunam narrationem* et Quintil. II, 4, 3 et 3, 1, et *aridam tractationem*: nota deo Ernesti Lex. laud. t. 201. *Ruhk*.

⁴ *equè enim philosophia ingenio renuntiat*. Meus: *ingeniorum velut renuntiat*. Quidam *ingeniorum velut*

gelu renuntiat. Quid fuerit non edico. *L.* — *Neque enim... renuntiat*: ad inveniendum orationis ornatum. Hæc erat objectio in Stoicos satis crebra, nec ipsa a Cic. Orat. c. 16, rejecta: in eloquentia non, ut in philosophia, res tantum sed etiam verba penduntur. *Ruhk*.

⁵ *Videbimus*. Temere *videmus* ed. Bipont. et inde ed. *Ruhk. Schw.*

⁶ *Sit*, quod aberat post *quantus*, dedere vett. libri. Porro *an unus sit* ed. *R.* sed ignorant *an alii libri omnes*, et subintelligi posse videtur: sed post ista verba commode signabitur interrogatio, *unus sit?* *Schw.*

⁷ *Unus sit*. *Convenientia sit in vita*. Ep. CXX, *magnam rem puta,*

verba nostra, sed prosint. Si tamen contingere eloquentia non sollicito¹ potest, si aut parata est, aut parvo constat; adsit, et res pulcherrimas prosequatur. Sit talis,
 4 ut res potius, quam se, ostendat. Aliæ artes ad ingenium totæ pertinent; hic animi negotium agitur. Non quærit æger medicum eloquentem, [sed sanantem²]; sed si ita competit, ut idem ille, qui sanare potest, compte de his, quæ facienda sunt, disserat, boni consulet. Non tamen erit, quare gratuletur sibi, quod inciderit in medicum etiam disertum: hoc enim tale est, quale si peritus gubernator etiam formosus est. Quid aures meas³ scalpis?
 5 quid oblectas? aliud agitur: urendus, secandus, abstinendus⁴ sum: ad hæc adhibitus es; curare debes morbum veterem, gravem, publicum: tantum negotii habes, quantum in pestilentia medicus. Circa verba occupatus es? jamdudum gaude, si sufficis rebus. Quando multa disces⁵? quando, quæ didiceris, affiges tibi, ita ut excidere non possint? quando illa experieris? Non enim, ut cætera, memoriæ tradidisse satis est; in opere tentanda sunt: Non est Beatus, qui scit illa, sed qui facit.

6 Quid ergo? infra illum nulli gradus sunt? statim a

unum hominem agere. L.—Jam supra monuimus hac re potissimum sapientem a proficiente s. stulto separari. Observavit quoque Garve (*Uebersicht der vornehmsten Principien der Sittenlehre* p. 71 sq.). *Ruhk.*

1. *Non sollicito.* Int. si nulla tibi opus est cura aut sollicitudine ut eloquens fias, quoniam (ut sequitur), aut parata est eloquentia, aut parvo constat.

2. *Sed sanantem.* Suspecta verba, quæ ex scholio in vecta videntur, ignorat ed. *R.* cum mss. Arg. *b.* et Par. *b. d.* et rectius abjiciuntur. *Schw.*

3. *Scalpis. Scabis R. A. b. c. Par. a. b. Schw.*

4. *Abstinendus.* Omnium fere codd. et edd. lectio bona est. *Plautus Trin. II, 1, 30, amor... abstinendus dixit.* Quidam codd. *abscindendus.* Utrumque reprobatur *Stephanus Ep. xxx, ad Dalecamp. Perperam. Ruhk.*

5. *Quando multa disces?* Sic edd. ab *Erasm.* in vitis mssis, nec per se satis commode. *Quandoque multa disces?* dant *R. A. b. c. Par. b.* Vide ne fortasse verum sit, *Quamquam multa disces,* quod offerunt mss. *Par. a. d. Schw.*

Sapientia¹ præceptus est? — Non, ut existimo: nam qui proficit, in numero quidem stultorum est, magno tamen intervallo ab illis diducitur²; inter ipsos quoque *Proficientes* sunt magna discrimina. In tres classes, ut quibusdam placet, dividuntur. Primi sunt³, qui Sapientiam nondum habent, sed jam in vicinia ejus constiterunt. Tamen, etiam quod prope est, extra est⁴. — Qui sint hi, quæris? — Qui omnes jam affectus ac vitia posuerunt; quæ erant complectenda, didicerunt: sed illis adhuc inexplerta fiducia est; bonum suum nondum in usu habent. Jam tamen in illa, quæ fugerunt, decidere⁵ non possunt; jam ibi sunt, unde non est retro lapsus; sed hoc illis de se nondum liquet: quod in quadam epistola⁶ scripsisse me memini, *scire se nesciunt*. Jam contigit illis bono suo frui, nondum confidere. Quidam hoc Proficientium genus, de quo locutus sum, ita complectuntur, ut illos dicant jam effugisse morbos animi, affectus nondum, et adhuc in lubrico stare; quia nemo sit extra periculum

1. *A Sapientia recte ed. R. et ms. b. ut voluerat Lips. Similiter ab sapientia ed. Gron. Bipont. et Matth. Mendosum ad sapientiam revocavit R. Schw. — Statim a sap. præceptus est? Interpretatur Lipsius: Quid igitur præceptum est statim ab illa sapientia? non est discrimen inter vicinos, et longinquos?*

2. *Diducitur. Orationem sic distingue: diducitur. Inter ipsos... discrimina: in tres classes etc. Schw.*

3. *Primi sunt. Hos Chrysippi verbis describi video ap. Stob. Serm. CI. ὁ δ' ἐπ' ἄκρον φησὶ, προκόπτων ἅπαντα πάντως ἀποδίδωσι τὰ καθήκοντα, καὶ οὐδὲν παραλείπει· τὸν δὲ τούτου βίου οὐκ εἶναι πῶ φησιν εὐδαίμονα, ἀλλ' ἐπιγινώσκει αὐτῷ τὴν εὐδαιμονίαν, ὅταν αἱ μέσαι πράξεις προσλάβωσι τὸ βίβαιον*

καὶ ἔκτακτον καὶ ἰδίαν πῆξιν τινα λάβωσι. I. e. Qui in summo est proficiens, omnia omnino officia præstat, nihilque omittit; tamen hujus vitam ait nondum beatam esse, sed supervenire Beatitudinem et accedere, quam mediæ istæ actiones constantiam et habitum, et firmum fixumque aliquid fuerunt nactæ. Lipsius.

4. *Extra est. Ruhk. elidit ex ora est ut Erasmi. edit. vetus et codd. Grut.*

5. *Decidere. Codd. Grut. et Erf. sic habere notat Gronov. qui laudat. Ep. xcii, 21. Sic et Erasmi. et editio vetus. Antea legebatur recidere, minus bene. Ruhk.*

6. *Quod in quadam epistola. Respexit Epist. lxxi, 3. Quibusdam autem evenit, ut quadam scire se nesciant. Ruhk.*

malitiæ, nisi qui totam eam excussit : nemo autem illam excussit, nisi qui pro illa Sapientiam assumpsit.

- 9 Quid inter *morbos animi*¹ intersit et *affectus*, sæpe jam dixi ; nunc quoque te admonebo. *Morbi* sunt inveterata vitia, et dura ; ut avaritia, ut ambitio nimia : hæc quum semel² animum ceperunt, implicuerunt, et perpetua ejus mala esse cœperunt. Ut breviter finiam, *morbis* est iudicium in pravo pertinax, tanquam valde expetenda sint, quæ leviter expetenda sunt : vel, si mavis, ita finiamus :
- 10 nimis imminere leviter petendis, vel ex toto non petendis ; aut in magno pretio habere in aliquo habenda, vel in nullo. *Affectus* sunt motus animi improbabilis, subiti et concitati ; qui, frequentes neglectique, fecere morbum : sicut distillatio una, nec adhuc in morem adducta, tussim facit ; assidua et vetus, phthisin. Itaque, qui plurimum profecere, extra morbos sunt ; affectus
- 11 adhuc sentiunt, perfectio proximi. — Secundum genus est eorum, qui et maxima animi mala et affectus deposuerunt ; sed ita, ut non sit illis securitatis suæ certa possessio ; possunt enim in eadem relabi. — Tertium illud genus : extra multa et magna vitia est, sed non extra

1. *Inter morbos animi*. Ex perturbationibus s. affectibus, si inveteraverint, oriri docebant Stoici passiones, quæ vel *morbi* (νοσήματα) vel *ægotationes* (ἀρρώστηματα) appellantur. De quibus distinguendis etsi non prorsus conveniunt Cicero, Stobæus et Diogenes Laertius, tamen si propius rem inspexeris, nullum remanet dubium, quin avaritia, ambitio et reliqua inveterata et perpetua vitia ad morbos, ira vero, ebrietas, timiditas alique in consuetudinem adducti affectus ad ægotationes, semper cum imbecillitate conjunctas, sed

non perpetui, pertineant. Noster tamen ægotationes hic non nominat, re tamen agnoscit. Cf. quem jam ad Ep. VII, 1, hac in re laudavi, Tiedemann *Syst. d. stoisch. Phil.* III, p. 165 sq. 261 sqq. *Ruhk.*

2. *Hæc quum semel animum ceperunt, implicuerunt* (intell. illum), et *perpetua ejus mala esse cœperunt*. Hæc est planissima editionis Rom. Tarv. et Ven. scriptura, quam et in suorum codicum nonnullis Pincianus reperit, ita tamen ut in illis verbum *ceperunt* ante *animum* poneretur, et hoc ipsum percommode. Eandem

; effugit avaritiam, sed iram adhuc sentit; jam non
 tur libidine, etiam nunc ambitione; jam non con-
 t, sed adhuc timet; et in ipso metu ad quædam
 mus est, quibusdam cedit; mortem contemnit,
 a reformidat.

hoc loco aliquid cogitemus. Bene nobiscum agetur, 12
 inc admittimur numerum. Magna felicitate natu-
 agnaque et assidua intentione studii, secundus
 tur gradus: sed ne hic quidem contemnendus est
 tertius². Cogita, quantum circa te [videas³] malo-
 despice quam nullum sit nefas sine exemplo, quan-
 otidie nequitia proficiat, quantum publice priva-
 peccetur: intelliges satis nos consequi, si inter
 os non sumus. — Ego vero, inquis, spero me posse 13
 ioris ordinis fieri. — Optaverim hoc nobis magis,
 promiserim. Præoccupati sumus; ad virtutem con-
 us, inter vitia districti: pudet dicere, honesta
 quantum vacat⁴. At quam grande præmium nos
 at, si occupationes nostras, et mala tenacissima,
 omimus? Non cupiditas, non timor nos pellet; in-
 terroribus, incorrupti voluptatibus, nec mortem

noscunt Palatini nonnulli,
 um paulo auctiorem, *altius*
n semel animum ceperunt,
mplicuerunt. Nimis concise
 sqq. *postquam hæc ani-*
dicuerunt et perpet. etc. De-
 u hæc animum implicue-
 dit Ruhk. quomodo fere
 in Arg. b. et Par. b. d. nisi
 on actu, sed actus habent,
 rtius corruptum: et resti-
 hoc fuerit auctori, *artius*
 unt. Schw.
 tum illud genus :... extra
 a aliis edd. scribitur ter-

tium illud genus extra, eodem sensu.

2. *Color tertius.* Quasi qui in primo gradu collocantur omnino albi atque immaculati sint, dum cæterorum color sensim obscuratur prout in inferiores gradus descendimus.

3. *Videas* agnoscunt quidem R. A. e. sed caret ms. b. ac videtur ex scholio invecum. Schw.

4. *Quantum vacat.* Ab officiis quæ nobis vitia plerumque imponunt: quantum vacat a diversis modis quæ impellente avaritia suscipimus, in quæ nos egit præcipites ambitio atque insatiabilis honorum cupiditas.

horrebimus, nec Deos¹; sciemus mortem malum non esse,
 14 Deos malos non esse. Tam imbecillum est, quod² nocet,
 quam cui nocetur: optima vi noxia carent. Expectant
 nos, si ex hac aliquando fæce in illud evadimus sublime
 et excelsum, tranquillitas animi, et, expulsis erroribus,
 absoluta libertas. — Quæris, quæ sit ista? — Non homi-
 nes timere, non Deos; nec turpia velle, nec nimia; in
 se ipsum habere maximam potestatem. Inæstimabile bo-
 num est, suum fieri³. Vale.

1. *Nec Deos.* Quia, ut infra dicit, non mali sunt, nec ipsi mali sumus; nam si justitiæ sunt amantes Dii, nihil habet vir bonus, et nulla macula inquinatus, quod ab illis reformidet.

2. *Imbecillum... quod nocet.* Timere enim videtur, ideoque vel cavere vel ulcisci.

3. *Suum fieri.* Int. sui potentem, sui dominum: nam non suus est qui huc et illuc distrahitur variis cupiditatibus; earum servus est, nedum sui dominus sit. Pro *suum* quod est in aliis edd., Schweigh. dat *tuum*, nulla allata auctoritate, sensu autem minime mutato.

EPISTOLA LXXVI.

SE QUANQUAM SENEM ADHUC DISCERE.—ITERUM NIL BONUM, NISI HONESTUM, PROBAT.

Ut denuntiet amico, quæ quotidie faciat, narrat se Philosophi Metronactis disciplina uti Neapoli, etiam ideo ut suo exemplo doceat, vel seni esse discendum, in urbe tanto voluptatum ardore flagrante atque tam amœna. Admonet itaque et Lucilium, ut pergat in studio philosophiæ, cujus unius ope ad unum hominis bonum pervenire possit, h. e. honestum, cujus adjungit explicationem in arctum contractam. Constat autem ratione perfecta unum et suum bonum hominis, quæ virtus vocetur ideoque honestum: cujus possessio una laudem, inopia improbationem homini conciliat, etiamsi divitiis aliisque egregiis ejusmodi rebus sit præditus. At illa virtus hominem validiorem, ampliorem, meliorem facit: ideoque regula actionum vitæ est honestum cum sapientia conjunctum, et omni adhæc periculo excluso, ne in stultitiam revolvatur, et reliquis pro nec bonis nec malis habitis. Solum autem bonum est honestum. Breviter percurrit quædam in proxima epistola jam tractata, ad hoc unum hominis bonum spectantia. Laudat denique vim virtutis s. honesti, quam propter ipsam unam, non propter consequentias solas exercen-

dam esse docet. — Attingit hanc dissensionem philosophorum de eo quod sit bonum disputantium *Tiedemann System der stoisch. Phil.* III, p. 40 sqq. Cf. J. Stobæi Eclog. II, c. 7, p. 79 ed. Heeren.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

INIMICITIAS mihi denuntias¹, si quidquam ex his, quæ quotidie facio, ignoraveris. Vide quam simpliciter tecum vivam : hæc quoque tibi committam. ²Philosophum audio ; et quidem quintum jam diem habeo³, ex quo in scholam eo, et ab octava disputantem audio. — Bona, inquis, ætate⁴ ! — Quidni bona ? quid autem stultius est, quam, quia diu non didiceris, non discere ? — Quid ergo ? idem faciam, quod trossuli⁵ et juvenes ? — Bene mecum agitur, si hoc unum senectutem meam⁶ dedecet. Omnis ætatis homines hæc schola admittit : in hoc senes

1. *Inimicitias mihi denuntias.* Int. minaris te mihi inimicum fore, si quidquam vivendi rationis meæ te celavero. — De hoc more, quem majoribus fuisse dicit Tacit. Annal. VI, 29, quoties dirimerent amicitias, interdicendi domo, eumque finem gratiæ ponendi, cf. Lipsii Exc. 2, in Tacit. Annal. II. *Ruhk.*

2. *Philosophum* Metronactem, cujus mortem Epist. XCIII, 1, memorat : quem non nisi ex hisce Epp. noscimus. Haud dubie fuit is Stoæ assecla, qui *Neapoli*, urbe litterarum amante (Virg. Georg. IV, extr. « studiis florentem ignobilis otii » vocat) et quinquennales ludos, in quibus poetæ, oratores, musici, athletæ certarent, celebrante (cf. VVernsdorf. Exc. IX, Tom. IV, p. 395. Poet. min. lat.), scholam aperuerat philosophicam, quam Seneca ab octava hora, i. e. nostra computandi ratione, secunda post meridiem, frequentabat. *R.*

3. *Et quidem quintum jam diem habeo.* Pincianus quum invenisset in

nonnullis exemplaribus ms. *equidem quintum*, in suspicionem vocavit omnem lectionem illam, maluitque et *quidem quintus jam dies abiit, ex q.* Præferrem et ipse hæc, nisi quinque Grut. Codd. scripturam vulgatam tuerentur. *Ruhk.*

4. *Bona, inquis, ætate.* Ridentis verba ; et juvenis scilicet discis. *L.*

5. *Trossuli* : hoc nomen equites primum designans, tempore jam Gracchorum (circa a. U. C. 630) desiscere cepit ab honore suo, ut multos puderet trossulos vocari. Hinc jam labante Rep. et deinde sub Imperator. cum dedecore de iis in usu erat hoc nomen, qui cultui externo et deliciis indulgerent, ut cum nostris *élégans, fats* comparari possint. Cf. Plin. XXXIII, 9 bip. et quos Gesner. laudat in Thes. Stephan. h. v. *R.*

6. *Dedecet.* *Ruhk.* edidit *decet*, « omnium, inquit, codd. ap. Pincian. et Grut. rel. lectio est : i. e. hoc uno senectutis meæ decore acquiesco. Pincianus tamen *dedecet* de ingenio suo

eamus¹, ut juvenes sequantur. In theatrum senex ibo, et in circum deferar, et nullum par² sine me depugnabit? ad philosophum ire erubescam? *Tamdiu discendum est*, quamdiu nescias; si proverbio³ credimus, *quamdiu vivas*. Nec ulli⁴ hoc rei magis convenit, quam huic: tamdiu discendum est quemadmodum vivas, quamdiu vivas. Ego³ tamen illic aliquid et doceo. — Quæris, quid doceam? — Etiam seni esse discendum. Pudet autem me generis humani, quoties scholam intravi. Præter ipsum theatrum Neapolitanorum, ut scis, transeundum est Metronactis petentibus⁵ domum. Illud quidem farctum⁶ est; et ingenti studio, quis sit pythaulus⁷ bonus, judicatur:

dedit, omnibus insecutis edd. posterioribus. Codd. tamen sequi malui, redaxique itaque veterem lectionem. » — *Lagrange* secutus est lectionem *dedecet* qui vertit: *Plût à Dieu que ce travers, si c'en est un, fût le seul de ma vieillesse!*

1. *In hoc senes eamus, ut juvenes sequantur.* Perperam *senescamus*, et *sequamur*, edd. mssti; quod nuperrime demum in ed. Matthiæ correctum ex Scriverii conject. in hunc modum, *in hanc senes eamus, ut juv. sequantur.* At per se intelligebatur *eamus*, scil. *in scholam*: teneri autem debuit *in hoc*, familiaris Senecæ formula, idem valens ac *propter hoc, hoc consilio.* Schw.

2. *Par se.* gladiatorum. *Ruhk.*

3. *Proverbio* jam apud Solonem obvio: *Γηράσκω δ' αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος*, ap. Platon. *Opp. To. II*, p. 32, bip. *Plut. Solon.* p. 96. E. *Frct.* Senesco multa addiscens. Cf. *Erasmii Adag. Chil. I. Cent. VIII, LX. R.*

4. *Nec ulli hoc rei m. e. quam huic.* Int. nec *hoc* scilicet proverbium ulli magis rei convenit quam *huic*, scili-

cet philosophiæ; et nullius rei studium magis convenit senectuti quam philosophia: nam tamdiu discendum est quemadmodum vivas (quod nos philosophia docet), quamdiu vivas.

5. *Metronactis petentibus.* *Ruhk.* edidit *Met. petenti*: alii, inquit, *petentis, petentes, petentibus* ap. *Grut. Muretumque* ex *Pinciano.*

6. *Illud* (theatrum) *farctum est.* Plenum, stipatum. *Schw.* omittit *hoc* quod est in vulgat. edd.

7. *Pythaulus* correxit *Ruhk.* Vulgo *pithaulus*; sed *pythaulus* *Arg. b.* et *Pal. 2, pithaulus* ed. *R. Schw.* — *Pythaulus* tibicen, qui proprie in certamine musico pugnam Apollinis cum serpente Pythone canebat, quem Apollinem quarta a natalibus die segittis interfecisse, ideoque auctorem culturæ loci, oraculi et nominis, quibus illa urbs Pytho, postea Delphi, inclaruit, factum esse, tradidere veteres. Cf. *Spanhem. ad Callim. Hy. in Apoll. 101.* Translata inde vox est ad illos tibicines, qui in comædiis tragædiisque canebant, qui in honorem Deorum tibus inflabant, etc.

tubicen¹ quoque Græcus et præco² concursum. At loco, in quo vir bonus quæritur, in quo vir bos-
 citur³, paucissimi sedent: et hi plerisque videntur
 boni negotii habere quod agant; inepti et inertes
 tur⁴. — Mihi contingat iste derisus: æquo animo
 4
 nda sunt imperitorum convicia, et ad honesta va-
 contemnendus est ipse⁵ contemptus.
 ge, Lucilî, et propera, ne tibi accidat, quod mihi,
 nex discas: imò ideo magis propera, quoniam id
 aggressus es, quod perdiscere vix senex possis. —
 tum, inquis, proficiam? — Quantum⁶ tentaveris.
 exspectas? nulli sapere casu obtigit. Pecunia veniet
 ; honor offeretur; gratia ac dignitas fortasse inge-
 r tibi: Virtus in te non incidet: ne levi quidem
 : aut parvo labore cognoscitur: sed est tanti⁷ labo-
 omnia bona semel occupaturo. Unum est enim Bo- 5

ntem Pythaulæ (πυθαύλης)
 th. scribi hinc apparet, uti
 lmas. ad Vopisc. p. 494, et
 m alii docuerunt. Egit de hac
 7 elegantissime *Böttiger in at-*
hus. I, 2, p. 296 sq. *Ruhk.*
tubicen recte editt. vet. et Arg.
 f. Ep. LXXVIII, § 15. *Schw.* —
 edidit *tubicen*, quod non satis
 a *pythaulæ* de quo supra, ut
 icatur *tubicen* quoque.
æco qui nomen et patriam vi-
 roclamabat. Spectare videntur
 adice Fabro Agonist. III, 26,
 inquennia, de quibus laudavi
 s Dorf. qui non neglexit Strab.
 cap. 7, p. 197 ed. Lips. *Ruhk.*
 n quo vir bonus quæritur, in
 r bonus dicitur: priora quin-
 rba Gruterus in omnibus suis
 d. invenit et in textum reduxit,
 sequor. Erasmus, editio vetus
 oittunt. *Ruhk.*

4. *At in illo loco... vocantur.* Sæpe
 noster in hunc sæculi sui genium in-
 vehitur, qui severiori bonarum ar-
 tum ideoque philosophiæ studio ne-
 glecto, nihil fere nisi res voluptarias
 sectaretur, e. c. Ep. LXXX, 2, xcv,
 18. Quin adeo Cicero Orat. II, 5.
 dicere potuit: discum audire quam
 philosophum malunt. *Inepti* sunt ii
 quos *pedantorum* nomine insignive-
 ris, memor Cic. Orat. II, 4. Sic phi-
 losophi vocantur in Oratione, quæ
 Ciceroni nuper abjudicata est, post
 Redit. ad Sen. c. 14. *Ruhk.*

5. *Contemnendus est ipse contemptus*
 e quatuor Grut. et Modii Codd.
 dedi. Antea: *iste.* *Ruhk.*

6. *Quantum tentaveris.* Nam con-
 natui effectus hic respondet, ut Stoi-
 cis visum: et velis esse bonus, eris.

7. *Sed est tanti laborare... occu-*
paturo. Int. sed spes omnia bona si-
 mul occupandi sane satis valet ut

num, quod honestum; in illis nihil invenies veri, nihil certi, quaecumque famæ placent.

Quare hoc unum sit Bonum, quod honestum, dicam: quoniam me parum exsecutum priore epistola iudicas, magisque hanc rem tibi laudatam quam probatam putas: et in arctum¹, quæ dicta sunt, contraham. Omnia suo bono constant: vitem fertilitas commendat et sapor² vini, velocitas cervum. — Quare fortia³ dorso jumenta sint, quæris? — Quia eorum hic unus est usus, sarcinam ferre. In cane sagacitas⁴ prima est, si investigare debet feras; cursus, si consequi; audacia, si mordere et invadere. Id in quoque optimum esse debet⁵, cui nascitur, quo censetur⁶. In homine optimum quid est? Ratio: hac antecedit animalia, Deos sequitur⁷. Ratio ergo⁸ perfecta, proprium hominis bonum est; cætera illi cum animalibus satisque communia sunt. Valet? et leones. Formosus est? et pavones. Velox est? et equi. Non dico, in his omnibus vincitur. Non quæro, quid in se maximum habeat, sed

ad illam explendam debeas laborare.

1. *Et in arctum.* Sic omnes mss. antea et ut in a. *Ruhk.*

2. *Et sapor vini* recte ms. b. nec aliud debuerat ed. R. et codd. Grut. in quibus et sapor vinum. Vulgo nude, sapor vinum. *Schw.*

3. *Quare fortia* et rel. Vulgatam hanc tueor, nexu orationis postulante: etsi Pinciani et Grut. Codd. una cum editione vet. præferant: *Quam fortia.* *Ruhk.*

4. *Sagacitas prima est.* Int. eminet supra cæteras ejus dotes.

5. *Optimum esse debet* ed. R. cum mss. tis. Vulgo *optimum est*, ab Erasmo. *Schw.*

6. *Censetur* in pretio et æstimatione est. *Ruhk.*

7. *Deos sequitur*, i. e. non multum abest a Deo, pæne similis ei est, uti recte explicat Corte ad Sallust. Bell. Jug. c. 2, 1: adducto Cic. Fin. III, 22, ubi tamen *sequi Deum* alio sensu accipi debet. Cf. ad Ep. LXXIII, 11. *Ruhk.* — Bene, atque etiam belle, ait Lipsius, quia prævit de antecessione, et nunc de sequela. At Claudius Puteanus, inter Galliæ decora, volebat, *Diis æquatur*, pro solita insolentia Stoicorum.

8. *Ratio ergo perfecta.* Lipsius laudat Phocylidem, qui eadem tradit vers. 116 sq. (Brunk. Gnom. Poet. græc., p. 116.) «Sola homini ratio telum est, munimen et unuro.» At ignorabat Lipsius, opusculum illud Christiani cujusdam docti factum esse. R.

quid suum¹. Corpus habet? sed et arbores. Habet impetum ac motum voluntarium? et bestię, et vermes. Habet vocem? sed quanto clariorem canes, acutiorem aquilę, graviorem tauri, dulciorem mobilioremque luscinię²! Quid in homine proprium? Ratio! Hęc, recta et consummata, felicitatem hominis implevit. Ergo, si⁸ omnis res, quum bonum suum perfecit, laudabilis est, et ad finem naturę suę pervenit; homini autem suum bonum Ratio est: si hanc perfecit, laudabilis est, et finem naturę suę attigit³. Hęc ratio perfecta *Virtus* vocatur; eademque *Honestum* est. Id itaque unum bonum est in hominē, quod unum hominis est; nunc enim non quęrimus, quid sit bonum, sed quod sit *hominis bonum*. Si nullum aliud est hominis quam Ratio, hęc erit unum ejus bonum, sed pensandum cum omnibus⁴. Si sit aliquis⁹ malus, puto improbabitur; si bonus, puto probabitur: id ergo in homine primum solumque est⁵, quo et probatur et improbat.

Non dubitas, an hoc sit Bonum; dubitas, an solum Bonum sit. Si quis omnia alia habeat, valetudinem, divitias, imagines multas⁶, frequens atrium, sed malus ex confesso sit; improbabis illum. Item, si quis nih. quidem illorum, quę retuli, habeat, deficiatur pecunia,

1. *Suum*. Id est, quod sit illi soli proprium nec cum cęteris animalibus commune.

2. *Luscinię* ed. *R.* et meliores masti; non *Luscinię*. *Schw.* — *Luscinię*. Non advertit Seneca proprium bonum esse hominis vocem articulatam, et organa loquendi: quibus bestię reliquę carent. *Ruhk.*

3. *Attigit* ab Erasmo est. *Tetigit R.* A. et *ms. b. c.* *Par. Jur. Schw.*

4. *Pensandum cum omnibus* aliis

rebus, et hac comparatione instituta videndum, quo bonum constet: sequentia docent, honestum hoc unum esse bonum; nam eo uno et probatur et improbat homo. *Ruhk.*

5. *Primum solumque est*: reduxi e quinque palatinis et editione vet. Antea: *proprium*. *Ruhk.*

6. *Imagines multas*. Explicant sequentia verba *nobilitato* et *avorum proavorumque serie*: quod sequitur *frequens atrium, ad clientum tur-*

clientum turba, nobilitate, et avorum proavorumque
 10 serie, sed ex confesso bonus sit; probabis illam. Ergo
 hoc unum est Bonum hominis : qui habet, etiam si aliis
 destituitur, laudandus est; quod qui non habet, in
 omnium aliorum copia damnatur ac rejicitur. Quæ con-
 ditio rerum, eadem et hominum est. Navis bona¹ di-
 citur, non, quæ pretiosis coloribus picta est, nec cui
 argenteum aut aureum rostrum est, nec cujus² tutela
 ebore cælata est, nec quæ fiscis ac opibus regibus pressa
 est; sed stabilis, et firma, et juncturis aquam excluden-
 11 tibus spiassa, ad ferendum incursum maris solida, guber-
 naculo parens, velox, et non sentiens ventum³. Gladium
 bonum dices, non, cui auratus est balteus, nec cujus
 vagina gemmis distinguitur; sed cui et ad secandum sub-
 tilis acies est, et mucro munimentum omne rupturus.
 Regula, non quam formosa, sed quam recta sit, quæri-

dam et salutationes matutinas spectat. Cæterum sententia hæc sæpe ap. veteres occurrit, e. c. Sallust. Bell. Jug. c. 2 init. *Ruhk.*

1. *Navis bona... cælata est.* Non ea navis bona est, quæ luxuriosissime ornata, encausto, s. coloribus ustis (κρησποραφία) speciose extrinsecus et intrinsecus picta ad ejus conservationem et ornatum. (Cf. *Bibl. der alten Litt. u. Kunst* IV, p. 99 sq. Gronov. *Thes. Antiq. Gr. T. XI*, p. 562-72.) Ad eundem luxum spectat quoque *argenteum... rostrum*, quod ex ære ferrove fiebat. *Ruhk.*

2. *Tutela. Στήνα Δεῶν*, statua dei tutelaris in puppi navium romanarum. Silius: «Tutelæque Deum fluitant.» Festus, in Europa: «Alii eam a prædonibus raptam, et nave, cujus tutela effigiem tauri habuerit, in eam regionem esse delatam.» Ita hæc le-

genda vel ex Lactantio, qui de eadem re, lib. I, cap. 11: «Rapuisse dicitur in aquila catamitum: poeticus color est; sed per religionem (scribe legionem) rapuit, cujus insigne Aquila est; aut navis in qua est impositus, tutelam habuit in aquila figuratam: sicut taurum figuratum, quum rapuit Europam.» *Lipsius.* — Græcis pro tutela *παρίσθημον* erat, unde naves appellabantur: vid. *Enschede de tutela et insignibus navium*, Leide 1770. Erat artificiose elaborata et composita; nam *ἐδ cælare* h. l. laxiore hæc significatione sumendum esse, post *Salmasii*, *Heynii* et *Velthemii* curas, nunc res nota est. *Ruhk.*

3. *Non sentiens ventum*, i. e. quæ priusquam ventum sentiat, jam in cursu est, ut cum *Grut.* interpretatur Gron. Constantem librorum omnium scripturam recte recepit *Ruhk.* Vul-

3o quidque¹ laudatur, cui comparatur, quod illi
 ium est. Ergo in homine quoque nihil ad rem per-
 quantum aret², quantum fœneret, a quam multis
 tur, quam pretioso incumbat lecto, quam perlucido
 o bibat; sed quam bonus sit: bonus autem est, si
 explicita³ et recta est, et ad naturæ suæ volunta-
 commodata. Hæc vocatur *Virtus*: hoc est *Hone-* 12
 et unicum hominis Bonum. Nam quum sola Ratio
 iat hominem, sola Ratio perfecta beatum facit: hoc
 unum hominis⁴ Bonum est, quo uno beatus effi-

simus et illa bona esse, quæ a Virtute profecta con-
 ue sunt, id est, opera ejus omnia. Sed ideo unum
 bonum est, quia nullum sine illa est. Si omne in
 bonum est; quidquid illum confirmat, extollit,
 ficat, bonum est: validiorem autem animum, excel- 13
 a, et ampliorem, facit Virtus. Nam cætera, quæ
 itates nostras irritant, deprimunt quoque animum
 efaciunt; et, quum videntur attollere, inflant, ac
 vanitate⁵ deludunt. Ergo unum id bonum est,
 melior animus efficitur. Omnes actiones totius vitæ

sentiens vento non (quod ait
 ubk.) a Pinciano in textum
 erat; sed ex conjectura Pin-
 Curione primum in contextu
 leviora nonnulla prætereo,
 a nobis correcta. *Schw.*

q. laud... est. Int. quæque res
 r quum eminent ea qualitate,
 usa comparatur, acquiritur;
 itate, quæ illi rei propria est.
et, i. e. quantum agro colendo
 indūs suis in diversis terræ
 uribus commodi et utilitatis
 t. Cf. Horat. Carm. III, 16,
 d. 4, 13; Serm. I, 1, 51. *R.*

3. *Explicita* vertit *Lagrange: dé-*
veloppée. Int. quæ philosophiæ studio
 illustrata est, quæ rerum omnium quæ
 ad justum injustumque pertinent noti-
 tiam habet.

4. *Hominis.* Mss. nostris præcunti-
 bus deleri debebat vocabulum illud,
 quod jam satis ex præcedentibus in-
 telligebatur. *Schw.*

5. *Multa vanitate.* Quia animus,
 qui sperabat se in illis felicitatem in-
 venturum, quum illa prebendit et
 amplexus est, voluptatis expertia
 agnoscit, et vana omnino ad ex-
 randam felicitatem.

Honesti ac turpis respectu temperantur; ad hæc faciendi
 14 et non faciendi ratio dirigitur. Quid sit hoc¹ dicam. Vir
 bonus, quod honeste se facturum putaverit, faciet, etiam
 si laboriosum erit; faciet, etiam si damnosum erit; fa-
 ciet, etiam si periculosum erit: rursus, quod turpe erit,
 non faciet, etiam si pecuniam afferet, etiam si volupta-
 tem, etiam si potentiam. Ab honesto nulla re deterrebi-
 tur, ad turpia nulla [spe²] invitabitur. Ergo, si honestum
 utique secuturus est, turpe utique vitaturus³, et in
 15 omni actu vitæ spectaturus hæc duo, nullum aliud bo-
 num quam honestum, nec aliud malum quam turpe; si
 una indepravata⁴ virtus est, et sola permanet tenoris
 sui; unum est bonum Virtus: cui jam accidere, ne sit
 bonum, non potest; mutationis periculum effugit⁵. Stul-
 titia ad Sapientiam erepit; Sapientia in stultitiam non
 revolvitur.

Dixi⁶, si forte meministi, concupita vulgo et formidata
 inconsulto impetu plerosque calcasse. Inventus est, qui
 flammis⁷ imponeret manum; cuius risum⁸ non inter-
 rumperet tortor; qui in funere⁹ liberorum lacrimam non

1. *Quid sit hoc.* Int. quæ sit faciendi et non faciendi ratio.

2. *Spe.* Vocab. *spe* ab *Er.* adjectum est, commode quidem, sed invitis vet. libris (quos novimus) omnibus: itaque unci inclusi. *Schw.*

3. *Utique vitaturus.* *Temere itaque vit.* ed. Lips. et seqq. *Schw.*

4. *Indepravata;* quæ in pravum non potest converti.

5. *Mutationis periculum effugit. Stultitia ad Sapientiam erepit: Sapientia in stultitiam non revolvitur.* Cum Lipsio præfero hanc Codd. mss. lectionem, quos Modius evolverat: sensu eam postulante. Gruteriani Codd. et editio vetus eamdem præbent,

at non *erepit* habent, sed *eripit, erumpit, erigit.* Antea: *mutationis periculum effugit sapientia. Sapientia non eripitur, sapientia in stult. n. rev. R.* — Sententia est stultos mutari posse, et paulatim ac per gradus ad sapientiam venire. Non contra: nam Stoicorum sapiens fixus in bono est. *Lips.*

6. *Dixi.* Sæpe hoc inculcavit, e. c. Ep. 74. *Ruhk.*

7. *Qui flammis.* Mucius Scaevola. *Ruhk.*

8. *Cujus risum,* servus, qui in vindictam domini Asdrubalem interfecerat. *Valer. Max. III, 3, ext. 7. R.*

9. *Qui in funere... mitteret:* exempla sex habet *Val. Max. V, 10. R.*

mitteret; qui morti intrepidus occurreret : amor, ira, cupiditas, ¹ pericula depoposcerunt. Quod ² potest brevis ¹⁶ obstinatio animi, aliquo stimulo excitata, quanto magis Virtus, quæ non ex impetu, nec subito, sed æqualiter valet; cui perpetuum robur est? Sequitur, ut, quæ ab inconsultis sæpe contemnuntur, a sapientibus semper, ea nec bona sint, nec mala ³. Unum ergo bonum ipsa Virtus est, quæ inter hanc fortunam et illam ⁴ superba incedit, cum magno utriusque contemptu.

Si hanc opinionem receperis, aliquid bonum esse præ- ¹⁷ ter honestum; nulla non virtus laborabit: nulla enim obtineri poterit, si quidquam extra se respexerit ⁵. Quod si est ⁶, Rationi repugnat, ex qua virtutes sunt; et veritati, quæ sine ratione non est: quæcumque autem opinio veritati repugnat, falsa est. Virum bonum concedas necesse est summæ pietatis erga Deos esse; itaque, quidquid illi acciderit, æquo animo sustinebit: sciet enim, id accidisse lege divina, qua universa procedunt. Quod ¹⁸ si est, unum illi bonum erit, quod honestum: in hoc enim [positum ⁷] est et parere Diis, nec excandescere ad subita, nec deplorare sortem suam; sed patienter excipere fatum, et facere imperata. Si enim ullum aliud est Bonum quam honestum, sequetur nos aviditas vitæ, avidi-

1. *Peric. depoposcerunt* omnium est mss. lectio. Vincentius tamen Bellovacensis in Speculo histor. IX, 132 præbet *depulerunt*. Præstat *depoposcerunt* i. e. postularunt, ut illa pericula sibi subeunda essent. *Ruhk.*

2. *Quod potest*. Sic Schweigh. Vulgatæ *Quod si hoc*, eodem sensu.

3. *Sequitur... mala* ideoque indifferentia, ἀδιάφορα. Nec enim a virtute semper proficiscuntur, nec ab illa contacta sunt, nec semper prosunt.

Conf. Argum. Epist. LXVI. *Ruhkopf.*

4. *Hanc f. et illam*. Secundam et adversam.

5. *Si quidquam extra se respexerit*. Qui sapientiam comparare conatur, nullius rei studere debet; cætera enim, aut inutilia animum huc et illuc distrahent, ejusque profectus impedient, aut nocentia corrumpent.

6. *Quod si est*. Int. si admiseris aliquid bonum esse præter honestum.

7. *Positum est*. Nec satis aptum

tas rerum vitam instrumentum; quod est intolerabile, infinitum, vagum¹. Solum ergo Bonum est Honestum; cui modus est². Diximus, hominum futuram feliciorē vitam quam Deorum, si ea bona sunt, quorum nullus Diis
 19 usus est; tanquam pecunia, et honores. Adjice nunc, quod, si modo solutæ corporibus animæ manent, felicior illis status restat³, quam est, dum mersantur in⁴ corpore. Atqui, si ista⁵ bona sunt, quibus per corpora utimur, emissis erit pejus⁶; quod contra fidem est, feliciores esse

huic loco verbum *positum*, et abest ed. A. et mss. z. et b. Quare ut suspectum notavi. Schw.

1. *Vagum* quoniam iis obstacula virtuti exercendæ insunt et veritati efficiunt. Ruhk.

2. *Cui modus est*. Quia ut semel virtutem comparaveris, jam non crescere potest, nec minui: æqualis est apud omnes qui illa prædita sunt: ideo quoque, ut sæpe dixit Noster, nullus sapiens altero sapiente felicior esse potest, quia æque sapientes sunt.

3. *Felicior illis status restat* (illos manet), *quam est*, etc. Quam spem egregie exprimit Tullius, de Senect. « O præclarum diem, quum ad illum divinum animorum concilium cætumque proficiscar, quumque ex hac turba et colluvione discedam! »

4. *Mersantur in corpore*. Probavi hoc, quod ex Modii membr. et Pal. 2, ediderant Lips. et Gron. quod apte convenit cum eo quod mox subjicitur, *clusas et obsessas*. *Versantur* editt. vet. et alii mssis revocavit Ruhk. Schw. — Ruhk. vero *versantur*, inquit, bona lectio plurimorum Codd. et edd. est. *Mersantur* in nonnullis mss. sola est aberratio haud indocta, quam Modius Ep. xxi. Novantiq. prætulit et satis expolivit. Totus enim disputandi ordo docet, non de illa phi-

losophorum satis nota opinione, quibus corpus pro carcere animæ esset, sermonem esse. Ruhk.

5. *Atqui si ista... obsessas*. Jam inde a Pythagora et Platone hanc opinionem omnibus fere philosophicis sectis communem fuisse de corpore tanquam carcere animæ, satis notum est. Stoicis quoque plerisque dogma fuit, post mortem animam reverti liberam vinculis corporis ad originem suam, ad fontem unde manasset, ad universum s. Deum, cujus pars esse docebatur, et in vita manere felicissima. Vacillasse tamen hac in re Stoicos non magis constat, quam caruisse effectu et successu fructuoso ad vitam bene degendam in iis, quæ de immortalitate animæ præciperent. Atque hoc ex ipsa eorum doctrina de virtute sequebatur, quippe quæ haud diversa a felicitate jam in hac vita consummari posse iis videbatur: ut adeo immortalitate supersedere potuissent. Sperabant tamen, fore ut post mortem viverent. Cf. *Conz Abhandl. für die Gesch. u. das Eigenthüm. der spätern stoisch. Philos.* p. 90, sq. Ruhk.

6. *Emissis erit pejus*. Pejor erit animarum conditio corporis vinculo liberatarum: nam istis bonis frui non poterunt, jam amissis corporibus.

liberis et in universum datis¹ clasas² et obscenas. Illud quoque dixeram, si bona sunt ea, quæ tam hominæ contingunt quam mutis animalibus, et muta animalia beatam vitam actura: quod fieri nullo modo potest. Omnia pro³⁰ Honesto patienda sunt; quod non erat faciendum, si esset ullum aliud Bonum, quam Honestum.

Hæc, quamvis latius exsecutus essem priore epistola, constrinxi, et breviter percurri. Nunquam autem vera tibi opinio talis videbitur, nisi animum alleves, et te ipse interroges: si res exegerit, ut pro patria moriaris, et salutem omnium civium tua redimas, an porrecturus sis cervicem, non tantum patienter, sed etiam libenter? Si hoc facturus es, nullum aliud Bonum est: omnia relinquis, ut hoc habeas. Vide, quanta vis Honesti sit. Pro republica morieris, etiam si statim facturus hoc³ eris,³¹ quum scieris tibi esse faciendum. Interdum ex re pulcherrima magnum gaudium, etiam tempore exiguo ac brevi, capitur; et, quamvis fructus operis peracti nullus ad defunctum exemptumque rebus humanis pertineat, ipsa

1. *Et in universum datis.* Sparsis per universum, redditis huic fonti a quo originem traxerant. Nam Stoici putabant animam cujusque hominis partem esse universi.

2. *Clusas.* Subaudi animas.

3. *Etiam si statim facturus hoc eris.* Sic communi consensu veteres libri, quos novimus, omnes; nisi quod veterem lectionem (nescio quorum codicum) esse Piccianus, ait, etiam si non statim etc. quod arripuit Muret. et revocavit Ruhk. contra manifestam Senecæ mentem, quæ proxime sequente disputatione satis declaratur. *Schw.* — Ruhk. suam lectionem *etiamsi non statim* sic explicat: Quoniam scis, honestum s.

virtutem hoc abs te postulare, ut pro rep. moriaris, hoc non recusabis facere, etiamsi non statim facturus es. Si res exegerit, libenter facies. *R.* — Hunc contra sensum *Lagrange*, eandem ac Ruhk. lectionem secutus, protulit: *Admirez le pouvoir de la vertu; vous mourrez pour la république, quand même votre résolution ne s'exécute pas sur-le-champ, du moment même où vous serez convaincu qu'il faut le faire.* Neuter sane sensus nec præcedentibus nec sequentibus convenire videtur; dum altera lectio sensum præstat longe aptiorem: significat enim te pro patria moriturum esse, ubi scies pro illa moriendum esse, etiamsi statim mori oporteat,

tamen contemplatio futuri operis juvat : et vir fortis ac justus, quum mortis suæ pretia ante se posuit, libertatem patriæ, salutem omnium, pro quibus dependit animam, in summa voluptate est, et periculo suo ¹ fruitur.

22 Sed ille quoque, cui etiam hoc gaudium eripitur, quod tractatio operis maximum et ultimum præstat, nihil cunctatus desiliet in mortem, facere recte pieque contentus. Oppone etiam nunc illi multa, quæ debortentur. Dic : Factum tuum matura sequetur oblivio, et parum grata existimatio civium ; respondebit tibi : Ista omnia extra opus meum sunt ; ego ipsum contemlor : hoc esse honestum scio ² ; itaque, quocumque ducit ac vocat, venio.

Hoc ergo unum Bonum est, quod non tantum perfectus animus, sed generosus quoque et indolis bonæ sentit ;
23 cætera levia sunt, mutabilia. Itaque sollicitè possidentur : etiam si favente fortuna in unum congesta sunt, dominis suis incumbunt gravia ³, et illos semper premunt, aliquando et elidunt. Nemo ex istis ⁴, quos purpuratos vi-

id est, etiamsi tibi tempus non relinquatur quo pascas animum contemplatione honesti, et fruaris magno tuo incepto ; quod patet e seqq.

1. *Periculo suo fruitur.* Juxta Cicero ad Herennium : « Amisit vitam, at non perdidit : re enim vilissima et perparva maximam redemit, dedit vitam, accepit patriam. »

2. *Hoc esse honestum scio.* Nec minus præclarum illud quod apud Ciceronem Milo loquitur : « Fortes et sapientes viros non tam præmia sequi solere recte factorum quam ipsa recte facta.... beatos esse quibus ea res (scilicet pro patria se devovisse) honori fuerit a suis civibus : nec tamen eos miseros qui beneficio cives suos vicerint.

3. *Incumbunt gravia.* Juxta illa præclara nostri *La Fontaine*, *Philémon et Baucis*, in it.

Ni l'or ni la grandeur ne nous rendent heureux. Ces deux divinités n'accordent à nos vœux Que des biens peu certains, qu'un plaisir peu tranquille, etc.

Atque infra de sapiente :

Il lit, au front de ceux qu'un vain luxe environne, Que la fortune vend ce qu'on croit qu'elle donne.

4. *Nemo ex istis* etc. Frequens et hæc vitæ comparatio est cum dramate, ut philosophi cum histrione, apud veteres. Jam Socrati hanc tribuunt veteres (Stob. flor. tit. 92.) Aristonique Chio apud Diogen. Laert. VII, 160, ubi cf. Menag. Epictet. Enchirid. 17, ubi vid. Upton. et Schweighæus. Marc. Antonin. et ibi Gatacker.

des, felix est, non magis, quam ex illis, quibus sceptrum et chlamydem in scena fabulæ assignant : quum, præsentè populo, elati incesserunt et cothurnati; simul exierunt, excalceantur, et ad staturam suam redeunt ¹. Nemo istorum, quos divitiæ honoresque in altiore fastigio ponunt, magnus est. Quare ergo magnus videtur? Cum basi illum ²⁴ sua metiris ²! Non est Magnus pumilio, licet in monte constiterit; colossus magnitudinem suam servabit, etiam si steterit in puteo. Hoc laboramus errore, sic nobis imponitur, quod neminem æstimamus eo quod est, sed adjicimus illi et ea ³, quibus adornatus est. Atqui quum voles veram hominis æstimationem inire, et scire qualis sit, nudum inspice. Ponat patrimonium, ponat honores, ²⁵ et alia fortunæ mendaciã ⁴; corpus ipsum exuat : animum intuere, qualis quantusque sit; alieno, an suo, magnus. Si rectis ⁵ oculis gladios micantes videt, et si scit, sua nihil interesse, utrum anima per os ⁶, an per jugulum exeat; beatum voca : si, quum illi denunciata sunt cor-

Sed loca veterum de hac comparatione quasi cum pulvisculo jam converrit J.-B. Carpzovius, nuper Helmstadii mortuus, in libello perdocto: Paradoxon stoicum Aristonis Chii: Ἰμοιον εἶναι τῷ ἀγαθῷ ὑποκριτῇ τὸν σοφόν. Sectio II, c. IV. *Ruhk.*

1. *Et ad staturam suam redeunt:* sic poeta Gallicus J.-B. Rousseau, *Ode à la Fortune:*

Le masque tombe, l'homme reste,
Et le héros s'évanouit.

2. *Cum basi illum... metiris*, cum cothurno, quo incedit, cum opibus, quibus insistit. *Lips.*

3. *Sed adjicimus illi et ea, quibus adornatus est.* Juxta quod in loggia *Port-Royal* legere est de ipsis optimatibus, in eximio cap. de Sophismat.: *Ils incorporent en quelque*

manière dans leur essence toutes ces qualités de grand, de noble, de riche, de maître, de seigneur, de prince; ils en grossissent leur idée, et ne se représentent jamais à eux-mêmes, sans tous leurs titres, tout leur attirail et tout leur train.

4. *Fortunæ mendaciã.* Quia per hæc facit fortuna ut majores videantur homines, quam sunt reipsa.

5. *Rectis.* Sic Lipsius optime emendavit. Antea leg: batur *erectis oculis*. Sed nusquam alias *erecti oculi* de impavido homine in usu sunt, sed *recti*. Cf. Bentleii nota præclara ad Horat. Carm. I, 3, 18, ubi vir magnus nec nostri loci immemor fuit. *Ruhk.*

6. *Utrum... per os, an per jugulum.* Int. utrum placida morte pereas, an violenta.

- 2 dere, quod in alto omnes habent naves. Nulla enim res æque adjuvat cursum, quam summa pars veli; illinc maxime navis urgetur. Itaque, quoties ventus increbuit, majorque est quam expedit, antenna submittitur; minus habet virium flatus ex humili. Quum intravere Capreas et promontorium¹ ex quo

Alta procelloso speculatur vertice Pallas,

cæteræ velo jubentur esse contentæ, siparum Alexandri-
narum insigne² est.

- 3 In hoc omnium discursu properantium ad littus magnam ex pigritia mea sensi voluptatem, quod, epistolas meorum accepturus, non properavi scire, quis illic esset rerum mearum status³, quid afferrent. Olim jam nec perit quidquam mihi, nec acquiritur. Hoc, etiam si senex non essem, fuerat sentiendum; nunc vero multo magis, quia, quantulumcumque haberem, tamen plus jam mihi superesset viatici, quam viæ; præsertim quum eam viam
4 simus ingressi, quam peragere non est necesse. Iter imperfectum erit, si in media parte, aut citra petitum locum steteris; vita non est imperfecta, si honesta est. Ubicum-

pensum sic vocabant: id est, minusculum velum, et quod in venti faventia nautæ solent extendere. Lucanus optime: « Summaque tendens Suppara, velorum perituras colligit auras. » Statius: « Summis annectite suppara velis. » Jo. Winckelmann. in *Monum. antich. ined.* T. II, p. 273, sq. cum nostris *Wimpeln, Flaggen* (*bänderolles, pavillons*) hæc suppara comparavit, quæ tamen vi venti urgente usum suum habuere. Conf. Schweigh. ad Arrian. Diss. III, 11, 18, p. 618 sq. et Schneider. ad Xenoph. Hellen. VI, 2, 27, p. 108 sq. *Itahk.*

1. *Promontorium*, Minervæ. Sic

appellat Ovid. *Met.* xv, 709: « Inde legit Capreas (insulam vel ob Tiberii secessum infamem) promontoriumque Minervæ. » Meminit et Stat. III, *Silv.* 2, 23 sq. Strab. V, p. 200. Lips. Libabant ibi, ait Lipsius ad Tacit. *Ann.* xv, 46, procellosæ illi Palladi nautæ periculo maris defuncti. *R.*

2. *Insigne.* Adjiciant *indicium* vett. libri omnes; sed ineptum assummentum istud recte abjecit Mur. *S.*

3. *Rerum mearum status.* Senecam in *Ægypto* fuisse ibique prædia sibi comparasse, s. sœnebrem pecuniam ibi habuisse, verisimile fit vel ex eo, quod ejus avunculum sciamus

que desines, si bene desinis, tota est¹. Sæpe autem et fortiter desinendum est, et non ex maximis causis: nam nec maximæ sunt, quæ nos tenent.

Tullius Marcellinus², quem optime noveras, adolescens quietus et cito senex, morbo, et non insanabili, correptus, sed longo et molesto, et multa imperante, cœpit deliberare de morte. Convocavit complures amicos: unus-
 quisque, aut quia timidus erat, id illi suadebat, quod
 sibi suasisset; aut quia adulator et blandus, id consilium
 dabat, quod deliberanti gratius fore suspicabatur. Amicus
 noster³ Stoicus, homò egregius, et, ut verbis illum qui-
 bus laudari dignus est laudem, vir fortis ac strenuus,
 videtur mihi optime illum cohortatus. Sic enim⁴ cœpit: 6
 « Noli, mi Marcelline, torqueri, tanquam de re magna
 delibres! Non est res magna, vivere; omnes servi tui
 vivunt, omnia animalia: magnum est, honeste mori,
 prudenter, fortiter. Cogita quamdiu jam idem facias:
 cibus, somnus, libido; per hunc circulum curritur. Mori
 velle non tantum prudens et fortis, aut miser, sed etiam
 fastidiosus potest. » Non opus erat suasore illi, sed adju-
 tore: servi parere⁵ volebant. Primum detraxit illis me-
 tum, et indicavit, tunc familiam periculum adire, quum

*Ægypti præfectum fuisse. Cf. Con-
 sol. ad Helv. c. 17. Ruhk.*

1. *Tota est. Nihil illi defuit.*

2. *Marcellinus.* De Marcellino cf. Ep. xxix. Diutino morbo a vivacitate ingenii et festivitate ad illum languorem et quietem defecerat. Moneo hoc, ne quis locum hunc corrigendum putet, et vietus, aut tale quid reponendum. *Ruhk.*

3. *Amicus noster.* Schweigh. con-
 jecit et in textum recepit *Attalus*,
 coll. Epp. LXIII, LXXXI, LXVII, CVIII,

in quibus de eo agitur; sed hæc con-
 jectura non satis firmo fundamento
 nititur.

4. *Sic enim cœpit.* Vides in hac
 Stoici cohortatione sectam, cui appi-
 ctus erat. Cf. Ep. xiv, 30. Epictet.
 Enchirid. VII, 17. M. Anton. IX, 3,
 ibique Gatacker. *Ruhk.*

5. *Servi parere volebant.* Recusa-
 bant opem ferre domino morituro et
 timebant, ne SC. Silanianum sibi
 applicaretur, quo et ipsos interfici
 oportebat, qui domino interfecto sub

incertum esset, an mors domini voluntaria fuisset; alio-
 qui tam mali¹ exempli esset occidere dominum, quam
 prohibere. Deinde ipsum Marcellinum admonuit, non
 esse inhumanum, quemadmodum cœna peracta reliquæ
 circumstantibus² dividuntur, sic peracta vita aliquid
 8 porrigi his, qui totius vitæ ministri fuissent. Erat Mar-
 cellinus facilis animi, et liberalis, etiam quum de suo
 fieret³: minutas itaque summulas distribuit fientibus ser-
 vis, et illos ultro consolatus est. Non fuit illi opus ferro,
 non sanguine: triduo abstinuit, et in ipso cubiculo poni
 tabernaculum⁴ jussit. Solium⁵ deinde illatum est, in
 quo diu jacuit; et, calda subinde suffusa, paulatim de-
 fecit, ut aiebat, non sine quadam voluptate; quam af-
 ferre solet lenis dissolutio, non inexperta nobis, quos
 aliquando⁶ liquit animus.

9 In fabellam excessi, non ingrattam tibi; exitum enim
 amici tui cognosces, non difficilem, nec miserum. Quam-
 vis enim mortem sibi consciverit, tamen mollissime ex-
 cessit, et vita elapsus est. Sed ne inutilis quidem hæc

eodem tecto fuissent. Cf. Tacit. Anal. 14, 42 not. *Ruhk.*

1. *Alioqui tam mali exempli esset occidere dominum, quam prohibere.* Omnium mss. Codd. lectio est, quam Muretus aliique Erasmus sequentes inverterunt *prohibere dominum quam occidere*. Lipsius eumque secutæ edd. habent: *esse, occidere hominem quam prohibere. R.* — Jam ante Senecam Horatius Arte Poet. v. 467: « Invitum qui servat, idem facit occidenti. »

2. *Reliquiæ circumstantibus.* Servis ad pedes, aut lectum, solent reliquias dividere; ex Suetonii Galba cap. XXII; Martiali, Athenæo, aliis. *Lipsius.*

3. *Etiâ quum de suo fieret,* quasi nunc non de suo, haud ultra fruiturus, et hæc relinquens. *L.*

4. *Poni tabernaculum.* Annon lecticam dormitoriam? atqui ea in ipso cubiculo de more erat. Potius ergo, tentorium aliquid instar balneoli, quo solium et ipse tegerentur. *Lips.*

5. *Solium.* Lacus balnearius, in quem descendit, ut lavaretur calida aqua, sub *tabernaculo* s. tentorio. Mortuus igitur est, quomodo Epicurus. Diog. Laert. X, 15. *Ruhk.*

6. *Quos aliquando... animus.* Senecam sæpe ægrotasse, ideoque deliquium animi non ignorasse, plura sunt testimonia. Conf. Epist. LIV, 1, LXXVIII, 1. Dio Cass. 59, 19. *Ruhk.*

bella fuerit : sæpe enim ¹ talia exempla necessitas exigit. sæpe debemus mori ², nec volumus : morimur ³, nec volumus. Nemo tam ⁴ imperitus est, ut nesciat quandoque oriendum ; tamen quum prope accessit, tergiversatur, emit, plorat. Nonne ⁵ tibi videbitur stultissimus omnium ¹⁰, qui fleverit, quod ante annos mille non vixerat ? Quæque stultus est, qui flet, quod post annos mille non vet ! Hæc paria sunt : non eris, nec fuisti. ⁶Utrumque impus alienum est. In hoc punctum conjectus es, quod, ut extendas, quousque extendes ? Quid fles ? quid optas ? quid ardis operam !

Desine fata Deum flecti sperare precando ⁷.

ata et fixa sunt, et magna atque æterna necessitate duntur. Eo ibis, quo omnia eunt. Quid tibi novum est ? ¹¹ Ad hanc legem natus es ⁸; hoc patri tuo accidit, hoc matri, hoc majoribus, hoc omnibus ante te, hoc omnibus post te. Series invicta, et nulla mutabilis ope, illigat ⁹ ac rahiit cuncta. Quantus te populus ¹⁰ mortuorum præces-

1. *Sæpe enim... exigit.* Int. sæpe nim, quum necessitate ad mortem cogimur, tunc indigemus talibus exemplis, ut animus noster sortem istam libenter recipiat : forsitan repperit auctor ad necessitatem hujus ætatis, qua damnati ab imperatoribus mortem anteoccupabant, nec expectabant carnificis manum.

2. *Sæpe debemus mori.* Officio postulante. *Ruhk.*

3. *Morimur.* Natura cogente. *R.*

4. *Nemo tam... moriendum.* Horat. Epist. ad Pison. LXIII, proinde ait : « Debemur morti nos nostraque. » *Dvid. Met. x, 18. Ruhk.*

5. *Nonne... vivet.* Similia habet Marc. Anton. II, 14, etc. *R.* — Simile in Stobæi eclogis Teles Pythagoreus,

magnus sublimisque vir, ut indicant fragmenta : « At ille non amplius erit ; nempe nec ante decem millia annorum fuit, nec Troicis temporibus, sed nec proavorum tuorum. » *Lips.*

6. *Utrumque... est.* I. nihil ad nos pertinent ; sed hoc vitæ tempus tantillum sit. *Ruhk.*

7. *Desine... precando.* Versus est notissimus Virgil. *Æn. VI, 376. R.*

8. *Ad hanc legem natus es*, etc. His similia occurrunt apud Nostratem *Montaigne*, lib. I, c. 19.

9. *Illigat. R. b. et Pal. 2 illigavit. S.*

10. *Quantus te populus mortuorum præcessit ! quantus moriturorum sequetur !* Desunt vulgo quæ in medio posui verba, *præcessit*, et *quantus* : tum alii libri nonnisi *moriturorum*

sit! quantus moriturorum sequetur! quantus comitabitur! Fortior, ut opinor, esses, si multa millia tibi commorerentur. Atqui multa millia hominum et animalium hoc ipso momento ¹, quo tu mori dubitas, animam variis
 12 generibus emittunt. Tu autem non putabas, te aliquando ad id perventurum, ad quod semper ibas? Nullum sine exitu iter est.

Exempla nunc magnorum virorum me tibi judicas relaturum? puerorum referam. Lacon ille ² memoriae traditur impubes adhuc, qui captus clamabat, *non serviam!* sua illa Dorica lingua; et verbis fidem imposuit. Ut primum jussus est fungi servili et contumelioso ministerio, (afferre enim vas obscœnum jubebatur), illisum parieti
 13 caput ³ rupit. Tam prope libertas est! et servit aliquis? Ita non sic perire filium tuum malle, quam per inertiam senem fieri? Quid ergo est, cur perturberis, si mori fortiter etiam puerile est? Puta nolle te sequi ⁴, duceris. Fac tui juris, quod alieni est ⁵. Non sumes pueri spiritum? ut dicas: *Non servio!* Infelix, servis hominibus, servis rebus, servis vitæ. Nam vita, si moriendi virtus abest, ser-

dabant, alij solum *mortuorum*. Satis apparebat et error, et origo erroris. Integram scripturam dedit unus noster ms. Arg. c. Schw.

1. *Hoc ipso momento*. Pulchra contemplatio et vera. Totum orbem vide, notum, ignotum: multa millia omnibus momentis nasci, mori, certum est: et quosdam eodem genere leti. Lipsius.

2. *Lacon ille*. Plutarch. in Apophthegu. Laconicis To. VIII, p. 240 Hutt. memorat rem. Factum hoc referendum est ad Antigonum Gonatam, qui prælio ad Sellasiam ol. 139, 3, 222 ante Christ. n., Cleomene

Lacedæm. rege fugato, hunc puerum ceperit et vendiderit: ὡς δὲ προσέειπεν (ὁ πριάμενος) ἀμίδα (vas obscœnum noster vocat, matulam) κομίζειν, οὐκ ἠνέσχετο, εἰπὼν οὐ δουλεύσασθαι. Deinde de tecto se dejecit. Ruhk.

3. *Illisum parieti caput rupit*. Potuit alius esse ab illo Plutarchi, etsi reliqua convenient: sed hic dissonant quod Plutarchus scribit præcipitem se ab alto dedisse et sic obisse.

4. *Putat... duceris*. Si non vis sponte sequi viam quæ ducit ad mortem, quid te reluctari juvat? duceris vel invitatus ad illam.

5. *Fac tui juris, quod alieni est*.

vitus est. Et quid habes, propter quod expectes? Volu- 14
 ptates, quæ te morantur ac retinent, consumpsisti: nulla
 tibi nova est¹; nulla non jam odiosa ipsa satietate. Quis
 sit mulsi, quis vini sapor, scis; nihil interest, centum
 per vesicam tuam, an mille amphoræ transeant: saccus
 es². Quid sapiat ostreum, quid mullus, optime nosti; nihil
 tibi luxuria tua in futuros annos reservavit intactum.
 Atqui hæc sunt, a quibus invitus divelleris. Quid est 15
 aliud quod tibi eripi doleas? Amicos, et patriam? Tanti
 enim illam putas, ut tardius cœnes? solem quoque, si
 posses, exstingueres³! Quid enim unquam fecisti luce
 dignum? Confitere, non curiæ te⁴, non fori, non ipsius
 rerum naturæ desiderio⁵, tardio rem ad moriendum fieri:
 invitus relinquis macellum, in quo nihil reliquisti⁶. Mor-
 tem times; at quomodo illam in media oblectatione⁷ con-
 temnis? Vivere vis: scis enim? Mori times: quid porro?
 ista vita non mors est? Cæsar⁸ quum illum transeuntem 16
 per Latinam viam unus ex custodiarum⁹ agmine, de-

Si semper quolibet momento mori
 paratus sis, tunc non pendebis ab ar-
 bitrio mortis quæ te deprehendere
 posset; sed quum tibi hora ultima de-
 nunciari videbitur, sortem tuam, non
 coactus, sed libenter et ultro, accipies,
 ut vel in moriendo tui juris, non alieni
 sis.

1. *Nulla tibi nova est.* In hoc argu-
 mento Lucret. III, 1094: «Nec nova
 vivendo procuditur ulla voluptas.»

2. *Saccus es.* Plures libri *saccus est*:
 ut ad vesicam ipsam referas. Alioquin
 et allusum videri potest ad vini ca-
 strationem, quæ sacco fiebat. *Lipsius.*
 — *Saccus es.* Plin. 24, 1, saccos vi-
 narios vocat, quibus vina castraban-
 tur, i. e. colabantur, quo leniora mi-
 tioraque, adeoque defæcatoria et

puriora fierent. Cf. Gatack. ad M. An-
 ton. p. 310, 1. *Ruhk.*

3. *Solem... exstingueres.* Ut citius
 cœnes, aut diutius dormias stertas-
 que. *Lipsius.*

4. *Non curiæ te, non fori.* Non
 munera publica senatoris, tribuni pl.
 te retinent. *Ruhk.*

5. *Ipsius rerum naturæ desiderio.*
 Ut philosophus hominis et reliquæ
 naturæ indolem scrutaturus. *Ruhk.*

6. *In quo nihil reliquisti.* Coemisti
 quidquid ibi lautam, aut rarum.

7. *In media oblectatione,* tua,
 quæ ejusmodi est, ut vires tuas fran-
 gendo, mortem acceleret. *Ruhk.*

8. *Cæsar.* C. Caligula imperator. *R.*

9. *Custodiarum.* Ex ipsis, qui cu-
 stodiebantur, trahebantur, prætoria-

missa usque in pectus vetere barba, rogaret mortem : « Nunc enim, inquit, vivis ? » Hoc istis respondendum est, quibus succursura mors est² : « Mori times ? nunc enim vivis ? » — Sed ego, inquit, vivere volo, qui multa honeste facio : invitus relinquo officia vitæ, quibus fideliter et industrie fungor. — Quid ? tu nescis, unum esse
 17 ex vitæ officiis, et mori ? Nullum officium relinquis : non enim certus numerus, quem debeas explere, finitur. Nulla vita est non brevis : nam si ad naturam rerum respexeris, etiam Nestori et Statiliæ³ brevis est, quæ inscribi monumento suo jussit, annis se nonaginta novem vixisse. Vides aniculam gloriari senectute longa : quis illam ferre potuisset, si contigisset centesimum implere ? Quomodo fabula, sic vita⁴ : non, quam diu, sed quam bene acta sit, refert. Nihil ad rem pertinet, quo loco desinas. Quocumque voles, desine : tantum bonam clausulam impone ! Vale.

nis militibus concatenati. Cf. Ep. v, 6. De Tranq. X, 3, not. Jam mortuus es, respondit Caligula. *Ruhk.*

1. *Nunc enim, inquit, vivis ?* Argutum est, et simile illi similis cujusdam dicto, sive scripto : « Tot annos egit, septem duntaxat vixit : quasi vita in miseris, nec vita sit. » *Lipsius.*

2. *Succursura mors est.* Liberatura a vitis, molestiis. *Lipsius.*

3. *Statilia.* Quæ ex nobili domo, Claudio principe, nonaginta novem annos vixit. Plin. VII, 48. *Ruhk.*

4. *Quomodo fabula, sic vita.* Frequens apud philosophos comparatio. Epictetus : « Memento actorem te esse fabulæ, qualem dolor esse voluit ; si brevem, brevis ; si longam, longæ. » Varro : « Non eos optime vixisse, qui diutissime, sed qui modestissime vixerint. »

EPISTOLA LXXVIII.

NON TIMENDOS ESSE MORBOS.

Amico querenti de distillationibus crebris ac febriculis, se ipsum hoc morbi genere laborasse respondet, et quæ sibi solatio fuerint, exponit. Fuerunt autem studia litterarum, philosophia, quæ animum erigendo, etiam corpori profuerunt. Deinde amicorum affectus sermonesque. Medici ope non exclusa, ad præceptum solitum revolvit: contemne mortem. Jam quum tria in omni morbo gravia sint, metus mortis, dolor corporis, et intermissio voluptatum, et de priore jam satis dictum sit, de reliquis ita exponit, ut magnorum cruciatuum morbi dicat intervalla esse, nec diu sævire dolorem: Quo magis philosophiæ te dederis, eo magis a corporis vexatione et cupiditatibus te abstraxeris, atque adeo a querelis atque opinionibus, quæ morbi vim augere solent. Itaque contra dolorem luctandum est, athletarum more: virtute præmii loco proposita, quod eo præstantius est, quo graviora perpessi simus. Qua quidem in re adjuvaberis cogitationem ad honeste aut fortiter facta tua, aut aliorum avertendo. Quin nec ab officiis abstrahi sines animum, virtuti etiam in lectulo locus est. Nec intermissio voluptatum gravis fiat: inhibet enim eas morbus, non omnino tollit: majores vero et certiores voluptates animi nemo medicus ægro negat, modo non sensuum blandimentis occupato. Uno verbo nec vita tædio, nec mors timori erit, si fines bonorum et malorum cognoverimus.

Cæterum conferas Ciceronis Tuscul. Disputatt. lib. II. qui totus est de tolerando dolore.

SENeca LUCILIO SUO SALUTEM.

VEXARI te distillationibus¹ crebris ac febriculis, quæ longas distillationes et in consuetudinem adductas sequuntur, eo molestius mihi est, quia expertus sum hoc

1. *Distillationibus*. Sic recte editt. vett. et masti: rursusque *distillationes*, et infra *distillarem*. (Confer. Epist. LXXV, et CXX). Vulgo *destill.* edd. inde a Gron. Sic rursus infra,

hac Ep. § 18. *Schw.*—*Distillationibus*. Sunt catarrhi, s. inflammationes cutium interiorum, quæ cavitates narium, oris, arteriæ et pulmonum amiciunt, non sine tussi: quæ male

genus valetudinis ; quod inter initia contempsi. Poterat adhuc adolescentia injurias ferre , et se adversus morbos contumaciter gerere; deinde succubui , et eo perductus sum, ut ipse distillarem¹, ad summam maciem deductus. Sæpe impetum cepi abruptendæ vitæ; patris me indulgentissimi² senectus retinuit. Cogitavi enim, non quam fortiter ego mori possem, sed quam ille fortiter desiderare non posset. Itaque imperavi mihi ut viverem : aliquando enim et vivere, fortiter facere est. Quæ mihi tunc fuerint solatio, dicam, si prius hoc dixero, hæc ipsa, quibus acquiescebam, medicinæ vim habuisse. In remedium cedunt honesta solatia : et, quidquid animum erexit, etiam corpori prodest. Studia mihi nostra salutæ fuerunt : Philosophiæ acceptum fero, quod surrexi, quod convalui ; illi vitam debeo, et nihil illi³ minus debeo.

3 Multum mihi contulerunt ad bonam valetudinem amici, quorum adhortationibus, vigiliis, sermonibus allevabar. Nihil æque, Lucili, virorum optime, ægrum reficit atque adjuvat, quam amicorum affectus ; nihil æque expectationem mortis ac metum subripit. Non judicabam me, quum illos superstites relinquerem, mori ; putabam,

curatæ, aut neglectæ facile in pulmonum tumores, aut tabem transire possunt. Cf. § 18. Hoc morbo sub Caligula laborasse Senecam narrat Dio Cass. 59, 19; quum enim ille imperator ei infensus esset ob eloquentiam, mortemque destinaret, Caligulæ meretriculæ ope servatus est, quæ affirmaret, tabe hominem laborare, nec diu vivere posse. *Ruhk.*

1. *Ut ipse distillarem.* Liquescerem et consumerem.

2. *Patris me indulgentissimi.* Pater ejus Marcus Annæus Seneca, notus declamationibus aliorum ab eo

congestis, quæ adhuc leguntur, Corduba Romam cum uxore Helvia, ad quam filii Consolatio exstat, et liberis commigravit, ibique usque ad Caligulæ tempora vixisse creditur. Significat autem, notante recte Lipsio, patrem suum philosophiæ alienum, (quod alibi testatur) parum fortem ad tales casus fuisse. Cf. J. A. Fabricii *Bibl. Lat. To. II, p. 87 sq. ed. Ernest. Ruhk.*

3. *Et nihil illi.* Abest et ms. Arg. b. nec male. *Schw.* — *Et nihil illi minus debeo.* Quasi dicat, hoc inter minima ejus esse beneficia. Corpus

inquam, me victurum, non cum illis, sed per illos; non effundere spiritum mihi videbar, sed tradere. Hæc mihi 4 dederunt voluntatem adjuvandi me, et patiendi omne tormentum: alioqui miserrimum est¹, quum animum moriendi projeceris, non habere vivendi.

Ad hæc ergo remedia te confer! Medicus tibi², quantum ambules, quantum exercearis, monstrabit; ne indulgeas otio, ad quod vergit iners valetudo; ut legas clarius, et spiritum, cujus iter³ ac receptaculum laborat, exerceas; ut naviges, et viscera molli jactatione concutias; quibus cibis utaris; vinum quando virium causa 5 advoceas, quando intermittas, ne irritet et asperet tussim. Ego tibi illud præcipio, quod non tantum hujus morbi, sed totius vitæ remedium est: contemne mortem! Nihil triste est, quum hujus metum effugimus.

Tria hæc in omni morbo gravia sunt: metus mortis, dolor corporis, intermissio voluptatum. De morte satis 6 dictum est: hoc unum dicam, non morbi hunc⁴ esse, sed naturæ metum. Multorum mortem distulit morbus; et salutem illis fuit, videri perire⁵. Morieris, non quia ægro-

enim spectat, reliqua animum. *Lips.*

1. *Alioqui miserrimum est.* Miserum est, cum nolis mori, non omnia facere, ut vivas. *Lipsius.*

2. *Medicus tibi, etc.* Hæc opponuntur vocibus illis quæ infra leguntur: *Ego tibi illud præcipio, etc.* medicus tibi præcipiet quidquid allevando corpori utile est; ego nihil aliud remedium tibi præcipio, nisi ut mortem contemnas.

3. *Cujus iter... laborat.* Cujus spiritus iter, quo ipse ducitur ad receptaculum suum, id est, pulmonem, laborat.

4. *Non morbi hunc esse, sed na-*

turæ metum. Non ea mens Senecæ est, quam Gallicus Interpres his verbis expressit: *La crainte de la mort n'est pas un effet particulier de la maladie, c'est celui d'une loi de la Nature.* Sed hoc dicit Philosophus: « Si mors timenda esset, non tam morbus nobis incutere illum metum deberet (sæpe enim morbus distulit mortem), quam ipsa hominis atque rerum natura; quoniam, per ipsam rerum naturam, ea lege natus est vitæque homo, ut aliquando moriatur. » *Schw.*

5. *Multorum mortem... perire.* Fortasse de se ipso cogitavit, quum

tas, sed quia vivis. Ista te res et sanatum manet : quum convalueris, non mortem, sed valetudinem effugies. Ad illud nunc proprium incommodum revertamur. Maguos cruciatus habet morbus. Sed hos tolerabiles intervalla faciunt ; nam summi doloris intentio invenit ¹ finem. Nemo potest valde dolere et diu : sic nos amantissima nostri natura disposuit, ut dolorem aut tolerabilem, aut brevem faceret. Maximi dolores in macerrimis consistunt corporis partibus : nervi, articuli, et quidquid aliud exile est, acerrime sævit, quum in arcto vitia concepit. Sed cito hæ partes obstupescunt ², et ipso dolore sensum ³ doloris amittunt ; sive quia spiritus ³, naturali prohibitus cursu ⁴ et mutatus in pejus, vim suam, qua viget admo-
 7 netque nos, perdit ; sive quia corruptus humor, quam desiit habere quo confluat, ipse se elidit ; et his, quæ nimis implevit, excutit sensum. Sic podagra et chiragra, et omnis vertebrarum dolor nervorumque, interquiescit, quum illa, quæ torquebat, hebetavit : omnium istorum
 8 prima verminatio ⁵ vexat, impetus mora ⁶ exstinguitur ;
 9 et finis dolendi est, obtorpuisse. Dentium, oculorum, aurium dolor ob hoc ipsum acutissimus est, quod inter

meretriculæ consilio illo, quod legitur ap. Dion. Cass. l. l. servaretur. *Ruhk.*

1. *Nam summi doloris intentio invenit finem.* Cf. M. Antonin. VII, 33, ibique Gatack. p. 273 qui multa veterum loca huc facientia adduxit, non immemor hujus aliorumque locorum Senecæ. Thomas Morus, ille celebrer Anglus, hæc sic expressit : « Dejjiciat miseram tibi nulla molestia mentem : Si longa est, levis est ; si gravis est, brevis est. » Cæterum animadvertas, Senecam propemodum cum iis congruere, quæ nostræ ætatis medici de his rebus disputant. *Ruhk.*

2. *Obstupescunt.* Gallice : *S'engourdissent*, ut vertit *Lagrange*.

3. *Spiritus.* Est vis vitalis. *Ruhk.*

4. *Naturali prohibitus cursu.* Int. non potest sequi cursum naturalem, quia jam non potest pervenire usque in hos articulos vi mali quasi extinctos. *Ruhk.*

5. *Prima verminatio vexat*, mor-sicatio prima et velut pruritus doloris, quasi a vermibus intus rodentibus. Confer. de Vita Beata c. 17, § not. *Ruhk.*

6. *Mora.* Intellige : tempore, diurnitate.

angusta corporis nascitur; non minus, mehercules, quam capitis ipsius: sed si incitior¹ est, in alienationem soporemque convertitur. Hoc itaque solatium vasti doloris est, quod necesse est desinas illum sentire, si nimis senseris. Illud autem est, quod imperitos in vexatione corporis male habet: non assueverunt animo esse² intenti; multum illis cum corpore fuit³. Ideo vir magnus ac prudens¹⁰ animum deducit a corpore⁴, et multum cum meliore et divina parte versatur; cum hac querula ac fragili, quantum necesse est.—Sed molestum est, inquit⁵, carere assuetis voluptatibus, abstinere cibo, sitire, esurire!—Hæc prima abstinentia gravia sunt; deinde cupiditas relanguescit, ipsis, per quæ cupimus⁶, fatigatis ac deficientibus. Inde morosus est stomachus; inde, quorum fuit aviditas, odium est; desideria ipsa moriuntur. Non est autem acerbum, carere eo, quod cupere desieris. Adjice, quod nullus non intermittitur dolor, aut certe remittitur. Adjice, quod licet et cavere venturum⁷, et obsistere imminenti remediis; nullus enim non signa præmittit, utique qui ex solito revertitur. Tolerabilis est morbi patientia, si contempseris id quod extremum minatur. 11

1. *Sed si incitior est, in alienationem soporemque convertitur.* Sic edd. vet. cum msstis. Vulgo, *Sed quo incitior est, eo citius in alienationem convertitur.* Schw. — Sic, inquit Ruhk. Codices Pinciani, Erasmi et unus Gruteri, eujus reliqui cum editione vetere omittunt quædam verba, quibus ægre caremus, aut aberrationes librariorum præstant satis vulgares.

2. *Intenti.* Recte ms. b. et vet. codex Jureti. Vulgo *contenti.* Schw.

3. *Multum illis cum corpore fuit.* Ideo quum corpus illorum dolore

afficitur, omnino deprimuntur, quia non illis restat animus qui se erectum teneat, afflicto corpore.

4. *Deducit a corpore.* Damnavit Pinc. tuitus *diducit*, sed quum ratio loquendi, tum Codd. vulgatam defendunt. Ruhk.

5. *Inquit.* Scripsi cum ed. A. et mss. b. c. Vulgo *inquis*, ex ed. R. Schw.

6. *Ipsis per quæ cupimus.* Sic optime edd. ex Mureti ing. quum *ipsis per se quæ cupimus* darent libri vet. Schw.

7. *Cavere venturum.* Dolorem;

Noli mala tua facere tibi ipsi graviora, et te querelas
 onerare. Levis est dolor, si nihil illi opinio adjecerit :
 12 contra, si exhortari te cœperis, ac dicere, *nihil est*; aut
 certe, *exiguum est*; *duremus!* jam desinet: levem illum,
 dum putas, facies. Omnia ex opinione suspensa sunt: non
 ambitio tantum ad illam respicit, et luxuria, et avaritia;
 ad opinionem dolemus¹. Tam miser est quisque, quam
 credit. Detrahendas præteritorum dolorum conquestiones
 puto, et illa verba: « Nulli unquam fuit pejus. Quos
 cruciatus, quanta mala pertuli! nemo me surrecturum
 13 putavit. Quoties deploratus sum a meis, quoties a me-
 dicis relictus! In equuleum impositi non sic distrahun-
 tur. » Etiam si sunt vera ista, transierunt. Quid² juvat
 præteritos dolores retractare, et miserum esse, quia fue-
 ris? Quid, quod nemo non multum malis suis adjicit, et
 sibi ipse mentitur? Deinde, quod acerbum fuit, retulisse
 jucundum est: naturale est, mali sui fine gaudere. Cir-
 cumcidenda ergo duo sunt, et futuri timor, et veteris
 incommodi memoria: hoc ad me jam non pertinet, illud
 14 nondum. In ipsis positus difficultatibus dicat:

..... Forsan et hæc olim meminisse juvabit³!

Toto contra illum pugnet animo: vincetur, si cesserit;
 vincet, si se contra dolorem suum intenderit. Nunc hoc

quum suspicaris eum adventurum, licet ei remediis occurrere, imminentemque repellere.

1. *Ad opinionem dolemus.* Quam multos videris, qui levissimo malo affecti jam impendere mortem putant, gravissimosque dolores ex opinione sua patiuntur!

2. *Quid juvat præteritos... fueris?* Haud dubie quisque Nostro assentienter caventi, ne quis memoria vete-

rum malorum, quæ perpressus sit, se miserum faciat. Enim vero et bono suo constat hæc ipsa memoria, si quis fortitudinem reminiscatur, qua illis malis audentior obviam iverit, ideoque et eandem fortitudinem nunc contra hæc ipsa bene adhibiturum se confidat. *Ruhk.*

3. *Forsan... juvabit!* Versus Virg. *Æn.* I, 203 a Nostro bene hic advocatur. *Ruhk.*

plerique faciunt, attrahunt in se ruinam¹, cui obstandum est. Istud, quod premit, quod impendet, quod urget, si subducere te cœperis, sequetur, et gravius incumbet; si contra steteris, et obniti volueris, repelletur. Athletæ² quantum plagarum ore, quantum toto corpore¹⁵ excipiunt? ferunt tamen omne tormentum, gloriæ cupiditate; nec tantum, quia pugnant, ista patiuntur, sed ut pugnent³: exercitatio ipsa tormentum est. Nos quoque evincamus omnia, quorum præmium⁴ non corona, nec palma est, nec tubicen⁵ prædicationi nominis nostri silentium faciens; sed virtus, et firmitas animi, et pax in cæterum parta, si semel in aliquo certamine debellata fortuna est.

Dolorem gravem sentio! — Quid ergo⁶? non sentis, ¹⁶ si illum muliebriter tuleris? Quemadmodum perniciosior est hostis fugientibus⁷; sic omne fortuitum incommodum magis instat cedenti et averso. — Sed grave est! — Quid? nos ad hoc fortes sumus, ut levia portemus? Utrum vis longum esse morbum, an coarctatum⁸ et brevem? Si longus est, habet intercapedinem, dat refectioni locum; multum temporis donat: necesse est, ut exurgat et de-

1. *Attrahunt in se ruinam.* Nimio enim timore adeo ægri animus torquetur, ut vis ipsius mali augeatur; quum febris fiat ardentior.

2. *Athletæ.* Cf. Ep. vii. Similia habet Cic. Tusc. Disp. II, 17. R.

3. *Sed ut pugnent.* Ut pugnæ idonei sint, exercitio præparantur. In ipso autem exercitio hæc mala. L.

4. *Quorum præmium... nec palma est.* Uti hieronicis, s. victoribus in ludis quatuor nobilibus Græcorum concedebantur. Pollux III, 30: quo etiam respexit Virg. Æn. V, 110, 111. Ruhk.

5. *Tubicen.* Qui præcinebat, ut vox deinde præconis succederet et victorem renunciaret. Cf. P. Faber, Agonist. II, 13. Ruhk.

6. *Quid ergo? non sentis.* Sic recte edd. vet. cum mastis; et sic rursus ed. Gron. Alii vulgo ab Erasmo, *Quidni sentias?* quod revocavit Ruhk. Schw.

7. *Fugientib.* Similiter Horatius, Od. III, 2. « Mors et fugacem persequitur virum, Nec parcit imbellis juventæ Poplitibus timidoque tergo. »

8. *Coarctatum.* Sic A. c. Pal. 3. 4. et Col. et parum abt ed. Ven. et ms.

- 17 **sinat**¹. Brevis morbus ac præceps alterutrum faciet, aut
 exstinguetur, aut exstinguet. Quid autem interest, non
 sit, an non sim? in utroque finis dolendi est. Illud quo-
 que proderit, ad alias cogitationes avertere animum, et
 a dolore discedere. Cogita, quid honeste, quid fortiter
 feceris; bonas partes tecum ipse tracta²: memoriam in
 ea, quæ maxime miratus es, sparge. Tunc tibi fortissi-
 mus quisque, et victor doloris, occurrat: ille, qui, dum
 varices exsecandas præberet, legere librum perseveravit;
 18 ille³, qui non desiit ridere, quum, hoc ipsum irati⁴, tor-
 tores omnia instrumenta crudelitatis experirentur. Non
 vincetur dolor ratione, qui victus est risu? Quidquid vis
 nunc licet dicas, distillationes, et vim continuæ tussis
 egerentem viscerum partes, et febrem præcordia ipsa
 torrentem, et sitim, et artus in diversum articulis exeun-
 tibus tortos: plus est flamma⁵, et equuleus, et lamina,
 et vulneribus ipsis intumescantibus, quod illa⁶ renovaret
 19 et altius urgeret, [ferrum⁷] impressum. Inter hæc tamen
 aliquis non gemuit: parum est; non rogavit: parum est;

Par. a. Vitiose *cogitatum* ed. R. et mss. Arg. b. Par. b. Pal. 1 et 2. *Concitatatum* ed. Er. et seqq. cum Par. d. Schw.

1. *Necesse est ut exsurgat et desinat. Necesse est ut exsurgat*, etc. ms. Arg. b. Matthiæ (in Programm. pag. 19.) corrigendum censuit, *necesse est et exsurgat, ut desinat. S.*

2. *Bonas partes tecum ipse tracta.* Vertit Lagrange: *Considérez - vous par votre beau côté.* Forsan sensus est: Dum dolor circum te omnia funestare videtur, tu contra coneris, ut omnia hilari aspectu tecum, i. e. intra te consideres, ut, quidquid faustum tibi videri possit, arripias, eoque pascas animum: quod patet e sqq.

memoriam in ea, quæ maxime miratus es, sparge.

3. *Ille...experirentur.* Similia habet Cic. Tusc. II, 22, 25. Seneca Epist. LXXVI, 15. Ruhk.

4. *Irati, tortores.* Modii conjectura *mirati* nemini, opinor, placebit. R.

5. *Plus est flamma, et equuleus, et lamina.* Tormenta ad confessionem veritatis a reis exprimendam usurpata. Res nota est, vel ex quovis Antiquit. Compendio, e. c. Adams, *Antiquit. Rom.* I. p. 471. Ruhk.

6. *Renovaret.* Quid intelligit? ferrum plagis immissum. Lipsius.

7. *Ferrum*, quo non facile carere posse videbatur oratio, nostra de conjectura adjecimus. Schw.

non respondit : parum est ; risit , et quidem ex animo .
Vis tu post hæc dolorem deridere ¹ ?

Sed nihil , inquit ² , agere sinit morbus , qui me omnibus abduxit officiis . — Corpus tuum valetudo tenet , non et animum . Itaque cursoris moratur pedes , sutoris ac fabri manus impedit . Si animus tibi esse in usu solet , suadebis , docebis , audies , disces , quæres , recordaberis . Quid porro ? nihil agere te credis , si temperans æger sis ? ²⁰
Ostendes , morbum posse superari , vel certe sustineri . Est , mihi crede ³ , virtuti etiam in lectulo locus . Non tantum arma et acies dant argumenta alacris animi indomiti- que terroribus : et in vestimentis ⁴ vir fortis apparet . Habes quod agas : bene luctare cum morbo : si nihil te coegerit , si nihil exoraverit ⁵ , insigne prodis exemplum . — O quam magna erat gloriæ materia , si spectaremur ægri ! — Ipse te specta ; ipse te lauda !

Præterea duo sunt genera voluptatum : corporales mor- ²¹
bus inhibet , non tamen tollit ; imo , si verum æstimes , incitat . Magis juvat bibere sitientem ; gratior est esu- rienti cibus ; quidquid ex abstinentia contigit , avidius excipitur . Illas vero animi voluptates ⁶ , quæ majores cer- tioresque sunt , nemo medicus ægro negat ; has quisquis sequitur et bene intelligit , omnia sensuum blandimenta

1. *Vis tu post hæc dolorem deri- dere?* Hic Lipsius negationem desi- derat et scribendum putat : *dolorem non deridere*.

2. *Inquit*. Sc. aliquis. Cf. de Ira I, 3, 1. not. Est Græcis familiare, *φνολ*, cf. Upton. ad Arrian. Diss. I, 4, 9 ed. Schweighæus. R.

3. *Est, mihi crede, virtuti etiam in lectulo locus.* Uti Posidonio ap. Cic. Tusc. Disp. II, 25 qui in *vesti- mentis* dormitoriis, in lectulo (Ep.

LXVI, 1) docebat coram Pompeio magno. *Ruhk.*

4. *Vestimentis*. Vid. not. super.

5. *Si nihil... exoraverit*. Inflexerit. Usum loquendi firmavit Gronovius ad h. l. exemplis ex Nostro petitis I de Ira 8, 6: « Quum...metus aut cupi- ditas aliquid impetravit. » Ep. XCIV, 45: « Præcepta non cogunt, sed exo- rant », i. e. persuadent. Plura vide in Thesauro Rob. Stephano-Gesner. R.

6. *Animi voluptates*. Temere omis-

- 22 contemnit. O infelicem ægrum¹! Quare? quia non vino nivem diluit²; quia non rigorem potionis suæ, quam capaci scypho miscuit, renovat fracta insuper³ glacie; quia non ostrea illi Lucrina⁴ in ipsa mensa aperiuntur; quia non circa cœnationem ejus tumultus coquorum est, ipsos cum obsoniis focos⁵ transferentium. Hoc enim jam luxuria commenta est⁶: ne quis intepescat cibus, ne quid palato jam calloso⁷ parum ferveat, cœnam culina
- 23 prosequitur. O infelicem ægrum! Edet quantum concoquat; non jacebit in conspectu aper⁸, ut vilis caro, a mensa relegatus; nec in repositoio ejus pectora⁹ avium (totas enim videre fastidium est) congesta ponentur! Quid tibi mali factum est? cœnabis tanquam æger, imo aliquando tanquam sanus.

sum prius vocab. in ed. Bipont. Ruhk. et Matth. Schw.

1. *O infelicem ægrum!* Ironice, nam deinde confutat.

2. *Quia non vino nivem diluit.* Dicas magis vinum dilui nive. Sed sic iterum loquitur II de Ira, cap. xxv, neque nivas potiones solum, sed *nivem* ipsam *rosisse*, Noster scribit Epist. xcv, 16. *Lips.*

3. *Fracta insuper glacie.* Noster Nat. Quæst. IV, cap. ult. Inde est, ait, quod nec nive quidem contenti sunt, sed glaciem, velut certior illi ex solido rigor sit, exquirunt. *Ruhk.*

4. *Lucrina.* Ex lacu Lucrino, qui anno Christi 1538 terræ motu fere destructus est. Ostrea s. conchyliæ lucrina valde æstimabantur, inde a L. Crassi disertis oratoris, quem Cicero laudat, ætate. Macrobi. Saturn. II, 11; Horat. Serm. II, 4, 32; Epod. 11, 49. *Ruhk.*

5. *Ipsos cum obsoniis focos.* Epist. xcv, 26: « Quid illa purulenta et

quæ tantum non ab ipso igne in os transferuntur, judicas sine noxa in ipsis visceribus exstingui?» Et Quæst. nat. l. IV, cap. ult. « Ardentes boletos, et raptim condimento suo mersatos, demittunt pæne fumantes. » — Cf. si tanti videatur, Schwarzii Diss. select. p. 339 sq. *Ruhk.*

6. *Hoc enim jam luxuria commenta est.* Non quin foculos sive *τογάρας*, qui cum prunis transferrentur jam antea habuerint Græci Romanique; sed non ad boletos, et talem ipsam luxuriæ usum. *Lips.*

7. *Jam calloso.* Quarto Quæst.: « Emortuæ fauces, et occallatæ cibus ardentibus. »

8. *Aper.* De luxu in apris, quos totos apponebant, et denique satis habebant ostendere, scripsit affatim IV Poliorcet. Dialogismo I, Lipsius. *Ruhk.*

9. *Pectora avium.* Epist. XLVIJ de captore: « Alius pretiosas aves scindit: pectus et clunes in frustra excutit.»

Sed omnia ista facile perferemus, sorbitionem¹, aquam calidam, et quidquid aliud intolerabile videtur delicatis et luxu fluentibus, magisque animo quam corpore morbidis: tantum mortem desinamus horrere. Desinemus autem, si fines bonorum ac malorum cognoverimus; ita demum nec vita tædio erit, nec mors timori. Vitam enim occupare satietas sui² non potest, tot res varias, magnas, divinas percensentem: in odium illam sui adducere solet iners otium. Rerum naturam peragranti nunquam in fastidium veritas veniet; falsa satiabunt. Rursus, si mors accedit et vocat, licet immatura sit, licet mediam præcidat ætatem, perceptus longissime fructus est: cognita est illi ex magna parte natura; scit tempore honesta non crescere. His necesse est videri omnem vitam brevem, qui illam voluptatibus vanis, et ideo infinitis, metiuntur.

His te cogitationibus recrea, et interim epistolis nostris vacando. Veniet aliquod tempus, quod nos iterum jungat ac misceat: quantulumlibet³ sit illud, longum faciet scientia utendi. Nam, ut Posidonius⁴ ait, « unus dies hominum eruditorum⁵ plus patet, quam imperitis lon-

1. *Sorbitionem, aquam calidam.* Potiones ægrotis dari solitas: quominus de calida cogites, impedit mentio delicatarum et luxu fluentium, quarum hæc propria erat. *Ruhk.*

2. *Satietas sui.* *Ruhk.* interpret. obscurius: studium semet ipsum cognoscendi repletum. Sensus tamen per se patet: satietas sui, i. e. tædium, non occupabit illius vitam qui tam multis rebus studebit.

3. *Quantulumlibet.* Ed. *A.* cum plerisque mssis. Vulgo *quantum libet*; nec id male, eadem sententia. *S.*

4. *Posidonius.* Conf. Fabricii *Bibl.*

Græc. Vol. III. pag. 572 sq. *Ruhk.*

5. *Eruditorum.* I. sapientum, stoico sermone. Simile est illud egregium dictum Ciceron. *Tusc. Dispp.* V, 2: Est autem unus dies, hene et ex præceptis tuis (Philosophia) actus, peccanti immortalitati anteponendus. *R.* — Similia in Philone Judæo, libro: *Quis divinor. oper. heres*: pollicetur autem talem agenti pacem, bonam senectutem; id est, non longævitatem, sed vitam cum prudentia conjunctam. Nam vel dici felicitas multitudine annorum melior, quanto brevis aliqua lux tenebris æternis.

gissima aetas. » Interim hoc tene, hoc morde¹ : adversis non succumbere, lætis non credere, omnem fortunæ licentiam in oculis habere, tanquam, quidquid potest facere, factura sit. Quidquid expectatum est diu, levius accedit. Vale.

Unam enim diem, dixit salubriter vir propheta, malle se vivere cum virtute, quam multa millia annorum in umbra mortis; umbram mortis malam indicans vitam. (E græco a Lipsio versum.)

1. *Hoc tene, hoc morde.* Omnium hæc est lectio Codd. et edd. ante Muretum, qui in textum iniecit: *Interim tene hoc mordicus.* Conferas, si tanti videatur, Gruteri Opinionum IV, 6. *Ruhk.*

EPISTOLA LXXIX.

DE CHARYBDI, SCYLLA ET ÆTNA. — SAPIENTES INTER SE PARES ESSE.

Rogat amicum, tum ut sibi de Scylla, Charybdi et Ætna certiora nuntiet, tum ut in descriptione Ætnæ, quam ut episodium majoris poematis parare velit, ne nimis modestus sit, nec priores credat, qui in eo describendo clari fuerint, a se vinci non posse, etsi in sapientia nec vincere, nec vinci licet: quippe cui nullus crescendi locus datur, quum ad summa pervenerit, ut rebus naturæ, simul atque justam magnitudinem impleverint. Ad hanc et nos enitamur, bono ejus uno ducti, non gloria, quæ ultro virtutem sequitur nulla simulatione fucatam.

Scriptam hanc epistolam, quum in Natural. Quæstionibus componendis laboraret Seneca, verisimile est. Nam et ipsas senex conscripsit, et memorabilium Ætnæ non uno loco mentionem fecit.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

EXPECTO epistolas tuas, quibus indices mihi, circumitus Siciliæ¹ totius quid tibi novi ostenderit, et omnia de ipsa Charybdi certiora. Nam Scyllam² saxum esse,

1. *Siciliæ.* Cujus erat procurator, et ideo circumire fora et conventus debebat Lucilius, juris dicendi causa. Cf. Cic. in Verrem de Suppliciis. *R.*

2. *Nam Scyllam... scio.* A recentioribus, qui illas regiones adierunt, eadem nuntiata sunt, v. c. a Bartels I p. 392. *Ruhk.*

et quidem non terribile¹ navigantibus, optime scio; Charybdis an respondeat fabulis², perscribi mihi desidero. Et, si forte observaveris (dignum est autem, quod observes³), fac nos certiores, utrum uno⁴ tantum vento agatur in vortices, an omnis tempestas æque mare⁵ illud contorqueat; et an verum sit⁶, quidquid illo freti turbine arreptum est, per multa millia trahi conditum, et circa Tauromenitanum littus emergere. Si hæc mihi perscripseris, tunc tibi audebo mandare, ut in honorem meum Ætnam quoque ascendas; quam consumi, et sen-

1. *Non terribile.* Sunt codices, qui negationem omitant, sed nullo jure. *Ruhk.* — Cf. not. sq.

2. *Fabulis.* Cf. Hom. Odyss. XII, 101 seqq. Scyllam rupem esse Italiæ ad hærentem, e regione urbis Scyllæ, Charybdim autem Siciliæ propriam, e regione Scyllæ sitam rupium collectionem, notum est. — Nostras baron de Riedesel, qui Siciliam et magnam Græciam perlustravit, nobis claram et certam de Charybdi notitiam præbuit, ut facile Senecæ quæstionibus respondeatur. Hæc enim in una illius epistola legimus: *En allant de Messine à Reggio en Calabre, j'eus encore occasion d'observer de très-près Charybde, et de me convaincre de nouveau qu'elle n'est ni profonde ni dangereuse, et que ce tourbillon n'est point occasionné par un gouffre, mais uniquement par deux courans opposés, qui s'efforcent de pénétrer, l'un du côté du nord, et l'autre du côté du sud, dans le détroit. Comme ces deux courans ne se portent pas dans le canal avec la même force ni dans le même tems, ils occasionnent une espèce de flux et de reflux qui se succède de six en six heures, et sur lequel les mariniers se*

dirigent en faisant canal, de manière que la traversée peut se faire commodément et fort vite, sans rames ni voiles; et s'il arrive quelquefois à un gros vaisseau de se perdre, c'est ordinairement par l'ignorance des mariniers qui prennent mal leur tems pour s'engager dans le détroit; le courant les jette alors contre le rivage où ils sont forcés d'échouer. Voyage en Sicile et dans la grande Grèce; Lausanne, 1773, Let. I et II, pag. 161 et 167. (E notis Lagrange.)

3. *Quod observes.* Sic R. A. b. c. Opsop. Grut. Edd. ab Erasmo ut observes. Schw.

4. *Uno... vento.* Nempæ Austro. L.

5. *Æque mare.* Nonnulli habent *atque mare*, quum optimi mss. idque sensu postulante præbeant *æque mare* apud Pinc. et Gruterum. *Ruhk.*

6. *Et an verum sit... emergere.* Strabo VI p. 258 Lips. veritatem rei testatur, qui addit, eam ob causam littus Tauromenitanum (nunc Taormina vocant urbem) appellatum esse Copriam (i. e. excrementis plenam). At nunc nihil ejusmodi a navigantibus observatur, nisi interdum ingens maris murmur sub rupe, unde fabella ortum duxit, aqnam a Cha-

sim subsidere, ex hoc colligunt quidam¹, quod² aliquando longius navigantibus³ solebat ostendi. Potest hoc accidere, non quia montis altitudo descendit⁴, sed quia ignis evanuit et minus vehemens ac largus effertur⁵; ob eam³ dem causam fumo quoque per diem segnior⁶. Neutrum autem incredibile est, nec montem, qui devoretur quotidie, minui, nec ignem non manere eundem: qui non ipse⁷ ex se est, sed in aliqua inferna valle conceptus exæstuat, et aliis⁸ pascitur; in ipso monte non alimentum habet, sed viam. In Lycia⁹ regio notissima est, *Hephæstion* incolæ vocant, foratum¹⁰ pluribus locis so-

rybdi absorptam evomi hoc loco. *R.*

1. *Colligunt quidam.* Posteriores vocem ex vet. libr. adjecti. *Schw.*

2. *Aliquando.* Quum codices addicant, repositi. Antea *aliquanto*. *R.*

3. *Longius navigantibus s. o.* Apposite laudat Lipsius *Ælian.* V. H. VIII, 11 idem, nescio unde, referentem. *Ruhk.*

4. *Descendit.* Libri vet. *desedit* vulgo, a Mur. *Schw.*

5. *Effertur.* Bene habet: alii *effervit*, quam lectionem, et ipsam non spernendam, Modius commendabat. *Ruhk.*

6. *Fumo quoque per diem segnior.* Omnium codd. et antiq. edd. lectio est, quam tamen Pincianus conjectura ductus immutavit *segniore* præstans. Sed est sensus: ignis segnior est ad fumum reddendum. *Ruhk.*

7. *Qui non ipse. Quia n. i. R. A. b. c. Grut. Schw.*

8. *Aliis.* Sic dedi commendantibus Erasmo et IV Grut. Antea legebatur *alibi*. *Ruhk.*

9. *In Lycia... refulgentibus.* Confirmat rem Plinius Nat. Hist. V, 27. Cf. Mamertus. Idem observatur de pluribus aliis regionibus, quarum

memoratu dignissima est, quæ ad mare Caspium circa Baen sita est, cui petrolæi, quod *naphtha* vocare solemus, tantam copiam inditam esse narrant *Güldenstädtius*, *Reineggs* (*Ehlich*) aliique, ut et apertura facta erumpat innoxium, quin etiam cibus coquendis adhibeatur, et egregiam hujus regionis fertilitatem efficiat.

Reineggs (*Allgem. historisch-topograph. Beschreibung des Caucasus* To. I. p. 152 — 156) multus est in describendo igne cœruleo, quem mari per istam regionem suaviter et lente undanti assimilabat, quum noctis e montibus illum prospiciebat. Fortasse hæc regionis Colchiæ natura ansam dedit auctoribus rerum argonauticarum, ut compositus et tauros ardentis Colchidis suis poematibus describerent, e. c. Apollon. Rh. III, 1290 sq. Ovid. Met. VII, 104 sq. Idem circa Dodonam observabatur, Lucret. VI, 879 sq. Spectant hæc stagua Palicorum (*Nastia* nunc vocata) in Sicilia, Virg. *Æn.* IX, 585 etc. *Ruhk.*

10. *Foratum.* Ed. A. et Er. cum mss. b. c. Par b. d. Pal. 1. 2. Vulgo *perforatum*. *Schw.*

lum, quod sine ullo nascentium damno ignis innoxius circumit. Læta itaque regio est, et herbida, nil flammis 4 adurentibus, sed tantum vi remissa ac languida refulgentibus.

Sed reservemus ista, tunc quæsituri, quum tu mihi scripseris, quantum ab ipso ore montis nives absint, quas ne æstas quidem solvit; adeo tutæ sunt ab igne vicino. Non est autem 1 quod istam curam imputes mihi: morbo enim tuo daturus eras, etiamsi nemo 2 quidem mandaret tibi, donec Ætnam 3 describas in tuo carmine: nec pudor obstat 4 ne hunc solemnem omnibus poetis locum attingas; quem quominus 5 Ovidius tractaret, nihil obstitit 5 quod jam Virgilius impleverat: ne Severum quidem Cornelium 6 uterque deterruit. Omnibus præterea feliciter hic locus se dedit; et, qui præcesserant, non præripuisse

1. *Non est autem... attingas.* Sensus hujus loci corrupti est: Ne mihi adscribas hanc tuam curam (Ætnam scilicet invisendi), sed morbo quo nunc teneris, i. e. tuæ tantæ cupidini s. entusiasmo, quo, vel nemine tibi mandante, duceris ad Ætnam describendam in Carmine quod paras. Cf. Præfat. huic Volum. præmissam. *Ruhk.*

2. *Etiamsi nemo quidem mandaret tibi, donec.* Locum omnino corruptum esse recte judicat Gron. Palat. secundus præbet: *nemo mandaret tibi quid donec.* Col. *nemo dabit quid manducare tibi quid donec.* *Ruhk.* — *Quidem.* Deest vulgo vox *quidem*, quam vel expressam agnoscunt vetores libri, vel latentem in corrupta scriptura. *Schw.*

3. *Donec Ætnam describas.* Est qui ut *Ætn. descr.* corrigendum censeat vir doctus, præter rationem: nam ista et observari a Lucilio et tibi

interim privatim perscribi vult Seneca, donec in suo carmine descriptionem Ætnæ in publicum edat. *S.*

4. *Carmine: nec pudor obstat ne hunc, etc.* Vulgo: *carmine, et hunc solemnem, etc.* *Schw.* scribi jubet *ne hunc, et deleri, et;* quippe quod ex Erasmi conj. vulgo ponebatur, quum *ne hunc* darent vet. libri. Tria autem verba ad sensum necessaria, *nec pudor obstat*, cum deessent vulgo, adjecta ex vestigiis veteris scripturæ, quæ in ed. Ven. et in ms. Pal. 2. et 3. supersunt.

5. *Quem quominus... deterruit, etc.* Quum tam multi hanc materiem tractaverint, parum caute egerunt, qui hoc loco incerta usi sunt ad certum auctorem incerto s. ἀδικοῦτοῦ carmini Ætnæ inscripto vindicandum. — Virgil. egit de Ætna monte Æn. III, 571 sq. Ovid. Met. XV, 340 sq. *R.*

6. *Severum... Cornelium.* Cornelius Severus augustei ævi poeta, cujus laus exstat ap. Quintil. Instit. Or. X,

mihî videntur quæ dici poterant, sed aperuisse. Sed multum interest, utrum ad consumptam materiam, an ad subactam¹ accedas: crescit in dies, et inventuris inventa
 6 non obstant. Præterea, conditio optima est ultimi: parata verba invenit, quæ aliter instructa novam faciem habent; nec illis manus injicit, tanquam alienis, sunt enim publica: jurisconsulti negant, quidquam publicum usucapi². Aut ego te non novi, aut Ætna tibi salivam movet³. Jam cupis grande aliquid, et par prioribus, scribere. Plus enim sperare modestia tibi tua non permittit; quæ tanta in te est, ut videaris mihi retracturus ingenii tui vires, si vincendi periculum sit⁴; tantam tibi priorum reverentia est.

7 Inter cætera, hoc habet boni Sapiaentia: nemo ab altero potest vinci, nisi dum ascenditur; quum ad sum-

I, 89 Gesner. Parum constat, bellum siculum, quod quominus perficeret, mors immatura præpediit, utrum ad bellum punicum spectet, an ad bellum siculum Augusti cum Sexto Pompeio gestum referas. Hoc prætulit recte, opinor, beat. VVernsdorf. Poet. min. lat. IV, I, p. 8. 26. *Ruhk.*

1. *Subactam.* His materiam *subactam*, in qua elaborarunt poetæ, non *consumptam*, quæ nullam ejus exorandæ copiam præstet, ut pote jam perfectæ et consummatæ, præbuit hic locus: quando quidem ornatu verborum etc. *impleverunt*, i. e. affatim expoliverunt locum hunc, non physica doctrina et subtilitate. Omnis itaque miratio, quod, Seneca iudice, Virgilius locum impleverit, tollitur, hac interpretatione recepta. *Ruhk.*

2. *Usucapi.* Secundum jurisconsultos romanos usucapio erat via acquirendæ proprietatis per possessionem rei non interruptam, et quæ certum

temporis spatium durare debebat. Usucapionis jure acquirebantur res tum mobiles, tum immobiles, nisi a legibus exceptæ fuissent, ut personæ liberæ, loca publica, bona publica, res fisci, principisque dominium. Vide Digest. lib. 41. tit. 3. leg. 9.

3. *Salivam movet.* Quod fit in subito appetitu cibi aut obsonii; lingua et os humescunt, et sumere allabescunt. Vertit *Lagrange*: *L'Ætna vous fait déjà, comme on dit, venir l'eau à la bouche.* Quæ locutio gallica omnino respondet latinæ; nisi forte paulo nimis est plebeia.

4. *Si vincendi periculum sit.* I. si experiendum sit, an vincere possis. *Ruhk.* — Nobis autem non verus ille sensus videtur: sed potior quem *Lagrange* protulit: *Au moindre péril d'éclipser vos devanciers*; id est, si, tentatis viribus tuis, sentias te vincere posse: quod *periculum* tibi esse videtur, quia quasi loco impietatis habes

mum perveneris ¹, paria sunt; non est incremento locus; statur. Numquid sol magnitudini suæ adjicit? numquid ultra, quam solet, luna procedit? maria non crescunt; mundus eundem habitum ac modum servat. Extollere se, quæ justam magnitudinem implevere, non possunt. Quicumque fuerint sapientes, pares erunt et æquales; ⁸ habebit unusquisque ex his proprias dotes; alius erit affabilior, alius expeditior, alius promptior in eloquendo, alius facundior: illud, de quo agitur ², quod beatum facit, æquale erit in omnibus. An Ætna tua possit sublabi et in se ruere; an hoc excelsum cacumen, et conspicuum per vasti maris spatia, detrahat ³ assidua vis ignium, nescio: Virtutem non flamma, non ruina, inferius adducet. Hæc ⁹ una majestas deprimi nescit; nec proferri ultra, nec referri potest. Sic hujus, ut cælestium, statuta ⁴ magnitudo est. Ad hanc nos conemur educere! Jam multum operis effecti est: imo, si verum fateri volo, non multum. Nec enim bonitas est, pessimis esse meliorem. Quis oculis gloriatur, qui suspicetur diem ⁵, cui sol per caliginem splendet? Licet contentus interim sit effugisse tenebras, adhuc non fruitur bono lucis. Tunc animus noster habe- ¹⁰ bit quod gratuletur sibi, quum, emissus his tenebris, in quibus volutatur, non tenui visu clara prospexerit, sed totum diem admiserit, et cælo redditus suo fuerit; quum receperit locum, quem occupavit ⁶ sorte nascendi. Sur-

eos a te vinci quos adeo revereris.

1. *Quum ad summum perveneris.* Gronovio iudice reposui, quum antea legeretur *dum. Ruhk.*

2. *Illud, de quo agitur.* Summum bonum, virtus, honestum, atque ideo sapientia, sensu stoico. Cf. Lipsii *Manud.* 111, 3. *Ruhk.*

3. *Detrahat.* Comminuat sensim.

4. *Statuta magnitudo.* Vulgo *stata magn.* ab Er. invitis msstis. *Schw.*

5. *Qui suspicetur diem, cui sol.* Sic habent Modii et Grut. codd., ut Senecæ magis familiare. Antea: *qui suspicentur diem, quibus etc. Ruhk.*

6. *Locum, quem occupavit.* Nempe illum in cælo locum, ubi cum primo orbe fuit. Ex eo scintilla in terras de-

sum illum vocant initia sua. Erit autem illic etiam antequam hac custodia ¹ exsolvatur, quum vitia disjecerit, purusque ac levis in cogitationes divinas emicuerit.

Hoc nos agere ², Lucili carissime, in hoc ire impetu toto, licet pauci sciant, licet nemo, juvat ³. Gloria umbra virtutis est; etiam invita ⁴ comitabitur. Sed quemadmodum aliquando umbra antecedit, aliquando sequitur ⁵, vel a tergo est: ita gloria aliquando ante nos est, visendamque se præbet; aliquando in averso est; majorque, quo serior, ubi invidia secessit. Quamdiu videbatur furere Democritus ⁶? Vix recepit Socratem fama. Quamdiu Catonem civitas ignoravit? respuit; nec intellexit, nisi quum perdidit. Rutilii ⁷ innocentia ac virtus lateret, nisi accepisset injuriam: dum violatur, effulsit. Numquid non sorti suæ gratias egit, et exsilium suum complexus est? De his loquor, quos illustravit fortuna, dum vexat. Quam multorum profectus in notitiam evasere post ipsos! quam multos fama non exceperit, sed eruit ⁸! Vides, Epicurum ⁹ quantopere non tantum eruditiores, sed hæc quoque imperitorum turba mire-

siluit, animus noster factus, eo rediturus. *Lipsius*.— Cf. Nat. Quæst. I. præf. §. 8 sqq. Sursum ingentia spatia sunt, etc. *Ruhk*.

1. *Hac custodia*. Corporis.

2. *Hoc nos agere... licet*. Sic Grut. Codd. omnes et editio vetus. Erasmus tamen: *hoc nos oportet agere... toto, licet pauci sciant* rel. *Ruhk*.

3. *Juvat*. Sic recte Arg. b. et Pal. 3. Mendose alii *vivat*; unde dein vulgo *licet nemo videat*. *Schw*.

4. *Etiam invita*. Sic, vel et *invita*, libri veti. Vulgo *invitos*. *Schw*.

5. *Aliquando sequitur, vel a tergo est*. Quatuor postrema verba, deleta

vulgo a Mureto, agnoscent veti. libri omnes; nec sunt omnino supervacua: nam et *sequi* dicitur is qui comitatur, qui a latere incedit. *Schw*.

6. *Democritus*. Quoniam patrimonium suum neglexerat. Conf. de Provid. VI, 1. *Ruhk*.

7. *Rutilii*. Cf. Consolat. ad Marc. XXII, 2. *Ruhk*.

8. *Quam multos fama non exceperit, sed eruit!* Quasi ex sepulcro in lucem protraxit. *Ruhk*.— Juxta illud nostri *Lamartine* de poeta quodam: Et son laurier tardif s'ombrage que sa tombe.

9. *Vides, Epicurum... miretur*. Cf. Ep. XXI, 10, et Petri Gassendi

tur. Hic ignotus ipsis Athenis fuit, circa quas delituerat. ¹³
 Multis itaque jam annis Metrodoro suo superstes, in
 quadam Epistola, quum amicitiam suam et Metrodori
 grata commemoratione cecinisset hoc novissime adjecit :
 « Nihil sibi et Metrodoro inter bona tanta nocuisse,
 quod ipsos illa nobilis Græcia non ignotos solum habuisset,
 sed pæne inauditos. » Numquid ergo non postea, quam
 esse desiderat, inventus est? numquid non opinio ejus
 emicuit? Hoc Metrodorus quoque in quadam Epistola ¹⁴
 confitetur « se et Epicurum non satis eminuisse; sed
 post, se et Epicurum magnum paratumque nomen ha-
 bituros, et qui voluissent² per eadem ire vestigia. »—
 Nulla virtus latet; et latuisse, non ipsius est damnum.
 Veniet, qui conditam, et sæculi sui malignitate compres-
 sam, dies publicet. Paucis natus est³ qui populum æta-
 tis suæ cogitat. Multa annorum millia, multa populorum ¹⁵
 supervenient; ad illa respice! Etiam si omnibus tecum
 viventibus silentium livor indixerit, venient qui sine of-
 fensa, sine gratia, judicent. Si quod est pretium virtutis
 ex fama, nec hoc interit. Ad nos quidem nihil pertinebit
 posterorum sermo; tamen etiam non sentientes colet ac
 frequentabit. Nulli non Virtus, et vivo et mortuo, retulit ¹⁶
 gratiam; si modo illam bona sequutus est fide, si se non
 exornavit et pinxit, sed idem fuit, sive ex⁴ denunciato

de vita et morib. Epicuri II, 4. R.

1. *Emicuit*, et infra... *emicuisse*.
 Alii *enituit...enituisse*; aut *eminuit...
 eminuisse*. Schw.

2. *Et qui voluissent*. Sic libri vet-
 nisi quod nonnulli *et* omittunt. Te-
 mere vulgo *apud eos qui voluissent*,
 ex Mureti ing. Schw.— Quam le-
 ctionem sequutus erat Lagrange qui
 vertit: *Leurs deux noms seraient*

*célèbres par ceux qui entrepren-
 draient de marcher sur leurs traces.*

3. *Paucis natus est... cogitat*. Qui
 tantum hominibus coævis conspicuus
 esse et placere vult, et qui non supra
 ævum suum eminere, atque proinde
 sequentia sæcula cogitare studet,
 quibus placeat. Ruhk.

4. *Sive ex denunciato*. Qui mos
 hodieque inter magnates servatur,

videbatur, sive imparatus ac subito. Nihil simulatio proficit: paucis imponit leviter extrinsecus inducta facies; veritas in omnem sui partem [semper¹] eadem est. Quæ decipiunt, nihil habent solidi. Tenue est mendacium; perlucet, si diligenter inspexeris. Vale.

præmittere et nunciare adventum. *L.*
1. *Semper.* Vocem *semper* agnos-
cunt quidem ed. *A.* et *ms. c.* sed

ignorant *R. b.* aliique libri vet. Vi-
detur ex scholio invecata: itaque ut
suspectam notavi *Schw.*

EPISTOLA LXXX.

QUAM COMMODA SIT PAUPERTAS.

Concursus vulgi ad spectaculum sibi occasionem esse dicit, nulli addito tranquille philosophandi de exercitatione animi et de virtute consequenda, quæ una voluntate paratur, in eo optime occupata, ut servituti te eripias. Hoc autem non fieri potest pecunia, sed sua cujusque opera. Primum libera te metu mortis, deinde metu paupertatis, quæ non malum videbitur pauperes componentibus cum iis, qui felices vocantur et magnifice se gerunt. Itaque non ex larva, sed ex veritate homines metiaris atque ideo te ipsum.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

HODIERNO die non tantum meo beneficio mihi vaco, sed spectaculi, quod omnes molestos ad 'sphæromachiam' avocavit. Nemo irrumpit, nemo cogitationem meam im-

1. *Ad sphæromachiam.* Libri, ut solet in græcis, variant. Quidam *ad sphæram mathemam*: alii, *ad spero in athema*; meos *asperam in ethnam*. Sphæromachia quidem nota est, pilæ lusus et certamen. Nominat Papinius in Sylvis: « Sphæromachias spectamus, et pilæ lusus admittitur. » Ipsa enim pila *sphæra* dicitur. Atque ita Sidonius lib. V, Epist. XVII: « Sphæra primus ego signifer fui, »

et lusores *sphæristas* appellat. Seneca affirmare etiam lectionem hanc videtur statim, dum ait « spectaculum non fidele, et lusorium, » lubricum enim, anceps, et lusus magis, quam certamen. *Lipsius.* — *Sphæromachiam.* Pilarem ludum et certamen a pugilibus, πύλας factitatum, qui loco cæstum pilas manibus circumligabant, ne cæstus nocerent, coriaceo tegumento, κίοναίρα custo-

pediet¹, quæ hac ipsa fiducia procedit audacius. Non crepuit subinde ostium², non allevabitur velum³, licebit uno vadere⁴, quod magis necessarium est per se eunti et suam sequenti viam. Non ergo sequor priores? Facio; sed permitto mihi et invenire aliquid, et mutare, et relinquere. Non servio illis, sed assentio⁵.

Magnum tamen verbum dixi⁶, qui mihi silentium promittebam, et sine interpellatione secretum; ecce ingens clamor ex stadio profertur⁷, et me non excutit mihi, sed in hujus ipsius rei contentionem⁸ transfert. Cogito mecum, quam multi corpora exercent, ingenia quam pauci; quantus ad spectaculum non fidele⁹ et lusorium fiat concursus, quanta sit circa artes bonas solitudo; quam imbecilli animo sint, quorum lacertos humerosque miramur. Illud maxime¹⁰ revolve mecum: si corpus perduci exercitatione ad hanc patientiam potest, qua et pugnos pa-

ditas. Conf. P. Fabri Agonist. 1, 6. *Ruhk.*

1. *Impediet*, et infra *allevabitur*, ex odd. vett. et mssis correxi. Vulgo *impedit et allevabatur. Schw.*

2. *Non crepuit subinde ostium.* Simpliciter de sonitu aperientis januam intelligam. Januæ autem romanæ introrsum aperiebantur, vid. Cujacii Obs. 13, 27. *Ruhk.*

3. *Velum.* Παράπλευρα, foribus cubiculi prætensum, quod levabatur in admissionibus; unde causas cognoscere levato velo, est, palam omnibus admissis; alia inserviebant frigori arcendo in cœnationibus; alia ornati. Cf. Lipsium ad Tacit. Annal. 13, 5. *Ruhk.*

4. *Uno vadere* (scil. *itinere*, quod ex scholio adjectum in ms. c.) dedere libri vett.; non *uni vadere*, quod erat ex Erasmi conject. *Schw.* — Senten-

tia: Licebit mihi soli incedere, per cogitationes et studia mea ire; quod expedit illi, qui sectam non sequitur. *Lipsius.*

5. *Assentio.* Pro vulgato *assentior*, recepi ex Arg. b. Conf. Epp. LXXXIV, xc. *Schw.*

6. *Magnum tamen verbum dixi.* Int. nimis temere dixeram, quum dicerem me hac in solitudine sperare silentium.

7. *Profertur.* Vulgo cum ed. R. et A. *Perfertur* mss. Arg. b. c. *Schw.*

8. *Contentionem.* Int. comparationem, quam nunc instituit. *Ruhk.*

9. *Spectaculum non fidele*, quatenus nihil in eo solidi et bonæ frugis inest. *Ruhk.* — Aliter interpretatur Lipsius; vid. § 1 huj. Ep., not. 1.

10. *Illud maxime... ducat.* Conf. Ep. 7. 13, 2 not. Cic. Tusc. Disputt. II, 17. *Ruhk.*

riter et calces non unius hominis¹ ferat, qua solem ardentissimum² in ferventissimo pulvere sustinens aliquis, et sanguine suo madens, diem ducat; quanto facilius animus corroborari possit, ut fortunæ ictus invictus excipiat, ut
 4 projectus, ut conculcatus exurgat? Corpus enim multis eget rebus. ut valeat; animus ex se crescit, se ipse alit, se exercet. Illi multo cibo, multa potione opus est, multo oleo³, longa denique opera; tibi continget Virtus sine apparatu, sine impensa. Quidquid facere te potest bonum, tecum est. Quid tibi opus est ut sis bonus? 'Velle! Quid autem melius potes velle, quam eripere te huic servituti, quæ omnes premit; quam mancipia quoque conditionis extremæ, et in his sordibus nata, omni modo
 5 exuere conantur? Peculium suum⁴, quod comparaverunt ventre fraudato, pro capite⁵ numerant; tu non concu-

1. *Non unius hominis.* Nam etsi paria fere athletarum pugnabant, tamen aliquando mixti, aut per catervas: et ut id non fuerit, ordine alii post alios supponebantur. Ita unus victor plures sustinebat. *Ruhk.*

2. *Solem ardentissimum.* Cicero: « Pugiles inexercitati, etiamsi pugnos et plagas ferre possint, solem tamen sæpe ferre non possunt. »

3. *Multo oleo.* Hæc item ad athletas, quorum crebra unctio. *Lipsius.*

4. *Velle.* Stoici enim una animi opera ad sapientiam emicari, et proinde eam disci posse censebant: quod dogma secuti sunt contra Sophistas, virtutem contendentes disci non posse: 'qua de re Socratis tempore tantopere inter se digladiatos esse philosophos e Platone constat. Hinc Seneca de Benef. III, 18: « Nulli præclusa est virtus, omnibus patet, omnes admittit. », Ep. XC, 44: « Ars est

bonum fieri. » *Eo spectat Euripidem* ap. Aristot. Polit. V, 9: ἴδὲ ὁ χριζόν, bonus est, qui esse velit. Omnem autem illam poeticam rationem, qua Philosophi antiquiores impetum ingenii insignem, studium et emendationem morum afflatui cuidam divino, commercio cum Deo ascribebant, atque sine eo magnum virum fieri negabant, Stoici repudiabant, nec quidquam nisi facultatem et indolem cognoscendi ac cogitandi a Deo homini esse datam naturaliter, ideoque nullas ideas innatas, conceptus aut tale quid concedebant: omnia ab homine acquiri docentes sua sponte et proprio Marte, quæ ad cognitionis et voluntatis emendationem spectant. Cf. Lipsii Manud., II, 10. *Ruhk.*

5. *Peculium suum.* Redimere se ære suo servi solent. Vide, si lubet, me ad Taciti XIV Annalium. *Lips.*

6. *Pro capite.* Id est pro libertate:

quanticumque² ad libertatem pervenire, qui in putas natum? Quid ad arcam tuam respicis? emittest. Itaque in tabellas³ vanum conjicitur nomen istis; quam nec qui emerunt habent, nec qui veniunt. Tibi des oportet istud bonum, a te petas. Libere primum metu mortis; illa nobis primum jugum dedit; deinde metu paupertatis. Si vis scire quam nihil mali sit, compara inter se pauperum et divitum. Sæpius pauper et fidelius⁴ ridet; nulla sollicitudo est⁵; etiamsi qua incidit cura, velut nubes levis est. Horum, qui felices vocantur, hilaritas ficta est, avis et suppurata⁶ tristitia; eo quidem⁷ gravior, interdum non licet palam esse miseros, sed inter aras, cor ipsum exedentes, necesse est agere felicius hoc exemplo mihi utendum est; nec enim efficacius exprimitur hic humanæ vitæ mimus⁸, qui

ri caput non habebant. *Lips.* non concupisces. Paria istis s. Dissert. IV, cap. 1. « Pro putatur libertas alii se suscipiant, alii se præcipitant; est enim totæ urbes perierunt; et tamen, ob insidiarum expertam libertatem nihil carioris?» Vera autem hæc libertas quam intelligunt, est finis libertatis, ait Simplicius: « Illa, in qua a parente et auctore ducti sumus, ut neque forquidquam, nec doleamus, illi deteriori naturæ aut rei s. » Et huc spectat illud prædictum: solum sapientem esse. *Lips.*

quanticumque. *Schw.* — Int. Quantumcumque hæc tibi libertas constare

3. *Tabellas*, manumissionis, quæ apud censorem erant. Nempe variis modis manumissio procedebat, ut ex Instit. Justin. Tit. V colligi licet. Qui plenam libertatem consequiebantur, a censoribus in civium numerum reponiebantur.

4. *Fidel.*, i. sincero magis gaudio.

5. *In alto est.* I. in interiore animi recessu; altius radices egit in imo et profundo pectore. *Ruhk.*

6. *Suppurata*, ὑποουλοσ; metaphora, pro celata. *Ruhk.*

7. *Eo quidem*, II. A. b. c. Non et quidem. *Schw.*

8. *Vitæ mimus.* Ex hac comparatione satis antiqua Augusti dictum fluxit notissimum ap. Sueton. Octav. 99, qui amicos admissos percunctatus: Ecquid iis videretur mimum vitæ commode transegisse? Cf. ad Ep. LXXVI, 23. *Ruhk.*

nobis partes has¹, quas male agamus, assignat. Ille qui in scena elatus incedit, et hæc resupinus dicit :

En impero Argis! regna mihi liquit Pelops,²
Qua Ponto ab Helles atque ab Ionio mari
Urgetur Isthmos³;

servus³ est; quinque modios accipit, et quinque denarios. Ille qui superbus, atque impotens, et fiducia virium tumidus ait :

Quod nisi quieris, Menelae, hæc dextra occides!

diurnum⁴ accipit, in centunculo⁵ dormit. Idem de istis licet omnibus dicas, quos, supra capita hominum supraque turbam, delicatos lectica suspendit; omnium istorum personata felicitas est. Contemnes illos, si despoliaveris. Equum empturus, solvi jubes stratum⁶; detrahis

1. *Qui nobis partes has.* Teles Pythagoricus: « Oportet, sicut bonum histrionem quaecumque personam poeta imposuerit, eam decore exsequi et sustinere: sic et bonum virum, quaecumque fortuna dederit. Nam et hæc, ait Bion, velut poetria, aliquando primi, aliquando ultimi actoris personam imponit; est etiam quum regis, et alias mendici. » Laertius etiam in Zenone: « Esse bono histrioni similem sapientem. Qui sive Thersitæ, sive Agamemnonis personam acceperit, utramque decenter exprimit et imitatur. » (A Lipsio versum e græco.)

2. *Isthmos.* Versus sunt ex Attii tragedia Atreo, quorum primum affert Quintil. Instit. or. IX, 4, 140. *Ruhk.*

3. *Servus... denarios.* Sc. in menses: quotidie enim accipiebant trinas quinasve farris libras, Senecæ tempore; nam temporum diversitas et hæc in re valuerit, atque conditio

servorum. Cf. Heynii Opusc. acad. I p. 251 sq. Servus itaque quotannis constabat 134 francos, quisque autem nostrorum murariorum 375, computante Mongez, ut vidi ex Ephemerid. gotting. anni 1801. nr. 44. *Ruhk.*

4. *Diurnum accipit.* Denarium et mercedulam. *Lips.*

5. *Centunculo.* I. strato vili servorum. Cf. Cato ap. Festum in voce *Prohibere*, ubi ante Frobenium recte legebatur *in centunculo*, notante Gronovio. In ed. Godofredi (1602 p. 382. fol.) est: *sub sentone*. Revocavit jam Gronovius, volente Lipsio et Grætero, quod ad oram ed. Erasmi apparuit, firmatum omnibus Palat. et Erford. Antea: *canaculo*. *Ruhk.*

6. *Stratum.* Cf. Ep. 47, 14, not. Appuleius de Deo Socratis p. 244 Vol. II hip.: « Neque in emendis equis phaleras consideramus et baltei polimina inspiciamus et ornatisimæ cervicis divitias contemplamur... sed istis omnibus exuviis amolitis equum

nenta venalibus, ne qua vitia corporis lateant : non involutum aestimas? Mangones, quidquid est quod g
ceat, aliquo lenocinio abscondunt; itaque emen-
ornamenta ipsa suspecta sunt : sive crus alligatum,
brachium aspiceres, nudari juberis, et ipsum tibi
is ostendi. Vides illum Scythiæ Sarmatiæve regem,
ni capitis decorum? si vis illum aestimare, totum-
circu qualis sit, fasciam¹ solve! multum mali sub illa
¹. Quid de aliis loquor? si perpendere te voles, se-
pecuniam, domum, dignitatem; intus te ipse con-
a. Nunc, qualis sis, aliis credis. Vale.

ndum... contemplamur etc. »
— Item Macrobius: «Quemad-
1 stultus est, qui empturus
, non ipsum inspicit, sed stras
is et frænum; sic est, qui ho-
ex veste, aut conditione, quæ
vestis nobis circumdata est,
ndum putat.»
asciam. I. e. diadema, insigne

regum. Nam hoc non aliud erat,
quam fascia, aut vitæ capiti circum-
data. *Lipsius*.

2. *Multum mali sub illa latet.*
Regis cujuspiam dictum ad mulier-
culam admirantem: O mulier, hunc
pannum humi jacentem non tollas,
si scias quantum mali sub eo lateat!
Lips.

EPISTOLA LXXXI.

GRATI ESSE DEBEAMUS IN ILLUM QUI, POSTQUAM BENEFICIUM
CONTULEBAT, NOCUIT?

ico, qui de ingrato quodam questus erat, respondet, hoc periculum
evitari posse, neque defugiendum esse, quum magni referat, gratum
sse. Qua occasione data quæstiones nonnullas de beneficiis dandis, quas
is de beneficiis non satis explicaverat, pertractat. Ac primum quærit,
illi, qui profuit nobis, si postea nocuerit, vel plus quam antea pro-
, gratiæ referendæ sint? Negabit severus jureconsultus, nulla animi,
beneficia et injuriæ constant, ratione habita. Vir bonus autem magis
cium quam injuriam aestimabit. Sapiens enim, cui uni notum est, quid
te res ideoque animus in tali re aestimari debeat, gratiam scit referre,

recte verbi proprietate servata. Quæ quidem sententia de sapiente non est Paradoxon : facilis enim officiorum pars est referre gratiam, et scientia hæc est majoris pretii, quam voluntas sine illa. At non solum gratiam referre scit sapiens, sed etiam cupit debere gratiam et referre. Nam gratitudo cum sensu hilaritatis et lætitiæ conjuncta est, tum in officio sita est et virtus. Unde fit ut grati beati, ingrati miseri sint. Quæ quidem ansam præbent Senecæ, in laudes sapientis exspatiandi, ut qui in omnibus rebus æquanimitatem et humanitatem præstat, ideoque spernit ea, propter quæ vulgus malignum insinit, ut gratus esse possit. Nam ex hac parte vel maxima impedimenta homini assurgunt, qui gratus esse velit. Attamen in eo omnes consentiunt, esse referendam bene merentibus gratiam.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

QUERERIS incidisse te in hominem ingratum.— Si hoc nunc primum, age aut fortunæ, aut diligentia tuæ gratias. Sed nihil facere hoc loco diligentia potest, nisi te malignum : nam, si hoc periculum vitare volueris, non dabis beneficia ; ita, ne apud alium pereant, apud te peribunt¹. Non respondeant² potius, quam non dentur : et post malam segctem serendum est. Sæpe, quidquid perierat assidua infelicis soli sterilitate, unius anni restituit ubertas. Est tanti, ut gratum invenias, experiri et ingratos. Nemo habet tam certam in beneficiis manum, ut non sæpe fallatur : aberrant, ut aliquando³ hæreant. Post naufragium maria tentantur ; fœneratorem non fugat a foro coactor⁴. Cito inertio vita torpebit, si relinquendum est quidquid offendit. Te vero benigniorem

1. *Apud te peribunt.* Quia carebis ipse voluptate, qua fruitur homo qui beneficium collocavit.

2. *Non respondeant potius.* I. e. exspectatum fructum non ferant potius : accepta translatio a militibus, qui vocati nomen suum non detrectant : hinc agri respondent, testantur se fructuosos esse. Columell. III, 3, 4. Hinc imagines ex agricultura

sumptæ nostro in mentem veniunt. *R.*

3. *Hæreant.* I. fixa sint, locum suum teneant. Lectius tamen conjic. *non errent*, vim *coo* hærere nunc satis notam ignorans. *Ruhk.*

4. *Coactor.* Sic *R. A. b. c. Par. a. d.* et alii. *Vitiose coctor* *Par. b.* ex quo alii nonnulli (apud *Pinc. et Grut.*) *tor* fecerunt. *Decoctor* ex uno vet. cod. (si Deo placet) edidit *Mur.* quod

hæc ipsa res faciat : nam cuius rei eventus incertus est, id, ut aliquando procedat, sæpe tentandum est.

Sed de isto satis multa in his *libris* loquuti sumus, 3
 qui *de Beneficiis* inscribuntur; illud magis quærendum videtur, quod non satis (ut existimo) explicatum est¹; an is, qui profuit nobis, si postea nocuit, paria fecerit, et nos debito solverit? Adjice, si vis, et illud : Multo plus postea nocuit, quam ante profuerat. Si rectam illam rigidi iudicis sententiam quæris, alterum ab altero absolvet, et dicet : Quamvis injuriæ præponderent, tamen beneficiis donetur, quod ex injuria superest. Plus nocuit? sed prius profuit! itaque habeatur et temporis ratio. Jam 4
 illa manifestiora sunt, quam ut admoneri debeas, quærendum esse, quam libenter profuerit, quam invitus nocuerit; quoniam animo et beneficia et injuriæ constant. Noli beneficium dare : victus sum aut verecundia, aut instantis pertinacia, aut spe. Eo animo quidque debetur, quo datur; nec, quantum sit, sed a quali profectum voluntate, perpenditur. Nunc conjectura tollatur. Et illud 5
 beneficium fuit; et hoc, quod modum beneficii prioris excessit, injuria est. Vir bonus utrosque calculos sic ponit, ut se ipse circumscribat²; beneficio adjicit, injuriæ demit : alter ille remissior iudex, quem esse me malo, injuriæ oblivisci debebit, officii meminisse. — Hoc certe, inquit, justitiæ convenit, suum cuique reddere, beneficio gratiam, injuriæ talionem, aut certe malam gratiam. — Verum erit istud, quum alius injuriam fecerit, alius 6
 beneficium dederit : nam, si idem est, beneficio vis injuriæ extinguitur. Nam cui, etiamsi merita non ante-

quoniam bene habere censuit Ruhk. vellem nobis interpretatus saltem esset. *Schw.*

1. *Non satis... explicatum est.* Attingit tamen lib. III. de Benef. cap. 13.

2. *Se ipse circumscribat.* Decipiat

cessissent, oportebat ignosci, post beneficia lædenti plus quam venia debetur. Non pono utrique par pretium: pluris æstimo beneficium, quam injuriam¹. Non omnes grati debere sciunt beneficium²: potest etiam³ imprudens, et rudis, et unus e turba, utique dum prope est ab accepto⁴; ignorat autem, quantum debeat: uni Sapienti notum est, quanti res quæque taxanda sit. Nam ille, de quo loquebar modo, stultus, etiamsi bonæ voluntatis est, aut minus quam debet, aut tempore, aut, quo non debet, loco reddit; id quod referendum est, effundit atque abjicit.

Mira in quibusdam rebus verborum proprietates est; et consuetudo sermonis antiqui quædam efficacissimis, et officia docentibus notis signat. Sic certe solemus loqui: « Ille illi gratiam retulit. » *Referre*, est ultro, quod debeas, afferre. Non dicimus *gratiam reddidit*⁵: reddunt enim, et qui repossuntur, et qui invitati, et qui ubilibet, et qui per alium. Non dicimus *repossuit beneficium*, aut *solvit*: nullum nobis placuit, quod æri alieno convenit, verbum. *Referre*, est ad eum, a quo acceperis, ferre:

se et ultro fallat in hoc calculo. *Lips.* — Jus suum minuat in hac supputatione. *Ruhk.*

1. *Pluris æstimo beneficium, quam injuriam.* Int. Longe mihi antiquius erit solvere beneficium, quam injuriam vindicare, quia multo magis beneficio moveor, quam injuria.

2. *Non omnes grati debere sciunt beneficium.* *Lagrange* vertit: *Tout le monde ne sait pas sentir un bien-fait*; non satis fideliter.

3. *Potest etiam imprudens.* I. stultus, quem opponit sapienti, gratus esse potest sed nescit, quantum debeat, rationem non habens temporis, animi etc. quo beneficia dabantur. *R.*

4. *Dum prope est ab accepto.* Quæ vulgo his adjectis verba, *reddere beneficium et pensare*, a *Mareto* ex conject. isto modo digesta erant, quum in editt. vet. et ms. c. aliisque nonnullis legerentur, sed absurdo modo disjecta: quo ipso jam satis intelligebatur, esse ex scholio quodam invecata: ignorant autem eadem verba probatissimi quinque codices, *Arg. b. Par. b. d. Pinc. Mod. Ops. Schw.* — *Utique dum prope est ab accepto.* I. e. in recenti beneficio, quod nondum excidit. Nam vulgus vetustioris obliviscitur. *Lips.*

5. *Non dicimus: gratiam reddidit.* Raro saltem occurrit, v. c. ap.

hæc vox significat voluntariam relationem : qui retulit , ipse se appellavit. Sapiens omnia examinabit secum ; quantum acceperit , a quo , quando , ubi , quemadmodum. Itaque negamus , quemquam scire *gratiam referre* , nisi Sapiensem : non magis quam beneficium dare quisquam scit , nisi Sapiens ; hic scilicet , qui magis dato gaudet , quam alius accepto.

Hoc aliquis inter illa numerat , quæ videmur *inopinata* omnibus dicere (*παράδοξα* Græci vocant) , et ait : Nemo ergo scit præter Sapiensem referre gratiam ? ergo nec , quod debet creditori suo , reponere quisquam scit alius ? nec , quum emit aliquam rem , pretium venditori persolvere ? — Ne nobis fiat invidia , scito idem dicere Epicurum. Metrodorus¹ certe ait , « solum Sapiensem referre gratiam scire. » Deinde idem² admiratur , quum dicimus : « Solus Sapiens³ solet amare ; solus Sapiens amicus est. » Atqui et amoris , et amicitiae pars est , referre gratiam ; imo hoc magis vulgare est , et in plures cadit , quam vera amicitia. Deinde idem admiratur ; quod dicimus , « fidem nisi in Sapiente non esse ; » tanquam non ipse idem dicat. An tibi videtur fidem habere , qui referre gratiam nescit ? Desinant itaque infamare nos , tanquam incredibilia jactantes ; et sciant , apud Sapiensem esse ipsa honesta , apud vulgum simulacra rerum honestarum et effigies. Nemo referre gratiam scit , nisi Sapiens : Stultus quoque , utcumque sit , et quemadmodum potest , referat ; scientia illi potius , quam voluntas

Sallust. Jug. 110 , 4 ed. Cort. *Ruhk.*

1. *Metrodorus.* Auditor et amicus Epicuri. Multa scripsit , quæ omnia perierunt. Cf. ad Ep. VI , 6. *Ruhk.*

2. *Deinde idem.* Metrodorus , qui ut Epicureus cum Stoicis acerrime

digladiatus est , ideoque illa paradoxa impugnavit. *Ruhk.*

3. *Solus Sapiens scit...est.* Quoniam ille solus dignoscere potest , quæ bona quum amore , tum amicitia digna sunt. Egregie de hac re , ut solet , disserit

i pusillum erit, quod intersit ¹, dissimulabit : etiam, ultum fuerit, [sed ²] si id donari salva pietate ac poterit, remittet ; id est, si ad ipsum tota pertinebit ia. Summa rei hæc est : facilis erit in commutando ; tur plus imputari sibi ³. Invitus beneficium per com- ationem injuriæ solvet : in hanc partem inclinabit, verget, ut cupiat debere gratiam, cupiat ⁴ referre. t enim, si quis beneficium accipit libentius, quam ¹⁵ it. Quanto hilarior est qui solvit quam qui mutua- tanto debet lætior esse qui se maximo ære alieno poti beneficii exonerat quam qui quum maxime obli- ⁵. Nam in hoc ⁶ quoque falluntur ingrati, quod tiori quidem, præter sortem, extra ordinem nume- ; beneficiorum autem usum esse gratuitum putant. illa crescunt mora ; tantoque plus solvendum est, to tardius. Ingratus est ; qui beneficium reddit sine ¹⁶ a. Itaque hujus quoque rei habebitur ratio, quum erentur accepta et expensa. nia facienda sunt, ut quam gratissimi simus ; non enim hoc bonum est ⁷ : quemadmodum justitia non

am negliget quam beneficium. *ñ pusillum erit, quod intersit.* a multo major erit injuria be-), si parva est differentia, ejus abebit rationem.

Sed si id donari. Facile credo, ulam *sed* ex scholio irrepsisse, ens illam cum Mur. prorsus urus eram, nisi adjectam de- t veteres libri quos novimus t. *Schw.*

Patietur plus imputari sibi. beneficii quam. acceperit, ut r fiat injuriæ cum beneficio ensatio, etiamsi reipsa minus neficium injuria.

4. *Cupiat referre.* Mallet referre be- neficium quam compensationis gratia liberari.

5. *Quam qui quum maxime obli- gatur.* Vulgo, inde a Lipsio, *quam qui accipiens quum max.* etc. Scilicet juniores libri nonnulli vocab. *acci- piens* ex scholio infulerant, alii alio loco interpolantes. *Schw.*

6. *Nam in hoc... numerant.* Supple: Usuras, animi grati testandi causa, et justo maturius, ne sortis solutio mora hac usurarum solvendarum fiat molestior. *Ruhk.*

7. *Nostrum enim hoc bonum est.* Sic meliores libri ; non, ut vulgo,

- est, ut vulgo creditur, ad alios pertinens; maxima pars
 ejus in se redit. Nemo non, quum alteri prodest, sibi
 17 profuit. Non eo nomine dico, quod volet adjuvare adjutus,
 protegere defensus, quod bonum exemplum circuitu ad
 facientem revertitur; sicut mala exempla recidunt in au-
 ctiores, nec ulla miseratio contingit his qui patiuntur
 injurias, quas posse fieri, faciendo docuerunt: sed quod
 virtutum omnium¹ pretium in ipsis est. Non enim exer-
 centur ad præmium: recte facti, fecisse merces est.
 18 Gratus sum, non ut alius mihi libentius præstet, priori
 irritatus exemplo, sed ut rem jucundissimam ac pul-
 cherrimam faciam. Gratus sum; non quia expedit, sed
 quia juvat. Hoc ut scias ita esse: si gratum esse² non
 licebit, nisi ut videar ingratus; si reddere beneficium
 non aliter quam per speciem injuriæ potero; æquissimo
 animo ad honestum consilium, per mediam infamiam,
 19 tendam. Nemo mihi videtur pluris æstimare virtutem,
 nemo illi magis esse devotus, quam qui boni viri famam
 perdidit, ne conscientiam perderet. Itaque, ut dixi,
 majore tuo, quam alterius bono, gratus es. Illi enim vul-
 garis et quotidiana res contigit, recipere quod dederat;
 tibi magna, et ex beatissimo animi statu profecta, gra-
 20 tum fuisse. Nam si malitia miseros facit, virtus beatos,
 gratum autem esse virtus est; rem usitatam reddidisti,
 inæstimabilem consequutus es, conscientiam grati; quæ,
 nisi in animum divinum fortunatumque, non pervenit.

In contrarium autem huic affectum summa infelici-

nostrum enim in hoc bonum. Schw.
 — Int. Ipsi fruimur relati beneficii
 pretio.

1. *Sed quod virtutum omnium....*
est. Est stoicum dogma satis notum,
virtutem propter ipsam esse exercen-

dam. Cf. Lipsii Manud. II, 20. Ruhk.
 — Claudianus: « Ipsa quidem virtus
 pretium sibi. »

2. *Si gratum esse... ingratus. Si*
nulla mihi alia via gratiam referendi
pateret, quam si aliquid facerem quod

tas urget¹. Nemo, si ingratus est, non miser erit²: non differo illum, statim miser est. Itaque ingrati esse vitemus, non aliena causa, sed nostra. Minimum ex nequitia²¹ levissimumque ad alios redundat; quod pessimum ex illa est, et (ut ita dicam) spississimum³, domi remanet, et premit habentem: quemadmodum Attalus⁴ noster dicere solebat: « Malitia ipsa maximam partem veneni sui⁵ bibit. » Illud venenum, quod serpentes in alienam perniciem proferunt, sine sua continent, non est huic simile; hoc, habentibus pessimum est. Torquet ingratus²² se, et macerat; odit quæ accepit, quia redditurus est, et extenuat; injurias vero dilatat atque auget. Quid autem eo miserius, cui beneficia excidunt, hærent injuriæ? At contra Sapiaentia exornat omne beneficium ac sibi ipsa commendat, et se assidua ejus commemoratione delectat. Malis una voluptas est, et hæc brevis, dum accipiunt beneficia; ex quibus Sapienti longum gaudium manet ac perenne. Non enim illum accipere, sed accipisse²³ delectat; quod immortale est et assiduum. Illa contentumnit, quibus læsus est; nec obliviscitur per negligentiam, sed volens. Non vertit omnia in pejus, nec

me ipsum traheret in suspicionem ingrati animi.

1. *Infelicitas urget.* His verbis desinit optimus noster cod. Arg. b. S.

2. *Non miser erit.* Pro hac vulg. lect. Schw. scribit *miser erit*, omisso non: « Quæ negativa particula, inquit, imperite inserta ab his, qui non viderant opponi a Seneca ista, *Nemo... erit*, et, *statim est.* » Eundem tamen sensum præbet vulgata: postquam enim dixit *nemo non miser erit*, addit *non differo*, i. e. non est futurus miser, jam nunc est.

3. *Spississimum.* Suspiciatur Pin-

cianus *pessissimum*: et ita sane quidem libri. Tamen non mutem: at cur igitur præfatur *ut ita dicam*? non quia vox inusitata, sed quia metaphora audacior videri possit. Lips.

4. *Attalus.* Cf. de hoc Stoico eodemque præceptore Senecæ ad Ep. IX, 5. Fabricii Bibl. Gr. Vol. III, p. 544. Harl. Rnhk.

5. *Maximam partem veneni sui.* Pulcherrime. Ita Hierax Pythagoricus: « Injuria, inquit, et malitia ab auctore incipiens, in illum qui afficitur, redundat. Sed ipsum auctorem imprimis lædit, minus eum qui pa-

quærit cui imputet casum; et peccata hominum ad fortunam potius refert. Non calumniatur verba, nec vultus; quidquid accidit, benigne interpretando levat; non of-
 24 fensæ potius, quam beneficii meminit. Quantum potest, in priore ac meliore se memoria detinet; nec mutat animum adversus bene meritos, nisi multum male facta præcedunt, et manifestum etiam conniventi discrimen est: tunc quoque in hoc duntaxat, ut talis sit post majorem injuriam, qualis ante beneficium. Nam quum beneficio par est injuria, aliquid in animo benevolentia² re-
 25 manet. Quemadmodum reus sententiis paribus absolvitur, et semper, quidquid dubium est, humanitas inclinatur in melius; sic animus Sapientis, ubi paria maleficiis merita sunt, desinet quidem debere, sed non desinet velle debere; et hoc facit¹, quod qui post tabulas novas solvunt.

Nemo autem gratus esse potest, nisi contempserit ista, propter quæ vulgus insanit. Si referre vis gratiam, et in exilium eundum est, et effundendus sanguis, et suscipienda egestas, et ipsa innocentia sæpe³ maculanda,
 26 indignisque objicienda rumoribus. Non parvo sibi³ con-

titur. » Et infra: « Ita quivis improbus prius malitiam suam ipse bibit et degustat, priusquam in alios emittat. » Dicas ex illo sumpsisse nostrum: quem etiam vide Epist. LXXXVII. Lips.

1. *Hoc facit, quod qui post tabulas.* E Pinciani duobus libris hæc sunt, et boni argutique sensus: tamen meus auctior: *Hoc facit, quod qui accepto quidem præstaverat usuram vel hujusmodi remittit, vel tabulas novas solvit.* Alii assident: quid dicam, hæreo. A glossulis, aut interpolatione, hæc omnia esse? vix probabile est. Tentabam obiter: *hoc faciet, quod qui accepto quod præ-*

rogaverat, usuram vel ejus modum remittit; vel, tabulis novis, solvit. Sed haud satis hæc sententiæ applico. Lips. — Jam inde a Solone hic mos in rebus publicis ad incitas redactis usitatus erat, ut tabulas novas facerent, i. e. æs alienum remitterent, et novi deinceps codices fierent. Bonus tamen vir vel tali in rerum mutatione pactum suum servare solet. Ruhk.

2. *Ipsa innocentia sæpe maculanda.* Non quod aliquid indignum viro bono admittere debeamus, sed quod ipsius famæ jacturam parvi ducere oporteat.

3. *Non parvo sibi constat homo*

stat homo gratus. Nihil carius æstimamus, quam beneficium, quamdiu petimus; nihil vilius, quum accepimus. Quæris quid sit, quod oblivionem acceptorum nobis faciat? Cupiditas accipiendorum. Cogitamus, non quid impetratum, sed quid impetrandum sit. Abstrahunt a recto divitiæ, honores, potentia, et cætera, quæ opinionione nostra cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus æstimare res¹ de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificum, quo mentes in se nostras trahant, præter hoc, quod mirari illa consuevimus. Non enim, quia concupiscenda sunt, laudantur; sed concupiscuntur, quia laudata sunt: et, quum singulorum error publicum fecerit, singulorum errorem facit publicus. Sed quemadmodum illa credimus, sic et hoc fidei populi credamus, nihil esse grato animo honestius. Omnes hoc urbes, omnes etiam²⁸ ex barbaris regionibus gentes conclamabunt; in hoc bonis malisque conveniet. Erunt qui voluptates laudent; erunt qui labores malint; erunt qui dolorem maximum malum dicant; erunt qui ne malum quidem appellent. Divitias aliquis ad summum bonum admittet; alius illas dicet malo humanæ vitæ repertas; nihil esse eo locupletius², cui, quod donet, fortuna non invenit. In²⁹ tanta judiciorum diversitate, referendam bene merentibus gratiam, omnes uno tibi, quod aiunt, ore affirmabunt; in hoc tam discors turba consentiet, quum inte-

gratus. Vertit Lagrange: Il en coûte souvent beaucoup pour être reconnaissant. Nos intelligimus: qui vere gratus est non parvo pretio se beneficio liberatum arbitratur: sibi ipsi non gratus videtur, nisi omnem operam impenderit, ut se gratum præstaret.

1. *Nescimus æstimare res... est. Memineris discriminis magni, quod Stoici facere solebant inter res etc. Cf. quæ in proem. Epist LXVI monuimus. Ruhk.*

2. *Nihil esse eo locupletius... invenit. Quia sese extra munera et rapi-*

non injurias pro beneficiis reddimus. Et prima causa est, cur quis ingratus sit, si satis gratus esse non potuit. Tu periculosum est furor, ut periculosissima res sit beneficium in aliquem magnum conferre: nam, quia putat turpe non reddere, non vult esse, cui reddat. Tibi habere, quod accepisti, non repeto, non exigo: profuisse tutum est. Nullum est scilicet perniciosius, quam ex beneficii vobis quirit. Vile.

non injurias reddimus. minima secum habet fortuna, nec est aliquid quod a nobis possit esse ingratis.

1. Si satis gratus esse non potuit. Nempe odit illum, cui se videri ingratis arbitratur.

EPISTOLA LXXXII.

CONTRA MALITIAM: DEINDE CONTRA DIALECTICORUM ARGUTIAS.

Laudat amicum, quod virtutem amare pergat, et hortatur ut animum firmet adversus felicitas et mala humana, litteris et philosophiae et proinde sui cognitioni, naturae et veritati operam navando. Et contra mortem ita praeparatio queratur: mortem enim esse malum, Stoicis, imprimis Zenone, quamvis refutantibus. Contra quem pugnat, atque concedit, mortem esse indifferens, i. e. nec malum, nec bonum, atque ideo medium quid esse.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

DESII jam de te esse sollicitus. — Quem, inquis, Deorum sponsorem accepisti? — Eum scilicet, qui neminem fallit, animum recti ac boni amatorem¹. In tuto pars tui melior est. Potest fortuna tibi injuriam facere: quod ad rem magis pertinet, non timeo ne tu facias tibi. I qua coepisti: et in isto te vitae habitu compone, placide,

1. Animum... amatorem. Quippe et ipsum a Deo profectum et ad eum rediturum; notam Stoicorum dogma Lipsii Physiol. III, 8. *Ruhk.*

molliter. Male mihi esse² malo, quam molliter. *Male* : sic accipe³, quemadmodum a populo³ solet dici, , aspere, laboriose. Audire solemus sic quorundam a laudari, quibus invidetur : Molliter vivit ! hoc di- , malus est⁴ ! Paulatim enim effeminatur animus, at- in similitudinem otii sui et pigritiæ, in qua jacet, tur. Quid ergo ? viro non vel obrigescere satius est ? de delicati timent mortem, cui vitam suam fecere em. Multum interest⁵ inter otium, et conditivum. uid ergo ? inquis : non satius est vel sic jacere, quam officiorum vorticibus⁶ volutari ? — Utraque res le- est, et contractio, et torpor. Puto⁷, æque, qui in ibus jacet, mortuus est, quam qui rapitur unco. m sine litteris⁸ mors est, et hominis vivi sepultura. 3

Male mihi esse malo, quam er. Simile est illud Antisthenis Diog. Laert. VI, 3, *πάντην μάλ- ἰστέον*, quod Erasmus cum Empirico Epicuro male tribuit.

Male nunc sic accipe. Excipe c. quod teneri potuerat. Conf. d loc. simil. in Epist. XII. Ren vocem *male* tenui, a Mureto sject. adjectam. *Hoc si accipe* shk. ex uno Pal. tert. *Schw.*

Populo. Int. in vita communi. *Malus est.* Cum Grutero tueor, *us mollis est*, quam lectionem Gronov. commendat. Utrum - ræstant codd. mss. Illud nexu stiz et consilium auctoris po- t. *Ruhk.*

Multum interest... conditivum. tio est. At enim inter otium et ivum i. e. sepulcrum (Epist.) multum interest. *Ruhk.* — ukh. at objectio non incipere videtur ante voces *quid ergo?*

inquis, quæ naturalia sunt signa ob- jectionis : sensus ergo est : Nemo ve- tat ne quiescat ; sed possetis otio fru- aliter quam vosmetipsos sepeliendo.

6. *Offic. vort.* I. e. salutationibus, quæ proceribus præstabantur, et cæ- teris nugis aulicis, quibus animus oc- cupatur, vertitur, ideoque contrahi- tur, ut nullis aliis rebus gravioribus operam navare nec possit nec velit. *Ruhk.*

7. *Puto... unco.* Apposite laudat Lipsius Theognid. 1145 (Brun.) : *Ἀ- σπλάθω γι τάπησιν ὁμοίων σπῆμα θανάτου.* De *unco*, quo a carnifice mortui imprimis per vias publicas ad Tiberim s. ad scalas Gemonias tra- hebantur, nota sunt omnia. *Ruhk.*

8. *Otium sine litteris... sepultura.* Egregium effatum, quod cuique in memoriam revocavit et illud Ciceronis (Orat. pro Arch. c. 7) : « Hæc stu- dia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, ad- versis perfugium et solatium præ-

Quid denique prodest¹ secessisse? tanquam non trans maria nos sollicitudinum causæ prosequantur². Quæ latebra est, in quam non intret metus mortis? quæ tam munita, et in altum subducta vitæ quies, quam non dolor territet? Quocumque te abdideris, mala humana circumstrepent. Multa extra sunt, quæ circumeunt nos, quo³ aut fallant, aut urgeant; multa intus, quæ in media⁴ solitudine exæstuant.

Philosophia circumdanda est, inexpugnabilis murus, quem fortuna multis machinis lacessitum non⁵ transit. Insuperabili loco stat animus, qui externa deseruit, et arce se sua vindicat: infra illum omne telum cadit. Non habet, ut putamus⁶, fortuna longas manus; neminem occupat, nisi hærentem sibi. Itaque, quantum possumus, ab illa resiliamus; quod sola præstabit sui naturæque cognitio. Sciat quo iturus sit, unde ortus; quod illi bonum, quod malum sit; quid petat, quid devitet; quæ sit illa Ratio, quæ appetenda ac fugienda discernat, qua cupiditatum mansuescit insania, timorum sævitia com-pescitur. Hæc quidam putant ipsos, etiam sine Philoso-

bent; delectant domi, etc.»: et illud Albinovani (ap. *Wernsdorf. Poet. Lat. Minor.* Vol. III p. 161): «Vivitur ingenio, cætera mortis erunt.»

1. *Quid denique prodest* etc. Similia sunt Horatii illa celebria carm. lib. III, od. 1, vs. 37 sqq.: «Timor et Minæ Scandunt eodem quo dominus, neque Decedit ærata triremi; et Postequitem sedet atra Cura.» *R.*

2. *Prosequantur.* Sic ed. *R.* et quatuor codd. Palat. Vulgo *persequantur.* *Schw.*

3. *Quo.* Hic ponitur pro *ut.*

4. *Quæ in media.* Vulgo *quæ etiam in med.* ex scholio. *Schw.*

5. *Non transit.* Aberratio librarii haud infelix est in uno Lipsii codice: *non traxit*, i. e. non dejecit, evertit, Lipsio explicante, non probante. Similiter dixit Antisthenes ap. Diog. Laert. VI, 13: *τίχρος ἀσφαλίστατον, φρόνησιν*: μήτε γὰρ κατὰ ἔρειν, μήτε προδιδόσθαι, quæ in proverbium abiit. *Ruhk.*— *Non transit.* Int. Non potest exsuperare.

6. *Ut putamus.* Nos homines, es vulgi sententia. Cæterum hæc mære stoica sunt, quum virtus sola sufficiat ad beatitudinem, Sapiens se solo contentus, solus liber, solus rex sit. *Ruhk.*

phia, repressisse¹: sed, quum securos aliquis casus expertus est, exprimitur sera confessio; magna verba excidunt², quum tortor poposcit manum, quum mors propius accessit. Possis illi dicere: Facile provocabas mala absentia; ecce dolor, quem tolerabilem esse dicebas! ecce mors, quam contra multa animose loquutus es! sonant flagella, gladius micat:

Nunc animis opus, Ænea, nunc pectore firmo³!

Faciet autem illud firmum assidua meditatio, si non verba exercueris, sed animum; si contra mortem te præparaveris, adversus quam non exhortabitur, nec attollet, qui cavillationibus tibi persuadere tentaverit, mortem malum non esse. Libet enim⁴, Lucili, virorum optime, ridere ineptias Græcas, quas nondum, quamvis mirer⁵, excussi. Zenon noster hac collectione utitur: « Nullum malum gloriosum est; mors autem gloriosa est;

1. *Repressisse*. Melius est quam *repperisse*, quæ Lipsii conjectura est. *Hæc quidam... repressisse*. Laudat tales viros romanos Cicero in Or. pro Arch. c. 7. *Ruhk.*

2. *Magna verba excid.* Deficiunt, evanescent: quæ apud Tibull. II, 6, 12, sunt fortia verba, i. jactatio, ubi nostrum locum attulit Heynius. *R.*

3. *Nunc... firmo!* Æneid. lib. VI. Sic Sibylla Æneam adhortatur, quum illi viam aperit ad inferos per medias tenebras.

4. *Libet enim... excussi*. Attingit noster has ineptias cavillationesque Græcas non semel in libris suis, sed nondum in eas sese inquisivisse, eas excussisse, miratur. Moneo hoc, quoniam video Lipsium sensum abjiciendi h. l. invenisse atque idcirco locum emendasse. Cf. Var. Lect. Cæterum in hoc distabant Stoici recen-

tiores a veteribus suis præceptoribus, Zenone al., ut Socratis ratione prælata dialecticam, cujus Stoæ conditores studiosissimi erant, aspernarentur atque parum caute ab usu separare negligerent. Cf. *Cons.* lib. laud. p. 13 sq. Vocabant autem hos syllogismos more, græcorum, *interrogationes*, *ἰρωτικὰ*: propositiones enim interrogando efferebant, atque inde conclusiones nectebant dialectici. Vide Ernesti Lexic. rhet. Græc. h. v. et Intpp. ad Arrian. Diss. I, 7, 1. II, 18, 18. *Ruhk.*

5. *Mirer*. Lipsius conjicit *mirere*, sed *mirer* tenent libri omnes; scilicet non admirer, sed mirer quam sint ineptæ. *Schw.* — Bene habet *mirer*. Scilicet, sensus est: Quamvis mirer, me has ineptias nondum excussisse, i. e. accurate in eas nondum inquisivisse. *Ruhk.*

8 mors ergo non est malum. » Profecisti! liberata sum metu; post hæc non dubitabo porrigere cervicem! Non vis severius loqui, nec morituro risum movere? Non mehercule facile tibi dixerim, utrum ineptior fuerit, qui se hac interrogatione judicavit mortis metum extinguere, an qui hoc, tanquam ad rem pertineret, conatus est solvere¹. Nam et ipse interrogationem contrariam opposuit, ex eo natam, quod mortem inter indifferentia² ponimus; quæ ἀδιάφορα Græci vocant. « Nihil, inquit, indifferens gloriosum est: mors autem gloriosum est: ergo mors non est indifferens. » Hæc interrogatio vides ubi obrepat. Mors non est gloriosa; fortiter mori gloriosum est: et, quum dicit « indifferens nihil gloriosum est, » concedo tibi ita, ut dicam, nihil gloriosum esse, nisi circa indifferentia³. Tanquam indifferentia esse dico⁴ (id est, nec bona, nec mala) morbum, dolorem, paupertatem, exsilium, mortem. Nihil horum
10 per se gloriosum est, nihil tamen sine his: laudatur enim non paupertas, sed quem non submittit, non incurvat; laudatur non exsilium, sed qui hoc non⁵ doluit; laudatur non dolor, sed ille, quem nihil coegit dolor; nemo mortem laudat, sed eum, cui mors ante abstulit

1. *Solvere*. Int. refutare hoc argumentum.

2. *Indifferentia*, i. e. externa, quæ non in potestate nostra posita sunt: vel æstimatione digna, vel indigna. Cf. ad Epist. LXXI, 32. Lipsii *Manud.* II, 23. *Ruhk.*

3. *Nisi circa indifferentia*: quia scilicet non mors aut dolor per se gloriosa sunt; sed illa fortiter perfendo gloria comparatur.

4. *Tanquam indifferentia esse dico* (id est, nec bona, nec mala) mor-

bum, etc. Egregie hæc Gronov. sic constituit, codd. et Grut. et Erf. Heinsianisque addicentibus. Particula *tanquam* Senecam uti pro veluti, exempli gratia, jam præfatus est olim Erasmus, et *id est*, quæ voculæ alias suspectæ esse solent, bene habet. Antea: *Indifferentia autem esse dico, nec bona, nec mala, tanquam morbum*, etc. *Ruhk.*

5. *Sed qui hoc non doluit*. Meus, et quidam hic auctiores: *non doluit, quamvis isset*: quod et in Pinciani

animum, quam conturbavit. Omnia ista per se non sunt honesta, nec gloriosa: sed, quidquid ex illis Virtus adiit tractavitque, honestum et gloriosum facit. Illa in medio ¹¹ posita sunt; interest, utrum malitia illis, an Virtus, manum admoverit. Mors enim illa, quæ in Catone gloriosa est, in Bruto statim turpis est et erubescenda. Hic est enim Brutus ¹, qui, quum periturus mortis moras quæreret, ad exonerandum ventrem ² secessit, et, evocatus ad mortem jussusque præbere cervicem: *Præbebo*, inquit, *ita vivam* ³! Quæ dementia est fugere, quum retro ire non possis? *Præbebo*, inquit, *ita vivam!* pæne adjecit, *vel sub Antonio* ⁴! O hominem dignum, qui vitæ dederetur ⁵! ¹²

Sed, ut cœperam dicere, vides ipsam mortem nec malum esse, nec bonum: Cato illa honestissime usus est, turpissime Brutus. Omnis res, quod non habuit decus, virtute addita sumit. Cubiculum lucidum dicimus; hoc idem obcurissimum est nocte: dies illi lucem infundit, nox eripit. Sic istis, quæ a nobis *indifferentia ac media di-*

scit. Lego, quamvis esset. Lipsius.

1. *Brutus.* Non hic intelligendus est Marcus Brutus; sed Decimus ille Brutus, unus ex intersectoribus Julii Cæsaris. Galliam cisalp. sortitus, in Octavii partes transfugerat, quum M. Antonius, a. U. C. 710, sibi ut provincia hæc ab illo traderetur, postulasset. Neganti bellum ab Ant. illatam, quod *mutinense* vocatur, quippe Mutinæ obsessio. Mox M. Antonius in fugam versus Octavium sibi conciliavit, et Dec. Brutum utriusque eorum diffusum et a L. Planco al. relictum, quum ad M. Brutum properaret, interfici jussit. Appian. Bell. Civ. III, extr. Vellei. Paterc. II, 64 al. Discedit. Dio Cass. 16, 53. Cf. val. Max. l. IX, c. 13, § 3. *Ruhk.*

2. *Ad exonerandum ventrem.* Senecæ hoc fide nititur: nemo alius, quos hodie legimus, impegit. De Cn. Carbone hoc saltem Valerius, lib. IX, 13, qui, tertio consulatu suo, jussu Pompeii, ad supplicium ductus, petiit a militibus demisse, ut sibi alvum allevare, priusquam exspiraret, liceret: quo miserrime lucis usu diutius frueretur. *Lipsius.*

3. *Præbebo...ita vivam.* Lagrange explicat: *Je le présenterai; que ne suis-je aussi sûr de vivre!*

4. *Vel sub Antonio*, sub quo nemo sanus vitam honestæ morti præposuerit. Animum igitur vilissimum patrefecit, quocumque modo vitam servare cupiens. *Ruhk.*

5. *Vitæ dederetur*, ut supplicio.

cuntur, divitiis, viribus, formæ, honoribus, regno; et contra, morti, exsilio, malæ valetudini, doloribus, quæque alia aut minus aut magis pertinuimus, aut malitia
 13 aut virtus dat *Boni* vel *Mali* nomen. Massa per se nec calida, nec frigida est: in fornacem conjecta concaluit; in aquam remissa refrixit. Mors honesta est per illud, quod honestum est; id est Virtus, et animus externa contemnens.

Est et horum, Lucili, quæ appellamus *Media*¹ grande discrimen. Non enim sic mors indifferens est, quomodo utrum capillos² pares habeas, necne: mors inter illa est, quæ mala quidem non sunt, tamen habent mali
 14 speciem. Sui amor est, et permanendi conservandique se insita voluntas, atque aspernatio dissolutionis; quia videtur multa nobis bona eripere, et nos ex hæ, cui assuevimus, rerum copia educere. Illa quoque res morti nos alienat, quod hæc³ jam novimus; illa, ad quæ trans-
 ituri sumus, nescimus qualia sint, et horremus⁴ ignota. Naturalis præterea tenebrarum metus est, in quas ad-
 15 ductura mors creditur. Itaque etiam si indifferens mors est, non tamen inter ea est quæ facile negligi possint: magna exercitatione durandus est animus, ut conspectum ejus accessumque patiat. Mors contemni debet magis, quam solet: multa enim de illa credimus⁵, multorum in-

Nempe vita, sub imperio Antonii ducenda, cuilibet forti viro supplicium videri debuit.

1. *Quæ appellamus Media*. Quæ nec appetitum nec aversionem movent, μήτε ὀρμηῖς, μήτε ἀφορμῖς κινήσιμα, ideoque neque boni, neque mali speciem habent. *Ruhk.*

2. *Utrum capillos.... necne*. Hoc exemplo solemniter Stoici utebantur:

Vid. Diog. Laert. VII, 104; ubi Menagius nostri loci memor fuit. *R.*

3. *Hæc*. Sc. mundum hunc, in quo vivimus et ea quæ in eo sunt.

4. *Horremus ignota*. Eodem sensu apud Tacitum Vit. Agric. 30: «Omne ignotum pro magnifico est.»

5. *Multa enim de illa credimus*. Cf. Epist. XXIV, 17. Horat. Carm. I, 4, 16, ibique Mitscherlich. *Ruhk.*

geniis certatum est ad augendam ejus infamiam ; descriptus est carcer infernus , et perpetua nocte oppressa regio , in qua ingens janitor Orci ,

Ossa super recubans antrò semesa cruento ,
Æternam latrans exsangues territat umbras ¹.

Sed , etiam quum persuaseris istas fabulas ² esse , nec quidquam defunctis superesse quod timeant , subit alius metus : æque enim timent ³ , ne apud inferos sint , quam ne nusquam . His adversantibus ⁴ , quæ nobis ⁵ offundit longa persuasio , fortiter pati mortem quidni gloriosum sit , et inter maxima opera mentis humanæ ? quæ nunquam ad Virtutem exsurget , si mortem malum esse crediderit ; exsurget , si putabit indifferens esse . Non recipit ¹⁷ rerum natura , ut aliquis magno animo accedat ad id quod malum judicat ; pigre veniet , et cunctanter : non est autem gloriosum , quod ab invito et tergiversante fit . Nihil facit Virtus ⁶ , quia necesse est . Adjice nunc , quod nihil honeste fit , nisi cui totus animus incubuit atque affuit , cui nulla parte sui repugnavit . Ubi autem ad malum ¹⁸ acceditur , aut pejorum metu , aut spe bonorum , ad

1. *Ossa... umbras.* Versus sunt Virgillii *Æn.* VIII , 297 ; VI , 401.

2. *Fabulas* , μίθους , miras narrationes . *Ruhk.*

3. *Æque enim timent.* Est solita hystorologia : et vult dictum : *Æque timent* , ne nusquam sint (id est , pereant) quam ne apud inferos sint . *L.*

4. *His adversantibus.* *Ruhk.* interpret. Iis scil. hominibus , qui aspernantur ea , quæ nobis.... quidni gloriosum sit ? Nobis autem minime sensus hic esse videtur , sed talis : Quum ea quæ longa offundit persuasio , i. e. quæ a pueritia timere didicimus , adversentur ne mortem æquo animo

interritisque oculis prospiciamus , quidni gloriosum sit fortiter pati mortem , etc.

5. *Offundit.* Sequor Gronovium , qui ex duobus Gallic. et Erf. restituit , quum antea esset : *offudit* , *infundit* . Accedit quod *offundere terrorem* , *tenebras* satis vulgaris dictio est , conf. Gronov. Obs. IV , 21 p. 766 Lips. *Ruhk.*

6. *Nihil facit Virtus.* Virtus et ratio ap. Stoicos semper conjunctæ cogitantur : etiamsi necessitudinis argumenta gravissima non intellexerit , hoc nihil impedit : necesse est : hoc postulat natura , cui convenienter vivere co-

quæ pervenire¹ tanti sit devorata unius mali patientia; dissident inter se judicia facientis : hinc est quod jubet proposita perficere, illinc quod retrahat et ab re suspecta ac periculosa fugiat² : igitur in diversa distrahitur. Si hoc est, perit gloria. Virtus enim concordi animo decreta peragit; non timet quod facit.

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito
Qua tua te fortuna sinet³!

19 Non ibis audentior, si mala illa esse credideris. Eximendum hoc e pectore est : alioquin hæsitabit⁴ impetum moratura suspicio; trudetur in id quod invadendum est.

Nostri quidem⁵ videri volunt Zenonis interrogationem veram esse, fallacem autem alteram et falsam, quæ illi opponitur. Ego non redigo ista ad legem dialecticam, et ad illos artificii veteranosissimi nodos : totum genus istud exturbandum judico, quo circumscribi se, qui interrogatur, existimat, et ad confessionem perductus aliud respondet, aliud putat. Pro veritate simplicius agendum est; contra metum fortius. Hæc ipsa, quæ volvuntur ab

gimur. *Ruhk.* — Quæ *Ruhk*offii interpretatio paulo obscurior nobis videtur: certe auctor significare voluit: Dum plerique homines ad mortem pigre veniant, inviti et tergiversantes, atque ideo tantum illam sequantur, quia necesse est, nec eam vitare possunt; contra hominem virtute præditum nihil agere quia necesse est, id est, nihil invitum agere, nullam in rem cogi; sed mortem sequi libenter atque ultro, quia illam malum esse non putat.

1. *Ad quæ pervenire... patientia* : ad quæ comparanda bona operæ pretium est, ut devores unius mali patientiam; quæ nimii emisse non potes unius mali patientia.

2. *Fugiat.* Vulgo *fuget* a Mur. ex Pinciani conject. sed *fugiat* tenent vett. libri omnes. *Schw.*

3. *Tu ne... sinet.* Versus sunt Virgilii *Æn.* VI, 95 et 96.

4. *Alioquin hæsitabit impetum moratura suspicio.* Emendarunt *Muretus*, *Gruterus*, *Lipsius* *hebetabit*: at *Gronovius* vulgatam explicat: ipse formidolosus impetum et alacritatem suspicione moraturus et infractus hæsitabit. *Ruhk.*

5. *Nostri quidem... putat.* Seneca pluries ostendit, se adversari Dialecticæ veteranosæ, quæ veterum obducit interrogato, ut nihil respondere queat, nec in verba magistri

solvere malim et expandere¹, ut persuadeam, non
ponam. In aciem educturus exercitum, pro conju-
ac liberis mortem obiturum, quomodo exhortabi-
Do tibi Fabios², totum reipublicæ bellum in unam
ferentes domum. Laconas³ tibi ostendo, in ipsis
mopylarum angustiis positos: nec victoriam spe-
; nec reditum; ille locus illis sepulcrum futurus
Quemadmodum exhortaris, ut totius gentis ruinam 21
tis corporibus excipiant, et vita potius, quam loco,
ut? Dices? « Quod malum est, gloriosum non est;
gloriosa est; mors ergo non malum. » O efficacem
ionem! Quis post hanc dubitet se infestis ingerere
onibus, et stans mori? At ille Leonidas quam for-
illos allocutus est! « Sic, inquit, commilitones,
lete, tanquam apud inferos cœnaturi! » Non in ore 22
tibus, non hæsit in faucibus, non elapsus est ma-
; alacres illi⁵ et ad prandium promiserunt, et ad
m. Quid? dux ille⁶ Romanus, qui ad occupandum
a milites missos, quum per ingentem hostium exer-
ituri essent, sic allocutus est: « Ire, commilito-

Cf. hanc Ep. ad § 7. *Ruhk.*
expandere, i. e. explicare: nam
m, non dialecticum agere vult
Pro *expandere*, alii *expendere*,
2. — Quodam loco Cicero dia-
n repræsentat imagine pugni,
atiam autem palmæ adaperitæ,
ia expandantur eloquentia quæ
in dialectica continebantur.
fabios. Quis ignorat Fabios tre-
illos ad Cremeram cecidisse a-
a Veientibus patriam defen-
? e Livio II, 50. *Ruhk.*
laconas. Respicit Leonidam cum
bus suis ad Thermopylas a
obtruncatum, vel e Ciceronis

Tusc. dissp. lib. I, cap. 42 et sqq. *R.*
4. *Sperant*. Sic *R. A. c.* Alii vulgo
sperantes. *Schw.*

5. *Alacres illi et ad... promiserunt*
sc. se ituros esse; nota formula dicandi
eorum, qui invitationem accipiunt.
Ruhk.

6. *Quid dux ille... necesse*. Cic.
Tusc. I, 42: « Sed quid duces et prin-
cipes nominem, quum legiones scri-
bat Cato sæpe alacres in eum locum
profectas, unde redituras non arbi-
trarentur? » Aul. Gell. Noct. att. lib.
III, c. 7, e Catonis libris Originum
Q. Cædicium tribunum milit. Florus,
lib. II, c. 2, Calpurnium Flam-

nes, illo necesse est, unde redire non est necesse. Vides quam simplex et imperiosa Virtus sit. Quem mortalium circumscriptiones vestræ fortiorem facere, quem
 23 erectiorem possunt? Frangunt animum, qui nunquam minus contrahendus est, et in minuta ac spinosa cogendus, quam quum aliquid grande componitur¹. Non trecentis², sed omnibus mortalibus mortis timor detrahi debet. Quomodo illos doces³, malum non esse? quomodo opiniones totius ævi, quibus protinus infantia imbuitor,
 24 evinces? quod auxilium invenies? quid dices imbecillitati humanæ? quid dices, quo inflammati in media pericula irruant? Qua oratione hunc timendi consensum, quibus ingenii viribus, obnixam contra te persuasionem humani generis avertis? Verba mihi captiosa componis, et interrogatiunculas nectis? Magnis telis magna portenta feriuntur. Serpentem illam⁴ in Africa sævam, et Romanis legionibus bello ipso terribiliorem, frustra sagittis fundisque
 25 petierunt; ne pilo quidem⁵ vulnerabilis erat, quum in-

mam, alii alium tali facto insignem laudant. *Ruhk.* — Cæterum ducem illum fuisse Q. Cæditium opinor, qui CCC milites duxit in montem, imo in mortem, per medios hostium cuneos. A. Gellius et Florus in primo bello Punico, etsi alius aliter Virum appellat. *Lipsius.*

1. *Grande componitur.* Meus componit. *Lipsius.*

2. *Non trecentis* illis Lacedæmoniis. *Ruhk.*

3. *Doces.* Sic *R. A. c.* Vulgo *decebis.* *Schw.*

4. *Serpentem illam.* Quæ exercitum Reguli in Africa bellum gerentis conterruit. Vid. Aul. Gell. Noct. att. lib. VI, cap. 3. Val. Max. lib. I, cap. 8, § 19. Plin. Hist. Nat. lib.

VIII, cap. 14. Videtur monstrum illud a quo tantum terroris Romanis injectum est, fuisse huius generis quo adhuc hæc regio infestatur; quas serpentes arborum truncis similes esse viatores affirmant: boves totos vorant, postquam eos nexibus suis implicuerunt, eorumque ossa vi perfrerunt, ut commode possint collisera membra particulatim ore ingerere. *Adanson* dicit se vidisse in Senegali campos istis monstris plenos.

5. *Ne pilo quidem.* Inepte vulgo, *ne Python quidem*, in vitis libris vet. nam *Phycio* dabat ed. *R. Pythio* ed. Ven. *Phiton* ed. *A. Phitos* ms. c. In eisdem vitis oberrant codd. Græc. Nihil, non dico, probabilius, sed nihil certius emendatione *Erasmii*,

gens magnitudo, pro vastitate corporis solida, ferrum, et quidquid humanæ torserant manus, rejiceret: molaribus demum fracta saxis est. Et adversus mortem tu tam minuta jacularis? subula leonem excipis? Acuta sunt ista quæ dicis: nihil est acutius arista. Quædam inutilia et inefficacia ipsa subtilitas reddit. Vale.

quam secutus sum. *Schw.* — Lipsius lectionem suam damnaverant, melioremque desiderare se dicebant.
et Ruhk. qui *Python* ediderant ipsi

EPISTOLA LXXXIII.

DEUM INSPICERE HOMINUM ANIMOS. — REVERTITUR AD STOICORUM ARGUTIAS, PRÆSERTIM DE EBRIETATE.

Amico narrat, quid hodie fecerit, et cui rei animum adjecerit. Quum totam hanc diem inter stratum et lectionem dividerit, minimum exercitationi dederit, nulla externa re, neque somno, neque strepitu et clamore Circensium interpellatus, disputationi, quam priore epistola tractaverat, animum se admovisse ait, cur viri prudentissimi, et in his Zeno, maximas res levissimis probaverint argumentis. Confutat igitur hunc stoicæ sectæ conditorem, quod dogmatis veri (Bonum virum non futurum ebrium), probationem levissimam et perplexam fecerit. Multo magis in id incumbendum esse philosopho monet, ut turpitudinem ebrietatis doceat. Utiliter conferas cum his Stob. Serm. XVII, p. 353 sq. Schow.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

SINGULOS dies tibi meos, et quidem totos, indicari jubes. Bene de me judicas, si nihil esse in illis putas, quod abscondam. Sic certe vivendum est, tanquam in conspectu vivamus; sic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum inspicere possit. Et potest! Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum? nihil Deo clu-

sum est¹ : interest animis nostris, et cogitationibus mediis intervenit. Sic, intervenit², dico? tanquam aliquando
 • discedat! Faciam ergo quod jubes, et, quid agam, et quo ordine, libenter tibi scribam. Observabo me protinus; et, quod est utilissimum, diem meum recognoscam³. Hoc nos pessimos facit, quod nemo vitam suam respicit. Quid facturi simus, cogitamus, et id raro; quid fecerimus, non cogitamus: atqui consilium futuri ex præterito venit. Hodiernus dies solidus est; nemo ex illo quidquam mihi eripuit; totus inter stratum⁴ lectionemque divisus est;
 3 minimum exercitationi corporis datum. Et hoc nomine ago gratias senectuti: non magno mihi constat⁵; quum me movi, lassus sum: hic autem⁶ exercitationis, etiam

1. *Nihil Deo clausum est*, etc. Hæc ipsa egregia de omniscientia et omnipresentia divina sæpius exponit Noster, e. c. Epist. x, 5; in libro de Providentia; Natur. Quæst. II, 45. « Vis Deum mundum vocare? Non falleris. Ipse enim est totum quod vides, totus operibus suis inditus. » Ep. xcvi. « Totum hoc, quo continemur, et unum est, et Deus est: et socii ejus et membra sumus. » Ep. xcvi, 37, sq. Has altiores de Deo sententias apud recentiores imprimis Stoicos invenire licet, quippe qui id summa cum cura agebant, ut dogma summum de virtute exercenda adjuvarent doctrina de Deo explicanda, atque adeo religionis principia ex ethica deducerent, et ad eam firmandam uterentur. Cf. *Cons. Abhandlungen*, p. 52 sq. R. — Epictetus lib. II. Dissert. cap. 8: « Dei statua aut simulacro præsentem, non ausis tale aliquid facere, qualia facis: ipso autem Deo intrinsecus præsentem, et omnia inspiciente, et audiente, non vercundaris hæc cogitare, hæc agere, o

ignare naturæ tuæ, et Diis infeste! »

2. *Sic, intervenit... discedat*. Correctio est: ille enim qui intervenire dicitur, videtur antea abfuisse; Deus autem semper omnibus cogitationibus nostris interest. Vulgo scribitur sine interrogatione: sic, intervenit dico, tanq. aliq. discedat.

3. *Diem meum recognoscam*. Vertit bene Lagrange: *Tous les soirs je ferai la revue de mes journées.*

4. *Totus inter stratum lectionemque divisus est*. Vertit Lagrange: *Elle a été partagée tout entière entre le sommeil et la lecture.* At nobis Seneca non is videtur qui sibi, quod partem diei dormitasset, gratuletur: stratum idem ibi est quod lectus cui, ut supra docuimus, veteres incumbere solebant, quum se ingenii laboribus tradere cuperent; ita ut interpreter meditatione, non somno.

5. *Non magno mihi constat*. Parum temporis studio eripit, quia non longa eget exercitatione.

6. *Hic autem exercit... finis est*; scil. ut fatigetur. Hoc habet boni se-

fortissimis, finis est. Progymnastas¹ meos quæris? unus mihi sufficit Earinus, puer², ut scis, amabilis: sed mutabitur. Jam aliquem teneriorem quæro. Hic quidem ait, nos eandem crism³ habere, quia utrique dentes cadant; sed jam vix illum assequor currentem, et intra paucissimos dies non potero: vide quid exercitatio quotidiana proficiat. Cito magnum intervallum fit inter duos itinere diverso⁴ euntes: eodem tempore ille ascendit, ego descendendo; nec ignoras, quanto ex his velocius alterum⁵ fiat. Mentitus sum: jam enim ætas nostra non descendit, sed cadit. Quomodo tamen hodiernum certamen nobis cesserit, quæris? quod raro cursoribus evenit, hieran fecimus⁶. Ab hac fatigatione magis, quam exercitatione, in

nectus quod finem hunc (fatigationem) propiorem facit.

1. *Progymnastas*. Privatarum exercitationum vel socios vel moderatores. Cf. P. Faber *Agonist.* III, 11. *Ruhk.*

2. *Earinus*. *Earius*, *Pharius* aberrationes librariorum esse videntur. *Ruhk.* — *Earinus*, *puer*. Quasi vernus et floridus, et tali nomine delicie etiam Domitiani. *Lips.*

3. *Eandem crism hab.* Eadem conditione corporis uti. Cf. Ep. XII. 3. *R.*

4. *Itin. diverso*. Nempe alter in pueritiæ cursu, alter in senectutis clivo.

5. *Quanto... fiat*. Me longe velocius descendere ad mortem, quam illum ad virilem ætatem ascendere.

6. *Hieran fecimus*. Omnium codd. et edd. vera lectio est; exceptis duobus mss. palat. et col. ap. Gruter. quorum alter præstat *moram f.* alter *diatam f.* in quibus facile glossas agnoscas. Cæterum locutionis hujus aliud exemplum deest. Sensus tamen esse videtur: Ita cucurrimus, ut uterque fessus fuerit; at, quod cursoribus

raro evenit, neuter vicerit. In ipso cursu sacram lineam (*ἑρὸν γραμμῆν*) fecimus, metam non consecuti præ fatigatione. Unde tropus desumptus sit, non liquet. Verisimile sit, alluisse ad mediam ex quinque lineis tabulæ aleatoris, sacram dictam, ad quam lusores pæne victi perfugebant. Cf. Pollux IX, 7. Muretus explicat de media in stadio linea, ad quam ambo fessi pervenerint: nulla tamen probatione allata. Lipsius, Polybii (I, 58, 5 ed. Schweigh.) memor, credit morem fuisse, ut in victoria ambigua Deo sacraretur corona, quod *ἑρὸν* (sc. *σάφανον*) *ποιεῖσθαι* Græci dixerunt: quam explicationem Casaubon. quoque ad Persium p. 15 sq. amplectitur, provocans ad Aul. Gell. XVIII, 2: si nemo dissolvebat quæstionis modum, præmium ipsum et corona deo, cujus id festum erat, dicabatur. Sed quum de nullo festo, nec de deo, cui illud sacrum fuisset, h. l. sermo sit, interpretatio illa rejicula esse videtur. *Ruhk.*

frigidam descendi : hoc apud me vocatur parum calda.
 5 Ille tantus Psychrolutes ¹, qui Kalendis Januariis Euripum salutabam ², qui anno novo ³, quemadmodum legere, scribere, dicere aliquid, sic auspicabar in Virginem ⁴ desilire, primum ad Tiberim ⁵ transtuli castra, deinde ad hoc solium ⁶, quod, quum fortissimus sum, et omnia bona fide fiunt, sol temperat. Non multum mihi ad balneum ⁷ superest. Panis deinde siccus ⁸, et sine mensa
 6 prandium ⁹, post quod non sunt lavandæ manus. Dormio

1. *Psychrolutes*. Ψυχρολύτης, qui frigida aqua corpus lavat, et balneo lætatur frigido. Cf. Ep. 53, 3. *Ruhk.* — Idem de se Horatius, lib. I. Ep. xv, v. 4 : « Gelida quum perlaor unda Per medium frigus. »

2. *Euripum salutabam*. In planissimam hanc scripturam, qua nihil aptius excogitari poterat, consentiunt *R. A. c.* et Gruteri codd. omnes, neque aliam e suis vel Pincianus vel Opsopæus laudavit. Quo magis mireris, Lipsio probatam fuisse illam ex Erasmi ora, in *Euripum saltabam*, quam tenere posteriores editores. *Schw.* — *Euripum* fossam tria Circi latera circumfluentem, quero, Plinio N. H. VIII, 7 narrante, Nero postea sustulit, equiti loca addens. *R.* — Lipsius affirmat *Euripum* hortis et prætorii ex more fuisse.

3. *Qui anno novo*. Mos erat, ut kalendis Januariis quisque artes suas aut opificia delibaret, auspicii causa. Ita ego, inquit, tunc solemniter in frigidam desiliebam. De more, videsis quæ scripsi ad Annalem Taciti IV, in verba *Drusum auspicandi gratia tribunal ingressum*. Lipsius. Laudat *Lagrange* hos Ovidii versus : « Janus ait : Tempora commisi nascentia rebus agendis, Totus ab auspicio ne foret annus iners. Quisque

suas artes ob idem delibat agendo, Nec plus quam solitum testificatur opus. » Fast. lib. I, vers. 166 et sqq.

4. *In Virginem desilire*. Sic appellabatur aqua quæ nec sole, nec igne caluerat. Martialis lib. XIV, 163 : « Virgine vis sola lotus abire domum. » Alibi *crudam* dicit *Virginem*. « Marcus Agrippa aquam Virginem adduxit ab Octavi lapidis diverticulo II M. pass. prænestina via. Juxta est Herculeaneus rivus, qui refugiens Virginis nomen obtinuit. » (Plin. Nat. Hist. lib. XXXI. cap. 3.) « Virgo appellata est, quod quærentibus aquam militibus, puella virguncula venas quasdam monstravit, quas secuti qui foderunt, ingentem aquæ modum invenerunt. » (Frontin. de Aquæduct. lib. I.) Cf. *Adlers Beschreib. der Stadt. Rom.* p. 77.

5. *Ad Tiberim*. Qui mitior Virgine et egelidior. *Lips.*

6. *Ad hoc solium*. Quo domi nunc utor, aqua a sole, si non ab igne, temperata.

7. *Non multum mihi ad balneum*. Quo gloriatur in omnem vitam se abstuluisse. Ep. CVIII.

8. *Panis deinde siccus*. Sine obsonio. Cf. Ep. CVIII, 15 sq.

9. *Et sine mensa prandium*. Quod stans et de manu sumebat. *Lips. Ro-*

minimum. Consuetudinem meam nosti : brevissimo somno-
 -utor , et quasi interjungo¹. Satis est mihi, vigilare de-
 -siisse ; aliquando dormisse me nescio², aliquando suspi-
 -cor. — Ecce Circensium³ obstrepit clamor ; subita aliqua
 et universa voce feriuntur aures meæ, nec cogitationem
 meam excutiunt, nec interrumpunt quidem. Fremitum
 patientissime fero; multæ voces, et in unum confusæ, pro
 fluctu mihi sunt aut vento silvam verberante, et cæteris
 sine intellectu sonantibus.

Quid ergo est, nunc cui animum adjecerim ? Dicam. 7
 Superest⁴ ex hesternò mihi cogitatio, quid sibi voluerint
 prudentissimi viri, qui rerum maximarum probationes
 levissimas et perplexas fecerunt ; quæ, ut sint veræ, men-
 -dacio tamen similes sunt. Vult nos ab ebrietate deterrere
 Zenon⁵, vir maximus, hujus sectæ fortissimæ ac sanctis-
 -simæ conditor. Audi ergo quemadmodum colligat, virum
 bonum non futurum ebrium : « Ebrio secretum sermonem 8
 nemo committit ; viro autem bono committit ; ergo vir
 bonus ebrius non erit. » Quemadmodum opposita inter-
 -rogatione simili derideatur, attende ; satis enim est, unam
 ponere ex multis : Dormienti nemo secretum sermonem

mani solebant semel accumbere men-
 -sæ ut vescerentur, quæ cœna vespere
 fiebat. Quibus autem per stomachum
 non licebat usque ad hanc cœnam ex-
 -pectare, mane placabant ventrem,
 vel pane tantum, vel etiam melle,
 sale, ovis, ficis, lacte. Vide doctas
 quas protulit *Saumaise* notas ad vi-
 -tam imperatoris Taciti a Vopisco scri-
 -pta, cap. 11, tom. II, pag. 614. (E
 rotis *Lagrange* versum.)

1. *Quasi interjungo*. Ita meliores
 libri, et est honesta traductio ab au-
 -rigis. Vide de *Tranquill.* cap. 15.
 Veritè *Lagrange* : *Je n'ai que des*

*assoupissemens fort courts et entre-
 -coupés.*

2. *Dormisse me nescio* commodis-
 -sime dederunt ed. A. et ms. c. Alii
 vulgo, *dormire me scio. Schw.*

3. *Circensium*. Ludorum. Seneca
 videtur in vicinia Circi maximi, in
 regione XI urbis habitasse : quo et
 mentio Euripi et spectaculi (Epist.
 LXXX) ducit. De hoc Circo confer.
 Adler. p. 324 sq. *Ruhk.*

4. *Superest... sunt*. Cf. Epist. prior,
 § 7 sq. *Ruhk.*

5. *Zenon* Cittizæus, Stoæ conditor.
 Cf. *Consol. ad Helv.* 12. De eo et *Po-*

committit; viro bono autem committit; ergo vir bonus non dormit. Quo uno modo potest, Posidonius Zenonis
 9 nostri causam agit; sed ne sic quidem, ut existimo, agi potest. Ait enim, « ebrium duobus modis dici: altero, quum aliquis vino gravis est et impos sui; altero, si solet ebrius fieri¹, et huic obnoxius vitio est. Hunc a Zenone dici, qui solet fieri ebrius, non qui sit: huic autem neminem commissurum arcana, quae per vinum eloqui possit. » Quod est falsum. Prima enim illa interrogatio complectitur eum, qui est ebrius, non eum qui futurus est. Plurimum enim interesse concedes inter ebrium et ebriosum: potest et qui ebrius est, tunc
 10 primum esse, nec habere hoc vitium; et qui ebriosus est, saepe extra ebrietatem esse. Itaque id intelligo, quod significari verbo isto solet; praesertim quum ab homine diligentiam professo ponatur et verba examinante. Adjice nunc, quod, si hoc intellexit Zenon, et nos intelligere voluit, ambiguitate verbi quaesivit locum fraudi: quod faciendum non est, ubi veritas quaeritur. Sed sane hoc
 11 senserit²; quod sequitur, falsum est, ei, qui solet ebrius fieri, non committi sermonem secretum. Cogita enim, quam multis militibus, non semper sobriis, et imperator, et tribunus, et centurio, tacenda mandaverit. De illa C. Caesaris caede (illius dico, qui superato Pompeio rempublicam tenuit) tam creditum est Tillio Cimbro, quam C. Cassio: Cassius tota vita aquam bibit; Tillius

sidonio egit uberrime Fabric. Bibl. Gr. Vol. III, p. 579 sq. 572 sq. *R.*

1. *Si solet ebrius fieri.* Ita, si graece μεθύειν dixit Zeno, in utrumque ea vox valet. At vix latinis: et μεθυστικός sive qui solet et gaudet ebriosus dicitur. Syllogismi quidem hujus Diog. Laert. non meminit, affert tamen

VII, 118 cum not. Menag. Zenonis dogma: vinum quidem bibere sapientem, non autem inebriari (οἰνοθύσιον μὴν, οὐ μεθύσθαι δέ). Cf. Lipsii Manud. III, 18. *Ruhk.*

2. *Hoc senserit.* Id est, verbum posuerit in eo sensu, ut significet eum qui solet ebrius fieri.

Cimber et nimius erat in vino, et scordalus¹. In hanc rem jocus est ipse : « Ego, inquit, quemquam² feram, qui vinum ferre non possum ? » Sibi quisque nunc nominet eos, quibus scit et vinum male credi, et sermonem bene ; unum tamen exemplum, quod occurrit mihi, referam, ne intercidas : instruenda est enim vita exemplis illustribus ; non semper confugiamus ad vetera. ³ L. Piso, Urbis custos, ebrius, ex quo semel factus est⁴, fuit : majorem partem noctis in convivio exigebat ; usque in horam sextam fere dormiebat : hoc ejus erat matutinum. Officium tamen suum, quo tutela urbis continebatur, diligentissime administravit. Huic et divus Augustus dedit secreta mandata, quum illum præponeret Thraciæ⁵, quam perdomuit ; et Tiberius, proficiscens in Campaniam, quum multa in Urbe et suspecta relinqueret et invisita. Puto, quia illi bene cesserat Pisonis ebrietas, postea Cossum⁶ fecit Urbis præfectum, virum gravem, moderatum, sed mersum vino et madentem ; adeo ut ex senatu aliquando, in quem e convivio venerat, oppressus inexc-

1. *Tillius Cimber... scordalus*, loquax et litigiosus. Cf. Ep. LVI, § 2 ; de Ira III, 30. *Bentley* ad Horat. Serm. I, 6, 24. *Ruhk.*

2. *Quemquam feram*. Supra me dominum, nempe Cæsarem.

3. *L. Piso*. Suetonius in Tiberio : « Postea princeps in ipsa publicorum morum correctione cum Pomponio Flacco et L. Pisono noctem continuumque bidaum epulando potandoque consumpsit : quorum alteri Syriam provinciam, alteri præfecturam urbis confestim detulit. » De eodem L. Pisono Velleius libro secundo : « Atrox in Thracia bellum ortum, omnibus ejus gentis nationibus in arma accersitis, L. Pisonis, quem ho-

dieque diligentissimum atque eundem lenissimum securitatis urbanæ custodem habemus, virtus compressit. » Conf. Plin. N. H. XIV, 28.

4. *Ex quo semel factus est*. Ita scripti meliores. Si recte, sensum puto : post unam illam ebrietatem, quæ præfectum urbis fecit, placuit semper esse ebrium. Vel etiam, quum semel in die ebrius, semper erat, non desistebat. Vertit *Lagrangé* : *Il ne cessa pas d'être ivre, depuis le moment où il fut mis en place.*

5. *Præponeret Thraciæ*. Hæc in Tacito, et meo commentario. *Lips.*

6. *Cossum* quinquennio postquam in Campaniam iverat, et post mortem Pisonis, Tacito referente. An

- 14 tabili somno, tolleretur. Huic tamen Tiberius multa sua manu scripsit, quæ committenda ne ministris quidem suis iudicabat. Nullum Cossio aut privatum secretum, aut publicum elapsum est. Itaque declamationes istas de medio removeamus : « non est animus in sua potestate, ebrietate devinctus : quemadmodum musto dolia ipsa rumpuntur, et omne quod in imo jacet, in summam partem vis caloris eiecit; sic vino exæstuante, quidquid in imo jacet
- 15 abditum, effertur, et prodit in medium : onerati mero quemadmodum non continent cibum, vino redundante, ita ne secretum quidem; quod suum alienumque est, pariter effundunt. » — Sed quamvis hoc soleat accidere, ita et illud solet, ut cum his, quos sciamus¹ libentius bibere, de rebus necessariis deliberemus². Falsum est ergo hoc, quod patrocini loco ponitur, ei qui soleat ebrius fieri, non dari tacitum³.
- 16 Quanto satius est, aperte accusare ebrietatem, et vitia ejus exponere? quæ etiam tolerabilis homo vitaverit, nedum perfectus ac sapiens, cui satis est sitim extinguere; qui, etiam si quando hortata⁴ est hilaritas, aliena causa producta longius, tamen citra ebrietatem resistit. Nam de illo videbimus, an sapientis animus⁵ nimio vino turbetur, et

pater filiusve fuerit, non constat. *R.*

1. *Sciamus* libri vett. *Scimus* vulgo, a Mur. *Schw.*

2. *De rebus necessariis deliberemus.* Imo consilia tunc non liberiora tantum, sed meliora, in quibusdam præsertim ingeniis; de quo Plutarchum lege *Quæst. conviv. cap. ult. Lipsius.*

3. *Non dari tacitum.* Sic libri veteres; nonnulli vero *dare*; *mandari* malles, ut supra § 11, *tacenda mandaverit.* Sed et *dari* scribere licuerat

Senecæ. Commendari e scholio marginali unius codicis Pal. in contextu posuit Ruhk. Est autem *commendare* etiam in contextu Par. *d. Schw.* — Sensus: Non mandari aut credi secretum: sed phrasis insolentior. An forte, *non nudari tacitum?* *Lips.*

4. *Hortata* ed. *A.* cum ms. c. aliisque Modii, Opsop. et Grut. Vulgo *orta* ex ed. *R.* Nempe *ortata* olium scriptum fuerat, neglecta aspiratione. *Schw.*

5. *An sapientis animus.* Stoicum

faciat ebriis solita. Interim, si hoc colligere vis, « virum 17
 bonum non debere ebrium fieri, » cur syllogismis agis?
 Dic¹, quam turpe sit, plus sibi ingerere quam capiat,
 et stomachi sui non nosse mensuram; quam multa ebrii
 faciant, quibus sobrii erubescant; nihil aliud esse ebrie-
 tatem, quam voluntariam insaniam. Extende in plures
 dies illum ebrii habitum, numquid de furore dubitabis?
 nunc quoque non est minor, sed brevior. Refer Alexan- 18
 dri² Macedonis exemplum, qui Clitum, carissimum sibi
 ac fidelissimum, inter epulas transfodit; et intellecto faci-
 nore, mori voluit, certe meruit³. Omne vitium ebrietas
 et incendit, et detegit; obstantem malis conatibus vere-
 cundiam removet. Plures enim pudore peccandi, quam
 bona voluntate, prohibitis abstinere. Ubi possedit ani-
 mum nimia vis vini, quidquid mali latebat, emergit.
 Non facit ebrietas vitia, sed protrahit: tunc libidinosus 19
 ne cubiculum quidem exspectat, sed cupiditatibus suis,
 quantum petierint, sine dilatione permittit; tunc impu-
 dicus morbum confitetur⁴ ac publicat; tunc petulans non
 linguam, non manum continet. Crescit insolenti superbia,
 crudelitas sævo, malignitas livido; omne vitium⁵ laxatur
 et prodit. Adjice illam ignorationem sui; dubia et parum 20
 explanata verba; incertos oculos; gradum errantem; ver-

enim dogma est, non fieri ebrium. Vide Manud. III, Dissert. XVIII. L.

1. *Dic... nihil aliud esse... insaniam.* Ita Pythagoras aiebat, τὴν μέθην πανίας εἶναι μάλιστα, ebrietatem insaniz esse meditationem. Diog. Laert. VIII, 9. *Ruhk.*

2. *Refer Alexandri... meruit.* Cf. Arrian. IV, 8 qui rem omnem uberior tractavit. Res accidit ol. 112, 4. *Ruhk.*

3. *Certe meruit.* Est ex Gruteri con-

jectura assumptum; nam codd. fere et antiq. edd.: *delevit, diruit, decuit, eruit*, e quo fecit Grut. *meruit*. Pincianus conj. *delituit*. Lipsius Epist. Quæst. lib. III, 9, *debutit. Ruhk.*

4. *Confitetur* omnium codd. et edd. lectio est, non *profitetur*, quod tenet Erasmus. *Ruhk.*

5. *Laxatur*, id est, remotis carceribus emittitur. Recte hoc ex Lipsii conject. receperat Gron. pro *taxatur*, quod dabat ed. R. cum mss. Par. a.

tiginem capitis¹; tecta ipsa mobilia, velut aliquo turbine circumagente totam domum; stomachi tormenta, quum effervescit merum, ac viscera ipsa distendit. Tunc tamen utcumque tolerabile est, dum illi vis sua est: quid, quum

- 21 Cogita, quas clades ediderit publica ebrietas². Hæc acerrimas gentes³ bellicosasque hostibus tradidit; hæc multorum annorum pertinaci bello defensa mcenia patefecit; hæc contumacissimos, et jugum recusantes, in alienum egit arbitrium; hæc invictos acie mero domuit. ⁴Alexandrum, cujus modo feci mentionem, tot itinera, tot prælia, tot hiemes, per quas, victa temporum locorumque difficultate, transierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria, tutum dimiserunt; intemperantia bibendi, et ille Herculeus⁵ ac fatalis scyphus condidit⁶. Quæ gloria est, ca-
22 pere multum? Quum penes te palma fuerit, et propinationes tuas strati somno ac vomitantes recusaverint; quum superstes toti convivio fueris; quum omnes viceris virtute magna, et nemo tam vini capax fuerit; vinceres a

et alisque apud Grut. Vitosius *textatur* Par. b. *Detexitur* ex ed. A. et *monte* Lipsii prætulit Ruhk. *Detegitur* ed. Erasmi. Mur. et Lips. Schw.

¹ *Vertiginem capitis*. Sicut mos erat Spartanis ante oculos filiorum ebrios homines proponere, ut suos ab ebrietate tam scædi aspectus imagine deterrerent; sic Seneca non ibi per artem vomituratur, sed veram fidei ebrietatis exprimit ebrii hominis *detestabilem*.

² *Publica ebrietas* quæ ad plures vel ad integra castra, urbiumque subsidia pervenit. *Ruhk.* — Testatur *Caesarius*, ait *Lagrange*: «Invadunt *urbes* somno vinoque sepultam.» *ibid.* lib. II, v. 265.

³ *Hæc acerrimas gentes... tradidit*, ut Massagetæ Cyro, Herodot. I, 211. *Ruhk.*

⁴ *Alexandrum... condidit*. Cf. Plut. in Alexandro, extr. qui aperte monstrat, scyphum Herculis non epotasse. Al. fuere tamen qui cum Nostro hoc narrent. *Ruhk.*

⁵ *Ille Herculeus scyphus* Bœotis ascribitur, qui Herculem imitantes, quem magnum edonem et bibonem (ἀδθηράγον, καμψάγον, βουφάγον, etc.) fuisse constat, argenteos scyphos fecerunt, quos Herculeos vocavere. Lipsius laudat Athen. lib. XI et XII, Casaub. p. 783, Macrob. V, 21 not. *Ruhk.*

⁶ *Condidit*. Suppl. in sepulcro.

dolio. M. Antonium ¹, magnum virum et ingenii nobilis, quæ alia res perdidit, et in externos mores ac vitia non Romana transjecit, quam ebrietas, nec minor ² vino Cleopatæ amor? Hæc illum res hostem reipublicæ, hæc ²³ hostibus suis imparem reddidit; hæc crudelem fecit, quum capita principum civitatis cœnanti referrentur; quum inter apparatissimas epulas luxusque regales ora ac manus proscriptorum recognosceret; quum vino gravis, sitiret tamen sanguinem. Intolerabile erat, quod ebrius fiebat ³; quanto intolerabilius, quod hæc in ipsa ebrietate faciebat? Fere vinolentiam crudelitas sequitur: violatur ²⁴ enim ⁴ exasperaturque sanitas mentis. Quemadmodum difficiles faciunt oculos diutini morbi, etiam ad minimam radii solis offensionem; ita ebrietates continuæ efferant animos. Nam quum sæpe apud se non sint ⁵, consuetudine insanis durata vitia, vino concepta, etiam sine illo ⁶ valent.

Dic ergo, quare Sapiens non debeat ebrius fieri; deformitatem rei et importunitatem ostende rebus, non verbis; quod facillimum est. Proba, istas quæ voluptates vocantur, ubi transcenderint modum, pœnas esse. Nam, ²⁵

1. *M. Antonium.* De M. Antonio et Cleopatra omnia nota sunt e Plutarcho, in vita Antonii. *Ruhk.*

2. *Nec minor vino Cleop. amor.* *Ruhk.* interpret. Ei imperabat non magis Cleopatæ amor, quam vinum; quæ ut interpretatio admittatur, legendum esset *major* pro *minor*. Sensus obvius est: *et Cl. amor non minor vino*, pro *vini amore*; nisi interpreteris amor non minor vino (factus), i. e. vino auctus.

3. *Quod ebrius fiebat.* Sic recte *ms.* *Par. b.* et alii apud *Opsop.* Alii cum *ed. R.* adjiciunt, *quum hoc faceret*; quod assumentum igrorant meliores libri.

Temere vulgo, *quod ebrius faciebat, etiam si sobrius faceret*, ex Mureti ingenio. *Schw.* — Sensus est: Turpe erat illum Triumvirum et reipublicæ curatorem palam ebrium fieri: quid talia facere?

4. *Violatur enim.* Libri *villatur, vilatur, meus vellatur*, ex quo *Pincianus belluatur* ingeniose faciebat. Ego suspicor *fellatur*, amarescit et bilescit, a felle: quod novitium nobis verbum, sed et alia in *Seneca*: an et *biliatur*, a bile mavis? *Lips.*

5. *Non sint.* Animi.

6. *Sine illo valent.* Manet etiam sine vino consuetudo insaniendi.

si illud argumentaberis, Sapientem multo vino¹ inebriari. et retinere rectum tenorem, etiamsi temulentus sit: licet colligas, nec veneno potu moriturum, nec sopore sumpto² dormiturum, nec elleboro accepto, quidquid in visceribus hærebit, ejecturum³ dejecturumque. Sed. si tentantur pedes, lingua non constat; quid est, quare illum existimes in parte sobrium esse, in parte ebrium? Vale.

1. *Sapientem multo vino.* Vide *Paradoxorum istud*, in *Mammoth. III*, *Dis. XVIII Lipsius.*

2. *Nec sopore sumpto.* int. medicamento soporifero: ex tropo natissimo, quo effectus pro causa poni-

tur: sic terror, decus, odores, etc. sæpius usurpantur. Cf. *Curtius ad Sallust. p. 1069. Rabit.*

3. *Ejecturum supra, dejecturumque infra:* vis hæc utraque elleboro est. *Rabit.*

EPISTOLA LXXXIV.

ALTERNIS LEGENDUM ET SCRIBENDUM; QUIS FRUCTUS E LECTIONE SIT COLLIGENDUS.

Narrat, se vel in itinere librorum lectione delectari: ejus necessitatem ostensurus, bona et utilia monita adjungit de lectione, quæ stilo commutanda sit invicem, et de efficacia ejus ad animum sapientia imbuendum. Egregie quidem nobiscum egisset, posteris autem se scribere non celat, Seneca, si de libris quos legendos suaderet, eadem cum cura exposuisset, qua Quintil. *Instit. Orat. X, 1*, in simili argumento usus est; sed quum commentarii hujusmodi haud dubie confecti secundum præscripta Alexandrinorum ubique prostant (conf. *D. Ruhnkenii Histor. crit. Orator. Græc. inserta Vol. VIII Orat. gr. Reisk. et doctissimum VVytenbachii in vita Ruhnkenii p. 286 sq. ed. lugd.*), hac opera supersedere se posse putavisse videtur.

Ejusdem fere argumenti sunt Epistolæ II, XXVIII.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

ITINERA ista, quæ segnitiam mihi excutiunt, et valetudini meæ prodesse judico et studiis. Quare valetudinem

adjuvent, vides : quum pigrum me et negligentem corporis litterarum amor faciat, aliena opera¹ exerceo². Studio quare prosint, indicabo. A lectionibus non³ recessi. Sunt autem, ut existimo, necessariæ; primum, ne sim me uno contentus⁴; deinde, ut, quum ab aliis quæsitâ cognovero, tum et de inventis iudicem, et cogitem de inveniendis. Alit lectio ingenium; et studio fatigatum, non sine studio tamen reficit. Nec scribere tantum, nec tantum legere debemus : altera res contristabit⁵, et vires exhauriet; de stilo dico; altera solvet ac diluet. Invicem hoc et illo commeandum est, et alterum altero temperandum; ut, quidquid lectione collectum est, stilus redigat in corpus. Apes, ut aiunt⁶, debemus imitari; quæ vagantur, et flores ad mel faciendum idoneos⁷ carpunt; deinde, quidquid attulere, disponunt ac per favos digerunt; et, ut Virgilius noster ait,

..... Lipientia mella
Stipant, et dulci distendunt nectare cellas⁸.

De illis non satis constat⁹, utrum succum ex floribus du- 3

1. *Aliena opera.* Equorum qui in esedulo veſunt, autſervorum in sella. *Lipsius.*

2. *Exerceo* et statim studio e vet. lib. adſcivi. Vulgo *exerceor*, et *ſtudiis.* *Schw.*

3. *Non recessi* ſc. in itineribus meis. Pincianum, Lipsium al. ſequor hanc negativam h. l. tuentes, etiã codd. ope: quum eſſent, qui eam non inducerent. *Ruhk.*—Nam, ait Lipsius, ſequela etiã ſermonis et illatio negationem poſtulat. Quare itinera proſint ſtudiis? quia geſtatio legere non impedit, vel certe legentem audire.

4. *Ne ſim me uno contentus:* Quod accideret, ſi mea tantum opera tractarem, alienorum ignarus.

5. *Contristabit.* *Ruhkopfſius* edidit *contra ſtabit* nulla critica nota allata; ipſe *Schw.* ſiluit: ſic *Ruhk.* explicat *contra ſtabit:* inimica erit et gravis. *Opponitur:* stare ab aliquo.

6. *Apes, ut aiunt.* Hæc omnia tranſcripſit *Macrob.* Sat. I init. *Lips.* — Similes ex apibus deſumptas comparationes in *Horatii* et *Noſtrati J.-B. Rousseau* *Odis* occurrere omnibus notum eſt.

7. *Carpunt*, i. e. ſugunt. Solemnè eſt de apibus. *Ruhk.*

8. *Cellas.* Verſus ſunt *Virgillii Æn.* I, 432 ſq. *Ruhk.*

9. *De illis non ſatis conſtat.* *Opinionum variarum* hic expoſitarum veritatem nunc ſatis poſt *Swammer-*

- cant, qui protinus mel sit; an, quæ collegerunt, in hunc saporem mixtura quadam et proprietate spiritus sui mutant. Quibusdam enim placet, non faciendi mellis scientiam esse illis, sed colligendi. Aiunt¹ inveniri apud Indos mel in arundinum foliis, quod aut ros illius cæli, aut ipsius arundinis humor² dulcis et pinguior *gignat*;
- 4 in nostris quoque herbis vim eandem, sed minus manifestam et notabilem poni, quam prosequatur et contrahat animam huic rei genitum. Quidam existimant, conditura et dispositione in hanc qualitatem verti, quæ ex tenerrimis virentium florentiumque decerpserint: non sine quodam, ut ita dicam, fermento, quo in unum diversa coalescunt.
- 5 Sed, ne ad aliud, quam de quo agitur, abducar, nos quoque apes debemus imitari; et, quæcumque ex diversa lectione congesimus, separare: melius enim distincta servantur: deinde, adhibita ingenii nostri cura et facultate, in unum saporem varia illa libamenta confundere; ut, etiam si apparuerit, unde sumptum sit, aliud tamen esse, quam unde sumptum est, appareat: quod in corpore nostro
- 6 videmus sine ulla opera nostra facere naturam. Alimenta, quæ accepimus, quamdiu in sua qualitate perdurant et solida innatant stomacho, onera sunt; at quum ex eo, quod erant, mutata sunt, tunc demum in vires et in sanguinem

damum, Reaumurium al. explicatam habes, ut iis hic immorari nihil attineat. Loca veterum de hac re collegerunt Intpp. ad Virgil. Ge. IV, init. et Schneider ad Varron. de Re Rust. 13, 16, 8 p. 569-584. *Ruhk.*

1. *Aiunt... gignat.* Non est saccharum nostrum, cujus historiam natur. a Jo. Beckmanno conscriptam vide in Commentar. Soc. Reg. Gotting. To. V, sed Tabaxir, s. Tabaschir,

mel aliquod, ut Plinii N. H. XII, 8 verbis utar, gummiun modo candidum, dentibus fragile, amplissimum nucis avellanæ magnitudine, ad medicinæ tantum usum. Arbor, unde gignitur, est Arundo Bambos Linn. Hodieque apud Orientales antispasmodicum medicamentum est, Russelio auctore. *Ruhk.*

2. *Aut ipsius arundinis humor.* Illa veritas est. Lucanus III, 238:

transeunt. Idem in his, quibus aluntur ingenia, præstemus; ut, quæcumque hausimus, non patiamur integra esse, nec aliena¹. Concoquamus illa : alioqui in memoriam ibunt, non in ingenium. Assentiamus illis fideliter, et nostra faciamus, ut unum quiddam fiat ex multis; sicut unus numerus fit ex singulis, quum minores summas et dissidentes computatio una comprehendit. Hoc faciat animus noster : omnia, quibus est adjutus, abscondat; ipsum tantum ostendat, quod effecit. Etiam si cujus in te comparebit similitudo, quem admiratio tibi altius fixerit; similem esse te volo quomodo filium, non quomodo imaginem : imago res mortua est. Quid ergo? non intelligetur, cujus imiteris orationem? cujus argumentationem? cujus sententias? Puto aliquando ne intelligi quidem posse; si magni viri ingenium² omnibus, quæ ex quo voluit exemplari

« Quique bibunt tenera dulces ab arundine succos. » Nec coctura etiam ignota iis fuit, ex Statio : « Et quas percoquit Ebusia cannas. » *Lips.*

1. *Nec aliena.* Sic libri velt. Ad-dant alii *sint*, quod ignorant alii. Vulgo *ne aliena sint*, a Mur. *Schw.*

2. *Si magni viri ingenium omnibus, quæ ex quo voluit exemplari adstruxit, formam suam impressit, ut in unitatem illa competant.* Loci mire vulgo deformati certissimam hanc esse emendationem judicavi, quam a Rubenio collatis veteris scripturæ vestigiis propositam Gronovius in lucem protraxit. *S.*— Vulgo ante Rubk. *si magni viri, nec enim omnibus, quæ ex quoque velut exemplaria traxit, formam suam impressit, ut in unitatem illam competant.* Rubkopffius totum locum sic corrigi et distinguit : *Putone... posse, si magni Virgilii* (supple: Orationem et sententias imiteris) : nec enim om-

nibus, quæ ex quo velut exemplari traxit, formam, etc. Corruptio, inquit, nominis *Virgilii* quot quantasque molestias creaverit Jano Grutero, Gronovio al. ex eorum notis videre licet. *Si magni viri : nec enim o.* erat lectio vulgata, sensu tamen et sermone impedito : nam illa verba, *magni viri, impressit* et sim. nihil habent quo recte referantur et sese tueantur. Neque codd. nonnullorum emblemata : *si magni viri ingenium omn.* neque mentio *Ennii* in nonnullis codd. locum sinceritati reddere valebant. Ille *Ennius* denique tanto terriculamento fuit Grutero, ut magis mutus fieret quam piscis. Enimvero iste vetustissimus Romanorum poeta hic me veritatem quum videre tum eloqui docuit. Quum enim certum auctorem hic significari a Seneca totus contextus et nexus moneret, tum vero illa quamvis intempestiva *Ennii* mentio in textu, quo pedem suum e margine

adstruxit, formam suam impressit, ut in unitatem illa
 9 competant. Non vides, quam multorum vocibus chorus
 constet? unus tamen ex omnibus sonus redditur; aliqua
 illic acuta est, aliqua gravis, aliqua media; accedunt
 viris feminæ, interponuntur tibiæ¹; singulorum illic la-
 tent voces, omnium apparent. De choro dico², quem ve-
 teres philosophi³ noverant. In commissionibus⁴ nostris
 plus cantorum est, quam in theatris olim spectatorum

perperam intulisse videbam, statim Virgilii nomen hic a stupore libra-
 riorum esse obscuratum mihi persua-
 sit, et in *Virilatore*. Quo quidem vitio detecto, nullis aliis emendationibus
 opus esse statui, sed omnia sole me-
 ridiano clariora deprehendi. Proinde
 in textum recepi. Reliqua quæ ex quo
 velut exemplari egegie Codd. præ-
 stant fere omnes: ex quoque dederat
 Erasmus forsitan immemor elegantis
 usus repetitionis relativi asyndeti.
Exemplaria nonnulli Codd. et edd.
 omnes assumpserant.—In not. exeget.
 sic locum, qualem scripsit, interpre-
 tatur idem Ruhkopf. Interdum non
 liquere puto vel in Virgilio exprimen-
 do, utrum hunc an alium imiteris,
 quum vestigia Homeri, Ennii, Var-
 ronis Atacini al. quos ipse imitatus
 est, manifestiora sint, quam ut la-
 teant. Seneca pater in *Suas.* III ait:
 « In multis versibus fecit Virgil. non
 surripiendi causa, sed palam imi-
 tandi, ut vellet agnosci.» De Varrone
 Atacino docuit Ruhken. *Ep. crit.* II,
 p. 201 ed. II. Cæterum res notissima
 est, vel ex Macrobio et Ursino. De
 imitatione ipsa cf. Hurdium ad Horat.
 II, p. 198 sq. vers. Eschenburg.

1. *Interponuntur tibiæ.* Uti *femi-
 narum* partes a viris actas esse in
 theatris veterum constat, ita tibia in
 choris usos esse concludimus. Conf.

Juv. Poll. IV, 15, 107. Hurd. ad Horat.
Ep. ad Pis. p. 156 sq. *Ruhk.*

2. *De choro dico... noverant.* Dicit
 itaque choros tragicos imprimis, qui
 bona et salubria commendabant, nil
 nisi virtutem laudabant, vitia carpe-
 bant, postea vero a præstantia sua
 descivere, teste Horat. *Art. Poet.*
 217 sq. *Ruhk.*

3. *Philosophi* omnium codd. et
 edd. lectio est. Lipsius tamen *philodi*,
 i. e. cantus amantes, φιλῶδαι, emen-
 davit, parum feliciter.

4. *Commissionibus.* Omnino sic le-
 gendum: atque ita meus et meliores.
 Commissiones ludorum dici satis no-
 tum est: et sequentia Senecæ palam
 de ludis. At vidi qui pertinaciter *co-
 messationes* retinent: quo argumen-
 to? quia in veterum conviviiis, in-
 quiunt, cantores, et tibicines, et ci-
 tharistæ. Aliud nos doceant. Illud
 oportebat tanto numero, quanto spe-
 ctatores in theatris fuisse. Id autem
 qui potest? Et quæ cœnatio sit capax?
 Sequentia etiam refutant. *Lips.*—In
commissionibus sc. ludorum, qui-
 buscum nostros ludos musicos, *Con-
 certs* vocatos, comparemus: quos Se-
 necæ tempore frequentes fuisse saror
 musicus docet, quo Neronem impe-
 ratorem fuisse abreptum scimus, qui
 ipse agones musicos habuit in thea-
 tris. *Ruhk.*

fuit : quum omnes vias ¹ ordo canentium implevit, et ca- 10
vea aeneatoribus ² cincta est, et ex pulpito omne tiliarum
genus organorumque ³ consonuit, fit concentus ex dissonis.
Talem animum esse nostrum volo, ut multae in illo artes,
multa praecipua sint, multarum aetatum exempla, sed in
unum conspirata.

Quomodo, inquis, hoc effici poterit?— Assidua in-
tentione; si nihil egerimus, nisi ratione suadente. Hanc si
audire volueris, dicet tibi : « Relinque ista jamdudum, 11
ad quae discurritur! relinque divitias, aut periculum pos-
sidentium, aut onus! relinque corporis atque animi
voluptates! molliunt et enervant : relinque ambitum!
tumida res est, vana, ventosa; nullum habet terminum;
tam sollicita est ne quem ante se videat, quam ne post se
alium; laborat invidia, et quidem duplici : vides autem,
quam miser sit, si is, cui invidetur ⁴, invidet. Intueris il- 12
las potentium domos, illa tumultuosa rixa salutantium li-
mina? multum habent contumeliarum, ut intres; plus,
quum intraveris ⁵. Praeteri istos gradus divitum et magno
aggestu suspensa vestibula ⁶ : non in praerupto ⁷ tantum

1. *Quum omnes vias*, theatrorum, nam viae inter cuneos et praecinctiones : ubique igitur ibi cantores dispositi. Viae autem quomodo sint in tricliniis, si legeris supra *comesationibus*? *Lipsius*.

2. *Aeneatoribus*. Aeneatores, tubicines, qui tuba signum commissionis in omnibus, etiam scenicis ludis dabant : hinc tuba terminalis ap. Apulei. *Met.* X p. 735 Oudend. Cf. Lipsii *Saturn.* II, 19. *Ruhk*.

3. *Organorumque*. Wernsdorf. ad *Aetnam* 293 supplet hydraulicorum, de quibus To. II in prooem. ad *Organ.* Porphyrii ipse egit, et Schneider

ad *Eclog. phys.* pag. 121 sq. *Ruhk*.

4. *Si is, cui invidetur, invidet*. Sic ed. R. Alii *et invidet*. Vulgo *invidet* mssis, *si is, cui invidetur, si et invidet*. *Schw*.

5. *Plus, quum intraveris* scilicet contumeliae ab ipsis potentibus, quorum te servum et famulum praebes.

6. *Magno aggestu suspensa vestibula*, i. e. substructio alta non sine aditu pretioso praetensa aedibus. De aedificiis, caenaculis, etc. quae in altum educta sunt, *suspendi*, *suspensa esse* dici, nunc satis notum est, vel c. *Lexicis*. *Ruhk*.

7. *Non in praerupto tantum... sed*

istic stabis, sed in lubrico. Huc potius te, ad Sapientiam, dirige; tranquillissimasque res ejus¹, et simul amplissimas, pete! Quaecumque videntur eminere in rebus humanis, quamvis pusilla sint, et comparatione humiliorum exstent, per difficiles tamen et arduos tramites adeuntur. Confragosa² in fastigium dignitatis via est. At si conscendere hunc verticem³ libet, cui se fortuna submitit; omnia quidem sub te, quæ pro excelsissimis habentur, aspicias, sed tamen venies ad summa per planum. » Vale.

in lubrico. Et alte stabis, ut cadere possis, et parum firmiter, ut labi. *L.*

1. *Res ejus.* Sic *R. A. c. Par. b.* et alii apud Pinc. et Grut. Vulgo abest *ejus.* *Schw.*

2. *Confragosa... est.* De via ad virtutem in rupe positam cogitavit Noster; inde ab Hesiodo toties a scriptoribus laudata et explicata, ut plura addere putidum esset. *Ruhk.* — Referre videtur *Ruhk.* hæc verba ad viam virtutis; sed liquide patet ea referri debere ad viam dignitatum humanarum et fragilium: nam auctor infra ponit ad virtutem per planum veniri; ergo ejus via non est *confra-*

gosa. Seneca opponit omnes difficultates quibus honorum aditus præcluditur, ei tranquillitati et securitati interiori qua fruitor ille qui turba remotus pergit ad virtutem comparandam. Quod innuit Noster sequentibus: *sed tamen venies ad summa per planum.* Bene vertit *Lagrange*: *On ne s'élève au faite des honneurs que par un sentier escarpé.*

3. *At si... hunc verticem.* Hunc scilicet in quo virtus posita est. Opponitur iis quæ videntur in rebus humanis eminere, dignitatibus, honoribus, de quibus supra; quod satis declaratur vocibus *at si.*

EPISTOLA LXXXV.

NE MODERATOS QUIDEM AFFECTUS IN SAPIENTE TOLERANDOS.

Stoica dogmata, sapientem vacare affectibus, beatam vitam sibi sufficere, et fortem quoque beatum esse, hac epistola contra Peripateticos, qui quum mediocritatem s. mediocritatem suam tutari vellent, affectus deminutos non eversos statuebant, vindicantur, non ita quidem, ut in hac defensione omnino acquiescere possis, quandoquidem quum fundamentum, tum ratio, quibus hæc dogmata inniuntur, non satis acute in partes suas vocari ab auctore videmus: satis tamen efficax et idonea defensio est ad refellendos adversarios, qui multo minus subtiliter rem aggressi sunt.

Quod quidem a multis recentioribus, qui philosophis se innumeratos volunt, in principio ethices dijudicando omissum est, id vero ab adversariis Stoæ sæpe neglectum esse apparet, in rerum natura hominem quemdam esse negantibus, in quem omnia illa præclara, quæ de sapiente suo Stoici prædicarent, competant atque in eo reperiantur. In quo vereor, ut Zenonis, Stoæ conditoris, sententiam assequantur. Non enim id egit, ut hominem quemdam ejusmodi fuisse censeret, ad quem nos compararemus, sed ut quasi exemplum summum, sapientem illum, ad imitandum rationi humanæ proponeret: modo haud abhorrente ab illo, quo Christiani utuntur, dum Deum et Christum sibi ad imitandum proponunt. Crassa itaque Minerva philosophantur illi, qui nihil nisi vanis argumentationibus et ineptiis, quin et mendaciis repletum systema stoicum crepant: in quibus nescio quid magis mirer, inscitiamne an confidentiam.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

PEPERCERAM tibi, et quidquid nodosi¹ adhuc supererat, præterieram, contentus quasi gustum² tibi dare eorum, quæ a nostris dicuntur, ut probetur « Virtus ad explendam Beatam Vitam sola satis efficax. » Jubes me,

1. *Nodosi.* Propter interrogationes longius petitas nec satis bene procedentes. Cf. e. g. Ep. LXXXI, 83. *R.*

2. *Gustum tibi dare. Gustum dare*

loquendi genus eorum proprium, qui quæ esui ac bibitui sunt, venalia habent: ea enim licitatoribus gustanda dare consueverunt. *Muretus.*

quidquid est interrogationum aut nostrarum ¹, aut ad traditionem ² nostram excogitarum ³, comprehendere : quod si facere voluero, non erit epistola, sed liber. Illud toties testor, hoc me argumentorum genere non delectari. Pudet in aciem descendere, pro Diis hominibusque susceptam, subula armatum ⁴.

2 « Qui prudens est ⁵, et temperans est; qui temperans est, et constans; qui constans est, et imperturbatus est; qui imperturbatus est, sine tristitia est; qui sine tristitia est, beatus est : ergo prudens beatus est, et prudentia ad beatam vitam satis est. » Huic collectioni ⁶ hoc modo

1. *Nostrarum. Nostrarum* malebam; sed nil mutant (quod sciam) libri. *Schw.*

2. *Traduccionem.* Omnium fere codd. lectio præferenda est ei, quam Erasm. aliæque edd. habent : *traditionem. Ruhk.*

3. *Ad trad. nostr. excogitarum.* Ab adversariis Stoæ ad stoicorum dogmata cum calumnia et contemptu refellenda. Ep. LXXXI, 11 : « Desinant itaque infamare nos, tanquam incredibilia jactantes » etc. Cf. de Ira I, 6, 1 not. *Ruhk.*

4. *Subula armatum.* Qua cum Ep. LXXXII, 25, hoc argumentorum genus spinosum comparavit. *Ruhk.*

5. *Qui prudens est. φρόνιμος.* Agitur autem de controversia, quæ inter Stoicos cæterosque philosophos erat : quum enim hi virtutes se jungerent, illi hoc fieri nullo modo posse censebant. Justitiam vel non appellatam tota argumentorum series exhibet. Cæterum hanc Stoicorum doctrinam de nexu virtutum propriam Stoæ esse docuit Cic. Acad. qu. I, 10, 38 Ern. *Ruhk.*

6. *Huic collectioni.* I. syllogismo; jam Theophrastus, Aristotelis succes-

sor, fregit quodammodo auctoritatem veteris doctrinæ, et omnes ejus auditores ac successores iis usi sunt, quæ a superioribus acceperant (Cic. Ac. qu. I, 9, 12). Etenim Pythagoras, Plato, Aristoteles consensu edixerunt, sapientem modice affectibus tangi : Stoicis dissentientibus, uti nostro Ep. CXVI. Cf. Lipsii *Manud.* III, 7. Tiedemann *Syst. der stoisch. Phil.* III. p. 164 sqq. *Ruhk.* — Istud collectionis genus proprie Sorites vocatur. Verbum *sorites* ducitur e Græco σωρὶς quod idem significat ac *acervus*. « Quum aliquid (inquit Cicero Acad. Quest. lib. II. cap. 16), minutatim et gradatim additur aut demitur, sorites hoc vocant, quia acervum efficiunt uno addito grano. » Exempli gratia sumebant granum frumenti, atque quum ex hac profecti fuissent propositione, *uno frumenti grano non fit acervus*, sensim eum qui interrogabatur, ad id adducere conabantur, ut fateretur *ex grano frumenti effici acerzum*. Nos docet Cicero id olim sophistas contendisse, *sorite fretos*, hominem non posse distinguere quo puncto contrariarum qualitates separentur, et cujus-

riperateticorum quidam respondent, ut imperturbatum, constantem, et sine tristitia, sic interpretentur, tantam *imperturbatus* dicatur, qui raro perturbatur et moræ, non qui nunquam: item *sine tristitia* eum dici aiunt, 3
i non est obnoxius tristitiæ, nec frequens nimiusve in c vitio: illud enim humanam naturam negare, alicujus imum immunem esse tristitia; Sapientem non vinci errore, cæterum tangi: — et cætera in hunc modum, etæ suæ respondentia. Non hi tollunt affectus¹, sed nperant. Quantulum autem Sapienti damus, si imbellissimis fortior est, et mæstissimis lætior, et effrænassimis moderatior, et humillimis major? Quid? si mitur velocitatem suam laudans², ad claudos debilesque spiciens?

Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec cursu teneras læsisset aristas;
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumentis,
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas³.

ec est pernicitas per se æstimata; non quæ tardissimom collatione laudatur. Quid, si *sanum* voces leviter

rei natura determinetur. Quæ it, inquebant, qualitates quibus noscere potes longum, largum, vum, magnum, breve? Tribusne nis frumenti efficitur acervus? n effici respondendum erat. Quæ ræ? Idem responsum: sic interationes uno semper addito grano lesinenter continuabantur; et si dem responderes: *ecce acervus effitur*, responsum tuum absurdum e dicebant, quoniam inde collibatur ex uno grano existere intervum et id quod non est acervus, ferentiam.

1. *Non hi* (scil. Peripatetici) *tollunt affectus*. Adde similem locum libro de Ira cap. 7 et 8.

2. *Laudans*. Hanc scripturam, in qua omnes fere edd. et codd. mire conspirant, Lipsius primus respuit in *Elect.* 1, 16, restituens ex ingenio: *Ladas*. Muretus, Gruter. Gronov. secuti sunt. Enim vero si e superioribus sapiens resumatur ad hæc verba, sensus bene procedit: quid si miretur sapiens velocitatem suam cum laude? Itaque ille cursor, satis celebris in Olympicis, quem e Pausania II, 19, 6, III, 21 init. VIII, 12, 3 ed. Fac. (Cf. Muret. ad. Catull. 55, 25.) probe noscimus, in stadium suum redeat! *Ruhk.*

3. *Illa....plantas*. Versus sunt Virgil. *Æn.* VII, 808 sqq. de Camilla. *Ruhk.*

febricitantem? non est bona valetudo mediocritas morbi.

5 Sic, inquit¹, Sapiens *imperturbatus* dicitur, quomodo
*apryrius*² dicuntur, non quibus nulla inest duritia gra-
 norum, sed quibus minor.—Falsum est. Non enim de-
 minutionem malorum in bono viro intelligo, sed vacua-
 tionem: nulla debeat esse; non parva: nam si ulla sunt,
 crescent, et inarum impediunt. Quomodo oculos major et
 perfecta suffusio³ excacat, sic modica turbat. Si das ali-
 quos affectus Sapienti, impar illis erit ratio, et velut tor-
 rente quodam auferetur: praesertim quum illi non unum
 affectum, sed universum affectuum cotum relinquis, cum
 quo coëxisteret. Sed *omnis*⁴ plus potest quamvis medio-
 criterum turba, quam posset unius magni violentia. Habet
 pecunie cupiditatem, sed modicam; habet ambitionem,
 sed non concitatam: habet iracundiam, sed placabilem;
 habet inconstantiam, sed minus vagam ac mobilem; ha-
 7 bet libidinem, sed non insanam⁵. Melius cum illo agere-
 tur, qui unum vitium integrum haberet, quam cum eo,
 qui leviora quidem, sed omnia. Deinde nihil interest,
 quam magnus sit affectus: quantuscumque est, parere
 nescit, consilium non accipit. Quemadmodum rationi
 nullum animal obtemperat, non ferum, non domesticum
 et mite (natura enim illorum est surda suadenti): sic

1. Sic, inquit. Sr. Peripateticus.

2. *Apyrina*. Rectius fuisset *apry-
 rima*, penult. longa: sed, et *apryrina*
 penult. brevi olim in usu fuisse, ex
 Martiali docuit Harduin. ad Plin. lib.
 XIII, sect. 34. S.—*Apyrina*, *ἀπύρινα*
 ποταμοί sunt mala punica, quibus li-
 gnosus nucleus abest, et candidior
 natura, et blandiores sunt acini (Plin.
 XIII, 19). Hac similitudine saepius
 nos esse adversarios discimus e. g.
 ex Telete, philosopho pythagoreo,

qui secundum Suid. serm. 38, Ol. 125
 scripsit, apud Sebaste flor. serm. 106,
 quem laudat Lipsius. *Ruhk.*

3. *Suffusio*. *Suffusio* sanguinis et
 inde enata cuticula, qua oculus ve-
 latur. Celsus VI, 6. § 35. VII, 7, 13
 sq. *Ruhk.*

4. *Sed omnis plus potest*. Vulgo,
plus potest, omissis duabus priori-
 bus vocibus. *Schw.*

5. *Sed non insanam*. Vulgo *non*
insaniam, absque *sed*. *Schw.*

non sequuntur, non audiunt affectus, quantulicumque sint. Tigres, leonaeque nunquam feritatem exuunt, aliquando submitunt; et, quum minime expectaveris, exasperatur torvitas mitigata: nunquam bona fide vitia mansuescunt. Deinde, si ratio proficit, ne incipient quilem affectus: si invita ratione coeperint, invita perseverabunt. Facilius est enim initia illorum prohibere, quam impetum regere.

Falsa est itaque ista *mediocritas* et inutilis, eodem loco¹ habenda, quo, si quis diceret, modice insanientium, modice ægotandum. Sola Virtus² habet, non recipiunt animi mala³, temperamentum: facilius sustineris illa, quam rexeris. Numquid dubium est, quin vitia mentis humanæ inveterata et dura, quæ⁴ *morbos* vocamus, immoderata sint; ut avaritia, ut crudelitas, ut impotentia, impietas? Ergo immoderati sunt et affectus; ab his enim ad illa transitur. Deinde, si das aliquid juris⁵ tristitiæ, timori, cupiditati, cæterisque motibus pravis⁶, non erunt in nostra potestate. Quare? quia extra nos sunt, quibus irritantur. Itaque crescent⁷, prout magnas habuerint minoresve causas, quibus concitentur. Major erit timor, si plus, quo exterreatur, aut propius aspexerit; acrior cupiditas, quo illam amplioris rei spes invocaverit. Si in nostra potestate non est an sint affec-

1. *Eodem loco*. Vulgo *eademque loco*. Nos meliores libros sumus secuti. *Schw.*

2. *Sola virtus habet*, supple *temperamentum*. Sola virtus temperari potest: contra non temperari possunt nimi mala.

3. *Animi mala*. Affectus, perturbationes, *πᾶθη*. Cf. Cic. Tusc. qu. IV, 10.

4. *Morbos*. idem docet Cic. Tusc. u. IV, 10. Stob. Eclog. II, 7, p. 100,

182 sq. ed. Heer. Tiedemann. Syst. III, p. 263. *Ruhk.*

5. *Si das aliquid juris*. Si vel minime sinis ea tibi imperare, ut vertit *Lagrange*: *Pour peu que vous accordiez d'empire à la tristesse, etc.*

6. *Motibus pravis*. Bene edd. inde a Lipsio. Olim *moribus pravis* edd. et mssti. *Schw.*

7. *Crescent* scripsi cum ed. A. et ms. c. Vulgo *crescunt*. *Schw.*

tus, ne illud quidem est, quanti sint : si ipsis permisi incipere, cum causis suis crescent, tantique erunt, quanti fient¹. Adjice nunc, quod ista, quamvis² exigua sint, in majus excedunt : nunquam perniciose servant modum. Quamvis levia initia morborum serpunt; et agra corpora minima interdum mergit accessio³. Illud vero cuius dementiae est, credere, quarum rerum extra nostrum arbitrium posita principia sunt, earum nostri esse
 12 arbitrii terminos⁴? Quomodo ad id finiendum satis valeo, ad quod prohibendum parum valui? quum facilius sit excludere, quam admissa comprimere.

Quidam⁵ ita distinxerunt, ut dicerent : « Temperans ac prudens positione quidem mentis et habitu tranquillus est, eventu non est. Nam, quantum ad habitum mentis suae, non perturbatur, nec contristatur, nec timet; sed multae extrinsecus causae incidunt, quae illi perturbatio-
 13 nem afferant. » Tale est quod volunt dicere : iracundum quidem illum non esse, irasci tamen aliquando; et timidum quidem non esse, timere tamen aliquando; id est, vitio timoris carere, affectu non carere. Quod si recipitur, usu frequenti timor transibit⁶ in vitium; et ira in animum admissa habitum illum ira carentis animi retextet⁷. Præterea, si non contemnit venientes extrinsecus

1. *Tanti... quanti fient.* Malim legere *quantæ* (supple *causæ*). Si tamen vulg. servaveris, intell. : Aff. tanti erunt æstimandi quanti fieri poterunt; non ex initiis, sed ex futuris incrementis erunt æstimandi.

2. *Quamvis exigua.* R. A. c. Vulgo *quantumvis exig.* ab Erasmo. Schw.

3. *Et agra corpora minima interdum mergit accessio.* Bene vertit Lagrange : *Et quelquefois le moindre redoublement* (de fièvre) *suffit*

pour abatre un corps déjà malade.

4. *Cujus dementiae est, credere... terminos.* I. e. credere nos posse terminum imponere iis quorum principium avertere non potuimus?

5. *Quidam.* Sc. Peripatetici. R.

6. *Transibit,* et infra *retextet* ex vet. libr. correxi : vulgo *transit,* et *retextit.* Schw.

7. *Habitu... retextet.* Intell. In contrarium vertet habitum animi tui, et mox iracundum faciet.

, et aliquid timet; quum fortiter eundum erit ad-
tela, ignes, pro patria, legibus, libertate; cunc-
exibit, et animo recedente. Non cadit autem in 14
tem hæc diversitas mentis.

Id præterea judico observandum, ne duo, quæ
tim probanda sunt, misceamus. Per se enim colli-
unum Bonum esse, quod honestum; per se rur-
id vitam beatam satis esse Virtutem. Si unum Bo-
est, quod honestum, omnes concedunt ad beate-
tum sufficere Virtutem: e contrario non remittetur,
um sola Virtus facit, unum Bonum esse quod ho-
est. Xenocrates² et Speusippus putant « beatum 15
a Virtute fieri posse³; non tamen unum Bonum esse,
onestum est. » Epicurus⁴ quoque judicat, « quum
em habeat, beatum esse; sed ipsam virtutem non
esse ad beatam vitam, quia beatum efficiat voluptas,
et virtute est, non ipsa virtus. »— Inepta distinctio!
enim negat, « unquam virtutem esse sine volu-
» Ita, si ei juncta semper est atque inseparabilis,
satis est: habet enim secum voluptatem, sine qua
est, etiam quum sola est. Illud autem⁵ absurdum 16

contrario non remittetur. I. cedetur. Ruhk.

Xenocrates. De Xenocrate et de academicis philosophis cf. *Bibl. gr.* Vol. III, p. 187. 191. *Beatum vel sola Virtute fieri* non tamen beatissimum, et in a dissident, ut mox observes.

— Cf. Ep. xxxi, 6 not. Cic. i. V, 7 sq. *Ruhk.*

Epicurus. Memineris Epicurique asseclas statuisse: virtutem ducentis sibi sit con-
toicos contra, felicitatem, si

quis virtutis suæ sibi sit conscius. Hi statuebant, virtutem esse summum bonum (εὖλος) et felicitatem nil nisi conscientiam, te illam tenere, sine qua esse nequeas: Epicurei e contrario, felicitatem, ἡδονήν, censebant summum esse bonum, et virtutem formam consilii tui, qua felicitatem tibi compares, dummodo rationis ope præsidii ad illam parandam utaris. Cf. *Kantii Critik. der prakt. Vernunft* p. 198 sq. ed. II. *Ruhk.*

5. *Illud autem absurdum... dicitur.* Ab Academicis. Agitur autem de paradoxo illo famigeratissimo

est, quod dicitur, *beatum* quidem futurum vel sola virtute, non futurum autem *perfecte beatum*: quod quemadmodum fieri possit, non reperio. Beata enim vita bonum in se perfectum habet, inexcusabile: quod si est, perfecte beata est. Si Deorum vita nihil habet majus aut melius¹; beata autem vita divina est; nihil habet, in quod amplius possit attolli. Præterea, si beata vita nullius est indigens, omnis beata vita perfecta est, eademque est et beata, et beatissima. Numquid dubitas, quin beata vita summum Bonum sit? ergo, si summum bonum habet, summe beata est. Quemadmodum Summum [Bonum²] adjectionem non recipit; (quid enim supra summum erit?) ita ne beata quidem vita, quæ sine Summo Bono non est. Quod si aliquem magis beatum induxeris, induces et multo magis³ innumerabilia discrimina summi Boni; quum *Summum Bonum* intelligam, quod supra se gradum non habet. Si est aliquis minus beatus, quam alius, sequitur, ut hic alterius vitam beatioris magis concupiscat, quam suam. Beatus autem nihil suæ præfert. Utrumlibet ex his incredibile est: aut aliquid beato restare, quod esse, quam quod est, malit;

Stoæ, virtutes inter se pares esse, quod fluit ex illo decreto, unum bonum esse, quod honestum, i. e. congruens cum natura ideoque et cum ratione et virtute sit. Beata vita igitur *una est*: quippe quæ tantum sapienti competit, et quatenus per se consideratur: una qualitatis (ποιότητος), nulla magnitudinis (intensionis, dicimus vulgo, non extensionis) ratione habita. Tiedemanni iudicio (*System. d. st. Phil.* III. p. 95) nimis cupido et severo non subscribam. Cf. Ep. LXXI, 18 sq. Lipsii Manud. III, 3. *Ruhk.*

1. *Si Deorum... melius.* Int. si ni-

hil majus est aut melius quam vita Deorum, si autem beata vita divine vitæ æquiparatur, etc.

2. *Summum Bonum.* Posterius vocab. quum vulgo deesset, adjectum ed. R. et mss. Pal. sec. et Col. Nec vero, ut quidem nunc puto, opus erat uncis includere; nam recte adjectum videtur. *Schw.*

3. *Induces et multo magis,* etc. Sic vett. libri omnes; quorum tamen plerique dein post *summi Boni* adjeiciant verbum *facies*, quod rectius omittunt alii. Vulgo abest initio verbum *induces*, sed adest in fine *facies*. *Schw.*

ut id illum non malle, quod illo melius est. Utique enim, quo prudentior est, hoc magis se ad id, quod est optimum, extendet, et id omni modo consequi cupiet. Quomodo autem beatus est, qui cupere etiam nunc potest, mo qui debet?

Dicam quid sit, ex quo veniat hic error. Nesciunt, beatam Vitam unam esse. In optimo illam statu ponit qualitas sua, non magnitudo. Itaque in æquo est longa, et brevis; diffusa, et angustior; in multa loca, multasque partes distributa, et in unum coacta. Qui illam numero æstimat, et mensura, et partibus; id illi quod habet eximium, eripit. Quid autem est in beata vita eximium? quod plena est. Finis, ut puto², edendi bibendique satietas est. Hic plus edit, ille minus; quid refert? iterque jam satur est: hic plus bibit, ille minus; quid refert? uterque non sitit: hic pluribus annis vixit, hic paucioribus; nihil interest, si tam illum multi anni beatum fecerunt, quam hunc pauci. Ille, quem tu minus beatum vocas, non est beatus: non potest nomen imminui.

« Qui fortis est, sine timore est; qui sine timore est, sine tristitia est; qui sine tristitia est, beatus est. » Nostro- rum hæc interrogatio³ est. Adversus hanc sic respondere conantur: Falsam nos rem et controversiosam⁴ pro concessa vindicare⁵; eum, qui fortis est, sine timore esse. Quid ergo? inquit, fortis imminetia mala non timebit? stud dementis alienatique, non fortis, est. Ille vero, in-

1. *Id illi*. Dedere edd. vett. Vulgo *um illi*: nude *illi* ms. c. Schw.

2. *Ut puto*. Temere vulgo scribitur *t puto*. Schw.

3. *Interrogatio*. Syllogismus, socraticus. Peripateticorum hoc esse responsum, quod mox affert, per se patet, et sæpe ad librr. de Ira monuimus. R.

4. *Controversiosam*. Pro olim vulgato *controversam*, ex mssis. recte adscivit Ruhk. Amat Seneca illam terminationem in adjectivis. Schw.

5. *Vindicare*. Pro illa voce non debebat idem Editor *inducere tenere*, quod ex Mureting. erat: *vindicare*, exhibent mss. Opsop. et Græz. quod

quit, moderatissime timet; sed in totum extra metum non est. — Qui hæc dicunt, rursus in idem revolvuntur, ut illis virtutum loco sint minora vitia. Nam qui timet quidem, sed rarius et minus, non caret malitia, sed levio-
 22 minentia non extimescit. — Verum est, quod dicis¹, si mala sunt; sed si scit, mala illa non esse, et unam tantum turpitudinem malum judicat; debet secure pericula aspicere, et aliis timenda contemnere: aut, si stulti et amentis est, mala non timere, quo quis prudentior est, hoc timebit magis. — Ut vobis², inquit, videtur, præbebit se periculis fortis. — Minime! non timebit illa,
 23 sed vitabit³: cautio illum decet, timor non decet. — Quid ergo⁴? inquit: mortem, vincula, ignes, alia tela fortunæ, non timebit? — Non! scit enim, illa non esse mala, sed videri; omnia ista humanæ vitæ formidines⁵ putat. Describe captivitatem, verbera, catenas, egestatem, et membrorum lacerationes, vel per morbum, vel per injuriam, et quidquid aliud attuleris; inter lymphaticos metus numerat. Ista timidus timenda sunt. An id existimas malum, ad quod aliquando nobis⁶ nostra sponte veniendum est⁷?

etiam in ora notaverat Erasm. pro villosio *judicare*. Schw.

1. *Quod dicis*. Sic recte *R. A. c.* Perperam vulgo *quod dicit*. Schw.

2. *Ut vobis, inquit... fortis*. Hæc est obiectio adversariorum: Ergo vobis viletur sapientem debere se ultro imminetibus periculis objicere, ne illa timere videatur?

3. *Non timebit illa, sed vitabit*. Est cautio, ἐλάτεια, quam metui opponerant Stoici, et sapienti concedebant quum metum negarent. Cf. Diog. Laert. VII, 116. Cf. Upton. ad

Arrian. II, 1 p. 350 ed. Schweigh. *R.*

4. *Quid ergo? inquit*. Perperam *inquis* vulgo. Schw.

5. *Omnia ista humanæ vitæ formidines putat*. Bene vertit *Lagrange*: *Il ne les regarde que comme de vains épouvantails*.

6. *Aliquando nobis*. Deerat vulgo *nobis*, nec omnino desiderabatur: sed adjectum dedere cum ed. *R. mss*ti Paris. cum aliis apud Opsop. et Grut. Schw.

7. *Nostra sponte veniendum est?* Scilicet, seu quum patriæ salus jubet

Quæris, quid sit malum?—Cedere his, quæ mala vocantur, et illis libertatem suam dedere, pro qua cuncta patienda sunt. Perit libertas, nisi illa contemnimus, quæ nobis jugum imponunt. Non dubitarent, quid conveniret forti viro, si scirent, quid esset *Fortitudo*. Non est enim inconsulta temeritas, nec periculorum amor, nec formidabilium appetitio; scientia est distinguendi, quid sit malum, et quid non sit. Diligentissima in tutela sui fortitudo est, et eadem patientissima eorum, quibus falsa species malorum est. — Quid ergo? si ferrum intentatur cervicibus viri fortis; si pars subinde alia atque alia suffoditur; si viscera sua in sinu suo vidit; si ex intervallo, quo magis tormenta sentiat, repetitur¹, et per² assiccata viscera recens dimittitur³ sanguis; non timere istum tu dices, non dolere?—Iste vero dolet; sensum enim hominis nulla exuit virtus: sed non timet: invictus ex alto dolores suos spectat. Quæris, quis tunc animus illi sit? Qui ægrum amicum adhortantibus.

Quod malum est⁴, nocet; quod nocet, deteriorem facit; dolor et paupertas deteriorem non faciunt: ergo mala non sunt. — « Falsum est, inquit, quod proponitis: non enim, si quid nocet, etiam deteriorem facit. Tem-

ut nosmet ipsi devoveamus, exemplo Decii, Reguli; seu, quum turpitudinis effugiendæ causa mors ultro nobis appetenda est, Catonis Uticensis instar.

1. *Repetitur*. Est arenæ verbum, et in re gladiatoria solempne: *repete* i. e. ingemina ictus atque itera. *L.*

2. *Assiccata* e codd. Pinc. al. recepi, præeunte Gronov. Ante: *siccata*. Repetitio τῶν viscera Gronovio non placuit: prætulit itaque *vulnera* (*viscera* legitur in Ruhk. ed., plane lapsu

typogr.) ex ingenio. Sed repetitiones tales non infrequentes esse constat. Deinde Cic. Tusc. II, 14 est: ut e visceribus sanguis exeat. Nihil proinde mutandum est. *Ruhk.*

3. *Dimittitur* recte libri veteres; non *demittitur*. *Schw.*

4. *Quod malum est... non sunt*. Stoicis syllogismus haud dubie h. l. melius procedit, quam Peripateticis, qui non regulæ conditionem (ut nostri Logici loquuntur) oppugnare debebant, sed totam subsumptionem, s.

- peestas et procella nocet gubernatori, non tamen illum deteriorem facit. » — Quidam Stoici ita adversus hoc respondent : Deteriorem fieri gubernatorem tempestate ac procella, quia non possit id, quod proposuit, efficere, nec tenere cursum suum : deteriorem illum in arte sua
- 27 non fieri, in opere fieri. Quibus Peripateticus : Ergo, inquit, et Sapientem deteriorem faciet paupertas, dolor, et quidquid aliud tale fuerit : virtutem [enim ¹] illi non eripiet, sed opera ejus impedit. Hoc recte diceretur, nisi dissimilis esset gubernatoris conditio, et Sapientis. Huic enim propositum est, in vita agenda non utique, quod tentat, efficere, sed omnia recte facere ; gubernatori propositum est utique navem in portum perducere.
- 28 Artes ministræ sunt ; præstare debent, quod promittunt : Sapientia domina rectrixque est. Artes serviunt vitæ, sapientia imperat. Ego aliter respondendum judico : nec artem gubernatoris deteriorem ulla tempestate fieri, nec ipsam administrationem artis. Gubernator tibi non felicitatem promisit, sed utilem operam, et navis regendæ scientiam : hæc eo magis apparet, quo illi magis aliqua
- 29 fortuita vis obstitit. Qui hoc potuit dicere ² : « Neptune, nunquam hanc navem, nisi rectam ! » arti satisfacit : tempestas non opus gubernatoris impedit, sed succes-

minorem, quippe in qua cardo rerum vertitur. Videntur quoque in statu controversiæ formando nonsatis cauti fuisse Peripatetici; nam illud *deteriorem fieri* Stoici (ἠθικῶς) morali sensu; Peripatetici latiori sensu accipiebant.

1. *Virtutem enim. Virt. quidem* malebam, aut deletam saltem *enim* particulam : sed nil mutant libri. *S.*

2. *Qui hoc potuit dicere.... satisfacit.* Egregium hoc Rhodii gubernatoris dictum magni fiebat recte ab

antiquis et sæpe laudabatur. Aristides Orat. I. Rhod. To. II, p. 346. C. adhortatur Rhodios, ut gubernatoris cujusdam, civis sui, dictum in memoriam revocent, qui fluctuante nave et jamjam submergenda dicebat : at, Neptune, scito, non hanc navim te nisi rectam demersurum (ἀλλ', ἢ Πότιδαν, ἴσθι ἕρθαν τὴν ναῦν καταδύουσα, ex emend. præstantissima Valcken. ad Eurip. Hippol. 309 p. 196 A.) Sæpe eo alludere solent veteres, e.

sum.—Quid ergo? inquit¹, non nocet gubernatori ea res, quæ illum tenere portum vetat? quæ conatus ejus irritos efficit? quæ aut refert illum, aut detinet et exarmat? — Non tanquam gubernatori, sed tanquam naviganti nocet. Alioqui gubernatoris artem adeo non impedit, ut ostendat; tranquillo enim, ut aiunt, quilibet gubernator est. Navigio ista obsunt; non rectori ejus, qua rector² est. 30
 Duas personas habet gubernator: alteram communem cum omnibus, qui eandem conscenderunt navem, in qua ipse quoque vector est; alteram propriam, qua gubernator est. Tempestas tanquam vectori nocet, non tanquam gubernatori. Deinde gubernatoris ars alienum bonum est; ad eos, quos vehit, pertinet; quomodo medici ars ad eos, quos curat. Sapientia commune bonum est, et eorum, cum quibus vivit, et proprium ipsius. Itaque gubernatori fortasse noceatur³; cujus ministe- 31
 rium, aliis promissum, tempestate impeditur: Sapienti non nocetur a paupertate, non a dolore, non ab aliis tempestatibus vitæ. Non enim prohibentur opera ejus omnia, sed tantum ad alios pertinentia: ipse semper in actu est⁴ [et in effectu]; tunc maximus, quum illi for-

c. Cic. ad Q. Frat. 1, II, noster Consol. ad Marc. 6, 2, etc. Cf. Meursii Rhodus. 1, 17. *Ruhk.*

1. *Inquit.* Perperam inquis vulgo. *S.*

2. *Non rectori ejus, qua rector est.* Non impediunt quin rectoris artem vel perfectissimam ostendat.

3. *Fortasse noceatur.* Vulgo *noceatur* ex ed. *R.*; *noceat A. c.* Par. *a. b. d.* quibus inter se collatis, *noceatur* correxi. Si placuerit *noceat*, intelligetur e superioribus nomen *tempestas*; quod tamen parum commode fiet, quia mox sequitur verbum passivum *impeditur*, non *impedit*. *S.*

4. *Ipse semper in actu est* [et in effectu]. Vulgo, *ipse semper in actu est, non in effectu*, ex ed. *R.* quod interpretari poterat ex eo, quod supra. § 27, legitur, *sapienti propositum esse, non utique quod tentat efficere, sed omnia recte facere.* At negantem particulam ignorant alii libri omnes. Et quidem nude alii, *In effectu tunc maximus*, etc. ut ed. *A.* alii, *in actu est, et in effectu*, ut Pal. 2, et Col. Equidem ista verba, quæ ex scholio irrepsisse videntur, ut suspecta notavi: eadem prorsus abjecerat Mur. *Schw.*

tuna se opposuit : tunc ipsius Sapientiæ negotium agit, quam diximus et alienum bonum esse, et suum.

- 32 Præterea, ne aliis quidem tunc prodesse prohibetur, quum illum aliquæ necessitates premunt. Propter paupertatem prohibetur docere ¹, quemadmodum tractanda respublica sit; at illud docet, quemadmodum tractanda sit paupertas; per totam vitam opus ejus extenditur. ²Ita nulla fortuna, nulla res, actus Sapiientis excludit: id enim ipsum ³ agit, quo alia agere prohibetur. Ad utroque casus aptus est, honorum rector, et malorum victor.
- 33 Sic, inquam, se exercuit, ut Virtutem tam in secundis, quam in adversis, exhiberet ⁴; nec materiam ejus, sed ipsam intueretur. Itaque nec paupertas illum, nec dolor, nec quidquam aliud, quod imperitos avertit et præcipites agit, prohibet. Tu illum premi putas malis? Utitur.
- 34 Non ex ebore tantum Phidias ⁵ sciebat facere simulacra; faciebat ex ære: si marmor illi, si adhuc viliores materiam obtulisses, fecisset, quale ex illa fieri optimum posset. Sic Sapiens Virtutem, si licebit, in divitiis explicabit; si minus, in paupertate: si poterit, in patria; si minus, in exsilio: si poterit, imperator; si minus, miles: si poterit, integer; si minus, debilis. Quamcumque fortunam acceperit, aliquid ex illa memorabile efficiet.
- 35 Certi sunt domitores ferarum, qui sævissima animalia,

1. Propter paupertatem prohibetur docere; factis nempe et usu: quia ex censu ad Rempublicam admittebantur. Non prohibetur scriptis: ut Zeno, Chrysippus, alii. Lipsius.

2. Ita. Sic codd. et Erasm. Id vitium typogr. in nonnullis edd. est. S.

3. Id enim ipsum... prohibetur. Id enim ipsum, a quo prohibetur alia agere, illi præbet materiam exercendi vir-

tutem suam necdum illam comprimat.

4. Exhiberet, et intueretur recte libri vet. Vulgo exhibeat... intueatur, a Mureto. Schw.

5. Phidias. De Phidia, celeberrimo antiquitatis statuario et cœvo Periclis, Socratis, etc., cf. ad Epist. IX, 4. Upton ad Arrian. Diss. I, 6, 23. II, 8, 20. Auctoritas hujus artificis et post Senecam tanta fuit, ut

et ad occursum expavescientia¹ hominem, cogunt pati jugum; nec asperitatem excussisse contenti, usque in contubernium² mitigant. Leonibus magister manum insertat; osculatur tigrim³ suus custos; elephantem minimus Æthiops jubet subsidere in genua⁴, et ambulare per funem⁵. Sic Sapiens artifex est domandi mala. Dolor, egestas, ignominia, carcer, exsilium, ubique⁶ horrenda, quum ad hunc pervenere, mansueta sunt. Vale.

artifices juniores Olympiam, ut templum et statuam Jovia viserent, proficiscerentur. Cf. Fea ad Winckelmanni Hist. Art. To. II. p. 416 not. A. Ruhk.

1. *Ad occursum expavescientia hominem, cogunt pati jugum.* Sic ed. Erasm. et unus e codd. Opsop. *Expavescientia hominem A. c. Par. a. b. d. Expaventia hominem ed. R. et mss. Pal. 1, 3, 4. Expaventia hominum ed. Ven. cum mss. Pal. 2 et Col. Mox cogunt pati jugum* scripsi cum ed. Erasm. et Pal. 4. Alii libri fere omnes, *cogunt pati sub jugum*; scriptura e duabus coalita, *cogunt pati jugum*, et, *cogunt sub jugum*. Vulgo ante Ruhk. edebatur *exterrentia hominem, docent pati jugum*; ubi *exterrentia* ex Mureti ingenio erat, *docent* vero ex ora Erasmi, nullo alio libro suffragante. Ruhkopfius in hunc modum edidit: *et ad occursum expavescientia, hominum cogunt sub jugum. S.*—Libri, inquit Ruhkopfius, ostendunt fere *expaventia*: sed ta-

men unus Gallicus et quidam antiquitus impressi *expavescientia*: quam veram lectionem dudum notavit Opsopæus et de conjectura Lipsius. Sed præterea duo Palatini: *hominum. Duo sub jugum*, alii duo *cogunt pati jugum*. Unde suspicor *pati* esse a manu aliena.

2. *Usque in contubernium.* Ut una degant, ac versentur. Lipsius.

3. *Tigrim. Trigida* ed. A. et ms. c. Schw.

4. *Subsidere in genua.* Ad rectorem illam cervicem accipiendum. L.

5. *Et ambulare per funem.* Recte monuit Lipsius, hæc talia in ludis publice tunc exhibita et observata esse. Plinius in N. H. omnia confirmat, et nostris naturæ curiosis, e. c. Buffono observata sunt. De elephantibus cf. Sueton. Galb. c. 6, etc. R.

6. *Ubique horrenda.* Sic percommode R. A. c. et cætera horr. ed. Mur. et ubicumque horr. ed. Lips. et seqq. utrumque contra librorum fidem. Schw.

EPISTOLA LXXXVI.

DE VILLA AFRICANI EJUSQUE BALNEO : DE OLEIS SERENDIS.

Quum Literni in ipsa Scipionis Africani villa esset, possessorem istius agri Ægialum conveniendi causa, iste vir maximus ejusque tempora Senecæ animo tam vivide observantur, ut viri magnitudinem admirans et illa et sua tempora inter se comparet, atque simplicitate et frugalitate Scipionis ejusque temporum laudata in luxum deperditosque sui ævi mores invehat. Sed hac comparatione mox prætermittit lætius quid commemorat, quod se in hac villa ab amico didicisse narrat. Se senem ait ab Ægialo didicisse, arbustum quamvis vetustum posse transferri.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

In ipsa Scipionis Africani villa jacens¹ hæc tibi scribo, adoratis Manibus ejus et ara², quam sepulcrum esse tanti viri suspicor. Animum quidem ejus in cælum, ex quo erat, redisse persuadeo mihi; non quia magnos exercitus duxit (hos enim et Cambyzes furiosus, ac furore feliciter usus, habuit), sed ob egregiam moderationem

1. *In ipsa Scipionis Africani villa jacens*, i. animi causa commorans. Villa ibi fuisse dicitur, ubi nunc *Patria, Lago di Patria*, et *Torre di Patria* sunt. *Torre di Patria* distat unum milliarium german. a Cumis. Conf. Comit. de Stollberg Reise To. III, Epist. LXX. Eo secessit P. Corn. Scipio Africanus major, ut invidiam et certamina cum tribunis pl. qui eum pecuniæ publicæ captæ reum accusaverant, devitaret, a. U. c. 567, cf. Liv. XXXVIII, 50 sq. Ibi vitam egit, et morientem rure, eo ipso loco sepeliri

se jussisse ferunt, monumentumque ibi ædificari, ne funus in ingrata patria fieret, Liv. XXXVIII, 53: qui tamen c. 56 alios tradit Romæ, alios Literni narrare et mortuum et sepultum esse, et utrobique monumenta ostendi et statuas. *Ruhk.*

2. *Et ara*. Sic recte *R. A. c. Par. a. b. d.* et alii optimi quique mssii. Nonnulli vero *et arca*, quod a Lipsio commendatum recepit Gron. et tenuit *Ruhk.* nulla critica nota allata. *Schw.* — Literni monumentum, inquit *Ruhkopffius*, *arcam* noster vo-

pietatemque, magis in illo admirabilem¹, quum reliquit patriam, quam quum defendit. Aut Scipio Romæ deesse debebat, aut Roma libertati². « Nihil, inquit³, volo derogare legibus, nihil institutis; æquum inter omnes cives jus sit; utere sine me beneficio meo⁴, patria! causa tibi libertatis fui, ero et argumentum⁵. Exeo, si plus, quam tibi expedit, crevi. » — Quidni ego admirer hanc magnitudinem animi, qua in exsilium voluntarium secessit, et civitatem exoneravit? Eo perducta res erat, ut aut libertas Scipioni, aut Scipio libertati faceret injuriam. Neutrum fas erat; itaque dedit locum legibus, et se Literum recepit, tam suum exsilium reipublicæ imputaturus, quam Hannibal⁶.

cat, monumentoque statua superimposita fuit, quam tempestate dejectam nuper vidimus ipsi. Cf. Strabo V, 4, 4 p. 187 Lips. Valer. Max. III, 7. Hinc et noster *suspicitur*, non pro certo affirmat. *Ruhk.*

1. *Magis in illo admirabilem.* Sic edd. inde ab Erasmo. Potuerat vetus lectio teneri, *quam magis in illo admir. judico*, in quam consentiunt *R. A. c.* et Pal 2, 4, et Col. *Quam tenent etiam Par. a. b. d. sed judico non agnoscunt. Schw.*

2. *Aut Roma libertati.* Sic ed. Ven. quemadmodum olim in suo exemplo legerat Otho Frising. Hoc dicit Seneca: aut Scipio Romam deserere debebat, aut Roma deserere libertatem. Acute dictum varie ab aliis vel mutatum est, vel interpolatum. *Aut Roma esse in libertate non poterat ed. R. Aut Roma sine libertate ed. A. et ms. c. Aut Romæ in libertate ed. Erasm. cum mss. Par. Opsop. et Grut. unde Gronov. legendum censuerat aut Romani libertati, quod am-*

plexus est *Ruhk.* quum antea legeretur *aut Romæ libertas* ex Mureti ingenio. *Schw.*

3. *Nihil inquit... argumentum.* Ex Livio hæc non desumpta sunt. Sed fuerunt diversæ de Scipione traditiones, ipso Livio auctore l. l. cf. Antias Auli Gellii VI, 8. *Ruhk.*

4. *Uttere sine me beneficio meo, patria.* Sic Milo apud Ciceronem: « Tranquilla republica cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed per me tamen perfruuntur. »

5. *Argumentum.* Monstrabo libertatem tibi adhuc esse. Cæterum cf. Cic. de Off. III, 1. *Ruhk.*

6. *Tam suum exsilium reipublicæ imputaturus, quam Hannibal. Hannibali R. A. c. et Pal. 2 Hannibalis* ed. Erasm. et seqq. cum aliis Palat. et Col. Equidem, neutrum ferendum judicans, *Hannibal* correxi, plano sensu: ut Hannibal, ne civibus suis molestiam crearet, sponte in exsilium exiit, (conf. Livium lib. XXXIII,

- 3 Vidi villam structam lapide quadrato; murum circumdatum silvæ; turres quoque in propugnaculum villæ utrimque subrectas; cisternam ædificiis ac ¹ viridibus subditam, quæ sufficere in usum vel exercitus posset; balneolum angustum, tenebricosum, ex consuetudine antiqua: non videbatur majoribus nostris caldum, nisi ob-
- 4 scurum. Magna ergo me voluptas subiit, contemplantem mores Scipionis ac nostros. In hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet, quod tantum semel capta est ², abluebat corpus laboribus rusticis fessum; exercebat enim opere ³ se, terramque (ut mos fuit priscis) ipse
- 5 subigebat. Sub hoc ille tecto tam sordido stetit; hoc illum pavementum tam vile sustinuit ⁴! At nunc quis est, qui sic lavari sustineat? pauper sibi videtur ac sordidus, nisi parietes magnis et pretiosis orbibus ⁵ refulserunt;

cap. 47 sq.) sic item Scipio. *Reipublicæ imputaturus*, idem valet ac *Reipublicæ gratum facturus*, de rep. bene meriturus. Schw.—Aliter quoque eadem lectio intelligi potest: Scipio qui vicerat Hannibalem, qui rempublicam tetrore punico liberaverat, eandem sortem a Romanis expertus est ac Hannibal; nam Romani, qui Hannibalem Romæ acerrimum hostem patria sua exulare coegerant, iidem Scipionem reipublicæ tutorem, republica eiecerunt. Rubk. qui edidit *quam Hannibalis*, sic explicat loc. *se Litemum* (sc. in exilium) *recepit*: quatenus reus beneficio legum uti et in exilium voluntarium secedere poterat. Hannibal exilium ipsi tanquam auctori ejus tribuit noster, quo ut beneficio meritis est de republica. Liv. XXIII, 47 Scipionem diu sed frustra repugnasse machinationibus Senatus narrat. Contra *Lagrange* eandem ac Rubkopiuss lectionem secutus vertit:

Rendant son exil aussi honteux pour Rome que celui d'Hannibal.

1. *Viridibus*. Ita vocabant prata et arboreta. *Muretus*.

2. *Quod tantum semel capta est*. A Gallis capta, Scipioni debuit, quod iterum ab Hannibale non capta fuit.

3. *Opere*. Perperam *opera* ed. Bispont. et Rubk. Schw.

4. *Sustinuit... sustineat. Substinuit... substineat* ed. R. Schw.

5. *Orbibus*. Crustis aut segmentis marmorum circuli speciem gerentibus, quas maculosas eximie aestimabant. Video nunc, his scriptis, amicissimum Jacobsium in *Miscellanea phil. P. I*, p. 88, eandem sententiam tulisse, loco hoc adducto. Spectant huc Plinii N. H. XXXV, 1 verba, quæ luxum hunc confirmant, docentque, Neronis ævo hoc esse inventum. Nigricanti itaque marmori ut maculae adessent, crustas numidicas interfe-

nisi Alexandrina marmora¹ Numidicis crustis distincta sunt; nisi illis undique operosa et in picturæ² modum variata circumlitiō prætextitur; nisi vitro³ absconditur camera; nisi Thasius lapis, quondam rarum in aliquo spectaculum templo, piscinas nostras circumdedit, in quas multa sudatione corpora exinanita demittimus⁴; nisi aquam argentea epistomia⁵ fuderunt. Et adhuc plebeias fistulas⁶ loquor: quid, quum ad balnea libertinorum pervenero? quantum statuarum, quantum columnarum est nihil sustentium, sed in ornamentum positarum, impensæ causa⁶! quantum aquarum per gradus⁷ cum fragore labentium! Eo deliciarum⁸ pervenimus, ut nisi gemmas calcare nolimus. In hoc balneo Scipionis minimæ sunt, rimæ magis, quam fenestræ, muro lapideo exsectæ, ut sine injuria munimenti lumen admitterent: at nunc blattaria⁹ vocant⁷ balnea, si qua non ita aptata sunt, ut totius diei solem

rebant et opere musivo circa ornabant. *Ruhk.*

1. *Alexandrina marmora.* Plura sane Alexandria et Ægypto advehbantur, *Luculleum nigricans*, *Ophites maculans*, *Porphyrites panicans*, et hæc ipsa iterum distincta: an autem unum aliquod proprie *Alexandrinum* dictum fuerit, ignoro. *Lips.*

2. *In picturæ modum.* Musivum opus intelligit, quo solent ambire quadras aut orbes, et velut marginare. Ideo addit *circumlitionem prætexi.* Vera autem etiam pictura in musivis, id est, variæ rerum formæ.

3. *Nisi vitro... camera.* Lucem affundit Stat. Silv. I, 5, 43: «Effulgent cameræ vario fastigia vitro,» etc. ubi cf. not. *Ruhk.*

4. *In quas multa.... demittimus.* Explicat ipse Noster Ep. CVIII, § 16: Decoquere corpus atque inanire sudoribus (sc. in balneo calido) inutile

simul delicatumque credimus. *Ruhk.*

5. *Epistomia.* Quæ et *epitonia* vocantur, sunt obturacula ori vasorum aut labrorum indita, e quibus versis liquor emittitur, ut et in nostris balneis fieri solet. *Ruhk.*

6. *Impensæ causa.* Non ut usum, sed ut opes ostentent. Plinius hoc appellat *lautitiæ causa*, XXXVI, c. VI: «Columnis utebantur (antiqui) nec lautitiæ causa, sed quia firmius aliter statui non poterant.» *Lips.*

7. *Aquarum per gradus.* E labris aut receptaculis in solia inferiora et subjecta. *Lips.*

8. *Eo deliciarum... gemmas calcare nolimus.* Puto, pavimenta luxuriosa et pretiosa, lithostrata, quæ opere musivo constabant. Eadem de re Stat. Silv. I, 3, 54: «Calcabam nec opinus opes.» Cf. Noster de Ira III, 35, 4. Ep. XVI, 7. *R.*

9. *Blattaria.* A blattis, quæ lucem

fenestris amplissimis recipiant; nisi et lavantur simul et colorantur¹, nisi ex solio agros et maria prospiciunt. Itaque, quæ concursum et admirationem habuerant quum dedicarentur², in antiquorum numerum rejiciuntur, quum aliquid novi luxuria commenta est, quo ipsa se³ obrueret.

8 At olim et pauca erant balnea, nec ullo cultu exornata: cur enim ornaretur res quadrantaria⁴, et in usum, non oblectamentum, reperta? Non suffundebatur aqua, nec recens semper velut ex calido fonte currebat; nec referre credebant, in quam perlucida⁵ sordes deponerent. Sed, Dii boni, quam juvat⁶ illa balnea intrare obscura, et gregali tectorio inducta, quæ scires Catonem⁷ tibi ædilem, aut Fabium Maximum⁸, aut ex Corneliis⁹ aliquem,

9 manu sua temperasse? Nam hoc quoque nobilissimi ædiles fungebantur¹⁰ officio, intrandi ea loca, quæ populum receptabant, exigendique munditias, et utilem ac salubrem temperaturam; non hanc, quæ nuper inventa est, similis incendio; adeo quidem, ut convictum in aliquo scelere

fugiunt et tenebrosis balneis gaudent, innascunturque. Plin. II, 28. Hinc Stautius, Plin. al. qui balneorum mentionem sub imperatoribus injiciunt, laudant ἐν τὴν γῆν, bene luminosum. *Ruhk.*

1. *Colorantur.* Solent sub dio insolari, post unctionem; hic licet et libet in ipso balneo, sic aprico. *Lips.*

2. *Quum dedicarentur.* De publicis balneis accipe: atque ea solemniter solent usibus populi dedicari. — Statim post ædificationem cum invocatione Æsculapii et Hygeæ, quorum statuus balnea ornari solebant, ut e Lucian. t. VII, p. 298 sqq. Bip. videre licet, et cum votis pro salute populi. *R.*

3. *Obrueret.* I. se pessumdaret, obscuraret. *Ruhk.*

4. *Res quadrantaria.* Notum est, quadrantem (i. e. quartam assis partem) mercedulam balneatoris fuisse. *Lipsius.*

5. *Perlucida.* Aqua propter solis splendorem, qui in balneo erat. *R.*

6. *Quam juvat, R. A. c. Quam juvabat* ed. Erasmi, et seqq. *Schw.*

7. *Catonem.* Uticensem. *Ruhk.*

8. *Fabium Maximum.* Cunctatorem. *Ruhk.* — Qui mora fregit impetum Hannibalis.

9. *Corneliis.* Scipionibus. *Ruhk.*

10. *Ædiles fungebantur.* Quorum erat loca inspicere et curare valetudini apta aut usibus quotidianis: sic popinas, ganeas, balneas, et hæc talia tuebantur; quæ, Seneca alibi dicit loca ædilem metuentia. — Plura de

servum vivum¹ lavari oporteat. Nihil mihi videtur jam interesse, ardeat balneum, an caleat. Quantæ nunc aliqui rusticitatis damnant Scipionem, quod non in caldarium suum latis specularibus² diem admiserat! quod non in multa luce decoquebatur, et exspectabat³ ut in balneo coqueretur⁴! O hominem calamitosum! nesciit vivere!¹⁰ Non saccata⁵ aqua lavabatur, sed sæpe turbida, et, quum plueret vehementius, pæne lutulenta! Nec multum ejus intererat, an sic lavaretur; veniebat enim, ut sudorem illic ablueret, non ut unguentum. Quas nunc quorundam futuras voces credis? « Non invidet Scipioni: vere in exsilio vixit, qui sic lavabatur. » Imo, si scias, non

his ædiliū muneribus vide ap. me ad Taciti Ann. II, fin. et querelas similes ap. Plutarch. III. Quæst. nat. c. 10. Quæst. conviv. VIII, 9. Lips.

1. *Vivum lavari.* Sic percommode ac lepidissime ed. A. rursusque ed. Ven. et aliæ ante Ruhk. cum mssis ad unum omnibus. Perperam *vitium* ed. R. quod correcturus is qui editionem Tarvisinam curavit (ac forsam jam ante hunc, is quis Neapolitanæ præfuerat), ex conject. *invitum* scripsit; unde istam scripturam in ora suæ editionis notavit Erasmus. Nunc hoc ipsum *invitum* arripiens Ruhk. in contextu posuit, nullum sensum fundere vulgatam scripturam autumans. Schw. — Sensus est: illam undam tam calidam et ardentem esse ut servus illa mergi queat supplicii loco.

2. *Latis specularibus.* Ita assolent contra ventos objicere specularia (vicem hodie vitrearum) et illos excludere, lucem admittere. Martialis: « Hibernis objecta notis specularia puros Admittant soles, et sine fece diem. » Lipsius.

3. *Et exspectabat, ut in balneo coqueretur.* Pro *exspectabat*, quæ lectio nunc est vulgata, Schweigh. scribi jubet *spectabat*, quod ante Lipsium dabant edd. cum mssis, excepto uno aut altero Gruteri, in quibus *exspectabat*, solemnī librariis confusione verborum *spectare* et *exspectare*. *Spectabat*, inquit Schw. quam lepida ironia, pro Senecæ nostri more, dictum sit, nemo non videt.

4. *Coqueretur.* Perperam *concoqueret* jam inde ab ed. Ven. et Lipsio vulgatum erat; quod quam ineptam sit nemo non videt, quasi quisquam concoctionis causa in balneum descenderet! Recte vero *coqueretur* dedere R. A. c. nec dubito eandem scripturam in aliis libris repertum iri, si modo diligentius fuerint inspecti: ex Par. a uno non *coqueretur* adnotatum reperio, imperite adjecta negatione, quæ tamen est subaudienda. Schw.

5. *Saccata aqua* cum Gronov. e codd. recepi: ante, *pacata*. — *Saccata*. Sacco (ἰθμός) percolata: causa

- 11 quotidie lavabatur! Nam, ut aiunt¹ qui priscos mores Urbis tradiderunt, brachia et crura quotidie abluebant, quæ scilicet sordes opere collegerant; cæterum toti nundinis² lavabantur. Hoc loco dicet aliquis: « Liquet³ immundissimos fuisse. Quid putas illos oluisse? » Militiam, laborem, virum! Postquam munda balnea inventa sunt,
- 12 spurciores sunt. Descripturus infamem et nimis notabilem deliciis Horatius Flaccus⁴, quid ait?

Pastillos Rufillus olet!.....

Dares nunc Rufillum⁵; perinde esset, ac si hircum olet et Gorgonii loco esset, quem idem Horatius Rufillo opposuit. Parum est, sumere unguentum; ni bis die terque renovetur, ne evanescat in corpore. Quid, quod iidem hoc odore⁶, tanquam suo, gloriantur?

- 13 Hæc si tibi nimium tristia videbuntur, villæ imputabis; in qua didici ab Ægialo⁷, diligentissimo patrefamiliæ (is enim hujus agri nunc possessor est), quamvis vetus arbustum posse transferri. Hoc nobis senibus discere

fuit haud dubie aqua Tiberis fluvii, quæ flavam et turbidam lutulentamque fuisse satis constat. Hinc *flavus Tiberis* ap. Horat. I, 2 Carm. 13. *Ruhk.*

1. *Nam, ut aiunt... tradiderunt.* E. c. M. Porc. Cato major, M. T. Varro al. *Ruhk.*

2. *Nundinis.* I. octavo quoque die quo agricolæ Romam nundinarum causa veniebant. *Ruhk.*

3. *Liquet. Liquet mihi* ed. Gron. et seqq. cum Gruteri mssis. *mihi liquet* ed. R. Inutile pronomen recte abjecerat Erasmi. Mire ed. A. et ms. c. *quotis liquet.* Schw.

4. *Horatius Flaccus.* Serm. I. 2, 27: « Pastillos Rufillus olet, Gorgo-

nus hircum. » Pastilli erant unguenti genus, *διάσπορα* (pillulæ unguentariæ). Martial. I, 88: « Ne gravis hesterno fragres, Fescennia, vino, Pastillos Cosmi luxuriosa voras. » *Ruhk.*

5. *Dares nunc Rufillum.* Si nostro tempore dares illum Rufillum, qui Horatii ætate delicatissimus habebatur.

6. *Hoc odore.* Inde ab ed. Er. temere omissum erat pronomen *hoc*, quod agnoscunt vet. libri omnes. S.

7. *Ægialo.* Quem et Plinius memorat inter vineæ nobiles cultores N. H. XIV, 5 bip.: « Magna fama et Vtuleno Ægialo perinde (ut Acil. Sthenelo, quem Plinius paulo ante laudaverat) libertino fuit, in Campaniæ

necessarium est¹, quorum nemo non oliuetum alteri ponit² : quod vidi illum³ arborum trimum aut quadrimum fastidiendi fructus autumnō deponere. Te quoque pro- 14
teget illa, quæ

Tarda venit, seris factura nepotibus umbram⁴,

ut ait Virgilius noster; qui non, quid verissime, sed quid decentissime diceretur, aspexit; nec agricolas docere voluit, sed legentes delectare. Nam (ut omnia⁵ alia 15 transeam) hoc, quod mihi hodie necesse fuit deprehendere⁶, adscribam :

Vere fabis satio est : tunc te quoque, medica, putres
Accipiunt sulci, et milio venit annua cura⁷.

An uno tempore ista ponenda sint, et an utriusque verna sit satio, hinc æstimes licet. Junius mensis est, quo tibi

rure Liternino, majorque etiam favore hominum, quoniam ipsum Africanus colebat exilium. » Vides ex eo Ægialium possessorem villæ hujus Scipionis fuisse. *Lipsius*.

1. *Hoc nobis senibus discere necessarium est, quorum nemo non oliuetum alteri ponit : quod* (i. e. quale) *vidi illum arborum trimum aut quadrimum fastidiendi fructus* a. d. Intellige trimas et quadrimas arbores, ex quo semel a seminario translatae sunt : nam quæ tales desectis ex arbore et depositis institutæ sunt, excultæ quinquennio demum habiles translationi sunt, teste Columella V, 6, 9; Plin. XVII, 11. Addit Seneca, ipsum etiam arbustum posse transferri. *Gronov.* — Propter malos fructus, quos ferrent, iterum pangere, transferre s. transplantare solitus erat, vel autumnī tempore. *R.*

2. *Alteri ponit.* Simile illud nostri *La Fontaine*, in fabula dicta *le Vieil-*

lard et les trois Jeunes Hommes :

Mes arrière-neveux me devront cet ombrage.
Eh bien ! défendez-vous au sage
De se donner des soins pour le plaisir d'autrui.
Cela même est un fruit que je goûte aujourd'hui.

3. *Quod vidi illum arborum trimum aut quadrimum fastidiendi fructus.* Hanc esse omnium cod. mss. scripturam docuit Gruter. et Gronov., qui Lipsii Muretique lectionem : *quod vidi, hoc dico : illud arboretum*, recte damnavit. *Schw.*

4. *Tarda venit... umbram.* Virgil. Georg. II, 58.

5. *Omnia alia.* Restitui posteriorem vocem, temere omissam in ed. Bipont. et Ruhk. *Schw.*

6. *Deprehendere. Reprehendere* edd. a Mur. ex Lipsii conject. in vitis libris omnibus, qui in *deprehend.* consentiunt, præter unam ed. *R.* in qua *apprehendere.* *Schw.*

7. *Vere fabis... cura.* Virgil. Georg. I, 215 et sq.

scribo, jam proclivus¹ in Julium: eodem die vidi fabam metentes, milium serentes².

- 16 Ad olivetum revertor, quod vidi duobus modis depositum³. Magnarum arborum truncos, circumcisis ramis et ad unum redactis pedem, cum rapo suo⁴ transtulit, amputatis radicibus, relicto tantum capite ipso, ex quo illæ pependerant. Hoc fimo tinctum⁵ in scrobem demisit; deinde terram non aggrassit tantum, sed calcavit et pressit.
- 17 Negat quidquam esse hac, ut ait, spissatione⁶ efficacius; videlicet frigus excludit et ventum: minus præterea movetur; et ab hoc nascentes radices prodire patitur, ac solum apprehendere, quas necesse est cereas⁷ adhuc,

1. *Proclivus*. Ed. *A.* rursusque ed. Ven. et seqq. nec aliud ex mstis prolatum video: noster tamen Arg. *c. proclivis* habet. Perperam *proclivius* ed. *R. Schw.*

2. *Milium serentes*. Defensionem contra Senecæ reprehensionem dederunt interpp. Virgiliti, qui docent, Virgilium in fabæ satione per ver ritum circumpadanæ Italiæ secutum esse, nec medicam (nostrum *luzerne*) solum eodem tempore seri, sed milium quoque æstate, hieme et vere. *Ruhk.*

3. *Depositum*. Ex Gronovii emendatione recepit *Ruhk.* et nos tenuimus. Videtur tamen forsitan teneri debuisse vulgatum *dispositum*, quod ipsum verbum eadem notione transferendi, transplantandi haud semel apud Columellam occurrit; ut lih. XI, cap. 3, pag. 454, 456, 457, etc. ed. Bipont. *Schw.*

4. *Cum rapo suo*. Restitui constantem veterum librorum scripturam. Quod vulgo edebatur, *cum scapo suo*, Mureti inventum erat, nec necessarium illud hoc loco, et per se

parum felix. *Rapum* commode intelligetur tuber illud, quod in imo caudice esse solet, e quo radices exeunt: estque id ipsum, quod mox *caput radicis* dicit Seneca. Conf. not. ad § 19. *Schw.*

5. *Fimo tinctum*. Gronovii emendationem *tactum* recepit *Ruhk.* Nobis ferendum vulgatum visum erat, in quod libri omnes consentiant. *Schw.* — Sic autem *Ruhk.* defendit *tactum*. *Tangere* enim, ait, in hac re solemne est, apud Plin. et scriptores de rust. Tingo, *αγγω*, sensum auctoris non satis exprimit. Cæterum *tingere*, *tangere*, *tinctum*, *tactum*, etsi diversæ significationis atque originis, tamen a librariis confundi solent. Proinde recepi, silentibus omnibus mss. Rem exprimit Columella V, 6; Plin. XVII, 11.

6. *Hac, ut ait, spissatione*. Ita aliquot scripti. Muretus tamen et assectæ, *psatione*, quasi *pinsatione*, quod miror. Non enim *ἀναλόγως pinsatio a pinsere*. Vulgata quid clarius? *Lips.*

7. *Cereas adhuc*. Vulgo *teneras*

et precario hærentes, levis quoque revellat agitatio. Parum autem arboris, antequam obruat, radit¹. Ex omni enim materia quæ nudata est, ut ait, exeunt radices novæ. Non plures autem super terram eminere debet truncus, quam tres aut quatuor pedes; statim enim ab imo vestietur, nec magna pars, quemadmodum in olivetis veteribus, arida et retorrída erit. Alter ponendi modus hic fuit: ramos fortes, nec corticis duri, quales esse novellarum arborum solent, eodem genere deposuit. Hi paulo tardius surgunt; sed, quum tanquam a planta processerint, nihil habent in se aut horridum aut² triste. Illud etiã nunc vidi, vitem ex arbusto suo annosam transferri: hujus capillamenta³ quoque, si fieri potest, colligenda sunt; deinde liberalius sternenda vitis, ut etiam ex corpore radicescat. Et vidi non tantum mense Februario positas; sed jam⁴ Martio exacto tenent et complexæ sunt non suas ulmos⁵. Omnes autem istas arbores, quæ, ut ita dicam, grandiscopix sunt⁶, ait aqua adjuvandas cisternina: quæ si prodest, habemus pluviam in nostra

edd. ab Er. quod si in aliquo cod. ms. repertum est, haud dubie ex scholio invecum erat: *cereas* cum ed. Ven. dabat unus cod. Pinc. et Pal. 2. et Col.; idem vero vocab. latebat in *certas*, quod præfert ed. R. et in *ce-teras* quod habet ed. A. et ms. Schw.

1. *Radit*. Pincianus correxit, cum antea *radix* legeretur: placet vel in vitis libris. Lips.

2. *Aut horridum aut triste*. Sic meliores libri. Vulgo *horridum nec triste*. Schw.

3. *Capillamenta* radices subtiliores e capite pendent. Ruhk.

4. *Sed jam*. Vulgo *sed etiam*. S.

5. *Non suas ulmos*. Ad imitationem Virgil. II, Geor. 82: de arbore

silvestri, cui surculi feraces inserti sunt: *Miraturque novas frondes et non sua poma*. Ruhk.

6. *Arbores, quæ, ut ita dicam, grandiscopix sunt*. Sic recte vet. libri omnes, nisi quod temere plerique velut duas voces scribunt *grandis copias*. Dicit autem arbores *grandiscopias*, quarum radix grandibus scopis sive scopiis, quæ *capillamenta* paulo ante dixerat, instructæ sunt. Istud vocab. quum præter rationem in *grandiscopix* mutassent viri docti, ex hoc dein probare conati sunt, pro *rapo* supra § 16, *scapo* scriptum oportuisse: ita (quod nimis frequenter accidit mortalibus) ex errore in errorem inciderunt. Schw.

potestate. Plura te docere non cogito; ne, quemadmodum Ægialus noster¹ me sibi adversarium² paravit, sic ego parem te mihi. Vale.

1. *Ægialus noster*. Rectius abjicitur posterius vocab. quod (nescio unde ab Erasmo inventum) ignorant R. A. c. Par. a. b. d. aliique co-

dices apud Opsoposum et Grut. *Schw.*

2. *Me sibi adversarium*, æmulum industriæ et vel superare conantem. *Lipsius.*

EPISTOLA LXXXVII.

DE FRUGALITATE ET LUXU: AN DIVITIÆ BONUM SINT?

(Occasione accessus cujusdam, quem amico describit ut frugalissimum, se nondum eo pervenisse queritur, ut fortuita a bonis discernat, et in vita perveram recti verecundiam exuat, etiamnunc curans opiniones alienas stupensque ad supervacua. His et similibus cogitationibus delabitur ad dissertationunculas de Bono. Primus syllogismus est: quum omne quod bonum sit, bonos faciat, fortuita non bona esse, quippe quæ bonos non faciant. Refutat itaque Peripateticos, qui bonum vocant omne utile pertinereque dicunt ad beate vivendum, quum Stolci omne quod æstimatione (ἀξιῶ) omnino aliqua dignum sit, complecti beatam vitam putent (cf. Cic. de Fin. III, 12) et animo puro, sincero et magno constare illud pronuntiant, ideoque quod per se bonum est, intelligant. Quæ quidem in fortuita cadere non possunt. Deinde refutat eosdem Peripateticos, qui contendunt contra Stoicos, bonum ex malo nasci. In his Senecæ videmus animo observatum esse discrimen inter materiam et formam actionis, ut nostris loquendi formulis utar. Neque malum neque bonum ortum suum ducit e materia, sed e forma actionis; jam quum e. c. divitiæ solummodo ad materiam pertineant, neque malum neque bonum sunt, sed commoda i. e. quæ magis proficiant sani judicii homini, quam noceant. Neque mala s. incommoda sunt, quoniam, ut Posidonius ait, non causa efficiens mali, sed nonnisi præcedens (causam occasionalem cum scholasticis vocaveris) sunt: neque pro bono habendæ sunt, quia non omnia nona carent, quia animum non attollunt, etc.: duntaxat commoda dici possunt.

Cf. Argum. Epist. LXVI præmissum, et quos ibi laudavi. *Tiedemann System d. st. Phil.* III, p. 35 sqq.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

RAGIUM¹, antequam navem ascenderem, feci :
) acciderit, non adjicio, ne et hoc putes inter
 aradoxa² ponendum; quorum nullum esse fal-
 c tam mirabile, quam prima facie videtur, quum
 approbabo, imo etiam si nolueris. Interim hoc
 docuit, quam multa haberemus supervacua, et
 cili judicio possemus deponere, quæ, si quando
 s abstulit, non sentimus ablata. Cum paucissi- 2
 is, quos unum capere vehiculum potuit, sine
 us, nisi quæ corpore nostro continebantur, ego
 us³ meus biduum jam beatissimum agimus. Cul-
 terra jacet, ego in culcita. Ex duabus penulis,
 ragulum, altera opertorium facta est. De prandio
 rahi potuit⁴: paratum fuit non magna⁵ hora,
) sine caricis⁶, nusquam sine pugillaribus. Illæ, 3

ragium... feci. Quatenus
 , quam parum adhuc pro-
 temnendis fortuitis com-
Ruhk.

loxa sæpius jam memo-
 us, ut Stoicis præsertim
 æ Cicero admirabilia vo-
 ue opinionem omnium,
 ia, auctore Cleanthe, qui
 ὅσα μὲν, οὐ μὴν παράλογα.
 item imprimis ad Stoæ
 : sapiente, de summo bo-
 ute rel. Cf. Cic. de Para-
 ian. Diss. IV, 1. *Ruhk.*
imus. Est ille Cæsonius
 intimos et fidos ejus ami-
 ro Tacitus et Martialis.
 Faciti Annal. XV in fine
 nec ibi adde. *Lipsius.*
letrahi potuit. Quia nihil,
 omnino necessarium erat

placando ventri, pransuris offerebat.

5. *Non magna hora.* Vulgo *non
 magis hora* ab Erasm. cum plerisque
 mastis, quorum quidem nonnulli *ora*
 habent, ut Arg. c. cum ed. A. Præ-
 tati equidem id quod dedit ed. R.
 Videtur autem *non magna hora* idem
 valere ac *non multa hora, non multo
 die*; scil. non medio die, ut fere so-
 lebant, sed maturius: aut hoc dicit,
 non multum temporis consumptum
 esse in parando prandio. *Schw.*— In
 loco hoc corrupto Codd. nullam opem
 præstant. Nonnulli dant: *parentium
 fuit non magis ora.* Muretus quidem
 ait in uno libror. suorum legi: *pa-
 ratum fuit sine magis hira*, unde
 eruit, *sine magiro* (ἀνὸν μαγίρον, sine
 coquo). *Ruhk.*

6. *Nusquam sine caricis, nusquam
 sine pugill.* Sic vulgg. Ed. R. pro

si panem habeo, pro pulmentario sunt; si non, pro pane: quotidie mihi annum novum¹ faciunt, quem ego factum et felicem reddo bonis cogitationibus, et animi magnitudine; qui nunquam major est, quam ubi aliena seposuit, et fecit sibi pacem, nihil timendo; fecit sibi divitias, nihil concupiscendo. Vehiculum, in quo positus² sum, rusticum est. Mulæ³, vivere se, ambulando testantur; mulio excalceatus, non propter ætatem⁴. Vir a me obtineo, ut hoc vehiculum velim videri meum: durat adhuc perversa recti verecundia⁵. Quoties in aliquem comitatum lautiozem incidimus, invitus erubescio; quod argumentum est, ista, quæ probo, quæ laudo, nondum habere certam fidem⁶ et immobilem. Qui sordido vehiculo erubescit, pretioso gloriabitur⁷. Parum adhuc profeci; nondum audeo frugalitatem palam ferre; etiam nunc curo opiniones viatorum.

priore *nusquam* scribit *nunquam*, quod Schw. in textum recepit.—*Nusquam sine caricis* i. aridis ficibus, de quibus Plin. N.H. XV, 19: « Ficus panis simul et obsonii vicem siccata implent. »

1. *Quotidie mihi annum novum.* Hæc enim dulcia anno novo, quasi omen, dare et mittere invicem solebant, talis futuri anni. Ovidius I Fast. vs. 185 sq. « Quid vult palma sibi, rugosaque carica, dixi, Et data sub niveo condita mella cado? Omen, ait, causa est: ut res sapor ille sequatur, Et peragat ceptam dulcis ut annus iter.» Et *caricas* igitur et *cariotas* sive palmulas (*palmas* poeta dicit) tunc solent datæ. Martialis: « Aurea porrigitur Jani cariota Kalendis. » Lips.— Cf. Jo. Lydus in *Bibl. der alten Litt. u. K.* VII p. 32. R.

2. *In quo positus.* Sic rursus ed.

R. Vulgo in quod impositus. Schw.

3. *Mulæ ... ætatem.* Mulæ mulique in vehiculis apud homines illarum regionum in usu erant et sunt hodieque. Hæc mulæ erant macræ, viri vivæ, quas, nisi ambularent, non crederes vivere: ita macio sunt enectæ: mulio autem pauperrimus erat. R.

4. *Non propter ætatem.* Sed propter paupertatem.

5. *Perversa recti verecundia.* Nempe eum pudebat rei, cui nulla adhibebat vera turpitudine.

6. *Fidem.* Jam Grut. mss. suos quosdam sequens pronior erat in *fidem*, quam quæ vulgata erat *sedem*. Gronovius veritatem docuit. Sensus: Illa nondum apud me in decreta abierunt atque animo infixæ sunt. *Ruhk.* cui assentitur Schw.

7. *Gloriabitur* libri vet. Vulgo *gloriatur*, a Mur. Schw.

Contra totius generis humani opiniones mittenda vox 5
 erat : « Insanitis, erratis, stupetis ad supervacua, nemi-
 nem æstimatis suo! Quum ad patrimonium ventum est,
 diligentissimi computatores, sic rationem ponitis singu-
 lorum, quibus aut pecuniam credituri estis, aut beneficia
 (nam hæc quoque jam expensa fertis) : « Late possidet,
 » sed multum debet; habet domum formosam, sed alienis
 » nummis paratam; familiam¹ nemo cito speciosorem
 » producet, sed nominibus² non respondet; si creditori-
 » bus solverit, nihil illi supererit. » Idem in reliquis quo- 6
 que facere debebatis, excutere quantum proprii quisque
 habeat! » Divitem illum putas, quia aurea supellex
 etiam in via eum sequitur; quia in omnibus provinciis
 arat³; quia magnus kalendarii liber⁴ volvitur; quia tantum
 suburbani agri possidet, quantum invidiose⁵ in desertis
 Apuliæ possideret. Quum omnia⁶ dixeris, pauper est.
 — Quare? — Quia debet. — Quantum? inquis. — Omnia.
 Nisi forte iudices interesse, utrum aliquis ab homine,
 an a fortuna⁷ mutuum sumpserit. Quid ad rem per- 7

1. *Familiam servorum. Ruhk.*

2. *Nominibus, i. creditoribus. R.*

3. *Arat, i. possessiones habet, ut Hor. Epod. IV, 13. Ruhk.*

4. *Magnus kalendarii liber, i. fœnebris pecuniæ liber: nam Kalendis usuræ cedebant et petebantur. Itaque nomina et pecunia per Kalendas in tali codice scribebantur. De quo Martialis: « Superba densis arca palleat nummis, Centum explicantur paginæ Kalendarum. » Cf. ad Ep. XIV fin. R.*

5. *Quantum invidiose in desertis Apuliæ possideret, ideoque permultum; nam si quis latifundii apulici in desertis illis, quæ hodieque non cultiora sunt (Busching IV, p. 489.) possessor invidiam creare velit, mi-*

*rum quantum possidere oportet. Fortasse quis de ovium migrationibus cogitet, quæ ex Samnio autumnii tempore in Apuliæ loca calidiora s. saltus calidiores fiebant et vectigalia præstabant possessoribus istarum regionum. Hodieque obtinent, uti in antiquitate. Horat. Epod. I, 25 sq. ubi vide Bottiger. Cf. post Busching l. l. Lasteyrie, *Traité sur les Bêtes à laine d'Espagne. Ruhk.**

6. *Quum omnia. Vulgatæ præbent et quum omnia; languide et invitis mstitis. Schw.*

7. *A fortuna. Quæ scilicet olim ab inexpectante ea repetet, quæ in mutuum collocavit, nudatumque adventitiiis bonis relinquet.*

tinent mulæ saginatae, unius omnes coloris? Quid ista
vehicula cælata?

... Instrati ostro alipedes, pictisque tapetis;
Aurea pectoribus demissa monilia pendent;
Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum¹.

Ista nec dominum meliorem possunt facere, nec mulam.
M. Cato Censorius² (quem tam reipublicæ fuit³ nasci,
quam Scipionem; alter enim cum hostibus nostris bel-
lum, alter cum moribus gessit) canterio⁴ vehebatur, et
hippoperis quidem⁵ impositis, ut secum utilia portaret.
8 O quam cuperem illi nunc occurrere aliquem ex his trossulis⁶
in via divitibus, cursores et Numidas⁷ et multum
ante se pulveris agentem! Hic sine dubio cultior comi-
tatorque, quam M. Cato, videretur; hic, qui inter il-
los⁸ apparatus delicatus quum maxime dubitat, utrum se
ad gladium locet⁹, an ad cultrum. O quantum erat sæ-

1. *Instrati...* aurum. Versus sunt Virgiliti *Æn.* VII, 277 sq. *Ruhk.*

2. *M. Cato Censorius* qui et pri-
scus s. major vocatur. Similia de Ca-
tone Plutarchus quoque narrat in *Ej.*
vita To. I, p. 336 et p. 347 ed. Frcf.
Ruhk.

3. *Quem tam reipublicæ fuit nasci.*
Hanc lectionem vulgatæ: *quem tam*
reip. hercule profuit nasci præferen-
dam et veram esse Gronovius mon-
stravit, tum ex edd. veneta et tarvis.,
tum e Pinciani al. codd. tandem ex
usu sermonis Senecæ proprio. *Fuit*
nasci, est, fuit operæ pretium, in-
terfuit, aut ex usu fuit nasci. Cf. I.
F. Gronov. *Obs.* IV, 8, p. 601 sq. *R.*

4. *Canterio.* Equo secto. *Lips.*

5. *Hippoperis quidem.* Horatius
manticam appellat *Serm.* VI, 106:
« Nunc mihi curto Ire licet mulo...
Mantica cui lumbos onere ulceret,

atque eques armos. » Ab utroque equi
latere dependebant: nam ephippia
nostra apud antiquos in usu non
fuisse, jam supra monuimus; cf. Jo.
Beckmann. *Bevtrage sur Gesch. der*
Erf. III 1 p. 40 sq. et iterum in *Vor-*
rath kleiner Anmerk. II Part. *Ruhk.*

6. *Trossulis.* Cf. ad Ep. LXXVI, 1;
in itinere etiam opes suas ostentare
cupiunt. *Ruhk.*

7. *Numidas.* Honori sibi duxisse
divites, ut Numidæ equites, servi
sui, in itinere ipsos comitarentur,
hic locus docet. Cf. *Epist.* CXXIII, 6.
Tacit. *Ann.* III, 53 not. *Lipsius* ad
II *Hist.* *Tacit.* 40. *Ruhk.*

8. *Hic qui inter illos apparatus*
delicatus. Sic ed. *R.* cum mssis.
Vulgo *hic inter illos apparatus de-*
licatos qui. *Schw.*

9. *Utrum se ad gladium locet.*
Iste quidem dives apparet, sed æt

us, imperatorem triumphalem, censorium, et, iper omnia hæc est, Catonem, uno caballo esse um, et ne toto quidem! partem enim sarcinæ, que latere dependentes, occupabant. Ita non om- besis mannis, et asturconibus¹, et² tollutariis es unicum illum equum, ab ipso Catone defric-

o non futurum finem in ista materia ullum, nisi se mihi fecero. Hic itaque conticescam, quantum ; quæ sine dubio talia divinavit futura, qualia nt, qui primus appellavit *impedimenta*. Nunc¹⁰ ucissimas adhuc interrogationes nostrorum tibi , ad Virtutem pertinentes, quam satisfacere vitæ ontendimus. « Quod bonum est⁴, bonos facit; in arte musica, quod bonum est, facit musicum: ⁵ bonum non faciunt; ergo non sunt bona. » —

utus deliberat, utrum as- faciat gladiatorem, an be- los pessimi ævi, ut honeste operas locarent, grandi ne iste desperabundus hoc lius gladiatorum est: cul- um. Vide me Saturn. II, isius.

onibus. Isti equi ab Hispa- nis arcessebantur, eorum- ra blanda et ad delicias lis: celebres erant et cele- e Martialis: « Hic brevis, m rapidos qui colligit un- it ab auriferis gentibus s. » Græci vocabulo βᾰδᾰ- icabant eorum incessum delicatum, latini uteban- *imbulare* quod apud Gal- *aller l'amble*. (E notis)

ariis. *Tollutarius* proprie

est qui ad numerum colligit ungues. *Tollutim* incedere est numeratim, molliter et inconcussim. Vide notam Salmasii in Julio Capitolino, cap. 3, not. 3, in qua doctissime nos erudiit quid essent asturcones, tollutarii, colatorii, guttonarii. (E notis *Lagr.*)

3. *Quantum ad ista sc.* instrum- menta luxus, quæ hoc sensu recte *impedimenta*, voce militari, vocari possunt. *Ruhk.*

4. *Quod bonum est, bonos facit.* Omnia, quæ dignitati et naturæ hu- manæ congruunt, virtus, honesta et bona sunt, ideoque bonos faciunt. Cf. Stob. Ecl. II, c. 7, p. 200, 202, 120 ed. Heerçn. *Ruhk.*

5. *Fortuita* quæ non in nostra po- testate sunt, e. c. opes. Peripatetici stoicis consentire non poterant, quum contrarias de bono sententias habe- rent, et adeo fortuita in bonorum nu-

- Adversus hoc sic respondent Peripatetici, ut, quod primum proponimus, falsum esse dicant. « Ab eo, inquit, quod est bonum, non utique fiunt boni. In musica est aliquod bonum, tanquam tibia, aut chorda, aut organum aliquod aptatum ad usus canendi; nihil tamen horum facit musicum. » — Hic respondebimus: Non intelligitis quomodo posuerimus, « quod bonum est in musica¹. » Non enim id dicimus, quod instruit musicum, sed quod facit: tu ad suppellectilem artis, non ad artem
- 12 venis. Si quid autem in ipsa arte musica bonum est, id utique musicum faciet. Etiamnunc facere id planius volo. Bonum in arte musica duobus modis dicitur: altero, quo effectus musici adjuvatur; altero, quo ars. Ad effectum pertinent instrumenta, tibiae, et organa, et chordae; ad artem ipsam non pertinent. Est enim artifex etiam sine istis; uti forsitan non potest arte. Hoc non est aequè duplex in homine²: idem enim bonum et hominis, et vitae.
- 13 « Quod contemptissimo cuique contingere ac turpissimo potest, bonum non est: opes autem et lenoni, et lanistae contingunt: ergo non sunt bona³. » — Falsum est, in-

merum referrent, e. e. divitias, gloriam, nobilitatem. Cf. Stob. Ecl. II, 7 p. 286. Caeterum merito miraris, quod status controversiae, quem vocamus, a disputantibus neglectus sit. *Ruhk.*

1. *Bonum est in musica.* Sic recte ed. *R.* cum ms. *c.* et aliis. Vulgo *bonum est musico.* *Schw.*

2. *Hoc non est aequè duplex in homine.* Int. non eandem distinctionem facere potes in homine, ac in artifice; nam quod bonum est homini, bonum est vitae ejus: quam phrasin sic vertit *Lagrange*: *Mais dans l'homme il n'y a pas la même dis-*

tinction: ce qui est bon pour lui l'est pour sa vie.

3. *Ergo non sunt bona.* Hic syllogismus bene cum antecedenti cohaeret, s. idem docet: quippe quo efficitur, fortuito non esse bona. Statuunt autem, Musarum studia, et litterarum, uti et eorum atque canum, in universum artes liberales omnes studia quidem vocari, non tamen scientias; atque adeo inter probos habitus (ἐν τῶν σωφροδαιῶν ἕξτε) eos numerant. Stob. Ecl. II, 7, pag. 121 sq. unde et Chrysippus magno usui esse artes liberales ac-

quiunt, quod proponitis. Nam et in grammatica, et in arte medendi, aut gubernandi, videmus humillimis quibusque bona contingere. — Sed istæ artes non sunt magnitudinem animi professæ, non consurgunt in altum, nec fortuita fastidiunt. Virtus extollit hominem, et supra cara mortalibus collocat: nec ea, quæ bona, nec ea, quæ mala vocantur, aut cupit nimis, aut expavescit. Chelidon¹, unus ex Cleopatrarum mollibus, patrimonium grande possedit. Nuper Natalis, tam improbæ linguæ, quam impuræ, in cujus ore² feminæ purgabantur, et multorum heres fuit, et multos habuit heredes. Quid ergo? utrum illum pecunia impurum effecit, an ipse pecuniam inspurcavit³? quæ sic in quosdam homines, quomodo denarius in cloacam cadit. Virtus super ista consistit; suo ære censetur⁴; nihil ex istis quomodolibet incurrentibus bonum iudicat. Medicina, et gubernatio, non interdicit sibi ac suis admirationem⁵ talium rerum. Qui non est vir bonus, potest nihilominus medicus esse; po-

bat (ἐχρηστίην τὰ ἐγκύκλια μαθήματα). Diog. Laert. VII, 129. Contraria huic stoicæ sententiæ statuisse Peripateticos patet, v. c. e Stob. Ecl. II, 7 p. 290. *Ruhk.*

1. *Chelidon* et *Natalis* impurissimi homines, quos non nisi ex hoc loco cognoscimus. Occurrit ap. Tacit. Ann. XV, 50 Anton. Natalis; sed an idem sit, nescitur. *Ruhk.* — Lipsius autem affirmat eum non esse eundem ac Antonium Natalem, qui in Pisoniana conjuratione Senecam ipsum accusavit: nam ait Seneca nuper fuisse; ergo jam obiit. Quis scit, an pater hujus?

2. *In cujus ore fem. p.* explicari putat Lipsius a Seneca De Benef. IV, 31. *Ruhk.*

3. *Inspurcavit.* Sic ed. *R.* cum mss Par. a. b. d. Col. et Jur. *Conspurcavit* ed. Ven. Er. et Mur. Mendose *inspurgavit* aut *impurgavit* A. s. et mas. Pal. Unde *impuravit* ex Gruteri conjectura edidit Lipsius et seqq. *Schw.*

4. *Suo ære censetur.* Proprio, non adventitio bono. *Lipsius.*

5. *Admirationem* bene habet; nec admittenda est Gronovii emendatio *admirationem*. Virtus, ait Seneca, non permittit admirationem pecuniæ et similibus rerum, medicina et gubernatio permittit. Cæterum subscribo iis, quæ idem Vir summus monuit de solemnibus mutationibus X et A. Cf. Gronov. Obs. IV, 4 p. 554 sq. *Ruhk.*

test gubernator, potest grammaticus, tam mehercules, quam coquus. Cui contingit¹ habere non quælibet, hunc non quemlibet dixeris. Qualia quisque habet, talis est. Fiscus² tanti est, quantum habet; imo in accessionem¹⁶ ejus venit quod habet. Quis pleno sacco ullum pretium ponit, nisi quod pecuniæ in eo conditæ numerus efficit? Idem evenit magnorum dominis patrimoniorum; accessiones illorum et appendices sunt. Quare ergo Sapiens magnus est? quia magnum animum habet. Verum est ergo, «quod contemptissimo cuique contingit, bonum non esse.» Itaque indolentiam³ nunquam bonam dicam⁴: habet il-¹⁷ lam cicada, habet pulex. Ne quietem quidem, et molestia vacare⁵ bonum dicam: quid est otiosius verme?

Quæris, quæ res Sapientem faciat? — Quæ⁶ Deum. Des oportet illi divinum aliquid, cæleste, magnificum. Non in omnes bonum cadit, nec quemlibet possessorem patitur. Vide,

Et quid quæque ferat regio, et quid quæque recuset.
Hic segetes, illic veniunt felicias uvæ;
Arborci sætus alibi, atque injussa virescunt
Gramina. Nonne vides, croceos ut Tmolus odores,

1. *Cui contingit...dixeris*, i. is non est bonus, σπουδαῖος, πρόνιμος, quia virtute caret. *Ruhk.*

2. *Fiscus*, s. sportula pecuniaria, saccus, zonula nihili est sine pecunia, auget tamen ejus pretium. *Ruhk.* — Non sensus *accessionis* est, augeri sacco pretium nummorum: sed nummos rem esse præcipuam; saccum nil nisi vile additamentum: sic in homine divite divitiæ sunt res præcipuæ; homo fere nihil est: nam non habet divitias homo, sed divitiis habetur. Homo accedit divitiis, non divitiæ homini.

3. *Indolentiam*. Epist. LXVI, 42:

« Apud Epicurum duo bona sunt, ex quibus summum illud beatumque componitur: ut corpus sine dolore sit, animus sine perturbatione, etc.»

4. *Nunquam bonam dicam*. Corrigere *bonum*. Error ex aliqua posteriorum editionum Lipsianarum in ed. Gron. indeque in alias omnes propagatus. *Schw.*

5. *Molestia vacare* in bonis posuerunt Peripatetici. Vid. e. c. Stob. Ecl. II, 7 p. 292 (ἡδονὴν καὶ ἀσχηνοῦσαν). *Ruhk.*

6. *Quæ Deum*. Sc. perfecta ratio: quæ pars in nobis est communis illius rationis, i. e. Dei. *Lipsius.*

India mittit ebur, molles sua thura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum¹ . . .

Ista in regiones descripta sunt, ut necessarium mortali- 18
libus esset inter ipsos commercium, si invicem alius ali-
quid ab alio peteret. Summum illud Bonum habet et ip-
sum suam sedem; non nascitur ubi ebur, nec ubi ferrum.
Quis sit summi boni locus, quæris? Animus! Hic, nisi
purus ac sanctus est, Deum non capit².

« Bonum ex malo non fit: divitiæ autem fiunt ex ava- 19
ritia³: divitiæ ergo non sunt bonum. » — Non est, in-
quit⁴, verum, bonum ex malo non nasci; ex sacrilegio
enim et furto pecunia nascitur. Itaque malum quidem
est sacrilegium et furtum; sed ideo, quia plura mala fa-
cit, quam bona: dat enim lucrum, sed cum metu, sol-
licitudine, tormentis et animi et corporis. — Quisquis
hoc dicit, necesse est recipiat, sacrilegium sicut malum
sit, quia multa mala facit, ita bonum quoque ex aliqua
parte esse, quia aliquid boni facit: quo quid fieri por-
tentosius potest? Quanquam⁵, sacrilegium, furtum et 20
adulterium inter bona haberi, prorsus⁶ persuasimus.

1. *Ferrum.* Versus Virgilio Georg. I, 53 sq. *Ruhk.*

2. *Deum non capit.* Sic Ep. xxxi, 9: « Quid aliud voces hunc (animum rectum, bonum, magnum) quam Deum in humano corpore hospitantem? » Ep. xli, 1 et 2: « Bonus vir sine Deo nemo est. » *Ruhk.*

3. *Divitiæ autem fiunt ex avaritia: divitiæ ergo,* etc. Sic commodissime omnium ed. *A.* et ms. *c.* *Schw.*

4. *Non est, inquit.* Peripateticus, cujus sectæ bonum omne id placebat esse, quod utile fieri possit, quantum boni viri eo utantur. Stob. p. 290. *Ruhk.*

5. *Quanquam* ex Gruteri conject.

recepit Lipsius et tenuimus nos cum aliis. Perperam nude *quam sacrilegium*, etc., edd. vett. et mss. *Schw.* — *Quanquam . . . in triumphis feruntur.* Hac occasione utitur noster, uti ejus interdum est mos, exspatiandi quum ad carpendum sæculum suum, quippe cui jam sacrilegia, furta, adulteria inter bona essent, tum ad philosophiam peripateticam occulte traducendam, utpote quæ omnes virtutis nervos frangendo, ut cum Cicerone loquar, talia probare videretur. *Ruhk.*

6. *Persuasimus* (scil. nobis et aliis); sic præbent libri omnes consensu. *Schw.*

Quam multi furto non erubescunt, quam multi adulterio gloriantur? Nam sacrilegia minuta puniuntur, magna in triumphis feruntur. Adjice nunc, quod sacrilegium, si omnino ex aliqua parte bonum est, etiam honestum erit, et recte factum¹ vocabitur; nostra enim actio est: quod nullius mortalium cogitatio recipit. Ergo bona
 21 nasci ex malo non possunt. Nam si, ut dicitis, ob hoc unum sacrilegium malum est, quia multum mali affert; si remiseritis² illi supplicia, si securitatem sponderitis, ex toto bonum erit. Atqui maximum scelerum supplicium in ipsis est. Erras, inquam, si illa ad carnificem aut ad carcerem differs: statim puniuntur quum facta sunt, imo dum fiunt. Non nascitur itaque ex malo bonum, non magis quam ficus ex olea. Ad semen nata
 22 respondent: bona degenerare non possunt. Quemadmodum ex turpi honestum non nascitur, ita ne ex malo quidem bonum: nam idem est honestum et bonum. — Quidam³ ex nostris adversus hoc sic respondent: « Puteamus pecuniam bonum esse, undecumque sumptam; non tamen ideo ex sacrilegio pecunia est, etiam si ex sacrilegio sumitur. » Hoc sic intellige. In eadem urna et aurum est, et vipera: si aurum ex urna sustuleris, quia illic et vipera est, non ideo (inquam⁴) mihi urna aurum dat, quia viperam habet; sed aurum dat, quum et vi-

1. *Recte factum*, κατόρθωμα, rectum factum explicat Cic. Fin. III, 14, 18. De Off. I, 3. Stob. II, 7 p. 158, 180, i. e. officium perfectum, ut sapere, juste agere, ideoque virtutum functiones. Tiedemann. Syst. III, 299 sq. *Ruhk.*

2. *Remiseritis* et *sponderitis* recte *R. A. c.* Vulgo *remiseris*, et *sponderis*. *Schw.*

3. *Quidam*. Stoici, qui in Peripateticorum partem, ut Syncretistæ quidam, inclinarent. Sicut aurum non recipit naturam viperæ, ita pecunia ex sacrilegio sumpta naturam sceleris non recipit, ideoque ut quælibet pecunia usurpari potest et pro lucro haberi. *Ruhk.*

4. *Inquam*. Verbum (*inquam*) quum abesset vulgo, *dedere R. A. c.*

peram habeat. Eodem modo ex sacrilegio lucrum fit; ²³
 non quia ¹ turpe et sceleratum est sacrilegium, sed quia
 et lucrum habet. Quemadmodum in illa urna vipera ma-
 lum est, non aurum, quod cum vipera jacet; sic in sacri-
 legio malum est scelus, non lucrum. A quibus ² dissentio :
 dissimillima utriusque rei conditio est. Illic aurum possum
 sine vipera tollere; hic lucrum sine sacrilegio facere non
 possum. Lucrum istud non est appositum sceleri, sed
 immixtum.

« Quod dum consequi volumus, in multa mala incidi- ²⁴
 mus, id bonum non est : dum divitias autem consequi
 volumus, in multa mala incidimus : ergo divitiæ bonum
 non sunt ³ » — Duas, inquit, significationes habet pro-
 positio vestra : unam, « dum divitias consequi volumus,
 in multa nos mala incidere; » in multa autem mala in-
 cidimus et dum virtutem consequi volumus. Aliquis, dum
 navigat studii causa, naufragium fecit; aliquis captus
 est. Altera significatio talis est : « Per quod in mala in- ²⁵
 cidimus, bonum non est. » Huic propositioni ⁴ non erit
 consequens, per divitias nos, aut per voluptates, in mala

Pal. 2 et Opsop. quos secutus est Schw.

1. *Non quia... sed quia.* Utrobique
qua dant edd. a Mureto refraganti-
 bus libris. Schw.

2. *A quibus dissentio.* Unice ve-
 ram scripturam servavit cod. Pal.
 quart. Vulgo *quibus opponitur* edd.
 cum *R. A. c. Par. a. Pal. 2, et Col.*
 Sed *a quibus* Par. *b. d. Pal. 1 et 3,*
 omisso verbo *dissentio*, scilicet li-
 brario ad proximum verbum *dissi-*
millima aberrante. Post *dissimilli-*
ma poterat cum *R. A. c.* et aliis
 inseri particula *enim*; nec male omis-
 sa in edd. inde a Mureto, cum Par.
b. d. et aliis apud Pinc. Schw.

3. *Sunt.* Hic syllogismus alio modo
 monstrat, fortuita ideoque et divitias
 non esse bona : quia mala secum ha-
 bent non apposita, sed immixta, nec
 pure bona esse possunt : verbo, digni-
 tati et naturæ humanæ adversantur.
 Propositio autem major labefacta-
 tur, ideoque et minor, sed non id-
 circo Peripateticis assentiendum est.
 Etenim non de eo, quod interdum
 bona captans in mala incidere possis,
 sed quod semper in ea incidas, sermo
 fit. Quæ de commodis moventur, me-
 liora et firmiora sunt. *Ruhk.*

4. *Huic propositioni.* *Propositio*
 Par. *b. d.* Unde suspiceris, *Huic pro-*

incidere : aut , si per divitias in multa mala incidimus , non tantum bonum divitiarum non sunt , sed malum sunt . Vos autem tantum *illas* dicitis *bonum non esse* . Præterea , inquit , conceditis divitias habere aliquid usus : inter *commoda*¹ illas numeratis . Atqui eadem ratione ne commodum quidem erunt ; per illas enim multa nobis in-

26 *commoda* eveniunt . — His quidam hoc respondent : Er-ratis , qui incommoda divitiis imputatis . Illas neminem lædunt : aut nocet sua cuique stultitia , aut aliena nequitia ; sic , quemadmodum gladius , qui neminem occidit , occidentis telum est . Non ideo divitiarum tibi nocent ,

27 si propter divitias tibi nocetur . Posidonius² (ut ego existimo) melius : qui ait , « divitias esse causam malorum , non quia ipsæ faciunt aliquid , sed quia facturos³ irritant . » Alia est enim causa efficiens , quæ protinus necesse est noceat ; alia præcedens : hanc præcedentem⁴ causam divitiarum habent . Inflant animos , superbiam pariunt , invidiam contrahunt , et usque eo mentem alienant , ut

28 fama pecuniarum nos , etiam nocitura , delectet . Bona autem omni carere culpa decet : pura sunt , non corrumpunt animos , non sollicitant ; extollunt quidem et dilatant , sed sine tumore . Quæ bona sunt , fiduciam faciunt ; divitiarum audaciam : quæ bona sunt , magnitudinem animi dant ; divitiarum insolentiam . Nihil autem aliud est insolent-

posito scripsisse Senecam. Schweigh.

1. *Commoda*. Hæc *commoda*, εὐχρηστά, ut sæpe jam vidimus, terminus technicus Stoæ sunt, quo æstimabilia designantur, quæ neque per se bona neque mala sunt, attamen æstimatione quadam digna, προηγουμένα, producta. Cf. Ep. LXVI argum. LXVII, 5, LXXIV, 17 not. Sext. Empir. adv. Math. II, 62 divitias iis annumerat. *Ruhk.*

2. *Posidonius*. Vid. not. ad Epist. xxxiii, 3. *Ruhk.*

3. *Facturos irritant*. Lipsius laudat Sophocl. Antigon. 298 sqq. ed. Brunk. *Ruhk.* — Ovid. similiter : « Opes , irritamenta malorum . »

4. *Præcedentem causam*. Hanc causam præcedentem, προηγουμένην, non prave comparaveris cum causa occasionali scholasticorum, s. impulsiva. *Ruhk.*

tia, quam species magnitudinis falsa¹. — Isto modo, inquit², etiam malum sunt divitiæ, non tantum bonum non sunt. — Essent malum, si per se nocerent³; si, ut dixi, haberent efficientem causam : nunc præcedentem habent, et quidem non irritantem tantum animos, sed attrahentem. Speciem enim boni ostendunt verisimilem, ac plerisque credibilem. Habet Virtus quoque præcedentem causam ad invidiam; multis enim propter sapientiam, multis propter justitiam invidetur : sed nec ex se hanc causam habet, nec verisimilem. Contra enim verisimilior illa species hominum animis objicitur a virtute, quæ illos in amorem et admirationem vocet. Posidonius sic interrogandum ait : « Quæ neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatem, non sunt bona : divitiæ autem; et bona valetudo, et similia his, nihil horum faciunt : ergo non sunt bona. » Hanc interrogationem magis etiam nunc hoc modo intendit : « Quæ neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatem, contra autem insolentiam, tumorem, arrogantiam creant, mala sunt : a fortuitis autem in hæc impellimur : ergo non sunt bona. » — Hac, inquit, ratione ne commoda quidem ista erunt. — Alia est commodorum conditio, alia honorum. Commodum est, quod plus usus habet quam molestiæ; bonum sincerum esse debet, et ab omni parte innoxium. Non est id bonum, quod plus prodest; sed quod tantum prodest. Præterea⁴ commodum et ad animalia pertinet, et ad imperfectos homines,

1. *Species magnitudinis falsa* recte edd. a Mur. Olim *falsæ* edd. cum ms. c. et Par. a. b. d. Schw.

2. *Inquit* recte ed. R. et mss. Par. a. b. d. scil. adversarius Peripateticus. Vulgo *inquis*. Schw.

3. *Si per se nocerent* vulgo, cum A. c. *Si ipsæ nocerent* mss. Par. a. b. d. cum aliis. Vitiose *ipsi* ed. R. Schw.

4. *Præterea*. Perperam vulgo *propterea*, invitis edd. vett. et mssis. S.

et ad stultos¹. Itaque potest ei esse incommodum mixtum; sed commodum dicitur, a majore sua parte aestimatum. Bonum ad unum Sapientem pertinet; inviolatum esse oportet.

Bonum animum habe! Unus tibi nodus, sed Hercula-
 34 laneus², restat. « Ex malis bonum non fit : ex multis paupertatibus divitiæ fiunt; ergo divitiæ bonum non³ sunt. »
 — Hanc interrogationem nostri non agnoscunt : Peripatetici et fingunt illam, et solvunt. Ait autem⁴ Posidonius, hoc sophisma, per omnes dialecticorum scholas
 35 jactatum, sic ab Antipatro refelli. « Paupertas non per possessionem⁵ dicitur; sed per detractionem, vel, ut antiqui dixerunt, per orbationem (Græci κατὰ στέρησιν dicunt): non, quod habeat, dicta⁶, sed quod non habeat.

1. *Stultos* opponit Stoa sapientibus, τοὺς φαύλους τοῖς σοφοῦσιν. *R.*

2. *Herculaneus*. Nodus Herculaneus nihil aliud est ac nodus Gordianus, id est, nodus inextricabilis, insolvendus. Nemo ignorat quomodo ab Alexandro solutus fuerit. Huic nodo dotes singulares et mirificæ addicebantur, ut colliges e Plinio Nat. Hist. lib. XXVIII, cap. 6. De hoc nodo sic Pompeius Festus de verbor. signif. lib. III, voce *Cingulo*: « Cingulo nova nupta præcingebatur, quod vir in lecto solvebat... hoc Herculaneo nodo vincum vir solvit ominis gratia, ut sic ipse felix sit in suscipiendis liberis, ut fuit Hercules, qui LXX liberos reliquit. » Non decentiore allegoria significari poterat adimendam esse uxori virginitatem. Nos docet Macrobius serpentes duos marem et feminam, quibus virga Mercurii cingebatur, in Ægypto signum fuisse generationis, quia serpentes isti inter se nodo Herculaneo vinciebantur. (E notis *Lagrange*.)

3. *Bonum non sunt*. Hunc syllogismum Peripatetici invenerunt haud dubie propterea, ut irriderent Stoicos, et ut Dialecticos exagitant. Etenim ipsi serio fingere eumque verum habere non poterant, ne conclusionem vineta sua ipsi cæderent, quippe quos constat ex Aristotele, Stobæo, al. divitias inter bona numerasse. *R.*

4. *Ait autem... refelli*. Antipatrum itaque Seneca non legit, sed hæc e Posidonio mutuatus est. Hic *Antipater* Tarsensis celebris fuit stoicus, Diogenis Babylonii discipulus et Panætii Rhodii magister, vixit circa a. U. c. 600, Carneadia coævus. Omnia ejus scripta, quæ multa fuere, deperdita sunt. Cf. Fabricii Bibl. Gr. Vol. III p. 537 sq. Harl. *Ruhk.*

5. *Per possessionem*. Sic recte libri vet. non *per positionem*, quod ex Erasmi ingenio erat. Græci philosophi opponunt ἔστιν (hanc *possessionem* noster latine dicit) et στέρησιν. *Schw.*

6. *Non, quod habeat, dicta*. Po-

Itaque ex multis inanibus nihil impleri potest; divitias multæ res faciunt, non multæ inopiæ. Aliter, inquit, quam debes, paupertatem intelligis. Paupertas est, non quæ pauca possidet, sed quæ multa non possidet. Ita non ab eo dicitur, quod habet; sed ab eo, quod ei deest. » Facilius, quod volo, exprimerem, si Latinum verbum esset, quod ἀνναρχία¹ significatur. Hanc paupertati Antipater assignat.— Ego non video, quid aliud sit paupertas, quam parvi possessio. De isto videbimus, si quando valde vacabit, quæ sit divitiarum, quæ paupertatis substantia: sed tunc quoque considerabimus, numquid satius sit paupertatem permulcere, divitiis demere supercilium², quam litigare de verbis, quasi jam de rebus iudicatum sit. Putemus nos ad concionem vocatos.

stremum verbum commode dedit ed. *R.* Vulgo dicitur, ab Erasmo cum *Par. a.* Dicit ed. *A.* cum *Arg. c.* *Par. b. d.* et *Pinc. Schw.*

1. Ἀνναρχία. Vocab. quod b. l. scripserat Seneca in vetustis editionibus et in mstis, partim Græcis litteris imperite pictum magis quam scriptum exhibetur, partim Romanis litteris miserrime deformatum, partim prorsus omissum vacuo spatio relicto. Non fuisse hic locum vocabulo ἀνορχία, quod sua auctoritate posuerat Erasmus, ex toto orationis contextu facile apparebat; tenuerunt id tamen ad hunc diem, uno prudentissimo Gronovio excepto, editores ad unum omnes. Intactum hunc locum prætermiserat Pincianus. Gruterus ex Palatinis codd. nihil se extricare potuisse professus est. In ed. *A.* quo loco græca vox poni debuerat, vacuum spatium est. Ed. *R.* monstrum vocabuli Ἀρνηπικία habet. Ex portentosa scriptura græca, quam noster

ms. c. exhibet, equidem hariolatus eram ἀνορχία hic scribi debuisset, quod sonaret cum quis non habet quod satis est. Sed quoniam in suis codd. Opsopæus ANHYHAPÉIA se reperisse ait, quod ipsum etiam in aliis codd. Paris. Emmericus noster reperit, intellexi recte a Gronovio ἀνναρχία in contextu positum esse, quod unice verum erat, denotatque defectum, sive ita loqui licet, carentiam τῆς ὑπαρχίως, i. e. rei familiaris. (Conf. Lexic. nostrum Polyb. voc. ὑπαρχίς.) Figura autem illa Η, quæ loco tertie litteræ ponitur in mstis, quam eandem noster etiam *Arg. c.* servavit, non litteram η valet, ut Opsopæus existimaverat, temere huc invectam; sed nota est aspirationis cum qua pronuntiari vocalis Υ debebat. *Schw.*

2. Paupertatem permulcere... supercilium. Int. demere paupertati quod acerbum habet, et divitiis demere superbiam.

Lex de abolendis divitiis fertur : his interrogationibus suasuri aut dissuasuri sumus ¹ ? his effecturi, ut populus Romanus paupertatem, fundamentum et causam imperii sui, requirat ac laudet ; divitias autem suas timeat ? ut cogitet, has se apud victos reperisse ; hinc ambitum, et largitiones, et tumultus, in Urbem sanctissimam temperantissimamque irrupisse ; nimis luxuriose ostentari gentium spolia ; quod unus populus eripuerit omnibus, facilius ab omnibus uni eripi posse. — Hæc satius est suadere ; et expugnare affectus, non circumscribere ². Si possumus, fortius loquamur : si minus, apertius ³. Vale.

1. *His... sumus.* Sæpius jam eandem sententiam expressit Noster, verbi g. quum dixit supra : « subula leonem excipis. »

2. *Circumscribere.* Int. definire verbis quid sint.

3. *Apertius.* Scilicet sermonibus intellecta facilioribus : nam qui audiunt, istis captivocalis stoicorum impediti, dum verba sequi laborant, non possunt quin res ipsas obliviscantur.

EPISTOLA LXXXVIII.

ARTES LIBERALES IN BONIS NON ESSE, NIHIL AD VIRTUTEM CONFERRE.

De pretio, quod liberalibus studiis, Grammaticæ, Musicæ, Geometriæ et Astronomiæ statuendum sit, cum amico sententiam suam rogatus communicat. Jam quum *meritoria* sint, nec bonum virum efficiant, quod ne promittunt quidem, iis eatenus boni quid tribuit, quatenus præparant ingenium, non detinent. Quam quidem sententiam per inductionem, quam vocamus, accuratius demonstrat, omnia hæc studia docendo illud neque præstare, neque velle : quum partim professores harum artium sibi invicem repugnent, et plerumque inutilia quærant, partim cupidinum nostrarum instrumenta fiant, partim quietem nostram turbent. Etiamsi itaque studia liberalia nihil conferant virtuti, tamen expediunt, quatenus ingenium ad disquisitiones graviores præparant. Hinc sequitur, ad philosophiam ea non pertinere, quippe quæ scientia boni et mali sit, quum studia liberalia nihil

nisi instrumenta haberi debeant. Quid, quod ipsa philosophia sine illis constare potest, quæ quum curiositatem sæpe inutilem moveant, animum detinent et ab iis abstrahunt, quæ maxime scitu digna sunt. Sextus Empiricus πρὸς τοὺς μαθηματικούς (dogmaticos) eodem modo, quo Seneca, has artes oppugnavit.

Quæstionem, quam in hac epistola sibi tractandam sumpsit Seneca, jam antiquioribus temporibus, quin adeo a Socrate institutam accepimus, ut quem scimus subtiliores disquisitiones, atque ideo Astronomiam, et plurimam Mathematicam partem, nisi susque deque habuisse, tamen non commendasse, sed indifferenter tractasse. Cf. Xenoph. Memor. Socr. IV, 7, 3. Platon. Phædon. c. 46 sq. Grammaticam autem neque tetigit, neque carpere potuit Socrates ejusque proximi asseclæ, quum sæculo demum Ptolemæorum in numerum artium referri cœpisset. Cæterum quum Antisthenem, tum Diogenem Sinopensem e Diog. Laert. VI, 103 sq. scimus disciplinas, Geometriam, Musicam, et similia repudiasse. Quam eandem sententiam et Aristo Chius et Bion Borysthenites secuti sunt. Cf. Philolog. Biblioth. II, p. 33 sq. Stoicorum autem sententia de his studiis ex hac sola epistola nobis innotuit, præter unum locum Diog. Laert. VII, 32, ubi Cassius Scepticus Zenonem accusat, quod disciplinas liberales inutiles statuat in principio suæ Reipublicæ (τὴν ἐγκύκλιον παιδείαν ἄχρηστον ἀποφαίνειν). Quam tamen accusationem parum firmo fundamento nixam crediderim, quum nulla hujus opinionis mentio apud cæteros antiquitatis auctores reperitur, nec congruat systemati stoico. Accedit, quod Chrysippus, quem in omnibus fere decretis Stoæ secutum esse scimus Zenonem, contrarium præferat, et tantum absit, ut studia liberalia repudiet, ut usum eorum defendat, teste Diog. Laert. VII, 129: εὐχρηστοῦν δὲ καὶ τὰ ἐγκύκλια μαθήματα φησὶν ὁ Χρύσιππος. Eandem sententiam jam diu ante Chrys. tuitus erat Pythagoras (cf. Brucker. Hist. cr. Phil. III, p. 595), Aristotel. rel.

Auigit quæstionem hanc de studiis liberalibus una cum altera (Diog. Laert. VII, 41), utrum instrumenti aut partium loco in Philosophia tractanda considerari debeant Logica, Ethica et Physica, Tiedemannus, *Syst. der Stoisch. Philos.* I, p. 12 sqq.: in qua tamen lite Stoicorum dijudicanda vir ille egregius justo cupidius versatus est, quippe qui, quum ipse fateatur, disputationis hujus argumenta periisse, nec sibi claram de ea obversari notionem, parum tamen sese abesse pronuntiat, quin subtilitatibus coactis atque contortis, satis quippe frequentibus Stoæ, tribuendam arbitretur. Enimvero verisimile est, quum virtus summus finis sit Stoæ, ad quam contendendum sit sapientiæ studiosis, Stoicos illud quæsisisse, materialiter, an formaliter (ut nostris verbis utar) adhibendæ sint illæ disciplinæ. Discimus hoc e Seneca, qui hac ep. init. ait: præparant ingenium. Sententiam hanc secutus est, et defendit Zeno Tarsensis.

Qui vero de artibus, quæ apud Græcos florere, liberalibus, plura scire velit, is adeat Woverii Polymathiam, et Ger. Jo. Vossium de IV artibus popularibus, etc.

Denique legi meretur et comparari Oratio sacra Zollikoferi de litterarum pretio, quae exstat in ejus Oratt. sacr. *über die Würde des Menschen*, Lipsiæ, 1784, p. 249 sqq.

Harum litterarum peritis non mirum videbitur, hanc epistolam sub nomine Libri de liberalibus studiis in codd. venire, et propterea separatim inveniri. Factum hoc est quum ob argumentum, tum ob diligentiam ab uno alterove Grammatico in eo insumptam, cujus quidem rei exempla sunt Horatii Ars poetica, Somnium Scipionis e Ciceronis libr. VI de Rep. desumptum, atque separatim a Macrobio explicatum, etc. Plurimi tamen Codd. epistolis assignant

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

DE *Liberalibus studiis*¹ quid sentiam, scire desideras. — Nullum² suspicio, nullum in bonis numero, quod ad æs exit. Meritoria artificia sunt; hactenus utilia, si præparent³ ingenium, non detineant. Tamdiu enim istis immorandum est, quamdiu nihil animus agere majus potest; rudimenta sunt nostra, non opera. Quare *liberalia studia* dicta sint, vides: quia homine libero digna sunt. Cæterum⁴ unum studium vere liberale est, quod liberum facit; hoc Sapientiæ, sublime, forte, magnanimum; cætera⁵ pusilla et puerilia sunt⁵. An tu quidquam⁶ in istis

1. *De liberalibus studiis.* De hac epistola monent Erasmus et Gruterus; non reperiri eam inter Epistolas in quibusdam Codd. mss. sed separatim. Sic Gruterus ipsam offendit in veteri Palatino cod. qui Declamationes Senecæ patris continebat, tali cum titulo: *L. Ann. Senecæ liber de septem liberalibus artibus incipit feliciter*: neque aliter insigniri ait a Palatin. quarto, qui ipsam posuit post libellum de Remediis fortuitorum. Alii tamen codd. mss. non exemerunt Epistolarum numero. Nec dubitandum est, quin pro epistola haberi debeat. *Ruhk.*

2. *Nullum... ad æs exit.* I. cui æs, i. e. pecunia scopus, finis summus actionis est. Cæterum mirari subit cum

Lipsio, quod Muretus aliique viri docti ad hunc locum nodum in scripto quærant, quum omnia clara sint. Despicio, ait, omnes artes, quæ mercedulam quærant, i. *meritoria* sint. *R.*

3. *Præparent... detineant.* Dedere vett. libri. Vulgo *præparant... detinent.* *Schw.*

4. *Cæterum... magnanimum.* Idem ad Helviam c. 16. *Lips.*

5. *Cætera pusilla et puerilia sunt.* Istis declamationibus, quibus liberales artes oppugnantur, non defuere fautores tum apud veteres, tum apud recentiores: ut Seneca Romæ, sic apud nos *J.-J. Rousseau* adversus artes et disciplinas pessime, quamvis eloquentissime invecus est.

6. *An tu quidquam... cernis?* Hoc

esse credis boni, quorum professores turpissimos omnium ac flagitiosissimos cernis? Non ¹ discere debemus ista, sed didicisse.

Quidam illud de liberalibus studiis quærendum iudicaverunt, an virum bonum facerent. Ne promittunt ² quidem, nec hujus rei scientiam affectant. ³ *Grammaticus* circa curam sermonis versatur; et, si latius evagari vult, circa historias; jam, ut longissime fines suos proferat, circa carmina. Quid horum ad Virtutem viam sternit? ³ syllabarum enarratio, et verborum diligentia, et fabularum memoria, et versuum lex ac modificatio? Quid ex his metum demit, cupiditatem eximit, libidinem frænânat? Ad Geometriam transeamus, et ad Musicam: nihil apud illas invenies, quod vetet timere, vetet cupere. Quisquis hæc ignorat ⁴, alia frustra scit.

Videndum utrum doceant isti Virtutem, an non: si non docent, ne tradunt quidem; si docent, philosophi sunt. Vis scire, quam non ad docendam virtutem conserderint? aspice quam dissimilia inter se omnium studia ⁴ sint: atqui similitudo esset idem docentium. Nisi forte

judicium justo cupidius esse quisvis intelligit: sed enim stoice dictum est. Nam quod bonum est, et bonos facit. Ep. LXXXVII, 10. *Ruhk.*

1. *Non discere... sed didicisse.* Nos viri senesve; sunt enim rudimenta, non opera. *Ruhk.*

2. *Ne promittunt... affectant.* Specie eorum s. forma considerata, non materia quam tractant. *Ruhk.*

3. *Grammaticus.* Ex hoc loco patet Grammaticus quid fuerit apud Romanos. Is enim exponit, quid littera, vocalis, syllaba, rel. sit; tum docet discipulos, ut pure, emendate loquantur scribantve; tandem Criti-

cam exercet. Distinguit itaque noster Grammaticum a magistris ludi, grammatistis, qui primas litteras (legere, scribere, numerare) docebant. Cf. Gerh. Jo. Vossius De Arte Grammat. I, 1, 5 ubi nostri quoque loci memor fuit, et Wolf. Prolegom. ad Homer. p. 231 sqq. Quintil. Inst. Or. I, 4 Gesn. egregie naturam Grammatices exponit, et hanc artem laudat, quam noster hic deprimit. *Ruhk.*

4. *Quisquis hæc ignorat.* I. e. quomodo timere aut cupere desinat. Loquitur de musica tanquam philosophus stoic. qui etsi huic arti non abjudicet efficaciam in animum mores-

tibi Homerum¹ philosophum fuisse persuadent; quum his ipsis, quibus colligunt, negent. Nam modo Stoicum illum faciunt, virtutem solam² probantem, et voluptates refugientem, et ab honesto ne immortalitatis quidem pretio recedentem; modo Epicureum³, laudantem statum quietæ civitatis, et inter convivia cantusque vitam exigentis; modo Peripateticum⁴, bonorum tria genera inducentem; modo Academicum, incerta omnia dicentem⁵. Apparet nihil horum esse in illo⁶, quia omnia sunt⁷: ista enim inter se dissident. Demus illis Homerum philosophum fuisse. Nempe sapiens⁸ factus est,

que hominum a veteribus toties celebratam (cf. *Chabanon* in *Mém. de l'Acad. des Inscr.* To. 46), tamen neque docere, neque tradere virtutem contendit. *Ruhk.*

1. *Nisi forte tibi Homerum... negent.* Ad hoc studium nugatorium spectant scripta, quæ Thom. Gale collegit, Heraclides pont. Plutarchi vita Homeri, Sallustius, Cornutus rel. Cf. Fabricii *Bibl. græc.* Vol. I. p. 542 sqq. Wolfii *Prolegom.* ad Hom. p. 164 sqq. Lips. *Manud.* I, 7. *Ruhk.*

2. *Stoicum... virtutem solam probantem.* Nam quod Ulysses patriam illam suam, tanquam nidulum in asperrimis saxis positam, tantum facit, ut ab ejus studio ac cupiditate ne immortalitate quidem a Circe et a Calypsona proposita avocari queat; id ita interpretantur, ut Ithacæ nomine virtutem accipiant, præ qua una sapienti viro alia omnia contemnenda sunt. *Muretus.* — De istis sequentibusque, videsis Plutarchum libro de Homero, per partes et sectas, ut hic Seneca, exsequentem. *Lips.*

3. *Modo Epicureum.* Duplex talis locus: prior *Odyss.* I, v. 209, ubi Ulysses in Alcinoi gratiam, laudat

Phæacum dapilem illam vitam: quos versus Plutarchus, et ex eo Muretus huc conducunt. Alter est *Iliad.* v. 491 sqq. in descriptione clypei Achillis; qui magis sane ad Senecæ ista facit. *Lips.*

4. *Peripateticum, bonorum tria genera.* Animi, corporis, externa tertia, *Cic. Tusc.* I, 30. Hæc Homerum jam *Il.* ω, 376 sqq. attigisse nungabantur. *Ruhk.*

5. *Incerta omnia dicentem.* Ideo Pyrrhonii sibi vindicabant, et ducem suæ sectæ præscribebant. Laertius in *Pyrrhone.* *Lips.*

6. *Nihil horum esse in illo.* Quod nec stoicus, nec Epicureus, nec Academicus fuerit, non ideo philosophia caruit, si saltem credimus Horatio, *lib. I, Ep. 11*: «Trojani belli scriptorem, maxime Lolli, Dum tu declamas Romæ, Præneste relegi... Quid turpe, quid utile, quid non, Plenius ac melius Chryssippo et Crantore dicit.»

7. *Quia omnia sunt. Cui omnia insunt* ed. Gron. et sqq. e nonnullis *Grut. codd.* *Schw.*

8. *Nempe sapiens... cognosceret.* I. e. manifeste jam sapiens factus est, antequam carmina pangendi facultia-

antequam carmina ulla cognosceret : ergo illa dicamus , quæ Homerum fecere sapientem . Hoc quidem me quæ-
rere , utrum major ætate fuerit Homerus ¹ , an Hesio-
dus , non magis ad rem pertinet , quam scire , an minor
Hecuba fuerit ² , quam Helena ; et quare tam male tulerit
ætatem ³ . Quid , inquam , annos Patrocli et Achillis ⁴ in-

6

tem haberet . Sequentes quæstiones viros doctos antiquitatis , Grammaticos præsertim , egregie vexarunt : in quibus prior potissima est . Cf. Fabric. Bibl. Gr. I. p. 567 sq. Cæterum notum est , hæc et talia a Grammaticis in libris , quos ἀπορήματα , προβλήματα etc. inscribere , esse tractata . Cf. Wolf. I. k p. 195 sq. Idem vero iudicium , quod Noster affert , sectati sunt Diogenes Sinop. ap. Diog. Laert. VI , 27 , (τοὺς τε Γραμματικούς ἰθαύμαζι , τὰ μὲν τοῦ Ὀδυσσεύος κατὰ ἀναξίτουρας , τὰ δὲ ἴδια ἐγνοούνας) et Bion Borysthen. ap. Stob. Serm. IV , p. 118 Schow. *Ruhk.*

1. *Major ætate fuerit Homerus.* Asserit Plutarchus , Consol. ad Apollonium , atque alii : alii contra . Varrø , quasi arbiter , putat non esse dubium , quin aliquo tempore eodem vixerint ; apud A. Gellium III , cap. XI . Idem A. Gellius in chronologia : « De Homero et Hesiodo inter omnes fere scriptores constat , ætatem eos egisse vel iisdem fere temporibus , vel Homerum aliquanto antiquiorem . » Vides Velleium , et nostras ibi notas . *L.*

2. *An minor Hecuba fuerit , quam Helena.* Sic ed. R. Tarv. Ven. et dein rursus ed. Mur. et seqq. cum ms. Par. et Gruterianis , quorum duo etiam junior præferebant . *An major* ed. Erasm. cum ed. A. et ms. c. eadem fere sententia . *Cum major Hec. fuerit* vet. cod. Jur. Sed præstat *an minor* ; scilicet , an verum sit quod

Grammatici nonnulli , Homerum reprehendentes , contendunt , Hecubam (quam socrum Helenæ Homerus ficit) fuisse ætate minorem quam Helena ; quandoquidem Helena primum Theseo fuisset nupta , qui Herculis fuerat æqualis . (Conf. Luciani Somnium s. Gallum , c. 17 . T. VI , edit. Bip. pag. 315 .) *Schow.* — Non satis mirari possumus has voces vertisse *Lagrange* : *Si Hécube est plus petite qu'Hélène* , quasi hic de statura ageretur .

3. *Quare tam male tulerit ætatem* , (Hecubæ) , ut senior videretur quam esset , interpret. Lipsio et *Lagrange* qui vertit : *Et pourquoi celle-ci parut plus âgée qu'elle n'étoit.* *Schow.* scribit , *tam male contulerit ætatem* ; « Scilicet , inquit , quare tam male Homerus ætatem Helenæ et Hecubæ contulerit , adeoque has putidum admisit anachronismum . Istud contulerit ex ed. R. revocavi : pro quo quum alii libri nudum verbum tulerit dedissent , hoc recepto Erasmus sua auctoritate particulam *et* præmisit , quam nullus vetus codex agnoscit . Sic prodiit vulgata scriptura , *et quare tam male tulerit ætatem* ; quam eis relinquendam putavi , qui eam commodiorem nostra iudicaverint . » Erasmus sequenti sumus .

4. *Patrocli et Achillis.* Vulgo putant juniorem fuisse Patroclum : sed vide quæ super hac re collegit Politianus cap. XLV Miscellaneorum .

quirere ad rem existimas pertinere? Quæris, Ulysses ubi erraverit, potius, quam efficias, ne nos semper erremus? Non vacat audire¹ utrum inter Italiam et Siciliam jactatus sit, an extra notum nobis orbem: neque enim potuit in tam angusto error esse tam longus. Tempestates nos animi quotidie jactant, et nequitia in omnia Ulyssis mala impellit². Non deest forma, quæ sollicitet oculos, non hostis; hinc monstra effera et humano cruore gaudentia; hinc insidiosa blandimenta aurium; hinc naufragia, et tot varietates malorum. Hoc me doce, quomodo patriam amem, quomodo uxorem, quomodo patrem, quomodo ad hæc tam honesta vel naufragus navigem! Quid inquiris³, an Penelope impudica fuerit, an verba sæculo suo dederit? an Ulyssem illum esse, quem videbat, antequam sciret, suspicata sit? Doce me⁴, quid sit pudicitia, et quantum in ea bonum; in corpore, an in animo posita sit!

8 Ad *Musicam* transeo. Doces me, quomodo inter se acutæ ac graves voces consonent, quomodo nervorum disparem reddentium sonum fiat concordia: fac⁵ potius, quomodo animus secum meus consonet, nec consilia mea

1. *Non vacat audire... longus.* Aristarchus illam sententiam, Crates Mallotes hanc sequebatur et tuebatur. Cf. Aul. Gell. XIV, 6. *Ruhk.*

2. *In omnia Ulyssis mala impellit.* Eædem causæ, quæ Ulyssi tot tantaque mala crearunt, ut scelus (ἀτασθαλία) sociorum in mactandis Solis bobus, Circe, Sirenes, Polyphemus, etc. allegorice sumptæ more stoico et nos vexant. *Ruhk.*

3. *Quid inquiris... suspicata sit.* Vides hic quædam problemata e commentariis Criticorum veterum in Homeri Odysseam, satis nugatoria. Li-

psius quidem ait: bis idem quærit, ideoque *an* verba *s. s. d.* legere mavult: sed sunt diversæ sententiæ. Nam non opus erat, ut impudica esset, si procos falleret. *Ruhk.*

4. *Doce me... posita sit.* Livius I, 58 hinc Lucretiam vitiatam loquentem induxit: « Cæterum corpus est tantum vitiatum, animus insons: » et amicos eam consolantes: « mentem peccare, non corpus. » Lipsius laudat Augustin. de Civ. Dei, I, 17 et 18. *R.*

5. *Fac potius... discrepent.* Diogenis Sin. hoc est ap. Diog. Laert. I. I. τοὺς μουσικόντας τὰς μὲν ἐν τῇ λύρῃ χορδαῖς ἀρ-

discrepent! Monstras mihi, qui sint modi ¹ flebiles : monstra potius, quomodo inter adversa non emittam flebilem vocem!

Metiri me *Geometria*² docet latifundia : potius ³ doceat ⁹ quomodo metiar quantum homini sit satis! Numerare docet me *Arithmetica*, et avaritiæ commodare digitos : potius doceat, nihil ad rem pertinere istas computationes! non esse feliciorum, cujus patrimonium tabularios⁴ lassat; imo, quam supervacua possideat qui infelicissimus futurus est, si, quantum habeat, per se computare cogatur. Quid mihi prodest, scire agellum in partes dividere, si nescio cum fratre dividere? Quid prodest, ¹⁰ colligere subtiliter pedes jugeri, et comprehendere etiam si quid decempedam effugit, si tristem me facit vicinus potens et aliquid ex meo abradens? Docet me⁵; quomodo nihil perdam ex finibus meis : at ego doceri volo⁶, quomodo totos hilaris amittam. — Paterno agro, inquit, et avito expellor. — Quid? ante avum tuum quis istum agrum tenuit? Cujus, non dico hominis, sed populi fuerit, expellere potes? Non dominus isto, sed colonus intrasti. ¹¹ Cujus colonus es? si bene tecum agitur⁷, heredis. Ne-

μέτροισι, ἀνάμυστα δὲ ἔχειν τὰ εἴδη ψυχῆς ἄθνη. *Ruhk.*

1. *Modi flebiles.* Lydii. *Lips.*

2. *Geometria*, sic ed. *R. Geometer A. c. Geometres* vulgo, ab Er. *Schw.*

3. *Potius doceat* edd. ab Er. cum ms. Pal. 2. *Potius quam doceat R. A. c. Par. a. b. d.* et alii apud Grut. Et sic rursus iidem libri paulo post, *potius quam doceat.* Rursusque hac ead. ep. § 12 iidem, *potius quam hoc discam.* *Schw.*

4. *Tabularios lassat.* Qui tabulis accepti et expensi, vectigalium et opum præerant, quos calculatores,

ἀριθμητὰς nomines. Sic fere P. Faber ad L. 92 ff. de regul. Jur. Alii interpretantur : qui inventarium scribunt. Cf. R. Stephano-Gesner. Thesaur. h. v. *Ruhk.*

5. *Docet me.* Alii *doces.* *Schw.*

6. *Doceri volo.* Vulgo *discere volo.* *Schw.*

7. *Si bene tecum agitur.* Id est, ut felix sis, et ex voto res succedat, prolis tuæ colonus es; aut, si prolem non habes, externi hæredis. Quid si nec hæredis? nam potes intestatus mori, potest tyrannus eripere, et fisco applicare. *Lips.*

gant jurisconsulti ¹ quidquam publicum usucapi : publicum est hoc quod tenes ² ; quod tuum dicis , publicum est , et quidem generis humani . O egregiam artem ! scis rotunda metiri ; in quadratum redigis quamcumque acceperis formam ; intervalla siderum dicis ; nihil est quod in mensuram tuam non cadat . Si artifex es , metire hominis animum ! dic quam magnus sit , dic quam pusillus sit . Scis , quæ recta sit linea : quid tibi prodest , si , quid in vita rectum sit , ignoras ?

¹³ Venio nunc ad illum , qui *cælestium notitia* gloriatur :

Frigida Saturni sese que stella recepit ,
Quos ignis cæli Cyllenius erret in orbes ³ .

Hoc scire quid proderit ⁴ ? ut sollicitus sim , quum Saturnus et Mars ex contrario stabunt , aut quum Mercurius vespertinum faciet occasum vidente Saturno ? Potius hoc discam , ubicumque sunt ista , propitia esse , non posse ¹³ mutari . Agit illa continuus ordo factorum ⁵ et inevitabilis

1. *Negant jurisconsulti... publicum est.* Recte jurisconsultos noster in partes suas vocat , quippe quibus constat Stoicorum decreta et principia in deliciis fuisse . Quum enim hi veluti regnum quoddam generis humani vel universalem omnium deorum hominumque rempublicam statuerent , consequens erat , ut et Jurisconsulti bona s. publica s. communia dupliciter acciperent , nonnullaque omni jure , alia tantum jure gentium communia appellarent , quæ tamen ex jure civili Romanorum essent in Reipub. dominio , neque a quoquam *usucapi* , acquiri possent . Cf. *Gerard. Noodi. Probabil.* I , 8 p. 21 sqq. *R.*

2. *Publicum est hoc quod tenes* etc. Variant in his libri ; eandemque sententiam alii brevius complectuntur ,

alii fusius explicant , nec forsitan absque interpolatione . *Schw.*

3. *Frigida... orbes.* Versus Virgillii *Georg.* I , 336 .

4. *Hoc scire quid proderit.* Nonne hic Senecæ responderi potest ad id valuisse astronomiam ut , certas quibus astra reguntur leges retegendo , deturbaret astrologiam , quæ ex imperfecta motus cælestis notitia manaverat ? Sic liberales disciplinæ ad id proficiunt , ut animum erroribus suis et proinde terroribus , quos isti gignunt errores , liberent .

5. *Continuus ordo factorum.* Quum omnia sidera partes Jovis esse dicebant Stoici , vitam sideribus atque rationales animas tribuebant , quin ea pro diis habebant divinatione præditis , fato tamen subditis . Cf. Lipsii

cursus; per statutas vices¹ remeant. — Effectus rerum omnium aut movent, aut notant²! — Sed sive, quidquid evenit, faciunt; quid immutabilis rei³ notitia proficiet? sive significant; quid refert providere, quod effugere non possis? Scias ista, nescias, fient.

Si vero solem ad rapidum stellasque sequentes
Ordine respicies, nunquam te crastina fallat
Hora, nec insidiis noctis capiere serenæ⁴.

Satis abundeque provisum est, ut ab insidiis tutus essem. 14
Numquid me crastina non fallit hora? fallit enim, quod nescienti evenit. Ego, quid futurum sit, nescio; quid fieri possit, scio. Ex hoc nihil desperabo; totum exspecto: si quid remittitur, boni consulo. Fallit me hora, si parcit; sed ne sic quidem fallit. Nam quemadmodum scio omnia accidere posse, sic scio et non utique casura. Itaque secunda exspecto⁵; malis paratus sum.

In illo feras me necesse est non per præscriptum eun- 15
tem⁶. Non enim adducor, ut in numerum liberalium artium *pictores* recipiam, non magis quam *statuarios*, aut *marmorarios*, aut cæteros luxuriæ ministros. Æque luctatores, et totam oleo ac luto⁷ constantem scientiam, expello ex his studiis liberalibus; aut et unguentarios

Manud. in Phys. stoic. II, 14, ubi Senecæ de hac re loca collecta sunt. Tiedem. II p. 115, 129 sqq. 136 sqq. R.

1. *Statutas vices*. Vulgo *statas vices*, invitis mss. Schw.

2. *Effectus... aut notant*. Objectio notitiam illam cælestium defendentis.

3. *Quid immutabilis rei*. Belle in Anthologia: Εἰ μὴ ἦν μαθεῖν, ἂ δὲ καθεῖν, καὶ μὴ καθεῖν καλὸν ἦν τὸ μαθεῖν. Εἰ δὲ δὲ καθεῖν, ἂ δ' ἦν μαθεῖν, τί δὲ καθεῖν; χρὴ γὰρ καθεῖν. « Scire si licet, quæ debes subire, et non subire, quæ debes subire: sed si subire oportet, quæ licet scire, quorsum scire? nam debes subire. » Lips.

4. *Si vero... serenæ*. Versus Virgillii Georg. I, 424.

5. *Itaque secunda exspecto*. Ex conject. correxi. Vulgo *utique sec. exp.* voce e superioribus temere repetita. Schw.

6. *In illo... euntem*. I. e. non numerantem artes liberales ut vulgo. Nam et pictores al. in hunc numerum plerumque referebantur. Plin. N. H. XXXV, 10. Ruhk.

7. *Oleo ac luto*. Ceromate et happe.

recipiam, et coquos, et cæteros voluptatibus nostris ingenia accommodantes sua. Quid enim ¹, oro te, liberale habent isti jejuni vomitores ², quorum corpora in sagina, 16 animi in macie et veterno sunt? An liberale studium istud esse juventuti nostræ credimus, quam majores nostri rectam exercuerunt ³ hastilia jacere, sudem torquere, equum agitare, arma tractare? Nihil liberos suos docebant, quod discendum esset jacentibus. Sed nec hæ [artes ⁴,] nec illæ, docent aluntve Virtutem. Quid enim prodest equum regere, et cursum ejus fræno temperare, affectibus effrænatissimis abstrahi? Quid prodest multos vincere luctatione vel cæstu, ab iracundia vinci?

17 Quid ergo? nihil liberalia nobis conferunt studia?— Ad alia multum, ad Virtutem nihil! Nam et hæ viles ex professo artes, quæ manu constant, ad instrumenta vitæ plurimum conferunt, tamen ad virtutem non pertinent. Quare ergo liberalibus studiis filios erudimus? Non quia

Supra Epist. LVII initio Athleticam intelligit. Lips.

1. *Quid enim, oro te... sunt?* Omnes hi artifices nullam utilitatem habent, quum tantum voluptatibus inserviant, et gulæ famulis, qui crapula graves et mane jejuni vomunt, ut edere atque potare possint. Lipsius conferri jubet Ep. cxxxii. Cic. de Off. I, 42 eandem sententiam habet. Vulgarem autem hunc morem fuisse jam Ciceronis tempore, ut post cœnam ad vomitum irent convivæ et cibo alvum exonerarent, ne largius sumptus noceret, videre licet e Cic. Orat. pro Dejot. c. 7. et Celso I, 3. Asotos vocat eos Cic. Fin. II, 8. Sed mox succrevit illa nequitia, ut vel jejuni vomerent, quam Noster sæpius carpit, v. c. ad Helv. 9, 10. Ruhk.

2. *Jejuni vomitores.* Qui locus lu-

cem trahit ab altero Epist. cxxii. « Non videntur tibi contra naturam vivere, qui jejuni bibunt, qui vinum recipiunt inanibus venis, et ad cibum ebrii transeunt? »

3. *Rect.* (i. e. non jacentes) *exerc.* Meus: *rectum exerc. hastile jacere*: atque ita legendum censeo. Rectum hastile ideo, quia sequitur *sudem torquere*. In ludis exercitus gladio se parabant, et ideo ventilabant: hastile autem, missile telum erat in rectum. Tamen si quis tueri *rectam* velit: possit e sequentibus: *Nihil liberos suos docebant, quod discendum esset jacentibus*. Opponat *rectis, jacentes*. Lips.—Vertit Lagrange: *Une jeunesse que nos ancêtres exerçaient debout à lancer le javelot*, etc.

4. *Artes.* Vocabulum *artes* ex conjectura adjeci. Schw.

virtutem dare possunt, sed quia animum ad accipiendam virtutem præparant ¹. Quemadmodum *prima* illa ², ut antiqui vocabant, *litteratura*, per quam pueris elementa traduntur, non docet liberales artes, sed mox præcipiendis locum parat; sic liberales artes non perducunt animum ad virtutem, sed expediunt. « Quatuor ait esse Posidonius ³ artium genera: sunt vulgares et sordidæ, sunt ludicræ, sunt pueriles, sunt liberales. » ⁴ *Vulgares* opificum, quæ manu constant, et ad instruendam vitam occupatæ sunt; in quibus nulla decoris, nulla honesti simulatio est. *Ludicræ* sunt, quæ ad voluptatem oculorum ¹⁹ atque aurium tendunt. His annumeres licet machinatores, qui *pegmata* ⁵ per se surgentia excogitant, et tabu-

1. *Ad accipiendam virtutem præparant.* Philo, De congressu quæritur. erudit. gratia: « Ut in ædibus vestibula sunt ante fores; in oppidis pro-urbia, per quæ in ipsa itur: sic virtuti præjacent liberales artes; hæc enim via est, quæ fert ad illam. » (E græco a Lipsio versum.)

2. *Quemadmodum prima illa... traduntur?* Sic Cic. Partit. 7: « Illa constat ex notis litterarum, et ex eo, in quo imprimuntur illæ notæ (*elementa*) ». Postea tamen sic grammaticæ vocabatur nostra, secundum Senecam et Quintil. Inst. or. II, 1 et 14. *Ruhk.*

3. *Posidonius.* Ciceronis ille celebris æqualis, tradidisse hæc videri potest in libro περί καθήκοντων. *Ruhk.*

4. *Vulgares... est.* Sellulariæ artes sunt, quarum opifices βάρβαροι, χειρωνακται, χειροτέχναι. De iis et Cic. de Off. I, 42 ait: « Illiberales autem et sordidi quæstus mercenariorum omnium, quorum operæ, non quorum artes emuntur. » Nec aliter de iis senserat Xenoph. Œcon. IV, 2. Memor.

Socr. II, 7. Aristoteles Rep. VII, 9. VIII, 1 et 2. Tantummodo apud Corinthios erant in æstimatione quadam, Herodot. II, 167. Causa autem hujus contemptus continebatur præcipua studio belli, et æstimatione summa earum virtutum, quæ eo spectarent. Sed conf. *Garve* ad Cicer. de Off. I. p. 278 sqq. *Ruhk.*

5. *Pegmata.* Πήγματα, machinæ lignæ et plicatiles et confixiles in laedis scenicis adhiberi apud Romanos solitæ, quæ tam artificiose confectæ erant, ut, ubi impositi erant Dii et heroes, ac, quum pantomimis unice delectarentur Romani, citharædionibus accinentes (Phædri fab. V, 7), causis latentibus tolli aut deprimi, majores minoresve fieri, atque incredibili celeritate dissolvi possent in alias subinde formas transcurrentes. Tale *pegma* erat Theatrum, quod Curio extrui jussit. Plinius XXXVI, 15. Cf. Lipsio de Amphitheatro c. 22. *R.*—De *pegmatibus* vide Philandrum in nonum Vitruvii:

lata tacite in sublime crescentia, et alias ex inopinato varietates, aut dehiscentibus, quæ cohærebant; aut his, quæ distabant, sua sponte coeuntibus; aut his, quæ eminebant, paulatim in se residentibus¹: his imperitorum feriuntur oculi, omnia subita (quia causas non novere)
 20 mirantium. *Pueriles* sunt, et aliquid habentes liberalibus simile, hæ artes, quas ἐγκυκλιους Græci, nostri *liberales* vocant². Solæ autem *liberales* sunt, imo, ut dicam verius, *liberæ*, quibus curæ Virtus est.

Quemadmodum, inquit, est aliqua pars³ Philosophiæ naturalis, est aliqua moralis, est aliqua rationalis; sic et hæc quoque liberalium artium turba locum sibi in Philosophia vindicat. Quum ventum est ad naturales quæ-
 21 stiones, *geometriæ* testimonio statur. Ergo, quam adjuvat, pars ejus est.— Multa adjuvant nos, nec ideo partes nostræ sunt; imo, si partes essent, non adjuverent. Cibum adjutorium corporis est, non tamen pars est. Aliquid nobis præstat geometriæ ministerium. Sic philosophiæ necessaria est, quomodo ipsi faber: sed nec hic geometriæ pars est, nec illa philosophiæ. Præterea utraque fines suos habet. Sapiens enim causas naturalium et quærit, et novit, quorum numeros mensurasque geometer⁴ perse-

de cœnationibus autem aliisque ædificiis versatilibus Suetonium in Nerone, et hunc nostrum Epistola xc.

1. *Paulatim in se residentibus.* Ex hoc loco intelliges in movendis et transmutandis theatrorum machinis, variandisque scenæ prospectibus, quod vocamus gallice *change-mens à vue*, non minorem artem exhibuisse veteres quam recentiores.

2. *Pueriles... vocant.* Grammaticæ i. e. ars legendi et scribendi, gymnasticæ, musica, ars delineandi. Cf. Aristot. de Rep. VIII, 3: artes po-

pulares alias vocatæ, de quibus Ger. Jo. Vossius egregie exposuit. Circa ol. 70 scholæ harum artium publicæ Athenis aperiri cœperunt. Cf. post Desid. Heraldi Obs. ad. Jus att. et rom. VII p. 608. *Böttiger* in prolusione: Quid sit docere fabulam p. 10. 11. *Ruhk.*

3. *Est aliqua pars Philos.* Temere vulgo et invitis vet. libris, *est animi aliqua pars* etc. inde ab ed. Lips. *S.*

4. *Geometer R. A. c.* quomodo mox omnes § 22. Hoc loco *geometres* vulgo. *Schw.*

quitur et supputat. Qua ratione constant cælestia, quæ illis sit vis, quæve natura, sapiens scit : cursus et recursus, et quasdam observationes¹, per quas descendunt et allevantur, ac speciem interdum stantium præbent, quum cælestibus stare non liceat, colligit *mathematicus*². Quæ causa³ in speculo imagines exprimat, sciet⁴ sapiens : illud tibi geometer potest dicere, quantum abesse debeat corpus ab imagine, et qualis forma speculi, quales imagines reddat. Magnum esse solem philosophus probabit; quantum sit, mathematicus; qui usu quodam et exercitatione procedit : sed, ut procedat, impetranda illi quædam principia sunt. Non est autem ars sui juris, cui precarium fundamentum est⁵. Philosophia nil ab alio petit, totum opus a solo excitat.⁶ *Mathematica*, ut ita dicam, superficialia est, in alieno ædificat; accipit prima⁷, quorum beneficio ad ulteriora perveniat : si per se iret ad verum, si totius mundi naturam posset comprehendere, dicerem multum collaturam mentibus nostris, quæ tractatu cælestium crescunt trahuntque aliquid ex⁸ alto.

1. *Quasdam observationes.* Priorem vocem, cum deesset vulgo, adjeci ex ed. R. cui assentiuntur Par. a. b. d. Schw.

2. *Colligit mathematicus.* Cf. Lipsii Physiol. stoic. II, 13 sqq. Ruhk.

3. *Quæ causa in speculo... reddat.* Cf. Senecæ Nat. Qu. I, 4 sqq. Ruhk.

4. *Sciet sapiens.* Sic commodius ed. R. quam vulgo *scit sap.* Alii libri mendose *sciens sapiens.* Schw.

5. *Precarium fundamentum est.* Non videmus quomodo intelligat precarium esse mathematicorum fundamentum : nam Mathematici principia sua non magis aliunde trahunt, quam Philosophi sua.

6. *Totum opus a solo excitat.* Ab ipsis fundamentis, et nullis aliis subsidiis ab usu quodam et exercitatione desumptis : nostri dicerent, a priori. Ruhk.

7. *Accipit prima.* Vulgo *aliena accipit principia*; ubi prima vox ab Erasmo ex ing. aut ex scholio adjecta est : abest quidem R. A. c. et Par. a. b. d. Tum *principia* habet quidem ed. A. et ms. c. sed *prima* ed. R. cum Par. a. b. d. et Grut. Denique vero pro *accipit*, rectius ponetur *accepit*, quod est in Par. b. d. et in Pal. 2. 3. 4. Schw.

8. *Trahuntque... ex alto.* Perperam vulgo *ex illo*; nec melius *ex aliquo* Par. b. d. : *ex alio* dabant R.

24 Una re consummatur animus ¹, *scientia Bonorum ac
 Malorum* immutabili, quæ soli *Philosophiæ* competit :
 nulla autem ars alia ² de bonis ac malis quærit. Singulas
 lubet circumire ³ virtutes. Fortitudo ⁴ contemptrix timen-
 dorum est; terribilia, et sub jugum libertatem nostram
 mittentia, despicit, provocat, frangit : numquid ergo
 25 hanc liberalia studia corroborant ⁵? Fides sanctissimum
 humani pectoris bonum est, nulla necessitate ad fallen-
 dum cogitur, nullo corrumpitur præmio. Ure, inquit,
 cæde, occide; non prodam : sed, quo magis secreta quæret
 dolor, hoc illa altius condam! Numquid liberalia studia
 hos animos facere possunt? Temperantia voluptatibus
 imperat; alias odit atque abigit, alias dispensat, et ad
 sanum modum redigit, nec unquam ad illas propter ipsas
 venit. Scit optimum esse modum cupitorum, non quan-
 26 tum velis, sed quantum debeas, sumere. Humanitas vetat

A. c. cum *Par. a.* et quinque Grute-
 rianis; unde perspecte Gruterus vi-
 dit, *ex alto* scriptum oportuisse. *S.*

1. *Una re consummatur animus.*
*Bene vertit Lagrange : Il n'y a
 qu'une science qui imprime à l'ame
 le sceau de la perfection.*

2. *Nulla autem ars alia.* Sic edd.
ab. Er. Nihil autem ulla ars alia
dabant edd. vet. et msti, quam scri-
pturam revocatam velim, quum præ-
ter rationem ab ea sit discessum. S.

3. *Singulas lubet circumire.* Tenui
lubet a Ruhk. ex Mureti conject. re-
vocatam. Alii vulgo habet, consen-
tientibus mstis; quod quum non fe-
rendum videretur, havet (i. e. avet)
corrigen- dum censuerat Pithæus, ha-
beo Lipsius. Equidem haud cunc-
tanter avet probaturus eram, si modo
aliud exemplum hujus verbi imper-
sonaliter sic usurpati succurrisset :

sane nec præmissa verbo aspiratio
moratura me erat, nec literarum v
et b permutatio, satis frequenter et
alibi in libris nostris occurrens. S.

4. *Fortitudo... est.* Non illas qua-
 tuor cardinales Stoæ virtutes percen-
 set: quod ut faceret, nihil cogebat,
 sed pro lubitu nonnullas, et eas præ-
 stantiores afferre attinebat. *Ruhk.*

5. *Numquid ergo... corroborant.*
Profecto corroborant. Quod si enim
nulla majora sunt ad virtutem inci-
tamenta, quam ipsius virtutis exem-
pla, nonne artium liberalium ope
fortiter gestorum memoria remanet,
atque ingenti æmulationis ardore ac-
cendit posterorum animos? quis se
unquam fortiorem atque ad omnia
paratiorem sensit, quam quum ad
Mucii, aut Reguli, aut Catonis egregia
facinora apud historicos legisset? Sic
quam opem liberales artes a philoso-

superbum esse adversus socios, vetat avarum; verbis, rebus, affectibus, comem se facilemque omnibus præstat; nullum alienum malum putat; bonum autem suum ideo maxime¹, quod alicui bono futurum est, amat. Numquid liberalia studia hos mores præcipiunt²? Non magis quam simplicitatem, quam modestiam ac moderationem; non magis quam frugalitatem ac parcimoniam; non magis quam clementiam³, quæ alieno sanguini tanquam suo parcat, et scit homini non esse homine prodige utendum.

Quum dicatis, inquit, sine Liberalibus studiis ad Virtutem non perveniri, quemadmodum negatis illà nihil conferre virtuti?— Quia nec sine cibo ad virtutem pervenitur, cibus tamen ad virtutem non pertinet. Ligna nihil navi conferunt, quamvis non fiat navis nisi ex lignis⁴. Non est, inquam, cur aliquid putes ejus adjutorio fieri, sine quo non potest fieri. Potest quidem etiam illud dici, sine liberalibus studiis veniri ad Sapientiam posse; quamvis enim Virtus discenda sit, tamen non per hæc discitur. Quid est autem, quare existimem, non fu-

phia accipere, illam philosophiæ reportant. Illæ enim artes sunt quasi nutrices omnium virtutum. Hæc rudes hominum mitigant animos: nec omnino immerito contendere poetæ et oratores, homines a victu fero dulcitudine cantus aut eloquentiæ revocatos, urbes ædificasse et societates inchoavisse. Vide Horatium Flaccum Arte Poetica, 396; et Ciceronem de Oratore, lib. 1.

1. *Ideo maxime.* Vulgo *id maxime*, ex Mureti ing. Schw.

2. *Humanitas.... Numquid.... hos mores præcipiunt.* Adeo tamen verum est litteras, si non ad omnes virtutes, saltem ad humanitatem comparandam conferre, ut litteræ a ve-

teribus appellatæ fuerint humaniores litteræ; atque, in nostris etiam collegiis, scholæ in quibus aut poesi aut eloquentiæ studetur, appellantur *classes d'humanités*.

3. *Clementiam.* Si non hic est finis eloquentiæ, ut clementiam præcipiat, attamen aliquando clementiam parit. Quomodo unquam, quum de vita hominis agitur, irato tyranni animo clementia induceretur, sublata eloquentia? Quam pulcherrime Cæsarem docuit clementiam Tullius in Ligario! Quam pulchrum reportavit triumphum eloquentia, qui nunquam soli philosophiæ contigisset!

4. *Nisi ex lig. R. A. c. Par. a. b. d. et alii.* Vulgo *sine lig.* ab Er. Schw.

turum sapientem eum, qui litteras nescit, quum Sapientia non sit in litteris? Res tradit, non verba : et nescio, an certior memoria¹ sit, quæ nullum extra se subsidium habet. Magna et spatiosa res est, Sapientia : vacuo illi loco opus est : de divinis humanisque descendum est, de præteritis, de futuris, de caducis, de æternis, de tempore : de quo uno vide quam multa quærantur²! Primum, an ipsum sit aliquid³? deinde, an aliquid ante tempus⁴ sit sine tempore? cum mundo cœperit? an etiam ante mundum, quia fuerit aliquid, fuerit et tempus? innumerabiles quæstiones sunt de animo⁵ tantum : unde sit⁶ qualis sit? quando esse incipit? quamdiu sit? aliunde alio transeat, et domicilia⁶ mutet, ad alias animalium formas aliasque conjectus? an non amplius quam semel serviat, et emissus vegetur in toto? utrum corpus sit, an non sit? quid sit facturus, quum per nos aliquid facere desideret? quomodo libertate sua usus, quum ex hac

1. *Certior memoria.* Ideo Druides ap. Cæsar. VI, 14 non fas esse existimabant, versus et carmina, quæ edicerent, litteris mandare : quod Cæsar etiam eam ob causam instituisse videntur, quod nolint eos qui discunt, litteris confisos, minus memoriæ studere : quod fere plerisque accidit, adjungit Cæsar, ut præsidio litterarum diligentiam in perdiscendo ac memoriæ remittant. Spectat huc observatio, quam Plato in Phædro To. X. p. 380 sq. bip. Thamo Ægyptiorum regi tribuit : litterarum usum propter recordationis negligentiam, oblivionem in animo discentium parere, quippe quos externis litterarum monumentis confisos res ipsas animo non revolvere. *Ruhk.*

2. *Quærantur.* De his quæstionibus multus est Lipsius in Physiolog.

stoic. II, 24: III, 8, etc., quæ omnia hic exponere brevitatis nostra non permittit. *Ruhk.*

3. *An ipsum sit aliquid.* Sic ed. *R.* cum Par. *d.* et vet. cod. *Jur.* *An per se sit aliq.* edd. ab Er. cum *A. c.* et Par. *a. b.* quod e scholio ductam videtur. *Schw.*

4. *An aliquid ante tempus sit sine tempore? cum mundo cœperit? an etiam ante mundum etc.* Sic ed. *R.* cum melioribus quibusque mstis. Vulgo, *an aliquid ante tempus sit: si tempus cum mundo cœpit, an et ante, etc.* *Schw.*

5. *Sunt de animo.* Totum et hunc locum ordine, pertractatum videas, si lubet, *Physiol.* III, *Dissert.* VIII et deinceps. *Lips.*

6. *Domicilia* ed. *R.* cum aliis. Vulgo *domicilium* invitis libris. *Schw.*

effugerit cavea? an obliviscatur priorum, et illic nosse se incipiat, postquam de corpore abductus in sublime accessit? Quamcumque partem rerum humanarum divinarumque comprehenderis, ingenti copia quærendorum ac discendorum fatigaberis. Hæc, tam multa, tam magna, 31 ut habere possint liberum hospitium, supervacua ex animo tollenda sunt. Non dabit se in has angustias Virtus; laxum spatium res magna desiderat. Expellantur omnia! totum pectus illi vacet!

«At enim delectat artium notitia multarum.»—Tantum itaque ex illis retineamus, quantum est necessarium. An tu existimas reprehendendum, qui supervacua usu sibi comparat, et pretiosarum rerum pompam in domo explicat; non putas cum, qui occupatus est in supervacua litterarum suppellectile? Plus scire velle, quam sit satis, intemperantiæ genus est. Quid? quod ista liberalium artium 32 consecratio molestos, verbosos, intempestivos, sibi placentes facit, et ideo non discentes necessaria, quia supervacua didicerunt. Quatuor millia librorum ¹ Didymus grammaticus scripsit; miser ², si tam multa supervacua legisset! In his libris de patria Homeri quæritur, in his de Æneæ matre vera; in his, libidinosior Anacreon ³, an ebriosior vixerit? in his, an Sapho ⁴ publica fuerit? et

1. *Didymus*. Alexandrinus, grammaticus Aristarcheus, χαλκίεντιος, ferreis visceribus, ab assiduitate indefatigabili appellatus, qui sub Augusto Imper. floruit et multos tum poetas, imprimis Homerum, tum prosaicos auctores græcos commentariis illustravit. Demetrius Træzen. ap. Athen. IV, p. 139 al. computant 3500 ab eo scriptos libros. Cf. Fabricii Bibl. Gr. Vol. I. p. 386 sqq. Harl. Etsi sequentes quæstiones supervacaneæ vi-

debantur Senecæ, nobis tamen, quibus fatum tot tantaque antiquitatis monumenta invidit, haud una ex causa perquam utilia forent. *Ruhk.*

2. *Miser*. Sic edd. a Mur. ex Pinc. libris. *Miserere* ed. R. *Miserere* A. c. Par. a. b. d. Ops. et Grut. unde *miser erat*. ed. Er. *Schw.*

3. *Anacreon*. De Anacreonte cf. Fabric. B. G. II, p. 91 sq. *Ruhk.*

4. *Sapho*. De Sapho ibid. p. 137 sq. *Ruhk.*

- 33 alia, quæ erant dediscenda, si scires. I nunc, et longam esse vitam nega! Sed ad nostros quoque quum perveneris, ostendam multa securibus recidenda. Magno impendio temporum, magna alienarum aurium molestia¹, laudatio hæc constat, *O hominem litteratum!* Simus hoc titulo rusticiore contenti, *O virum bonum!* Itane est? annales evolvam omnium gentium, et, quis primus carmina scripserit, quæram; quantum temporis inter Orphea intersit et Homerum, quum fastos non habeam, computabo; et Aristarchi ineptias² quibus aliena carmina compinxit, recognoscam³; et ætatem in syllabis conteram? Itane in geometriæ pulvere hærebo? Adeo mihi præceptum illud salutare excidit, *Tempori parce!* Hæc sciam? et quid ignorem⁴? Appion⁵ grammaticus, qui sub C. Cæsare tota

1. *Alienarum aurium molestia.* Quia, ut hunc titulum litterati hominis adipiscerentur, auditores suos longo tædio afficiebant.

2. *Aristarchi ineptias, quibus aliena carmina compinxit.* Sic *R. A. c.* Grut. et alii. Vulgo *Aristarchi notas, ... compunxit*, quod videtur ex Erasmi ingenio procusum. *Schw.*

3. *Recognoscam.* More illius ætatis: fuere enim, qui in rationes, quibus ductus Aristarchus versus, quos Homeri aliorumque poetarum non esse iudicaret, obelo confixisset s. pro alienis spurisve declarasset, inquirerent, exempli causa Didymus, Appion etc. *Ruhk.*

4. *Et quid ignorem?* Id est, (ut equidem interpretor) et quid est, quale quantique momenti et quam necessarium est id, quod ignorare mihi necesse est, ut ista sciam! Itaque *interrogandi signum cum exclamandi nota* permutatum velim. Est ista veterum librorum omnium scri-

ptura, revocata a *Ruhk.* postquam *ut quid ignorem* ex *Mureti* ing. editam fuerat. *Schw.* — Paulo videtur obscurior sensus a *Schw.* propositus, servata interrogationis nota: ideo nos simpliciter intelligimus, ut *Gronovius* interpretatur: Hæc scilicet necesse est me discere! et quid igitur possem ignorare? omnia scire hominem, est ἀδύνατον. Sunt igitur quædam, quæ nescire licet. Ex talibus vel maxime ista duco; quæ si scire me oportet, nescio profecto, quid tandem sit, quod mihi liceat nescire. Lectio: *Hæc sciam, ut quid ignorem?* satis convenientem sensum offerebat, ut vertit *Lagrange*: *N'apprendrai-je jamais à ignorer quelque chose?*

5. *Appion.* *Apion* ms. c. non male. Vitiose *Aphion* ed. *R. Apyon A. S.* — *Appion*, Alexandrinus, qui ut accusaret Judæos, Romam ad Caium Caligulam Imperat. mittebatur contra *Philonem*. Multa scripsit, et ad illustrandos poetas, e. c. Homerum,

circulatus est¹ Græcia, et in nomen Homeri ab omnibus civitatibus adoptatus, aiebat, « Homerum, utraque materia consummata, et Odyssea, et Iliade, principium adjecisse operi suo, quo bellum Trojanum complexus est : » hujus rei argumentum afferebat, « quod duas litteras² in primo versu posuisset ex industria, librorum suorum numerum continentes. » — Talia sciat oportet, qui multa vult scire.

Non vis cogitare³, quantum temporis tibi auferat mala valetudo, quantum occupatio publica, quantum occupatio privata, quantum occupatio quotidiana, quantum somnus? Metire ætatem tuam! tam multa non capit. De liberalibus studiis loquor; Philosophi quantum habent supervacui? quantum ab usu recedentis? Ipsi⁴ quoque ad syllabarum distinctiones, et conjunctionum ac præpositionum proprietates descenderunt, et invidere grammaticis, invidere geometris. Quidquid in illorum artibus supervacuum erat, transtulere in suam. Sic effectum est, ut diligentius scirent loqui, quam vivere. Audi, quantum mali faciat nimia subtilitas, et quam infesta veritati sit! Protagoras⁵ ait, « de omni re in utramque partem disputari posse ex æquo, et de hac

unde et in nomen Homeri ab omnibus civitatibus adoptatus i. alter Homerus cognominabatur, et historica, e. c. librum adversus Judæos, cui Flavius Josephus respondit. Cf. Ger. Io. Vossius de Histor. Gr. II. p. 190sq. Ruhk.

1. *Circulatus est.* Revocavi ex ed. R. cui suffragabatur cod. ms. Lipsii. Alii vulgo *circumlatus. Circumdatus* ms. c. Schw.

2. *Hujus rei argumentum afferebat, quod duas litteras.* Sc. M et H in prima Iliadis voce ΜΗΝΙΝ, quæ

signant 48. Lipsius, qui similes nugas affert ex Plutarch. Quæst. conviv. IX, 3. Ruhk.

3. *Non vis cogitare* Sic optime unus Grut. quum antea in edd. esset, *noli cogitare*; ap. Muretum, *nunc cogita*: Pincianus ex veteri lectione scribat littera minore, ut cohæreat superioribus: *non cogitare.* Ruhk.

4. *Ipsi... geometris.* E. c. Plato, Aristoteles, Stoici. Ruhk.

5. *Protagoras... sit.* Hæc et sequentia bene pertractavit Lipsius in Manud. ad Physiol. stoic. II, 4. Tie-

ipsa, an omnis res in utramque partem disputabilis sit.» Nausiphanes¹, ait, « ex his, quæ videntur esse, nihil magis esse, quam non esse. » Parmenides² ait, « ex his, quæ videntur, nihil esse ab uno diversum³. » Zenon⁴ Eleates omnia negotia de negotio dejecit : ait, *Nihil esse*. Circa eadem fere Pyrrhonii⁵ versantur, et Megarici, et Eretrici, et Academici, qui novam induxerunt⁶ scientiam, 38 *nihil scire*⁷. Hæc omnia in illum supervacuum studiorum

demann Geist. der, specul. Philos. I. p. 351 sqq. Ruhk.

1. *Nausiphanes*. De Nausiphane, Pyrrhonis discipulo et Epicuri magistro, vid. Diog. Laert. IX, 69 ibiq. Menagium. R.

2. *Parmenides*. De Parmenide cf. Tiedemanni *Geist. d. s. Phil. I*, 170 sq. *Ruhk.*

3. *Nihil esse ab uno diversum*. Ex Erasmi ora hoc adscivi; quamquam vereor, ne ex ingenio viri, non e vet. cod. ductum sit: scilicet ex scriptura ed. R. *nihil esse ab universo*, collata cum eo quod infr. § 38 legitur, *si Parmenidi credo, nihil est præter unum*, colligi ista scriptura *ab uno diversum* poterat. Si teneas scripturam in contextu Erasmi positam, *nihil esse in universo*, cui suffragantur Par. a. b. d. cum Pinciani Gruterique libris, nihil intererit inter Parmenidis et Zenonis placitum. Pincianus ex conjec. malebat, *nihil esse nisi unum*: Muretus item ex conjec. et post eum alii ediderunt *nihil esse in universum*; quo quidem nihil promovebatur. Defectu manifeste laborat ms. c. nil aliud nisi hæc habens, *ex his quæ videntur universo*; Ed. A. *ex his quæ videntur nihil esse universo*. Schw. — Ruhk. amplexus est Gronovii conjecturam, *nisi universum*. Mox enim, ait, § 38 ha-

bes: *si Parmenidi, nihil est præter unum*. Senserat autem τὸ πᾶν ἐν ἑνὶ, quod propemodum ipse docet Seneca Ep. xcv, 40 *omne hoc quod vides, quo divina atque humana conclusa sunt, unum est*. Cf. Plut. adv. Colot. Vol. II. pag. 1114. D. Fræf. Tiedemann. *Geist der spek. Phil. I* p. 190 sq. et Fragmenta Parmenidis coll. et illustr. a Fulleborn (1795, Zullichaviæ.) p. 60 sq. Antea: *in universum*: ap. Muretum al.: *in universo* ap. Er. et in codd. Grat. *Ruhk.*

4. *Zenon Eleates*. De Zenone Eleate conf. Tiedemanni *Geist d. s. Phil. I*. 297. *Ruhk.*

5. *Pyrrhonii, Megarici*. De scepticis hic sermonem esse cuique patet, qui etsi sectam nullam proprie constituere possent, rejecta quippe omni auctoritate conditoris systematis cujuscumque, scholas tamen quasdam formarunt a nostro nominatas. Convenisse autem constat in hisce fere: etsi notiones consensu nostro sint comprobandæ, nulla tamen causa satis sufficiens est, qua perducamur ad earum objectivam, quam vocant, veritatem agnoscendam. Cf. Christi. Weissii commentatio de Scepticismi causis atque natura. Lipsiæ 1801. R.

6. *Induxerunt*. Temere duxerunt ed Bipont. et inde ed. Ruhk. Schw.

7. *Nihil scire*. Percommode nihil

liberalium gregem conjice. Illi mihi non profuturam scientiam tradunt; hi spem omnis scientiæ eripiunt: satius est supervacua scire, quam nihil. Illi non præferunt lumen, per quod acies dirigatur ad verum; hi oculos mihi effodiunt. Si Protagoræ credo¹, nihil in rerum natura est, nisi dubium; si Nausiphani, hoc unum certum est nihil esse certi; si Parmenidi, nihil est præter unum; si Zenoni, ne unum quidem. Quid ergo nos sumus? quid ista, quæ nos circumstant, alunt, sustinent? Tota rerum natura umbra est, aut inanis, aut fallax. Non facile dixerim, utrum magis irascar illis, qui nos nihil scire voluerunt; an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt, nihil scire. Vale.

sciri scribitur in nostro Arg. c. Conf. Cic. Acad. lib. I, cap. 12. et de Orat. I. 51. Schw.

1. *Si Protagoræ credo.* H. subito desinunt *codices Parisienses* ab Em-

merico nostro collati. Eodemque fere loco desinebant *quatuor Gallici codices ab Opsopæo* olim collati; quorum unus idem ipse erat, qui a nobis nota *Par. b.* insignitus est. Schw.

CLARISSIMI VIRI D. DIDEROT

TESTIMONIUM

DE L. ANNÆI SENECAE

EPISTOLIS I-LXXXVIII.

LES LETTRES de Sénèque sont adressées à Lucilius, son ami et son élève dans la philosophie stoïcienne. « Lucilius, je vous » réclame, vous êtes mon ouvrage. » Ils étaient âgés tous deux : « Nous ne sommes plus jeunes. » Lucilius, né dans une condition médiocre, s'était élevé par son mérite au rang de chevalier romain, et avait obtenu la place d'intendant en Sicile.

La matière traitée dans cette correspondance est très-étendue ; c'est presque un cours de morale complet. Je vais le suivre ; mais pour m'épargner à moi-même et aux autres la sécheresse et le dégoût d'une table, j'indiquerai, chemin faisant, quelques-uns des traits qui m'ont le plus frappé, ce que je voudrais avoir recueilli de ma lecture ; et surtout, qu'on ne se persuade pas qu'il n'y ait rien ni à remarquer, ni à apprendre dans celles dont je n'annoncerai que le sujet. Lisez le reste de mon ouvrage comme vous liriez les Pensées détachées de La Rochefoucault.

La première est sur le tems. Sénèque dit, et ne dit que trop vrai : « Qu'une partie de la vie se passe à mal faire, la plus » grande à ne rien faire, presque entière à faire autre chose que » ce qu'on devrait. »

« Où est l'homme qui sache apprécier le tems, compter les » jours, et se rappeler qu'il meurt à chaque instant ? »

« Je me trouve dans le cas de ces gens ruinés sans qu'il y ai

» de leur faute : tout le monde les excuse , personne ne les » assiste. »

Il traite dans la IIe des voyages.

« Le voyageur a beaucoup d'hôtes et peu d'amis... » Il ressemble au possesseur d'un palais qui passerait sa vie à parcourir ses riches et vastes appartemens, sans s'arrêter un instant dans celui que son père , sa mère , sa femme , ses enfans , ses amis , ses concitoyens occupent.

Et dans la même , des lectures , autre sorte de voyage.

« Ne pouvant lire autant de livres que vous en pouvez acquérir , n'en acquérez qu'autant que vous en pourrez lire. »

« On lit pour se rendre habile : si on lisait pour se rendre » meilleur , bientôt on deviendrait plus habile. »

« Si vous consultez la nature sur le travail et sur le repos , » elle vous répondra qu'elle a fait le jour et la nuit. »

C'est là qu'il dit d'Épicure : « Je passe dans le camp ennemi en espion , mais non en déserteur. »

Si vous avez à faire choix d'un ami , lisez la IIIe , où l'on trouve , entre autres , cette maxime de Pomponius :

« Il y a des yeux tellement accoutumés aux ténèbres , qu'ils » voient trouble au grand jour. »

« Ne faites rien que votre ennemi ne puisse savoir. »

La IVe vous affranchira des terreurs de la mort et des sollicitudes de la vie.

« Le tyran me fera conduire , où?... Où je vais. »

« Un mal n'est pas grand , quand il est le dernier des maux. »
 » La perte la moins à craindre est celle qui ne peut être suivie » de regrets. »

« Celui qui ne veut que satisfaire à la faim , à la soif , aux » besoins de la nature , ne se morfond point à la porte des » grands , n'essuie ni leurs regards dédaigneux , ni leur politesse » insultante. »

Frappez à cette porte pour autrui , n'y frappez jamais pour vous.

Dans la Ve , sur la singularité , il adresse à Lucilius des conseils dont quelques-uns d'entre nous pourraient profiter.

« N'allez pas, à l'exemple de certains philosophes moins curieux de faire des progrès que du bruit, affecter dans votre extérieur, vos occupations, votre genre de vie, une originalité qui vous distingue : vous vous interdirez cet habillement bizarre, cette chevelure hérissée, cette barbe hétéroclite, et toutes ces voies détournées pour arriver à la considération. Eh ! le nom de philosophe n'est déjà que trop odieux, avec quelque modestie qu'on le porte !... N'y aura-t-il donc aucune différence entre nous et le vulgaire ?... Il y en aura, mais je veux qu'on y regarde de près pour l'apercevoir. »

« Il faut que la vie du sage soit un mélange de bonnes mœurs et de mœurs publiques... » Qu'en pense Diogène ? Celui-ci disait à son élève : Que ta vie ne soit point un mélange bigarré de bonnes mœurs et de mœurs publiques... « Il faut qu'on l'admire et qu'on s'y reconnaisse.... » Il importe peu que des fous t'admirent ; et si le peuple se reconnaît en toi, ce sera presque toujours tant pis pour toi.

« Je n'aime à apprendre que pour enseigner. » Je n'aime à apprendre que pour être moins ignorant.

« La plus belle découverte cesserait de me plaire, si elle n'était que pour moi... » La découverte la plus simple, ne fût-elle que pour moi, me plairait encore. Ce n'est pas que je n'aime aussi à répandre le peu que je sais. Si le hasard m'offre une belle page ignorée, j'en jouis doublement, et par l'admiration qu'elle me cause, et par l'espoir de l'indiquer à mes amis.

« Philosophe, où en es-tu ?... » Heureux celui qui s'est fait cette question, et qui s'est répondu : Je commence à me reconcilier avec moi-même !

Voulez-vous savoir ce que c'est que la véritable amitié ? Vous l'apprendrez dans la VIe.

« Combien d'hommes, dit-il, ont plutôt manqué d'amitié que d'amis !... » Le contraire ne serait-il pas aussi vrai ? et ne pourrait-on pas dire : Combien d'hommes ont plutôt manqué d'amis que d'amitié !

L'amour est l'ivresse de l'homme adulte ; l'amitié est la pas-

sion de la jeunesse : c'est alors que j'étais lui , qu'il était moi. Ce n'était point un choix réfléchi ; je m'étais attaché , je ne sais par quel instinct secret de la conformité. S'il eût été sage , je ne l'aurais pas aimé ; je ne l'aurais pas aimé , s'il eût été fou : il me le fallait sage ou fou de cette manière. J'éprouvais ses plaisirs , ses peines , ses goûts , ses aversions ; nous courions les mêmes hasards : s'il avait une fantaisie , j'étais surpris de ne l'avoir pas eue le premier : dans l'attaque , dans la défense , jamais , jamais il ne nous vint en pensée d'examiner qui de nos adversaires ou de nous avait tort ou raison : nous n'avions qu'une bourse ; je n'étais indigent , que quand il était pauvre. S'il eût été tenté d'un forfait , quel parti aurais-je pris ? Je l'ignore : j'aurais été déchiré de l'horreur de son projet , si j'en avais été frappé , et de la douleur de l'abandonner seul à son mauvais sort. Qu'est devenue cette manière d'exister si une , si violente et si douce ? A peine m'en souviens-je : l'intérêt personnel l'a successivement affaibli. Je suis vieux , et je m'avoue , non sans amertume et sans regret , qu'on a des liaisons d'habitude dans l'âge avancé , mais qu'il ne reste en nous , à côté de nous , que le vain simulacre de l'amitié. *Jam proximus ardet Ucalegon*. Cet Ucalégon du poète , c'est vous , c'est moi : on ne pense guère à la maison d'autrui , quand le feu est à la nôtre.

Ah ! les amis ! les amis ! il en est un ; ne compte fermement que sur celui-là : c'est celui dont tu as si long-tems et si souvent éprouvé la bienveillance et la perfidie ; qui t'a rendu tant de bons et de mauvais offices , qui t'a donné tant de bons et de mauvais conseils ; qui t'a tenu tant de propos flatteurs et adressé tant de vérités dures , et dont tu passes les journées à te louer et à te plaindre. Tu pourras survivre à tous les autres ; celui-ci ne t'abandonnera qu'à la mort : c'est toi ; tâche d'être ton meilleur ami.

« Le philosophe Attalus préférait un ami à faire , à un ami déjà fait... » Un peintre célèbre court après un voleur et lui offre un tableau fini , pour l'ébauche que le voleur avait enlevée de dessus son chevalet. Il me déplaît qu'on en fasse autant en amitié.

J'ai vu l'amour , j'ai vu l'amitié héroïques ; le spectacle des deux amis m'a plus touché que celui des deux amans. D'un côté , c'était la raison ; de l'autre , la passion qui faisait de grandes choses : l'homme et l'animal.

« Les présens de la fortune ! Dites ses pièges. »

Il conseille , lettre VIIe , la fuite du monde. « Je ne rapporte » jamais de la société les mœurs que j'y ai portées. »

Quel est celui d'entre nous assez sage , ou assez corrompu qui n'en puisse dire autant ?

« Rien de plus nuisible aux bonnes mœurs que la fréquenta- » tion des spectacles. . . » Des spectacles de Rome ? cela se peut ; des nôtres , je ne le crois pas.

A propos des spectacles de son tems qui n'étaient que des exécutions , Sénèque dit : « Un homme a-t-il volé ? qu'on le pend. » « A-t-il assassiné ? qu'on le tue. Mais toi , malheureux specta- » teur , qu'as-tu fait pour assister à la potence ?... » Cela est beau.

« Il est dur de vivre sous la nécessité , mais il n'y a point de » nécessité d'y vivre. »

« Arracher à Caton son poignard , c'est lui envier son immor- » talité. »

« La vertu a perdu de son prix pour celui qui se surfait celui » de la vie. »

Malheur à celui que quelques-unes de ces pensées que je jette au hasard , à mesure que la lecture du philosophe me les offre , ne plongera pas dans la méditation !

« Rien de plus commun qu'un vieillard qui commence à vivre. » Rien de plus commun qu'un vieillard qui meurt avant que d'avoir vécu. La plupart des hommes meurent le hochet à la main.

« L'homme puissant craint autant de maux qu'il en peut faire... » D'où naît donc cet abus si fréquent de la puissance ? C'est que l'effet naturel de la force est d'inspirer l'audace , et que l'effet naturel du pouvoir est d'affaiblir la crainte.

« Le désespoir des esclaves immole autant d'hommes que les » caprices des rois. . . » Je le désirerais.

« L'esclave a-t-il sur son maître le droit de vie et de mort?...
 Qui peut en douter? Puissent tous ces malheureux enlevés, vendus, achetés, revendus, et condamnés au rôle de la bête de somme, en être un jour aussi fortement persuadés que moi!

Ici, il apostrophe les Romains; il leur reproche d'enseigner la cruauté à leur souverain qui ne saurait l'apprendre. Sénèque n'avait pas encore démêlé le caractère de son élève, et son commerce épistolaire avec Lucilius commença apparemment pendant les cinq premières années du règne de Néron.

« La route du précepte est longue, celle de l'exemple est courte. Les disciples de Socrate et d'Épicure profitèrent plus de leurs mœurs que de leurs discours... » (*Let. vi^e*) Il résulte de cette maxime, applicable surtout à l'éducation des enfans, qu'il faut leur adresser rarement de ces préceptes dont la vérité ne peut être constatée que par une longue expérience; mais parlez sensément, agissez toujours bien devant eux. C'est ainsi que les Romains préparaient à la république des magistrats, des guerriers et des orateurs. Vous serez difficile sur la compagnie dans laquelle vous pourrez les admettre, si vous pensez qu'il y a tel mot, telle action capable de détruire le fruit de plusieurs années.

Heureux les enfans nés de parens élevés aux grandes places! ils entendent, dès le berceau, parler de grandes choses.

L'activité du sage est le sujet de la *viiie*.

Dans la *ixe*, où il en caractérise l'amitié, il prétend qu'on refait aussi aisément un ami perdu que Phidias une statue brisée. Je n'en crois rien. Quoi! l'homme à qui je confierai mes pensées les plus secrètes; qui me soutiendra dans les pas glissans de la vie; qui me fortifiera par la sagesse de ses conseils et la continuité de son exemple; qui sera le dépositaire de ma fortune, de ma liberté, de ma vie, de mon honneur; sur les mœurs duquel les hommes seront autorisés à juger des miennes; je dis plus, l'homme que je pourrai interroger sans crainte; dont je ne redouterai point la confiance; dont, pour me servir de l'expression de génie du chancelier Bacon, j'oserai éclairer le fond de la caverne, sans sentir vaciller le flambeau dans ma main; cet

homme se refait en un jour , en un mois , en un an ! Eh ! malheureusement la durée de la vie y suffit à peine ; et c'est un fait bien connu des vieillards , qui aiment mieux rester seuls que de s'occuper à retrouver un ami.

Lorsque notre philosophe se demande à lui-même ce qu'il s'est promis en prenant un ami, et qu'il se répond : « d'avoir quelqu'un » pour qui mourir, qui accompagner en exil, qui sauver aux dépens de nos jours... » il est grand, il est sublime, mais il a changé d'avis.

Lorsque , comparant l'amour et l'amitié , il ajoute que *l'amour est presque la folie de l'amitié* , il est délicat. Lorsqu'il répond à la question, Quelle sera la vie du sage sur une plage déserte , dans le fond d'un cachot ? *celle de Jupiter dans la dissolution des mondes* ; il montre une ame forte. De pareilles idées ne viennent qu'à des hommes d'une trempe rare.

Il traite dans la xe de la solitude.

« Cratès disait à un jeune homme : Que fais-tu là seul ? » Le jeune homme lui répondit : « Je m'entretiens avec moi-même.... — Prends garde , lui répliqua le philosophe , de t'entretenir avec un flatteur... » Le sot cesse d'être un sot pour le moment où il nous flatte, et nous dirions volontiers de lui : Mais cet homme n'est pourtant pas trop bête.

« Vivez avec les hommes , comme si les dieux vous voyaient : » parlez aux dieux , comme si les hommes vous entendaient. »

Dans la xie , des avantages de la vieillesse , de la mort et du suicide.

La manière dont les habitans de sa campagne , son fermier , son jardinier , ses arbres , ses charmilles , lui rappellent son grand âge , est charmante. « Qu'est-ce que cet homme qu'on a posté-là , » et qu'on ne tardera pas d'y exposer ? Où a-t-on trouvé ce squelette ? le beau passe-tems de m'apporter ici les morts du voisinage ! — Quoi ! vous ne reconnaissez pas Félicion , le fils de votre métayer , à qui vous avez donné tant de jouets , quand il était enfant ? »

Dans la xiie , des effets de la philosophie sur les défauts et sur les vices.

Dans la XIIIe, du courage que donne la vertu, et du dessein de l'avenir.

« Le sage qui craint l'opinion ressemble à un général qui s'ébranle à la vue d'un nuage de poussière élevé par un troupeau. »

« Espérer, au lieu de craindre, c'est remplacer un mal par un autre. »

Dans la XIVe, des soins du corps.

« Donnons-lui des soins, mais prêts à le précipiter dans les flammes, au moindre signal de la raison, de l'honneur, du devoir. »

« L'administration d'une république livrée à des brigands n'est pas digne du sage.... » Hommes publics, consolez-vous, si votre disgrâce est arrivée, ou si le mauvais génie de l'état veut qu'elle arrive.

« Le sage ne provoquera point le courroux des grands... »

Maxime pusillanime: c'est le condamner à taire la vérité.

On dit: *Vivre d'abord, ensuite philosopher.* C'est le peuple qui parle ainsi: mais le sage dit: *philosopher d'abord, et vivre ensuite*, si l'on peut, ou aimer la vertu avant la vie.

Si le philosophe ne croyait pas que la périlleuse vérité qu'il va dire fructifierait dans l'avenir, il se tairait. Il parle, en attendant un grand prince, un grand ministre qui exécute; il aime la vertu; il la pratique: il fait peut-être de cas de la vie, il méprise la mort. Un d'entre eux disait: « La nature qui a fait le tyran terrible m'a fait sans peur. » S'il peut conserver la vie en attaquant le vice, il le fera; mais s'il est impossible de vivre et de dire la vérité, il fera son métier. Quoi! l'apôtre de la vérité n'aurait pas le même courage que l'apôtre du mensonge!

On ne fait point une tragédie de la mort de celui qui craint l'échafaud, et qui va lâchement apostasier au pied d'un tribunal. Il ignore que sa mort sera plus instructive que tous ses écrits.

« Le sage, dans la prospérité, me montre l'apôtre de la vertu; dans l'adversité, son martyr. »

Pourquoi le sang du philosophe ne serait-il pas aussi fécond

que celui des martyrs? C'est qu'il est plus facile de croire que de bien faire.

« Il y a trois passions qu'il ne faut point exciter : la haine ,
» l'envie , le mépris. »

Cela est plus digne du moine de Rabelais que du disciple de Zénon. C'est vous, Sénèque, qui m'avez appris à vous répondre : Il y a des hommes dont il est glorieux d'être haï : le tourment de l'envie est toujours un éloge ; le mépris n'est souvent qu'une affectation.... « Craignons l'admiration.... » Et pourquoi? Faisons tout ce qui peut en mériter.

Il s'entretient avec son ami, Lettres xv, xvi, xvii, xviii, xix, des exercices du corps, de l'utilité de la philosophie, de la richesse, de la pauvreté, des persécutions ; de la calomnie ; qu'il faut embrasser la philosophie sans délai ; des amusemens du sage ; de la colère, des passions, des vices, des vertus, des avantages du repos ; de la société, des fonctions publiques, du bonheur, du malheur.

« Le même mot peut sortir de la bouche d'un sage et d'un fou. »

« La sagesse, comme l'or, est l'équivalent de toute richesse. »

« La richesse est souvent la fin d'une misère et le commen-
» cement d'une autre. »

« Le philosophe a son ennemi et sa discipline comme le mi-
» litaire : pour vaincre, la bravoure seule ne suffit pas. »

On dit : Ce fait, de qui le tenez-vous? « Ce témoin est sus-
» pect : c'est son père ; c'est son ami ; c'est son collègue ; c'est
» son protecteur ; c'est son client... » Qui est-ce qui vous con-
» tredit ainsi? C'est l'envie, l'envie que vous affligez par le récit
d'une belle action.

Les préceptes de Sénèque sont austères ; mais l'expérience journalière et l'usage du monde en confirment la vérité : on ne les conteste que par vanité ou par faiblesse. C'est dans sa xxe Lettre qu'il dit aux grands, aux gens en place, un mot simple, mais qu'ils devraient avoir sans cesse à la bouche, s'ils sentaient vivement les inconvéniens de leur élévation : « Quand viendra
» le jour heureux, où l'on ne me mentira plus? »

Je ne relis point les ouvrages de Sénèque sans m'apercevoir que je ne les ai point encore assez lus.

Quel est l'objet de la philosophie? C'est de lier les hommes par un commerce d'idées, et par l'exercice d'une bienfaisance mutuelle.

La philosophie nous ordonne-t-elle de nous tourmenter? Non.

Dans la Lettre VIII, sur l'activité du sage, il parle des drames mixtes, dont le ton est grave, et le genre moyen entre la tragédie et la comédie. Ce genre eut-il aussi des détracteurs chez les anciens? Il ne le dit pas.

Selon lui, Lettre XIV : « La philosophie est une espèce de » sacerdoce, révérend des gens de bien, respecté même de ceux » qui ne sont méchants qu'à demi; et celui qui jette de la boue » au philosophe est une espèce d'impie. » Non, non, Suilius, Aristophanes modernes, jamais la dépravation ne sera assez générale, assez durable, assez puissante, ou la ligue de l'ignorance et du vice contre la science et la vertu assez forte, pour empêcher la philosophie d'être vénérable et sacrée.

Ne nous engageons point dans les querelles, méprisons les propos de l'impudent; soyons convaincus qu'il n'y a que des hommes abjects qui osent nous insulter. Ne soyons pas plus offensés de leurs injures que nous ne serions flattés de leur éloge; abandonnons le pervers à sa honte secrète. — « Est-ce qu'il en éprouve? » — Je le crois, depuis qu'un de ces infâmes salariés des grands pour déchirer les gens de bien, a dit d'une satire de commande, qu'il n'était pas bien sûr d'être content de l'avoir faite. Un des châtimens de la folie est de se déplaire à elle-même.

L'ouvrage de Sénèque est un champ où l'on trouve toujours à glaner. Je vois que, dans l'opulence, il s'exerçait à la pauvreté; au milieu des richesses, il se rit de la peine inutile que la fortune s'est donnée.

« Dieux, accordez-moi la sagesse, et je vous tiens quittes du » reste.... » Mais, Sénèque, dans votre système est-ce que les Dieux accordent la sagesse? La sagesse n'est-elle pas l'ouvrage du sage? et n'est-ce pas la raison pour laquelle, dans votre en-

thousiasme, vous avez élevé quelquefois le sage au-dessus des Dieux, sages par leur nature, sans efforts et sans mérite!

Dans les pensées de Sénèque les plus subtiles, dans ses opinions les plus paradoxales, il y a presque toujours un côté juste.

Comme il n'y a presque aucune proposition sur les mœurs qui soit vraie sans exception, il arrive souvent au moraliste d'assurer le pour et le contre; selon qu'il se renferme dans la loi générale, ou qu'il ne considère qu'un cas particulier, l'homme lui paraîtra grand ou petit.

Il dit, Lettre XXI, à propos de la vraie gloire du sage : « En » vain Atticus aurait eu pour gendre Agrippa, pour descendants » Tibère et Drusus; parmi ces noms illustres le sien serait ignoré, » si le prince des orateurs ne lui eût adressé quelques lettres. » Lucilius, si la gloire vous touche, les miennes vous feront » plus connaître que toutes vos dignités : qui saurait qu'il exista » un Idoménee, sans celles d'Épicure? »

Il ajoute : « J'ai aussi quelques droits sur les races futures; je » puis sauver un nom de l'oubli et partager mon immortalité » avec un ami... » Qu'on doit être heureux par cette pensée! En effet, quoi de plus doux que de croire qu'on enrichira sa nation d'un grand nom de plus? Ne se félicite-t-on pas d'avoir pris naissance dans une contrée célèbre par les hommes rares qu'elle a produits? Est-il de plus flatteuse espérance que de laisser à ses parens, à ses amis, à ses descendants, aux étrangers, aux siens, à l'univers, un sujet d'admiration, d'entretien et de regrets? Qui est-ce qui a fait cet ouvrage, ce poème, ce tableau, cette statue, cette colonnade? C'est un Français, c'est Bouchardon, c'est Pigal; c'était l'ami de mon grand-père, voilà son buste. Avec quel plaisir mon père, qui l'avait vu, dans sa jeunesse, nous entretenait de son maintien, de son caractère et de ses opinions! Voilà la maison qu'il habitait; on la visite encore. La république a doté une de ses arrière-nièces; un citoyen bienfaisant tira de l'indigence un de ses descendants, qui n'avait d'autre mérite que de porter son nom. Malheur à l'homme personnel qui lira cette page avec dédain! Si par hasard c'est un

artiste distingué , croyez qu'il n'est sincère ni avec vous , ni avec lui-même.

Une sorte de reconnaissance délicate s'unit à une curiosité digne d'éloge , pour nous intéresser à l'histoire privée de ceux dont nous admirons les ouvrages. Le lieu de leur naissance , leur éducation , leur caractère , la date de leurs productions , l'accueil qu'elles reçurent dans le tems ; leurs penchans , leurs goûts honnêtes ou malhonnêtes , leurs amitiés , leurs fantaisies , leurs travers , leur forme extérieure , les traits de leurs visages , tout ce qui les concerne arrête l'attention de la postérité. Nous aimons à visiter leurs demeures ; nous éprouverions une douce émotion à l'ombre d'un arbre sous lequel ils se seraient reposés ; nous voudrions voir et converser avec les sages dont les travaux ont augmenté le pouvoir de la vertu et les trésors de la vérité. Sans ce tribut , la sagesse accumulée des siècles serait un don gratuitement accordé à des ingrats.

« Mes concitoyens ne m'ont point élevé aux honneurs : Idoménée , ils ont mieux fait , ils m'en ont ôté le désir..... » Ce mot est d'Épicure.

Notre stoïcien , conduit à la porte des jardins de ce philosophe , y grave une inscription qui atteste l'austérité de l'un et l'impartialité de l'autre. La voici :

« Passant , tu peux t'arrêter ici : la volupté y donne la loi.—
 » Quoi ! c'est de la farine détrempée que tu me présentes , c'est
 » d'eau que tu remplis ma coupe ! — Assurément ; à ma table
 » les mets apaisent la faim , la boisson n'irrite pas la soif ; voilà
 » ma volupté. »

« Agissez toujours , Lucilius , comme si Épicure vous regardait. »

C'est ainsi que Sénèque pensait de ce philosophe si mal connu et tant calomnié. On ne s'est pas acharné avec moins de fureur sur la doctrine d'Épicure que sur les mœurs de Sénèque.

Je lis dans un auteur moderne (Batteux , *Morale d'Épicure*) :
 « On oppose Sénèque comme un bouclier impénétrable à tous les
 » traits qu'on peut lancer sur Épicure. Il est vrai que l'apologie

» que Sénèque a faite d'Épicure est formelle ; mais il est à craindre que, loin de justifier l'un, elle ne donne des soupçons contre l'autre. Si, à l'honneur d'Épicure, leurs doctrines avaient des apparences communes, ce serait à la honte de Zénon. »

Lorsque Sénèque fait l'éloge d'Épicure, il ne décrie point Zénon, non plus qu'il ne préconise celui-ci, lorsqu'il attaque le premier. C'est un juge impartial qui pèse ce que chaque secte enseigne de contraire ou de conforme à la vérité, et qui s'en explique avec franchise. Si les talens sublimes et les vertus transcendantes de l'académicien des Inscriptions, qui a enrichi l'histoire critique de la philosophie de son examen de la vie et de la doctrine d'Épicure, ne m'étaient parfaitement connus, je penserais qu'un auteur qui se sert de l'éloge de l'une des écoles pour les rendre toutes deux suspectes, est un mauvais logicien, s'il pense ce qu'il écrit, ou un dangereux hypocrite, s'il écrit ce qu'il ne pense pas.

Un littérateur du jour aurait-il la vanité de se croire mieux instruit des sentimens d'Épicure, dont les ouvrages nous manquent, qu'un ancien philosophe, qu'un Sénèque, qui les avait sous les yeux ?

Qu'Épicure et Zénon se soient accordés l'un et l'autre à regarder la vertu comme le plus essentiel de tous les biens, et qu'ils en aient eu les mêmes idées : que s'ensuit-il ? Que l'Épicurien n'en était pas moins corrompu, et que le stoïcien en était peut-être moins sage. Voilà une étrange conclusion.

Eh ! c'est bien assez de condamner Épicure, sans lui associer aussi lestement le philosophe Sénèque son apologiste ; Sénèque, que saint Jérôme, qui n'était pas le plus tolérant des pères de l'église, loue pour la pureté de sa morale, la sainteté de sa vie, et qu'il a inscrit dans le catalogue des auteurs sacrés.

« O Dieu ! je vois à tes côtés un Sénèque à qui tu rends le prix du sang qu'il eût versé pour toi ; un Épicète qui te chérit dans les fers ; un Antonin qui ne te méconnut pas sur le trône ; j'y vois un Tite qui regrettait les instans où il avait négligé de faire du bien aux hommes ; un Aristide qui honora

» la pauvreté, et qui préféra le nom de Juste aux honneurs et
 » aux richesses ; un Régulus qui sourit aux bourreaux ; et je
 » vois loin de toi des barbares qui, la croix à la main, assou-
 » vissent leurs fureurs, et réussiraient à te faire haïr, si l'homme
 » vertueux pouvait t'imputer leurs atrocités... » Ces lignes éner-
 giques ne sont pas de moi ; mais je les envie à l'auteur anonyme
 d'un *Éloge de Socrate*.

Sénèque ne ferme presque pas une de ses Lettres sans la sceller de quelques maximes d'Épicure, et ces maximes sont toujours d'un grand sens et d'une sagesse merveilleuse : quelle honte pour le Zénonisme !

C'est dans la xxiiie Lettre sur les conseils et sur les affaires, que Sénèque dit des goûts passagers de l'ambition : « C'est un
 » amant qui querelle avec sa maîtresse ; n'allez pas prendre un
 » moment d'humeur pour une rupture... » Croit-on que cette pensée déparât celles de La Rochefoucault ? Il ajoute : « Nous
 » mourons plus mauvais que nous ne naissons. Je t'avais en-
 » gendré, nous dit la nature, sans désirs, sans crainte, sans su-
 » perstition, sans perfidie, sans vice... » Cela est-il bien vrai?...
 « Retourne comme tu es venu. La vie nous corrompt. »

« Vicieux, je te condamne à quitter, ou le vice, ou la vie. Choisis. »

En parcourant les Lettres xxiii et xxiv, sur la philosophie, source des vrais plaisirs, sur le passé, le présent, le futur, les craintes de l'avenir, les terreurs de la mort, je me suis rappelé l'endroit où Horace recommande au poète la lecture des feuillets de Socrate ; on pourrait lui dire avec plus de raison encore : *Rem tibi Senecæ poterunt ostendere chartæ*. Si tu crains d'être un poète *exsangue*, un diseur de puérités sonores, si tu veux connaître les vices, les vertus, les passions, les devoirs de l'homme dans toutes les conditions et les circonstances, lis Sénèque.

Homme pusillanime, si les deux grands fantômes, la douleur et la mort, t'effraient, lis Sénèque.

« Que veulent dire ces fouets armés de pointes aiguës, ces
 » chevalets, cet attirail de supplices ? Quoi ! ce n'est que de la
 » douleur ! Ce n'est rien, ou elle finira promptement. A quoi

» bon ces glaives, ces feux, ces bourreaux qui frémissent autour de moi? Quoi! ce n'est que la mort? Mon esclave la brave hier. »

Il s'occupe, Lettre xxv, des dangers de la solitude : si l'homme se retire dans la forêt par vanité ou par misanthropie, s'il y porte une âme pleine de fiel, il ne tardera pas à y devenir une bête féroce : celui dont il y prendra conseil est un méchant qui achèvera de le pervertir.

Tel homme se croit sage, tandis que sa folie sommeille.

C'est dans une des Lettres qui suivent qu'il dit au philosophe : « Que fais-tu là? ... » et que le philosophe lui répond : « Hélas! » couché dans une même vaste infirmerie, je m'entretiens avec les autres malades... » On est vraiment touché de cette modestie.

Il écrit, Lettres xxvi, xxvii, xxviii et xxix, des avantages de la vieillesse, de la vertu, du vrai bonheur, des voyages, des conseils indiscrets. On voit, dans cette dernière, qu'il y avait aussi à Rome des hommes pervers qu'on se plaisait à associer aux philosophes en général, dans le dessein cruel de souiller la pureté des uns par la turpitude des autres. Ce fait me rappelle l'auteur de *l'Anti-Sénèque*, et la constante affectation des ennemis de la philosophie à le citer parmi les hommes sages et éclairés dont la vie se passe à chercher la vérité et à pratiquer la vertu. Si ces calomnieux des gens de bien n'étaient pas étrangers à tout sentiment honnête, ils rougiraient de placer ce nom justement décrié à côté des noms les plus respectables et les plus respectés.

La Mettrie est un auteur sans jugement, qui a parlé de la doctrine de Sénèque sans la connaître; qui lui a supposé toute l'âpreté du stoïcisme, ce qui est faux; qui n'a pas écrit une seule bonne ligne dans son *Traité du Bonheur*, qu'il ne l'ait ou prise dans notre philosophe, ou rencontrée par hasard, ce qui n'est et ne pouvait malheureusement être que très-rare; qui confond partout les peines du sage avec les tourmens du méchant, les inconvéniens légers de la science avec les suites funestes de

l'ignorance ; dont on reconnaît la frivolité de l'esprit dans ce qu'il dit, et la corruption du cœur dans ce qu'il n'ose dire ; qui prononce ici que l'homme est pervers par sa nature , et qui fait ailleurs de la nature des êtres la règle de leurs devoirs et la source de leur félicité ; qui semble s'occuper à tranquilliser le scélérat dans le crime , le corrompu dans ses vices ; dont les sophismes grossiers , mais dangereux par la gaîté dont il les assaisonne , décèlent un écrivain qui n'a pas les premières idées des vrais fondemens de la morale , de cet arbre immense dont la tête touche aux cieus et les racines pénètrent jusqu'aux enfers : où tout est lié , où la pudeur , la décence , la politesse , les vertus les plus légères , s'il en est de telles , sont attachées comme la feuille au rameau qu'on déshonore en l'en dépouillant ; dont le chaos de raison et d'extravagance ne peut être regardé sans dégoût que par ces lecteurs futiles qui confondent la plaisanterie avec l'évidence , et à qui l'on a tout prouvé quand on les a fait rire ; dont les principes , poussés jusqu'à leurs dernières conséquences , renverseraient la législation , dispenserait les parens de l'éducation de leurs enfans , renfermeraient aux Petites-Maisons l'homme courageux qui lutte sottement contre ses penchans déréglés , assureraient l'immortalité au méchant qui s'abandonnerait sans remords aux siens ; et dont la tête est si troublée et les idées sont à tel point dé cousues , que , dans la même page , une assertion sensée est heurtée par une assertion folle , et une assertion folle par une assertion sensée , en sorte qu'il est aussi facile de le défendre que de l'attaquer. La Mettrie , dissolu , impudent , bouffon , flatteur , était fait pour la vie des cours et la faveur des grands. Il est mort comme il devait mourir , victime de son intempérance et de sa folie ; il s'est tué par ignorance de l'art qu'il professait.

Je n'accorde le titre de philosophe qu'à celui qui s'exerce constamment à la recherche de la vérité et à la pratique de la vertu ; et lorsque je rayerai de ce nombre un homme corrompu dans ses mœurs et ses opinions , puis-je me promettre que les ennemis de la philosophie se tairont ? Non.

Voltaire , diront-ils , en a fait l'éloge. Il s'agit bien de ce que Voltaire en aura dit dans une ode anacréontique ! mais de ce qu'un homme de bien en doit penser d'après ses écrits qui sont entre nos mains , et d'après les mœurs qu'il professait.

J'admire Voltaire comme un des hommes les plus étonnans qui aient encore paru , et c'est de très-bonne foi que je le publie ; mais je ne suis pas toujours de son avis , et ce ne sera pas dans une pièce de poésie fugitive que j'irai chercher le sentiment de Voltaire , et moins encore puiser le mien sur la philosophie et la morale d'un écrivain.

Dans la même Lettre , Sénèque cite un beau mot d'Épicure sur les jugemens populaires : « Jamais je n'ai voulu plaire au » peuple : ce que je sais n'est pas de son goût ; et ce qui serait » de son goût , je ne le sais pas. »

La contrainte des gouvernemens despotiques rétrécit l'esprit sans qu'on s'en aperçoive ; machinalement on s'interdit une certaine classe d'idées fortes , comme on s'éloigne d'un obstacle qui nous blesserait ; et lorsqu'on s'est accoutumé à cette marche pusillanime et circonspecte , on revient difficilement à une marche audacieuse et franche. On ne pense , on ne parle avec force que du fond de son tombeau : c'est là qu'il faut se placer , c'est de là qu'il faut s'adresser aux hommes. Celui qui conseilla aux philosophes de laisser un testament de mort (D'Alembert) , eut une idée utile et grande. Je souhaite , pour le progrès des sciences , pour l'honneur des académies et pour l'intérêt du malheureux , qu'il nous fasse attendre le sien long-tems.

« A Paris , diriez-vous cela ?—Non. Je me suis trouvé l'ame » d'un homme libre dans la contrée qu'on appelle des esclaves ; » et l'ame d'un esclave dans la contrée qu'on appelle des hommes » libres. — Jusqu'à présent je n'ai rien entendu de vous qui m'ait » fait autant de plaisir. » C'est la fin d'une conversation dans le cabinet d'une grande souveraine. (*Voyage de Russie*, 1773.)

Lisez la Lettre XXX , de la mort et de la nécessité de l'attendre de pied ferme , et vous me direz ensuite ce qu'il y a de nouveau sur ce sujet dans nos écrivains modernes. Quoi de plus

délicat que ce mot : « L'ame s'échappe du vieillard sans effort ;
 » elle est sur le bord de sa lèvre ?... » Quoi de plus sensé que
 ce qui suit ? « Qu'est-ce que ces noms d'empereur, de sénateur,
 » de questeur, de chevalier, d'affranchi, d'esclave ?... » ou en
 style moderne, de rois, de grands, de nobles, de roturiers, de
 paysans ? Ce que c'est, répond-il, Lettre xxxi : « Des titres in-
 » ventés pour enorgueillir les uns, et dégrader les autres. N'a-
 » vous-nous pas tous le ciel au-dessus de nos têtes ? »

Il vous exhortera à la philosophie, Lettre xxxii ; il vous dira,
 Lettre xxxiii, que, dans un ouvrage de l'art, il faut que, la beauté
 de l'ensemble fixant le premier coup-d'œil, on n'aperçoive pas
 les détails, et que, dans un ouvrage de philosophie ou de litté-
 rature, les beaux vers, les sentences, sont les dernières choses
 à louer.

Il encourage Lucilius à l'étude de la philosophie, Lettre xxxiv,
 et le félicite sur ses progrès. Il prouve, Lettre xxxv, qu'il ne peut
 y avoir d'amitié qu'entre les gens de bien. La mort d'un ami
 ravit à l'homme vertueux un témoin de ses vertus ; au méchant,
 un complice, peut-être indiscret, de ses crimes. Les avantages
 du repos, les vœux du vulgaire, le mépris de la mort, texte au-
 quel il ne se lasse point de revenir ; le courage que donne la
 philosophie, les dangers de la prospérité, l'éloquence qui con-
 vient au sage, la voix de la divinité qui est en nous, ou la
 conscience, la rareté des gens de bien, l'occupent depuis la
 Lettre xxxvi jusqu'à la li^e.

Voici un paragraphe de la Lettre xli : je le trouve si beau,
 que je ne puis m'empêcher de le transcrire : « S'il s'offre à vos
 » regards une vaste forêt, peuplée d'arbres antiques dont les
 » cimes montent jusqu'aux nues, et dont les rameaux entrelacés
 » vous dérobent l'aspect du ciel ; cette hauteur démesurée, ce
 » silence profond, ces masses d'ombres que la distance épaissit
 » et rend continues, tant de signes ne vous *intiment*-ils pas la
 » présence d'un Dieu ? Sur un antre creusé dans un énorme
 » rocher, s'il s'élève une montagne ; cette profonde, immense,
 » obscure cavité ne vous frappera-t-elle pas d'une terreur reli-

» gieuse? L'éruption d'un fleuve souterrain a fait dresser des
 » autels ; les fontaines d'eaux thermales ont un culte ; l'opacité
 » de certains lacs les a rendus sacrés ; et lorsque vous rencon-
 » trerez un homme tranquille dans le péril, serein dans l'adver-
 » sité, intrépide au sein des orages, qui, placé sur la ligne des
 » Dieux, voit les faibles mortels sous ses pieds, le respect n'in-
 » clinera pas votre front?... Pour être descendu du ciel, le sage
 » ne s'est pas expatrié. Les rayons du soleil qui se répandent sur
 » la terre, tiennent au globe lumineux d'où ils sont élançés ;
 » ainsi l'ame du grand homme, de l'homme vertueux, envoyée
 » d'en haut pour nous montrer la divinité de plus près, séjourne
 » à nos côtés, sans oublier le lieu de son origine. Elle le regarde,
 » elle y aspire, elle y reste comme attachée. ... » Telles sont les
 pointes de Sénèque, lorsqu'il parle de Dieu, de la vertu et de
 l'homme vertueux.

Il dit à Lucilius, Lettre xxxvi : « On blâme votre ami d'avoir
 » embrassé le repos, abandonné ses places, et préféré l'obscu-
 » rité de la retraite aux nouveaux honneurs qui l'attendaient.
 » Exhortez-le à se mettre au-dessus de l'opinion ; chaque jour
 » il fera sentir à ses censeurs qu'il a choisi le parti le plus avan-
 » tageux. » Pour lui, peut-être ; mais pour la société ? Il y a
 dans le stoïcisme un esprit monacal qui me déplaît ; c'est cepen-
 dant une philosophie à porter à la cour, près des grands, dans
 l'exercice des fonctions publiques ; ou c'est une voix perdue qui
 crie dans le désert. J'aime le sage en évidence comme l'athlète
 sur l'arène : l'homme fort ne se reconnaît que dans les occasions
 où il y a de la force à montrer. Ce célèbre danseur qui déployait
 ses membres sur la scène avec tant de légèreté, de noblesse et
 de grâces, n'était dans la rue qu'un homme dont vous n'eussiez
 jamais deviné le rare talent.

Il dit, Lettre xxxviii, « Que la morale a plus d'énergie par
 » pensées détachées. » Je suis de son avis ; ces pensées sont au-
 tant de clous d'airain qui s'enfoncent dans l'ame, et qu'on n'en
 arrache point.

Il dit, Lettre xli : « Dans le sein de l'homme vertueux,

» j'ignore quel Dieu, mais il habite un Dieu... » Belle idée ! Sénèque pouvait ajouter : Et dans le sein du méchant, j'ignore quel démon, mais il habite un démon.

Lettre XLII. Qu'est-ce que l'homme léger ? « C'est un oiseau » que vous ne tenez que par l'aile ; au premier instant il vous » échappera, et ne vous laissera dans la main qu'une plume. »

Je trouve, Lettre XLIII, sur la vie cachée, que ce fut moins l'orgueil que la honte qui créa les portiers chez les Romains. De la manière dont on vivait, entrer dans une maison sans se faire annoncer, c'était prendre le maître ou la maîtresse en flagrant délit.

Lettre XLIV : « La philosophie est la vraie noblesse : nul n'a » vécu pour la gloire d'autrui. »

« Savez-vous quels sont les aïeux vraiment dignes d'être en- » viés ? C'est Socrate, c'est Cléanthe, Épicure, Zénon, Platon, » mais le hasard de la naissance ne vous les donnera pas.... » Sachez vivre et mourir comme eux, vous aurez recueilli leur héritage, et vous serez compté parmi leurs descendants.

Lettre XLV. Les chicanes futiles de la dialectique seront méprisées de tout bon esprit, n'en déplaît, dit Sénèque, à nos stoïciens, que j'approuve ou blâme à mon gré, « parce que je ne » m'asservis à aucun maître, que je ne porte la livrée de per- » sonne, et qu'en respectant les sentimens des grands hommes, » je ne renonce pas aux miens. »

Même cause, même effet, en tout tems et partout. Celui qui connaîtra l'esprit du stoïcisme ne sera point étonné qu'un amalgame de philosophie et de théologie ait fait des disciples de Zénon des moulins à sophismes et des *bluteurs* de mots.

Lettre XLVI, il fait l'éloge d'un ouvrage de Lucilius.

Il dénombre, Lettre XLVII, la multitude des esclaves. « C'est un » consulaire subjugué par sa vieille femme ; un riche, par sa ser- » vante ; un jeune noble, par des filles de théâtre : cette dernière » servitude, la plus volontaire de toutes, est la plus honteuse. »

« Tu te crois libre, et tu baïses furtivement la main d'une » jeune esclave. »

« Il n'est pas de roi, dit-il ailleurs, qui ne descende d'un

» esclave, ni d'esclave qui ne descende d'un roi.... » Il n'y a point de cour où l'on n'eût besoin d'un officier dont la fonction fût de se trouver tous les matins au chevet du monarque, et de lui citer cette maxime commune.

Après avoir exposé, Lettre XLVIII, les devoirs de l'amitié, il s'écrie de deux amis : « Ce sont deux hommes solidaires sous le » destin..... » Et après avoir traité, Lettre XLIX, de la mort et de la brièveté de la vie, il tombe sans ménagement sur les puérités de la dialectique de son école. « Aujourd'hui, dit-il, » la rapidité du tems me confond, ou parce que le terme ap- » proche, ou parce que je commence à calculer mes pertes. Eh ! » laissez-là vos arguties : j'ai sur les bras une grande affaire ; » la mort me poursuit, la vie m'échappe : conseillez-moi. »

« Qui construisit le premier vaisseau ? Qui donna les premiers » jeux ? l'Aventin a-t-il toujours été dans l'enceinte de Rome ? » Ce passage ne doit-il pas être restitué de cette manière ? N'est- » ce pas ainsi qu'il faut entendre cette légende ? Cette médaille » est-elle ancienne ou moderne ? A quelle époque a-t-elle été » frappée ? Voilà des recherches bien dignes d'un homme ! Ne » vaudrait-il pas mieux ne s'occuper de rien que de ces riens, » tandis que l'art de se rendre heureux, qu'on étudierait toute » sa vie, serait encore ignoré. ?... » Cette sentence austère de Sénèque brûle quelques milliers de volumes. Est-elle juste ? ne l'est-elle pas ? et faudrait-il en effet dédaigner toute étude qui n'aurait pas un rapport immédiat avec la connaissance des devoirs et la pratique des vertus ?

.....

Je vais passer rapidement sur les Lettres qui suivent ; on formerait un volume de ce qu'elles offrent de remarquable.

L'éloge de Lucilius ; la description des bains de Baies ; les différentes classes de sages ; que peu d'hommes connaissent leurs défauts ; les infirmités auxquelles notre philosophe était sujet ; la maison de Vatia, à l'entrée de laquelle on aurait pu graver, comme au fronton de la plupart de nos palais : *Ci gît le bonheur* ; son séjour à Baies ; la possibilité de méditer, d'étu-

» chose incroyable et vraie c'est qu'elle ignore qu'elle est aveugle,
 » et ne cesse de prier son conducteur de la déloger d'une mai-
 » son où l'on ne voit goutte. Nous rions d'elle , et nous lui res-
 » semblons. »

Lettre LII. « Le moraliste devrait rougir de honte , si l'on
 » oublie la vertu dont il parle , pour remarquer son éloquence... »
 En général , quelle que soit la cause que vous plaidez , qu'on ne
 vous trouve éloquent que quand vous vous serez tû ; c'est à la
 force et à la durée des impressions que vous aurez faites , à ra-
 mener , de réflexion , sur votre talent.

Sénèque était si faible , si glacé , qu'il nous dit , Lettre LVII,
 qu'il passait presque l'hiver entier entre des couvertures.

On voit , lettre LVIII , que la langue latine s'était appauvrie ,
 comme la nôtre , en se polissant ; effet de l'ignorance et d'une
 fausse délicatesse : de l'ignorance , qui laisse tomber en désué-
 tude des mots utiles ; d'une fausse délicatesse , qui proscriit ceux
 qui blessent l'oreille ou gênent la prononciation. Alors des ex-
 pressions d'Ennius et d'Attius étaient surannées , comme plu-
 sieurs de Rabelais , de Montaigne , de Malherbe et de Regnier
 le sont aujourd'hui. Au tems de Sénèque , Virgile commençait
 à vieillir. De toutes les machines , il n'y en a aucune qui tra-
 vaille autant que la langue , aucune d'aussi orgueilleuse et d'aussi
 passive que l'oreille ; et l'une et l'autre tendent à se délivrer d'un
 mal-aise léger , mais continu.

Il dit sur la vieillesse , « qu'il est doux de rester long-tems
 » avec soi , quand on est devenu soi-même un spectacle conso-
 » lant pour soi ; cependant qu'il y a plus d'inconvéniens à at-
 » tendre les infirmités et à vivre trop long-tems , qu'à mourir
 » trop tôt , et qu'on n'est pas loin de la peur de finir , quand on
 » laisse arriver le destin , sans oser faire un pas au-devant de lui... »
 Et j'ajouterai : A quoi bon rester , quand on n'est plus propre qu'à
 corrompre le bonheur , à troubler les devoirs et à empoisonner
 les jours de ceux que la reconnaissance et la tendresse attachent
 à notre côté ? N'attendons pas qu'ils nous donnent congé ; nous
 avons vécu , permettons-leur de vivre. Et ne craignons pas que ce

» pour celui qui a les regards attachés sur l'urne de sa femme
 » ou de sa fille , est-il rien de plus importun que la présence de
 » celui qui rit ? »

Sénèque prétend, Lettre L, « que le vice est dans l'ame une
 » plante étrangère ; que la vertu s'y trouve dans son terrain , et
 » qu'elle s'y enracine de plus en plus , parce qu'elle est dans
 » l'ordre de la nature , dont le vice est l'ennemi.... » Cela
 est-il bien vrai ? Pourquoi donc tant de vicieux , si peu de ver-
 tueux , au milieu de tant de prédicateurs de vertu ? Pourquoi
 tant de besoins , et si peu de succès de l'éducation dans la jeu-
 nesse ? tant de conseils et si peu de fruit dans l'adolescence et
 dans l'âge viril ? tant de fous dans la vieillesse ? tant d'indocilité
 dans l'esprit , au milieu de la ruine des sens ? La passion parle
 toujours la première , et la raison se tait ou ne parle que tard
 et à voix basse. Sénèque ne se contredit-il pas , lorsqu'il re-
 proche à Apicius d'inviter à la débauche une jeunesse portée
 au mal , même sans exemple ?

A l'en croire , « les bois tortus peuvent être redressés , les
 » poutres courbées s'amollissent à la chaleur humide : pourquoi
 » donc , ajoute-t-il , l'ame même endurcie dans le vice ne se
 » corrigerait-elle pas ?... » Je parlerais contre l'expérience , si
 je niais la possibilité de ce prodige ; mais , mon respectable phi-
 losophe , les raisons que vous empruntez de la flexibilité et de
 la mollesse de la substance spirituelle sont bien frivoles. N'êtes-
 vous pas en contradiction avec vous-même , lorsque vous assurez
 ailleurs que la vertu une fois acquise l'est pour toujours , que la
 vertu ne se désapprend pas ? Hélas ! c'est alors qu'on serait
 tenté de convenir avec vous que la substance spirituelle est bien
 flexible , bien molle ; mais si elle est telle pour revenir du mal
 au bien , telle elle doit être aussi pour retourner du bien au mal.

Il raconte au même endroit une petite anecdote domestique :
 il garda la folle de sa femme , comme une des charges de sa
 succession. « J'ai peu de goût , dit-il , pour ces espèces de mons-
 » tres ; et si j'avais à m'amuser d'un fou , je ne l'irais pas cher-
 » cher hors de moi. Elle a perdu subitement la vue ; mais une

parce ce qu'ils ne peuvent plus le garder. L'enthousiasme est le même ; et ce n'est pas à l'homme , c'est à la chose grande , honnête , que le premier applaudissement est adressé. . . . « Le philosophe a beaucoup perdu à s'être trop familiarisé. . . . » Je n'en crois rien. . . . Il lui faudrait un sanctuaire au lieu d'une place. . . . L'endroit où il s'explique dignement est toujours un sanctuaire. . . . « Il faut à la philosophie des prêtres , et non des courtiers. . . . » Je ne lui veux ni les uns ni les autres.

Il expose , Lettre LXXV , les opinions de Platon , d'Aristote et des stoïciens sur le monde : on voit ici que le système de l'optimisme n'est pas d'hier , et que celui des indiscernables fut connu des Grecs du proverbe : qu'on ne se baigne pas deux fois dans le même fleuve , et que l'homme et le fleuve ont changé.

La Lettre LXXVI , sur l'égalité des biens et des maux , n'est qu'un tissu de sophismes.

Il craint , Lettre LXXVII , du bon ; Lettre LXXVIII , du repos du sage , qu'il arrache de ce recoin du globe pour le lancer dans les hauteurs de l'immensité. Je consens qu'il y fasse un tour , mais je ne veux pas qu'il y séjourne : s'expatrier ainsi , ce serait être ni parent , ni ami , ni citoyen. . . . « Le stoïcien voit du haut des cieux combien c'est un siège bas qu'un tribunal , une chaise-curule. . . . » De dessus une chaise-curule , un tribunal , on voit combien c'est un rôle insensé que de se perdre dans les vaines vues monastiques et anti-sociales. J'aime mieux ce qui est

« C'est une puérité que de se retirer de la foule , pour l'appeler : c'est appeler la foule que de faire de sa retraite la nouvelle publique. » C'est une sotte vanité que de s'affliger ou de s'offenser quand elle ne vient pas : c'est ajouter à l'éclat que de la repousser quand elle vient. Et qu'importe qu'on parle ou qu'on se taise de vous , pourvu que vous vous retiriez à temps ? Le malade craint-il ou souhaite-t-il qu'on dise qu'il s'est mis au lit ?

« Attaquer ses vices quand on est vieux , c'est lutter contre un ennemi victorieux , lorsqu'on n'a plus ni force ni courage.

» A peine un siècle suffirait-il pour discipliner des passions accoutumées à une longue licence. »

Ici Sénèque ne permet au sage de se mêler de l'administration publique ni dans toutes les contrées, ni en tout tems, ni pour toujours.

Il me semble que je l'entends s'adresser en ces termes au candidat qui le consulte : vous présumez trop de votre amour pour le bien ; votre santé délicate ne suffira pas à la fatigue de votre place ; vous êtes d'un caractère trop faible, ou trop raide ; colère et caustique, vous ne sympathiserez pas avec les habitans de la cour. Vous allez vous précipiter dans un chaos d'affaires, d'où ni votre zèle, ni vos talens supérieurs ne vous tireront pas. Vous serez desservi par ceux mêmes qui vous appellent à l'administration ; vos subalternes vous trahiront ; vos prôneurs vous feront des ennemis ; vos enthousiastes vous nuiront ; vous serez malhonnêtement attaqué, peut-être trop vivement défendu ; vos projets les plus sages seront ou rejetés par l'envie, ou croisés par l'intérêt personnel ou par la haine ; il viendra un moment où vous ne saurez ni comment rester, ni comment sortir. Préférez le repos, vivez avec vous-même et avec vos livres : dans les tems de peste, on se renferme.

L'homme d'état qui craint de perdre sa place n'osera jamais de grandes choses ; son oreille, toujours ouverte aux sollicitations des hommes puissans, est toujours fermée aux plaintes du peuple. Il faut qu'il sache attendre sa disgrâce sans pâlir, l'apprendre sans murmurer ; il faut qu'il dise : « Mon maître avait un bon serviteur ; il n'en veut plus, tant pis pour lui : il serait bien singulier que Ménès pût se passer de Diogène, et que Diogène ne pût se passer de Ménès. » Il est des circonstances où les hommes revêtus des premières places ne sont pas élevés ; ils sont en l'air.

La Lettre LXIX est de l'inconvénient des fréquens voyages.

La Lettre LXX est du suicide.

Voici les causes principales du suicide. Si les opérations du gouvernement précipitent dans une misère subite un grand nom-

bre de sujets, attendez-vous à des suicides. On se défera fréquemment de la vie partout où l'abus des jouissances conduit à l'ennui, partout où le luxe et les mauvaises mœurs nationales rendent le travail plus effrayant que la mort, partout où des superstitions lugubres et un climat triste concourront à produire et à entretenir la mélancolie, partout où des opinions moitié philosophiques, moitié théologiques, inspireront un égal mépris de la vie et de la mort.

Les stoïciens pensaient que, la notion générale de bienfaiteur ne nous faisant point un devoir de garder un présent que nous n'avons pas sollicité et qui nous gêne, soit que la vie fût un bien ou fût un mal, la doctrine du suicide n'était nullement incompatible avec l'existence des dieux. Ils allaient plus loin : le suicide, que la loi civile et la loi religieuse proscrivent également, est un des points fondamentaux de la secte ; selon cette école, « le sage ne vit qu'autant qu'il doit, non autant qu'il le pourrait ; » le bonheur n'est pas de vivre ; mais le devoir, mais le bonheur est de bien vivre. »

Les opinions tombent ou se propagent selon les circonstances ; et quelles circonstances plus favorables à la doctrine du suicide, que celles où un geste, un mot, une médisance, une calomnie, le ressentiment d'une femme, la haine d'un affranchi, une grande fortune, la délation d'un esclave mécontent ou corrompu, la jalousie, la cupidité, l'ombrage d'un tyran, vous envoyaient au supplice dans le moment le plus inattendu ? C'est alors qu'il faut dire aux hommes : « Mourir plus tôt ou plus tard, n'est rien : bien » ou mal mourir, voilà la chose importante ; bien mourir, c'est » se soustraire au danger de vivre mal. La fortune peut tout sur » celui qui vit encore ; rien contre celui qui sait mourir. . . Le » centurion va venir. . . Eh bien ! il faut l'attendre. Pourquoi » se charger de sa fonction, et épargner l'odieux de ta mort au » tyran qui l'envoie ? . . . Mais que j'attende ou n'attende pas, » le vieux centurion des dieux, le tems, est toujours en marche... » La sagesse éternelle n'a ouvert qu'une porte pour entrer dans » la vie, et en a ouvert mille pour en sortir. On n'est pas en

» droit de se plaindre de la vie : elle ne retient personne ; vous
 » vous en trouvez bien ? vivez ; mal ? mourez. Les moyens de
 » mourir ne manquent qu'à celui qui manque de courage. Si
 » c'est une faiblesse de mourir parce qu'on souffre , c'est une
 » folie de vivre pour souffrir. Mourir , c'est quitter un jeu de
 » hasard où il y a plus à perdre qu'à gagner. Pourquoi crai-
 » gnons-nous de mourir ? C'est que nous sommes d'anciens lo-
 » cataires que l'habitude a familiarisés avec les incommodités
 » de notre domicile : c'est une ridicule terreur d'être pis, qui nous
 » empêche de déloger. Notre croyance dans les dieux est bien
 » faible, ou nous avons de l'être suprême une étrange opinion ,
 » si nous éprouvons tant d'aversion à l'aller trouver. La frayeur
 » du moribond calomnie le ciel. Est-ce un bon père ou un
 » tyran farouche qui t'attend ? » (Let. LXXI.)

« La nature n'est qu'une succession continue de naissances et
 » de morts. Les corps composés se dissolvent ; les corps dis-
 » sous se recomposent. C'est dans ce cercle infini que s'accom-
 » plissent les travaux du grand architecte. »

« Dans une attaque d'asthme je fus tenté plusieurs fois , dit en-
 » core Sénèque , de rompre avec la vie ; mais je fus retenu par la
 » vieillesse d'un père qui m'aimait tendrement. Je songeai moins
 » à la force que j'avais pour me donner la mort, qu'à celle qui
 » lui manquait pour supporter la perte de son fils. » (Let. LXXVIII.)

Les hommes ne se considèrent pas assez comme dépositaires
 du bonheur , même de l'honneur de ceux auxquels ils sont atta-
 chés par les liens du sang , de l'amitié , de la confraternité. La
 honte d'une action rejaillit sur les parens ; les amis sont au
 moins accusés d'un mauvais choix ; un corps , une secte entière
 est calomniée. Il est rare qu'on ne fasse du mal qu'à soi.

En lisant Sénèque , on se demande plusieurs fois pourquoi les
 Romains se donnaient la mort ; pourquoi les femmes romaines
 la recevaient avec une tranquillité , un sang-froid tout voisin de
 l'indifférence ? Les combats sanglans du cirque , où ils voyaient
 mourir si fréquemment , avaient-ils rendu leur ame féroce ? Le
 mépris de la vie s'élevait-il sur les ruines du sentiment de l'hu-

manité? Revenaient-ils du spectacle convaincus que la douleur de ce passage qui nous effraie est bien peu de chose, puisqu'elle ne suffisait pas pour ôter aux gladiateurs la force de tomber avec grâce, et d'expirer selon les lois de la gymnastique?

Ce n'était ni par dégoût, ni par ennui, que les anciens se donnaient la mort; c'est qu'ils la craignaient moins que nous, et qu'ils faisaient moins de cas de la vie. Le dialogue suivant n'aurait point eu lieu entre deux Romains.

« Voyez-vous cet endroit? c'est la bonde de l'étang, le lieu des » eaux le plus profond. Vingt fois j'ai été tenté de m'y jeter. — Pourquoi ne l'avez-vous pas fait? — « Je mis ma main dans l'eau, » et je la trouvai trop froide... » — Dans un autre moment vous l'auriez trouvée trop chaude; celui qui tâte l'eau, ne s'y jette pas.

Les conseils, le courage philosophique sont les deux objets de la LXXIe Lettre. Rien de plus grand et de plus beau que la peinture du courage philosophique. «... Élevez votre ame, mon » cher Lucilius; renoncez à des recherches frivoles, à une philosophie minutieuse qui rétrécit le génie. »

« Il faut une grande ame pour apprécier de grandes choses... » Les petites ames portent dans les grandes choses le vice qui » est en elles... » C'est la raison pour laquelle on donne le nom de *têtes exultées* à ceux qui marquent une violente indignation contre des vices communs qu'on partage, ou qu'on a quelque intérêt à ménager. Pour fréquenter sans honte les grands pervers, et pour en capter la faveur sans rougir, on amoindrit leur perversité: c'est autant pour soi que pour eux qu'on sollicite de l'indulgence. Mon enfant, je crains bien que vous n'ayez le cœur corrompu, lorsqu'on cessera de vous reprocher une tête exaltée. Puissiez-vous mériter cette injure jusqu'à la fin de votre vie!

« Il n'y a point de vent favorable pour qui ne sait pas dans » quel port il veut entrer... » Cela est vrai; mais la maxime contraire ne l'est-elle pas également, et le stoïcien ne pouvait-il pas dire: Il n'y a point de vent contraire pour celui à qui tout port convient, et qui se trouve aussi bien dans la tempête que dans le calme.

Il prouve , Lettre LXXII , que la sagesse ne souffre point de délai ; et , Lettre LXXIII , que le philosophe n'est point un séditieux , un mauvais citoyen.

Et comment pourrait-on être de bonne foi , et regarder le philosophe comme un ennemi de l'état et des loix , le détracteur des magistrats et de ceux qui président à l'administration publique ? Qui est-ce qui leur doit autant que lui ? Sont-ce des courtisans , placés au centre du tourbillon , avides d'honneurs et de richesses ; pour qui le prince fait tout , sans jamais avoir fait assez ; dont la cupidité s'accroît à mesure qu'on leur accorde ? Des hommes que sa munificence ne saurait assouvir , quelle étendue qu'elle soit , l'aimeraient-ils aussi sincèrement que celui qui tient de son autorité une sécurité essentielle à la recherche de la vérité , un repos nécessaire à l'exercice de son génie.

« Le commerçant dont la cargaison est la plus riche , est ce-
» lui qui doit le plus d'actions de grâces à Neptune. »

Le magistrat rend la justice ; le philosophe apprend au magistrat ce que c'est que le juste et l'injuste. Le militaire défend la patrie ; le philosophe apprend au militaire ce que c'est qu'une patrie. Le prêtre recommande au peuple l'amour et le respect pour les dieux ; le philosophe apprend au prêtre ce que c'est que les dieux. Le souverain commande à tous ; le philosophe apprend au souverain quelle est l'origine et la limite de son autorité. Chaque homme a des devoirs à remplir dans sa famille et dans la société ; le philosophe apprend à chacun quels sont ces devoirs. L'homme est exposé à l'infortune et à la douleur ; le philosophe apprend à l'homme à souffrir.

Si l'on attenta quelquefois à la vie du prince , fut-ce le philosophe ? Si l'on écrivit contre lui un libelle , fut-ce le philosophe ? Si l'on prêcha des maximes séditieuses , fut-ce dans son école ? A-t-il été le précepteur de Ravailac ou de Jean Châtel ? C'est le philosophe qui sent un bienfait , c'est lui qui est prompt à le reconnaître , et à s'en acquitter par son aveu.

Ce sujet mériterait bien d'être traité de nos jours. La ques-

tion se réduirait à savoir s'il est licite ou non de s'expliquer librement sur la religion, le gouvernement et les mœurs.

Il me semble que si, jusqu'à ce jour, l'on eût gardé le silence sur la religion, les peuples seraient encore plongés dans les superstitions les plus grossières et les plus dangereuses. Si la république avait le même droit¹ au tems de l'idolâtrie, nous serions encore idolâtres; on fit boire la ciguë à Socrate sans injustice; les Néron et les Dioclétien ne furent point d'atroces persécuteurs.

Il me semble que si, jusqu'à ce jour, l'on eût gardé le silence sur le gouvernement, nous gémirions encore sous les entraves du gouvernement féodal; l'espèce humaine serait divisée en un petit nombre de maîtres et une multitude d'esclaves; ou nous n'aurions point de lois, ou nous n'en aurions que de mauvaises; Sidney n'eût point écrit; Locke n'eût point écrit; Montesquieu n'eût point écrit; et il faudrait compter au nombre des mauvais citoyens ceux qui se sont occupés avec le plus de succès de l'objet le plus important au bonheur des sociétés et à la splendeur des états.

Il me semble enfin que si, jusqu'à ce jour, l'on eût gardé le silence sur les mœurs, nous en serions encore à savoir ce que c'est que la vertu, ce que c'est que le vice. Interdire toutes ces discussions, les seules qui soient dignes d'occuper un bon esprit, c'est éterniser le règne de l'ignorance et de la barbarie.

Un philosophe disait un jour à un jeune homme qui avait rassemblé dans un petit ouvrage une foule d'autorités recueillies de nos jurisconsultes en faveur de l'intolérance et de la persécution: Sais-tu ce que tu as fait? Tu as passé ton tems à ramasser

¹ Toutes les éditions que j'ai consultées reproduisent ce passage tel qu'il est imprimé ici; il est pourtant évident qu'une faute s'est glissée quelque part. Quel est ce *même droit* dont parle Diderot? Pour lier toute la phrase, il faut entendre, ce me semble, non *le droit de garder le silence*, mais *le droit de commander le silence*, le droit d'étouffer toute liberté de discussion. Cela ne se trouve pas dans le texte: est-ce à l'auteur qu'on doit imputer la faute? ED.

des fils d'araignée pour en ourdir une corde à étrangler l'homme de bien et l'homme courageux.

Sénèque démontre, Lettre LXXIV, qu'il n'y a de bon que ce qui est honnête, et, Lettre LXXV, que la philosophie n'est point une science de mots. « En quoi, dit-il, consiste la liberté du sage ? A ne craindre ni les hommes ni les dieux. »

On est philosophe ou stoïcien dans toute la rigueur du terme, lorsqu'on sait dire comme le jeune Spartiate : Je ne serai point esclave.

O la belle éducation que celle où l'on nous aurait appris à nous fracasser la tête contre une muraille, plutôt que de porter un vase d'ordures !

« Celui qui s'est rendu maître de soi, s'est affranchi de toute servitude. »

« On donne du tems et des soins à tout ; il n'y a que la vertu dont on ne s'occupe que quand on n'a rien à faire. »

« L'homme vertueux ne craint ni la mort ni les dieux. »

« L'opulence pourra vous venir d'elle-même ; peut-être les honneurs vous seront-ils déferés sans que vous les sollicitiez, et les dignités vous seront-elles jetées. Il n'en sera pas ainsi de la vertu : vous ne l'obtiendrez que de vous-même, et vous ne l'obtiendrez pas d'un médiocre effort. Mais, à votre avis, la certitude de s'emparer de tous les biens d'un coup de main ne mérite-t-elle pas une pénible tentative ? »

« S'il faut s'immoler pour la patrie, s'il faut mourir pour le salut de vos concitoyens, que ferez-vous ? — Je mourrai. — Mais, songez-y, votre sacrifice sera suivi de l'oubli et payé d'ingratitude.—Que m'importe ! je n'envisage que mon action ; ces accessoires lui sont étrangers ; et je mourrai..... » Voilà l'esprit qui domine dans toute la morale de Sénèque. Il ne dit pas un mot qui n'inspire l'héroïsme, et c'est la raison peut-être pour laquelle il est si peu lu et si peu goûté. On ferme l'oreille à des avis qu'on ne se sent pas la force de suivre ; ils importunent parce qu'ils humilient.

On a dit de celui qui se plaisait à la lecture d'Homère, qu'il

avait déjà fait un grand progrès dans la littérature. On pourrait dire de celui qui se plait à la lecture de Sénèque , qu'il a déjà fait un grand pas dans le chemin de la vertu.

On voit, Lettre LXXVI, que Sénèque ne rougit point de prendre des leçons dans un âge avancé.

« Admirez, dit-il à Lucilius, combien je suis de bonne foi avec vous, par la nature du secret que je vais vous confier. Je fais un cours de philosophie : voici le cinquième jour que je me rends à l'école dès la huitième heure. Ne serait-ce pas le comble de la folie que de ne pas apprendre parce qu'on n'a pas appris ? Je suis donc redevenu écolier ! Pourquoi non ? Et plutôt à Dieu que ce travers, si c'en est un, fût le seul de ma vieillesse ! Que dira-t-on ? Ce qu'on voudra ; il faut savoir entendre l'injure de l'ignorant, et se mettre au-dessus de son mépris. »

« Quoi ! la vieillesse ne m'empêchera pas d'aller au théâtre et de me faire porter au cirque ; il ne se donnera pas un combat de gladiateurs sans moi, et je n'oserai me transporter chez un philosophe ! Sachez toutefois que dans l'école où je vais m'instruire j'enseigne aussi quelque chose : c'est qu'il faut apprendre jusque dans la vieillesse. Un fameux joueur de flûte attirera un grand concours ; et l'endroit où l'on enseigne ce que c'est qu'un homme, comment on le devient, restera désert ! »

« La science et la vertu sont deux grandes choses. Celui qui est sans vertu, possesseur de tout le reste, est rejeté. » Rejeté ! Où ? Par qui ? Le méchant a-t-il de l'esprit ? il sera recherché par celui qui s'ennuie ; de la richesse ? à deux heures sa cour sera pleine de cliens, et sa table environnée de parasites ; des dignités ? on se pressera dans ses antichambres.

Dans les sociétés corrompues, les avantages du vice sont évidens ; son châtement est au fond du cœur, on ne l'aperçoit point. C'est presque le contraire de la vertu.

Sénèque prétend encore qu'il est indifférent qu'on ensemence une vaste étendue de terre ; qu'on jouisse de grands revenus ; qu'on reçoive les hommages d'un cortège nombreux ; qu'on boive

des liqueurs délicieuses dans de brillans cristaux... Cela serait à souhaiter; mais cela n'était pas plus à Rome de son tems, que cela n'est à Paris du nôtre.

Il n'en est pas moins vrai que le bon vaisseau, ce n'est pas celui qui est le plus richement chargé, et la bonne épée, celle dont la poignée est damasquinée et le ceinturon enrichi de pierrieres: il n'en est pas moins vrai qu'on se moque de tems en tems de l'idole de boue devant laquelle on se prosterne; mais on se prosterne.

Il entretient Lucilius, Lettre LXXVII, de la flotte d'Alexandrie, et de la mort de Marcellinus.

C'est là « qu'en généralisant le mot de César à un soldat qui » lui demandait la mort, et l'adressant à la multitude de ceux » qui craignent de mourir, on dirait presque à tous les hommes. » *Tu crains de mourir? Est-ce que tu vis?* »

« A les entendre, il n'y aurait point de vie qui ne fût trop » courte..... » Celle des grands hommes, des hommes vertueux, des hommes utiles, l'est toujours: c'est ce qu'annonce le deuil public après leur trépas. Il eût mieux valu sans doute que l'auteur de *Mahomet*, d'*Alzire*, de *Brutus*, de *Tancrède*, et de tant d'autres chefs-d'œuvre, mourût quinze jours plus tôt, au retour de son triomphe; mais il vaudrait encore mieux qu'il vécût. Comment se remplira le vide immense qu'il a laissé dans presque tous les genres de littérature? Je dirais que ce fut le plus grand homme que la nature ait produit, que je trouverais des approbateurs; mais si je dis qu'elle n'en avait point encore produit, et qu'elle n'en produira peut-être pas un aussi extraordinaire, il n'y aura guère que ses ennemis qui me contrediront.

Je veux vivre. — « Et pourquoi veux-tu vivre? » Parce que je suis homme de bien; parce qu'en mourant je serai regretté du malheureux que je ne secourrai plus; parce qu'en m'en allant, je laisserai vacante une place dont je remplis les fonctions avec activité, intelligence et fidélité.—Quoi! stoïcien, ces motifs ne te satisfont pas? — « Non, mourir est une des fonctions » de la vie. » — Mais cette fonction, assez indifférente en soi,

est fâcheuse pour ma femme, pour mes enfans, pour mes concitoyens, et je la remplirai le plus tard qu'il me sera possible. — « A ce compte, il n'y a point de vie qui ne soit trop courte. » — De vie bien employée ? il n'en faut pas douter. Le méchant endureci, je l'exhorterais sans scrupule à se tuer ; mais l'homme de bien qui se tue commet le crime de lèse-société, et j'arrêterai sa main, si je puis.

Sénèque dit, à propos de Marcellinus, je crois : « L'homme » fort se reconnaît jusque sur son oreiller. » (Lett. LXXVIII.)

Sénèque dit de lui-même : « Depuis long-temps je n'ai rien à » gagner ni à perdre... » Cela est faux de tout point... « J'ai plus » de provision qu'il ne m'en faut pour une carrière qu'il m'est » indifférent de fournir plus loin... » Sénèque, instituteur d'un jeune prince à qui votre présence en impose, ministre des provinces de l'Italie, redoutable antagoniste des courtisans vicieux, protecteur des honnêtes gens, quelque bien que vous ayez fait, est-ce qu'il ne vous en reste plus à faire ?

Il parle, Lettre LXXVIII, des maladies et du motif qui l'empêcha de se délivrer d'une existence douloureuse ; Lettre LXXIX, de Charybde, de Scylla et de l'Etna.

On rencontre dans cet auteur des mots d'une délicatesse charmante, aux endroits où on les attend le moins. C'est là qu'il dit de la gloire, qu'elle est à la vertu ce que l'ombre est au corps ; que l'amour de la vertu est un élan continuuel de l'âme vers son origine céleste ; que c'est être né pour bien peu de monde que de n'avoir vécu que pour son siècle, et que, pour un œil perçant, le mensonge est diaphane.

Lettre LXXX, de la frivolité des spectacles, et des avantages de la pauvreté.

Il est bien aisé, dira-t-on, de faire l'éloge de la pauvreté, quand on regorge de richesses. C'est alors qu'il est bien plus difficile encore d'être pauvre, quand on n'est pas un avare ; et c'est ce que Sénèque sut faire. Il est bien plus difficile de n'être pas corrompu par la richesse, et Sénèque ne le fut point. Censeurs, suspendez un moment votre jugement ; voyez ce que la richesse

produit sur tous ceux qui vous environnent ; et songez que , pour empoisonner vos ennemis , il ne vous manque qu'un puits d'or.

« La misère , la maladie , le mépris , l'ennui , la vieillesse ,
 » la douleur , la méchanceté , l'intolérance , l'injustice , les per-
 » sécutions , la tyrannie , tous les vices , toutes les infortunes ,
 » sont autant d'orateurs éloquens qui nous exhortent à mourir. »

Lettre LXXXI , des bienfaits et de la reconnaissance.

« Vous vous plaignez d'un ingrat ! si c'est le premier que vous
 » avez fait , homme bienfaisant , félicitez-vous ou de votre bon
 » jugement , ou de votre bonne fortune. »

« Parlez au bienfait , comme le brave centurion à son soldat :
 » Camarade , il faut aller , mais il ne faut pas revenir. »

« Si vous avez à peser un service avec une injure , juge dans
 » votre propre cause , la prudence veut que vous ajoutiez du
 » poids aux services que vous avez reçus , et que vous en ôtiez à
 » l'injure qu'on vous a faite. »

« Au fond du cœur reconnaissant , le bienfait porte intérêt. »

Un homme disait qu'il ne pouvait s'empêcher de haïr celui qui lui faisait du bien. Quel impertinent orgueil ! On lui répondit : Si vous êtes conséquent , vous devez aimer à la folie celui qui vous fait du mal. Eh ! mon ami , accepte mes offres ; je ne te demande en retour que l'impunité du service que je te rends.

Lettre LXXXII , de la mollesse. C'est là qu'apostrophant l'efféminé , il lui dit : « O l'homme vraiment digne d'être livré à la
 » vie ! »

Toute la philosophie se réduit au mépris de la vie , au mépris de la mort et à l'amour de la vertu. Ce texte laconique fournit à Sénèque une abondance incroyable d'idées neuves , originales , ingénieuses , fortes , délicates , souvent grandes , quelquefois sublimes. En le lisant , j'ai plusieurs fois été forcé de m'écrier : Non , je ne serai jamais un sage ! Ses pensées sur la mort me paraissaient si raides , que , m'appliquant à moi-même le mot que je viens de citer sur un lâche qui craignait de mourir , je me suis dit : O l'homme vraiment digne d'être livré à la vie !

« La mort , image du sommeil , l'est aussi de la vie inoccupée. »

« La demeure de l'oisif est un sépulcre. »

Si vous demandez pourquoi Sénèque revient si souvent sur le mépris de la vie et de la mort, c'est que vous ne pensez pas qu'au moment qu'il vous parle le lecteur vous lie les mains.

« On craint autant de n'être nulle part que d'être dans les en-
» fera.... » Je l'ai entendu dire, mais je n'en ai rien cru.

« Si vous balancez, c'est fait de la gloire... » Quoi ! un instant d'agonie flétrirait une action héroïque ! Ah ! Sénèque, vous êtes trop sévère. La difficulté de vaincre un ennemi ajoute à l'éclat de la victoire.

Dans la même Lettre, il revient encore sur les subtilités de l'école de Zénon : « Si on l'en croyait, on proscrireait cette science » à l'aide de laquelle on environne de pièges celui qu'on interroge, pour le conduire à des aveux imprévus, à des réponses » contraires à sa pensée. Il faut être plus simple quand on cherche » la vérité. » *Un mal n'est pas glorieux : la mort est glorieuse ; donc la mort n'est pas un mal.* Ce ne fut pas une pareille sottise que Léonidas adressa aux défenseurs des Thermopyles : « Com- » pagnons, leur dit-il, dînez comme des hommes qui ce soir doi- » vent souper aux enfers. »

Les sujets des Lettres LXXXIII, LXXXIV, LXXXV, LXXXVI et LXXXVII sont très-variés. Il s'agit de la présence de Dieu à nos pensées ; de ses infirmités ; des vains raisonnemens des stoïciens sur l'ivresse ; de son régime : « Je me baigne à froid, dit-il ; à » ce bain succède un dîner sans table, après lequel je n'ai pas » besoin de me laver les mains. » (Let. LXXXIII.)

On voit, et dans les ouvrages et dans la vie privée de Sénèque, que son bonheur était parfaitement isolé de sa richesse ; que son régime était austère, et qu'il pouvait tomber dans la pauvreté, je ne dis pas sans se plaindre, mais sans s'en apercevoir.

« La vertu, dit-il, passe entre la bonne et la mauvaise fortune, » et jette sur l'une et l'autre un regard de mépris. » (Let. LXXXVI.)

Sénèque fut encore moins enorgueilli de sa vertu que de sa richesse. Sa vertu me le fait respecter ; la modestie de ses aveux me le fait aimer.

« Mon matelas est à terre , et moi sur mon matelas. Des deux
 » vêtemens que j'ai , l'un me sert de drap , l'autre de couverture.
 » Nous dîmons avec des figues. Mes tablettes font ma bonne
 » chère quand j'ai du pain , et me tiennent lieu de pain quand il
 » me manque. Ma voiture est grossière , et mes mules sont si
 » maigres , qu'on voit bien qu'elles fatiguent. J'en rougis ; je ne
 » suis donc pas sage. Celui qui rougit d' une mauvaise voiture ,
 » sera vain d'une belle. Ah ! Sénèque , tu tiens encore au juge-
 » ment des passans. » (Let. LXXXVII.)

Celui qui parle ainsi de lui-même vaut bien plus qu'il ne veut se faire valoir.

Je lis , Lettre LXXXV : « Quoi ! dans une lutte qui intéresse le
 » bonheur de l'homme et la gloire des dieux , je ne rougirais
 » pas de me présenter avec une alêne... » C'est le défaut qu'on
 reproche à Sénèque , mais on n'en cite aucun exemple , et je
 défie ses détracteurs d'en citer un seul *sur la vertu* , où le ton ne
 réponde pas à l'importance du sujet.

N'est-ce pas une chose bien singulière d'entendre Sénèque ,
 Lettre LXXXVIII , réduire l'étude des beaux-arts à l'inutilité pour
 le sage , et attacher de l'importance à savoir si le tems existe
 par lui-même ; s'il y a quelque chose d'antérieur à la durée ;
 si elle a commencé avant le monde ; si elle existait avant les
 choses , ou les choses avant elle ?

J'avoue que s'il y a des questions oiseuses et étrangères à la
 sagesse , ce sont celles-là. J'en dis autant des disputes sur la
 nature de l'ame.

« N'apprendrai-je jamais à ignorer quelque chose ? »

Dites beaucoup de choses , si vous voulez en bien savoir une.

Nausiphanès prétend que l'on ne peut non plus démontrer l'exis-
 tence que la non-existence des êtres ; Parménide , que rien de ce
 que nous voyons n'existe réellement ; Zénon d'Elée , qu'il n'existe
 rien. On ne comprend guère ni comment des hommes célèbres
 chez les anciens ont avancé d'aussi étranges paradoxes , ni com-
 ment ils ont été renouvelés de nos jours par des hommes non
 moins célèbres ; mais à la honte de la raison humaine , ce qu'on

ne conçoit point du tout, c'est comment ces sophistes n'ont jamais été solidement réfutés. L'évêque de Cloyne a dit : Soit que je monte au haut des montagnes, soit que je descende dans les vallées, ce n'est jamais que moi que j'aperçois ; donc il est possible qu'il n'existe que moi... et Berkeley attend encore une réponse. Lier l'existence réelle de son propre corps avec la sensation, n'est point une chose facile.

Ses lettres sur la lecture, les exhortations et les conseils, l'opinion des péripatéticiens sur les passions, la maison de campagne de Scipion l'Africain, les bains anciens et les bains de son tems, la culture des oliviers, la frugalité, le luxe et les richesses, sont pleines de principes et de détails intéressans. En voici quelques-uns tels qu'il se présentent à ma mémoire.

Le salaire d'un acteur était de cinq mesures de froment et de cinq deniers. Celui qui disait à Ménélas : « Si tu ne restes en repos, tu périras de ma main... » cet autre qui débitait avec emphase ces vers : « Je commande dans Argos, Pélops m'a laissé un vaste empire... » étaient payés à tant par jour, et couchaient dans un grenier. Comment concilier ces faits avec la fortune immense et la juste considération dont jouissait un Roscius, et d'autres comédiens ? car Sénèque ne fait ici aucune distinction d'un bon et d'un mauvais acteur, et parle évidemment de ceux qui jouaient les premiers rôles. Ces hommes rares étaient apparemment enrichis par les gratifications des Scipions, des Lélius, qui les admettaient à leur table, et qui savaient apprécier l'utilité de leurs talens.

Sans Sénèque et Martial, combien de mots, de traits historiques, d'anecdotes, d'usages, nous aurions ignorés !

La conformité de nos mœurs et de celles de son tems est quelquefois si singulière, qu'on revient de la traduction à l'original, pour s'en assurer. « Je voudrais bien, dit-il, que Caton nous vît un de nos élégans, précédé de ses coureurs, de ses chevaliers, de ses nègres, tous enveloppés dans le même tourbillon de poussière..... » (Let. LXXXVII.) On se croirait pres-

entement de Versailles.

« Pour connaître la vraie hauteur de l'homme , voyez-le nu. »
 Savez-vous l'inscription commune à toute société ? La voici :
 « C'est ici qu'on voit un nain sur la montagne , et un colosse
 » au fond d'un puits. »

« Point de gloire sans le malheur. Point de haine plus dan-
 » gereuse que celle qui naît de la honte d'un bienfait qu'on ne
 » saurait acquitter... » (Let. LXXXI.) Je le sais par expérience.

« Lorsque Attalus parle , la vérité qui se fait entendre par sa
 » bouche éloquente s'empare de moi , me transporte ; mais, sorti
 » de son école , rentré dans la société , le commerce des gens
 » du monde a bientôt éteint la chaleur qu'il m'avait communi-
 » quée. »

« Je ne m'abstiens pas , je me contiens , ce qui est plus dif-
 » ficile. »

« Attalus faisait grand cas des lits durs ; celui où je couche
 » à mon âge ne reçoit pas l'empreinte de mon corps. »

Ah ! si les maîtres savaient profiter de la raison saine et de
 l'ame bouillante de leurs innocens et jeunes élèves !

Ces traits que j'ai transcrits sans ordre , se trouvent les uns dans
 les lettres qui précèdent , les autres dans celles qui suivent.

L'enthousiasme de la vertu lui dictait dans la LXXXVIIIe Lettre
 tous ces paralogismes que la manie de se singulariser a ressus-
 cités de nos jours.

« La force , dit-il , n'éprouve point de terreurs , elle les brave ,
 » elle en triomphe ; les beaux-arts accroîtront-ils en nous cette
 » qualité ? ... » Pourquoi non ?

« La probité , ce trésor de l'ame humaine , que rien ne peut
 » séduire , avec laquelle l'homme dit : Frappez , brûlez , tuez ,
 » je ne trahirai point un secret... les beaux-arts la donneront-ils ?
 » Élèveront-ils à ces sentimens magnanimes ? ... » Comme la
 morale et la philosophie.

Que Sénèque pousse son énumération aussi loin qu'il voudra ,
 je persisterai dans la même réponse , et je lui dirai , d'après mon
 expérience , d'après l'expérience des bons et des méchans , que
 l'imitation d'une action vertueuse par la peinture , la sculpture ,

688 DE EPISTOLIS TESTIMONIUM.

l'éloquence, la poésie et la musique nous touche, nous enflamme, nous élève, nous porte au bien, nous indigne contre le vice aussi violemment que les leçons les plus insinuantes, les plus vigoureuses, les plus démonstratives de la philosophie. Exposons les tableaux de la vertu, et il se trouvera des copistes. L'espèce d'exhortation qui s'adresse à l'ame par l'entremise des sens, outre sa permanence, est plus à la portée du commun des hommes. Le peuple se sert mieux de ses yeux que de son entendement. Les images prêchent, prêchent sans cesse, et ne blessent point l'amour-propre. Ce n'est pas sans dessein ni sans fruit que les temples sont décorés de peintures qui nous montrent ici la bonté, là le courroux des dieux. Raphaël est peut-être aussi éloquent sur la toile que Bossuet dans une chaire.

TABULA

RERUM QUÆ IN HOC TERTIO SENECAE VOLUMINE

CONTINENTUR.

	Pag.
Novi Editoris Præmonitio.....	3
Frid. Ern. Ruhkopffii ad L. Annæi Senecæ Epistolas Mo- rales Præfatio.....	5
Joannis Schweighæuseri ad Epistolas Morales Præfatio...	13

L. ANNAEI SENECAE AD LUCILIUM

EPISTOLÆ MORALES.

EPISTOLA I. De temporis usu.....	41
— II. De itineribus et de lectione.....	47
— III. De eligendis amicis.....	52
— IV. De mortis metu.....	58
— V. De philosophiæ ostentatione et de vera phi- losophia.....	69
— VI. De vera amicitia.....	73
— VII. Fugienda est turba.....	78
— VIII. Cui rei sapiens operam impendere debeat.	85
— IX. De sapientis amicitia.....	92
— X. De solitudinis utilitate.....	103

III.

44

EPISTOLA	XI. Quid valeat sapientia ad emendanda vitia.	106
—	XII. De senectutis commodis, et morte ultro appetita.....	110
—	XIII. Quæ debeat esse sapientis fortitudo. De futuro ne solliciteris.....	116
—	XIV. Quomodo corpori consulendum.....	124
—	XV. De corporis exercitationibus.....	133
—	XVI. De utilitate philosophiæ.....	140
—	XVII. Sine mora amplexandam esse philoso- phiam : paupertatem esse bonum.....	144
—	XVIII. De oblectationibus sapientis.....	149
—	XIX. Quæ sint quietis commoda.....	156
—	XX. De hominum inconstantia.....	162
—	XXI. De vera philosophi gloria.....	168
—	XXII. De dandis monitis. De fugiendis negotiis.	174
—	XXIII. In philosophia veras esse voluptates...	181
—	XXIV. De futuri metu : de morte.....	185
—	XXV. De solitudinis periculis, de paupertatis commodis.....	198
—	XXVI. Senectutis laudes.....	201
—	XXVII. Nullam nisi in virtute veram volu- ptatem.....	206
—	XXVIII. Inutiles esse ad sanandam mentem peregrinationes.....	211
—	XXIX. De inopportunis monitis.....	214
—	XXX. Expectandam esse æquo animo mortem, exemplo Bassi allato.....	220
—	XXXI. De contemnenda vulgi existimatione...	227

	Pag.
EPISTOLA LI. Eligendum esse sapienti aptum quo vivat	
locum.....	312
— LII. Omnes sapientiam affectantes indigere ad-	
jutorio : bonum ducem eligendum....	319
— LIII. Plerosque vitiorum suorum ignaros esse ,	
quæ philosophia et ostendit et sanat....	326
— LIV. Se suspirio affectum esse , jamque morti	
esse propinquiorem eique omnino pa-	
ratum.....	332
— LV. De Vatiæ villa : de bono maloque otio...	335
— LVI. Ubique sapientem tranquillum esse et stu-	
diiis vacare ; contra , malum ubique esse	
inquietum.....	341
— LVII. Primos animi motus vel sapientis in po-	
testate non esse.	348
— LVIII. Explicat quomodo omnia quæ sunt Plato	
diviserit.	353
— LIX. Voluptatis et gaudii discrimen. — De hu-	
mana stultitia.	368
— LX. Contemnenda esse quæ vulgus cupit.....	377
— LXI. Se paratum esse morti.....	379
— LXII. De temporis usu.....	381
— LXIII. Non immodice defleudos esse amicos..	383
— LXIV. Q. Sextii et veterum sapientium laudatio.	388
— LXV. Opiniones Platonis , Aristotelis et stoi-	
corum de causa. His cogitationibus ani-	
mm attolli ad sublimia.....	392

EPISTOLARUM SENECAE.

693

Page.

EPISTOLA LXVI. Bona æqualia esse : virtutes æquales esse.	402
— LXXVII. Quidquid bonum est, optabile esse. . .	423
— LXXVIII. Otium commendat, et quale esse de- beat, docet.	430
— LXXIX. Sapientiæ nocere frequentes peregrina- tiones.	435
— LXX. De morte ultro appetenda.	438
— LXXI. Unum bonum, honestum : omnia bona paria esse.	449
— LXXII. Omnia esse relinquenda ad amplexan- dam philosophiam.	464
— LXXIII. Immerito philosophos seditiosæ mentis argui.	470
— LXXIV. Nihil bonum esse, nisi honestum. . .	477
— LXXV. Philosophiam non verba captare, ani- mos curare.	490
— LXXVI. Se quanquam senem adhuc discere. — Iterum nil bonum, nisi honestum, pro- bat.	496
— LXXVII. De classe Alexandrina. — De morte Marcellini.	511
— LXXVIII. Non timendos esse morbos.	519
— LXXIX. De Charybdi, Scylla et Ætna. — Sa- pientes inter se pares esse.	530
— LXXX. Quam commoda sit paupertas.	538
— LXXXI. An grati esse debeamus in illum qui, postquam beneficium contulerat, nocuit?	543

	Pag.
EPISTOLA LXXXIII. Contra molliem ; deinde contra dialecticorum argutias	554
— LXXXIII. Deum inspicere hominum animos. — Revertitur ad stoicorum argutias, præsertim de ebrietate	565
— LXXXIV. Alternis legendum et scribendum ; quis fructus e lectione sit colligendus . .	576
— LXXXV. Ne moderatos quidem affectus in sapiente tolerandos	583
— LXXXVI. De villa Africani ejusque balneo : de oleis serendis	598
— LXXXVII. De frugalitate et luxu : an divitiæ bonum sint ?	608
— LXXXVIII. Artes liberales in bonis non esse, nihil ad virtutem conferre	624
Clarissimi viri Diderot de Epistolis Senecæ testimonium . .	647

1

1

7

LEDOX LIBRARY

Bancroft Collection.
Purchased in 1893.

